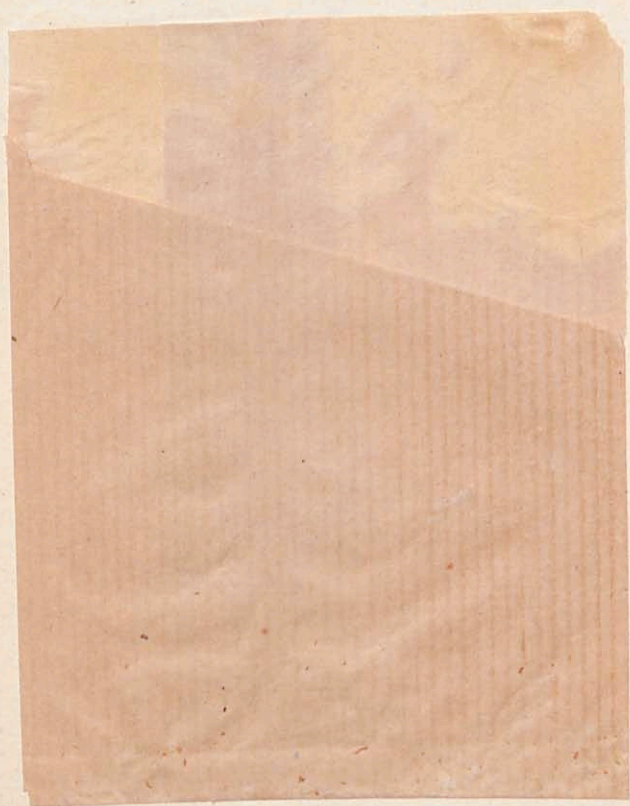

3938

1904 1044

9047.925
12-15

II sp.

ՊԱՏՄԱԳԻՐԻՔ ՀԱՅՈՑ

Ի ԼՈՅՍ ԱԺԵԱԼ

ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԵԱՄԲ ԶԵՌԱԳՐԱՑ

Ի ԶԵՌՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱՑ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՅՈՐ ԱՐԱՋԷՆ. ԳԵՐԶ ԶՈՐԲՈՐԳ.

ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՅԻ

1242

V. D. Gubiniantz,

ՊԱՏՄԱԳԻՐՔ ՀԱՅՈՑ

ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ

9(47.925)

2-15

146

ՂԱԶԱՐԱՅ ՓԱՐՊԵՑԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Ե Ի

ԹՈՒՂԹ ԸԹ ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՄԲ

Գ. ՏԷՐ-ՄԿՐՏՉԵԱՆ ԵՒ ՍՏ. ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ

2 0 0 4

Տ Փ Ղ Ի Ս

ԿՐԵՂՈՍԻՊ ՄԼԱՅԱԿԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՅԻ

1904

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 18 октября 1903 г.

ՀԱՅՈՑ ԱԶԳԱԴՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
ԿՈՎԿԱՍԱԿԻՏԱԿԱՆ—ՄԱՐԳԱՐԱՆԱԿԱՆ
Գ Ր Ա Դ Ա Ր Ա Ն

Նուէր Տ. Վառվառէ Աւետեան Գաբիւնեանից
եւ զաւակներից ի յիշատակ իրենց որդու եւ եղ-
բոր՝ Վահան Դաւթեան Գաբիւնեանի:

ՅԱՌԱՉԱԲԱՆ

Ղազար Փարպեցին ծնած է Այրարատեան դաշտի Փարպի գիւղում, որ բնկնում է Վաղարշապատից դէպի հիւսիս-արեւմուտք եւ շէն է մինչեւ այսօր: Նրա ծննդեան եւ մահուան ստոյգ քուականները չեն հասել մեզ: Հասանական հաշիւներով՝ ծնած պէտք է լինի 440—443 քուականներին ¹⁾, իսկ վախճանած՝ վեցերորդ դարում: Ժողովրդական աւանդութիւնը իբրեւ Ղազարի քաղման տեղ ցոյց է տալիս Լազրէվան գիւղը, Փարպիից դէպի արեւելք կէս ժամ հեռաւորութեամբ, որի մօտ եղած հին եկեղեցին իբրեւ թէ շինուած է եղել լսնուն Ղազարի եւ գերեզմանն էլ ամփոփուած նոյն եկեղեցու հարաւային աւանդասան մէջ ²⁾:

Մանկութեան հասակում Ղազարը սրնուէլ ու դաստիարակուէլ է Վրաստանում, Վահան Մամիկոնեանի մօր՝ Զուլիկի խնամով, իննելով սննդակից ու խաղակից Վահան Մամիկոնեանին ու նրա եղբայրներին: Վրաստանում Զուլիկը, Հմայեակ Մամիկոնեանի աջին, իր չորս որդւանկներով պատկաւարում էր գտել իր Անուշ-Վառմ քոչ մօտ, որ Վրաց Անուշայ քոչեթի կլինէր, եւ հէկց այս Անուշայի մեծ ջանքերով ու ազաշանով էր, որ Յագկէտ Բ. քաղաւորը համաձայնեց Մամիկոնեան փոքրիկ հետերին, Վահանին ու եղբայրներին, կեանքը շնորհել, որոնք Վասակ խխանի ձեռնով բռնուած տարուած էին Պարսկաստան եւ Պարսից օրէնքով, իբրեւ ապրասամքի որդիք՝ պէտք է տպանուէին: Այս փոքրիկ իշխանագուններին հետ տնա մնում ու դաստիարակում էր Ղազարը: Այնուհետեւ նա աւակերտում է երեւելի Աղան Արծրունուն, որից եւ կրօնաւորութեան ձեռնադրութիւն է ստանում: Հայրաստանում ուսումն աւարտելուց յետոյ, նա ուսուցիչներ

հրամանով ուղարկում է Բիւզանդիոն. այստեղ մի քանի տարի մնալուց յետոյ վերադառնում է հայրենիք եւ Վահան Մամիկոնեանի ապաստարանեան տարիներում ապրում է Շիրակում, Կամսարական իշխանների մօտ: Այստեղից նա, մօտ քառասուն տարեկան հասակում, գնում է Սիւնիք, ուր երկու տարի նգնդական կեանք է վարում, մինչեւ որ Վահան Մամիկոնեանը, արդէն Հայոց սպարապետ ու մարզպան դարձած՝ փնտում է իր մանկութեան բնկեր Ղազարին եւ Սիւնիքից բերում է իր մօտ:

Այս ժամանակ, մօտաւորապէս 485—6 քուականներին, Ղազարի համար սկսում է նոր գործունէութիւն: Վահան Մամիկոնեանը Վաղարշապատում հորոգելով Կաթողիկէ եկեղեցին եւ միաբանութիւն հաստատելով՝ նրա վանահայր է նշանակում Ղազարին: Սա օգտուելով մարզպանի հովանաւորութեամբ, նրա եղբայրների ու Կամսարական իշխանների արականք բարեկամութեամբ, շնորհիւ եւ իր բնածին ընդունակութիւններին՝ շատ շուտով պաշտօնացնում է վանքը եւ իր ազգու հորոգներով ժողովրդի հրնուանին ու համակրութեանն արժանանում: Բայց այստեղ նա հանդիպում է եւ գորեղ հակառակորդների: Դեռ վանահայր չնշանակուած՝ բարձրաստիճան հորոգեւորակներ, նոյն-իսկ կաւաւտաշարկելով Վանանիւն, ձգտում էին ձեռք բերել Կաթողիկէի վանահայրութեան արդիւնաւոր պաշտօնը. բայց էր նրանց ցանկութիւնը չէ կատարում, եւ այդ պաշտօնին արժանանում է Ղազարը՝ նրանք այնուհետեւ իրանց բոլոր ջանքն ու ամեն կարելի ու անկարելի միջոցներ գործ են դնում՝ Ղազարին մարզպանի աշխից ձգելու եւ վանքից հալածելու համար: Երկու նպատակին էլ հասնում են վերջապէս նախանձորները. մի անգամ յարձակում են գործում վանքի վրայ, եւ Ղազարը հազիւ կարողանում է զլուխը ողջ պրծացնել եւ, երեւի Վահան Մամիկոնեանին ապաւինելու հնարաւորութիւն էլ չունենալով՝ փախչում է Ամիր

¹⁾ Գր. Խաչատրեանց, «Ղազար Փարպեցի եւ գործք նորին», հր. 5—7.

²⁾ Յովն. եպս. Զախարարեան, «Ստորագրութիւն Կաթողիկէ կղերականի եւ հինգ գաւառացի», հր. Բ, հր. 74.

ֆաղաբ (այժմեան Դիարբէք): Այսեղից նա գրում է Վահան Մամիկոնեանին իր Թուրքը, որի մէջ պատշաճանում է իրան՝ քեւամի աբեղաների մեղադրութիւնների դէմ եւ բայ է անում տակն դիմակը: Թուրքը բերում ու Վահանին է յանձնում Համազասպ Մամիկոնեան «մեծ նախարար», որ եւ պատճառ է լինում Ղազարի վերադարձին: Հասանական է, որ այս վերադարձից յետոյ Վահան Մամիկոնեանը, վանահայրութեան փոխարէն, առաջարկում է Ղազարին մի ուրիշ՝ ամեն տեսակէից աւելի օգտակար գործ—գրէ Հայոց Պատմութիւնը:

Ղազար իր Պատմութիւնը կոչում է Երրորդ պատմութիւն, առաջին համարելով Ազարանգեղոսին եւ Երկրորդ՝ Փաւստոսին: Իրեն Փաւստոսին յաջորդող՝ նա սկսում է պատմել Հայոց գործերը այն տեղից՝ որտեղ կանգ էր առել Փաւստոսը, այսինքն Արշակունեաց թագաւորութեան երկու մասի բաժանուելուց, որ տեղի ունեցաւ 384 թուին, եւ շարունակում է մինչեւ 486 թուականը, որ Վահանի մարգարան ընկնուելու տարին է: Պատմութիւնը երեք մեծ բաժանում ունի. առաջինում գեեղում է պատմական ճիշտ Արշակունեաց թագաւորութեան բաժանումից մինչեւ Ս. Սահակի ու Մեսրոպ-Մառնոյի մահը (439). երկրորդում գեեղում է առաջին կրօնական պատերազմը իր նախընթաց եւ հետեւորդ պարագաներով (440—461). երրորդում գեեղում է երկրորդ կրօնական պատերազմը, աւելի ճիշտ ասած՝ Վահան Մամիկոնեանի կենսագրութիւնը, որ այդ պատերազմի երեք ոչ հեղինակը, բայց հոգին, պատգովսն ու յաջորդութեամբ վերջացնողն է: Պատմութիւնը վերջանում է Յոնան կաթողիկոսի ասեմաքանութեամբ, որը նա խօսում է Վաղարշապատի եկեղեցում, Վահան Մամիկոնեանի մարգարան նշանակուելու առիթով կատարուած մաղարանի ժամանակ:

Ղազարի այս գործը բանկազին աղբիւր է մեր հինգերորդ դարի պատմութեան համար: Առաջին մասը համեմատաբար քիչ բան ունի նոր, որ մեզ ծանօթ չլինէր ուրիշ աղբիւրներից, բացի Ալբարուսեան դատի գեղեցիկ ու հետաքրքրական նկարագրութիւնից եւ Ս. Սահակի Տեղիւից ¹⁾:

¹⁾ Այս տեղիքի մասին տես Գր. Թադևաթեան, «Ղազար Փարսկեցի», եր. 120—127):

Երկրորդ մասը հետաքրքրական է ոչ միայն բազմաթիւ մանր ու խոշոր պատգաններով Վաղարի եւ նրա առաջնորդութեամբ մղուած պատերազմի մասին, որոնցով փոփոխակի լրանում են Եղիշէի եւ Ղազարի հաղորդած տեղեկութիւնները այս պատերազմի մասին, այլ եւ աւելի անկողմնակալ վերաբերմունքով, որի շնորհիւ գործող պատմական անձնատուրութիւնները աւելի ճիշտ կերպով են յուսաւորում՝ ամեն կարելի էր միայն Եղիշէի աղբիւրով:

Երրորդ մասը, որ միակ աղբիւր է մեր մօտ 25-ամեայ պատմութեան՝ փայտեցնում է Ղազարի ոգին ու հայեացքները ամբողջ մեծութեամբ: Մի կողմ թողնենք գովասանական հակումը Վահան Մամիկոնեանի եւ Կամսարական եղբայրների վերաբերութեամբ, որ բնական եւ հասկանալի է դառնում՝ երբ աչքի առաջ ունենանք հեղինակի բարեկամական մտերմ կապը այս ներոսների հետ, տակն ընդեւ զիրք եւ մանաւանդ այն հանգամանք, որ Ղազարը գրում է հէնց Վահան Մամիկոնեանի առաջարկութեամբ, այսինքն, հին դարերի հասկացողութեամբ՝ ի պատշոյն պէտք է նրա ներքողորդ լինի:—Այս մասում առաւելապէս երեւում է Փարսկեցին իրեն ստույգամիտ, լայն աշխարհայեացքի տէր, յուսաւորուած ու ֆաղափառ մարդ: Այն էջերը, որտեղ նա բացատրում է ուրացութեան սխառնի կործանիչ, անբարոյակամացնող հետեւանքները, այն պայմանները, որ Վահանը առաջարկում է Նիխորին, որոնց հիման վրայ միայն կարող են իրանք նուանուել Պարսիկներին՝ արժանի են ներկայ դարի յուսաւորուած ֆաղափառէի գրչին.—կարծես ֆաներորդ դարում ապրող ու գիտող մարդ լինի հեղինակը: Դժուար է աւելի նախաւոր ու համոզիչ կերպով բացատրել, քէ ո՛րքան վնասակար էր այն ուղղութիւնը՝ երբ պատշոյն ու պատիւ ստանում էին հաւատարացները, իսկ իրանց կրօնին հաստատ մնացողները հալածուած ու արհամարհուած էին, եւ քէ ի՛նչպէս այս շահագիտական հաւատափոխութիւնը հովանաւորուելով՝ հետզհետէ երեսն եկան ու իրապէսեցին թուր ստոր ընկողները, իսկ առաքինութիւնն ու ֆառքիւնը վերացան Հայոց աշխարհից:

Ղ. Փարսկեցու երկրորդ աշխատութիւնը նրա Թուրքն է. առ Վահան Մամիկոնեան, որի մէջ, ինչպէս ասացինք, իրան պատշ-

պանում է ստախոս արեղանքի մեղադրութիւնից: Թուրքը կարեւոր է՝ իբրեւ արքիւր, որից բացառապէս Տեղեկութիւն ենք ստանում Ղազարի կեանքի ու գործունեութեան, մասամբ եւ Վանանի մասին. կարեւոր է եւ այն, քեպէտեւ կցկտար Տեղեկութիւններով, որ հաղորդում է մի քանի նշանաւոր հեղինակների մասին: Բայց Թրքի գլխաւոր նշանակութիւնը նշանում է, որ նա իմեց գաղափար է սոյն հինգերորդ դարի երկրորդ կեսում Հայաստանում հոգեւորականութեան ու գրական շրջանի մէջ գոյութիւն ունեցող կուսակցութիւնների, նրանց փոխադարձ մեղադրանքների եւ միմեանց դէմ գործածած զենքերի մասին: Տեսնում ենք, որ այստեղ կոխ է մղում երկու ուղղութեան, քերես՝ Ասորական եւ Յունական դպրոցների մէջ, որոնցից առաջինը մտահոգանում է հինը, աւանդականը, իսկ երկրորդը՝ նորը, առաջադիմականը: Յունական դպրոցի ներկայացուցիչները աւելի մեծ գիտութեամբ, լայն աշխարհայեացքով, նորամուծութիւններով լեզուի մէջ, ազատ մտածողութեամբ, (գուցէ եւ աւելի ազատ նիւս ու կացով), իրանց դէմ գրգռեցին մնացած հոգեւորականութեան հոծ բազմութիւնը, որ այդ նորեղութիւններից վստահ էր սպասում ոչ միայն իր միանգամ ընդ միշտ հաստատած սեւեռած հասկացողութիւններին ու բարբերին, այլ եւ հաւանօրէն իր շահերին: Ուրեմն Ղազարի Թուրքը մի փոքրիկ պատկեր է այն մեծ, յափճեցական կռուի, որ բոլոր դարերում եւ բոլոր աշխարհներում մղուել է հին եւ նորի մէջ: Ղազարը ինքը՝ մղուած կռուի մէջ զոհուողներից մէկն է, եւ այս պատճառով այնքան դառն են ննչում նրա խօսքերը, որ ուղղութեամբ են հակառակորդների դէմ, ինչպէս դառն են եւ նրա միւս զինակցի ու զոհակցի՝ Մ. Խորենացու նոյնպիսի հակառակորդների հասցէին ուղղած ծանր խօսքերը (Բ, դր, եւ Ողբ):

Ղազարի Պատմութիւնը մինչեւ այժմ երեք տպագրութիւն է ունեցել, երեքն էլ Վենետիկում, Միքիթեանների ձեռքով, 1763-ին, 1873-ին եւ 1891-ին: Ա. տպագրի մէջ ոչ մի Տեղեկութիւն չկայ, քէ ի՞նչ ձեռագրից է կատարուել: Հրատարակիչները բաւականաճում են յայտնելով, քէ «յամենայնի գգուածեալ զմէս զմալ հաստատութեամբ օրինակին. քէպէտ եւ ուրեք ուրեք ոչ պակասին վերապակի բառից եւ քերու-

քիւնք եւ այլադրութիւնք տապաւնածոց. այլ զի չունէր ինչ բաժանումն ի գլխակարգութիւնս կամ ի գիրս, ի դէպ համարեցամ ի բացատրութիւն ընթերցողին ուրոյն ի յուսանցսն անդ դնել խորագիր երեւելի դիպումածոց»:

Երկրորդ տպագրութեան Ազգ'ում հրատարակիչները յայտնում են, քէ առաջին տպագրութիւնից յետոյ ուրիշ ձեռագրի չեն հանդիպել, ուստի հարկադրուած են եղել առաջին տպագրութիւնը վերցնել իբրեւ բնագիր, բիշ Տեղեկում, որեւէ յայտնի վերապակի էր նկատում՝ ուղղագրութիւններ անելով, եւ ամբողջ պատմութիւնը երեք դրուագի բաժանելով, համաձայն զբիւնական մատերին, պահպանելով հեղինակի գործածած դրուագ բառը: Նոյնպէս որ ամբողջ նկարը բաժանել են հարիւր գլխի, սակայն առանց վերագրիւմների: Միայն Ս. Սահակի Տեսիլի եւ մեկնութեան մէջ փոփոխութիւններ են մտցրել՝ համաձայն հատրմիսիրներում եղած նկատույն օրինակներին:

Երրորդ տպագրութիւնը արտատպութիւն է երկրորդից, որովհետեւ դարձեալ նոր բնագիր չէ յայտնուել. միայն Պատմութեան սկզբում խօսքի հաստատումները նոր, աւելի յարմար դասաւորութեամբ են տրուել¹⁾:

Ղազար Փարսեցու Թուրքը նոյնպէս երեք տպագրութիւն է ունեցել մինչեւ այժմ, 1853-ին Մոսկիւայում, Մ. Էմմին ձեռքով, եւ 1873-ին ու 1891-ին Վենետիկում, Միքիթեանների ձեռքով, Պատմութեան հետ միասին:

Առաջին տպագրութեան Յատաշարանից (30—31) երեւում է, որ այս Թուրքը առաջին անգամ նկատել են Յովնանիկէ արքեպիսկոպոս Շահխաթունեան եւ Մսեր վարժապետ Զմիւռնացի Էջմիածնում, 1829 թուին, Փարսեցու Պատմութեան ձեռագրի յետք, մինչ աշխատում էին Էջմիածնի մատենադարանը կարգի դնելու: Երկուսն էլ մի-մի օրինակ արագրում են այս Թրքից իրանց համար, եւ վերջը երկուսն էլ իրանց արագրութիւնները զիջանում են Մ. Էմմինին, որ եւ նրանց համեմատութեամբ կատարում է իր տպագրութիւնը:

Երկրորդ տպագրութեան իբրեւ նախադրաբար ծառայել է այս առաջին տպա-

¹⁾ Տես այս հրատարակութեան մեջ եր. 7. ծան. 7.

գրութիւնը. միայն որովհետեւ ձեռագրի մէջ թղթերի յետ- եւ- առաջ- դասաւորութեան պատճառով շատ աղաւաղութիւններ էին առաջ եկել (ինչպէս մնացել էր եւ առաջին սպագրութեան մէջ), ուստի հրատարակիչը ուշադիր բնութեամբ՝ յետ ու առաջ դրած ու աղաւաղած հասումները դասաւորել է նիւթ իրանց տեղում¹⁾. մի տեղում միայն չէ յաջողել ուղղել աղաւաղութիւնը²⁾, եւ ենթադրում է, թէ խօսքի պակասորդ կայ այնտեղ:

Երրորդ սպագրութիւնը արտասպառիւն է երկրորդից: Մենք չնկատեցինք եւ այն նոր դասաւորութիւնը, որ, ինչպէս յայտնում են՝ մտքով են հրատարակիչները եւ Թղթի մէջ:

* *

Աւելորդ չենք համարում մի քանի խօսքով բնորոշել այս սպագրութիւնների արժէքը: Պատմութեան առաջին սպագրութիւնը կատարուած է մի օրինակից՝ որի ոչ բնականը եւ ոչ որեւէ հանգամանք չեն տւել հրատարակիչները: Բայց քանի որ, ինչպէս քիչ յետոյ կ'եստեմք, այժմ յայտնի է, թէ ի՛նչ աղբիւրից է բոլորել այդ օրինակը՝ կարող ենք ասել, որ բնական հաստատիւմ է եղել այդ սպագրութիւնը: Դժբախտաբար ոչ մի հաշիւ չեն տւել հրատարակիչները, թէ իրանք որեւէ փոփոխութիւն բնագրի մէջ մտքով ենք թէ ոչ. ուստի եւ մենք չենք կարող ասել, թէ աղբիւր ձեռագրի եւ առաջին սպագրի մէջ նկատուած փոփոխութիւնները արդեօք հրատարակիչների՞ն են պատճառում, թէ նրանց ձեռքում եղած օրինակին. նոյնպէս չգիտենք, թէ աղբիւր-ձեռագրի ակնթայցնիի խառնակութիւնն եւ ուղղագրական խտրումները արդէն նրանց օրինակը՝ մենք ենք եղի դրսուած, թէ հենց հրատարակիչների ձեռքով:

Երկրորդ սպագրութիւնը անպայման մեծ առաւելութիւններ ունի՝ առաջինի համեմատութեամբ. բազմաթիւ աղաւաղութիւններ են ուղղուած այստեղ. կէտագրութիւնը բնական նշանւած, որի շնորհիւ հասկանալի են դարձել մի քանի հասումներ՝ որոնք առաջին սպագրութեան մէջ, սխալ կէտագրութեան պատճառով, չէին հասկացւում կամ սխալ էին հասկացւում: Տեսիլի եւ նրա մեկնութեան բնագիրը վերականգնուած է ուրիշ ձեռագիրների համեմատու-

թեամբ: Բնագիրը բաժանուած է երեք մասի եւ հարիւր գլխի: Պէտք է միայն ամփոփող, որ հրատարակիչը աւելորդ է համարել իր ուղղագրութիւնների ամենամեծ մասի համար հաշիւ տալ կարգադրիւն. քիչ տեղ միայն նշանակել է, թէ Ա. սպագիրն աշխինչ ընթերցուածքն է ունեցել, որ ինքն ուղղագրել է այսպէս: Այս սպագրութեան ուղղագրութիւնների բանակութիւնը եւ ինչութիւնը պարզ երեւում է ներկայ սպագրութեան ծանօթութիւններից:

Երրորդ սպագրութիւնը, բացառութեամբ Պատմութեան Առաջաբանի մէջ աղաւաղուած հասումների բնական յաջող դասաւորութեան՝ մնացածում՝ վերին աստիճանի անխնամ արտասպառիւն է երկրորդից: Ոչ միայն չէ լրացել Բ. սպագրից դուրս ընկած մի քանի մանր պարբերութիւններ, այլ իր կողմից էլ դարձեալ նոր պարբերութիւններ է բաց բողել. աստ-սխալները այնքան շատ են, որ կարծես առանց արագրութեան է կատարուել սպագրութիւնը. յատուկ անունների ցանկը քերի, ցուցումների մէջ անթիւ աննշանութիւններ: Այս սպագրութիւնը ուրեմն զգալի յետադիմութիւն է՝ Բ. սպագրի համեմատութեամբ:

Թղթի առաջին սպագրութիւնը հատարիւմ արտասպառիւն է երկու օրինակներից, շատ անհաշիւ շեղումներով, որոնց մասին հաշիւ է տալիս հրատարակիչը: Բայց վերը յիշուած՝ թղթերի սխալ դասաւորութեան պատճառով աղբիւր-ձեռագրի մէջ՝ այս սպագրութիւնը շատ պակասաւոր է: Երկրորդ սպագրութիւնը յաջողութեամբ վերականգնել է աղաւաղութիւնները, խառնական տեղերում զետեղելով սխալ դասաւորուած հասումները: Մասնից դուրս՝ Թղթի երկրորդ եւ երրորդ սպագրութիւնների մասին նոյնը պէտք է ասել՝ ինչ որ ասացինք Պատմութեան Բ. եւ Գ. սպագրութիւնների մասին:

* *

Գալով այն բնագիրներին, որոնցից կատարուել են այս սպագրութիւնները՝ տեսնում ենք, որ Պատմութեան սպագրութիւններին հիմք կազմել է մի օրինակ, որի ոչ արինք եւ ոչ ուրիշ որեւէ հանգամանք մեզ յայտնի չէ. իսկ Թղթի սպագրութեան հիմք կազմել են այն երկու օրինակները, որ արագրուել են Էջմիածնի ձեռագրից, որի բնականը եւ ուրիշ հանգամանքները դարձեալ յայտնուած չեն:—Ներկայումս,

¹⁾ Տես եր. 194, ծան. 11.

²⁾ Տես եր. 197, ծան. 5.

Շնորհիւ Գ. Տէր-Մկրտչեանի նեսագոսութիւններին ¹⁾, կարելի է ոչ միայն այս տեղեկութիւններն ունենալ, այլ եւ որոշել այդ օրինակների ծնողաբանական կապը՝ մեզ յայտնի՝ գոյութիւն ունեցող ձեռագիրների հետ:

Ս. Էջմիածնի մատենադարանում երկու ձեռագիր կան Ղազարի Պատմութեան առաջինը № 611 (նախկին № 2463), իսկ երկրորդը՝ № 1688,1 = Կարինեան ցուց. № 1646, 1: Առաջին ձեռագիրը «կաշեկազմ է, կոկուած դեղնաուռն քղրի վրայ գրուած, բոլորակիր, ընփռ գրչութիւն. սկզբում ունի մի մագաղաթեայ քերք երկարագիր (աւեսարանից). դիրք 19×25 հարիւրամետր: Այս ասուած ձեռագիրը հաւանաւոր է Պատմութեանց: Բովանդակութիւնն է՝ Ազարանգեղոսի պատմութիւն, Դաւանց քույր, Մեծին Ներսիսի վարք, Պատմութիւն Մովսիսի Նորհնացոյ, Պատմութիւն Նիլիէի, Պատմութիւն Ղազարայ Փարպեցոյ, Թուրք Ղազարայ առ Վանան Մամիկոնեան, Պատմութիւն Սեբեոսի, Պատմութիւն վարուց եւ մանուան սրբոյն Մեսրոպայ Կորեան: Այս վերջին երկուսը վերագիր չունին:... Սոյն ձեռագիրն ունի եւ մի քանի պատկեր եւ բազմաթիւ զարդեր յաւանգնում եւ գլխակարգութեանց սկզբին» («Արարատ», 1891, եր. 148):

Յիշատակարաններ շատ ունի ձեռագիրը. բերում ենք ամենակարեւորները:

«Դաւանց քրի վերջում կայ հետեւեալ յիշատակարանը. «Արդ՝ եւ Վարդան վարդապետ Բաղիւսեցիս ցանկացայ բարի աւուրցն որ միշտ արծարծէր շնորհ շնորհ շնորհ արքայ յարժանաւորս իւր. սիրոյ նոցին եւ աղօթիցն տեղացոյ: Եւ ետու գրել զպատմութիւն սուրբ կարապետացն եւ բազաւարացն, զի աղօթիւք նոցա ողորմեցի Քրիստոս Աստուած մեզ եւ մերոցս ամենայնի, հօրս իմոյ Նիկիային եւ մօրս Ղարապին եւ եղբարցս Խաչատուրին եւ Խաչատուրային եւ զաւակաց նոցին: Եւ եւս առաւել նոցեւոր հօրս իմոյ եւ ուսուցչի՝ Խաչատուր մեծիմաստուն եւ փիլիսոփայ վարդապետի՝ Խաչատուր Բաղիւսեցոյն, որ յայտն աւի որ զգիրս ետու ծրել՝ Ժ. ամաւ յառաջ փոխեալ է առ Տէր: Եւ նորաբողոք

նոցեւոր որոցոց իմ՝ Արամիւս վարդապետի շնորհեցոյն եւ Սարգիս փոքր պատմանկին եւ միաբան եղբարցն ամենեցուն, որ կան ի սուրբ ուխտս Յովնանու Մկրտչի, ի ծառայութիւն սուրբ խորանացս եւ ի սպաստարարութիւն մեզ, որ մականուանք Ամրոջոյ վանք առի: Արդ՝ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ հարկ մեր եւ եղբարք, որք ընթեռնուք եւ նոցեւոր բանս օգտի ի սուրբ գրոցս, բոլոր հաւատով աստուած ողորմի ասացէ՛ ինձ Վարդան վարդապետիս եւ զմագրողի սորա նոցեւոր որոցոց իմոյ Տէր Պողոս երեցու Գալաթցոյ եւ զուր յիշողից յիշեալ լիջիք առաջի Քրիստոսի, ամէն: Գրեցաւ ի Ռ. եւ ի Ճ. եւ ի ԻԱ. քմին (1121 = 1672)»...

Նիլիէի Պատմութիւնից եւ հետեւեւորական ընդարձակ յիշատակարանից յետոյ, որ Գ. Տէր-Մկրտչեանի կարծիքով հնագոյն ձեռագրից արագրուել է այս ձեռագրի մէջ՝ «գրչութիւն փոխում է, քեպետ շարունակում է մնալ բոլորագիր, բայց աւելի անվարձ եւ զգեղ»:

Ձեռագրի այս երկրորդ մասի (Փարպեցոյ Պատմութիւն եւ Թուրք, Սեբեոս, Կորին) գրիչն է Գրիգոր երեց, որի գլխաւոր յիշատակարանը, Ղ. Փարպեցու Թղթի վերջում, հետեւեալն է.

«Այո՛ սուրբ վարդապետ գոր ինչ ասացեր համարիս է, զի եւ այժմ նոյնպէս եղեւ եւ լինի համապաւ: Ով սուրբ ընթերցաւոր եւ եղբարք, զիրս հին էր եւ արիւնակ: Յունան վարդապետս կարողացեալ էր զարիւնակն եւ նորոգեալ եւ զպակասութիւն քրքոցն որ պակասէ ոչ էր գտեալ, եւ եւս ոչ կարացի գտանել. աղաչեմ զամենեւեան, եթէ զսցի զիրս այս ուրեք, գրեսցիք զպակասումն քրքոյս եւ դիմ ի ամայ: Նախ զսկիզբն գրոցս, եւ ապա յերիս տեղիս քույր մի անկեալ կայ: Եւ եթէ սխալ զսցիք ի ամա՛ քույրութիւն խնդրեցէ՛ ինձ ի Քրիստոսէ յանցանաց իմոց եւ ծնողաց իմոց ամէն: Ազգիս մերոյ եւ յառաջագոյն նախնեաց արքայ որ երկրորդեցի զգիրս վանս յիշողութեան արքայն ի պարծանս մեր, եւ անբոցն յողորմի բուստութեան եւ յամօք յախտեցի: Քաջքն զօրացին ի Քրիստոս, եւ սկարամիսքն կորսանայցեն: Եւ որք լսենն առաքեացն զազգիս մերոյ զսանապանս:—Աւարտեցաւ զիրս Ղազարու վարդապետի Փարպեցոյ ձեռամբ բազմավեր եւ անարժան գրչի Գրիգոր երեցու, ի հարկէ սրբազան եւ քաջ վարդապետին Վարդան դիտապետի: Արդ աղաչեմ զըն-

¹⁾ «Քորնուացու Պատմութեան ուսումնասիրութիւն», Գ, «Արարատ» 1891, եր. 147—155, եւ «Ղազար Փարպեցու ձեռագրերը», «Արարատ» 1901, եր. 542—549:

բերցողի յիշատակի¹⁾ ի մահուր յաղօքս
ներ եւ մեղաց քողարքին շնորհեցէ մեղա-
ւորիւ: Եւ որ առաւն է ի բարիս՝ պարգե-
ւեացէ ձեզ եւ մեզ գերկնից արարաւորսն:
Եւ Քրիստոսի մարգարիին փամբ յաի-
սեանս ամեն: (Միսն համառօս յիշատակա-
րանները բերում են ներկայ հրատարա-
կութեան մէջ, ծանօթութիւնների շարքում):

Այս ձեռագիրը Գ. Տ.-Մկրտչեանը «Ղա-
գար Փարսեցու ձեռագրերը» հետազոտու-
թեան մէջ կոչել է Բ (= Բաղիւսեան):
Ներկայ հրատարակութեան մէջ կոչել ենք
յով 2. (= 2-րդ ձեռագիր):

Պատմութեան երկրորդ ձեռագրի մասին,
որը Գ. Տեր-Մկրտչեանը նշանակել է Ե
(= Էջմիածնական) ասում, (այս հրատարա-
քեան մէջ Բ2.)՝ հետեւեալ տեղեկութիւնն է
ստիւ: «Կառեկազմ, 23×15, քուրթ, նոսր:
Բովանդակութիւնն է՝ էջ 3ա—156ա Ղա-
գարի Պատմութիւնը, էջ 156բ—167բ դա-
սարկ, երեւի Ղազարի Թուրքը գրելու հա-
մար, էջ 168ա—183բ Կարին: Ե-ի վերնա-
գիրն է՝ «Պատմութիւն Ղազարու Փարսե-
ցու» եւն. (եւս այս հրատարակութեան մէջ
եր. 1, ծանօթ. 1): «Ուրիշ յիշատակարան
չկայ»:

* * *

Երկու ձեռագրերի մէջ եղած ծննդա-
բանական կապը այսպէս է որոշում Գ.
Տեր-Մկրտչեանը. «Ե-ն պարզորոշ վկայում
է, որ գրւած է Էջմիածնում 1774 թուին
սրբագիր օրինակից, «ի սրբագիր օրինակէ»,
այսինքն՝ մահուր, գեղեցիկ օրինակից: Բ-ն
խոսապէս բառական սիրուն բոլորգիր
գրչութիւն է, կոկ փայլուն քրքի վրայ,
գեղեցիկ կառեկազմ, յստակեցնելով գու-
նաւոր զարդերով, մասնաւորապէս 2-ի Ա
մասը, եւ մի բանի պատկերներով: Բացի
Բ-ից Էջմիածնում՝ ինչպէս այժմ, ամենայն
հասանալիքներով հաւա 1774-ին՝ Փար-
սեցու ուրիշ 2. չկար, ուրեմն եւ Բ-ն
միակ օրինակն էր, որից կարող էր արտա-
գրուիլ Ե-ն: Բ-ն թէւ չէ մտած Կարինեան
ցուցակի մէջ, բայց... 1829-ին արդէն
չաւտնից Էջմիածնումն էր:

«Ե-ն մի բառական անխնայ ընդօր-
նակութիւն է Բ-ից: Տեղ տեղ Բ-ն թուում
է բառեր, երբեմն ամբողջ նախադասու-
թիւններ, բայց է քողարք մի սառ կամ մի

նախադասութիւն, սառաւորապէս է անուր եւ այլ
այսպիսի մանր տարբերութիւններ. բայց
չունի որեւէ աւելի բառ կամ նախադա-
սութիւն, որ չգտնուէր Բ-ի մէջ եւ տխրա-
մեզ Բ-ից տարբեր մի ուրիշ գաղափար
օրինակ երազելի, որից արտագրւած լինէր
Ե-ն»:

Այս հիման վրայ Գ. Տեր-Մկրտչեան
եզրակացնում է, որ Ե-ն, (կամ մեր Բ2.)
արտագրւած է Բ-ից (մեր 2.-ից): Այս
նոյն եզրակացութեանը եկանք՝ Գ. Տեր-
Մկրտչեանի հետ միասին մերից համեմա-
նելով այս երկու ձեռագրերից շատ տեղեր:
—Այսինքն միայն հարկաւոր է աւելացնել
ի լրումն վերը բերւած տեղեկութիւններին,
որ Բ. ձեռագիրը շատ տեղ յստակեցնելով
ունի ուղղագրութիւններ եւ բնագրին մե-
րաբերեալ բացատրութիւններ, որոնք, ինչպէս
ուշագիր բնութիւնը ցոյց տուեց՝ ոչ թէ
նախնական որեւէ ձեռագրի օգնութեամբ
են գրւած, այլ ձեռագրի գրութեան բառա-
կանից յետոյ որեւէ բանաւոր ընթերցողի
կամ ընթերցողների կարծիքներն ու երա-
զութիւններն են, բնագրաբանական տեսա-
կէտից՝ անկարելի:

Բայց կայ մի նշանաւոր տարբերութիւն
Բ-ի եւ Ե-ի մէջ: Խօսքը դարձեալ տալիս
ենք Գ. Տեր-Մկրտչեանին. «Ե-ն... ունի
միայն մի մեծ հասում, որ չկայ Բ-ում,
բայց այդ հասումն էլ ընդմիջարկութիւն
է Ե-ի մէջ...: Այդ հասումը Խորհրդացու
շատ ծանօթ մի կտորն է, բայց առհասարակ
ոչ ուղղակի Խորհրդացու որեւէ ձեռագրից,
այլ ինչպէս իմ մանրամասն խոսքերով-
քիւններս ինձ համոզեցին՝ Խորհրդացու
1695 թուի («Վանդակագրութիւն») հրատարա-
կութիւնից, այդ հրատարակութեան բոլոր
մանր եւ բնորոշ տարբերութիւններով, որով
մերից անհնարին է դառնում Փարսեցու
ուրիշ՝ մեզ ծանօթ՝ մի 2. երազելի, որից
արած լինէր Ե-ն իւր ընդօրինակութիւնը»:
(Այնուհետեւ Գ. Տեր-Մկրտչեանը բերում
է ընդմիջարկւած հասումը¹⁾ ըստ Բ-ի,
1695 թուի Խորհրդացու տպագրի, Ե-ի եւ
Վ. Ենեւեանի Առաջին տպագրութեան, որից
յետոյ շարունակում է). «Բաղէի ձեռա-
գիրն (= Բ) ուրեմն չունի Խորհրդացու
«տեղեկացեալ գիտացիւն» մեծ հասումը,
այլ միայն տեղեկացեալ հարաւորակում
է՝ «ընկալեալ գեղեցիկութիւնն ի Հաբելէ
ուրախ լինելին: Եւ այսպէս զիպեալ գիտի

¹⁾ «Արարւած», անդ, եր. 154: Յիշա-
սակարանի վերջին խօսքերը բերում ենք
քուն ձեռագրից:

¹⁾ Տեւ ներկայ հրատարակութեան մէջ,
եր 15, ծան. 3:

նշանագրացն՝ ձեռն ի գործ արկաներ
երանելին Մաքոք»։ Այս օրերն ունի B-ն
էջի մէջ տեղում՝ առանց որեւէ բերութեան
նշեմի, առանց խնասխ խեղաբարձան կամ
բառերի ազնասման... E-ի գրիչը ¹⁾, որ
ծանօթ էր Խորենացուն՝ լրացնում է Փար-
պեցու պատմութիւնը մի այնպիսի Խորե-
նացուց, որի մէջ օտար յասուկ անուններ
մէջ փխր՝երը ձէյն էին փոխում։ Եւ
այդպիսի միակ Խորենացին է 1695-ի
սպագիրը (եւ կամ առ նշանաւ արտասու-
քիւնը 1752-ին Վ. Ենեկեան)։... Այսպիսով
ուրեմն՝ մենք գիտենք, որ 1774 թուին
ընդմիջարկուել է Ղազարը E ձեռագրում,
որ ընդմիջարկուած հասումը առնուած է
սպագիր Խորենացուց»։...

Երկու ձեռագիրների մէջ եղած այս
յարաբերութիւնը որոշելուց յետո՝ դառնում
Վ. Ենեկեանի Ա. սպագրութեան օրինակին, որի
նիւնտն վրայ, ինչպէս տեսանք՝ կատարուել
են եւ յաջորդ երկու սպագրութիւնները։

Ետքը դարձեալ խալիս ենք Գ. Տէր-
Մկրտչեանին, որ առաջին եւ միակն է
գրադուել այս հարցով եւ նիւնտնը եզրա-
կացութեան յանգել։ «E-ի բոլոր մանր
սարքերութիւնները նշանաւ արտասու-
քիւնը Վ. Ենեկեանի Ա. հրատարակութեան մէջ, մի
հանի տկներն սխալների կամ պակասա-
ւոր բառերի սրբագրութեամբ, որով ան-
պարհան ապացուցում է, որ Վ. Ենեկեանի
օրինակը (կամ օրինակները) ծագում է
անմիջապէս E-ից ²⁾։ Այստեղ աւելորդ ենք
համարում երկու օրինակներ բերել այդ
մանր սարքերութեանց. ընթերցողին մնում
է հաւաստի մեր հաւաստիացմանը, ինչպէս
որ լոյս տեսնի Փարպեցու մի նոր քննադա-
տական հրատարակութիւն B-ի, E-ի եւ
W-ի (=^Թրքի Վ. Ենեկեանի ձեռագրի) բաղ-
դասութեամբ։ E-ն եւ նրա նշան միասին
Վ. Ենեկեանի հրատարակութիւնները ունին
միայն մի մեծ հասում, որ չկայ B-ում,
բայց այդ հասումն էլ ընդմիջարկութիւն է
E-ի մէջ, որից եւ անցած է Վ. Ենեկեանի Զ-ին...
E-ի ստուցի նշանաւ արտասուքիւնը
(Խորենացու Ամսերդումի սպագրութիւնից)

¹⁾ «Նմանացն հաւանականութեամբ այդ
անանուն գրիչը Օշականցի Ղազարեան
դպիրն է, որի գրչութեամբ ուրիշ ձեռա-
գրեր կը կան Մայր Աթոռի Մատենադա-
րանում»։

²⁾ Յօդուածում սպագրուած է՝ B-ից,
որ անկասկած սպագրական վրիպակ է։

«Եպիմանու, Եպիմանու, Հուրմանու,
Հուրմանուսի, սիլարալիցն», իւր կողմից
չափ բնական մի հանի ուղղագրական սար-
քերութիւններ մեցնելով անգիտակցաբար՝
«յառաջագոյն, անունն, գրչութ (փոխա-
նակ՝ գրչութ, երկուսի մէջ էլ պատշաճ
գրում)», ինչպէս որ B-ից արագրուած
հասումներումն էլ անուշագրութեամբ
գրում է՝ «հասաներ» (=հասուցաներ),
«կարգագրութեան» (=կարգագրութեան)
են։ Վ. Ենեկեանի Ա. հրատարակութիւնը
ստուցի նշանաւ արտասուքիւնը E-ից,
վերականգնելով փխր՝երը եւ ուղղելով՝ ըստ
Փարպեցու՝ սիլարալիցն=սիլարալիցն։

Այս երկուստեքիւնը լիովին արդարա-
նում է եւ ներկայ հրատարակութեամբ, որի
ծանօթութիւնների մէջ չափ է ընկնում
Զ-ի (=¹³) եւ Ա-ի (=¹⁴ Ենեկեանի Ա.
սպագրութեան) զուգութիւնը։ Ա. ոչ մի
տեղի բառ կամ նախադասութիւն կամ
ուղիղ ընթերցումով չէ՛ տալիս (բացի
ստուցի անգիտակցական ձեռագրից, որով
բնականաբար կարող էին կատարուել
երկուստեքիւն ձեռագրից (=¹⁵ E-ից)
արագրողի կամ հրատարակչների ձեռնով։
Բայց ունի, Զ-ի համեմատութեամբ, պակաս
հասումներ, ունի եւ աղաարկութիւններ,
որով չկան Զ-ում, այլ կան ԲԶ-ում, որի
միջոցաւ եւ անցել են Ա. սպագրի օրինա-
կին։ Եթէ ներկայ հրատարակութեան մէջ
բերած լիւրիւնն են ԲԶ-ի ընթերցումները՝
զուգութիւնը ԲԶ-ի եւ Ա-ի մէջ անհամե-
մատ տեղի յանախ կնկաներ։

Այսպէս ուրեմն՝ Վ. Ենեկեանի Ա. սպա-
գիրը, ուրեմն եւ Բ. ու Գ. սպագրութիւն-
ները բոլորում են Էջմիածնի երկուստեքիւն
(=¹⁶ E), որ «անխնայ» արագրութիւն
է Ա. Զեռագրից (=¹⁷ B)։

* *

Ղազար Փարպեցու Թրքի ձեռագիր մի
հաս կայ ներկայումս յայտնի—այդ մեր
գործածած Զ-ն է (=¹⁸ B). առանց ընդօր-
նակութեան երկուստեքիւն ձեռագրի (E-ի) մէջ բաց
տեղ է բոլորում՝ Թուրք արագրելու համար,
բայց չէ՛ արագրում։ Կայ մի ուրիշ օր-
նակ այս Թրքի՝ Վ. Ենեկեանի Միլիթարեան-
ների մատենադարանում (№ 257, 1, ըստ
Գ. Տէր-Մկրտչեանի՝ W=¹⁹ A), որ ինչպէս Զ.
Տաշեան յայտնում է (Յուցակ ձեռագրաց)՝
նոր ժամանակի ընդօրինակութիւն է, ԺԹ
դարի, բէն գրիչը անյայտ։

Թրքի Ա. սպագրութիւնը, ինչպէս ասա-

ցինք, կասարուած է երկու օրինակներից, որոնք ստացուած են եղել Լէյֆիածնի ձեռագրից Մսեր մագիստրոսի և Յովնանենէ Եպիսկոպոս Շանխարունանցի ձեռքով, 1829-ին: Այս բովին, ինչպէս ասում է Գ. Տէր-Մկրտչեան, Լէյֆածնում կա՛ր Բ ձեռագիրը, բայց չկար Փարսեցու Թղթի ուրիշ ձեռագիր. ուրեմն բնականապէս հետեւցում է, որ Ա. սպագրութեան, ապա ուրեմն և յաջորդ երկու սպագրութիւնների աղբիւր մեր Զ-ն է (Բ), միջնորդութեամբ յիշեալ երկու նոր ընդօրինակութիւնների: Բայց այստեղ հանդիպում ենք երկու դժուարութիւնների: Առաջին՝ որ այդ երկու ընդօրինակութիւնները բաւական բուով մեծ են վո՛ւր սարքերութիւններ ունին Զ-ից: Թողնելով ուրիշ շատերը, որոնք կարող էին առաջ եկած լինել ևս հրատարակչի անուշադրութիւնից կամ լռելեայն ուղղագրութիւնից՝ բերենք յետեւեալ մի քանի օրինակ, որոնք Ա. սպագրութեան ծանօթութիւնների մէջ նշանակուած են՝ իբրեւ բնագիր օրինակների ընթերցումներ. *խոսեցան* (փոխանակ Զեռագրի «խոսեցաւ» ընթերցումով): *սես ներկայ հրատարակութեան մէջ* (եր. 187, ս. 10). *հաւատաց* (=հաւատաց, եր. 187, ս. 14). *գորոց և ... յիշե* (=գորոց և Պօղոս—պերեհից ուղղած յնուն—յիշե, եր. 191, ս. 24). *որ բողոքեն ցանկ* (=որ բողոքեն ցանկ, եր. 193, ս. 31). *լցոյր ինձ* (=լցոյր ինչ, եր. 196, ս. 30). *բւս ձայրի* (=բւս ձայնի, եր. 202, ս. 9). «*սեղեկացեալք*» բառից յետոյ (եր. 202, ս. 9) Աս. դնում է ծանօթութիւն. «որպէս յօրինակսն մեր՝ նոյն և ի բուն գրչագիրն երկու *բերք* պակասն ասեմք». այն-ինչ Զ. այս տեղում ունի ծանօթութիւն. «*մեր* բոլոր յայս տեղացս է պակաս»: Միւս կողմից նկատում ենք, որ յիշեալ երկու օրինակները բոլորովին իրար համեմատելի են: Վերջիւեալ սարքերութիւնները «երկոյրն օրինակն» ունին, և չկայ այնպիսի ուղղագրական սարքերութիւն, որ նշանակուած լինէր միայն մի օրինակի համաձայն: Վերջին երեւոյթը բացատրելու համար՝ անհրաժեշտ է ենթադրել, որ Մ. Էմինի ձեռքին եղած երկու օրինակները ստացուած են մէկը միւսից, և ոչ թէ միմեանցից անկախ՝ բուն ձեռագրից, ինչպէս հասկացում է հրատարակչի խօսքերից: Իսկ առաջին երեւոյթը, այսինքն, Զեռագրի և այս ընդօրինակութիւնների մէջ եղած զանազանութիւնները բացատրելու համար—քանի որ բազմաճառակ և բազմախումբ ասպնոցներ կան, որ այս

ընդօրինակութիւնները առաջ են եկել Զ-ից (Բ-ից)—պէտք է ենթադրել, որ առաջին ընդօրինակութիւնը (Մսերի) շատ անխնամ է եղել կասարուած, հակառակ Մ. Էմինի հաւաստիացման, թէ «մեծաւ գոուշութեամբ ընդօրինակեալ՝ ստաւ ընդ իւր ի Քիւնեղ»:

Յամենայն դէպս՝ նիւտ համարելով Գ. Տէր-Մկրտչեանի եզրակացութիւնը, թէ «Էմինի հրատարակութիւնը ծագում է Բ-ից»՝ պէտք է աւելացնենք, որ այդ հրատարակութիւնը, Զ-ի համեմատութեամբ, շատ սպասում է, օրինակների վաս ընդօրինակութեան, զուցէ ևս հրատարակչի անուշադրութեան պատճառով:

Աւելի կենսոս է Վիեննայի օրինակի յարաբերութեան խնդիրը Զ-ի հետ ¹⁾:

Այս օրինակը մի իմնաւորայն տեսակ է եղել, հօտգրանէ, որ 1867 թուից յետոյ մտել է Վիեննայի ձեռագիրների համաժողովում մէջ ևս ուրիշ տեսերի հետ միասին ամփոփուած է մի կազմի մէջ: Այս ժողովածուի մէջ Թուրք բաժնում է առաջին տեղը, գրաւելով 5ա—9բ թղթերը: Յիշատակարանն է. «Աւարտեցաւ գիրքս այս Դազարու վարդապետի Փարսեցու ձեռամբ բազմալիք և անարժան Գրիգորի երթցու ի հարկէ սրբազան և ևս բաշ վարդապետին Վարդանայ դիտապետի: Արդ օրինակեցաւ գիրքս այս ի թուին Հայոց ՌՎԱ. (=1642) ի Բաղե, ի վանն Յովնանու Կարապետ»: (Տաւեան, Յուլիան Զեռ.): Օրինակը շատ քերի է: Նրա մէջ պակասում են Թղթի Յաւաշարանը (ներկայ հրատարակութեան մէջ եր. 185, 186). «*երկուցն միայնոյ դեռ—ևս արդ զի՛նչ ևս ասեմք*» (եր. 188, ս. 28—եր. 189, ս. 3). «*Ըլլ ևս չպանկոյրութեամբ—զբաղրն ևս զբազումոյրմն*» (եր. 189, ս. 10—25). «*եւ ընդունեին զեղի ևս—բունեոյց յիմեանս չար գործոցն*» (եր. 190, ս. 4—6). «*Թող քի ևս առ այլու՛ զայսպիսի շշնեղ բանս*» (եր. 190, ս. 8—9). «*Թոսեղ առ նախանձու զանաւորման—ևս զոյկ ի պատճառս տնկից*» (եր. 190, ս. 14—եր. 191, ս. 5). «*Զաս աշխատութիւն համարիմ ևս աւելորդս*» (եր. 191, ս. 14—15). «*Ըլլ սակաւ*

¹⁾ Իմ խնդրի համաձայն, Տ. Տաւեանի յանձնարարութեամբ, Տ. Պիլեգրիմեանը ինձ ուղարկեց այս օրինակի մանրամասն համեմատութիւնը՝ Գ. սպագրի վրայ կասարուած. որի համար խորին շնորհակալութիւնս եմ յայտնում:

յանիւի—յարայութեանն Քրիստոսի» (եր. 191, ս. 16—22). «Այլ սակ զմեզան— յիսկի ողորմութեան» (եր. 191, ս. 29—եր. 192, ս. 3). «Բայց իմ ըս կարի—և յայնի են ամենայն ուղղափառ ժողովրդաց» (եր. 192, ս. 10—34). «Բայց ես քեւ գիտիս—գործոց իշխանութեան եւ ոչ երբիս» (եր. 193, ս. 14—23). «Եւ ոչ դարձեալ—կարիս ումիս հաճոյ յիմեզ» (եր. 193, ս. 32—եր. 196, ս. 5). «Եւ դու, տէր, զայս—և ծախողաց եւ մերից տեղւոյն» (եր. 196, ս. 29—եր. 197, ս. 25). «Որոց նկատեալ այնուհետեւ—վաշ վաշ, տեսնի միմեզ» (եր. 198, ս. 14—24). «Մի գուշի զգացեալ ուրում—զգոմիս ծառանկեցուցանի» (եր. 198, 34—եր. 200, ս. 30). — Այսինքն տարույ թղթի սուրբի քան մի երոյրը: Բացի սրանից այս օրինակը, Զ.-ի համեմատութեամբ, որ արդէն սպասարկում է քրքրի յետեւ ամառը—դաստարոյքեամբ, թղթի միջի մասերում ունի հաստածների ստանձին դաստարոյքիւն ¹⁾, որ անյարմար է եւ սուրբի անհատականութեամբ ²⁾: Բնորոշումների կողմից էլ այս օրինակը, Զ.-ի համեմատութեամբ, ստատիկ աղանատ է. բառականաբան մի բանի օրինակներ բերելով թղթի սկզբից եւ վերջից. «զայս անուանադրեալ» (փոխանակ՝ զայս, տես եր. 187, ս. 6). «զկեալ զիս» (=զիս, եր. 187, ս. 19). «զիս աշխարհս վարդապետաց» (=զիս բոլոր վարդապետաց, եր. 187, ս. 20). «հարց եղեալ» (=բայց, եր. 188, ս. 3). «եւ ոչ օտար» (=եւ ոչ իրեւ օտար, եր. 188, ս. 4). «անզգազոյն» (=անզգազոյն, եր. 188, ս. 10). «բոլոր իմեանց հոգեւորութեան» (=հոգեւորութեան, եր. 188, ս. 13). «զգեւորաւոր ստանձնույն» (=զգեւորաւոր, եր. 203, ս. 11). «ի կորստի զսանկ» (=ի կորստեմ, եր. 203, ս. 31). «զկասումոյ փառաբանութեան» (=փառաբանութեան, եր. 203, ս. 33). «զերի փոխաբան» (=զբարի, եր. 204, ս. 1):

Այս անգագութիւնների ներկայացում է մեծ գագութիւն Զ.-ի եւ Վ. օրինակի մէջ. գագութիւն՝ մանր ողորմութեան բնորոշումների, միաստակ աղանատ

դրութիւնների, միաստակ ողորմութիւնների մէջ: Օրինակներ շատ շատ են. այստեղ բերեմք միայն մի բանի բնորոշ օրինակներ, մանրամասնութիւնների համար հրաւիրելով բնորոշողին համեմատել այս հրաւիրական ծանօթութիւնները:

Զ. եւ Վ. միաստակ ունին «տէր Ներսէս եւ հրա» (եր. 188, ս. 1). «բոլոր ի մեզ տեսնի եւ այլոց» (եր. 188, ս. 22, ԲԳ. սպագիրներ չունին «տեսնի»): «Եւ իմեզ յարաբանեալ» (եր. 198, ս. 13, —եւ իմ ոչ յարաբանեալ). «ողջ իմ» (եր. 198, ս. 33). «անհատ եւ անկանխեցուցից արգելի» (եր. 202, ս. 16). «միսս եւս բարգման» (եր. 202, ս. 18). «որում բոլոր ծայրի խորհրդայն» (Վ. խորհրդայն, եր. 202, ս. 24, ՏՏ. ունին բոլոր ծայրի). «զերեւելոյ «Աշխարհ» (եր. 202, ս. 27) եւն: Այս գագութիւնների վրայ աւելացնենք եւ այս կարեւոր հանգանակները. թէ՛ Զ. եւ թէ՛ Վ. միաստակ բաց են բոլորում հաստածը փոխաբանութեամբ Մովսէսից յետոյ (եր. 202, ս. 9), եւ միաստակ, միեւնոյն ողորմութեամբ ունին ծանօթութիւն. «մի բոլոր յայս տեղացի է պակաս». երկուսն էլ ունին տարբեր հաստածութեամբ միեւնոյն յիշատակարանի խորհրդ. «Աւարտեալ զիրս այս Ղազարու վարդապետի Փարպեցոյ ոյ ձեռամբ բարգմալեւ եւ անարժան Գրիգորի երիցու ի հարկէ արքայան եւ Բաշ վարդապետին Վարդանայ զիսպետի»: Յիշելու է եւ այն, որ Վ.-ն չունի ոչ մի աւել տեղ՝ որ չիմեր Զ.-ում. չունի ոչ մի ողորմական յատկութիւն՝ որ չարարանար Զ.-ով կամ օրինակողի անուանադրութեամբ կամ արքայութեամբ:

Բայց այս հանգանակները կեղծով մենք գալիս ենք այս եզրակացութեան, որ Վ. օրինակը ծագում է անմիջապէս Զ.-ից (Բ.-ից), եւ արագում է այն ժամանակ, երբ Զ.-ում նոր գրչով արդէն գրում է եղել ծանօթութիւն, թէ «Այս է սկիզբն թղթայն Ղազարու Փարպեցոյ (համեմատել մեր հրաւ. մէջ եր. 186, ծան. ս. 32, եւ եր. 187, ծան. ս. 1), որեւեմ 1829 թուականից յետոյ: Բայց այս արագութիւնը չափազանց քերի է եւ սխալաբան, ինչպէս տեսնենք, եւ յիշատակարանում ունի վկայութիւն, թէ նրա բնագիրը արագում է Բաղէշում 1642-ին. այն-ինչ Զ. այն մասը, որ պարունակում է Ղ. Փարպեցու Պատմութիւնը եւ թուրքի՝ արագում է Բաղէշում 1672-ից յետոյ: Այս վկայութիւնը յայտնաբերեալ հակասում է մեր եզրակացութեան. բայց այս հակասութիւնը, ինչպէս

¹⁾ Տես եր. 194, ծան. 11, Վ.

²⁾ Տես այս մասին Հ. Տաշեանի կարծիքը, Ցուցակ 2-ում, եր. 657, հջ 2.

նաեւ Վ.-ի բազմաթիւ քերականներն ու սխալաշարժութիւնը, բացառում են միակ կարելի ենթադրութեամբ—որչապիւր որ եղած նիւթերը թոյլ են խախտ ներկայումս—որ Վ. օրինակը դիտմամբ աղտաւորում եւ կեղծում արագութիւն է Զ.-ից: Այսպիսի դիտարեալ աղտաւորումներ անսովոր բան չեն. բաւական է յիշել Եւսեբիոս Կեսարացոյ Ժամանակագրութեան առաջին՝ դիտմամբ աղտաւորում ընդօրինակութիւնը Պապսեցի Գեղըց Յովնանիսեանի ձեռնով ¹⁾: Ներկայ դէպքում արագորոյր համաձօնէն առաջնորդուելիս է եղել կեղծ սիրով դէպի Էջմիածնի մատենադարանը, չկամենալով Զ.-ի յարգը, իբրեւ միակ ձեռագրի, նուագեցնել՝ հաւասարիմ ընդօրինակութիւնը դուրս տալով: Գուցէ խառնում լինին եւ այլ հաշիւներ, որոնց վրայ կանգ առնելն աւելորդ է, քանի որ Վ.-ի է՛րբ, որի՛ ձեռնով եւ՛ որի՛ յանձնարարութեամբ արագութեամբ մասին սոսոյց տեղեկութիւններ չունին:

Գ. Տէր-Մկրտչեանը, որ այս օրինակը (W) ձեռքին չունէր, այլ ծանօթ էր նրան միայն Զ. Տառեանի նկարագրութեամբ՝ աչքի տեսչ ռուսներով նրա բնագրի գրիչը—Գրիգոր Երէց, եւ ժամանակը—1642՝ ենթադրում էր, որ գոյութիւն է ունեցել Զ.-ի (B) յար եւ նման մի ուրիշ ձեռագիր (B₂), գրւած նոյն Գրիգոր Երէցի ձեռնով 1642-ին, որից եւ ծագել է Վ.: Սակայն ինքն էլ տարակուսում է B₂-ի գոյութեան եւ իր ենթադրութեան մասին: Ռազմեսեւ Ենթադրելով, թէ Գրիգոր Երէցը երկու անգամ է արագրել Փարսեցոյ Թուրքը՝ աննաւանական կլիներ, որ նա տուածին անգամ արագրելիս՝ զիտեմար, թէ ո՛րեւից է սխալում բուն Թուրքը, եւ Յատաշարանը թողած բուն Թուրքն արագրէր, իսկ Երկրորդ անգամ արագրելիս՝ շփոթէր Յատաշարանը Թուրքի հետ, եւ անընդհատաբար Յատաշարանին կցէր Թուրքը: Գ. Տէր-Մկրտչեանի այս հիմնումը կասկածի վրայ աւելցնելու է եւ այս, որ շատ աննաւանական կլիներ ենթադրել աւելի քան երեսուն տարով բաժանուած ժամանակամիջոցներում երկու անձնաւորութիւն (Վարդան վարդապետ՝ եւ Գրիգոր Երէց) կենդանի, միեւնոյն պաշտօնում, միեւնոյն յարաբերութեան մէջ մէկը դէպի միւսը, եւ բառացի միեւնոյն յիշատակարանը:

Բոլոր վերը յիշատակները ամփոփելով՝ տեսնում ենք, որ Զ-ն (=B) ներկայումս միակ մայր ձեռագիրն է, որ իբրեւ աղբիւր է ծառայել մինչեւ այժմ կասարւած թէ՛ Պատմութեան եւ թէ Թուրքի բոլոր սպագրութիւններին եւ եղած միւս ընդօրինակութիւններին (Էջմիածնի № 1688 ձեռագրին, Վենետիկի օրինակին եւ Վիեննայի օրինակին): Նա ծառայել է սպագրութիւնների համար աղբիւր ոչ անմիջապէս, այլ միջնորդութեամբ անխնամ ընդօրինակութիւնների:

* *

Ղ. Փարսեցոյ Պատմութեան եւ Թուրքի ներկայ հրատարակութեան մէջ առաջին անգամ գործ է դրւած այս մայր Զեռագիրը՝ համեմատութեան համար: Շնորհիւ Գ. Տէր-Մկրտչեանի ուսումնասիրութեան՝ այլ եւս աւելորդ դասեցիմք համեմատել Երկրորդ Զեռագիրն էլ եւ նրա տարբեր ընթերցումները բերել. դա կլինէր գուր ժամականութիւն, առանց որեւէ օգուտի՝ բնագրի ուղղագրութեան համար. չիտելով դեռ այն մասին, որ ծանօթութիւնների աւելորդ խնդրումը միայն դժուարացնում է պարտադրների աշխատանքը՝ այս ծանօթութիւններով բնագիրն ուսումնասիրելու դէպքում: Պէտք էր, հետեւողաբար վարուելով, դուրս ձգել եւ Վ.-ի ընթերցումները. բայց եւ քառուցի այդ անելուց, ի նկատի ունենալով, որ այդ օրինակի ծագման մասին դեռ ոչ մի բնութիւն չէր կասարւած, եւ միայն իմ հանաչալութեամբ՝ համեմատութիւնից հանել մի օրինակ, որ գոնէ նիւթի դատաւորութեան նկատմամբ ինքնուրոյնութեան արժանի սպացոյցներ էր տալիս՝ պատասխանատու գործ համարելի: Այս օրինակի համեմատութեան վրայ գործ դրւած աշխատանքը բաւականաչափ վարձատրւած կլինի նրանով, որ բանասերները հնարաւորութիւն կունենան ներկայ հրատարակութեան ծանօթութիւնների միջոցով անմիջապէս նիւթ հասկացողութիւն կազմելու այդ հետաքրքրական օրինակի մասին:

Պատմութեան եւ Թուրքի Ա. սպագիրը Զ.-ի հետ բաղդատել ենք Գ. Տէր-Մկրտչեանին եւ եւ: Իսկ Երկրորդ եւ Երրորդ սպագրութիւնների հետ բաղդատութիւնը կատարել են իմ երեւ աշակերտի—Սարգ. Եսայեանի, Կար. Միրխանեանի եւ Արս. Յովնանիսեանի օգնութեամբ:—Վ.-ի բաղդատութիւնը, ինչպէս յիշեցի՝ կատարել է Գ. սպագիրի վրայ Զ. Պիլեզիկեան Վիեննայում:

¹⁾ Զարբ., *Մատենադարանի հայկական քարտէսանութեանց*, եր. 435—7:

* *

Այս բաղադրարկների մասակարարած ընկերացուածների օգնութեամբ կազմել եմ ներկայ հրատարակութեան բնագիրը, որի ժամանակ ղեկավարուել եմ հետեւեալ սկզբունքներով.—

Պատկանել եմ ԲԳ. սպագրի (խկապէս՝ Բ-ի, որովհետեւ Գ. սպագրի ոչ մի ինքնուրոյնութիւն չունի, այլ վաս աւսասպութիւն է Բ-ից) բաժանումը եւեմ գրուագի եւ հարիւր գլուխի: Գրուագների բաժանումը, ինչպէս նկատել է եւ Բ. սպագրի հրատարակիչը՝ արդարանում է թէ՛ Պատկանութեան նիւրով եւ թէ՛ նոյն-ինքն նեղի-նակի վկայութեամբ (եր. 38, 107): Իսկ գլուխների բաժանումն արդարանում է Զեռագիրներով, որոնք ունին այսպիսի բաժանում, նոր զիսի նշաններ դնելով եւ երբեմն՝ գլուխների վերագրներ: Բայց որովհետեւ ձեռագիրներում այս գլխակարգութիւնը սկզբից մինչեւ վերջը չէր շարունակուում, եւ միւս կողմից՝ ԲԳ-ն. գլխակարգութեամբ արդէն բազմաթիւ ցուցումներ են եղած գրականութեան մէջ՝ ուսի յարմար համարելի հետեւել այս՝ արդէն մի անգամ հաստատած գլխակարգութեան (բայց մի տեղից Պատկանութեան Յատաշարանում, որտեղ հաստատմանի դասաւորութիւնը փոփոխելու պատճառով սխալ էր եւ գլխակարգութիւնը փոխել). թելեւ տեղ-տեղ ցանկալի էր այլ կերպ անել այդ գլխակարգութիւնը:

Պարագոյների դիւրութեան համար՝ յարմար համարելի՝ բնագրից առաջ դնել գլուխների համառօտ բովանդակութիւնը— Յանկ գլխաց, երբեմն հետեւելով Ա. սպագրին, երբեմն նրանից անկախ:

Ընկերացուածների մէջ բնութիւն անելիս, երբ իմ կարծիքով Զ-ի եւ ՏՏ-ի տարբեր ընկերացուածները հաւասար արժանիք են ունեցել՝ առաւելութիւնը տուել եմ Զ-ի ընկերացուածին. իսկ երբ ՏՏ. (յասկապէս Բ. սպագրի եւ նրա հետեւողութեամբ Գ-ը), ունեցել են յաւազոյն ընկերացուածներ՝ սրանց եմ տեղ տուել բնագրի մէջ, թէեւ յաճախ գիտակցելով, որ այդ յաւազոյն ընկերացուածները ոչ թէ յաւազոյն բնագրից են ծագում, այլ յաւելանյ ուղղագրութիւն են Բ-ի հրատարակի կողմից: ԲԳ. սպագրին առաւելապէս հետեւել եմ Ա. Սահակի տեւիքի եւ մեկնութեան մէջ, քանի որ, ինչպէս յայտնում է Բ-ի Ազգր՝ դրա համար համեմատութեան են առնուած եւ հաղթեւիքներ, որեւմն մի քանի ձեռագրի բաղդա-

տութեամբ է կազմուած այդ մասի բնագիրը Բ. (եւ Գ.) սպագրի մէջ: Սակայն խուսափել եմ մեր բնագրի մէջ մտցնելու խօսքի զարդերը, չափազանցութիւնները, որոնք յետագայ ձեռագրների բարդամբներ են նախնական աւելի պարզ բնագրի վրայ, ինչպէս յատուկ է արագրական բովանդակութեամբ գրուածներին:

Երրորդ յորդութեան անուռն դերալի վերջաւորութիւնները միւս դրել եմ եւ, փոխանակ իշի, ինչպէս յաճախ պատանում էր թէ՛ Զ-ում եւ թէ՛ ՏՏ-ում. այն պատճառով, որ Զ-ի մէջ իշով գրութիւնը սկզբնական չէ եղել, այլ իշն գրուած է վերածիքի վրայ, ինչպէս նշանակուած է ծանօթութիւնների մէջ. նոյն-իսկ երբեմն նշանուում է վերած սկզբնական եւ: Այս նանգամանքը ինձ իրաւունք տուեց վերականգնել նախնական եւ բնիք ուղղագրութիւնը: Նոյնպէս եմ վարուել եւ երրորդ յորդութեան բայերի անց. անկասար եղ. Գ. դեմքի իշը վերջաւորութեան նկատմամբ, փոխելով բնիքեղացոյն եւ ձեւին:

Ուրեմն ձեւնաւ, եւ եղել՝ օգտուել եմ այն ուղղագրութիւններից, որոնք կային նախորդ սպագրութիւնների մէջ կամ առաջարկուած էին բանասէրներից զանազան գրուածներում (մասնաւորապէս Նորայր Բիւզանդացոյ): Այս ուղղագրութիւններից որոնք որ աներկրայելի են բուել ինձ՝ մտցրել եմ բնագրի մէջ, իսկ երկրայելիներ՝ ծանօթութիւնների մէջ: Բայր դեպքերում յիշել եմ ուղղագրութիւնների նեղիմանկներին: Իսկ այն ուղղագրութիւններ, թէ՛ բնագրի մէջ մտցած եւ թէ՛ ծանօթութիւնների մէջ առաջարկուած, որոնց նեղիմանկները չեն նշանակուած՝ պատկանում են ինձ:

Էջմիածնում, «Պատկանագրի» աշխատակիցների ծոյովում կայացած որոշման համաձայն՝ ծանօթութիւնների մէջ (յիւ) չեմ նշանակել այն տարբեր ընկերացուածները, որոնք վերաբերում են *o* կամ *au*, *o* կամ *u*, *z* ու կամ առանց *z*ի, *j* ու կամ առանց *j*ի (բառի վերջում) ուղղագրութիւններին. (որ. Պոլոս-Պալոս, փրկոյ-փրկոյ, երանելոյ-երանելոյ, նոհա-նոհայ), նոյնպէս եւ դիմառն յոյրեր: Առաջին չորս ուղղագրական ձեւերից ընդունել եմ այժմ սովորական դարձած ուղղագրութիւնները, որոնց մեծ մասամբ համապատասխան է եւ Զ-ի ուղղագրութիւնը. իսկ դիմառն յոյրերի վերաբերումը առաւելապէս հետեւել եմ Զ-ին, իսկ երբեմն ՏՏ-ին:

Ծանօթութիւնների մէջ չեմ նշանակել

հաւ Տպագիրների ակնյայտի տպագրական վրիպակները, որոնք մեծ քանակութեամբ պատահում են Գ. տպագրի մէջ եւ փոքր քանակութեամբ Ա.-ի եւ Բ.-ի մէջ:

Սուրբ զգից բերում հասումների տեղերը նշանակելիս՝ ընդհանրապէս զանց են արել նշանակել այն հասումների տեղերը, որոնք բնագրում չեն բերում իբրեւ վրիպակներ, այլ ինչպէս խօսողի սեփական խօսքերը. օրինակ՝ էր. 67, ս. 21—23, էր. 99, ս. 34, էր. 118, ս. 15, 16 եւն:

* *

ՄԵՏՆԵԼԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Թարգմանութիւններ.

1. Յրաններէն լեզուով ամբողջական քարգմանութիւն Պատմութեան, Լանգլուայի ժողովածուի մէջ, Բ. հր., Ա. Կեսարեանի ձեռնով կատարւած:
2. Մասնական քարգմանութիւն, վարձեալ ժրաններէն լեզուով, Գ. Կապարանի, «Abrégé de la vie politique et guerrière du prince Vahan, Պարիզ, 1843.
3. Աւիսարհաբար քարգմանութիւն, միայն Պատմութեան, Միհնա Բահանայ Տէր-Պէտրոսեանի, Աղեփանդրապոլ 1895.
4. Աւիսարհաբար քարգմանութիւն, միայն Թղթի, Մ. Նալբանդեանի, հրատարակութիւն Մ. Տէր-Գրիգորեանցի, Պէտերբուրգ, 1868.

Բ. Ուսումնասիրութիւններ.

1. Մ. Էմին, Թղթի Ա. տպագրութեան Յառաջաբանում, Մոսկվա, 1853.
2. Մ. Նալբանդեան, Թղթի քարգմանութեան Յառաջաբանում.
3. Գր. Խալաբեանց, «Ղազար Փարպեցի եւ զործք նորին», Մոսկուա, 1883.
4. Նորայր Բիւզանդացի, Հայկական բառակցութեան մէջ, էր. 79—85, Կ. Պօլս, 1880, եւ Քննաւորի մէջ, Բ. պրակ, էր. 16—58. Սոփիօք, 1887.
5. Իս. Յարութիւնեան, «Հայոց զիւր», էր. 203—235, Թիփլիս, 1892.
6. Գր. Տէր-Պօղոսեան, «Եղիշի Պատմութեան աղբիւր», «Հանգ. ամսօրեայ», 1895, էր. 20, 58, 110.

7. Գր. Տէր-Պօղոսեան, «Նկատարութիւններ Եղիշի Պատմութեան վերաբերեալ», «Հանգ. ամսօրեայ 1896, էր. 129, 168, 197, 302.

8. Հ. Վարդ. Հաւունի, «Խորհրդածութիւն Եղիշի Պատմութեան վրայ», Վիեննայ, 1896, (արտատպւած «Բազմակից»):

9. Գ. Տէր-Մկրտչեան, «Ղազար Փարպեցու ձեռագրեր», «Արարատ», 1901, Նոյ. Գեղ., էր. 542—549.

10. Աս. Մալխասեանց, «Ուղղագրութիւններ Ղազար Փարպեցու Պատմութեան եւ Թղթի. «Հանգ. Հայագիտութեան», 1903, Բ. հր. Բ. հր.:

Բացարձակ համահասարակութիւնների եւ նշանների:

2.—2 եւ աղիւր Էջմիածնի մասնագրաւորի, № 611 Գեղ. ցուց. № 2463.
Բ2.—2 եւ աղիւր Էջմիածնի մասնագրաւորի, № 1688, Էմին № 1646, 1.

Վ.—Վիեննայի Միսթրալեանների օրինակ Թղթի.

ձաւ—ձաւ բնիւր Էջմիածնի մասնագրաւորի № 936, 3—նիւն № 916, 3.

Աս.—Առաջին տպագր. Պատմութեան, Վիեննայի 1793.

Աս.—Առաջին տպագր. Թղթի, Մոսկուա, 1853.

Բ, Գս.—Երկրորդ եւ երրորդ տպագր. Պատմութեան եւ Թղթի, Վիեննայի, 1873, 1891.

()—փակագիծ զործք է ածուած՝ որոշելու համար իմ աւելացրած բառերը, որոնք չկան 2.-ում.

[]—Անկիւնաւոր զործք է ածուած՝ որոշելու համար այն բառերը, որոնք կան 2.-ում, յայց եւ համարել եմ բնութագրութիւն.

*—ասց զործք է ածուած կապակցութիւն ուղղագրական ձեւ ունեցող բառերի առաջ, յոյց տալու համար, որ այդ ձեւը տպագրական վրիպակ չէ:

Կամ՝, նշանների մէջ են դրում այն բառերը կամ հասումները, որոնց վերաբերում է ծանօտութիւնը:

Աս. Մալխասեանց

ՅԱՆԿ ԳԼԽՈՑ

- Ա. Թէ ո՞ր ոմանք յառաջ քան զինքն եղին պատմիչք: Յաղագս Ազաթանգեղոսի և Փաւստոսի:
- Բ. Նիւթ Ազաթանգեղեայ Պատմութեանն:
- Գ. Յաղագս Փաւստոսի և Պատմութեան նորին:
- Դ. Յաղագս Իւրոյ Պատմութեանն, զոր զրեաց ի հրամանէ Վահանայ Մամիկոնենի:

Դ Ր Ո Ւ Ա Գ Ա.

- Է. Բաժանումն թագաւորութեանն Արշակունեաց յերկուս:
- Զ. Դժուարութիւնք ճշգրիտ պատմագրելոյ:
- Ը. Նկարագիր Այրարատեան գաշտին:
- Ը. Թողուլ Արշակայ զգաւառն Այրարատեան:
- Թ. Անկումն Սոսրովու յիշխանութենէ:
- Ժ. Յաղագս զիւտի զրոյ և յաղագս Մաշտոցի:
- ԺԱ. Թարգմանութիւն Գրոյ ի ձեռն Սահակայ կաթողիկոսի:
- ԺԲ. Յաղագս երկրորդ անգամ թագաւորելոյն Սոսրովու և զինի նորա Շապհոյ:
- ԺԳ. Թագաւորել Արտաշեսի վերջնոյ. տրտունջք նախարարաց և բողոք Սահակայ:
- ԺԴ. Անկումն Արտաշեսի յիշխանութենէ, և բարձումն թագաւորութեանն յազգէն Արշակունեաց և քահանայապետութեանն ի տանէ Ս. Գրիգորի:
- ԺԵ. Կաթողիկոսութիւն Սուրմակայ, Բրքիշոյի և Շամուէլի: Անէծք Ներսիսի:
- ԺԶ. Զղծումն նախարարացն և աղաչանք առ Սահակ:
- ԺԷ. Տեսիլ Սահակայ և Մեկնութիւն տեսլեանն:
- ԺԸ. Վերջին ամք կենաց և մահ Սահակայ:
- ԺԹ. Մահ Մաշտոցի:

Դ Ր Ո Ւ Ա Գ Բ.

- Ի. Նենգաւոր խորհուրդ Վարազվադանայ:
- ԻԱ. Խրատն չար, զոր մատոյց Միհրնէրսէն Յաղկերտի արքային պարսից:
- ԻԲ. Հրովարտակն Յաղկերտի առ Հայս:
- ԻԳ. Անուանք կաթիկոսպոսացն և իշխանաց, որք արարին պատասխանի հրովարտակին:
- ԻԴ. Պատասխանի հրովարտակին Յաղկերտի:

- ԻԵ. Զչարեկ Յազկերտի ընդ պատասխանին և զիշխանսն Հայոց ի դուռն կոչել: Անուանք իշխանացն որք հոգան ի դուռն:
- ԻԶ. Պատուհասելն Յազկերտի բանիւ զաւագանին երեցունց աշխարհաց: Պատասխանի զօրավարին Հայոց Վարդանայ:
- ԻԷ. Խորհուրդ իշխանացն յաղագս պատճառանօք յանձնառութեան օրինաց մոգութեան:
- ԻԸ. Յանձնառութիւն օրինացն մոգութեան և երկդիմի խոստումն Վարդանայ:
- ԻԹ. Դարձ տանուտերացն Հայոց յաշխարհն իւրեանց:
- Լ. Մեկնումն Վարդանայ ի նախարարացն և զիմեկ յաշխարհն Յունաց:
- ԼԱ. Դառնալն Վարդանայ անդրէն ի Հայս:
- ԼԲ. Ժողով իշխանացն և ուխտ և երդումն:
- ԼԳ. Թուղթք Վասակայ ի ինդիր օգնականութեան ընդդէմ Պարսից:
- ԼԴ. Դիմելն Վարդանայ յԱղուանս ընդդէմ Պարսից:
- ԼԵ. Կռիւն յԱղուանս և յաղթութիւն Հայոց:
- ԼԶ. Նենգութիւն Վասակայ և դառնալն Վարդանայ ի Հայս:
- ԼԷ. Գալ զօրուն Պարսից ի պատերազմ:
- ԼԸ. Դիմելն Վարդանայ ընդդէմ Պարսից: Բանք Ղևոնդի և Վարդանայ ի գիշերին:
- ԼԹ. Կազմութիւն ճակատուն: Պատերազմն և անուանք նահատակացն, որ անկան ի նմին:
- Խ. Ապաշաւելն Յազկերտի և զՄուշկան յետս կոչել: Ատրորմիզդ մարդպան:
- ԽԱ. Հալածել Ատրորմիզդի զփախստեայսն Հայոց և մահ Հմայեկայ:
- ԽԲ. Վարումն կապանօք ի Պարսիկս՝ իշխանացն և քահանայից: Հանդիպումն Վասակայ և քահանայիցն զճանապարհայն:
- ԽԳ. Հարցափորձ և պատասխանիք Սամուէլի երիցու և Արքահամայ սարկաւազի:
- ԽԴ. Հարցափորձ և պատասխանիք Ղևոնդի և ընկերաց նորին:
- ԽԵ. Հարցափորձ նախարարացն առաջի Յազկերտի և պատասխանատուութիւն Արշաւրի Կամսարականի, յորում զՎրաս ապստամբութեանն արկանէ զՎասակաւ:
- ԽԶ. Պատուհաս Վասակայ և մահ նորա յաշխարհին Պարսից:
- ԽԷ. Անուանք քահանայիցն և նախարարաց, որք տուան ի կապանս:
- ԽԸ. Պարտումն Յազկերտի ի պատերազմին որ ընդ Քուշանս:
- ԽԹ. Վկայութիւն մահուամբ Թաթկայ եպիսկոպոսին Բասենոյ:
- Ծ. Հրաման սպանանելոյ զքահանայսն և պատուէր զգուշութեան:
- ԾԱ. Բանք միսիթարութեան Ղևոնդի առ նախարարսն, որք մնալոց էին անդէն ի կապանս:
- ԾԲ. Լուծանել զքահանայսն ի շղթայիցն:
- ԾԳ. Պատուէր զգուշութեան Վեհեկնշապոյ առ արս շահաստանին: Հրաժեշտ քահանայիցն ի նախարարացն:
- ԾԴ. Չու Վեհեկնշապոյ հանդերձ քահանայիւքն: Յաղագս Խուժկին:
- ԾԵ. Ատեան դատաստանի. ամբաստանութիւն, և պատասխանի Յովսէփայ կաթողիկոսին:

ԾԶ. Պատասխանի Ղևոնդի երիցու:

ԾԷ. Վկայութիւն սրով Յովսէփայ, Ղևոնդի և ընկերաց նոցին: Կարգումն պահապանաց առ ի պահպանութիւն մարմնոց վկայիցն: Գողանալ Խուժկին զոսկերս սրբոցն:

ԾԸ. Դատումն և վտարանդութիւն Խորենայ և Աբրահամու: Դարձ Աբրահամու ի Հայս:

Գ Ր Ո Ւ Ա Գ Գ.

ԾԹ. Արձակումն ի Պարսից Վահանայ և եղբարց իւրոց ի խնդրոյ Աշուշայի:

Կ. Արձակումն նախարարացն ի կապանաց:

ԿԱ. Ճգնութիւնք և վարք նախարարացն յաշխարհին Պարսից և կանանց նոցա ի Հայս: Դարձ նախարարացն յաշխարհն Հայոց:

ԿԲ. Յաղագս կաթողիկոսութեանն Գիւտայ, և սննդեան և խրատու Վահանայ Մամիկոնենի և եղբարց նորա:

ԿԳ. Բազմադիմի շնորհք Վահանայ, ընդ որ խեթիւ հայէին ուրացեալ տանուտեարքն Հայոց: Լքումն ուխտապահացն:

ԿԴ. Յաղագս կաթողիկոսին Գիւտայ և ամբաստանութեանն Մախազին Գաղիշոյի զնմանէ: Երթալ Գիւտայ ի գուռն. համարձակ պատասխանիք նորա. դարձ նորա ի Հայս և մահ խաղաղութեամբ:

ԿԵ. Մախանք ընդդէմ Վահանայ և ուրացութիւն նորա. ամբաստանութիւն զնմանէ Վրուայ Ասորւոյ և արդարանալն Վահանայ:

ԿԶ. Խորհուրդ ապստամբութեան և միաբանելն Վահանայ:

ԿԷ. Փախուստ Ատրվշնասպայ մարդպանի և դառնալ զօրու ի Հայս:

ԿԸ. Դիմելն Հայոց ընդդէմ Պարսից: Լրտեսելն Վասակայ զգուռն թըշ-նամեացն:

ԿԹ. Պատերազմն և յաղթութիւնն Հայոց: Սուտ զուժկանք և աւետիր:

Հ. Դեսպանութիւնք Վահանայ առ Վախթանգ և առ ազգս ոմանս Հայոց: Գալ Յոհանայ Անձեացւոյ և Ներսէի երուանդունւոյ ի միաբանութիւն

ՀԱ. Կոիւն Հայոց առ Ներսէհապատ գիւղիւ և յաղթութիւն:

ՀԲ. Դառնալ Վարդայ եղբօր Վահանայ ի Հայս՝ արձակեալ ի կապանաց:

ՀԳ. Դիմելն Վահանայ ի Վիրս ընդդէմ Պարսից. պատրանք Վախթանգայ:

ՀԴ. Կոիւն Հայոց ընդ Պարսիկո, պարտութիւն և փախուստ զօրացն Վահանայ:

ՀԵ. Նահանջել Վահանայ ի Տայս: Պատգամ Վահանայ առ Մինրան:

ՀԶ. Կոչել Մինրանայ ի գուռն: Արձակումն Հրահատայ ի գերութենէ և նահատակութիւն Յաղգայ սեպին Սիւնեաց:

ՀԷ. Պատրողական բանք արանց խաբերայից և թարթափել մասին միոյ ի զօրուէն Հայոց ի Վիրս զհետ խաբերայիցն:

ՀԸ. Դիմել Զազարաուխտոյ ի վերայ Վահանայ յանկարծակի, և քաջաբար փախուստ և ապրումն Վահանայ:

ՀԹ. Հալածել Հազարաուխտոյ զՎահան և ըմբռնել զկանայս Կամսարականացն:

- Ձ. Դիմել Հաղարատուխտոյ ի վերս, թողեալ ի Հայս զօրավար զՇապուհ: Բանապնացութիւնք Շապհոյ ընդ Կոմսարականացն վասն կանանցն:
- ՁԱ. Որսալ Շապհոյ զՎահան: Քաջութեան գործ Խորասայ:
- ՁԲ. Ահարեկել վահանայ զՊարսիկս ի դակշի՝ ի գիշերի:
- ՁԳ. Յանկարծակի յարձակումն Շապհոյ ի վերայ Վահանայ և աներկիւղ խիզախելն Վահանայ սակաւ արամբք ընդդէմ բազմութեան զօրուն Պարսից: Մահն Գիլիհոնի Սիւնուոյ:
- ՁԴ. Խոկմունք Շապհոյ, ահարեկելոյ յառնէն Վահանայ:
- ՁԵ. Գալ գոթկանի ի Պարսից և զՇապուհ ի դուն կոչել:
- ՁԶ. Չուել Շապհոյ ի դուն և Վահանայ ի Դուին:
- ՁԷ. Դառնալ Հաղարատուխտոյ ի դուն և զՎաղարշ թագաւորեցուցանել:
- ՁԸ. Ատեան արքունի, յորում պարսաւ անհաւան բարուցն Պերոզի. և յաղագս ապստամբութեանն Հայոց և գործոց Վահանայ:
- ՁԹ. Գալ Նիխորոյ ի Հայս՝ առ ի նուաճել զՎահան սիրով խաղաղութեամբ: Երեքին խնդիրք Վահանայ:
- Ղ. Հաճել Նիխորոյ ընդ խնդիրս Վահանայ և զնա առ ինքն կոչել:
- ՂԱ. Երթ Վահանայ առ Նիխոր և ատենարանութիւն Նիխորոյ:
- ՂԲ. Ատենարանութիւն Վահանայ ի պատասխանի բանիցն Նիխորոյ:
- ՂԳ. Խրախճանք. բերկրումն ուխտապահացն և ի կոր կործանումն ուրացելոցն:
- ՂԴ. Յանձնառութիւն պայմանացն Վահանայ և դառնալ Նիխորոյ յաշխարհն Պարսից և Վահանայ ի Դուին:—Անցանելն ընդ հունն Երասխայ: Առաքել Վահանայ զայրեւելն Հայոց ի դուն:
- ՂԵ. Երթալն Վահանայ ի դուն հանդերձ այրեւելով Հայոց. ատենարանութիւն Վահանայ առաջի Վաղարշու և աւագանւոյն Պարսից:
- ՂԶ. Տալ Վաղարշու զտէրութիւնն Մամիկոնէից և զսպարապետութիւնն Հայոց՝ Վահանայ և պարգեւել Կոմսարականացն զտէրութիւն նոցա:
- ՂԷ. Դարձ Վահանայ ի Հայս և ցնծութիւն Հայոց:
- ՂԸ. Գալն Անդեկանայ մարդպանութեամբ ի Հայս և դարձեալ ի Պարսիկս՝ վկայել առաջի Արեաց զբարեմասնութեանց Վահանայ:
- ՂԹ. Կարգումն Վահանայ մարդպան ի վերայ աշխարհիս Հայոց:
- Ճ. Ատենարանութիւն Յովհաննու կաթողիկոսի:

ԹՈՒՂԹ ՂԱԶԱՐԱՅ ՓԱՐՊԵՅԻՈՅ

Յառաջարան Թղթոյն եր. 185:

Թուղթն եր. 187:

ՂԱԶԱՐԱՅ ՓԱՐՊԵՑԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Ա. Սկիզբն առաջին գրոց պատմութեանն Հայոց, որում սկիզբն արարեալ պատմեաց ստուգիւ այրն երանելի Ագաթանգեղոս, սկսեալ
 5 ի մահուն Արտեանայ յԱրտաշէ յորդւոյ Սասանայ բռնաւոր Ստահրացոյն. և զգարձ աշխարհիս Հայոց յանգիտութենէ կոսպաշտութեան յաստուածգիտութեան ճշմարտութիւն ի ձեռն սրբոյ նահատակին Գրիգորիսի. յորոյ անուն և զգիրն անուանեալ կոչեն Գրիգորիսի: Երկրորդ
 10 գրոց սկիզբն արարեալ պատմելոյ ի կարգէ առաջին գրոցն՝ զիրս բազմափոփոխ աշխարհիս Հայոց, զբարեաց և զչարեաց, զվարս և զգործս զարանց սրբոց և զպղծոց, զժամանակի պատերազմաց և զխաղաղութեան: Պատմեալ զայս ամենայն Փոստոս ոմն Բուզանդացի, մինչև
 15 յթագաւորութիւնն Արշակայ (որդւոյ Պապայ, որդւոյ Արշակայ,) որդւոյ Տիրանայ. առ որով թագաւորութեամբ բաժանեալ աշխարհս Հայոց՝ պատառեցաւ յերկուս ծուէնս, ըստ օրինակի հնացեալ ձորձոյ: Եւ
 աւարտեալ աստանօր զբան պատմութեան իւրոյ՝ մնացուցեալ հանգոյց. զոր անուանեալ կոչեն զանուն գրոցն Հայոց պատմութիւն:

1 ԲԶ. ունի այսպիսի վերնագիր. Պատմութիւն Ղազարու Փարպեցւոյ, զոր արարեալ է վասն անցից Հայաստան աշխարհիս, առ ժամանակօր երանելի և սուրբ Հայրապետացի մերոց և թարգմանչաց Սահակայ և Աւսրովբայ մինչև ջոր մարգարանութեան Վահանայ Վամբկոնոյ: Արտաղընցեալ ի սրբազն օրինակէ և սուրբ ավուս

Լյմեմանին: Հրամանաւ զերբնալը զահակալը ստրին, Տեառն Արմանի Արաղան կաթուղիկոսի. ի թուոջ Փրկչին ՈւճճՅ, իսկ ի մեր թուականին ՌԲՃԻԿ: 2. (ևոր գրչով) ևւ ԱՏ. ունին այսպիսի վերնագիր. Պատմադրութիւն Ղազարայ Փարպեցւոյ: Արարեալ ի ինչրոյ զօրաւարեն Հայոց, և մարգարանին տեառն Վահանայ Վամբկոնոյ:

Վերնագրից յետոյ ԱՏ. ղնում է Նախեղանք. ԲԳՏ. ղնում էն Յառաջարան
 4 88. իխիսկեալ: 2. սկսել
 5 2. նախ գրում է մահն, յետոյ ուղղած այսպիս
 5 2. յԱրտաշէ յորդւոյ Սասանայ ունի յուսանցիւմ
 5 2. նախ ստարչացոյն, յետոյ ուղղած այսպ.
 13 2ԱՏ. իխ սրդւոյ Պապայ, որդւոյ Արշակայ: Այսպ. ըստ ուղղագր. ԲԳՏ.

- Երբորդ Պատմութիւնս այս ի կարգէ նորին գրոց շարագրեալ տկարութեանս մերում. յոր հարկաւորեալ հրամանաւ իշխանաց և բանիւ սուրբ վարդապետաց՝ տուաք զանձինս յայսպիսի գործ կարեւոր, չիշխեցեալ ընդդիմանալ. յիշելով ի սուրբ Գրոց զսպառնալիսն անհնազանդից որդւոցն և զորս գրէ ներդրութիւն հնազանդից և հաւանելոց. կարգել մի ըստ միովէ զիրս և զգործս, զբազմայեղանակ դիւմունս Հայաստան աշխարհիս, բաժանմանց յերկուս թագաւորութիւնս. և ի վիճակէ բաժնոյ անօրինացն արանց քաջաց, ի տոհմէ նախարարացն Հայոց, տալ զանձինս անհամարս ի նահատակութիւնս ի վերայ ուխտին սրբոյ եկեղեցւոյ, և կիսոց համբերել կապանաց և բանդից վասն երկնաւոր յուսոյն բազմաժամանակ տեղութեամբ. հեղուլ և քահանայից ընտրելոց Աստուծոյ և ճշմարտապէս հովուաց զարիւն ի պարանոցաց իւրեանց ի վերայ ընտրեալ բանաւոր հօտին Քրիստոսի. և ոմանց յընկերակցաց նախարարացն և յայլ ազատ մարդկանէ՝ դառնալ յետս յուխտէ սրբութեանն և անշէջ յաւիտենից հրոյն լինել լուցիկիք, պատրաստելոյն սաստանայի և նորին արբանեկացն: Եւ գրել զայս ամենայն մինչև ցօր սկզբան մարդպանութեանն Հայոց Վահանայ Մամիկոնէից տեառն և մեծի զօրավարին Հայոց և մարդպանի. և դադարեալ հանգուցից յայնմ տեղով զբան վաստակոց պատմութեանցս այսոցիկ:
- Բ. Ընդ բազում ճառս մատենից առաջնոցն պատմագրացն Հայոց անցի. յորոց ըստ յերկար ընթերցողութեան դտի ի նոցանէ զժամանակաց և զլարուց աշխարհիս Հայոց բազմադիմի յեղափոխութիւնս, յստոյզ և յանխալ կարգաւորութենէ Առաջին գրոցն, զոր յարմարապէս պատմեալ ծանոց մեզ երանելին Ազաթանդեղոս, այլ բանիւրուն գիտութեամբ և լի ամենայն հրահանգիւ, ստուգարան ի կարգադրութիւն ճառից և յարմարագիր ի պատմութիւնս ասացուածի իւրոյ: Սա գնուագումն թագաւորութեան Արշակունւոյն Արտաւանայ և զզօրանալն Ստահրացւոյն Արտաշրի որդւոյ Սասանայ՝ ստուգապէս յօրինուածով կարգեալ զրոշմեաց. զքինախնդրութիւնն Սոսրովու և զտարակուսանս գոռոզացեալ Ստահրացւոյն. զխորհուրդն և զխոստմունսն գոռոզի հնարս յաղագս մահուն Սոսրովու. զխորամանկութեանն զմտածութիւնն Անակայ և զսպանումն ի նմանէ զնորուն Սոսրովու՝ նենգաւոր խարէութեամբ. զմատնումն յայնմհետէ զաշխարհիս Հայոց ի ձեռս թագաւորութեան օտարի. զվախուցանել զայեկացն զորդիս Սոսրովու յօտարութիւն առ ի յապրումն. զհակայարար միւսանգամ զգարձն Տրդատայ և զյաղթող մարտիւ ունելն զիւրոյին զնախնեացն քաջարար զթագաւորութիւնն. զգիմելն առ նա սրբոյն Գրիգորի՝ զհեշտ պաշտաման տենչիւ, զնահատակութիւն

1 88. շարագրեալ
4 Առաջ. ԺԳ, 1. Եփես. 2,
1—3. Կողոս. Գ, 20 եւն
8 2Աս. օրինացն
9 88. սուրբ
10 2. Համբերեալ
12 2. Հովայ
15 2. պատրաստելոցն
18 2. յանկուցից

22 2. ստոյգ
26 2. գնուագումն
27 2. այս. եւ յետոյ ստար-
Հացւոյն
30 2. զխոստումն
32 ԲԳՏ. լիք զնորուն
33 288. զաշխարհիս Այսպ.
բոս նոր. Բիւզ.
35 88. զյաղթող: 2. Խառն

ս եւ օ գրութիւն
36 88. զգիմելն ի նմա:—
2. նախ զգիմելն նմա,
յետոյ ուղղած զգիմելն
ի նմա: Այսպ. բոս ճառ.
37 2. նախ տենչիւ, ապա
ուղղած այսպ.: Թերեւս
ըստ Հեշտ պաշտաման
տենչիւ

նորին սրբոյն, և թէ՛ սրպէս տարաւ անպատումն և անբաւ բազում չարչարանայն. զառաւելապէս օգնականութիւնն Քրիստոսի, որ ցուցաւ ի վերայ սրբոյն, ի հիացումն գեռեա մոլորեալ մարդկան. զհամբերութիւն տեսութեանն այնչափ ամա ի վիրապին, ըստ կանխադէտ անտեսութեանն վերնոյն, որ պահէր զնահատակն ի գործն Հայոց. զեկս սուրբ կուսանացն ի Հռովմայեցւոց քաղաքէն, և զհեղումն մարտիրոսական արեանն ի Վաղարշապատ քաղաքի, յոռոգումն գալարութեան զօսացելոց զիոց մարդկան. զեկն սրբոյն Գրիգորի ի խոր վիրապէն, և զհանումն Հայաստան աշխարհիս ի խաւարէ անգիտութեանն յատուածային արքայութեանն լոյս. զյորդորումն յայնմհետէ վարդապետութեան կենաց աշխարհիս Հայոց. զկտակս մկրտութեան լուսոյ, զոր Փրկիչն Քրիստոս ի ձեռն մեծի նահատակին Գրիգորի, բարեխօսութեամբ և սուրբ կուսանացն, ծաւալեցոյց յաշխարհիս մերում. զշինութիւն եկեղեցեաց, զպայծառութիւն քահանայից, զխումբս բազմամբոյն ժողովրդոց ի տօնս Փրկչին և ի ժողովմունս յիշատակաց սրբոց: Զայս ամենայն, ևս առաւել քան զսոյն գիտութիւն, յիւրում հաստատուն և անսխալ կարգադրութիւնսն պատմեաց մեզ երանելի այլն Աստուծոյ սուրբն Ագաթանգեղոս:

Գ. Իսկ զհետ սորա, ըստ այլայլման իրաց և ժամանակաց և զիպելոյ աշխարհիս Հայոց բազմամբոյն գարուց, երբեմն խաղաղութեան և երբեմն սաստիկ և անբաւ շփոթմանց, միաբանութեան առ միմեանս և երկպառակութեամբ ճեղքելոյ ի միմեանց՝ կալ ոմանց ըստ աստուածային հրամանատուութեան ի հնազանդութիւն բնիկ իւրեանց Արշակունի թագաւորացն, և այլոց ծառայել կամաւ օտար թագաւորացն՝ ի կորուստ անձանց և աշխարհիս. որք ի միաբանելն տեսանէին զԱստուծոյ օգնականութիւնն յանձինս և յաշխարհս, և ի քակտելն և ի պառակտելն՝ զյիաս և զկորուստ յանձինս և յաշխարհս:

Որում երկրորդ զրոցն անուանեն զոմն պատմագիր, կոչեցեալ Փաւստոս Բուզանդացի. և վասն զի կարգելոցն առ ի նմանէ ի տեղիս ուրեք կարծեցին ոմանք բանք ինչ ոչ յարմարք և զիպողք, որպէս առաջնոյն ճշգրտաբանութիւն, Ագաթանգեղոսն կոչեցելոյ՝ յերկուացեալ հարկաւորին չասել զայնպիսի անպատշաճ կարգումն բիւզանդացւոյ ուսելոյ: Քանզի Բիւզանդիոսս այս փոքրիկ քաղաքիկ էր, յառաջագոյն շինեալ յառնէ ումնմնէ Բիւզաս անուն կոչեցելոյ, մերձակայ Թրակացւոց սահմանակցութեանն. զսր և ի գալն աստուածակամ հրամանով սրբոյն Կոստանդիանոսի ի վերայ անթիւ բազմութեանն Գլխայ ի պատերազմ, և առ եզերքն Ղեկովր գետոյ արարեալ զիւր զօրութանակատեղս, որ և

8 Թերեւս ոգւոյ (ոգիւց)

11 Թերեւս յաշխարհն (ն. Բ.)

11 Թերեւս զվատիս (ն. Բ.)

12 ՏՏ. քաղաքստութեամբն ևս սուրբ

15 ՉԵՏ. ի ժողովմունս

17 ՏՏ. կարգաւորութիւնսն

18 ՏՏ. լիք սուրբն

23 2. հրամանատուութեան

26 2. եսիս երկու ի քակտելն և ի պառակտելն, այսպէս ճշգրտ և՛ երկ վրայ գրումս ևն ի՛ եր: ՏՏ. ի քակտելն և ի պառակտելն

27 ն. Բ. այստեղ ևնքա-

յրում և պակասորդ

29 ՏՏ. Փոստոս

29 2. առ ի նմանէն

31 ՏՏ. ճշմարտութիւն

32 2. եսիս բուզանդացւոյ, յիւսոյ ուղղած այսպ.

36 2. զգաց

37 ԲԷՏ. որ աստուածային Թերեւս ուր և (ն. Բ.)

- աստուածային տեսչութեանն լինէր արժանի, օրինակեալ նմա յայտնապէս յերկնից աստեղեայ լուսատեսիկ նշան կենսատու խաչին, բերելով շուրջ զինքեամբ ճառագայթից նշանագիրս, թէ «այսու յաղթեսցես». և նորա զարթուցեալ՝ յուսով երևեցելոյ նմա սուրբ նշանին օգնականութեան յաղթեալ վանէր զթշնամեացն բանական, և խնդիր փութապէս զիւրիս այսմ հոգացեալ՝ ձեպով զիւր մայրն գերանելին Հեղինէ յերուսաղէմ առաքէր: Եւ թէ սրպէս անդ ի ձեռն ջերմ խնդրոյ սրբոյ մարդոյն յայտնեցաւ կենաց փայտն՝ գիտէ ամենայն անձն, ի նորին գրոց տեղեկացեալ զգիւտ փրկութեան մերոյ:
- Եւ ինքն թագաւորն եկեալ ի յառաջագրեալ քաղաքին, որ անուանեալ կոչէր Բիւզանդիոս, և տեսեալ զսքանչեղատեսիլ զամբուրթիւն տեղւոյն, թէպէտ և ծանրագոյն և բազում աշխատութիւն ի տեղւոջն ցուցանիւր՝ ոչ ինչ վեհերէր վասն օգտակարութեան կղզւոյն. վասն զի շրջափակեալ յամենայն կողմանց՝ ծովածիր էր տեղին, բայց խուն ինչ ցամաքայատակ ճանապարհ, առանց շրջագայութեանց ջրոցն, որ եւանէր յարեմուտս կոյս քաղաքին: Վաղվաղակի զձեռն ի գործ արկեալ՝ տայր հրաման հարթել զբարձրաբերձ զբլուրսն, որ ի ներքս ի կղզւոջն էին, և շինեալ քաղաք մեծապայծառ, զոր ըստ իւրում անուանակոչութեանն Կոստանդնուպօլիս անուանէր, որ թարգմանի հայերէն՝ Կոստանդիանոսի քաղաք: զոր ոմանք ըստ հռովմայեցի բարբառոյն Պադասն ասեն, որ թարգմանի արքունի: Իսկ որ յառաջագոյն շինեալ Բիւզանդիոսն էր՝ է թաղ մի յեղեր նորին քաղաքի, որ մինչև ցայսօր նորին անուամբ կոչի Բիւզանդիոս: Եւ յայնմհետէ վտակը գիտութեան, որպէս ի թագաւորանիստ վայրի, յորդեալ բոլսն ի քաղաքէն. որպէս և յամենայն կողմանց յաշխարհէն Յունաց քաջ ուսեալքն անդ փութան հանդիսանալ, և մինչև ցայսօր առաւելեալ տարածին յամենայն կողմանս նորա իմաստութեան վտակը:

- Արդ յայնպիսուն քաղաքի և ի մէջ այնչափ բազմութեանն ուսելոյ վարժեալ այրն Փաւստոս այնպիսի ինչ արդեօք անհաճոյս լսողաց բանս կարգէր ի պատմութեան իւրում: Գաւ և մի լիցի: Ուստի և անհաւատալի իմում տկարամտութեանս կարծեցեալ զործն՝ ասեմ, թէ գուցէ այլ ոք յանդուգն և անհրահանգ բանիւ լրբարար ձեռն արկեալ յիւրն՝ գրեաց զինչ պէտս ըստ կամի. և կամ զի ուրուք անկարեալ զիպոզս՝ այլարանեալ վնասեաց, և անուամբ Փաւստոսին զիւրոյ յանդգնութեանն սխալանս համարեցաւ ծածկել. և այն յայտնի ցուցանի ամենայն հայեցողաց. քանզի են ոմանք ի Յոյնս, այլ մանաւանդ

2 2. աստեղա լուսատեսիկ

4 ԱՅ. և յուսով

4 2. օգնականութեամբ

5 Ն. Բ. այստեղ եկրպարում է պակասորդ

6 2. այսմ առնել ձեպով: Թերեւս առնել Հոգայեալ՝ ձեպով

11 2. բուզանդիոս

17 2. որ ի ներս: ԱՅՏ. որը ի ներս: ՊՏ. որը ի ներս

19 2. կոստանդիանուպօլիս

20 ԱՅ. Հռօմայեցի

20 2. բարբառոյն

20 ՊՏ. պալատն

21 2. թարգմանի

22 ՅՏ. չի է

29 ԱՅ. Փոստոս

32 2. յանդուգն

33 2. և կամ զուրուքն նկարեալ: ՊՏ. անկուրացեալ

34 2. այլարանեալս

34 2ԱՅ. փոստոսին

35 2. սխալանս

36 2ԱՅ. Հայցողաց

36 2. քանզի եւ ամենք

առաւել յԱսորիս, բազումք սպրդեցին զալ յայսպիսի յայրատութիւնս. արք տղէտք և յանդգունք զրեցին յինքեանց ճառս ընդունայնս և անպիտանաբանս և խառնեալ եղին ի զիրս գիտուն լսողաց. այլ ընտրող մտաց ճանաչի յայտնապէս գիտնոցն բանք և անմտացն շաղկապվու-

թիւնք:

Դ. Որում արթնամիտ խորհրդականութեամբ ուշադրեալ այսմ ամենայնի մտաւոր և քաջ այրն Վահան տէրն Մամիկոնէից, զօրավարն Հայոց և մարզպանն, որ բազում և անհամար ուղղութեանց աշխարհիս Հայոց ի ժամանակս իշխանութեան իւրոյ եղև արարող, անձամբ և զայլս յորդորելով զբազումս: Սա որպէս և այլ ամենայն բարւոյ իրօք հոգացեալ զՀայաստան աշխարհի իրս՝ առաւել ևս զայս ի դէպ և պատշաճ համարեցաւ. ի մնացեալ տեղոյ պատմութեան Ներկրորդ գրոցն աճեցուցանել յառաջ և զրել յայնմհետէ զեղեալս յաշխարհիս Հայոց: Բազում զգուշութեամբ զրել և կարգել մի ըստ միովջէ պամենայն գհոգևորացն զառաքինութիւնս և զարանց քաջաց զլաւութիւնն: Որպէս զի գհոգևորացն զբարի վարան լուեալ բազմութեան ժողովրդոցն՝ նմանողք լինել ցանկացին մարդիկ ճգնութեանց նոցա, և քաջքն լսելով զայլոց զգործան յառաջագոյն քաջացելոցն՝ յաւելեալ յանձանց քաջութիւն՝ անուանի յիշատակ թողցեն զկնի իւրեանց՝ անձանց և ազգի: Իսկ ծոյլքն և վատքն հայելով յանձինս և լսելով զայլոց զպարսաւանս՝ ի բարի նախանձն կրթեալք ջանասցին լուանալ:

Ըստ այսմ օրինակի զգուշացեալ ստիպեցուցանէ զմեզ տէրն Մամիկոնէից Վահան, զօրավարն Հայոց և մարզպան. որոյ հասեալ հրամանս առ իս Ղազար Փարպեցի. որ և սնեալ և ուսեալ առ ոտս առաքինակրօն երանելւոյն Ազանայ, որ էր ազգաւ ի հոյակապ և յականաւոր տոհմէն Արծրունեաց, որդի Վասակայ, եղբօր Տաճատայ և Գոտորգի: Որ մինչդեռ էր ի տիս մանկութեանն, և այն ինչ դեռ տէգ մուրուացն ի վերայ գեղեցկատեսիլ վարդաթիթի ծնօտիցն բուսանէր՝ ի բաց ընկեցեալ արհամարհէր զամենայն վայելս անցաւոր կենցաղոյս, և զերկնաթուիչ զճանապարհէն յաւիտենից բարութեանցն ընտրեալ հետեւիւր, կեցեալ յանապատս ընդ արս ընտիրս ի ճգնութիւնս մեծամեծս: Զորոյ և ոչ բաւական ոք է բանիւ բովանդակել զանբաւ վարուցն զառն նահատակութիւնն. այլ այսքան միայն ասացեալ մնացուցուք զբանս, որպէս թէ պատճառանօք զոյով ի մարմնի՝ տքնութեամբ և պահօք և անդադար ազօթիւք զցայգ և զցերեկ միշտ հոգևոր անապառ վաստակօք զանմարմնոցն զվերին զօրացն բերէր յանձին զքաղաքավարութիւն. որ ոչ երբէք ի կեանս իւրում ընտրեաց ժամ ազօթից. այլ զտիւ և զգիշեր անհանգիստ նմա ժամ ազօթից էր: Եւ կեցեալ այսպէս, մինչև առաւելեալ ծաղկէր հեր գլխոյն սպիտակն քան զխարտէշն, և կատարեալ զընթացս նահատակութեան իւրոյ՝ հանգչէր: Եւ եղեալ ի մատրանն ի Հազամակերտի. որոյ յիշատակարանն ընդ անուանս վկայիցն

3 2. ընդրոր: Աս. ընտրող

4 2. զկեանոյն

18 88. իի յաւելեալ յանձանց քաջութիւն

29 88. իի անցաւոր

30 Թեղեալ զճանապարհն (ն. Բ.)

31 2Աս. և ճգնութիւնս

39 2. քան զհարտէշն կատարեալ

41 ԱՏ. ի յաղամակերտի: ԲԴՏ. ի յԱղամակերտի

սրբոյ պատմեալ քարոզի մինչև ցայսօր և յաւիտեան անուն սրբոյն՝
յամենայն եկեղեցիս Հայաստանեայց աշխարհիս, Վրաց և Աղուանից:

Եւ արդ՝ այսպէս հարկաւորեալ բռնադատեաց զտկարութիւնս մեր
տէրն Մամիկոնէից Վահան, սպարապետն Հայոց և մարզպան, զձեռն
5 արկանել ի գործ, որ ի վեր քան զկար գիտութեան մերոյ էր, քանզի
էր քան զքան....

....և պարտեալ եռանդեանն չարութիւնն՝ անդէն և անդ զաղարեալ
ցածնուն: Այսպէս և բան հզօրին Աստուծոյ վճարէ զամենայն զոր կամի.
ցասուցեալ ըստ չարի մեր գործոց՝ խրատէ ողորեալ. զբարի զարձ
10 տեսանելով՝ ողորմի փութով:

Ն. Եւ արդ՝ յահապին այսպիսի մահուս զերծեալ անձինք շահաժողով
ընշատիրացն և հասեալք եկթ խնդրոյն տենչիցն, որում ուշ արարեալ
բաղձան, մոռացեալ զվիշտան՝ բերկրեալ օգտիքն զուարճանան: Իսկ
ճրջափ ևս առաւել գտանիցին զանձուն յաւիտենից ժառանգաւորք՝ որք
15 և զյօրինուածս բանից ստուգապատում կարգեալ պատմագրեցին,
չառնել մարդահաճութեան բանից յաւելուածս, ի ցրումն ոսկերաց, ըստ
ասացածի սաղմոսերգին. այլ զգուշական երկիւղին ընդ բազմաց
լայնածաւալս զխնակաւն բանի նաւեցին անվթար, ի սուրբ Հոգւոյն
շնորհան յուսով ազաւինեալք. ունելով փոխանակ փայտամած տախտա-
կացն՝ զհիմն ուղղափառ հաւատոյ, և փոխանակ ի նմա բազմայարմար
կազմութեանն հնարիցն՝ զերբեակ ինքնութեանն միութիւն զանրաժան
սուրբ Երրորդութեանն: Եւ զի նաւացն տախտակք առանց բազմաց սա-
տարելոյ չհնարին լինել յանօթ պիտանացու, քանի՞ ևս առաւել այսպիսի
մեծ և հոգեւոր գործոյ ձեռնարկութիւն, ուր բազում կարեւոր պէտք էին
25 առաքինի արանց օգնականութեան: Զի ոչ փոքր ինչ կատկած է՝ աներ-
կիւղ այսպէս ումեք տալ զանձն յայսպիսի վաստակս, ուր պիտոյ են
յարմարութիւնք բանից, որոշեալ կարգադրութիւնք ըստ հրամանի կա-
նոնեալ գիտութեանն, բերել պատկառելով ստուգապտութիւն անպարսաւ
յականջս իմաստասէր լսողաց. չյաւելուլ զանեղալան՝ յընդունայն
աճմունս բանից. հնուադեցուցանել զեղեալսն և կարճակտուր պատմել
30 բանիւք անփութութեամբ. այլ զընաւն ողջախոս զգուշութեամբ բերել
ի յայտնութիւն: Եւ վասն զի են աստ պէտք բազում երկիւղագին

2 2. Հայաստանեայց

4 Ես. լիվ և

4 Ես. զձեւն արկել: ԲԳՏ.
ձեւնարկել 2. զձեւն
արկել: Այսպ. ըստ
ձառ.

5 88. քանզի ոչ էր քան
ըրան: Այսպիս ըստ 2. և
ձառ.

6 Այստեղ խօսի պակա-
սորդ կայ (իւնչպիս ըն-
դունում է և Ե. Բ.), որ
նկատում է և և նախըն-
թաց քաների աղաւա-

ղորիւնից: Պակասած
մասում երեւի Ղ. Փար-
պեցի, եկեղեցիով Ազա-
րակեղոսի յատապարա-
նիկ՝ նմանեցնում է մա-
սնազգի վիճակը ծովա-
յի վաճառականի վճառ-
գալից վիճակին
7 2. նախ պատեալ, յե-
սոյ ուղղած այսպ.

7 2. չարութիւնն ունի
յուսանցում նոր գրելով
9 88. դարձեալ

11 2. նախ մահ, յեսոյ ընդ-

չած և գրուած այսպ.

17 88. ասացուածի

17 Սաղմ. ՆԲ, 6

17 2. երկիւղին

18 «Թուի պիտոյ լայնա-
ծաւալ ծովս»: (Ծմն.
ԳՏ.)

18 2. նաւեցին

21 88. ըստ անբաժան: — 2.
զանբաժին

24 2. նախ պէտք են, այսպ
ուղղած այսպ.

25 2. օգնականութիւն

26 ԳՏ. ուրուք տալ

պատրաստութեան՝ արդէ նպաստեալ իմում տկար խորհրդոյս՝ աղաչեմ,
սատարեցէք ամենայն ազօթասէր անձինք, ձերովք առ Աստուած խնդրե-
ռեա՞ծովք օգնականութեամբք: Որովք արդարապատումն ճշգրտաբանեալ
զեղեալ ի վեր քան զիս գործոյս հարկաւորութիւն՝ ընդ յորձանս
մեծապատումն ծաւալացս նաւեալ մտաւոր ստուգաբանութեամբ՝ հասից
բարեխօսութեամբ սրբոց յանալէկոծ և յապահով նաւահանգիստն:

Օրհնեալ է Սասունը:

¹ Ն. Բ. պատրաստու-
թեանից յետոյ կնքա-
դրուի՝ և պակասորդ

1 2. որք հաւատեալ: Աս.
որք հաղատեալ: Այսպ.
րոս ԲԳս.

7 Դ. Փարսեղուռ յառա-
ջաբանը, նախնական
ձեռագրի մեջ քրդերի
սեղափոխությունն և քե-
րուքան պատճառով,
աղաւաղուած է: Վեկե-
սիի ԳՏ. քաւակակ յա-
ջողորեւանք վերականգ-
նել է աղաւաղութիւնը՝
զանազան հասումներ
յիս և յառաջ դասաւո-
րելով: Եղել են և ու-
րիշ մասնական փորձեր:
Մեկէ հետեւեցիմենուայր
Բիւզանդացու առաջա-
րկած դասաւորութեան
(«Աւանդ», 1896, Բ. Խ.
309—319), որ առ աշիմ
ամենից հաւանականն
է և յաջողը: Ն. Բ. այս
շառաջաբանում չորս
սեղում պակասորդ է
գտնում: (Տես ծանօթ. Խ.
3. տղ. 27, Խ. 4. 8. 5, Խ.
6. 8. 6, Խ. 7. 8. 1): Մեկէ
անպայշումն պակասորդ
ենկ նկատում միայն
երրորդ սեղում, ինչպիս
բացատրած ենք ծանօ-
րութեան մէջ:
Մեր ընդունած դասա-
ւորութեան հետ համե-
մատելու համար՝ ղնում
ենք 2-ի դասաւորու-
թիւնը (որիմ համեմատ
են Լ. ՄԲՏ.), և Գ.-ի

դասանորոշիչ:

2ԱԲՏ. 1. «Սկզբիցն առա-
ջին զբոց պատմու-
թիւնն»... — ... «Է-
ւրկպատահութիւնս
ճնշեալոց ի միմեանց»
(կր. I, 8. 3—կր. 3. 8. 22).

2. «Բազումք սպրդեցին դալ յայսպիսի յայրառութիւնս»... — ... «Շմանողք լինել ցանկացին մարդիկ ճըզհուլութեանց նոցա» (եր. 5. 8. I—եր. 5. 8. I7).

3. «Եւ պարտաւ եւ
ռանկէանն չարու-
թիւնն»...—... «պէտք
էին առաքինի արանց
օգնականութեան» եր.
6. 8. 7—եր. 6. 8. 25).

4. «Կալ ոմանց ըստ
աստուածային հրամա-
նաստուութեան»...—...
«քանզի ե՛ն ոմանք ի
յոյնս, այլ մանաւանդ
յաստընս» (կր. Յ. 8. 22
—կր. Կ. 8. 1).

5. «Եւ քաջքն լսելով
զայլոցն զդործսն»...—
... «քանզի էր քան
զքան» Լր. 5. 8. 17—
Լր. 6. 8. 6).

6. «զի ոչ վաքք ինչ կատկած է»...—...«յանալէկոն և յապահոյլ հաւահանդ իսան: Օրչնեհալ է Աստուած» (կր. 6, 8. 25—կր. 7. 8. 8).

ՊՏ. 1. Սկզբն առա-
ջին զբոյ պատմու-
թեանն» ...—... «այրն
Աստուծոյ սուրբն Ա-

դա[թահդերդու» կր. I.
s. 3—կր. 3. s. 18).

2. «Որում էրկրորդ-
գրոյն անուանին»...—
... «այլ մանաւանդ յա-
սորիս» (հր. 3, 8. 28—
հր. 5, 8. I).

3. «Իսկ զհետ ստրա
բստ» ...—... «Է երկի-
ստանակութեամբ ճեղ-
քելոյ միմեանց (կր. 3.
ս. 19—22).

4. «Բազումք սպրդեցին դալ յայսպիսի յայբառութիւնս» ...—... «ցանկնացին մարդիկ ճշդութեանց նոցա» (կր. 5. 8. 1—կր. 5. 8. 17).

5 «Լ պարտեալ եռանդեանն չարութիւն»... — «Այլաք էլն առաքինի արանց օգնականութեան» (կր. 6, 8. 7 — կր. 6, 8. 25).

6. «Կալ ոմանց ըստ աստուածային հրամանատուութիւնի» ...—... «զլիսաւ և զկորուստ յանձինս և յաշխարհոյ» (հր 3. 8. 22—27).

7. «Եւ քաջքն լսելով
ղայլոց զգործսն» ...—
«քանզի էր քան զքան»
(կր. 5, 8. 17—կր. 6, 8. 6).

8. «Զի ոչ փոքր լինէ
կասկած է» ... — ...
«յանալէկո՛ծ և յապա-
հոյլ նաւահանդիւանէ:
Օրհնեալ է Աստուած»
(Խր. 6, 8, 25—Խր. 7, 8, 8).

Գ Ր Ո Ւ Ա Պ Ա.

2. Եւ ի բաժանելն զթագաւորութիւն Արշակունւոյն յերկուս, առ ի հնազանդեցուցանել զկողմն արեւմտից աշխարհիս Հայոց՝ թագաւորին Յունաց ընդ իշխանութեամբ իւրոյ տէրութեանն, և զկողմն արեւելից խոնարհեցուցանելով զառն և բռնաւոր ծառայութեամբ՝
- 5 արքային Պարսից՝ երթեալ այնուհետեւ նախարարքն Հայոց ի վիճակէ մասին արքային Պարսից՝ ինդրէին իւրեանց թագաւոր ըստ ընդի նախնի կարգին յազգէն Արշակունեաց: Եւ արքային Պարսից Շապուհ կատարեալ զհայցուածս նոցա՝ շնորհէր նոցա թագաւոր Սոսրով անուն
- 10 յազգէն Արշակունեաց:
- Քանզի նախագոյն թագաւորն Հայոց Արշակ ունէր միահեծան զթագաւորութիւնն ի վերայ ամենայն աշխարհիս Հայոց: Իբրեւ ետես, թէ խախտեալ քայքայեալ մատնեցաւ ի բաժանումն մեծ իշխանութիւն թագաւորութեան ազգին իւրեանց՝ մեծաւ տրտմութեամբ խռովեալ
- 15 տարակուսէր յանձն իւր. տեսանէր նախ զանկանելն ընդ լծով ծառայութեան երկուց թագաւորաց զաշխարհս Հայոց. և զարձեալ՝ զմեծ մասն, զլաւն և զպիտանին և զարդաւանդն աշխարհիս Հայոց ունել ի բաժին արքային Պարսից. քանզի թէպէտեւ հասեալ բազում զաւառք այլ ի ժառանգութիւն մասին թագաւորին Յունաց՝ սակայն համեմատէին այն միայն Այրարատեան զաւառին: Խորհուրդ բազմածուփ հանդերձ իւրովք սիրելեօք ի մէջ առեալ թագաւորն Արշակ՝ մտայոյզ լինէր ի սիրտ իւր ասելով. «Թէպէտ երբէք մինչև ցայժմ կամ հակառակութեամբ կամ սիրով եղեալք մեք ընդ միմեանս՝ զզացուցեալ էր մեր նոցա գործով պատերազմի, որպէս և պարտ էր ճանաչել առն
- 25 զիւրձ միւսոյ ևս լաւագունի քան զինքն. և թէ խոնարհեալ զիպէտք ի սէր առ միմեանս՝ սակայն եղբայր լինէաք հաշուեալ նոցա, պատուով և զահակցութեամբ ըստ կրօնեղբոյն մասին, և ոչ բնաւ անկեալք ի բաժին՝ զանուն ծառայութեան ստացեալ կրէաք յանձինս: Իսկ այժմ, յազապս ցատուցանելոյ մեր և մերոց առաջնոցն զերկայնամիտ և զբազոր
- 30 Աստուած՝ մատնեալ անկաք ի ստրկութիւն, և խոնարհեալք յանարգու-

1 2ԱՅ. չիք Դրուագ Ա.
2 Բ2. յուսանցում զլիս.
Ա.
2 2. նախ՝ բաժանելն.
նոր գրով աւելացրած է

6 2. և նախարարքն
8 2. կարգէն
11 Բ2. որ նախագոյն
13 88. և քայքայեալ
15 2. զանգանելն

20 2. նախ արայլատեան.
ապա ուղղ. այսպ.
22 ԲԳՏ. այստեղ եւ յետոյ
միշտ երբեք
23 2. զզայացուցեալ

թիւն՝ անողորմութեամբ գտեալք ի բաժանումն. այլ և զգեղեցիկ տեղիս հանգստի մերոյ և բնակութեան տեսաք ժառանգեալ ամբարհաւած և անաստուած ազգին Պարսկաց: Վասն որոյ ընտրեալագոյն լիցի ինձ թողուլ զանձկալի և զամենատենչ վայրս երկրիս Այրարատոյ, զրնիկ և զսեպհական տեղիս նախնեաց իմոց, և զնալ զինի աղքատութեան և կեալ բաղձալի կարօտանօք՝ քան թէ սիրել զկենցաղս աշխարհիս, զոր իբրե թողոց եմք տկամայ. և ընտրել զբնակութիւն մասին այսորիկ՝ քան բնակել անարգանօք ի մէջ անօրինաց և կեալ միշտ ցաւօք մտաց զյերկար և կամ զկարճ կեանս անյայտ կենցաղոյս, և վախճանել անարգութեամբ, ըստ որում ոչ արժանի թաղաւորական պատուոյ և շքեղութեան»:

Ի. Եւ խորհելով զայս ամենայն Արշակ թագաւորն ի միտս իւր՝ լքեալ մերժեալ թողոյր զբարի և զրնիկ ժառանգութիւն նախնեաց իւրոց, զգաւառն Այրարատու, զհոյակապն և զհոշակաւորն և զականաւորն. զամենաբոցն, զամենաբուղին, զամենալին, զամենագիւտն ի շահս և ի դարմանս մարդկային պիտոյիցս կենաց և վայելչութեան և սթափութեան. զգալտս մեծատարածս և որսալիցս. զերինս շուրջանակի զեղեցկանիստս և պարարտարօտս, զհոծեալս էրէովքն կճգակարածնիւք և որոճայնովքն, և այլովք ևս բաղձօք ընդ նոսին: Յորոց ի վերուստ ի կատարացն ջրոց հոսմունք, անկարօտ ոռոգման արբուցանելով զգալտ՝ մատակարարէ անբաւ բաղմութեամբ յոստանն, կանամբք, արամբք և ընտանեօք, զանպակասութիւն հացի և զինւոյ, զանուշահոտ զմեղրահամ քաղցրութիւն բանջարացն և զզանազանումն իւղարուղիս սերմանցն: Իսկ ի լանջակողմանն կամ ի սարահարթ տեղիս սիոեալ, յոր գիպեցուցեալ զհայեցած նորոգատեալ մարդոց՝ հանդերձս ինչ և ոչ ծաղկարոյս զոյնս կարծեցուցանեն սիոեալքս պարարտարոյսք և պարարտ արօտք պարարտահամք. որոց թանձրախիտ աճմունք խոտոցն զանթիւ արօտականս ընդանի իշանց և զանհամրոյր բոցս վայրենի էրէոցն յազեցուցեալ՝ թանձրաթաղանթս, առօգագաւակս, սոնքաշեալս գիրութեամբ զրնաւ մարմինն ցուցանեն: Իսկ սասակարուրումն անուշահոտ ծաղկանցն, որ զարանցն քաջաց որսասէր նետողացն և զհօտարած բացօթէպացն, ընձեռելով առողջութիւն՝ զօրացուցանեն զզգայութիւն խելացն և նորոգեն: Անդ գտանին և ազգի ազգի արմատք բուսոց ի պէտս օգտակարութեան զեղոց, ըստ ճարտարագէտ

ճանաչողութեան ստուգանմուտ բժշկացն յօրինուածոցն, երազահաս

- 1 88. տեղի
- 2 2. եսիս ի հանգստի, ապա առաջին ի'ն չեցած
- 4 88. չիք երկրիս
- 4 2. այսեղ ևս յիսոյ աւարարտոյ, արայրատ
- 5 2. սեփական
- 10 88. ըստ որում որ ոչ արժանի: 2. ըստ որ ոչ արժանի. որ'ի վերելից գրուած որում
- 14 2. գլխականաւորն

- 15 2. զամենաբուղին: ԲՏ.
- զամենաբուղին: ԲՏ. զամենաբուղին
- 20 ՄՏ. ի կատարածն: Այսպ. ըստ ԲՏ. ուղղագրութեան
- 22 2. արամբ և բնդ անեօք
- 22 2. զանուշահամ: Թուի զանուշահամ
- 23 2. և զանազանութիւն իւղարուղիս
- 24 88. չիք սիոեալ

- 25 2. զոր
- 26 2. ծաղկարոյտ
- 27 88. պարարտարօտք
- 28 2. արօտական բնդ ան իշխանց: ԲՏ. բնդ անի
- 29 2. յազեցուցեալ
- 29 2. առաւելաւակս
- 30 2. զսասակարուրումն
- 32 2. զհօտարածի
- 32 ԲՏ. բացօթէպացն
- 33 2. զզգայութիւն

ախտահարած սպեղանիք, և կամ արբամար՝ յերկարելոցն ի ցաւս պատահացուցանեն առողջութիւնս:

- Իսկ դաշտացն ամենալրութիւն զկամս աշխատասիրացն կորզելով յինքեանց իբրև բանիւ, և աուցեալ որ զինչ և է բարով՝ ևս առաւել
- 5 փութանակի զգարձն առ ինքեանս հրաւիրեն միանգամայն: Որք ոչ միայն երևելութեամբն ցուցանեն, վերաբերեալ զշահաւորութիւն օգտից մարդկան, այլ առաւել յորդորախոյզ աշխատողացն՝ զառ ընդ երկրաւ ծածկեալ օգուտս ուսուցանեն, գանձել անձանց շահս և զվայելիս այսր աշխարհիս ի մեծութիւն թագաւորաց և ի հաստատութիւն
- 10 հարկահանաց, զոսկի և զպղինձ և զերկաթ և զպատուական քարինս. զոր ընկալեալ արուեստող ձեռաց՝ զարդարեն զթագաւորս մեծատեսիլ զարդեօքն յօրինուածովքն, զոր ի խոյրան և ի թագան և ի հանդերձսն յոսկէհուսս պաճուճեալս ընդելուզանեն: Այլ և մածմամբ ջրոց՝ համածին անուշութիւնս մատուցանեն կերողացն զխորտկացն որոշութիւնս: Նաև
- 15 զարմատս եղէգնասկեր բուսոցն ոչ ընդունայն սնուցանէ յինքեան ամենաբաղձ գաշտն Այրարատոյ, այլ և ի նմանէ ծնեալ որդունս, ի զարդ կարմրատեսիլ գունոց, ընծայէ օգտասիրացն շահս և շքեղութիւնս: Եւս և գետոցն գնացք բազմակերպ ձկամբք մեծամեծօք և փոքումբք, զանազանեալ համովք և այլ և այլ տեսովք՝ ուրախացուցեալ լցուցանէ զշնորհս
- 20 ընչից և յազուրդ որովայնից ժրացելոցն և անվեհեր ջանացողացն:

- Սնուցանէ յինքեան երկիրն ջրովք *արուեստիւք և դառաւելութիւն հաւուցն յուրախութիւն և ի սթափումն որսատենչ ազատացն. զկրկջաձայն քաղցրաձայն առապարասէր վիմասոյզ սորամուտ երամս կարաւացն և սալամբացն, և կամ զեղէգնաբնակ թփամուտ մացառաղօղ
- 25 պարարտամարմին զանուշահամ ազգ արքարացն վայրենեաց. այլ և զջրասուզակ մամռախնդիր *խօզակեր մեծանձուռք և յաղթամարմինք հաւքն*, փորն և թանձրն և սագն, և կամ այլ բազում և անհամար ցամաքայնոցն և ջրայնոցն ջրէք թռչնոցն: Իսկ թակարդացն շրջափակութեամբք, երազազիւքն և գահողովքն, ելեալ ի յորս գունդք նախարարացն որդուովքն ազատացն. ուր ոմանք գհեալ ցուցն և այժեմանցն
- 30 արշաւելով՝ զխիզախական զաղեղնաձայնն և եթ բարբառիցին. և այլք գհեալ բուլից եղջերուացն և եղանց ձիարձակ եղեալ՝ զգործ կորովածիգ արանցն ցուցանեն. և կէսք սուսերօք իբրև զմենամարտիկս՝ զսասական դամ երամս վարազացն գլորեցուցեալ սպանանեն: Եւ շատք ի մանր
- 35 մանկանց նախարարաց որդուցն դաստիարակօք և ծառայիւք զայլ և այլ

1 2. սրբամար

3 2. զգաշտացն

4 2. յինքեանցս

8 88. զշահս

11 2. մեծատեսիլս

13 88. ոսկէհուսս

14 88. իի կերողացն

15 2. և զէգնասկեր

16 2. դաշն

17 2. ընծայի

18 2. ձկամբք

19 2. համազք... տեսողք

19 2Ես. ուրախացեալ

23 2. սորամուտ երամով

24 2. զէգնաբնակ

25 Բս. ազարացն

26 2. զջրս ուղղակք

26 2Ես. մամռախնդիր

26 2. մեծայանձուռք

28 2. ջուք

28 ԲԳս. թակարթացն

28 2. ջրջափակութեամբք

և քաղաղելենք

31 88. զխիզախական և զաղեղնայնեն և և թրաբառուցին: 2. ըլխիզախական զաղեղնաձայնն և և զբարբառիցին

32 Թերեւս կորովածիգ մատնցն

33 2. զսասականս

սեռս ի թռչնոցն որսացեալ բազայիւք՝ դարձեալ բերիցեն ի յաճուան ընթրեացն ուրախութեան. և այսպէս առլցեալք իւրաքանչիւր որսով՝ գնան ուրախացեալք:

Որոց դէտ ալն կալեալ ըստ հանապազօրեայ սովորութեան՝ ջրայոյց
 5 ջրածուսի ձկնորսացն մանկունք, ընթացեալք ի յառաջս նախարարազունդ որերոյն՝ ձկունս ի յորսոյ և բազմազան վայրենի հաւուց ձագս և կամ ձուս ի կղզեաց գետոյն բերեալ մատուցանեն ընծայս իշխանացն: Յորոց ընկալեալ մասն ինչ նախարարացն ըստ կամի՝ պարգեհեն և նոքա ի յիւրեանց բերոցն ըստ առաւելապէս բաւականի ընծայաւորացն. և
 10 հասեալք լի ամենայն բարութեամբ յիւրաքանչիւր յապարանն՝ շնորհեն և անպարապիցն մնացելոցն ի տան՝ դամբիծան, առաւելապէս և առ օտարան: Եւ տեսանել է յամենեցուն ընթրիս, որպէս և շեղջակոյտս ինչ ի վերայ միմեանց, գէրէոցն բազմութիւն և գնոցուն զլիսոց կարգմանց զառաջարկութիւն. յորոց ուրախացեալ բերկրին ձկնակերացն և
 15 մսակերացն անձինք. առաւել քան զխորտկաց անուշութեամբ՝ հոգեւոր ճաշակօք, սաղմոսիւք և մարգարէական երգօք օրհնելով զպարգևատուն Քրիստոս և զտուիչ և զլցուցիչ ամենայն բարութեանց:

Ը. Եւ արդ՝ զայսպիսի զըզձակերտ գաւառ, զչնաշխարհիկ և զամենալի ըստ տուելութեան ամենախնամ արարչին Աստուծոյ, զԱյրարատեան գաւառ, որ է գլուխ աշխարհիս Հայոց, զգաւառն համբաւատենչ, զգաւառն ամենալի, որ բերէ յինքեան զօրինակ լիութեան, ըստ բանի Գրոյն, զերկրին եգիպտացւոց և զգրախաին Աստուծոյ, և զբնիկ սեպհական կալուածի ազգին Արշակունեաց զքաղաքն Վաղարշապատ, զբնակութիւն ոստանի Արշակունի թագաւորացն, զբարձրաբերձ շինուածս անթիւ ապարանացն, զանյազ զամենալի զաշտացն զբերկրունս, զհրեշտակացոյց հիմարկութիւնս սրբոյ տանն Աստուծոյ, մեծի եկեղեցւոյն կաթողիկէի, և զայնց վկայարանաց ճգնազգեցիկ երանելի կուսանացն. որոց գտեալք անարժան՝ ազգն Արշակունեաց յազգս անարժան զօրծոց իւրեանց, ըստ բանի սրբոյ առն Աստուծոյ Ներսէսի՝
 30 գտան եղեալք ընկեցիկք յերեսաց Աստուծոյ. մասնեցան ի բաժանունս թագաւորին Պարսից և Յոնաց, որոց վիճակեալ երկոցունց զմեծ զաշխարհս Հայոց՝ բաժանեալ ծառայեցուցին:

Յաղագս որոյ յուզի անկեալ գնայր յԱյրարատեան գաւառէն որպէս ի գերութիւն Արշակ թագաւորն Հայոց. լաւ համարեցաւ երթալ
 35 զհետ սուղ սակաւ բաժնի յերկիրն հաւատացեալ, և կալ ի հնազանդութիւն Յոնաց թագաւորին, քան թէ կալ ի փափուկ գաւառի այսպիսի վայելչութեանց, և տեսանել հանապազօր զայսպէսուսն հաւատոց, զթըշնամանս սուրբ եկեղեցւոյ, գնախատինս, զոր կրեւոց էին պաշտօնեայք

2 2. ուրախութեամբ

4 2. ջրայոյց

5 2. մանկունք

5 88. ի յառաջ

6 2. ի յորս

6 88. իի կամ

8 Աս. և նոյս

12 2. լի է

14 2. որոց

17 2. առեցնում ե. մեղայ

ա. բերան

18 2. չնաշխարհիկ

21 Գս. բերէ յերեսան

21 2. զըստ բանի

23 288. սեփական

24 2. զբարձրերեւծ

25 2. զըշտացն բերկ-

ըուն

26 2. չինն արկութիւնն

27 88. լի կամ ողկիկէ: 2.

կամ աղկիկէ

- աստուածային ուխտին յանօրինաց մոգուցն, զթեթևութիւն իւրոյ ազգին
 և զթագաւորութեան՝ յամբարհաւած իշխանացն Պարսից տէրութեանն.
 Ընտրեալոցն հաշուեալ անցուցանել զնուազ և զթուով ժամանակ կեն-
 ցադոյս այսորիկ քրիստոնէութեամբ ի խաղաղութեան, քան թէ սուտ
 5 փառօք որպէս զարհամարհոտ կեցեալ աստ և վրիպեալ * յաւիտենից
 կենացս՝ մասնիւ յայրումն անշէջ հրոյն յաւիտենից: Եւ խորհելով զայս
 ամենայն՝ յանկարծակի ի միտս իւր լքեալ տարակուսեալ զբարի ժա-
 ոանգութենէ՝ զնախնեացն իւրոց՝ զնայր ի ծառայութիւն թագաւորին
 Յունաց:
- 10 Թ. Իսկ յեա ժամանակի ինչ անցելոյ՝ բերեալ ատելութիւն
 նախարարացն Հայոց, որ ընդ Պարսից իշխանութեամբն էին, ընդ թա-
 գաւորին իւրեանց խորովու, — վասն երթալոյ տակաւին ի նուագումն
 թագաւորութեան յազգէն Արշակունեաց, յազազս առաւելեալ ի նոսա
 գործոց իւրեանց Հարաց, ըստ բանից սուրբ քահանայապետիցն առաջ-
 15 նոց և այլոց ևս բազում առաքինի արանց, որք անլուռ բերանով բողոք
 բարձեալ յանդիմանէին զանարժան գործս նոցա և զմատնումն ընդ
 լծով խիստ և անօրէն ծառայութեանն Պարսից, և նախագոյն բարբա-
 ոէին, — երթեալ այնուհետեւ առնէին բանսարկութիւնս առ Շապուհ
 արքայն Պարսից, և թէ «խորով զինքն կարծեցուցանէ քեզ սիրելի և
 20 հնազանդ, և այս ամենայն ցուցականութիւն նորա առ քեզ՝ ստույթեամբ
 և ոչ ստուգութեամբ. վասն զի զազտ ուխտ իւր և խորհուրդ ընդ թա-
 գաւորին Յունաց է, և միշտ հրովարտալօք և երթեակ պատգամաւորօք
 խօսի ընդ նմա ի խաղաղութիւն: Բայց զուք որպէս իմանայք հատու-
 ցանել նմա ըստ նորա խաբէութեանն՝ զայն զուք ոչ իշխէք»: Եւ կար-
 25 ծէին բանսարկութեան ըստ իւրեանց անմիտ խորհրդոցն՝ կորուսանել զնա,
 և անձանց և աշխարհի բարւոյ իմիւք շինութեան լինել պատճառ. և ոչ
 գիտէին, եթէ տակաւին ի մաշումն և ի Հար ծառայութիւն վասն
 մեղաց իւրեանց մասնեալ լինին յԱստուծոյ:
- Իսկ զայն լուեալ ինդութեամբ և ախորժակ ունկնդրութեամբ
 30 Շապուհ արքային Պարսից՝ հրաման տայր վազվազակի հրովարտակաւ
 զխորով ի դուռն կոչել. և նորա չզգացեալ զբանսարկութիւն իշխա-
 նացն Հայոց՝ վազվազակի որպէս առ իւր իշխան և բարեկամ ի դուռն
 հասանէր: Եւ Շապուհ թշնամանեալ զնա պատուհասէր, այլ թերեւ և
 վասն յօժարութեամբ մերժելոյ զնա ի թագաւորութենէն, և ոչ յանդի-
 35 ման կամեցեալ առնել զնա Հարախօսացն՝ վազվազակի մերժեալ ընկե-
 նոյր զխորով յիշխանութենէ իւրոյ թագաւորութեանն, և ուխտէր՝ այլ
 ևս ոչ տեսանել զաշխարհն Հայոց, անդէն կալեալ յաշխարհին Պարսից

1 ՏՏ. իմ մեղուցն

2 2. և զթագաւորու-
թեանց

2 2. տեսութեանն

7 ԱՏ. լքեալ տարակու-
սեալ զբարի ժառան-
գութիւն: ԲԳՏ. տարա-
կուսեալ, լքեալ...

10 Բ2. լուսնցիւմ Գլխ.

Բ.

12 2. ի նուագումն

16 2. զմատնումն

17 2. նախ պարսից, նախ-
գոյն, ապա ուղղութե-
պարսից, նախագոյն

19 2. պարսից և խորով

31 2. Հայոց իշխանացն

32 ՏՏ. առ իւր իշխան
և բարեկամ35 2. լուսնցիւմ նոյն
գրով, զխորով մեր-
ժեալ ի թագաւորու-
թեան

35 2. ընդենայր

պահէր: Իսկ իբրև մերժեալ լինէր խորով ի թագաւորութեանէն՝ խնդրէ-
լին Հայք ընդ Շապուհ՝ ալ թագաւոր իւրեանց. և նա հաւանեալ թագա-
ւորեցուցանէր նոցա զՎռամշապուհ՝ զեղբայր նորին խորովու, յազգէն
Արշակունեաց. և թագաւորեցուցեալ զՎռամշապուհ՝ արձակէր ի Հայս:

- 5 Փ. ի ժամանակս սորա թագաւորութեանն տուաւ շնորհ հոգո-
ղութեան յամենախնամէն Աստուծոյ առն միում ճշմարտի՝ Մաշտոց
անուն կոչեցելոյ, որ էր ի գաւառէն Տարունոյ, ի Հացեկաց գեղջէ, որդի
առն, որում անուն էր Վարդան. ի տիս մանկութեան իւրոյ ուսեալ
գալլութիւն գլոյն, զինուորեալ ի դուռն Հայոց արքային խորովայ, կար-
10 գեալ յերամ մատենագիր արքունի գալլացն. վասն զի ասորի և յոյն
գրով վճարէին յայնժամ զգործ թագաւորացն Հայոց՝ արքունի գալիքն,
զվճոցն և զհրովարտեալացն: Եւ սպասաւորեալ անդ ամս կարգաւորա-
պէս առանց կպերանաց, յետ այնորիկ տենչացեալ կարգի վանականու-
թեան՝ երթայ ի վանս բազմութեան եղբարց, և ընկալեալ զկերպարանս
15 վանականութեան՝ լինէր ընտիր յամենայնի և երեւի. հրաժարէր
յամենայն աշխարհազօս երկրաւոր զբազմանց: Ապա յանապատեան
կրօնս փոխեալ՝ զարմանալի երեւէր և հոչակաւոր. և կայր յանապատս
ի բազում տեղիս քարանձաւաց, մեծաւ առաքինութեամբ և խստամբեր
վարիւք, բազում և ալ սուրբ վարուք կրօնաւորօք և ազօթասէր եղ-
20 բարբք, մինչև յամս հինգերորդ՝ արքային Հայոց Վռամշապուհոյ եղբօր
խորովու: Եւ զայս թէ կամիցի ոք գիտել հաւատեալ ի պատմութենէ
զրոց առն ցանկալի Կորեան, աշակերտի նորին երանելոյն Մաշտոցի,
կարդացեալ տեղակացի զվարս կենաց նորա և զիւր հայերէն նշանա-
զրացն, թէ երբ կամ ուր և կամ յոյր ուրուք ձեռն գտանէ, թագաւո-
25 րին Հայոց Վռամշապուհոյ ջերմեռանդն խնդրելով. զոր կարգեաց գրելով
ճշմարտապէս յառաջագրեալ այրն հոգեւոր Կորին. ուստի և մեր բազում
անգամ կարդալով տեղեկացեալ հաւատեալ:

- Եւ այսպէս բազմաժամանակեայ մտածութիւնն երանելոյ առն
Մաշտոցի ընկալեալ յամենախնամ մարդասիրէն Աստուծոյ՝ զօրացոյց
30 ցնա հոգեով ողորմութեան իւրոյ: Քանզի հոգացեալ յարաժամ տրամէր
երանելի այրն Մաշտոց, տեսանելով զմեծ ջանն և զառաւելապէս ծախս՝
մանկանցն Հայաստան աշխարհիս. որք բազում թոշակօք և հեռագնաց ճա-
նապարհօք և բազմաժամանակեայ զեզերմամբք մաշէին զաւուր իւրեանց
ի գալրոցս ասորի գիտութեան: Քանզի պաշտօն եկեղեցւոյ և կարգաց-
35 մունք զրոց ասորի ուսմամբ վարէին ի վանորայս և յեկեղեցիս հայաս-
տան ժողովրդոցս. յորմէ ոչ ինչ էին կարող լսել և օգտել ժողովուրդքն
այսպիսի մեծ աշխարհի, և լինէր պաշտօնէիցն աշխատութիւն և ժողո-
վրդոցն անշահութիւն յանլրութենէ լեզուին ասորւոյ: Զայս ի բազում

5 2. Հոգեղութեան. եր-

կորոյ ո՛ր իրայ քրուած է

6 88. միշտ մաշխոյ: 2.

մաշխոյ և մաշտոց

9 2. զեղեւորեալ

11 88. թագաւորին

12 2. զվճոցն

15 2. ընկել

16 2. յանապատեան

24 Բ2. օղեականութեամբ

թագաւորին

28 2. զբազմաժամանու-

կեաց: Թեքեւս զբազմա-

ժամանակեայ մտա-

ծութիւնն ... ընկա-

լեալ ամենախնամ մար-

դասիրէն...

31 88. զմեծաջան ծախս

32 2. մանկանցն

37 88. յի՛ր և լինէր... ան-

շահութիւն

Ժամանակս զմտաւ ամեալ երանելի առն Մաշտոցի, և փղձկացեալ յանձն իւր, մանաւանդ թէ զոն նշանագիրք հայերէն լեզուոյս, որով հնար է՝ ինքեան ձայնիւ, և ոչ մուրացածոյ բարբառով, շահել զոգիս արանց և կանանց առ հասարակ յամենայն եկեղեցիս բազմութեանն։

- 5 Զօրացեալ ի սուրբ Հոգւոյն յորդորմամբ և եկեալ առ սուրբ կաթողիկոսն Հայոց Սահակ՝ զեկուցանէր նմա զիւրոյ բազմաժամանակեայ մտածութեան զինդիրն, և ընկալեալ ի նմանէ քաջակերութեան աւետիս, թէ «Զօրացեալ պի՛նոյ կաց, առեալ ընդ քեզ և այլ արս օգնականս ի քահանայից՝ զոր ես պատուիրեմ. և ուր տկարանայք ի կարգել զհեգեհնայսն՝ բերեալ առ իս ուղղեմ՝ զայն. քանզի յոյժ զիւրին է զիւտ իրացոյ զոր հայցես։ Բայց նախ արժան է մեզ զգացուցանել թագաւորին զպէտս այսպիսի մեծ և կարևոր ինդրոյ. վասն որոյ և քան զաւուրս ինչ յառաջ ոչ բազումս, առեալ բանք յեկեղեցւոյ յաղագս կարօտութեան այդպիսի պիտոյից՝ ասացեալ է ուրումն ցարքայ, թէ տեսի նշանագիրս հայերէն առ ումնն եպիսկոպոսի ի գեօղ միում. և թագաւորն յիշէր զասացեալսն, քանզի և ինձ նա պատմեաց»։

- Եւ մտեալ սրբոյ կաթողիկոսին Հայոց Սահակայ հանգերձ երանելեան Մաշտոցիւ առ թագաւորն Վռամշապուհ և իմացուցեալ նմա զպէտս իրացն՝ յիշեաց և ինքն թագաւորն զիօսեցեալսն վանականին 20 վասն նորին իրացն ընդ նմա, զոր և նորա պատմեալ ուրախացոյց։ Եւ նոցա լուեալ զայս ի թագաւորէն՝ փութացուցանէին զնա ասելով, թէ «Ճեպեան յաղագս մեծ և օգտարեւ աշխարհիս Հայոց զիւտիս այսորիկ՝ ի ժամանակս քո, որ շատ աւելի առ յապայսն բերէ քեզ շահ, յիշատակ անմոռաց և օգուտ երկնաւոր վայելից, քան զիշխանութիւն թագաւորութեանդ քո, և կամ որպէս յառաջ քան զքեզ նախնիքն քո էին յազգէն Արշակունեաց»։ Եւ թագաւորին լուեալ զայս և ինդպից եղեալ՝ ետ փառս Աստուծոյ, որ ի ժամանակս թագաւորութեան նորա զայսպիսի հոգեւոր կենաց փափաք ժառանգեաց յաշխարհիս Հայոց։

- Վաղվաղակի ստիպով առաքեալ զեսպան զՎահրիճ ոմն անուն 30 կոչեցեալ ի ծնողաց իւրոց հանգերձ հրովարտակաւ առ այր մի երէց Հարէլ անուն, որոյ ասացեալ էր յառաջագոյն ցարքայ, որ և մերձաւոր էր առն բարեպաշտի Դանիէլի եպիսկոպոսի, առ որում նշանագիրքն հայերէն կային։ Եւ երանելւոյն Հարէլի ընկալեալ զհրովարտակն ի Վահրիճէ և լուեալ զիրան՝ փութանակի հասանէր առ սքանչելի եպիսկոպոսն Դանիէլ։ Եւ նախ անդէն ի նմին Դանիէլէ ինքն տեղեկանայր 35 զկարգ նշանագրացն, և առեալ ի նմանէ առ թագաւորն և առ սուրբ

4 2. առ Հասարակ բազմութեանն

7 2. զինդիրն

14 2. սրումն

15 2. նախ եպիսկոպոսի, սպա ուղղած այսպ.։ Յետոյ էլ յաճախ նախ՝ եպիսկոպոս, ուղղած՝ եպիսկոպոս

16 2. զասացողսն

17 2. կաթողիկոսին։ Ուրիշ տեղերում կաթողիկոս, կաթողիկոս, կաթմուղիկոս։ ՏՏ. կաթմուղիկոսին։ Ուրիշ տեղերում՝ յաճախ՝ կաթմուղիկոս, սակաւ՝ կաթմուղիկոս

17 2. Երանելւոյն

18 Աս. իմացեալ

21 2. փութանակի ցումյանէն

22 ԲՅՏ. զիւտից

30 ՁԱՏ. էրէց

33 ՏՏ. Երանելւոյն

հայրապետան Հայոց Սահակ և առ երանելին Մաշտոց հասուցանէր: Իսկ արքային Հայոց սուրբ կաթողիկոսաւն Սահակաւ և երանելեաւն Մաշտոցիւ ընկալեալ զնշանագիրսն ի Հարէլէ՝ ուրախ լինէին:

- Եւ այսպէս զիպեալ զիւտի նշանագրացն՝ ձեռն ի գործ արկանէր
 5 երանելին Մաշտոց, յերիւրելով զնա սուրբ հայրապետին Հայոց Սահակայ, զիւրահնար ճանապարհ ցուցանելով կարգադրութեան զրենոյս և հեղեմային ուղղաձայնութեան. տալով նմա օգնականս և այլ արարանիրունս և մտացիս ի քահանայիցն Հայոց, որք էին սակաւ մի և նոքա, որպէս երանելին Մաշտոց, մերձաւորեալք ի յունարէն հեղեմայինսն. որում առաջնոյն անուն էր Յոհան՝ ի գաւառէն Եկեղեաց, և երկրորդին Յովսէփ՝ ի Պաղանական տանէն, և երրորդին Տէր՝ ի Խորձենոյ, և չորրորդին Մուշէ՝ ի Տարօնոյ: Որոց օգնելով զօրէր

1 ՅՏ. Հասանէր

2 2. արքային

3 ՅՏ. ուրախ լինէին: Բայց տեղեկացեալ զեւանդելն՝ ոչ լինել ըստական այնու նշանագրօր ստույգ հարկել զհեղեմայ ըստից հայկականաց հաղնիւրդարար, մուրացած իւն այնուի զձեռքու թեմամբ:

Զկէնի այսորիկ լինելին Մաշտոց իջանէ ծառայելու առ նոյն Գանիէլ, և ոչ աւելի ինչ գտեալ ըսն զառաջինն՝ անցանէ յեղեմիս առ Պաղատոս ոմն Ճարտասան Հիւթանոս, իշխան զիւանէն: Եւ նորա ինդուլթեամբ ընկալեալ՝ և զոր ինչ միանգամ ի միտ առնոյր ըսն Հայկելն՝ յինքնն առեալ և շատ ջանացեալ և ոչ օգտեալ, զազիտութիւն խոստովանեաց հօւտորն. և զայլ ոմն տեսելով յոյժ հասու՝ զարդապետ իւր ըսալ յառաջագոյն, և ապա առեալ զճարտարացն զընանի նոյն զիւանէն յեղեմայ՝ և զնացեալք ընտանեւութեան հաւատաց, որոյ անունն Նպիւխանոս, զոր

լինգրեալ՝ զայցիս, լըցուցանել զիւտաբար: Յայնժամ Մաշտոցայ օգնականութիւն ի Բարեւոյն Կաթողիկոսի գտեալ, և անցեալ ընդ Փլենիէն՝ ի Սամոս գիւղ: Քանզի Նպիւխանոս զճարելով զկէնցադոս՝ թողեալ լինի աշակերտ մի անուանեալ Հաւսիսանոս, հրաշալի արուեստի Հիւթն զընթեման, որ ի Սամոս էր միայնացեալ: Առ սա երթեալ Մաշտոցայ և յայտմէս անշա՛հ մնացեալ, յազովս ապաւնիւ, և տեսանէ ոչ ի ըսն երազ և ոչ յարթեմութեան տեսել, այլ ի սրտին զործարանի երեւութացեալ հոգւոյն՝ թաթ ձեռնին աջոյ զըրելով ի վերայ վիմի, զի որպէս ի ձեռն վերջը զձեռն կուտակեալ ունէր քարն: Եւ ոչ միայն երեւութացու, այլ և հանդամանք ամենեկն՝ որպէս յաման ինչ ի միտս նորա հաւաքեցաւ: Եւ յարուցեալ յազովիցն՝ հասեղծ զնշանագիրս մեր հանդերձ Հաւսիսանոսիւ, կերպածե-

ւեալ զգրին առ ձեռն պատրաստ Մաշտոցայ, ինքնատրելով զհայկերէն ամուլթայսն ըստ անսպլածութեան սկզբնայինն ի Հիւթնացւոյն: Եւ այսպէս զիւտաւ... Այս ընդարձակ հաստատմք («բայց տեղեկացեալ զեւանդելն... սկզբնայինն ի Հիւթնացւոյն»), որքանցի պատահում է Խորենացու հաստատման մեջ, լինիմ ուղղագրական զանազանութիւններով (Խոր. Գ, ծր. ծգ.), վարդոց կասկածելի երդարձիկ՝ իրել Խորենացու Պատմութիւնից մուծումը անհարազատ յաւելումը: Գ. Տեր-Մկրտչեանը ցոյց տուց, որ այս հաստատմք առաջին անգամ մեջքում է Խորենացու Ամսեղեղայի սպարաորութիւնից Բ. ձեռագրի մեջ: (Տես «Արարես» 1901, Թ. II—12).

6 Աս. կարգադրութեան

9 2. նախ յունարէն ի Հիւթնային, յետոյ ուղղ. այսպէս: ԲԳՏ Հիւթնային

10 Աս. յօհան

10 2. յեղեղեաց

11 2. ի պաղատանէն

- երանելին Մաշտոց, հանդիպեցուցանէր զհայերէն աթութայսն ըստ
կարգման սիւղիքայիցն Յունաց, ստէպ հարցմամբ և ուսանելով ի սուրբ
կաթողիկոսէն Սահակայ զաթութայիցն զազափար, ըստ անսայթաքու-
թեան յունին: Վասն զի ոչ լինէին բաւական ի վճարել անսխալ ուղղա-
5 կի, առանց առաջնորդելոյ նոցա սրբոյ հայրապետին Սահակայ, որ յոյժ
առլցեալ անցուցանէր վարժիւք զբազում գիտնովքն Յունաց, եղեալ
կատարելապէս հմուտ երգողական տառիցն և հետտորական յորդասաց
յայտնարանութեան, ևս առաւել տեղեկացեալ փիլիսոփայական արուես-
տիցն ցուցանիւր:
- 10 Կարգեալ այնուհետև, Փրկչին առաջնորդութեամբ, զգիր գրենոյն
հայերէնի և հելլենացին ուղղեալ յօրինուածս՝ ցանկային կարգել զպրոցս
և ուսուցանել բազմութիւն մանկաւոյ. քանզի ամենայն անձն յորդորեալ
փափագէր յուսումն հայերէն գիտութեան, որպէս ի խաւարէն, յասորի
տանջանացն, զերծեալք ի լոյս՝ ինդային: Բայց տարակուսեալք կասէին
15 յանհրութենէ Գրոց սրբոց. քանզի ոչ գոյին զեռ ևս հայերէն լսողու-
թեամբ սուրբ կտակարանք եկեղեցւոյ: Եւ երանելին Մաշտոց և որ ընդ
նմա պատուական քահանայքն էին՝ ոչ զօրէին համարձակել յայսպիսի
սաստիկ և կարեոր գործ, թարգմանել զիրս ի յոյն լեզուոյն ի հայ
բարբառս. վասն զի ոչ ինչ էին այնպէս տեղեկ գիտնապէս հրահանգի
20 յունարէն ուսմանն:
- ԺԱ. Ապա ժողովեալ ամենայն աւագ քահանայք աշխարհին Հայոց
հանգերձ երանելեան Մաշտոցիւ և ամենայն նախարարօք աշխարհիս
Հայոց և մեծամեծ տանուտերօք առ թագաւորն Հայոց Վռամշապուհ, և
հանգերձ թագաւորան սկսան ազաչել զսուրբ կաթողիկոսն Սահակ,
25 արկանել զանձն յաշխատութիւն հոգեւոր և թարգմանել զաստուածա-
շունչ կտակարանս ի յոյն լեզուոյ ի հայ բարբառս: Եւ զասք աւագ քա-
հանայիցն ասէին ցսուրբ քահանայապետն, թէ «Մեք որ կամքս առաջի
քո, հանգերձ երանելեան Մաշտոցիւ, զոր զարթոյց աստուածայինն շնորհ
ի ցանկութիւնս այս՝ կարգել զվաղընջուցն գրեալ շարագիրս տառիցն,
30 զորս ոչ ուրուք էր հոգացեալ արկանել ի կիր, այլ ասորի մեծաջան և
անօգուտ ուսմամբքն աշխատեալք յոխորտ. յորոց բազմութիւնք ժողո-
վրդոց ունայնք և թափուրք հրաժարեալք գնային յեկեղեցւոյն. և
ուսուցիչքն հանելով յոգւոց և հառաչելով՝ զղջանային զսոստի ջանն
իւրեանց, յորում ոչ զոր յուսումնասէր ժողովելոցն տեսանէին օգտեալ
35 ի վարդապետութենէ հոգեւոր խրատուցն, որ է կերակուր և պարարումն
իմաստնախնդիր անձանց. մինչև դատա գիր և աջողելով Քրիստոսի
եկեալ յաճումն տակաւին զօրանայ: Համայն և զայս վաստակոյս կար-
գումն քոյին առաքինութեանդ գիտութեամբ եղիցի և կատարեն: Արգ՝

1 2. աթութկայսն
2 2Ա. սաւալբայիցն
3 ՏՏ. Բասհակայ: Թուի
ի Սահակայ
7 2. հմուտք
11 2. հելլենացին
13 ՏՏ. վափարէր

13 2. զխտութեամբ
17 2. յուսանցիւնս յոճան,
խորձէն, յափսփ, մու-
շէ
18 2. այսեղ ևւ յեսոյ
թարգմանել
22 2. այսեղ ևւ յեսոյ

Մաշտոց
29 ՏՏ. յայս
30 2. ուրեք
36 ՏՏ. յաջողելով
38 ՏՏ. ևւ քոյին
38 2. զխտութիւն
38 2. կատարեաց

որպէս և սուրբ նահատակն Քրիստոսի Գրիգորիոս պահեալ ի խոշտանգանան անվնաս աջով հզօրին՝ ի լուսաւորութիւն գիտութեան աշխարհիս Հայոց տուաւ՝ պահեալ շնորհեցաւ և քեզ, նորին շառաւելի, վիճակ ժառանգութեան պայծառութեան պաշտամանս աշտորիկ, սկիզբն առնել
 5 գործոյ մշակութեանս աշամիկ և լինել նմանող սուրբ նախնւոյն քում, որ յանգիտութենէ ի ճշմարիտ աստուածգիտութիւն առաջնորդեաց աշխարհիս Հայոց: Արդ՝ և դու յանօգուտ մուրողարանութենէն ի ստոյգ հոգէշահ և եկեղեցազարդ բանաւորութիւնս առաջնորդեա բազում ժողովրդոց աշխարհիս մեծի, ընդ զպակասութիւնս զայս, մնացեալ ի
 10 սուրբ նախնեացն քոց. զոր պահեաց քեզ Աստուած, զոր ոչ ումեք այլում ի Հայաստան աշխարհիս մարդկան գոյ հնար ձեռն արկանել յայդպիսի գործ մեծ: Վասն զի և ոչ կարացաք հմուտ լինել և տեղեկանալ այդչափ արուեստաւոր ուսմանցդ, որպէս և քեզ տուաւ զօրութիւն ճարտարութեան ի վերին օգնականութենէն յազազս քո առաքինասէր և
 15 պարկեշտ հոգւոյդ, որ նմանեալ ճշգրտապէս օրինակեցեր ի քեզ զվարս երանելւոյ հօր քո Ներսէսի»:

Եւ լուեալ զայս ամենայն բարեպաշտ կաթողիկոսն Հայոց սուրբն Սահակ ի Թագաւորէն Հայոց Վառմշապհոյ և յերանելւոյն Մաշտոցէ. և յամենայն ուխտէ քահանայիցն, ևս առաւել յաւագ տանուտերացն և
 20 յամենայն նախարարացն Հայոց՝ զուարճացաւ յոգի իւր, փառաւորելով զՓրկիչն ամենեցուն զտէր Յիսուս Քրիստոս: Եւ կամաւոր յօժարութեամբ ետ զանձն ի գործ, պանծացեալ յԱստուծոյ գործակցութիւնն, որ ետ նմա զայնպիսի շնորհս առաւելապէս գիտութեան. և անվհեր ջանալով զցայլ և զցերեկ՝ Թարգմանեաց զկտակարանս ամենայն, զխօսեցեալս ճշմարիտ մարգարէիւք սուրբ Հոգւոյն, և հաստատեալ կնքեաց
 25 երջանիկ առաքելովքն զնորոց կտակարանացն զլուսաւոր և զկենսատուր քարոզութիւնս նովին Հոգւով:

Եւ տարեալ ի գլուխ սրբոյ հայրապետին Հայոց Սահակայ զգործ մեծ հոգևոր վաստակոյն՝ կարգեցան վաղվազակի յայնմհետէ զպրոցք
 30 հօտին ուսմանց. բազմացան դասք գրչաց, ելեկս առնելով զմիմեամբք. զարդարեցան պաշտամունք սուրբ եկեղեցւոյ. յորդորեցան բազմութիւնք արանց և կանանց ժողովրդոց ի տօնս Փրկչին և ի ժողովս մարտիրոսաց: Որք շահեալք լի հոգևոր օգտիւ՝ ընթանային ինդալիցք ի հաղորդմանէ մեծի խորհրդոյն, արձակեալք յիւրաքանչիւր ի
 35 տունս, մեծամեծք և տղայք, սաղմոսելով և կցորդս ասելով ընդ ամենայն տեղիս, ի հրապարակս և ի փողոցս և առտնին: Պայծառացան եկեղեցիք. շուք առին վկայարանք սրբոց, միշտ ծաղկելով ի նոսա ուխտ կտակարանաց ընծայիւք. հանապազարուղիս հոսէին վտակք յասողացն մեկնութեանց, որք զծածուկս մարգարէից բերելով ի յայտնութիւն՝

1 Աս. և որպէս

1 ՏՏ. խոշտանկանան

3 ՏՏ. շառաւելի

16 ՏՏ. Երանելոյ

17 2. նախ՝ կաթողիկոսն,

յեսայ ուղղած այսպէս: Աս.

կաթողիկոսն

18 2. իի՛ Հայոց

25 ՏՏ. ի սուրբ Հոգւոյն

25 2. զհաստատեալս

28 ՏՏ. սուրբ

32 «Թուի ժողովելոց»:

(Ծան. ԲԳՏ).

33 ՏՏ. որ շահեալք

34 ՏՏ. իւրաքանչիւր

38 2. ընծայիւր, հանապազարուղիս

սեղանս ամենալիցս հոգևոր խորակօք դնէին առաջի ամենայն ժողովրդեանն. յորոց ճաշակեալ իմաստախնդիրն մարդոց՝ քաղցրանայ ի քիմս նոցա, ըստ բանի սաղմոսերգին, բանք վարդապետութեան քան զխորիսի մեղու: Եւ զի միանգամայն իսկ ասացից ըստ բանի սուրբ մարգարէին Նաայեայ, թէ Լցաւ երկիրս ամենայն Հայոց զիտութեամբ 5 Տեառն ի հոգևոր վտակաց սուրբ հայրապետին Սահակայ, իբրեւ զշուրս բազումս որ ծածկեն զծովս: Եւ շնորհիւ ամենախնամ Փրկչին Քրիստոսի կատարեալ այս ամենայն ի ժամանակս Վռամշապոյ, ըստ յառաջագոյն գրելոց, և լուսաւորեալ աշխարհս Հայոց՝ եկաց յետ այսորիկ թագաւորն Վռամշապուհ ամս բազումս, և հասեալ ի յերկար ծերութիւն՝ 10 վախճանեցաւ յանկողնի իւրում խաղաղական հանգստիւ յաշխարհիս Հայոց:

ԺԲ. Յետ այսորիկ մեռաւ և Շապուհ արքայն Պարսից, և թագաւորեաց Վռամ որդի նորա, որ էր Կրման արքայ. յորմէ խնդրեցին 15 իւրեանց Հայք թագաւոր զնոյն միւսանգամ զՍոսրով զեղրայր Վռամշապոյ, զոր յառաջնունն բանասարկութեամբ ետուն մերժել զնա Հայք՝ Շապոյ արքային Պարսից ի թագաւորութենէ Հայոց: Եւ նորա կատարեալ զինդիրս նոցա՝ թագաւորեցուցանէր դարձեալ զՍոսրով, զայր յոյժ ծեր: Եւ եկեալ Սոսրով յաշխարհս Հայոց և կեցեալ ամիսս ութ՝ 20 վախճանէր, առ հարմն յաւելեալ:

Եւ յետ մահուան Վռամայ արքային Պարսից թագաւորէր Յագկերտ եղբայր Վռամայ որդի Շապոյ ի վերայ աշխարհին Պարսից: Եւ ոչ կամեցեալ Յագկերտի թագաւորեցուցանել ի վերայ աշխարհիս Հայոց յազգէն Արշակունեաց՝ թագաւորեցուցանէր ի վերայ սոցա զիւր 25 զորդին, որում անուն էր Շապուհ, ըստ անուան հօր իւրոյ. խորհեալ չարաչար իմացմունս առնն ի միտս իւր. առաջին՝ զայս, եթէ աշխարհն Հայոց մեծ է և օգտակար, սահմանակից և զրակից է Յունաց իշխանութեանն, ընդ որոյ ձեռամբ բազումք են հնազանդեալք յազգէն Արշակունեաց. որոց գուցէ գորովեալ առ միմեանս ազգացն, ըստ օրինի 30 եղբարց, որք ընդ մերով և ընդ Յունաց իշխանութեամբն են, և հաւանեալ երբէք սիրով ընդ միմեանս և եկեալք ի միաբանութիւն՝ խօսեսցին ի խաղաղութիւն ընդ թագաւորին Յունաց, և ընդ նորա հնազանդութեամբ յօժարեալք՝ ապստամբեսցին ի մէնջ: Եւ որպէս կախալ է զմեզ բազում անգամ յաշխատութեան՝ առաւել ևս յաւելուածով նոցա՝ 35 անհանգիստ առնիցեն զմեզ պատերազմաւ: Եւ երկրորդ՝ զի յօրինացս մեր օտար են և ատեցողք, և միահաւան ունին զպաշտօն նոցա և զօրէնս: Արդ՝ ի թագաւորել յազգէս մերմէ ի վերայ աշխարհին Հայոց՝ յամենայն այդպիսի կասկածանաց անհոգացեալ լինի թագաւորութիւնս մեր. և նոքա ցանկ երկիւղիւ և զողութեամբ ծառայեն մեզ և օտարո-

3 Սաղմ. ԺԲ, 11

6 2. վաստակոյ

7 Նս. ԺԱ, 9

8 2. այսեղ եւ յեսոյ Վր-
ւամշապուհոյ9 ՏՏ. գրեցելոց ... զաշ-
խարհս

10 ՏՏ. ամս քսան և մի:

2. նախ ամս բազումս,
յեսոյ լեւոած եւ ուղղ.ամս իս:—Լուսանցիւմ
Վռամշապուհ մեռանի11 ՏՏՏ. հանդիսիւ: Այսպ.
ըստ Ն. Բ.

15 ԲԳՏ. Սոսրով

18 2. յուսանցիւմ Սոսրով
զարձեալ թագաւորէ

28 2. ընդ որ

28 2. հնազանդեալ

30 ՏՏ. լիվ և հաւանեալ...
ընդ միմեանս

ախ ինչ և շնասակարս ինչ ոչ խորհին: Է զի և սովորութիւն առնուն
 յանկէլ յօրէնս մեր, հանապազ խօսիւք ընդ միմեանս և ընդեկական
 բարեկամութեամբ, ի զօսմունս որսոց և ի խաղս, որ լինին ի միջի
 նոցա. այլ և ամուսնութեանց տուրեառիւք հաղորդեալք առ միմեանս՝

5 զատուցեալք այնունեառ որոշին ի սիրոյ նոցա և յօրինացն:

Եւ սորա խորհելով զայս այսպէս՝ չգիտէր զբան սուրբ Հոգւոյն,
 որ ասէր, թէ «Տէր ճանաչէ զխորհուրդս մարդկան, զի են ընդունայն»:
 Որ փութանակի և արդեամբք վճիռ ետուն գրեալքն՝ իրացն եղելոցն.
 քանզի չե ևս յերկարեալ ի թագաւորութեանն՝ մեռանէր Յազկերտ: Ի
 10 նմին աւուր և զորդի նորին զՇապուհ, զոր ի տեղի Արշակունւոյն
 թագաւորեցոյց ի վերայ աշխարհիս՝ անդրէն ի զբանս մարդկանէ դաւով
 յարքունիքն սատակեցին: Եւ յետ մահուանն Յազկերտի որդւոյ Շապհոյ
 թագաւորին Պարսից թագաւորեաց Վռամ որդի նորա ի վերայ աշխար-
 հին Արեաց: Եւ եկեալ իշխանք աշխարհին Հայոց առաջի Վռամայ
 15 արքային Պարսից, խնդրեցին իւրեանց թագաւոր յազգէն Արշակունեաց:
 Եւ նա թագաւորեցոյց ի վերայ նոցա զԱրտաշէս որդի Վռամշապհոյ,
 յազգէ թագաւորացն Հայոց:

ԺԳ. Եւ էր Արտաշէս այր մանուկ և իգամով, և բազում անառա-
 կութեամբ վարէր զթագաւորութիւնն: Եւ չկարացեալ այսպիսի՝ զեղիս և
 20 մոլեկան վարուց թագաւորին Արտաշէսի տանել նախարարքն Հայոց՝
 ժողովեցան միահամուռ առ մեծ քահանայապետն Հայոց առ սուրբն
 Սահակ, որ էր յազգէն Պարթևաց, որդի սրբոյն Ներսէսի, և ասեն ցնա.
 «Ոչ ևս կարեմք այսպիսի անօրէն և պիղծ գործոց թագաւորին համ-
 րերել. վասն զի լաւ համարիմք մեռանել՝ քան եթէ զայսպիսի գործ
 25 աղտեղութեան հանապազօր տեսանել և լսել: Այլ և մեծի պատուական
 և երկնաւոր խորհրդոյն հաղորդել ոչ կարեմք ի խղճէ մտաց, զօր ամե-
 նայն տեսանելով զայսպիսի պղծագործութիւն, և լսել. քանզի ուսեալ
 եմք ի քէն և ի քոց նախնեացն վարդապետութենէ, թէ ոչ միայն որ
 գործենն պարտական են, այլ և որ յանձն առնուն: Արդ՝ քեզ նախ
 30 պարտ է այսպիսի անհնարին աղէտից խնդրել հնարս և բառնալ ի
 միջոյ զայնպիսի ամբարշտեալ թագաւոր, որ այսպէս յայտնի իբրև
 զանհաւատ արհամարհանօք առ ոտն հարկանէ զսրբութիւնն և աներկիւզ
 կամակարութեամբ գործէ զաղտեղի գիծութիւնս»:

Եւ լուեալ զայսպիսի բանս սրբոյ քահանայապետին Հայոց Սա-
 35 հակայ ի նախարարացն Հայոց՝ պատասխանի տուեալ ասէ. «Իբրև ոչ
 եթէ նոր ինչ լսելով այսօր ի ձէնջ, ճանաչեմ զասացեալսդ ձեր. արդ
 գիտեմ, զի զկծեալ սրաիւք խօսիք զայսպիսի խօսս: Եւ ինձ անհնար է
 ասել, եթէ այլարանք ինչ և ոչ ստուգութեամբ պատմին ասացեալքդ
 ի ձէնջ. բայց արդ՝ սրպիսի հնարիւք ըստ արժանի հոգւոր մարդկան
 40 պարտ է զելս իրացդ գտանել՝ զայն արժան է խորհել ամենեցուն և
 առնել»:

2 2. յակչեւ

3 88. որսոց, ի խաղս

7 Սաղմ. ԳԳ, 11, Ա.

Կորնթ. Գ, 20

14 2. եկեալք

19 2. զխեղճ՝ և զմուկ-
կան: ԲԳՏ. զեղիս մուկ-
կան

26 2. խորհրդւոյն

27 88. և լսել

28 88. ի քո նախնեացն

34 88. սուրբ

Եւ նոցա առ հասարակ պատասխանի տուեալ ասնն ցտուրր կաթողիկոսն Սահակ, թէ «Մեք և ոչ մի ինչ ելս այլ և հնարս իրացն գտանել կարող եմք, բայց բողոքել թագաւորին Պարսից՝ ի բաց բառնալ ի թագաւորութենէ այտի, որում ինքն իսկ ինքեամբ չեղև արժանի

5 ժառանգելոյ, այլ մեզ քան զայդ ոչ իմանալ ինչ է և ոչ առնել: Այլ զքեզ աղաչեմք միաբանել այսմ խորհրդոյ մեզ, և չէ պարտ այսպիսի անսրբութեանց այլ և պղծութեանց գործոյ թագաւորին հաղորդ լինել»:

Իսկ սուրբ հոգեւոր կաթողիկոսն Հայոց Սահակ, իբրև լսէր զայս ամենայն ի նախարարացն Հայոց, և ստուգիւ ճանաչէր, եթէ ի նոյն

10 միտս և ի նոյն խորհուրդս հաստատեալ են բովանդակ աւագանի աշխարհին՝ ի մեծ տրտմութիւն և յանմխիթար սուգ ընկղմեալ լինէր, և հեղեալ արտասուաց վտակս առաջի բազմութեան նախարարացն Հայոց՝ հրաժարէր առնել պատասխանի բանիցն մինչև յաւուրս բազումս:

Եւ արգելեալ զինքն ի սենեակ՝ ողբոց միայն և արտասուաց լսէին ձայնս,

15 մերձեալ ի դուրս սենեկին. քանզի տեսանող ակամբ ի դօրութենէ սուրբ Հոգւոյն տեսանէր այլն Աստուծոյ ի սպառ ի սպուռ զկործանումն աշխարհիս Հայոց: Իսկ յետ բազում աւուրց համարձակեալ ոմանք յեպիսկոպոսաց, որք հանապազ պարապէին առ դուրս սրբոյն,—չկարացեալք և առ վայր մի տեւել յառատարուղիս և ի շնորհալից վարդապետութենէ

20 առնն, որ քաղցր էր ի ճաշակելիս խորհրդոց հոգեւոր և իմաստուն լսողաց, ըստ բանի մարգարէին Դաւթի, քան զխորիսն մեղու,—և այլք ի պատուական երիցանց և ի սարկաւագաց, որք ի նորին ի սուրբ ուխտէ հայրապետին էին, և ոմանք յազատ աւագանւոյն Հայոց՝ համարձակեալ մտանէին ի ներքս և խօսէին ընդ նմա բանիւք ողորձանաց: Ընդ որս

25 սիոփեալ սակաւ մի սուրբ քահանայապետն՝ ըստ հոգեւոր գիտութեան և խրատու, զոր միացեալ ունէր ի յինքեան ի մանկութենէ իւրմէ՝ լուեալ զազարէր առ վայր մի:

Իսկ յետ բազում աւուրց դարձեալ ժողովեալ առ նա միաբան ամենայն ազատագունդք աշխարհիս Հայոց, և զնոյն բանս երկրորդեալ

30 առաջի սրբոյ կաթողիկոսին Հայոց՝ խնդրէին ստիպով ի նմանէ և զնորա միաբանութիւնն ընդ ինքեանս: Իսկ սուրբն իբրև տեսանէր, եթէ ոչ ինչ ամենեկմբ են կասեալք յառաջին կամացն և խորհրդոցն,—վասն զի յաւելուած օր ըստ օրէ ազտեղի գործոց թագաւորին առաւել քան զառաւել աճեցուցանէր ի կորուստ անձին իւրոյ զմիաբանութիւն իշխանացն,—

35 ձայն բարձեալ մեծագոյն ողբալով ասէր ցամենեւեան առ հասարակ. «Եթէ ես, ասէր, եթէ դուք իսկ, որպէս ուսեալք յԱստուծոյ խօսիք հոգեւորապէս, և տարեալ վայր մի թերութեան առնն՝ արտասուօք և թախանձեցուցանելով զամենողորմ զՓրկիչն մեր զտէր Յիսուս Քրիստոս՝ յազագս գիւտի կորուսելոյն ինդրեցէք հնարս, զի ըստ աւագանի ծննդեանն,

4 Աս. այդի

6 ԳՏ. և ոչ պարտ

7 2. սրբութեան խորհել

զայլ, և պղծութեանց

11 2. սուրբ

15 ՏՏ. և ի դօրութենէ

19 ԳՏ. առ վայր տեւել

19 2. յառատարուելս

21 Սաղմ. ԺԸ, 11

22 ԳՏ. ի նորին սուրբ

25 2. զխառութեամբ

26 ՏՏՏ. լիմ ունէր: Այսպ.

քս ձառ.

33 ԳՏ. աղաւելի

34 2. զկորուստ

35 Թուի մեծաձայն

39 2. նախ ինդրէք, յետ

վերեւից ուղղած այսպ.

Թէպէտ մեղաւոր է, սակայն եղբայր և մարմին մեր է. յիշելով զվարդապետութիւն սուրբ առաքելոյն Պօղոսի, զոր աւանդեալ ուսոյց ձեզ հոգեւոր հայրն ձեր և քահանայապետն սուրբն Գրիգոր. «Զի եթէ վշտանայ ինչ մի անդամն՝ ասէ, վշտանան ամենայն անդամք ընդ նմա. և

5 եթէ փառաւորի մի անդամն՝ խնդան ամենայն անդամք ընդ նմա»։ Յիշել պարտ է և զմտաւ ածել զվիշտան և զնեղութիւնս, զբանդան և զկապանս զսրբոյն Գրիգորի, զպաղատանս և զաղօթս, զոր վասն ամենայն աշխարհիս փրկութեան խնդրեալ յԱստուծոյ եզիտ և զամենեւեան յանհաւատութենէ, շնորհիւ սուրբ Հոգւոյն, հաւատացեալս արար. զդիւաց

10 մոլորութիւնս փախտաւական արարեալ հալածեաց ի ձէնջ. զճշմարիտ հաւատ սերմանեալ աստուածգիտութեան՝ ի միջի ձերում ծաղիկեցոյց։ Եւ ձեզ ըստ նմին օրինակի պարտ է ի վերայ մեղուցեալ անդամոյն խնդրել զողորմութիւն, և ոչ անօրինաց մատնելով՝ ի ծաղր և յայպանումն տալ զսուրբ խորհուրդ հաւատոյս մերոյ։ Յիշեցէք զսուրբ հայրն

15 իմ և զձեր և զվարդապետն, որ և զփոխեալն յանասնական բնութեանն կերպարանս, հառաչանօք և անդադար խնդրուածովք զցայգ և զցերեկ ածեալ ի գութս զամենեցուն արարիչն Քրիստոս՝ ի նոյն հաստատեաց ի մարդկային բնութիւնս։ Եւ դուք աշակերտեալք նորին հոգեւոր վարդապետիւք միաբանութեամբ առ հասարակ արք և կանայք, ծերք և տղայք

20 զխնդրուածս և զարտասուս ի մէջ առեալ հաշտեցուցէք զամենահարն Աստուած, որում հնարաւորն է ամենայն, և ոչ ինչ տկարանայ առաջի ահեղ հրամանաց զօրութեան նորա. և նա վճարէ մարդասիրապէս՝ զոր ի յոյժ գգուարինս կարծեցեալ է մեզ. որ և ետ իսկ վճիռ միամիտ և անթերահաւատ խնդրողացն, ասելով անսուան Աստուած, թէ «Ուր իցեն

25 երկու և երեք ժողովեալ յանուն իմ՝ ամենայն զոր ինչ և խնդրեացն ի Հօրէ իմմէ՝ տացի նոցա»։ Իսկ արդ՝ եթէ երկուցն և երեցն աներկմիտ խնդրողացն զամենայն հայցուածսն կատարէ Աստուած, զնշափ ևս առաւել զայսչափ բազմութեան խնդիրսն շնորհէ Աստուած փութով, մանաւանդ թէ անձանձրոյթ ևս լինիցին խնդիրքն և ջերմ հառաչանօք

30 և անթերահաւատ յուսով. զիմրդ ոչ առաւել ևս քան զհայցուածսն մեծամեծ իրս վճարիցէ։

«Այլ վասն իմ որ ասէքդ, եթէ միաբանեալ ընդ մեզ՝ ինձ քաւ լիցի մատնիչ լինել ճշմարիտ հաւատոյն մերոյ և անհաւատից զիմ հօտի զմոլորեալ ոչխարն մատնել յայպանումն։ Զի թէպէտ և մեղաւոր է, այլ

35 զրոշմեալ է սուրբ աւագանին ծննդեամբ, հմուտ է փրկութեան խնդրոյն, լուեալ է զլուր քարոզութեան Աւետարանին կենաց։ Արդ՝ եթէ էր տանել առ բժիշկ առողջ զվիրաւոր եկեղեցւոյս իմոյ զոչխար՝ փութայի և ոչ յապագէի. այլ յամենախտալից ատեան մատուցանել զիմ հիւանդա-

1 ձառ. Թէպէտ և

5 Ա. Կորնթ. Ժ, ԺԲ, 26

14 2. զհայրն իմ

17 288. ածեալ է զբնութիւն. ըստ ձառ.

17 ԲԳ. ամենեցուն արարչին Քրիստոսի

18 Թերեւս վարդապետութեան

20 88. իմ և զարտասուս

26 Մատթ. ԺԲ, 20

29 88. իմ ևս

32 288. վասն որ ասէքդ։ Այսպ. ըստ ձառ.

33 2. զհօտի

37 88. ոչխար

38 2. նախ յամենախտալից ատեան մատուցած ալից։ Աս. յամենախտալից

ցեալ հոգւոյ որդի ես ոչ երբէք առնում յանձնս: Զի եթէ էր հաւատացեալ թագաւորի առաջի տանել զայսպիսի յանդիմանութիւն՝ թերեւ համարձակէի, յուսով գիւտի կորուսելոյն. այլ կշտամբել զհաւատացեալս յազապ մեղաց առաջի անհաւատիցն՝ ոչ հաւանիմ, որ հանապազ ուսուցիչ լեալ եմ բողոքոյն Պողոսի, որ ասէ. «Իշխէ՞ որ ի ձէնջ, եթէ իրք ինչ իցեն ընդ ընկերի իւրում՝ դատել առաջի անօրինաց, և ոչ առաջի սրբոց, եթէ ոչ գիտէք, եթէ սուրբք զաշխարհս դատին. և եթէ ձեօք դատի աշխարհ՝ ապա ոչ էք արժանի անարգ ատենից: Ո՛չ գիտէք, եթէ զհրեշտակս դատիմք, թող թէ զերկրաւորս. զերկրաւոր ատեանս եթէ յանձն առնուք, զանարգս՝ եկեղեցւոյ դատաւոր նստուցանեմք. առ ամօթոյ ձերոյ ասեմ: Եւ այնպէս, ասէ, ոչ որ գոյ իմաստուն ի ձեզ, որ կարիցէ իրաւունս ընտրել ի մէջ եղբօր իւրոյ. այլ եղբայր ընդ եղբօր դատի, և զայն ի մէջ անհաւատից»։ Եւ արդ՝ որ ուսուցի զբազումս, զանձն իմ ընդէ՞ր ոչ ուսուցից։ Այլ ինձ լաւ լիցի մեռանել, քան եթէ զոր ի հաւատացելոց վասն անարժան գործոյ մատնել անօրինաց։ Զի թէպէտ և իցէ պոսնիկ, այլ զկնիք հօտին Քրիստոսի կրէ յանձին իւրում. զիճացեալ է մարմնով, այլ ոչ անհաւատ և հեթանոս. զեղիս, այլ ոչ կրակապաշտ. տկարացեալ է ի կանայս, այլ ոչ ծառայէ տարերց. միով արիւմտանայ ցաւով, այլ ոչ վարակեալ ամենայն արիւտիւք իրբն զամբարիշտ։ Եւ զիմք զսակաւամեղն՝ ամենայնիւ ամբարշտելոցն մատնել խորհիցիմք ի սատակումն։ Քաւ ձեզ, որդիք, մի խորհիք զխորհուրդդ զայգ, և զընիկ զձեր զտեարսդ, որպէս և ոմանք ի ձեր նախնեացն, կորուսանել մի ջանայք»։

Զայս և առաւել ևս քան զսոյն բանս և խրատ բազում արտասուօք և աղերսանօք խօսեցեալ անձանձրոյթ սրբոյ կաթողիկոսին ընդ աւագանին Հայոց՝ ոչ ինչ կարաց զնոսա յառաջին միաբանութենէն և ի խորհրդոյն, զոր հաստատեալ էին ի միտս իւրեանց, ի բաց զարձուցանել։ Քանզի եկեալ հասեալ էր ի վերայ նոցա նզովք սրբոյ առն Աստուծոյ Ներսէսի՝ անկանել նոցա ընդ լծով չար ծառայութեան հեթանոսաց, և ոչ զաղարէր մինչև ի գլուխ զգործն հանէր։ Միաբանութեամբ պատասխանի արարեալ ամենեցուն քահանայապետին սրբոյ՝ ասացին, թէ «Փոխանակ զի ոչ լուար բանից մերոց, և ի միաբանութենէ մերմէ զանձն քո ի բաց մերժեցեր՝ գիտասջիր, զի որպէս եղեալ է ի մտի չթագաւորել սմա և այլ ևս ի վերայ մեր՝ խոստանամք չքահանայանալ և ոչ քեզ առ յերկարս ի վերայ աշխարհիս մերում»։ Եւ զայս ախպէս ասացեալ ամենայն աւագաց տանուտեբանց աշխարհիս Հայոց առաջի

1 2. Բերումի վրայ գրուած հօդոյ որդի

1 88. որդի և ոչ երբեք յանձն առնում

2 Բթս. բաց եմ քողել «զայսպիսի յանդիմանութիւն... այլ կըշտամբել»

9 Աս. դատեմք

9 2. ճախ թող թէ զգեր-

կըաւոր ատեանս, յետոյ յուսանցում յացում այսպ.

10 Պհsf եր նստուցանէք

13 Ա. Կորնթ. 9, 1—6

14 2. ընդէ՞ր ոչ ուսուցի

17 2. զեկզ

21 88. լիք խորհիցիմք

22 88. լիք զձեր

22 88. զձեր նախնեացն

24 88. առաւել քան

26 88. ի խորհրդոյն

34 2. ի վերայ մեր, ստանամք։—Աս. և այլ ևս ի վերայ, խոստանամք Բթս. և այլ ևս ի վերայ խոստանամք՝

36 2. տանուտեբաց. վերսից աւելացում նստանուտեբանց

հայրապետին Սահակայ՝ ելին զայրապետեալք ի խրատուէ սրբոյն, և այլ ոչ ևս կամեցան դառնալ առ երանելի քահանայապետն Սահակ. զի էր զնոսա շրջափակեալ և պաշարեալ անիծից երանելոյ հայրապետին Ներսէսի, ի համօրէն կորստեան խորհուրդս:

- 5 ԺԴ. Եւ այնուհետեւ միաբանեալ զնացին ի դուռնն, և երթեալք անդր յանդիման եղին արքային Պարսից Վռամայ: Ընդ որս էր և երէց մի Սուրմակ անուն ի գաւառէն Բզնունեաց, ի գեղջէն որ կոչի Արծկէ, ի տոհմէ քահանայից գաւառին (մեկուսանայր). որոյ միաբանեալ ընդ նախարարն Հայոց, ճեղքեալ ի խրատուէ սրբոյ հայրապետին Սահա-
- 10 կայ՝ խօսէր բանս անհանճարս և առաւել աղտեղիս քան զամենայն նախարարն Հայոց զթագաւորէն Արտաշեսէ առաջի աւագորերորդն Պարսից. շնորհ առնելով նախարարացն Հայոց՝ յաղագս խոստանալոյ նմա ոմանց յաւազանւոյն Հայոց զաթոռ կաթողիկոսութեան աշխարհին Հայոց: Եւ ծանուցեալ նախագոյն զպատճառս տրտնջոյն իւրեանց
- 15 Սուրենայ և այլ աւագանւոյն Պարսից. քանզի Սուրէնն պահլաւ՝ էր ի ժամանակին յայնմիկ հաղարապետ դրանն արքունի. և հանդերձ նովաւ և այլ մեծամեծօք դրանն հասուցին զբանս ամբաստանութեանն առ Վռամ արքայն Պարսից:

- Եւ լուեալ արքային Պարսից այնպիսի բողոք յազատանւոյն՝ ոչ
- 20 թոյլ տայր նոցա խօսել առ վայր մի առանց գալոյ ոսոխին ի դուռնն: Վաղվաղակի դեսպան արարեալ զթագաւորէն Հայոց զԱրտաշեսէ՝ առ ինքն ճեպով գալ հրամայէր. գալ ընդ նմա գրէր և մեծի քահանայապետին Հայոց Սահակայ: Եւ եկեալ նոցա ի դուռն՝ հարցանէր նախ առանձին արքայն Պարսից զթագաւորն Հայոց զԱրտաշէս, եթէ «Զինչ են
- 25 իրբդ, յաղագս որոյ ամբաստանեն գըէն նախարարդ Հայոց»: Եւ նորա պատասխանի տուեալ ասէր, եթէ «Ամենևին ոչ գիտեմ, զինչ խօսին և չարխօսեն դոքա զինչն. այլ որպէս սովոր են ի բնէ թշնամանել զտեարս իւրեանց՝ ըստ նմին օրինակի և այժմ կամին կատարել զչար կամաց իւրեանց զինդիրս. քանզի միշտ իշխանափոխք լեալ են և
- 30 տիրատեացք»: Եւ թագաւորն Արեւաց Վռամ հրաման տայր՝ միայն ընդ միայն կոչել առ ինքն զսուրբ կաթողիկոսն Հայոց զՍահակ. քանզի մեծարէր զնա, նախ՝ վասն ազգականութեան առնն, և զարձեալ՝ զի առաջի անհաւատիցն յարգոյ և պատուական ցուցանէր զսուրբ ծառայս իւր Աստուած. և հարցեալ զերանելի կաթողիկոսն՝ կամէր լսել ի նմանէ
- 35 զամենայն բանիցն զչարախօսացն թագաւորացն Հայոց: Իսկ նորա պատասխանի արարեալ ասէր, եթէ «Ոչ գիտեմ, զինչ խօսին նոքա զնմանէ. նոքին իսկ ասացեն, և դուք լուարուք ի նոցանէ. և որպէս ասենն առաջի ձեր՝ յանձինս իւրեանց ընդունին զհատուցումն. զիս ինչ այդպիսի խնդիրս բանից մի հարցանէք. զի ոչ ինչ լսելոց էք յինչն յաղագս
- 40 չարախօսութեանդ այգորիկ չար ինչ և կամ բարի»:

Ապա կոչէր առ ինքն թագաւորն Վռամ զՍուրէն *պալհան, զիւր

6 2ԱՏ. էրէց

8 2ԱՏ. ի գաւառին մեկուսանայր: Այսպ. ըստ ԲԳՏ.

14 2. նախագոյն

21 88. Արտաշէսէ

22 288. զնմա գրէր: Այսպ. ըստ ձառ.

36 ձառ. սոքա զնմանէ. ս.բ.ին իսկ

37 ԱՏ. լուարուք զնոցանէ

38 2. յայդպիսի

զհազարապետն, որ ազգակից և տոհմակից էր մեծի քահանայապետին Սահակայ, որպէս զի միաբանեալ և նա ընդ այլ նախարարսն Հայոց՝ վկայեացէ չարախօսութեան նոցա, և պատուեալ բազում պարգևօք և մեծապէս շքեղութեամբ զարձցի յիշխանութիւն կաթողիկոսութեան

5 իւրոյ և յաշխարհ: Եւ Սուրենայ բերեալ զպատգամն զարքայի առ երանելին Սահակ՝ խոստանայր նմա ըստ ասացածին Վոսմայ շքեղութիւն մեծ և օգուտ գտանել ի թագաւորէն: «Թէ հաւանեալ, ասէ, կամաց նորա, տացես վկայութիւն նախարարացն Հայոց՝ մեծարեալ բազում պատուովք դռնաս յիշխանութիւնդ. ասպա եթէ այլազգագոյն ինչ խորհիս

10 յամառեալ՝ և զքո կաթողիկոսական տունն կորուսանես ի քէն և յիշխանութենէդ զոր ունիս՝ մերժեալ լինիս. և ես վասն զի ազգակից քո եմ՝ և զբարին քո կամիմ, և ոչ թեթևութեամբ տամ քեզ այսպիսի սիրոյ խրատ»: Եւ այսպիսի բանիւք ջանայր հաւանեցուցանել զսուրբ հայրապետն զՍահակ. քանզի կամէին բառեալ ի միջոյ զթագաւորութիւնն

15 Հայոց:

Իսկ սուրբն և բնաւ իսկ յանձն ոչ առնոյր այսպիսի բանից՝ տալ վկայութիւն իշխանացն Հայոց. այլ հաստատեալ ի նոյն միտս՝ ասէր, եթէ «ես զԱրտաշեսի զադպիսի ինչ զվատթաբութիւն ոչ զիտեմ, որով թէ արժան է ի ձէնջ դատելոյ և անարգանաց. զի թէպէտ և ըստ

20 սրբասէր մերոց օրինաց անարգանաց արժանի է և անդոնելոյ, այլ ըստ հրամանի ձեր աղտեղասէր օրինացդ՝ գովութեան արժանի է և մեծարանաց»:

Եւ լուեալ զայս պատասխանի Սուրենայ ի մեծ հայրապետէն Հայոց Սահակայ յիւրմէ տոհմակցէն, և պատմեալ թագաւորին Արեայ՝

25 ի ցատումն զայրացման զրգոեալ թագաւորն՝ հրաման տայ այնուհետեւ յանդիման բազմամբոխ ատենին հարցանել զնախարարսն Հայոց և զԱրտաշէս: Եւ կուտեալ իշխանացն Հայոց բազում աղտեղարանութիւնս և ազգի ազգի խօսս անարժանութեան ի վերայ թագաւորին իւրեանց. քանզի ոչ եթէ ի նմա եղեալ զիրան խօսէին, այլ ևս յաւելուածովք ըստ

30 օրինի թշնամութեան կուտէին ի վերայ նորա բազում փնաս. որ թէպէտ և յուրաստ եղեալ Արտաշեսի, թէ չէ այդպէս՝ ոչ հաւատացին լսողքն, եղեալ զկամս իւրեանց՝ բառեալ ի միջոյ զթագաւորութիւնն յԱրշակունեաց ազգէն: Մանաւանդ զի լուաւ թագաւորն Արեայ ամենայն աւագանեօք զրանն ի դատախազացն Արտաշեսի, թէ բնաւ զի՞ իսկ ևս

35 պիտոյ է թագաւոր. այլ իշխան պարսիկ ըստ ժամանակի եկեալ վերակացու լիցի մեզ, որ և զիւրաքանչիւր ուրուք ի մէջ ծանուցեալ զհպատակութիւն և զանհպատակութիւն՝ ցուցցէ ձեզ:

Եւ լուեալ զայս Վոսմայ հանդերձ աւագանով զրանն՝ յոյժ ուրախանայր. և այնուհետեւ հրաման տայր վաղվաղակի ի բաց առնուլ

40 զթագաւորութիւնն յԱրտաշեսէ. ընդ նմին և գտունն կաթողիկոսական ի սրբոյն Սահակայ՝ յարքունիս ունել, փոխանակ զի ոչ միաբանեցաւ տալ

6 288. ըստ ասածին:

Այսպ. ըստ ձառ.

12 2. թեթևութիւն

19 288. չի՞ անարգանաց:

Այսպ. ըստ ձառ.

25 288. այնուհետեւ ի բազմամբոխ: Այսպ. ըստ ձառ.

29 2. ի նմա զիւրեալ իրան

31 2Ա. անխիստ արտաշէս սի ևւ արտաշէսի

37 2. ցուցէ

վկայութիւն ընդ նախարարսն Հայոց: Եւ այսպէս վճարեալ՝ հրաման Պարսից թագաւորին ի գլուխ ելանէր: Յայնմհետէ բարձաւ թագաւորութիւն յազգէն Արշակունեաց ի վեցերորդ ամի Արտաշեսի, ըստ բանի երանելոյ առն Աստուծոյ մեծի քահանայապետին Ներսէսի, և անկաւ

5 աշխարհս Հայոց ընդ լծով ծառայութեան անօրէն իշխանութեան Պարսից: Եւ առեալ զինս իշխանացն Հայոց ի թագաւորէն Պարսից, ընդ մատնութեանն Արտաշեսի, պատիւս և մեծութիւնս, նման արծաթոյն զոր առին ընդ Յովսէփայ եղբարքն, ընդ մատնութեանն իսմայէլացի վաճառականացն, և այսպէս հրաժարեալք ի դրանէ՝ եկին յաշխարհս իւրեանց:

10 ԺԵ. Եւ տանուտեբացն Հայոց, որոց խոստացեալ էր զկաթողիկոսութիւնն Սուրմակայ արծկեցի երիցուն՝ նստուցին զնա յաթոռ կաթողիկոսութեան Հայոց: Որում, յետ սակաւ ինչ ժամանակի անցելոյ, ընդգիմացեալ ոմանց ի զօրավար իշխանացն Հայոց՝ մերժեալ ընկեցին

15 զնա յիշխանութենէ կաթողիկոսութեանն: Եւ յայնմհետէ առաքեցաւ նախ ի Վռամայ արքայէն Պարսից յաշխարհս Հայոց մարզպան պարսիկ. և յայնմհետէ եղեն ի սպառ ի սպուռ անկեալք ընդ լծով ծառայութեան անօրէն ազգին Պարսից: Եւ կատարեալ ել ի գլուխ բանն անիծից մեծի քահանայապետին Ներսէսի, զոր յաղագս առաւելապէս աճեցեալ օր քան

20 զօր ի թագաւորական տոհմին Արշակունեաց զործք անօրէնութեան չարեացն, զոր կամակար համարձակութեամբ միշտ գործէին անամօթեալք: Մանաւանդ յորժամ ետես սուրբն Ներսէս և զմահն արդար, զոր հասոյցն նենգութեամբ Արշակ ի վերայ Գնեկայ եղբորորդոյն իւրոյ, և չկարացեալ հանդուրժել այնպիսի անօրէն գործոց սուրբ այրն Աստուծոյ

25 Ներսէս՝ զայրագնեալ սրտիւ, ըստ գրելոցն ի պատմութեան երկրորդումն, ի ճառին հնգետասաներորդի, ասաց, թէ «Փոխանակ զի յաճախեցեր ի չարիս մեծամեծս առաւել քան զհայրն քո Տիրան և քան զայլ նմանին քո, որք եղեն չարք և ամբարիշտք յազգէդ Արշակունեաց, և ոչ նմանեալ նախանձեցար լաւացն և առաքինի արանց եղելոց ի

30 տոհմին քում, որոց ժառանգեալ զպատիւ թագաւորութեան հարց իւրեանց՝ առաւել ևս փութացան լինել ժառանգաւորք բարի գործոց արքայութեանն. այլ օր քան զօր աճեցուցեալ ի քեզ առանց պատկառանաց զամենայն պղծագործութիւնս լցեալ կատարեցեր. ի վերայ ամենայնի այգորիկ գտար պատճառ հեղման արդար արեան եղբորորդւոյն քո Գնեկոյ. արդ եղիցիս դու հեղեալ յերկիր իբրեւ զՉուր լուալեաց, և ի լարել աղեղան Բարձրելոյն տկարասջիր: Եւ կործանումն, որ բերանով մարգարէին ասացաւ՝ հասցէ ի վերայ ձեր, — ըմպել ազգիդ

3 2. նախ ի Կ(?) յերբորդ. յետոյ րիւր (Կ?) ֆերած եւ ուղղած ի. Կ. երբորդ
5 ձառ. չար ծառայութեան
7 88. պատիւ
12 2. իրեցուն: 88. երեցոյն
13 288. յի՛ք յետ: Այսպ. ըստ ձառ.: 2. ինչ սակաւ

19 88. զոր առաւելապէս 2. նախ զօր յաղագս առաւելապէս. յետոյ ֆերած յաղագս: Այսպ. ըստ ձառ.
20 Պէտք էր գործոց
22 2ԱՅՏ. ետես և սուրբն Ներսէս զմահն: Այսպ. ըստ ԳՏ.

22 ԲԳՏ. փոխել ևն զմահն անարդար
25 88. ըստ զրեցիւոյ
26 88. ճառին. (յի՛ք ի)
26 2. հնգետասան երկւրորդ
28 88. ամուսնաբաշտ
36 Սաղմ. ԾԷ, 8
37 2. ըմբել ազգիս

Արշակունեաց զյետին բաժակն. արբջիք, արբեսջիք և կործանեսջիք, և այլ մի հաստատեսջիք»։ Հանգերձ և այլ ևս ծանր և ահազին յաւելուածովք, զոր ասացեալ է սրբոյ քահանայապետին ի վերայ ազգին Արշակունեաց։

- 5 Խնդրեցին այնուհետեւ իւրեանց նախարարքն Հայոց յարքունուստ կաթողիկոս, և թագաւորն Վռամ ետ նոցա զԲրքիշոյ զոմն անուն, այր յազգէ Ասորւոց. որ եկեալ յաշխարհն Հայոց իւրովք գաւառակցօք, որք կէին լոյծ կրօնիւք, եկեալք ընդ նմա յԱսորեստանէ, ըստ սովորութեան իւրեանց աշխարհին՝ տանտիկնօք. և ոչ կէին ըստ սուրբ և ամբիծ
- 10 կրօնիցն, զոր եղեալ էր և կարգեալ յամենայն եկեղեցիս Հայոց՝ սրբոյ նահատակին Գրիգորի։ Եւ տաղտկացեալ մեծամեծ տանուտեարքն Հայոց և աւագ սեպուհքն և ամենայն ժողովրդոցն բազմութիւնք ընդ վարս մարդկան, որք եկեալ էին ընդ կաթողիկոսին Բրքիշոյի, որ ոչ հաւասարեալ հանգոյն էին կանոնի և վարդապետութեան հրեշտակակրօն
- 15 կարգաւորութեամբ սրբոյ նահատակին Գրիգորի, որով վարժեալ զամենեսեան անոյց և հաստատեաց ըստ վերին քաղաքավարութեանն։ Առաւել ևս սուգ առեալ հեծէին անմխիթար սքանչելի քահանայք սուրբ եկեղեցւոյ, որ յառաքելանման աջոյ սուրբ հայրապետին Սահակայ ձեռնադրեալք էին։ Եւ չկարացեալք հանգուրժել առ ի յերկարս այսպիսի
- 20 զեղի և անարժան կարգի՝ խոսեալ մերժեցին զԲրքիշոյն ի քահանայապետութենէն Հայոց, ծանուցանելով թագաւորին Վռամայ, եթէ «Ոչ են կարգք սորա և վարք ըստ կարգի մերոյ աշխարհի ուսման. բայց այլ այր սուր մեղ առաջնորդ ըստ մերում բնիկ կարգիս, որ եղեալ վերակացու՝ կալցի հաստատուն զկարգ սուրբ եկեղեցւոյ»։ Եւ Վռամայ
- 25 արքային հաւանեալ կամաւ խնդրոյն նոցա՝ տայր նոցա դարձեալ կաթողիկոս այլ ասորի, որում անուն էր Շամուէլ։ Որ եկեալ յաշխարհս Հայոց՝ կայր և նա նոյնպէս ըստ կրօնիցն Բրքիշոյի, և սակաւ ինչ կացեալ ժամանակս՝ վախճանէր յաշխարհիս Հայոց։

- ԺԶ. Եւ ապա ժողովեալ աւագ սեպուհեացն և բովանդակ բազմութեան ուխտին եկեղեցւոյ և ժողովրդոց ի միասին արանց և կանանց՝ ողբային զսուրբ և զանարատ և զառաքելաշնորհ վարդապետութիւնն, զոր սերմանեալ աճեցոյց ի նոսա սուրբն Գրիգորիոս և նորին զաւակքն, որք ուսուցին զճշմարիտ և զարդար ուսումն ամենայն լսողաց. զոր ինքեանք, նման երանելի առաքելոցն, ընկալան ոչ ի մարդկանէ և ոչ ի
- 35 ձեռն մարդոյ, այլ յազգեցութենէ սուրբ Հոգւոյն շնորհաց։ Եւ դարձեալ ժողովեցան միահամուռ, և զիմեալք բուռն հարկանէին զտոից սրբոյ առն Աստուծոյ Սահակայ, աղերս թախանձանաց և բազմազեղ արտասուս արկեալ առաջի ճշմարիտ քահանայապետին և ասեն. «Մեղաք յերկինս և

2 Փաւստ. Բիւզ. զպր. Գ, գլ. ԺԵ.

6 288. զԲրքիշոյ զոմն անուն, ասորի յազգէ այր։ Այսպ. ըստ ձառ.։ Աս. պղտեղ զԲրքիշոյ։ ձառ. պղտեղ ևս յիսոյ զԲաքրիշոյ

9 88. սուրբ ամբիծ

10 Աս. Եղեալ էին։ Այսպ. ըստ ԲԳՏ.

17 2. սուք

20 2. զեկ

20 2. զԲրքիշոյն

21 2. ծանուցանել

26 ձառ. շանուէլ

29 2. յուսանցիւմ ունի ապա ժողովեալ

29 2. ևսիս սեպուհացն, ապա վերելից աւելացած է—սեպուհեացն

31 2. յուսանցիւմ ունի ուրիշ գրչով ողբային

առաջի քո. թող մեզ մեղուցելոցս և ձևացն դքեզ ըստ օրինակի նախ-
նույն քո բարեպաշտի սրբոյն Գրիգորի, որ ոչ յիշեաց զայնչափ տան-
ջանս և դքերանս, զոր անցուցին ընդ նա նախնիքն մեր. այլ նմանեալ
Արարչին ամենեցուն՝ հատոյց փոխարէնս բարի փոխանակ չարեացն,
5 զոր հասուցին ի վերայ նորա, և ծանուցեալ եցոյց ամենայն բանիւ
հաւանելոց նմա՝ վարս երկնաթռիչս և ճանապարհս աստուածագիւտս. և
ուսոյց ամենեցունց ասել հանապազ. «Թող մեզ զպարտիս մեր, ըստ մեր
թողոյ մերոց պարտապանաց»։ Արդ՝ որ եղեր դու անդադար վարդապետ
մեր՝ զնորին փառաւորութիւն տպաւորեան և դու ի քոյին անձնդ, զնոյն
10 համբերութեան օրինակ, և թող մեզ զպարտիս մեր։ Եւ մեք ջանամք
և խնդրեմք ի դրանէ՝ հաստատել դքեզ ի բնիկ հայրենի աթոռ կաթո-
ղիկոսութեան սուրբ եկեղեցւոյ, յորմէ լուսաւորեալ՝ տեսաք զայն
անմատոյց արդարութեան արեգակնն։ Եւ մի խառնեցի պղտոր ուսումն
ընդ յստակ և ակնակիտ վարդապետութիւն սրբոյ և առաքելանման
15 հայրապետին Գրիգորի. քանզի ահա զեռ թուլացեալ մեղկի ի լոյծ
առաջնորդաց կնիք աւանդոց անարատ քարոզութեան սրբոյն, և ահա
կորնչիմք մեք և ծնեալք ի մէնջ զյաւիտենական կորուստ»։

Սոյնպէս և առաւել ևս քան զսոյն բանս աղաչանաց խօսեալ
միաբանութեամբ ամենայն բազմութեանն ի բազում աւուրս ընդ սրբոյն
20 ի տուէ և ի գիշերի անդադար՝ ամենեկին ոչ կարէին խոնարհեցուցանել
զմիտս առնն ճշմարտի ի բանս խանդաղատականս պաղատանաց իւ-
րեանց։ Այլ խաղաղական պատասխանատուութեամբ ասէր ցամենեւեան,
թէ «Ես ոչ ուսայ յերկնաւոր Արարչէն և ի վարդապետէն Քրիստոսէ
բարկանալ ումեք, որ և ի խաչին յաղագս խաչահանուացն աղաչէր
25 զՀայր՝ Համարել նոցա զմեղան. որ և մեզ ցանկ բողոքէ ասելով, «Օրհ-
նեցէք զհալածիչս ձեր, բարի արարէք ատելեաց ձերոց»։ Այլ քահա-
նայանալ ի վերայ տիրանենդ և տիրասպան և մատնիչ ժողովրդոց ոչ
կարեմ. քանզի սուրբ Հոգին, որ ծնաւ զմեզ վերստին սուրբ աւազանաւն,
ժառանգակից լինել Քրիստոսի՝ նոյն ասաց երկնաքաղաքացի արամբն
30 Պօղոսիւ, թէ «Մի դատիք, զի մի դատապարտես՛իք». և եթէ, «Դուք որ
կարողդ էք՝ զտկարութիւն տկարացն բարձէք». և դարձեալ ասէ, թէ
«Իմ են վրէժխնդրութիւնք, և ես հատուցից, ասէ Տէր»։ Արդ՝ դուք ձեզէն
գիտէք. եղէք վրէժխնդիր թագաւորին ձերոյ գործոց, և զայրացեալք
նմա՝ զսուրբ հաւատ ուխտին մերոյ մատնեալ՝ ծաղր ետուք առնել
35 անօրինացն։ Ի՞նչ զիս արդեօք ջանայցէք մխիթարել, և կամ ում թախան-
ձեցուցանէք զիս քահանայանալ, որ զվիրաւոր ոչխար հօտին Քրիստոսի
տեսանեմ ոչ պատեալ, և ձիթով և գինեով օծեալ զվէրսն և եղեալ ի վերայ

7 2. չիք ասել

9 2. նորին փառաւորու-
թեան կամ փառաւո-
րութեան (սկսորոյ պա-
տուարութեամբ)

9 2. անձդ

15 2. թողացեալ մեղկի
լոյծ առաջնորդաց

16 2. սրբոյն

18 2. այնպէս

22 2. պատասխանատու-
թեամբ25 Առև. ԻԳ, 34. «Հայր,
Թո՛ղ դոցա, զի ոչ զի-
տեն զի՞նչ գործեն»։—
Գործք Առ. «Տէ՛ր, մի՛
Համարիր դոցա զայս
մեզս» (ստու՛մ և Սեւփա-

ևնս նախավկայ)

26 Մատթ. Ե, 44

30 Մատթ. Ե, 1։—Հառվ.ժ.
Բ, 1 ևն

31 Հառվ.ժ. ԺԵ, 1

32 Հառվ.ժ. ԺԲ, 19

35 2. արդեւք

37 2. տեսանեմք

- գրաստու և տարեալ ի պանդոկի. այլ յօշեալ յանինայ և առաջի գիշակեր զազանաց ընկեցեալ յօյտումն: Եւթանք յինէն ի բաց, և թնյլ տուք ինձ ողբալ զընդհանուր կորուստ աշխարհիս Հայոց, զոր տեսանեմ աչօք մտացս ի զօրութենէ վերին ցուցակութեանն. մի՛ բռնադատէք միսիթա-
- 5 բել զիս ի վերայ բեկման ժողովրդեան իմոյ: Վասն զի զանցս աղէտիս այսորիկ յառաջ քան զձեռնադրելն զիս յեպիսկոպոսութիւն՝ եցոյց ինձ վերին կանխասացութիւն, գիտելութիւն յանուրջս, ըստ օրինակի մարգարէական տեսեանն, որ ցուցաւ սուրբ նահատակին Գրիգորի, գիտելութիւն իրաց առ ի յապայ եղելոցս: Զոր և ձեզ պատմել այսօր
- 10 բռնադատիմ առ նեղել սրտի իմոյ, և ցուցանիմ անզգամ որպէս և սուրբ առաքեալն Աստուծոյ Պօղոս, որ յաղագս սուտ առաքելոցն և անօրէն մշակացն՝ զրեաց պարծելով առ Կորնթացիսն զիւր ճգնութեանցն զհանդէսն: Արդ՝ ունկնդիր լերուք ինձ մտադիւրութեամբ ամենայն բազմութիւնք ժողովրդոց, և պատմեցից ձեզ:
- 15 ԺԷ. «Յառաջ քան զամս բազումս խորհուրդք անմիսիթաբք նեղէին զիս, անզաղար զմտաւ ածելով և աղաչելով զԲարձրեալն՝ շնորհել ինձ արու որդի, որպէս և նախնեացն իմոց, որք յառաջ քան զիս էին ամուսնացեալք յաղագս որդէծնութեան: Եւ արդ՝ վասն զի մատակարարումն հօգօրին առ իւրաքանչիւր ոք արդար է և ճանաչող առաւել քան եթէ
- 20 զոր մեք իմանամք և խորհիմք. և էի ես ի մեծի հինգշաբաթօջն ի զատկի աղուհացիցն ի հսկման, հազորդեալ ի ժամ երեկոյին պաշտաման՝ սրբոյ և մեղաքաւիչ խորհրդոյ կենարարին, ճաշակեալ այլ բնաւ աւելի ինչ ոչ՝ բայց հաց և ջուր. և աղ, ըստ կանոնելոյ մեծի և սուրբ ժողովոյն երեք հարիւր ութ և տասանցն, որք ի Նիկիացոց քաղաքին այսպէս
- 25 կանոնադրեալ հաստատեցին, զորոց կանոնադրութիւն կնքեալ սուրբ Հոգին սահմանեաց: Եւ կատարեալ կանոն յերկարման առաջին զորոգայիցն, և դասք պաշտօնէիցն ընդ նստելն, ծանր նիրհմամբ, ի սաստկութենէ բազմօրեայ տքնութեանցն՝ որպէս կիսամիտք եղեն. որոց զաւուրս բառասնորդացն ուժգին պահօք և անզաղար աղօթիւք զցայգ և
- 30 զցերեկ հանեալ էր. և մանաւանդ ի մեծի շարաթուռն առաւել ես յաւելուածով զնոյնս աճեցուցանել փութային, ուշադրեալք ուրախալից վաստակով հասանել վարձուցն հատուցման: Եւ լոյս ճրագացն և կանթեղացն բորբոքեալ տոչորէր. և ընթերցողն կամաւ յերկարէր զկարդացմունսն, յաղագս սակաւ մի առնլոյ ոգի և բաւելոյ պաշտօնէիցն
- 35 առաջարկութեան կանոնին. մնային և ժողովրդոցն բազմութեան ժողովելոյ ըստ սովորութեանն ի պաշտօն գիշերոյն. քանզի յորդոր կամաւորութեամբն փափաքէր իւրաքանչիւր ոք, այր և կին առ հասարակ, ժամանել արթնութեամբ անձին փրկութեան: Եւ ես նստէի մերձ առ սեղանն Աստուծոյ ի սուրբ եկեղեցւոյն Վաղարշապատ քաղաքի:

1 Աս. օշեալ

3 2. զընթանուր

10 2. առ նեղեալ

17 2. լիք որպէս և նախնեացն իմոց: Աս. որպէս նախն...

20 2Աս. և ես ի մեծի

22 2. կենարար

25 Աս. կանոնադրութիւն

26 2. առաջի:—ԲԳՏ. զուրուգայիցն

29 Աս. բառասնեւորդացն

ԲԳՏ. քառասնորդացն

38 2Աս. լիք մերձ

39 2. զկնի Վաղարշապատ քաղաքի ունի որում վայ

5 Տեսիլ սրբոյն Սահակայ Պարթևի, զոր ետես ի Վաղար-
շապատ քաղաքի, յորժամ նստէր ի սուրբ եկեղեցւոջն
ի վերայ բեմքին մերձ ի սեղանն Աստուծոյ ի սուրբ կա-
թողիկէին: Արդ՝ զրեցուր զտեսիլն, որ են բանք Հօր
5 եւ Յիսուսի Քրիստոսի Աստուծոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ:

«Եւ ահա յանկարծակի բացաւ հաստատութիւնն երկնից, ընդ որ
ծաղեաց լոյսն սաստիկ եւ ելից զամենայն երկիր: Եւ կանգնեալ երեւցաւ
ինձ յերկրի բեմը չորեքկուսի ամպեղէն, որոյ բարձրութիւնն հասանէր
10 մինչև յերկինս, եւ լայնութիւնն տարածեալ ընդ զամենայն երկիր: Եւ
ի վերայ բեմքին երևէր տետրասկեղ յոսկւոյ սրբոյ՝ խորանարդ, ըստ
արժանի սպասաւորութեան Տեառն, ծածկեալ յոյժ բարակ կտաւով սպի-
տակափայլ գունով: Եւ ի վերայ խորանածև ծածկութեանն՝ յայտնապէս
նշան տէրունական խաչին երևէր, որոյ երեւութիւնն ոչ նւթեղէն,
այլ լուսեղէն ցուցանիւր: Եւ յանկարծակի եղև շնչին խաղաղասիւզ օդոյ,
15 եւ բացաւ փեղկ մի ծածկութի կտաւոյն. ընդ որ հայեցեալ տեսի, եւ ահա
կայր ի վերայ բեմքին սեղան չորեքկուսի ականակապ, ի բազմագունի
ականց պատուականաց ընդելուզեալ: Եւ ի վերայ սեղանոյն կայր հաց
մի սուրբ եւ ողկոյզ մի խաղողոյ, ըստ պատուականութեան խորհրդոյ
երկնաւոր փրկութեան: Եւ մերձ ի սուրբ խորհուրդն երևէր ծառ մի
20 ձիթենի վարսաւոր, պողպալից յոյժ, զորոյ ոչ կարէի առնուլ զչափ բար-
ձրութեանն եւ զլայնութեանն. որոյ բերն էր բազմապտուղ եւ ատոք, եւ
տեսիլն եւ գեղեցկութիւն՝ անպատում եւ սքանչելի: Եւ որոշեալ չորք ոստք
ձիթենւոյն՝ ի խոնարհ կողմ երկրի ձկտեալ մօտէին. որոց երեք ոստք
միաշափք եւ հասարակապտուղք երևէին, եւ չորրորդն ի նոցանէ որպէս
25 կիսաբաժին եւ նուազապտուղ ըստ երկայնաչափութեան երկնի երևէին:
Եւ պտուղք չորեցունց ոստոցն ոչ ինչ բնաւ էին նմանք եւ կամ հաւասար
պտղաբերութեան պտղաբոյժ ատոքութեանն այլ պտղոյ ձիթենւոյն, այլ
նուազք առաւել թուով եւ վախճաք ատոքութեամբ, որպէս թէ ծնկեալք էին:

«Եւ ընդ անկէ բեմքին տեսի աթոռ մի բարձր չորեքկուսի, ծովա-
30 գոյն սառնակերպ, եւ ծածկեալ թանձր կտաւով թխազունիւ: Եւ վերա-
ցեալ կտան ի շնչմանէ քաղցր օդոյն եկելոյ՝ տեսի, եւ ահա սկուտեղ
արծաթի մեծ ի վերայ աթոռոյն: Եւ ի վերայ սկուտեղն կայր նափորա

1 ԲԳՏ. չունին այս վերնա-
գիրը
6 ԲԳՏ. Հաստատութիւնն
վերին
7 ԲԳՏ. ծաղեալ
8 ԲԳՏ. այստեղ եւ յետոյ
միշտ բեմ, բեմք...
10 ԱՏ. այստեղ տետրակ
սկեղ
12 2. ծածկութիւն (վրան
պատիւ): Գուցե ծած-
կութիւն

14 2. խաղաղասիւզ
15 2. ծածկութիւն (պա-
տուով)
17 2ԱՏ. լի՛ք պատուակա-
նաց
18 2. խաղող
18 ԲԳՏ. ըստ պատուական
19 ԲԳՏ. առ սուրբ
21 ՏՏ. լայնութիւնն
22 2. որոշել
23 2ԱՏ. միաշափ ձիթեն-
ւոյն... ձգեալ

25 2. նուազապտուղ
26 2. պտուղ
28 2. նուաղ
28 ԲԳՏ. վախ
28 2. որպէս (լի՛ք թէ)
29 2. աչկեղ
29 ԲԳՏ. լի՛ք տեսի
30 2. թղթաղոյն: ԱՏ. թը-
խաղոյն
31 ԱՏ. եւ տեսի
31 ԲԳՏ. սկուտեղ արծաթի
32 2ԱՏ. սկուտեղն

մի բեհեզեայ ծալեալ և եղեալ, և առ նմին գունդ մի ոսկի բոլոր, և մագաղաթ հատուածածն չորեքկուսի, գրեալ ի սկզբանն կարգս ինչ սակաւ՝ ոսկետեսիլ գրով սքանչելապէս, իբր թէ ձեռամբ գրչի ճարտարի. և ի միջոյ կողման մագաղաթին, հեռի յոսկեզիր կարգացն, երևէին այլ

5 կարգք ինչ եղծեալք ջնջագիրք, որոց ոչ ինչ բնաւ երևէր տեսիլ գրոյն և կամ կերպարան: Եւ հուսկ յեզր մագաղաթին, հեռի ի ջնջագիր կարգացն, գարծեալ տեսանէի այլ ևս կարգ մի և կէս կարգի, գրեալ ոսկեզիր գրով առաւել սքանչելապէս, ըստ տեսոյ առաջին կարգացն գրելոց ի սկզբանն մագաղաթին: Եւ կիսագիր կարգին մինչև ցմիջոց գրոյն՝ ևս

10 առաւելագոյն էր ոսկւով, և այլն կարմրագեղով էր: Եւ կային շուրջ զծնօտիւք սկուտեղն անթիւ բազմութիւնք տղայոց արուաց, այլ սակաւ և իզաց. ամենեքեան պայծառացեալք լուսազգեստք էին: Բայց ճառագայթք փայլատակման պատմութեանաց նոցա՝ էր որ կարմրագոյն արծակէին նշոյլս, և էր որ այլ երփն երփն և գոյնս ազգի ազգիս երևէր:

15 Եւ դէմք ամենեցուն ի սուրբ սեղանն հայէին, չղարծուցեալ բնաւ ուրեք զաչս իւրեանց ի խորհրդոյն փրկութեան:

«Եւ սկսաւ յանկարծակի սաստկապէս դղրդամբ շարժել աթոռն: Եւ զմանկտին, զոր տեսանէի ի տիս տղայութեան՝ առժամայն վազվազակի փոփոխեալք ի հասակ երիտասարդութեան՝ կատարեալք լինէին,

20 և եղեալք թեազգեցիկք՝ ի վեր ի սուրբ սեղանն, որ էր ընդելուզեալ ի բազմագունի ականց՝ թուուցեալ բնակէին և զՍուրբ Աստուածն երգէին: Եւ համբարձեալ սուրբ սեղանն հանդերձ նօթօք ի վեր քան զրարծրութիւն հաստատութեան երկնից՝ ծածկէր: Եւ այսպէս եղեալ աներևոյթ՝ տեսին ամփոփէր. և ես ի մեծ զարհուրումն ընկզմեալ ափշէի:

«Եւ ահա յանկարծակի կերպարան մարդոյ երևէր ինձ յերկնից այր լուսեղէն, որոյ տեսութիւն սաստկութեան լուսոյն մոայլեցուցեալ ծածկէր զարեգականն զլոյս: Եւ սլացեալ այրն հասանէր ուր եսն էի: Եւ իմ առաւել ևս հիացմամբ ափշեալ ի փայլակնացայտ երևմանէ առնն՝ անկայ վազվազակի զողալով ի վերայ երեսաց իմոց յերկիր, և նորա բուռն հարեալ կանգնեաց զիս և հաստատեալ կացոյց ի վերայ ոտից իմոց, և

30 ասէ ցիս. «Քաջալերեանց, զօրացիր և մի երկնչիր. այլ հաստատեան զսիրտ

- 1 2. լիք և եղեալ
2 2. հատածն չորեքկուսի
3 2. լիք իբր թէ
5 2Աս. կարգ ինչ
5 2. տեսիլ գրոյն կերպարան: Աս. գրոյն
6 Աս. մագաղաթին
7 2Աս. լիք գրեալ
7 2. ոսկեզիր գրով առաւելապէս ըստ
9 ԲԳՏ. և ես առաւելագոյն էր: 2. լիք էր
10 88. և այլն (Աս. մինչև) ցկատարումն կարմրա-

- զեղով երևէր
11 2. անթիւք տղայոց: ԲԳՏ. բազմութիւն
12 2. պայծառացեալ
12 ԲԳՏ. լուսազգեցիկք
12 ԲԳՏ. ճառագայթ փայլման
14 2Աս. նշոյլք
14 2. գոյն
14 ԲԳՏ. լիք երևէր
16 ԲԳՏ. և ոչ ուրեք
17 2. աթոռոյն: Աս. աթոռոյն: Այսպ. ըստ ԲԳՏ.
19 ԲԳՏ. փոփոխեալս
20 ԳՏ. որ ընդելուզեալ

- 21 ԲԳՏ. լիք և զՍուրբ Աստուածն երգէին
23 2Աս. լիք և այսպէս եղեալ աներևոյթ... ընկզմեալ ափշէի
25 Թուրի ուղղելի է կերպարան մարդոյ
25 2. այլ և լուսեղէն
27 ԲԳՏ. լոյս
27 ԲԳՏ. և ես կայի
29 2. լիք զողալով
29 2Աս. լիք յերկիր
31 2Աս. լիք ցիս
31 2. քաջալերեա
31 2. զսիրտ

քո յանուն հզորին, որ արար զամենայն և եցոյց քեզ զմեծ խորհուրդ յառաջատես արարչութեան իւրոյ: Եւ իմ ուշաբերեալ զօրացայ ի բանէ նորա և կանգնեալ կացի ի վերայ ոտից իմոց: Եւ ասէ ցիս. «Վասն է՞ր ևս տրտում, և կամ ընդէ՞ր զբազմունք ‘նանրութեան պղտորեն զմիտս
5 քո և զյստակ խորհրդոց քոց:’ Վասն զի անգիտական խորհրդովք յածեցուցեալ զմիտսդ՝ խռովէիր վասն չլինելոյ քեզ արու որդի. որ քաջածանօթ էիր կամաց հզորին, որ գիտելութեամբ բաշխէ զիւրաքանչիւր օգուտ, և ոչ զլացութեամբ խափանեալ արգելու յումեքէ զարժանն: Եւ արդ՝ գթալով ի քեզ Բարձրեալն վասն սիրելոյ գրեզ՝ կամեցաւ հեռացուցանել ի քէն զայդպիսի ընդունայն մտածութիւնս, և մխիթարեաց
10 զքեզ տեսլեամբդ այդուիկ, որ ցուցաւ քեզ յայտնութիւն մեծ, ոչ միայն յառաջիկայս, այլ և առ յապա ամենայն իրաց, որ լինելոց են մինչ ի վախճան աշխարհիս, ծանոյց քեզ և ամենայն հաւատացելոց ի բան նորա, որպէս ճշմարիտ նախնւոյն քում, առն Աստուծոյ սրբոյն Փրկիչորի.
15 իսկ քեզ մինչ ի կատարած աշխարհի որ ինչ միանգամ լինելոց է՝ եցոյց զամենայն: Եւ արդ՝ լուր, և պատմեցից քեզ զմեկնութիւն մեծի յայտնութեանդ, որպէս ինձ հրամայեցաւ ի վերին զօրութենէն՝ ծանուցանել քեզ զամենայն. և դու ունկնդիր եղեալ բազում զգուշութեամբ՝ գրեհս ի տախտակս սրտի քո անմոռաց. զոր և ‘ի մագաղաթի զըռշմեալ թողցես’ հաւատացեալ ժողովրդոց զգուշութիւն անսխալ մինչև ի վախճան
20 աշխարհի:

Մեկնութիւն տեսլեան սրբոյն Սահակայ ի հրեշտակէ Աստուծոյ. զոր եցոյց յայտնի ըստ իւրաքանչիւր գլխոց եւ միոյ միոյ տանց, վասն կենաց մարդկան եւ կատարածի աշխարհի: Տեսիլ սրբոյն Սահակայ:

«Զբանալ հաստատութեան երկնից զոր տեսեր և զտարածել լուսոյն սաստիկ ընդ ամենայն երեսս երկրի. քանզի ահա ի գալստենէ կենարարի Որդւոյն Աստուծոյ բացեալ է դուռն շնորհի ողորմութեան նորա առ ամենեանս, որ սիրեն զնա և պահեն զբան հրամանի նորա,
30 յորս ծագեալ լուսաւորէ լոյս փառաց վարդապետութեան նորա: Եւ բեմբն չորեքկուսի կանգնեալ որ երեւցաւ քեզ, բարձր յերկրէ մինչև յերկինս՝ հաւատն ճշմարտութեան է, որով վերանան արդարքն ի

1 ԲԳՏ. զամենայն երեւելիս և անեղիւթս և շնորհեալ եցոյց քեզ
2 ԱՍՏ. չի՛ք և կանգնեալ կացի վերայ ոտից իմոց
3 2 ԱՍՏ. ճանճրութեան պղտորեն զխորհուրդս քո
4 2. որ քաջածանօթ էր
5 ԱՍՏ. չի՛ք խափանեալ
6 ԲԳՏ. զարձուցանել ի քէն զայդպիսի մտածութիւնս

10 2. մխիթարեաց տեսլեամբդ *այդուիկ
12 ԱՍՏ. այլ և առ յապա ամենայն լինելոցն: ԲԳՏ. առ ի յապա... ի վախճան ժամանակի
13 2. չի՛ք քեզ և
14 2. Ճշմարիտ նախնոյն քո սրբոյն: ԱՍՏ. ճշմարիտ առ նախնոյն
16 ԱՍՏ. չի՛ք մեծի յայտնութեանդ
17 ԱՍՏ. չի՛ք ի վերին զօ-

րութեանէն
19 ԱՍՏ. զըռշմեալ
20 2. անսխալ: ՏՏ. անսխալ
20 ՏՏ. մինչ
20 ԲԳՏ. ի վախճան ժամանակի
22 ԲԳՏ. լուսին վերեացիր
26 2. բանալ... և տարածեալ լոյսն
27 2. գալստեան: ԱՍՏ. ի գալստեան
28 ԱՍՏ. կենդանի որդւոյն
29 ԱՍՏ. չի՛ք նորա

ծանրութենէ աշխարհիս կենաց ի թեթևութիւն երկնից բնակութեանն: Եւ զի ամպեղէն գոնով երևեցաւ բեմբն՝ վասն զի որ վերացաւ ամպով՝ նոյն գալոց է վերացուցանել ընդ իւր զարդարս, ուր բազում օթեանք են ի տան արքայութեանն Հօր. զոր և դու տեղեկացեալ ուսար ի սուրբ

5 Հոգւոյն, որ խօսէր ընտիր արամբն Պօղոսիւ, թէ «Ամպովք յափշտակիմք ընդ առաջ Տեառն յօդս»: Եւ տետրասկեղն ոսկի, որ ի վերայ բեմբին, զորով էր արկեալ մաքուր կտաւն բարակ, որով ծածկեալ էր սուրբ սեղանն և որ ի նմա խորհուրդն՝ գիտեմ և ծանիր, զի ծածուկ և անյայտ է խորհուրդ աստուածային գիտութեանն, պատուականութեամբ

10 և մաքրութեամբ՝ ըստ պատուականութեան մաքուր ոսկւոյն և լուսափայլ մաքրութեան կտաւոյն. յորոյ վերայ կանգնեալ նշան կենդանացուցիչ խաչին որ երևէր՝ կենդանացեալ կանգնեցան ամենայն արաբածք, զլորեալք մեղօք. և դարձեալ, զի նախ խաչն երևի ի գալստեանն Քրիստոսի, և ապա յայսմի խորհուրդ դատաստանին և հատուցման

15 ըստ իւրաքանչիւր գործոց:

«Եւ զի եղեալ օգ քաղցրաշունչ, որ երաց զմասն ինչ կտաւոյն՝ ի միտ առ, զի ցուցաւ քեզ ի սուրբ Հոգւոյն քաղցր խաղացմունք, որ յայսմն սրբոց իւրոց զխորհուրդ ծածկեալ՝ աստուածութեան իւրոյ: Ընդ որով կայր սեղանն ոսկի ի պատուական ականց ընդելուզեալ—սրբոյ

20 Երրորդութեանն ծանուցանի միասնականութիւն. որ զվարս և զձգնութիւն արդարոցն որպէս պատուական ականց զանազանութեմ առ ինքեան տպաւորեալ զուարճացուցանէ, որք զմարմին և զարիւն Փրկչին արժանաւորապէս ճշմարտութեամբ, բազմեալք ընդ նմա, ճաշակին ի սուրբ սեղանոյն. ըստ երևելոյ քեզ հացն և ողկոյզն ի վերայ սեղանոյն՝ օրինակ մարմնոյ և արեան կենարար չարչարանացն Տեառն ցուցանի:

25

«Իսկ երևումն քեզ սքանչելատեսիլ ձիթենւոյն, որ էր հուպ առ տէրունեան խորհուրդն, բարձր և վարսաւոր բազմաբեր պտղալից՝ զտուրս և զողորմութիւն և զսէր մարդկան որ առ միմեանս՝ եցոյց քեզ: Քանզի մօտ և առաւել ևս պատուական է աստուածութեանն աղքատսիրութիւն յամենայն բարեգործութիւնս, որով և առաջին արդարքն ընտիրք երևեցան, Աբրահամ, Իսահակ և Յակոբ. առանց որոյ և կուսանացն արհամարհեալ վաստակք կուսութեան՝ արտաքոյ հարսանեացն

30

2 2. վասն զի վերացաւ ամբով

3 ԲԳՏ. բազում են և անթիւ օթեանք

4 ՉԱՏ. զոր և քո ուսեալ

5 2. չիք ընտիր

5 2. ամբովք

6 Ա. Թեառք. Գ, 16

7 2. զմաքուր կտաւն ըզբարակ: ԱՏ. և բարակ

10 2. չիք մաքուր

10 ԱՏ. լուսափայլութիւն մաքուր կտաւոյն

11 ԱՏ. տեսանէիք կանգնեալ

11 ՉԱՏ. զնշան

12 2. խաչին երևէր կենդանացեալ: ԱՏ. խաչին որ երևէր. յոր կենդանացեալ: ԲԳՏ. խաչին՝ որով երևէր, կենդանացեալ

17 ԲԳՏ. իմա զի ցուցաւ

17 2. սուրբ Հոգւոյն

19 ԱՏ. զսրբոյ երրորդութեանն ծանուցանի, զմիասն...

22 ԲԳՏ. զուարճանայ, որք զճաշակ կենաց զմարմին... արժանապէս

25 ԲԳՏ. չարչարանացն ծանուցաւ

26 2. սքանչել տեսիլ

28 2. և զողորմութիւն ամենայն մարդկան: ԱՏ. և սէր մարդկան

28 ԲԳՏ. եցոյց քեզ ընդ ունոյն Քանզի մօտ և առաջին և պատուական աստուածութեանն է աղքատսիրութիւն

30 ՉԱՏ. արդարքն արեւոյն, խաչակ և յակոբ ընտիր երևեցան

ընկեցան: Սովաւ ճանաչի յանձինս մարդկան կնիք քարոզութեանն Քրիստոսի, որ ասացն, թէ «Յայսմ ծանիցեն ամենեքեան թէ իմ աշակերտք էք՝ եթէ սիրիցէք զմիմեանս», և մանաւանդ որ առատապէս զուարթամտութեամբ կամաւ կատարեսցէ զսիրոյն պատուիրան, ոչ միայն

5 յաղքատս, այլ և յընկերս և յեղբարս և առ ամենեւեան, որով հաստատի խաղաղութիւն աշխարհիս, և տէրն փառաց բնակէ ի մէջ նոցա, շնորհելով զհանդիստ և զառատարերութիւն երկրի, որպէս տեսանէիր բարձր զծիրթենին լիապտուղ և վարսաւոր:

«Եւ ոստք չորք ձիթենւոյն, որ ի խոնարհ կողմ երկրի ձգտէին

10 երևելովն, երեք ոստք հասարակատեսք չափով, և այն առաւել միաթիւք պտղովք, և չորրորդն ի նոսա, զոր կիսաչափ ըստ հասարակութեան երիցն և պակասաւոր ըստ պտղաբերութեանն տեսեր, որոց չորեցունց պտուղքն վտիտք էին և թառամք, և բերքն պակասք և աննմանք քան զայլ ատոքատեսիլ պտուղս ձիթենւոյն՝ արդ ամփոփեալ զունկնդրու-

15 թիւն մտաց քոց, լուր և ասացից քեզ՝ զոր ինչ սահմանեացն Բարձրեալն. յայսմ հետէ մինչև ի վախճան աշխարհիս՝ երեք տասներեակք ամաց և կէս տասներեակի համառօտեսցի ի վերայ ամենայն աշխարհի, մինչև յերևումն պղծոյն անապատի, զոր Դանիէլ մարգարէի ասացեալ է սուրբ

20 Հոգւոյն. և լինին սոքա յայտնապէս թուով ամբ երեք հարիւր յիսուն, ըստ միազոյգ պտղոց երից ոստոցն և կիտոյն: Եւ զի տեսեր զպտուղ ոստոցն թառամս և ծնկեալս և ոչինչ բնաւ նմանս այլ պտղոցն որ ի ձիթենւոյն էին. տես ճշգրտապէս և ծանիր, զի բարձեալ է սէր և արգարութիւն յամենայն մարդոց, որք ստութեամբ և ոչ ստուգութեամբ կարծեցուցանեն զանձինս սիրունս և պատուիրանապահս. և այն յայտնի

25 գրեալ կայ և կնքեալ ի գպրութեան ամենագիտին Աստուծոյ, որ ներէ երկայնմտութեամբ և հատուցանէ անաչառութեամբ:

«Եւ ընդ ահեկէ բեմբին որ ցուցաւ քեզ աթոռ չորեքլուսի ծովա-

զոյն սառնակերպ՝ զնստումն զհնու քահանայութեանն և թագաւորու-

30 թեանն ցուցանէ, զոր արդարեւ Բանն Աստուած հաստատէ: Յորոյ վերայ կայր սկիւտեղն արծաթի. քանզի իբրեւ զարծաթ ընտիր և փորձ լուսա-

փայլ՝ յամենայն ազգս ընդունողաց սփռեալ տաբաժեցաւ բանն. զոր և սաղմոսերգն վարդապետէ սուրբ Հոգւովն, յասեն, թէ «Բանք Տեառն

- 1 2. յանուանս մարդկան
2 ԲԳՏ. ամենեքեան զձեզ
3 Յովհ. ԺԳ, 34
3 ԱՅՏ. զուարթութեամբ
կատարեսցէ
5 ԱՅՏ. և յամենայն որով
6 2. բնակեալ
7 ԲԳՏ. և զառատարար
պտղաբերութիւն եր-
կրի... և լիապտուղ
9 ԲԳՏ. ձգտեալ երևելով
10 88. և էին առաւել:
«Հին օր. անատաւեր»
(Ծան. ԲԳՏ.):
11 ԲԳՏ. զչորրորդն

- 12 2. պակասաւորութեան
ըստ պտղ...
12 ԲԳՏ. յորոց
14 ԱՅՏ. պտուղք
15 ԲԳՏ. յի՛ք քեզ
15 2. զոր սահմանեաց
16 ԱՅՏ. երեքտասն երեք
ամաց
18 ԱՅՏ. զոր ի Դանիէլ
մարգարէի: Թուի մար-
գարէիւ կամ ի սուրբ
Հոգւոյն...
20 2. ըստ միազույգ պտղ-
ուոյ երեք ոստոցն և
պտղոց և կիտոց: ԱՅ...

- երեք ոստոցն և պտղոց
և կիտոյն
23 2. մարդոյ
24 ԱՅՏ. սկրուին
25 ԱՅՏ. ի գպրութիւն
28 ԱՅՏ. գնտեւելքահայ-
ութեան
29 2. զարդարեւ բանն ա-
ստուծոյ: ԱՅ. զոր ար-
դարեւ բանն աստուծոյ
30 ԲԳՏ. սկտեղն
31 2. ազգ
32 ԱՅՏ. սաղմոսերգուն
32 2. սուրբ Հոգւոյն: ԱՅ.
ի սուրբ Հոգւոյն

որպէս զարծաթ ընտրեալ և փորձեալ յերկրէ»։ և զասելն յերկրէ՝
գիտասցես, եթէ զերևումն Որդւոյն Աստուծոյ մարմնով ի սուրբ կուսէն
յայտ առնէ մարգարէն։ Եւ զի երևեցաւ քեզ ծովագոյն սառնաման
տեսիլ աթոռոյն՝ նշանակեալ ցուցանէ զծիփումն ալէկոծութեան աշխարհիս
5 Հայոց։ Քանզի և թխագոյն թանձր կտաւոցն ծածկումն՝ զօրինակ բերէ
զթանձրամած սգոյն, որ ունելոց է զաշխարհս ամենայն, վասն զի տեսիլդ
ի վախճան է։ Եւ նափորան բեհեզեայ, զոր տեսանէիր ծալեալ և եղեալ
ի վերայ սկտեղն, և գունդն ոսկի որ կայր մերձ նափորտանն՝ նշանակէ
մինն զքահանայութիւնն, և միւսն զթագաւորութիւնն։ Եւ զի ոչ ոք էր
10 արկեալ զիւրեաւ զնափորան, և ոչ այն ոք էր որ զգունդն ունէր ի
ձեռին՝ լնւր ստուգապէս, զի լոեացէ մերձ ընդ մերձ թագաւորութիւն
յազգէդ Արշակունեաց, և քահանայութիւն ի ցեղէ արժանաւոր քահա-
նայապետին Գրիգորի։

«Եւ մագաղաթն հասուածածն, որ ցուցաւ քեզ զրեալ ի սկզբանն
15 կարգս ինչ ոսկեղէն գրով՝ զձեռնադրութիւն արանց սրբոց եցոյց քեզ
շնորհք Հոգւոյն սրբոյ, որք ի զաւակէ երանելւոյն Գրիգորի յաջորդեսցեն
արժանապէս զաթոռ քահանայապետութեան. նոքա են արք ընտիրք,
զրեալք ոսկեալ տեսիլ գրով ի զպրութիւն կենաց։ Եւ զի երևեցաւ ի
միջոյ կողմն մագաղաթին, հեռի յոսկէգիր կարգացն, կարգք ինչ խան-
20 գարեալք և ջնջագիրք՝ գիտեա, զի նստելոց են քահանայապետք ոմանք
յաթոռ սրբոյն Գրիգորի, որք ոչ ըստ հրամանի սրբոց առաքելոցն և ոչ
ըստ կանոնի սուրբ ժողովոյն երեքհարիւր ութսուտասանիցն լինին ձեռ-
նադրեալք յերկնաւոր պատիւ, այլ ըստ փառաց աշխարհիս ձգտին ի
պատիւն յանդգնութեամբ, որք են արծաթասէրք առաւել քան աստուա-
ծասէրք։ Եւ վասն զի խոտան է քահանայութիւնն և ոչ ըստ հաճոյից
25 Բարձրելոյն՝ ջնջեալ են նոքա ի զպրութենէ երկնից բարութեանն,
տալով դատաստան, գեհեհնին այրմամբ, զանձանց և զժողովրդոցն
կորստեան։ Եւ այլ կարգն և միւս ևս կէս կարգին, որ երևեցաւ քեզ
զրեալ սքանչելապէս ոսկի գրով ի ստորին եզեր մագաղաթին՝ ծանիր
հաւաստեաւ, զի մերձ յերևումն պղծոյն անապատի դարձեալ յառնէ
30 թագաւոր յազգէդ Արշակունեաց, և նորոգի աթոռ հայրապետութեան
ի շառաւելէ սրբոյն Գրիգորի։ Եւ վասն զի ոչ էին արհամարհեալք և
ընկեցեալք յերկիր ի կոխումն, այլ յայտալան երեմամբ կայր գունդն,
և ծալեալ պատուականութեամբ ցուցաւ նափորան, որ ևս առաւել հաս-

1 ՁԱՏ. իբրեւ զարծաթ	բեալք... ԱՏ. կարգ ինչ	Թիւնն
1 Սաղմ. ԺԱ, 7	խանդարեալ և ջնջագիր	25 2. ոչ հաճոյից
2 2. լիք մարմնով	21 ԲԳՏ. որ ոչ... պատուա-	26 ԲԳՏ. բարութեանն
8 ՁԱՏ. ի վերայ սկտեա-	կան սուրբ ժողովոյն	27 2. դատաստանաւ
զին... կայր ի վերայ	22 ԲԳՏ. ութսուտասանցն	27 ԲԳՏ. ժողովրդեանն
նափորտին	23 ԲԳՏ. յերկնաւոր պաշ-	28 ՁԱՏ. կարգ մի և կէս
14 ՁԱՏ. այստեղ ևս յեսոյ	տեն	կարգին
մագաղատ	23 2. ճքալին... որք ար-	31 2. յազգէտ
14 2. Հատածն։ ԲԳՏ. Հա-	ծաթասէրք առաւել	32 88. ի շառաւելից
տածածն	են քան	32 ԲԳՏ. Գրեգորի։ Վասն զի
16 88. Երանելոյն	23 ՁԱՏ. լիք ի պատիւն	33 2. կայ գունդն
16 ԲԳՏ. յաջորդէն	25 ԲԳՏ. խոտան և օտար է	34 ԲԳՏ. ցուցաւ քեզ նախ...
19 2. կարգ ինչ *հանգա-	քահանայապետու-	34 2. լիք հաստատապէս

տատապէս ցուցաւ քեզ. և ծանոյց զայս վերին ազգեցութիւնն սքան-
 չելատեսիլ ոսկէգիր կարգովն և կարգակիսաւն, որ ի ժամանակս գոռոզա-
 ցելոյ թշնամուրն արդարութեան նստի քահանայապետ արդար, ի ցեղէ
 5 սրբոյն Գրիգորի. և քահանայացեալ առաջինն կատարէ զաւուրս իւր,
 կրեալ ճգնութիւնս բազումս ի սուտ առաքելոց իշխանին կորստեան,
 և վախճանի խաղաղական հանգստիւ և ոչ սրով: Եւ միւս զաւակ նորին
 յաջորդեալ զաթոռ քահանայապետութեանն՝ բազում և ազգի ազգի համ-
 բերեալ քերանաց և գանից, սովոյ և հալածանաց և դառն նեղութեան՝
 ժամանակս բազումս՝ յանօրէն իշխանին զանճացն սրով ընկալցի զվճիռ
 10 մարտիրոսութեան: Այն զի ցուցաւ քեզ ի կարգին մասն մի ի գրելոցն
 կարմրադեղով՝ ստուգեալ հաւատարմութեամբ դաւանեաց զկատարումն
 մարտիրոսութեանն, որ զիպելոց է սրբոցն:

«Եւ որ երևեցաւ քեզ բազմութիւնք աղայոց շուրջ կալով ի վերայ
 արծաթի սկտեղն, զուարթացիր ցնծալից ուրախութեամբ. զի ահա յար-
 15 զանգէ զաւակիդ, որ տուաւ քեզ յԱրարչէն, ելցեն բազում շառաւեղք,
 արք ընտիրք զօրութեամբ. ընդ որս միաբանեալ և այլ բազմութիւնք
 լաւ արանց, յազգէ նախարարացդ Հայոց. որք զօրացեալք սուրբ բա-
 նին Աստուծոյ և զյարուցմունս թագաւորաց և զսպառնալիս իշխանաց
 առ ոչինչ համարեալ՝ միացուցանեն զանձինս ընդ յոյսն բաղձալի
 20 երկնաւոր կոյմանն, չհայեւով ի մեծութիւնս սնոտիս և ոչ ի փառս առ-
 ժամայնս. ընդ որոյ վաճառեալ ոմանց զփառս անեղծին Աստուծոյ, ընդ
 սնոտի և ապականացու կենաց աշխարհիս՝ ուրացողք լինին. վասն զի
 մօտ է առ դուրս վաճառ՝ թուլացելոցն ի կորուստ, և հասեալ կայ հուպ
 օգնութիւն՝ զօրացելոցն ի փրկութիւն: Յորս և դու հայեցեալ տեսեր
 25 շուրջ զաստուածային սեղանովն պարելով զտղայսն, չհայեւով բնաւ ի
 սայթաքմունս սնոտի հեթանոսական պաշտամանն. յորոց ոմանք կատա-
 րելութեան հասեալք՝ մարտիրոսական պսակին լինին արժանիք: Եւ այլք
 յարանց բազմաց, և ոչ միայն յարանց, այլ գտանին և ի կանանց, որք
 թէպէտ և ոչ սրով, այլ ի շնորհաց սուրբ Հոգւոյն զօրացեալք՝ բազում
 30 բարեգործութեամբք կատարին: Որպէս երեւէին քեզ լուսափայլ նշոյլք
 արձակեալք ի մանկուոյն. յորոց ոմանց կարմրագոյն փայլմամբ երփն

1 Աս. լիք զայս

2 Աս. կարգակիսովն

3 ՏՏ. նստցի

3 ԲԳՏ. ի ճշմարիտ վիճա-
 կէ ցեղին4 ԱՍՏ. կատարէ զկեանս
 իւր

5 2. կրեւ

6 ԱՍՏ. հանգստեամբ

7 ԲԳՏ. և բազում... և
 սովոյ8 2. և գանից, սովոյ, նե-
 ղութեան: ԱՍՏ. և գա-
 նից, սովոյ և հալած...

9 ԱՍՏ. լիք իշխանին

9 ԲԳՏ. զվախճանմարտիւ...

10 ԲԳՏ. գրելոցն

13 ԱՍՏ. բազմութիւն

14 ԲԳՏ. արծաթ սկտեղն,
 զուարթատեսիլ ցրն-
 ծալից: ԱՍՏ. սկտեղն

15 ՏՏ. շառաւեղք

16 2. ընդ որ

16 ԲԳՏ. միաբանեալք

17 2. լիք լաւ արանց

18 2. աստուծոյ, զյարուց-
 մունս19 2. համարել: ԲԳՏ. հա-
 մարեալ արհամարհու-
 ցեն, միացուցեալ

21 2 լիք ոմանց

22 ԱՍՏ. ուրացող

24 ԱՍՏ. յորում և դու

24 ԲԳՏ. հայեցեալ շնորհ
 տեամբ տեսեր

25 2. չպահելով բնաւ

27 ԱՍՏ. արժանաւորք

27 2. լիք և այլք յարանց
 բազմաց, և ոչ միայն
 յարանց: ԱՍՏ. և յայլ
 արանց բազմ...

29 ԱՍՏ. զօրացեալ

30 ԱՍՏ. երեւին

31 ԲԳՏ. յորոց կարմրագոյն
 փայլմամբ երփնէր զոյ-
 նին: ԱՍՏ. յոմանց (լիք
 յորոց)... երփն երփն
 ներկոյն

երկին էր գոյնն՝ զկատարելոցն արեամբ գուշակէ զնահատակութիւն. և զայլոցն պէսպէս ճառագայթիւք ցուցանէր զշողունն՝ որպէս զբաղմա-
փայլ գոյնս լուսաւորութեան առաքինի մարդոց. վասն զի բազում և
անթիւ են ձգնութիւնք և վաստակք արանց արդարոց:

- 5 «Եւ վասն զի շարժեցաւ սաստիկ զգորդմամբ ամբոն զոր տեսեր,
և որ երբեմն տղայք քեզ երեւին, յաճումն կատարելութեան բովանդա-
կեալք, յերկրէ յերկինս թողցեալ համարձան՝ բովանդակապէս զերկրիս
կենցաղս արդարոցն և ի յերկինս զլինելոց նոցա զհրեշտականման
փոխումն եցոյց քեզ պարզեատուն բարեաց: Քանզի իբրեւ զտղայս
10 կացին յաշխարհիս արդարքն անմեղութեամբ, չգարձուցանելով ուրեք
զհայեցուածս մտաց իւրեանց՝ ի զբաղմունս նանրութեան, այլ ուշա-
դրեալք ի հրաւիրումն երկնաւոր կոչմանն ուրախութեան հային: Քանզի
բազում և խիստ զգորդմունք յայսմ հետէ լինելոց են յաշխարհիս.
յարուցմունք թապաւորաց ի վերայ միմեանց, սովք և սասանութիւնք և
15 բազում նեղութիւնք, որք զգալուստ որդւոյն կորստեան նշանակեն, որ
եկեալ նստիցի բստ զրեցելումն ի տեղոջն սրբութեան, ցուցանելով
զինքն Աստուած. որ հաշի և մաշի ի վերին զօրութենէն. զոր տէր Յիսուս
սատակեսցէ հոգւով բերանոյ իւրոյ: Եւ յայնժամ կատարեալ վարուք
առաքինութեամբ թոխցեն արդարքն ի յաւիտենից յարկան և այնպէս
20 յամենայն ժամ ընդ Տեառն լինիցին: Եւ ապա յայտնապէս կատարի առ
նոսա բանն Տեառն, որ ասէ, թէ «Ուր են եմ՝ անդ և պաշտօնեայն իմ
եղիցի»: Եւ զու կնքեա՞ գտեսիլդ, որ ցուցաւ քեզ յայտնութիւն ի բար-
ձանց. քանզի ոչ վրիպեսցի այտի բան մի՝ մինչև կատարեսցի ամենայն:
- «Եւ ես որպէս ի քնոյ զարթուցեալ ի տեսնէն, զոր եցոյց ինձ
25 Բարձրեալն որպէս արթնութեամբ յայտնապէս, և ի զարմացման մեծի
եղեալ՝ փառաւորեցի զմարդասէրն Աստուած, որ արժանի արար զան-
արժանութիւնս իմ այսպիսի ահաւոր տեսեան: Եւ լռեալ զաղարեցի
յայտնել զայս ումեք մինչև ցայսօր: Եւ արդ պատմեցի ձեզ ոչ միայն

- 1 ԲԳՏ. ցուցանէ զուշա-
կելով: 2ԱՏ. զկատա-
րելութիւն և զնահա-
տակութիւն
2 2ԱՏ. ճանուցանէ:—2.
զշաւղումն
2 ԲԳՏ. որպէս և զբաղ-
մափայլ
3 2ԱՏ. մարդոյ
3 ԲԳՏ. բազում են և
անթիւ ձգնութիւն
4 ԲԳՏ. արդարոց և սրբոց
7 2ԱՏ. ի յերկինս համ-
բանային
7 ԲԳՏ. բովանդակապէս
քեզ
9 ԲԳՏ. փոխութումն եցոյց
պարզեատուն
10 ԲԳՏ. յաշխարհէ կացին
արդարքն անմեղու-

- ժեամբ
10 ԲԳՏ. չգարձուցանելով
և ոչ ուրեք
12 ԲԳՏ. երկնաւոր ուրա-
խութեանն և ի թ հայ-
լին
13 2. բազում և խիստ ժա-
գաւոր զգորդմունք: ԱՏ.
բազում և խիստ ժա-
գաւորք զգորդմունք
15 2. «նեղութիւնք» ի փո-
խանակ ունի ընկղմ-
ութիւնք: —«էիմ օր.
ընկղմութիւնք».
(Ծան. ԲԳՏ.)
15 ԲԳՏ. զմօտաւոր գա-
լուստ
16 ԲԳՏ. բստ զրեցելոցն
17 2. աստուածս
18 2. սատակեսցէ զնոսա

- 19 ԲԳՏ. թուչին
19 2ԱՏ. արդարքն յաւի-
տենից
20 2. չի կատարել
21 ԲԳՏ. բանն տէրունեան
բարբառոյն
22 Յովհ. ԺԲ, 26
22 ԲԳՏ. ցուցաւ քեզ
թուով յայտնութիւն
23 2ԱՏ. չի մի
24 ԲԳՏ. իբրեւ ի քնոյ
25 2ԱՏ. որպէս և արթնու-
թեամբ
27 ԲԳՏ. այսպիսի մեծ և
աշխարհ տեսնութեան
27 ԲԳՏ. զաղարեցի ի յայ-
տնելոյ... մինչև ցայսօր
ժամանակի: 2ԱՏ. զայս
յայտնել

առ նեղել սրտիս, այլ և թաքուցանել երկուցեալ. զի մի երբէք իբրև զլացող պատուհասեալ դատեցայց ի ցուցողէ յայտնութեանս այսորիկ. որ և զրով իսկ հրամայեաց ինձ զաւանդս զայս թողուլ աշխարհի»:

- ԺԸ. Եւ լուեալ զայս ամենայն¹ խօսս բազմութեան աւագացն Հայոց, տանուտեղացն և սեպհացն և միահամուռ ժողովրդոցն բազմութեան ի սուրբ հայրապետէն Սահակայ՝ յարտասուս հարեալ զարհուրեցան: Եւ այնուհետև ոչ ոք ինչ իշխէր յաղագս այսպիսի բանից ասել ինչ ընդ սրբոյն և կամ ճառել:

- Եւ յայնմ հետէ ամփոփեալ զինքն՝ առաքինւոյն յամենայն աշխարհաժողով զբօսանաց՝ աղօթից միայն պարապէր և վարդապետութեան. վասն զի բազումք յեպիսկոպոսաց և յայլոց պատուական քահանայից ոչ երբէք ժուժէին տեւել և մեկուսանալ ի մշտաբուզիս աղբիւրէ վարդապետութեան սրբոյն, ուր ուրեք և գիպէր ի տեղիս, ի յօստանի և կամ ի հովս: Եւ կեցեալ ամս բազումս և հասեալ ի յերկար ծերութիւն՝ վախճանեցաւ խաղաղական հանգստիւ ի գաւառին Բագրեանդայ, ի գիւղն որ անուանեալ կոչի Բլուր, ի սկզբան ամին երկրորդի Յազկերտի որդւոյ Վռամայ թագաւորին Պարսից, յամենանն նաւասարդի, որ օր երեսուն էր ամսոյն, յերկրորդ ժամու աւուրն. որ և զօր ծննդեան սրբոյն ի ստոյգ զխողաց², և ի Պատմութենէ երանելոյ առն Կորեան՝ հաստատեալ զիտացաք լինել նոյն օր և ծննդեան սրբոյն, ի նմին ամսեան:

- Եւ վասն զի ոչ գոյր իւր արու որդի, բայց միայն զուսոր մի, զոր էր տուեալ կնութեան Համագասպայ տեառն Մամիկոնէից և Հայոց սպարապետի, որ ծնաւ ի Համագասպայ երիտ արու որդիս, զսուրբն Վարդան և զսուրբն Հմայեակ և զերանելին Համագասպեան. որոց ետ և կնքեաց սուրբ այլն Աստուծոյ Սահակ զստացուածս գեօղից իւրոց և ազարակաց, և որ ինչ միանգամ էր իւր՝ ետ նոցա ի ժառանգութիւն և զաւակի նոցա մինչև ցյաւիտեան: Եւ ամբարձեալ զձեռս իւր՝ օրհնեաց զնոսա օրհնութեամբ բազմաւ, և պատուիրեաց նոցա պահել զվարդապետութիւն պատուիրանի սրբոյն Գրիգորի, զոր ուսոյց և աւանդեաց ճշմարտութեամբ ամենայն աշխարհիս Հայոց, ծառայել և երկիր պահանել միումն միայնոյ ճշմարտին Աստուծոյ, Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի:

Որոց առեալ զտենչալի նշխարս սրբոյն, բազմութեամբ քահանայից

1 2. մի՛ երբէք զլացողք
ԲԳՏ. լի՛կ երբէք
2 2. զաղաքեցայց
2 ՁԱՏ. լի՛կ այսորիկ
3 ՁԱՏ. Հրամայեցաւ ինձ
4 ԲԳՏ. աւագանւոյն
6 ՁԱՏ. ունի՛ն. Եւ այնու-
հետև ոչ ոք (2. լի՛կ ոք)
Իշխէր ինչ յաղագս այս-
պիսի բանից խօսել ընդ
նմա: Ապա վերնագիր.
Մահն սահակայ և մեռ-
ւորայ: Ապա կրկնու-
րեամբ. Եւ այնուհետև

ոչ ոք ինչ իշխէր յա-
ղագս այսպիսի բանից
եւն
9 ՁԱՏ. առաքինոյն
11 ԲԳՏ. ի պատուական
11 ՁԱՏ. և ոչ երբէք: ԲԳՏ.
ոչ երբէք
12 2ԲԳՏ. ի մշտաբու-
12 ՁԱՏ. աղբիւրէ
12 2. վարդապետութեանէ
13 ԲԳՏ. լի՛կ ի տեղիս
13 ՁԱՏ. ի Հոյն
14 ԲԳՏ. և կացեալ
15 2. ի գեւղն

18 88. յերրորդ ժամու: 2.
այսպէս: «Հիւն օր. մի
յերկրորդ» (ծան. ԲԳՏ.)
19 ԱՏ. զխաղաղաց
19 88. երանելոյ
20 288. զբեցաք լինել
20 ԲԳՏ. լինել և նոյն օր
ծննդեան
20 ԱՏ. լի՛կ ի նմին ամսեան
21 2. լի՛կ և
23 ՁԱՏ. արու երկս
26 ՁԱՏ. միանգամ իւր
33 2. սրբոյն
33 ՁԱՏ. բազմութեան

- և ազատաց, տարան ի դաւառն Տարօնոյ, ի բնիկ գիւղն իւր սեպհական, յանուանեալն Աշտիշատ. և անդ կազմեալ զհանգստարանն սրբոյն՝ պատեցին զպարկեշտ մարմինն արդարոյն ըստ արժանի կայանից ճշմարտին: Ուր և շինեալ եկեղեցի մեծապայծառ և վկայարան սրբոյ՝
- 5 զարդարեցին պատուական և մեծագին սպասուք. հիմնացուցեալ կանգնեցին ի տեղւոջն վանս բազմութեան պաշտօնէից, կարգեալ դարման անպակաս պտղոց ի հանգիստ առաւելեալ եղբայրութեանն. ժողովս տարեորականս աշխարհայորդոր բազմութեամբ հաստատեցին ի տեղւոջն, որ ըստ ժամանակի բազմամբոխ ժողովրդօք կամաւոր յօժարութեամբ
- 10 ազատք և քահանայք գաւառին, այլ և կարի յոյժ ի հեռաւոր տեղեաց զիմեալք յօր կարգադրութեան նորա կատարեն: Որ և բազում օգնականութիւնս առողջութեան ըստ իւրաքանչիւր ակառից շահէին ի նշխարաց սրբոյն և ուրախալից սրտիւ դառնային ի բնակութիւն յիւրաքանչիւր:
- ԺԹ. Եւ յետ վեց ամսոյ կատարման նորին տարւոյ հանգստեան
- 15 սրբոյն Սահակայ՝ վախճանեցաւ երանելին Մաշտոց ի Վաղարշապատ քաղաքի, զոր և նոր քաղաք անուանեն, յերեքասաներորդի աւուր ամսոյն մեհեկանի. զոր առեալ իշխանին Ամատունեաց Վահանայ զմարմին առաքինւոյն՝ տարաւ յիւր ի գեօղն, որ անուանեալ կոչի Օշական: Եւ յոյժ մեծարանօք զգիր երանելւոյն կազմեալ՝ տօն յիշատակի առնեն
- 20 ամենափոյթ պատուով ամենայն բազմութիւնք ժողովրդոցն Այրարատոյ:
- Զորոյ զհետ յաջորդեաց զաթոռ հայրապետութեան աշխարհիս Հայոց, հրամանաւ երանելւոյն Մաշտոցի՝ սուրբն Յովսէփ, որ էր ի գաւառէն Վայոց ձորոյ, ի գեղջէն որում անունն էր Սողոմոն: Եւ ի բարեխօսութենէ սուրբ հանգուցելոցն արանց՝ շնորհեցաւ աշխարհիս
- 25 Հայոց պաշտօն ուղղափառ հաւատոց, մինչեւ ցամա երկոտասաներորդ Յազկերտի արքային Պարսից որդւոյ Վոսմայ:
- Վերջ բանիս այս:

1 2. գեաւղի
1 88. սեփհական
2 ԲԳՏ. Հանգստարան
3 2ԱՏ. կայանից
4 2ԱՏ. որ և
4 ԲԳՏ. վկայարան սրբոյն
6 2. վանս բազմութեան
6 ԲԳՏ. դարմանս
10 ԲԳՏ. յոյժ հեռաւոր

11 ԲԳՏ. նորա տօնեն
12 ԲԳՏ. շահէին
12 2. ի նշխարաց սրբոյն
ուրախալից
13 ԲԳՏ. դառնան: «Յօր.
դառնային» (Ծան. ԲԳՏ.)
13 ԲԳՏ. ի բնակութիւնս
իւրաքանչիւր
14 2ԱՏ. տարոյ

15 ԲԳՏ. մաշթոց
18 2. առն առաքինւոյն...
ի գեաւղի
20 2. արայրատոյ
22 88. այստեղ մաշտոց
23 2. վայոյ
27 2. օրհնեալ է աստ-
ուած: Վերջը է բանիս
այս

Դ Ր Ո Ւ Ա Գ Բ.

70. Եւ էր Յազկերտի արքայի հազարապետ մի Միհրներսէհ անուն,
 այր հարահնար և զժնամիտ. որոյ արկեալ ի միտս ի շատ ամաց
 զխորհուրդս անօրէնութեան, ի կործանումն և ի կորուստ թուլամիտ
 5 ոգւոց. որում գտեալ օժանդակ հար և սաղրիչ անօրէն թիւնաւոր բազ-
 մաժամանակեայ մտածութեան իւրում՝ այր մի ի տոհմէն Սիւնեաց, որոյ
 անունն էր Վարազվազան. որով ըստ նմանութեան սատանայի, որ ի
 զրախտին օձիւն խարեաց զնախաստեղծին հազորդն՝ նոյնպէս և նա
 նովաւ զիւրոյ դառն կամացն վճարել ջանայր զհաճոյսն: Եւ էր Վարազ-
 10 վազանս այս փեսայացեալ իշխանին Սիւնեաց Վասակայ. որ և ըստ
 համբաւոյ ոմանց՝ ատելութեամբ մեծաւ ասէին զկեանքն ընդ միմեանս
 զՎարազվազանայ և զգտտեր իշխանին Սիւնեաց. յազապս որոյ ծանր
 քինու հայէր հայր ազջկանն ընդ փեսային իւրում և հնարէր սպան-
 մամբ խնդրել զվրէժս թշնամանաց դատերն իւրոյ, մինչև հալածեալ
 15 հանէր զնա յաշխարհէս Հայոց:

Եւ չարիմացին Վարազվազանայ գիտացեալ զանհնարին ոխութիւնն
 Վասակայ, և զի ոչ կարէր հանդուրժել սաստիկ բռնութեան աներոյն,
 յազապս հօգօրապէս ճոխութեանն, որով վարէր ի ժամանակս իշխանու-
 20 թեան իւրոյ՝ փախուցեալ յերկիրն Պարսից առ Միհրներսէհ հազարապետն
 Արեաց անկանէր: Եւ վազվազակի խորհուրդ զիւսկան ի միտս ար-
 կեալ՝ առաջնորդ կորստեան աշխարհիս լինէր, ճանաչելով ի նոյն
 խորհուրդ հարութեան յորդոր և զկաման Միհրներսէհի. մտածութիւն
 անօրէն ի միաբանութիւն բանասրկութիւն ի մէջ առեալ՝ ուրանայր
 25 զճշմարտութիւնն և տարերց հաստատելոց յԱրարչէն ի սպասաւորու-
 թիւն մարդկան, արեգական և լուսնի՝ երկիր պագանէր. և ճեղքեալ
 ինքնակամ յօժարութեամբ ի սուրբ և յարգար քարոզութենէն կենաց,
 զոր նահատակն և առաքեալն Հայոց Գրիգորիոս բազում և մեծամեծ
 վիշտս կրելով՝ անձանձրոյթ աղօթիւք և անզրաւ խնդրուածովք զցայգ
 և զցերեկ վարդապետեալ սերմանեալ յամենայն ոգի, արհամարհեալ
 30 մերժէր յինքենէ անօրէնն Վարազվազան: Եւ մտեալ ի տուն մոխրանոցին

1 2Աս. լիք զբուռադ Բ:
 ԲԳՏ. զբուռակ Բ
 2 ԲՏ. արքայ
 3 2. ի միտս շատ ամաց
 5 2Աս. օժընդակ

13 2. ազճկանն
 14 2ՏՏ. խնդրել զվրէժս ի
 թշնամեաց դատերն
 15 2. լիք զնա
 16 2ՏՏ. ուրախութիւնն

վասակայ
 24 2. հաստատելոյ
 28 2. խնդրուածօք
 29 ՏՏ. զամենայն ոգի

զկրական ասաց զոլ աստուած, և ուրացեալ յանքակ և ի միասնական սուրբ Երրորդութենէն՝ եղև դեղագործ մահու և մատուակ կորստեան ուղոց, անօրինաւն Միհրնհրսեհիւ, ամենայն տկարամիտ անձանց: Որում այնուհետև եղեալ վարդապետ՝ ուսուցանէր փութապէս ի տուէ և ի 5 զիշերի դառն իշխանն Միհրնհրսեհ զպիղծ սեպուհն Սիւնեաց զՎարադ-վաղան, ասելով այսպէս, թէ «Հայեանց մտաց աշօքը և տես թագաւորութիւն մի այսպիսի, որ ահաւոր է և ի վեր քան զամենայն թագաւորութիւնս, և սաստկութիւն առնեմքոյ և հրահանգի և կամ կազմութիւն զինու, որ սարսեալ զողացուցանէ զամենայն տեսողս և զլսողս, զհնազանդս և 10 զանհնազանդս. ընդ նմին և զօրինացս յայտնապէս ըստ արժանի մեծ թագաւորութեանս զընտրողութիւն, զստոյզն և զվայելուհն: Քանզի ճիւղ ոչ տեսանէ յամենայն տիեզերս զարեգականն զփառաւորութիւնն, որոյ ճառագայթիւք լուսաւորին ամենայն եղեալք խօսնոց և անասնոց. և կամ զհրոյ օգտակարութիւն, որով կերակրին և վայելեն ամենայն բանա- 15ւորքս. և կամ տարերքս և քաղցրախառն օղոց շնչմունք, որով բոյսք և սերմունք ատոքացեալք և հասեալք ի կատարելութիւն՝ մատուցանեն մարդկան զկեանք բարի և զուրախանալն: Արդ՝ թէպէտ և անհնազանդ են մեզ այնոքիկ, տեսանեն զայս ամենայն և ոչ իմանան, վասն զի ոչ ունին իրրև զմեզ մեծ իմաստս և խոհականութեան խրատս: Եւ վասն 20 զի չկարացեալ ճանաչել այնպիսեացն զաստուածս և ոչ զօգուտսն, որ յիւրաքանչիւր ումեքէ՝ յաստուածոցն բաշխին ի մարդիկ՝ յայտնի է և ստուգապէս, թէ և աստուածոցն ցատուցեալ՝ չկամեցան զիւրեանց բարութիւնսն, որ ի միոյ միոյ որոշողութեամբ պարզի յաշխարհս՝ ծանուցանել անմտացն: Իսկ որք ընդ մերով մեծ իշխանութեամբս 25 հնազանդեալ են ազգք և ընդ ձեռամբ այսպիսի ահեղ և սաստիկ կարգեալք են ընդ թագաւորութեամբ՝ կորնչին զյաւիտենական կորուստն, և մեք մեղադրեալք յաստուածոց՝ պատուհասիցիրք»:

Զորոյ անմիտ վարդապետութիւն զխորամանկ ուսուցչին Միհր-հրսեհի լուեալ իսկաջնոր աշակերտ նորա Վարազվաղան՝ չկարաց 30 զգալ յապշութենէ սատանայաղէն պղտորեալ մտացն, և առնել անդրէն պատասխանի անզգայեալ վարդապետին, թէ «Աստուած, որ ինքն յինքեան պակաս է և թերակատար, զիմիւր կարէ տալ այնպիսին այլում զկատարելութեան ինդիրս: Քանզի զգոյսն իւր ոք կարէ տալ ինդրոյին. իսկ որ ինչ իւր ոչ գոյ ուրուք, այլ որպէս մասն ինչ ի բազում մա- 35սանց յումեքէ առեալ ունիցի յանձին՝ կարէ տալ յայնմ մասնէ զոր ինչ ունի. իսկ զոր ինքն ոչ ունի՝ յայտնի է թէ և այլում շնորհել զայն ոչ կարէ: Վասն զի թէ տապացեալ ոք կարօտեացի զօրանալոյ, և մատուցեալ զայն ինդրեացէ դարձեալ ի ջերմութենէ՝ չպատահէ ինդրոյն. այլ և ինդրողն յոյժ անմիտ ճանաչի յամենեցուն և արժանի ծաղու: Քանզի 40 և նոյն ինքն ինդրողն հաւաստեալ գիտէ, թէ որ ինչ ինչս պիտի,

3 2. ողւոյց անօրինաւն
միհրնհրսեհի

5 2. պիղծ

9 88. լսողս

10 2. յայտնապէս

13 ԲԳՏ. և անխօսնոց

20 ՉԼՏ. այսպիսեայն

20 88. զօգուտն

27 88. յաստուծոյ

29 2. յուսանցփում ունի

նորա

39 2. ամենեցուն: ԲԳՏ.
յամենեցունց

յորմէ կամինն խնդրել՝ նորա չիք, և ոչ տալ կարէ. և բազում թախան-
 ձանօք և յերկար գեգերմամբ խնդրեսցէ յայնպիսոյն՝ անմիտ է և լի է
 ապաշաւութեամբ. որպէս թէ ի ջրոց ոք խնդրիցէ ցամաքութիւն, և ի հրոյ
 հայցիցէ ոք գիճութիւն, և կամ զարեգակն աղաչեսցէ ոք յաղապս
 5 զովացուցանելոյ, և կամ ի գիշերոյ պահանջեսցէ ոք լոյս: Այլ գեղեալն
 ի նոսա յԱստուծոյ մասունս՝ կան և ունին, սահմանեալ զնոյն և մատա-
 կարարեալ ըստ իւրաքանչիւր մասին, հարկաւորին անդադար հատու-
 ցանել աշխարհի, ոչ իւրեանց կամաւ, այլ ըստ հրամանի Արարչին
 իւրեանց, որ էն Աստուած ճշմարիտ, արարիչ ամենայն լինելութեան
 10 ժամանակաց և տարեց, ջերմութեան և ցրտութեան, ցամաքութեան և
 խոնաւութեան, լուսոյ և խաւարի. և ունի յինքեան զամենայն բովան-
 դակապէս. և որք խնդրեն ի նմանէ արժանաւորապէս՝ տայ և ընու զա-
 մենայն կատարելապէս ըստ իւրաքանչիւր ուրուք պիտոյից և կամաց»:

Զոր և իւր իսկ ուսեալ զայս ամենայն ի մանկութենէ իւրմէնօրէնն
 15 Վարազդիպան՝ քաջ գիտէր. բայց ի նախանձ անօրէնութեան ընկղմեալ
 ընդ աներոյն՝ խորհէր ի միտս իւր այլն աստուածուրաց, սագրելով
 նմա գիւլին, որ միացեալ ներկեալ էր ի սրտի նորա, թէ «Իմաստս այս
 իմ և ջանս և արարուած՝ երկուց իրաց առիթ է ինձ բարւոյ. կրնմ հա-
 20 լանի աշխարհն Հայոց և ուրանայ՝ մեծաց պարգևաց և պատուոյ արժանի
 լինիմ յԱրեաց, որպէս հաւատարիմ նախագիւտ և օգտացոյց այսպիսի
 կարեոր և մեծ իրաց. և կամ չհաւանին յանձն առնուլ և ընդգիմանան,
 (և) չկարացեալ կալ առաջի այսպիսի մեծի ուժոյ՝ կորնչին ամենեւեմ
 տամբք և կարասեաւ. կորնչի թերես և իմ թշնամին յիրիս յայսմիկ: Եւ
 էս թէպէտ և ոչ միոյ այլ իմիք չհանդիպիմ բարւոյ՝ սակայն շատ իսկ
 25 է ինձ և բաւական լուրն և տես կորստեան թշնամւոյ իմոյ քան զա-
 մենայն օգուտս և մեծութիւնս որ են յաշխարհի»:

Եւ զայս ամենայն չար իմացմունս անձին իւրում և զաւակի,
 իմացեալ Սիւնւոյ սեպհին անօրինի և տարեալ ի գլուխ՝ չմոռացաւ և
 աստուածային տեսչութիւնն. այլ աստէն իսկ նախ ընկալեալ յարգար
 30 զատաստանէն Աստուծոյ զվճիռ հատուցման ըստ արժանի գործոց իւրոց.
 քանզի տեսիլ նշաւակի եղև ամենայն տոհմին իւրոյ և գաւառին մարդկան:
 Վասն զի ի խորհրդակցէն, ի գիւէն իւրմէ, տանջեալ ամս բազումս
 առաջի ամենեցուն հանապազօր նշաւակօք, զգեանեալ փրփրէր անդգայ-
 ութեամբ, և չկարացեալ ասել, թէ մեղայ: Վասն որոյ գտեալ գիւլին
 35 ամենաթափուր զայրն ի ինամոց մարդասիրին՝ յետոյ ապա սաստիկ և
 անհնարին խայտառականօք մինչ ի բազում ժամանակս Հարալլուկ
 կտտանօք զարկուցեալ՝ հեղձոյց: Որ և զմնացորդս ժահահոտ Հարահամ
 խորտկին իւրոյ եթող զաւակին իւրում, ըստ գրեցելումն ի վեշտասա-
 ներորդումն սաղմոսին. «Յագեցան կերակրօք, ասէ, — որ միւս էս թարգ-
 40 ման՝ խոզնեաւ ասէ, — և թողին զմնացուածս տղայոց իւրեանց»: Եւ
 այսպէս նորա աստէն ընկալեալ զհատուցումն մեղաց իւրոց՝ պահի և

1 ԲԳՏ. և (թէպէտ) բա-
 զում թախանձանօք

10 88. և ցամաքութեան

14 88. չիք իսկ

14 2. ի մանկութենէ

22 288. և ընդգիմանան,

չկարացեալ

26 2. որ էն

35 88. աստիկ անհնարին

39 88. թարգմանելչ

40 2. թողին զանցուածս

40 Սարգ. ԺԶ, 14

անշէջ գեհնեոյն ի տարտարոսին՝ մատնել յաւիտենից և անանց բոցոյն: Յորոց ձեռն սկիզբն առեալ գայր տակաւ յերևումն՝ կանխաւ տեսութիւն մարգարէական սուրբ նահատակին Գրիգորի տեսլեանն, որ երևեցաւ նմա յԱստուծոյ. աղբիւրն կենաց, յորում լուացեալ դասք սևագոյն 5 այծեացն, ի սպիտակակիզն գոյն օգեաց դարձեալք՝ արեգակնանման լուսափայլեալք երևէին. յորոց կէսք ի լուացելոցն յետս դարձեալք ընդ կրունկն՝ անցանէին ընդ ջուրն, և փոխեալք ի նմանութենէ սպիտակացեալ գառանցն ի գոյն սևացեալ գայլոցն՝ յարձակէին ի վերայ գառանցն և արեան ճապաղիս հանէին: Որոց նախ և առաջին յառա- 10 ջատեսութեանն սրբոյն, ի գառնութենէ ի գայլութիւն փոփոխման՝ այն այր ի տոհմէն Սիւնեաց եղև պատճառ կորստեան բազմաց և կոտորածի աշխարհիս Հայոց:

ԻԱ. Եւ լուեալ գայս ամենայն բանս՝ անօրինին Միհրնեւսեհի և խնդալից եղեալ, քանզի եգիտ սատար մահաթոյն և գրգռիչ անօրէն 15 իւրում չար մտածութեանն գայրն զգլուզգեաց զՎարազվադան, մտաւ խնդալից առ թագաւորն Յագիկերտ՝ սկսաւ խօսել ընդ նմա առանձինն և ասէ. «Ոչ միայն զվայելչութենէ շահից, եթէ ինքն ի գէպ է տերանց օգտել ի ծառայից, գայն եւթ հոգալ պարտ է տերանց, այլ և յազապս գիւտի ոգւոց արժան է զմտաւ ածել, որով ոգիք ծառայից 20 մի՛ կորիցեն: Վասն զի որպէս դու վասն քո շահիցն և հարկաց փոյթ յանձին ունիս զի օգտեսցիս՝ նոյնպէս և աստուածք զոգւոցն գիւտս ջերմագոյն ևս գրեն և կամին տեսանել: Եւ աստուածոցն արժանի առնել՝ չկարէ ոք ասել զպարգևս և զպատիւս, որ անպիտոյն յաստուածոցն միթերեալ պահին. թող թէ որ ոք բազում ոգիս հնարի ի մոլորութենէ 25 ի ճանապարհ ածել և *զանէծս անցուցանել ընդ արդարս.* փառք և շքեղութիւնք որ այնպիսեացն ոգւոցն ընծեոին յաստուածոցն՝ ոչ ոք կարէ բանիւ ասել գայն և պատմել և կամ ընդ գրով բովանդակել: Արդ՝ քանի՞ աշխարհք են, որում դուք իշխէք աստուածաբար, և զոր սպանանել կամիք իշխէք և զորս կեցուցանել: Եւ նախ առաջին՝ որպէս 30 Հայոց մեծ աշխարհն պիտոյ է և օգտակար, և առ նմին Վրաց և Ադուանիցն. և միայն օգտիցն եւթ հայիք, զոր ընդունիք յաշխարհացն. և որ մեծն է և կարեւոր՝ յազապս այնչափ կորուսեալ ոգւոց գիւտի՝ գայն բնաւ և զմտաւ իսկ չածէք և ոչ հոգայք. և գայս ոչ գիտէք, եթէ ընդ ամենայնի այնչափ անձինն համար տալոց էք աստուածոցն: Զի 35 եթէ հոգայք ընդ այնչափ ոգւոյ փրկութեան՝ գիտացէք, զի աւելի քան զաստի թագաւորութեանդ մեծութիւնդ զոր ունիք, ոգւոցն բարի և մեծութիւն որ լինէր անդ՝ շատ օգուտ էր ձեզ և պիտոյ: Եւս առաւել այլ օգուտս մեծամեծս և կարեւոր իրս տեսանեմ յիրս յայս Արեաց աշխարհիս: Վասն զի դուք ինքնին գիտէք և ամենայն Արիք՝ զաշխարհն Հայոց,

2 Աս. Երևումն

5 2. Բնութիւնի վրայ գրուած ի սպիտակակիզն

5 2. լուսանցիւմ ունի տարբեր գրով գոյն

7 ՏՏ. ընդ կրունկս

9 2. Նապախիտ

10 2. և ի գառնութիւնէ

17 ՏՏ. ի վայելչութիւնէ

21 Աս. գիւտք

22 Թերեւս ևս խնդրեն

26 Աս. յաստուածոցն

28 Աս. աշխարհ են

29 ՏՏ. կամիք յիշէք

32 Աս. գիւտի ոգւոց

34 ԱՅ. անձինս

37 ԱՅ. ևս առաւել

թէ որպէս մեծ է և պիտանի, և մօտ և սահմանակից է կայսեր իշխանութեանն, և զօրէնս և պաշտօն զնոյն ունի, զի կայսր զիշխանութիւննոցա ունի: Եւ եթէ և մերոց օրինաց ընտանեցուցանէք զնոսա, և ընդեւնուն, և կարեն ճանաչել, եթէ ցայժմ մոլորեալք էին, և արդ ի 5 ճանապարհ եկեսցեն՝ այնուհետեւ զձեզ սիրեն և զԱրեաց աշխարհս, և ի կայսերէ և յօրինաց նորա և յաշխարհէն մերժին և հեռանան ի բաց: Եւ լինի այնուհետեւ աշխարհն ընդ մեր սերտ սիրով և միաբանութեամբ: Եւ յորժամ Հայք սերտիւ մեր լինին՝ Վիրք և Աղուանք այնուհետեւ մեր իսկ են: Եւ իմ թէպէտ և էր յառաջագոյն հոգացեալ զայսպիսի 10 մեծ իրս և զմտաւ ածեալ ցուցանել ձեզ՝ առաւել ևս հաստատեալ յառնէն, որ ի Սիւնեաց տոմէն՝ գիտաց հեռանալ ի մոլոր օրինացն զոր ցայժմն ունէր, և ընտրել զճշմարիտ և զհաստատուն օրէնս մեր, զոր կամաւ և ախորժելով յանձն էառ. զոր ի նմանէ աւելագոյն ծանեայ և հաստատեցի զօգուտ զհոգևոր և զմարմնաւոր, որ յիրացս 15 յայցցանէ լինելոց է ձերում թագաւորութեանդ և առ հասարակ ամենայն Արեաց աշխարհիս: Այլ և որ սերտ սիրով ետ զանձն իւր այլն և ընտրեաց զլաւն՝ արժան է գիպել երեւիլ փառաց և առաւելապէս պատուոյ քան զամենայն ընկերակիցս իւր և տոհմակիցս, որպէս զի տեսեալ տոհմին նորա և ամենայն Հայոց աւագանւոյն զմեծամեծ բարիս 20 և զըքեղութիւն, որ ի ձէնջ ի վերայ նորա յայտնի լինի, ի նախանձ գրգռեալ և նոքա այսպիսի կենաց և բարւոյ հանդիպել՝ յօժարութեամբ յանձն առնուն զձեր հրաման, և մի զմիով ելեկեալք փութան կատարել զկամս ձեր: Եւ եթէ այս այսպէս լինի՝ միշտ ի խաղաղութեան և յանդուգութեան կայ թագաւորութիւն Արեաց աշխարհիս. ապա թէ ոչ 25 լինիցի այս այսպէս՝ կասկածեմ յառաջիկայսն, մի՞ դուցէ որում օրինացն են հաստատուն՝ նոցին և ծառայութիւն առնել ցանկան, և լինի ոչ փոքր կասկած Արեաց աշխարհիս յիրացն յայնցանէ»:

Եւ իբրեւ զայս ամենայն յարմարումն բանից լսէր Յազկերտ արքայն Պարսից ի Հարախորհուրդ և ի դժնամիտ հազարապետէն իւրմէ 30 Միհրնբերսէնէ, հաճեալ ընդ իմաստն և զովեալ՝ յայտնէր մոգուցն և այլ աւագանւոյն Արեաց զբանս ամենայն Միհրնբերսէնի: Եւ ամենայն Արեաց առ հասարակ զարմացեալ և զովեալ զխրատն՝ վաղվաղակի կոչէր զմոգսըն, և գրեալ զօրէնս մոգութեանն՝ տայր բերել ի Հայս: Եւ արարեալ հրովարտակս առ ամենայն Հայոց աւագանին և գրէր այսպէս.—

35 ԻԲ. «Թագաւորացն առաջնոց, որ նախ քան զիս իմ նախնիքն էին և զայս թագաւորական գահ ունէին, ոչ գիտեմ եթէ յաղագս այլ ինչ մեծ անպարապութեանց, և թէ չխորհելով զայսպիսի ծանր և կարևոր պէտս՝ չհոգացան իրացս: Իսկ իմ զմտաւ ածեալ, ի մոգուցն և յայլ իմաստուն և յաւագ մարդկանէ Արեաց աշխարհիս տեղեկացեալ, թէ որ միանգամ 40 ընդ իշխանութեամբ մերոյ թագաւորութեանս են, որպէս օգտուք և այլ

2 2. նախ զի կայսեր իշխանութեանն, յիւսոյ ուղղ. դամ այսպ.

5 2. զարեաց զաշխարհս

8 2. նախ սրտիւ, յիւսոյ

ուղղ. այսպ.

13 2ԵՏ. յոր ի նմանէ

14 88. զօգուտ Հոգևոր

21 2. նախ Հանդիպեալ,

յիւսոյ ուղղ. Հանդիպել

22 88. մի զմիով ելեալք

փութով կատարեն

40 2. թագաւորութեամբ

ըլս

հպատակութեամբ վայելեմք ի նոցանէ՝ ևս առաւել պարտեմք ընդ փրկութիւն և ընդ գիւտ ամենեցուն հոգւոց հոգալ և գտանել. և եթէ յանկարծ ծուլացեալ գտանիմք յայսպիսի մեծ հոգողութենէ՝ տեղեկացար յօրինաց մերոց, թէ ծանր պատուհաս կրելոց եմք յաստուածոցն: Արդ՝

5 եթէ մեր պատուհասիմք վասն չրոզութեան ումեք ի ձէնջ՝ ձեզ առաւել աւելի ևս արժանի է երկնչել, թէ հեղգայք ինչ յիւրաքանչիւր հոգւոյ օգտէ, զի ի մէնջ պատուհասիք և յաստուածոց: Վասն որոց և զօրէնս մեր գտողի և զարգար գրեցար և տուար բերել առ ձեզ. և կամիմք, եթէ որպէս գուր օգտակար աշխարհ էք և մեր սիրելի՝ զմեր արդեօք

10 զարգար և զիշխօ օրէնս ուսանէիք և ունէիք, և չպաշտէիք զայնպիսի օրէնս, որ ամենեցուն մեզ յայտնի են, թէ սուտ են և անօգուտ: Արդ՝ լուեալ ձեր զմեր հրամանագ՝ կամաւ և սիրով յանձն առէք, և բնաւ ամենեւեմ զմիտս ընդ այլ ինչ մի տանիք: Այլ և այս կամ եղև մեզ, զի և զկարծեցեալ զձեր օրէնսդ առ մեզ գրել հրամայեցար ձեզ, եթէ

15 զորպէս կորուսեալ էիք մինչև ցայսօր: Եւ յորժամ գուր իբրև զմեզ ճանաչողք ճշմարիտ մեր օրինացս լինիք՝ Վիրք և Աղուանք ըստ մեր և ձեր կամս չիշխեն ելանել»:

Ի՛. Եւ ընկալեալ զայսպիսի հրովարտակ ամենայն Հայոց աւագանւոյն և ընթերցեալ զամենայն գրեալսն ի հրովարտակին, և զայն ևս իմացեալ, թէ զօրէնս անօրէնութեան իւրեանց զրով առաքէ առ նոսա, ծանուցեալ և զառ ի ծածուկ նետս թշնամոյն, զոր ձգէր խորամանկութեամբ յանարատ հօտն Քրիստոսի՝ տրտմալ առողջախորհուրդ ժողովուրդք սուրբ հօտին Քրիստոսի ի կոր կործանեցան, թէ ընդէր իսկ բնաւ այնպիսի դառն և լի թիւնօք ծնեալ ի նոցանէ ճառեցան իրքս:

25 «Մի՞ գուցէ, ասեն, աճեցեալ ի պակասամիտ և ի փառախնդիր անձինս թերահաւատ մարդոց, չարաչար ձգտեալ արմատս՝ կորնչիցին բազումք, վրիպեալք ի ճշմարիտ և յարգար հաւատոցն Քրիստոսի»:

Ժողովեցան այնուհետև ըստ հրամանի տանուտերացն Հայոց սուրբ եպիսկոպոսք ըստ դաւառաց աշխարհին Հայոց, և պատուական երիցունք

30 և վստականք, որք են այսոքիկ. *Եւ Յովսէփ, որ թէպէտ և երէց էր ըստ ձեռնադրութեան՝ այլ զկաթողիկոսութեան Հայոց զաթոռն ունէր ի ժամանակին. տէր Անանիա՝ Սիւնեաց եպիսկոպոս, տէր Մուշէ՝ Արծրունեաց եպիսկոպոս, տէր Սահակ՝ Տարօնոյ եպիսկոպոս, սուրբն Սահակ՝ Ընդտունեաց եպիսկոպոս, տէր Մելիտէ՝ Մանձկերտոյ եպիսկոպոս, տէր

35 Եգնիկ՝ Բագրեանդեայ եպիսկոպոս, տէր Սուրմակ՝ Բգնունեաց եպիսկոպոս, տէր Թաթիկ՝ Բասենոյ եպիսկոպոս, տէր Երեմիա՝ Մարդաստանի եպիսկոպոս, տէր Գաղ՝ Վանանդեայ եպիսկոպոս, տէր Բասիլ՝ Մոկաց եպիսկոպոս, տէր Եղբայր՝ Անձկացեաց եպիսկոպոս, տէր Տաճատ՝ Տայոց եպիսկոպոս, տէր Քասուն՝ Տարբերունոյ եպիսկոպոս, տէր Զաւէն՝ Մանա-

4 Աս. աշխարհ և յիսոյ յաստուածոց

9 ՏՏ. աշխարհէ էք

10 2. զարգարեւ զիշխու: Թերեւս զմեր արգ և զարգար...

11 Աս. օրէն

13 ՏՏ. կայ մեզ և մեզ: 2.

կա մեզ և մեզ: Այսպ.

Ուղղեցինք ըստ Ն. Բ.,

Ք. ՊԱՏԿ., Գ. Տ.-Մ.

14 ՏՏ. զի զկարծեցեալ

14 2. զրեւ հրամայեցար յորոց հրամայեցար ձեզ

և թէ

24 ԲԴՏ. դասն լի

28 Աս. տանուտերանցն

30 ԲԴՏ. ուղղագրում ևն սուրբն յովսէփ

39 2. տէր զաւ

նադուռն է կախկոպոս, տէր եղիշէ՝ Ամատունեաց կախկոպոս, տէր Երեմիա՝
 Ապահունեաց կախկոպոս: Այսոքիկ ամենեքեան կախկոպոսքս. և ի
 պատուական երիցանց՝ սուրբն Ղեոնդ, և Խորէն ի Մրենեայ, և Դաւիթ,
 և այլ պատուական երիցունք, և աւագ վանականք բազումք, հանգերձ
 5 սքանչելի և հրեշտակալիօն տերամբն Աղանաւ, որ էր յազգէն Ար-
 ծրունեաց: Եւ որք ի նախարարացն էին ժողովեալք՝ տէրն Սիւնեաց
 Վասակ, և տէրն Արծրունեաց Ներշապուհ, Վրիւ Մազխագ, տէրն Մամի-
 կունէից և սպարապետն Հայոց Վարդանն, տէրն Վահուհեաց Գիւտ,
 տէրն Մոկաց Արտակ, տէրն Անձեացեաց Շմաւոն, տէրն Ապահունեաց
 10 Մանէճ, տէրն Վանանդեայ Առաւան, տէրն Արշարունեաց Արշալիր,
 տէրն Ամատունեաց Վահան, տէրն Գնունեաց Ատոմ, տէրն Պալունեաց
 Վարազշապուհ, տէրն Աշոցայ Հրահատ, տէրն Դիմաքսնից Հմայեակ,
 տէրն Արեղենից Գազրիկ, տէրն Առաւելենից Փափագ, Վրէն Զիւնական:
 Այսոքիկ ամենեքեան աւագ տանուտեարք, հանգերձ աւագ սեպ-
 15 հօք և բարեպաշտ կախկոպոսօք և աւագ քահանայիւք և վանականօք,
 պատասխանի հրովարտակիւն գրէին առ թագաւորն Յազգերտ և առ
 ամենայն աւագանին դրանն այսպէս.—

ԽԴ. «Ի լուսաւոր և ի ճշմարիտ օրէնս մեր գրեալ է, որ ձեզ ընդու-
 նայնութիւն և բարբանջմունք թուին, թէ «Ծառայք, հնազանդ լերուք
 20 մարմնաւոր տերանց ձերոց՝ որպէս Աստուծոյ». և մեր ըստ կարի զօրու-
 թեան մերոյ երկուցեալ նախ ի հրամանէ օրինաց մերոց, և ապա ի ձեր
 ի մեծ թագաւորութենէդ, եղեալ ի մօր՝ ոչ միայն ըստ երկիւղի մարդ-
 կան, որպէս առ աւանդ, ըստ օրինի չար ծառայից ծառայել ձեզ, այլ
 կամաւ իսկ և յօժարութեամբ՝ յամենայնի զձեր կամս և զհրամանս
 25 կատարել. և ծառայել ձեզ ոչ միայն կարասւոյ ծախիւք, այլ և զարիւն
 անձանց մերոց և որդւոց ի վերայ ձեր դնել: Բայց վասն հոգւոց մերոց
 դիւտի և կամ կորստեան՝ զձեզ ինչ ամենեկին այդ հոգ մի աշխատեցէ:
 Եւ վասն պարգևի և պատուասի որ երկնչիքդ յաստուածոցդ յաղագս
 մերոյ ոգւոց, որպէս ասէքդ՝ ի մեր անձինս և յոգիս հասցէ յԱստուծոյ
 30 օգուտն այն և կամ պատիժ: Բայց դուք զիրսդ եւթ զայդ լուեալ ներե-
 ցէք մեզ. քանզի որպէս անհնար է մարդկային բնութեանց փոխել
 զերկնից տեսչութիւնն յայլ տեսչութիւն՝ նոյնպէս և անհնար է՝ որ ի բնէ
 ուսեալ եմք և հաստատեալ յօրէնս յայս՝ անսալ աղապիսի հրամանի և
 հաւանել. զոր և լով բանիւք անգամ լսել ոչ կարեմք, քանզի և կամիմք
 35 իսկ ոչ:

«Այլ վասն օրինաց ձերոց, զոր գրեալ էր և տուեալ բերել առ մեզ՝
 մեր ձեզ ոչ երբէք լսեմք: Մինչ որ այդր լինիմք ի դրանն, *և կամ ի
 մոգուցդ, որ ձեր օրէնսուսոյցքդ իմն կոչին, այլն արարեալ արհամար-

2 2. այսօք ամենեքեան
 կախկոպոս: Այսօք ի
 վերելից աւելացած իկ
 3 2. և Խորէն մրենեայ
 5 2. տէրն (մրան պատիւ)
 աղանա որ
 7 2. աշուղ և յեղոյ մեր-
 շապուհ

10 2. տէրն արշալուհեաց
 12 2. տէրն աշոտայ
 13 2Աս. վասպալ
 14 2. այսօք
 15 2. քահանայք
 16 2. լուսանցք. պատաս-
 խանի Թղթին այսպէս
 20 Կողոս Գ, 22

22 2Աս. ի մեծի
 26 ԲԳՏ. լիմ ձեք
 28 288. յաղագս սիրոյ ոգ-
 ւոց
 37 2. մինչ ի վերելից գրած
 որ
 38 2Աս. օրէնսուսոյցքդ

- հեմք³⁸. Թող թէ և գրոց ևս յօժարեցուցանէք զմեզ կարգալ և լսել, որ ինչ ոչ է մեզ պիտոյ և խնդիր: Այլ յառաւել ևս պատուելոյ զթագաւորութիւնդ ձեր՝ և բանալ անգամ զգրեալսդ և կամ տեսանել ոչ կամեցաք. զի զօրէնս, զոր ճանաչեմք եթէ սուտ են և անմիտ մարդոյ բարբառնջմունք, զոր բազում անգամ մեր լուեալ է ի ձեր անուանեալ սուտ վարդապետացդ, և տեղեակ եմք իբրեւ զձեզ՝ զայն ոչ կարգալ պարտ է և ոչ լսել: Վասն զի ընդ կարգալն՝ հարկիմք և ծաղր առնել, ուստի օրէնքն և օրէնադիրքն և որք պաշտեն զայդպիսի խարէութիւնս՝ ի միասին թշնամանին: Յազապս որոյ և ոչ զմեր օրէնս գրել և տալ բերել առ ձեզ, ըստ հրամանիդ ձերոյ, ի դէպ և պատշաճ համարեցաք: Զի եթէ զձեր սուտ և զարժանի ծաղու օրէնսդ չհամարեցաք արժանի կարգալոյ և մատուցանելոյ ի մեզ, զի մի թշնամանեացուք զձեզ, ծաղր առնելով զօրինօքդ, — զոր ըստ ձերում իսկ մեծի խրատոյդ պարտ էր զմտաւածել ի գրելն և ի տալ բերելն առ մեզ, — մեք զիմարդ զայսպիսի զաստուածասէր և զճշմարիտ օրէնսն գրիցեմք առ ձեր անգիտութիւնդ յայպանումն և ի թշնամանս: Բայց այս ևեթ ձեզ ի հաւատոյս մերոյ յայտնի լիցի, զի տարերց ոչ ծառայեմք, արեգական և լուսնի, հողմոց և կրակի, որպէս զուրդ. և բազում աստուածոցդ, զոր անուանէքդ զուրք ի յերկրի և ի յերկնի՝ պաշտօն ոչ մատուցանեմք: Փանդի ուսաք և հաստատեալ ծառայեմք միումն միայնոյ ճշմարտին Աստուծոյ, որ արար զերկինս և զերկիր և զամենայն որ ինչ ի նոսա, և նա միայն է անուանելոցդ ի ձէնջ աստուածոցդ Աստուած և արարիչ, թագաւոր թագաւորաց և տէր տերանց. և նմա միայնոյ վայել է ամենայն բանաւորաց՝ մատուցանել երկրպագութիւն և պաշտօն»:
- ԻՆ. Եւ գրեալ զայս ամենայն բանս ի նամակին սուրբ քահանայից ժողովոյն, և հանդերձ ամենայն նախարարօքն Հայոց ետուն տանել առ թագաւորն Արեաց Յագկերտ: Եւ նորա հրամայեալ կոչել զմոզան և զամենայն աւագան զրանն՝ ետ բանալ զնամակն զոր առաքեցին Հայք, և կարգալ առաջի ամենեցուն: Եւ լուեալ զրանս նամակին թագաւորն հանդերձ մոգօքն և ամենայն աւագանեաւ զրանն, և սրտմտութեամբ բարկութեան զրգոեալ՝ հարցանէր ցմոզան և ցամենայն Արեաց աւագանին, թէ «Ձեզ զիմարդ թուի, ծառայից այդպիսի աներկիւղ համարձակութեամբ գրել առ իւրեանց տէրն»: Իսկ զասք մոգուցն և ամենայն մեծամեծացն աւագանւոյն զրանն՝ յոտն կացեալ ասացին, թէ «Նոցա զկորուստն անձանց իւրեանց և աշխարհի գրեալ է առ ձեզ. բայց ձեզ թէ սրպէս պարտ է ծանուցանել նոցա զձեր տէրութիւն և զնոցա ծառայութիւն՝ զայն զուրք իշխէք»: Առաւել ևս զրգոեալ զթագաւորն և զամենայն աւագանին ասելով. «Եթէ ոչ ուստեք ունէին նոքա յայլուստ օգնականութեան յոյս՝ զայդպիսի բանդ ի միտս իսկ իւրեանց նկատել չիշխէին, թող թէ նամակաւ առ ձեր թագաւորութիւնդ առաքել»: Զայս չարախորհուրդն Միհրնէրսեհ ասէր:

388. զգրեալսդ կամ տեսանել

18 2. որպէս և զուրդ

21 88. զամենայն ինչ որ

31 2. յամենայն

32 288. ի ծառայից

34 288. զնոցա կորուստն

38 2. 22—38 տողերը պա-

րունակող սխալակի տակ ունի ծանօթ. ի թղթէս էր պակաս, և ի յօրէնս նախ այսպէս էր գրած

Եւ թագաւորն Յագիկերտ իրբն լուաւ զայս ամենայն ի մոգուցն և յամենայն դրան աւագանւոյն՝ սրտամտութեամբ զայրացեալ՝ հրաման ետ վաղվաղակի հրովարտակս առնել յաշխարհն Հայոց և Վրաց և Աղուանից: Եւ հրամայէր գրել յերեսին հրովարտական, զի ամենայն տանուտեարքն և աւագ սեպուհքն երեցունց աշխարհացն փութով և անխափան ի դուռն եկեսցեն. «Եւ որ որ, ասէ, ծուլացեալ յապագեսցէ՝ առանց ամենայն թողութեանց մահու պատուհաս կրեսցէ»: Եւ հասեալ հրովարտակս այս յերեսին յաշխարհսն, Հայոց, Վրաց և Աղուանից, և ընթերցեալ առաջի նոցա, իրբն լուան զայնպիսի ստիպով զկոչումն զամենեցունց՝ անդէն և անդ զիտացին զպատճառս իրացն, թէ չէ խաղաղութեամբ, այլ կորստեան ոգւոց է ստիպումն կոչմանս այսորիկ. տրտմալք աղմկէին և յԱստուծոյ օգնականութիւնն ապաստանեալ ապաւինէին:

Պատգամաւորութիւն այնուհետեւ երեքին աշխարհքն առ միմեանս առնէին և ուխտադրութիւնս, և բազում երգմամբ Աւետարանին հաստատէին: Խորհէին՝ զչերթալն որպէս ապստամբութիւն կարծեցուցանել, և զերթալն խռովեալք տարակուսէին. հաշուէին զերթալն լաւագոյն, և ելից իրացն զԱստուած կոչէին օգնական: Բայց զիւրեանց զմիտս և զբանս և զխորհուրդս, միջնորդութեամբ սրբոյ Աւետարանին, անբակ և աներկեան առ միմեանս հաստատէին, թէ «Երթամք, այս, այլ ուրանալ զԱրարիչն երկնի և երկրի ոչ հաւանիմք: Եւ այս կատարի մեզ յԱստուծոյ, յորժամ ցուցանեմք զմեզ Քրիստոսի մի մարմին և մի հոգի. յիշելով զսուրբ զառաքեալսն, զբարոգքն սուրբ եկեղեցւոյ, որոց էր սիրտ մի և ոգի մի. որոց բարեխօսութեամբ ուղղեսցէ զմեր պատասխանիս առաջի անեղ թագաւորին Փրկիչն մեր և Տէր Յիսուս Քրիստոս, և պահեսցէ զմեզ *յարձակմանէ չար զազանին, որ զիմեալ գայ ի վերայ մեր. քանզի ոչ երբէք Աստուած զմիարանեալսն ի բարի կամս՝ եթող ի ձեռաց: Իսկ եթէ որ որոշեալ ձեղքեսցի յայս ուխտէս միարանութեան՝ և Որդի մարդոյ, որպէս և ինքն իսկ ասէ, ուրացեալ ընկեսցէ զայնպիսին յերեսաց իւրոց առաջի Հօր և հրեշտակաց երկնից»:

Եւ այսպէս միարանեալք ուխտիւք և երգմամբ երեքեան աշխարհքն, Հայք, Վիրք, Աղուանք, գնացին ի դուռն:

Եւ որք ի ժամուն ի մեծամեծ աւագանւոյն Հայոց յուղի անկեալ ճանապարհորդեցան՝ այսորիկ են. ի տոհմէն Սիւնեաց Վասակ Սիւնեաց տէրն, որ և ի ժամուն մարդպանն էր Հայոց. և ի տոհմէն Արծրունեաց Ներշապուհ. ի տոհմէն Ռշտունեաց Արտակ. ի տոհմէն Խորխոռունեաց Գաղիշոյ. ի տոհմէն Մամիկոնէից Վարդան, Հայոց ասպարապետ և տէրն Մամիկոնէից. ի տոհմէն Մովսէս Արտակ. ի տոհմէն Ապահունեաց Մանէճ. ի տոհմէն Ամատունեաց Վահան. ի տոհմէն Վահուունեաց Գիւտ. ի տոհմէն Անձեացեաց Շմաւոն: Եւ յաշխարհէն Վրաց՝ Բղիշին Աշուշայ

և այլ տանուտեարք աշխարհին:

1 2. աղիկերտ

5 ԱՏ. երեցունց

8 2. աշխարհն: ԱՏ. յաշխարհն

9 ՏՏ. կոչումն

11 2. կոչմանս այսորիկ

15 ՏՏ. չերթալն

15 2. *ապստամբութեամբ

18 2. սրբոց

26 ԲԳՏ. միշտ երբեք

29 Մատթ. Ժ, 33. Աուկ.

ԺԲ, 9

30 2. ուխտիւ

35 ՏՏ. ընդշտունեաց

35 ԱՏ. խորխոռունեաց

39 ՁԱՏ. շմաւոն

39 2. Բղիշին

ԻԶ. Եւ հասեալք ամենեքեան սոքա ի դուռն՝ յանդիման եղին նախ մեծամեծացն զրան արքունի և ապա թագաւորին Յազկերտի: Հրաման տուեալ արքային Պարսից Յազկերտի առ վաղիւն, որպէս զի ամենայն աւագանին զրանն հանդերձ երևելի մոգօքն առաջի նորա

5 լիցին ի խորանին: Եւ ասացեալքն ի թագաւորէն կատարէին առ վաղիւն: Ապա հրամայէր զուղեկեալսն ի Հայոց, ի Վրաց և յԱղուանից զառաջեաւ ածել: Եւ նախդոյն հարցեալ ցՀայոց տանուտեարսն և ցսեպուհան՝ ասէր, եթէ «Նախ և առաջին կամիմ լսել ի ձէնջ, եթէ զինչ համարեալ եմ ես ձեզ, և կամ թէ դուք որպէս կարծէք զձեր անձինս լինել մի»: Եւ նոցա պատասխանի արարեալ միարան ասացին, եթէ «Այդ հրամանիդ տեսութիւն և գիտելութիւն՝ և առանց պատասխանի լսելոյ ի մէնջ՝ յայտնի է ամենայն Արեաց և անարեաց»: Եւ թագաւորն անդրէն երկրորդեալ ասաց, եթէ «Յայտնի և անծածուկ են այնոցիկ, որ ընդ իմով իշխանութեամբ են և հրամանն իմում ընդդիմանալ չիշխեն ամե-

10 նեին. բայց ես ի ձէնջ կամիմ լսել, և զձեր ճանաչողութիւնդ կամիմ գիտել, եթէ զինչ հաշուեալ կարծէք զիս. ասացէք ցիս»: Եւ նոցա պատասխանի արարեալ ասացին, եթէ «Մեք զձեզ թագաւոր գիտեմք, որպէս ամենեցունց՝ առաւել ես մեր. իշխանութիւն ունիս նման Աստուծոյ ի վերայ մեր և ամենայն մարդոյ որ է ի թագաւորութեան քում՝

15 սպանանել և կեցուցանել»:

Եւ Յազկերտի արքայի լուեալ ի նոցանէ և ամենայն զրանն աւագանոյն զայսպիսի պատասխանիս՝ ասէ ցնոսա թագաւորն Յազկերտ. «Այդ պատասխանիք ձեր ի նամակէն, զոր ետուք բերել առ իս՝ շատ հեռի են և աննմանք: Վասն զի ի նամակին յայտ արարեալ էր, եթէ է իւրք, որովք ծառայեմք քեզ և կամաց քոց և հրամանի չընդդիմացեալք հաւանիմք. և է ինչ, զոր ոչ քեզ պարտ է ասել և ոչ մեզ հնար է հաւ-

25 գանդել և յանձն առնուլ: Արդ՝ ի մեր թագաւորութենէս և ամենայն Արեաց՝ ի ձէնջ նախ և առաջին կարեոր և պիտոյ խնդիր այդ է, և այդու ճանաչի մեր առ ձեզ տէրութիւն և խնամարկութիւն, և ձեր առ մեզ արդարամտութեամբ ծառայութիւն և հնազանդութիւն. զի զվատ-

30 տակոյ և զօգտէ, որ մինչև ցայսօր ձեր առ մեզ թագաւորս և առ Արեաց աշխարհս ցուցեալ՝ զոհ եմք. և արդ կամիմ պատուով և մեծամեծ փառօք արձակել զձեզ յաշխարհն ձեր. միայն եթէ զայդ ես զիմ զկամս, որ վասն ձեր հոգւոյ փրկութեան հոգացաք՝ յանձն առնուք և զատնայք

35 ի կորստեան ճանապարհէն, յորում ցայժմ իբրև զկոյր մի ի խաւարի շրջեալ էիք: Ապա եթէ ալլազգազոյն ինչ խորհիք, և արդարև յորում միտս և մոլար օրէնս ցայժմ կեցեալ էք և ի նմին յամուեալ պնդիք դուք, Հայք, Վիրք և Աղուանք՝ առ ոչինչ համարիմ զայնչափ ի ձէնջ օգուտս և զվաստակս, այլ կնաւ և որդւովք և ազգաւ կորուսանեմ ի միջոյ»:

4 2. ամենայն, յուսակց-
փում աւելացրած զ

6 2. զուղեկեալսն (փր-
ուածներով)

9 88. ձեզ կամ թէ դուք

9 ԲԳՏ. ուղղագրում եմ լի-

նել իմ՝

11 2. նախ Հրամանդ. յե-
տոյ ուրիշ գրով աւելա-
ցրած է — Հրամանիդ

24 88. եթէ իւրք իւրք՝
որովք: 2. այսպես, փր-

ուածներով

26 88. իմ հնար է

33 ԱՏ. միայն թէ զայդ ևս
իմ զկամս: ԲԳՏ. միայն
թէ զայդ ևս զիմ կամս

39 88. և վաստակս

Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս, պատուոյ և խոստմանց և մահու սպառնալեաց, ի թագաւորէն Պարսից Յազկերտէ երեցունց աշխարհաց ազատանուցն՝ լռեցին առ վայր մի այլքն. բայց յառաջ կացեալ աներկիւղ և քաջասիրտ մտօք Վարդանայ Մամիկոնէից տեառն և Հայոց սպարապետի՝ պատասխանի ետ թագաւորին Յազկերտի առաջի ամենայն
 5 բազմութեանն և ասէ, եթէ «Բազումք են յայս երկից աշխարհաց յազատորերոյ, որք են աւագ քան զիս և գահու և աւուրբք, և շատ են, որ ի խոնարհ են: Զվաստակ և զհպատակութիւն, զոր ծառայից պարտ է առ իւրեանց տեարսն և առ թագաւորսն առնել՝ զայն նախ դու, որ
 10 ամենեցուն տէրդ ես, և ապա ամենայն Արիք, զիմ և զիւրաքանչիւր ի նոցանէ մինչև ցալժմ՝ քաջ գիտէք, և ոչ ինչ պիտոյ է ինձ և կամ ումեք ի սոցանէ զիւր զվաստակ և զսպաս ծանուցանել ձեզ: Յայսմ հետէ և յառաջ ի մտի այսպէս եղեալ իմում անձինս, զի եթէ և զոյ հնար առնել զմի անձն իմ բազում անձինս, զոյժ և զյօժարութիւն կամաց առաւել
 15 ևս քան զնոյնս, զկեանս և զկարասի, որ գամ մի յիմում տանս կայ, ձեր առնելով, և ի վերայ Արեաց տեառն և ի վերայ Արեաց աշխարհի եղեալ է ի մտի մաշել: Բայց զօրէնս, զոր ուսայ յԱստուծոյ ի մանկութենէ իմմէ, թողու և ընդ երկիւղի մարդոյ փոխանակել՝ չէ հնար: Զի եթէ ի մարդոյ ընկալեալ էր զարդար վարդապետութիւնն, զոր հաս-
 20 տատեալ է ի միտս իմ, գիտէի թէ ճշմարիտ են, և ուրանայի՝ ողորմելի զանձն համարէի. թող թէ օրէնս, զոր ընկալայ և ուսայ ի բերանոյ Աստուծոյ՝ վաճառել ընդ երկիւղի մարդոյ և մնտի փառաց. քաւ լիցի: Իմ պատասխանիք այդ են, յորում ցանկամ մեռանել, քան թէ կալ ուրացութեամբ առանց Աստուծոյ: Իսկ այլքս, որ կան առաջի ձեր
 25 ամենեքեան, որ են ի քրիստոնէական կարգէ՝ բաւական է իւրաքանչիւր ոք ընդ անձին իւրոյ տալ պատասխանի»:

Եւ լուեալ այլ ազատանուցն, որք էին յերկից աշխարհաց, Հայոց, Վրաց և Աղուանից, զպատասխանիսն աներկիւղութեամբ զսպարապետին Հայոց Վարդանայ և զսաստիկ սրտմտութիւն զտեսեան թագաւորին՝
 30 ետուն պատասխանի և ասեն. «Ներեցէ մեզ արքայ աւուրս ինչ խորհել ընդ միմեանս, և առնել ձեզ պատասխանիս հաստատապէս միարանութեամբ. վասն զի յազագս հոգւոց ընտրողութեան խնդրին ի մէնջ պատասխանիքդ, յորում կայ առաջի գիւտ և կամ կորուստ յաւիտեանական: Եւ ոչ է պարտ ստիպով և անքնին մտօք առաջի ձեր առնել այդպիսի
 35 մեծի խնդրոյ դարձուած բանից. քանզի գնախնի և զսովորական հայրենի աւանդութեան մերոյ խնդրէք գրակտումն, և զյանձնառութիւն բռնադատէք օրինաց՝ որոց ոչ եմք եղեալ մեք և կամ հարք մեր ընդունողք և սիրողք»: Եւ թագաւորին ամենայն աւագանեան յանձն առեալ հաւանեցան բանիցն, և շնորհեալ նոցա զժամակալութեան խնդիրն՝
 40 արձակեցին զատեանն:

2 Աս. երեցունց

5 2. նախ սպարապետի, յետոյ ա'ն վերուած

6 2Աս. այս երկց

9 ՏՏ. առ թագաւորն

12 ՏՏ. ի նոցանէ

18 2. մարդւոյ

19 2. զոր հաստատեալ ի միտս իմ

21 ՏՏ. զանձն իմ

27 2. յ. գ. ե.ք աշխարհէ:

Աս. յերեք աշխարհէ

37 2. մեք կամ հարք մեր

- իշէ. Յայնժամ ի մի վայր ժողովեալ նախարարացն՝ ամենեցուն, որք էին յերեցունց աշխարհացն, Հայոց, Վրաց և Աղուանից, և տարա-
կուսեալք յանձինս իւրեանց, խորհուրդ ի մէջ առեալ, թէ զինչպիսի
հնարիւք և մտածութեամբ ելս իրացն կարասցեն գտանել: Եւ յածեցու-
ցեալ զմիտս ի բազում յուզմունս խնդրոց զսակաւ առուրս՝ յայս միտս
առ վայր մի հաւանեցան և հաստատեցան, եթէ «այլ ոչ ինչ գոյ մեզ
հնար գերծանել յորոգայթէս, զոր ձգեալ Հար որսորդին սատանայի
պաշարեաց զմեզ՝ բայց եթէ առ ժամ մի յանձն առնումք պատճառանօր
զհրամայեալս նոցա. և երթեալ յիւրաքանչիւր յաշխարհ՝ պնդեմք
կրմ կեամք, ծառայելով ճշմարիտ հաւատոյն Քրիստոսի, յոր ծնաք աւա-
զանին նորոգութեամբ ի ձեռն ամենասուրբ վարդապետութեան նահա-
տակին Գրիգորի և նորին զաւակի, և կամ թողեալ զաշխարհ՝ գնամք
իւրաքանչիւր յօտարութիւն կնաւ և որդւովք, ապաւինեալք և հաստա-
տեալք ի բան կենարար Փրկչին, որ ասէ, թէ «Յորժամ հալածեցեն
զձեզ ի քաղաքէս յայսմանէ՝ փախի՛ջիք ի միւսն»: Ապա եթէ զանձանց
միայն զփրկութիւն եղեալք ի մտի, ընդդիմանամք անօրէն հրամանաց
իշխանին՝ անթիւ բազմութեան արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց
լինիմք պատճառ յաւիտենից կորստեանն. զորս խաղացուցեալ այսր՝
զընաւս ծառայեցուցանեն անօրէնութեանց պաշտամանց ազգաց յազգս»:
- Արդ՝ թէպէտ և ածեալ ուրուք զմտաւ զայսպիսի որոշողութեամբ
առանձինն, և զնոյնս դարձեալ խորհեալք միաբանութեամբ առ մի-
մեանս զառուրս սակաւս զցայգ և զցերեկ՝ սակայն ոչ իշխէին յայտնել
զօրավարին Հայոց Վարդանայ տեան Մամիկոնէից զմտածութիւն
միաբանութեան իւրեանց. ճանաչելով ի միտս իւրեանց, թէ նմա ոչ է
հնար յանձն առնուլ և հաւանել այսպիսի խորհրդոյ, ունելով անշարժ
զհաւատ հոգւոյն իւրոյ ի վերայ հաստատնոյ վիմին Քրիստոսի: Բայց
սակայն զշայտնելն նմա և չպատմել զայս ամենայն՝ չկարէին հան-
դուրժել, քանզի գիտէին, եթէ առանց նորա ամենայն խորհեալքն ի նո-
ցանէ և պատճառադրութիւնք և արարուածք՝ թերիք են և անկատարք:
- Զի թէպէտ և կարծէին լինել կարող, ըստ պատճառախնդիր խորհելոցն,
գերծանել խաբէութեամբ և գողանալ զմիտս թագաւորին և զամենայն
Արեաց հրապարակին, և դառնալ յիւրաքանչիւր յերկիր՝ սակայն
գիտէին, թէ թերակատար և ոչ լիապէս լինի նոցա գործ խորհրդոյն
և իրացն առաջարկութիւն: Վասն զի տեսեալ էր ամենեցուն և լիով
ի գրոց ճանաչէին, եթէ ամենայն իրք այնպիսի գործոյ ի բնէ յոլով
Մամիկոնէիցն ազգաւ և նոցա միաբանութեամբ ելեալ էին ի գլուխ:
- Որոց ածեալ զայս ամենայն զմտաւ նախարարացն ամենեցուն և
սեպհացն, որք էին ի զբանն ժողովեալք՝ միաբան եկին առ տէրն Մա-
միկոնէից և Հայոց զօրավարն Վարդան, և յայտնեալ նմա զխորհուրդն՝
պատմեցին զիւրեանց զիմաստս ամենայն և զոր խորհեալ էին առնել.
յաւելեալ ի նոյնս թախանձումն և աղերս ամենեցունց՝ ասէին. «Հայեանց,

9 ՏՏ. իւրաքանչիւր յաշ-
խարհ

13 2. իւրաքանչիւր յօ-
տարութիւն

15 Մատթ. Ժ, 23

25 ԳՏ. զանշարժ

27 ԱՏ. չյայտնելն: ԲԳՏ.
ուղղագրել են չյայտնել

32 ՏՏ. երկեր

33 2. լիք թէ

40 ՏՏ. զամենայն

41 2. յաւելեալս

- ասեն, ի մեզ անընդոստ մտօք. հայեաց, ասեն, և յառաջիկայ դիպմունս
բազմութեան բիւրոց մարդկան պատահելոց չարաչար աղետից. յիշեան
զհառաչանս մարց, զմտան ած զտղայոց ողբումն, զծերոց ստիպով և
զպառաւանց վարելոց յօտարութիւն, և այլ ամենեցունց դիպելոց
5 այսպիսի անհնարին և չար վշտաց: Թէ լոկ միայն մարմնոյ աշխատու-
թեամբ և մահուամբ էր կրել զայս ամենայն՝ համայն ծանր էր և
զառն և արժանի լալոյ. թող թէ առ հասարակ առաջի հոգւոյ և մար-
մնոյ գայթակղութիւն և կորուստ: Եւ ոչ եթէ լոկ հարեանցի լինի հա-
սելոյ վտանգիս վախճան, այլ ցանկ մածեալ խաւար ամբարշտութեան՝
10 թանձրամածութեամբ ունելոց է զսուրբ եկեղեցիս մեր և զժողովուրդս,
զկանայս և զծնունդս մինչև յաւիտեան: Եւ եթէ դու միաբանելով
մերում խորհրդոյս, կարացես առ վայր մի հաւանեցուցանել զքո
միտսդ՝ գիտեմք զի ողորմութեան դիպիմք բազումքս, այլ և ոչ ընդ-
հանուր եկեղեցիք երեցունց աշխարհացն մատնին յաւեր, և ոչ վարին ի
15 գերութիւն բովանդակ աշխարհացն բնակիչք. զի ոչ շարժի սուրբ
հաւատն ի հիմանէ, այլ թէ և առ վայր մի դղորդ հասանէ՝ կանգնէ
հաստատ անդրէն և հաստատէ աջ Ամենակալին: Եւ այս լինի հաստատ
այսպէս, եթէ կարացես վայր մի հիւանդանալ վասն մեր, որպէս զի
ողջացուցէ զմեզ քե հանդերձ ամենագթածն բժիշկ Բանն Աստուած»:
20 Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս զօրավարին Հայոց Վարդանայ տեառն
Մամիկոնէից ի նախարարացն Հայոց, Վրաց և Աղուանից՝ ամենեկին ոչ
առնու յանձն լսել և հաւանել այսպիսի բանից և կամ բնաւ հաղորդ
լինել այսպիսի խորհրդոյ. այլ յոյժ խռովեալ մեծածայն գոչմամբ ասէր
ցամառնեան, թէ «Մի լիցի ինձ ստել Արարչին իմում՝ պատճառանօք
25 և կամ ճշմարտութեամբ, և մի ուրանալ զայն առաջի անօրէն և
մահկանացու ազգի, որ ուրանայ զուրացողս իւր առաջի Հօր և հրեշտա-
կաց սրբոց: Քան լիցի ինձ յաղագս զմտաւ ածելոյ զկարիս և զվիշտս
զկնոջ և զորդւոց և զազգի՝ տալ ի մոռացումն զոր ասէն, թէ «Որ
սիրէ զկին և զորդիս առաւել քան զիս՝ չէ ինձ արժանի»: Այլ դուք, որ
30 այժմ յերեցունց աշխարհաց եկեալդ էք տանուտեարք և սեպուհք, շնոր-
հիւ ողորմութեամբն Քրիստոսի լի էք ամենայն զօրութեամբ և լաւու-
թեամբ. զի ըստ ազատութեան արուեստի առաւելիալ էք ամենայն
հրահանգիւ, և ճանաչիք երեւելի ի մէջ սպայիս և ի մէջ ամենայն
ազգաց՝ ի մարտս և ի բոլոր կարգս քաջութեամբ. իսկ զճշմարիտ և
35 զարդար հաւատն ունեալ էք յԱստուծոյ ի ձեռն առաքելականման հովուին
սրբոյ նահատակին Գրիգորի և նորին զաւակի. բաւական էք ընդ իւրա-
քանչիւր անձին տալ պատասխանի, և որպէս խորհիք՝ կարիցէք արդեօք
և առնել: Այլ ինձ ոք ի ձէնջ՝ զոր ինչ անհնար է ինձ լսել բանիւք,
թող թէ և առնել արդեամբք՝ մի ասէք»:

2 ՏՏ. աղէտից

4 2. և այս ամենեցունց

7 Թերեւս՝ առաջի կայ

Հոգւոյ եւն

13 2. բնթանալ

14 ԱՏ. այստեղ եւ յետոյ

երեցունց

16 2ԱՏ. Հասանի

27 2. մտաւ ածելոյ

28 2. որ ասէն

29 Մամթ. Ժ. 37

33 2. ճանաչիք երեւալ

սպայիս, լուսանցում է

մէջ: ԳՏ. սպայից

34 ՏՏ. և ի մարտս և ի

կազս քաջութեամբ

37 ՏՏ. կարիցէք ասնել:—

2. արդեամբք...

- Եւ լուեալ զայս ամենայն զխօսս՝ բազմութեան նախարարացն աշխարհացն երեցունց ի զօրավարէն Հայոց ի տեառնէն Մամիկոնէից Վարդանայ, թէպէտ և յանհնարին տրտմութիւն ընկզմաւք խռովէին՝ ալ սակայն ոչ ինչ թոյլ տուեալ լինէին ի բանիցն առաջարկելոցն,
- 5 իմացեալ և առ կարիս վտանգին և ալ հնարս մաղթանաց: Եւ ժողովեալք ի մի վայր՝ կոչէին առ ինքեանս զիշխանն Մովսէս զԱրտակ և զնա առաւել փութացուցանէին՝ անձանձրոյթ խանդաղատանօք նստել առանձինն և խօսել ընդ սպարապետին իւրեանց տեառն Մամիկոնէից տոհմին: Եւ նա ինքն էր այր համեստ, մտացի և քաջ, և տէրն Մամիկոնէից
- 10 նէից Վարդան առաւելապէս պատուով սիրէր զԱրտակ: Որ և հաւանեալ հրամանի նախարարացն Հայոց՝ յանձն առնոյր ամենայորդոր փութով ջանալ ընդ նմա յարաժամ և աղաչել, զոր և առնէր իշխանն Մովսէս Արտակ, մերթ առանձինն և մերթ հանդերձ աւագանեաւն Հայոց, ըստ յանձնառութեանն իւրոյ. որք ոչ գաղարէին զցայգ և զցերեկ խօսել
- 15 ընդ նմա զնոյն բանս և զաղերս ի բազում աւուրս: Զորս և ստիպագոյնս և անհանգիստս ի նոյն խորհուրդս ճեպեցուցանէր զամենեւեան բղբլին Վրաց Աշուշայ, որ էր այր խելացի և խորհրդական և ունէր կին յազգէն Արծրունեաց, զքենի մեծի սեպհին Մամիկոնէից, եղբօրն Վարդանայ. որ ևս առաւել յորդորէր յառաջագրեալն Աշուշայ զամենայն
- 20 բազմութիւն նախարարացն Հայոց և զտէրն Մովսէս զԱրտակ, խօսել ընդ զօրավարին Հայոց Վարդանայ զայս ամենայն առանց յապաղելոյ: Եւ ինքն զնոյն խօսել ընդ նմա ոչ կասէր, անձանձրոյթ բողբղիով և ատէպ հայեցուցանելով յիրան, թէ սրչափ յանհաւանելն քո՝ կորուստ երեցունց աշխարհացն լինի, և ի հաւանելն և յանձն առնուին՝ զիւտ
- 25 բազմաց և անձին ապաշխարութեան ակնկալութիւն:

- Եւ տեսեալ նախարարացն և սեպհացն երեցունց աշխարհացն զկամս սպարապետին Հայոց Վարդանայ այնպէս անշարժս և անհաւանս ի յորդորմունս խօսից նոցա և աղաչանաց՝ բերեալ հարկաւորէին այնուհետեւ մատուցանել նմա և ի սուրբ Գրոց առակս զիպողս, ըստ
- 30 պատշաճի հանգիպելոյ ի ժամանակին, որք տեղեկագոյնք էին ի նոսա գրոց սուրբ եկեղեցւոյ, յիշեցուցանելով նմա, որպէս առն ուսելոյ և տեղեկի,— քանզի յոյժ հմուտ էր և ընդել գրոց վարդապետութեան, ուսեալ և խրատեալ ի սուրբ հայրապետէն Սահակայ ի հաւոյն իւրմէ,— զգրեալսն սրբոյն Պօղոսի յազագս Աբարչին, թէ «Որ ոչն գիտէր զմեզս՝
- 35 վասն մեր մեղս արար»: Եւ դարձեալ զինքեան իսկ Պօղոսի զիջանելն և նզով զանձն տենչացեալ լինել վասն ազգատոհմին փրկութեան, զոր գրեալ ասէր ի թղթի Հոռմայեցւոց, եթէ «Ուխտիւք ինզրէի ես իսկ ինքն նզովեալ լինել ի Քրիստոսէ վասն եղբարց իմոց և զաւակաց և ազգականաց ըստ մարմնոյ, որք են Իսրայէլացիք, որոց որդէգրութիւնն

2 Աս. և երեցունց

8 2. նախ առաքարապետին, յեւոյ ա'ն ֆեռուած: Այսպիս և յեւոյ

12 ՏՏ. յարաժամ աղաչել

16 ՏՏ. և անհանգիստ

18 ՁԱՅՏ. մեծի սեպհին մամիկոնէից վարդանայ: ԳՏ. ուղղագրել երայսպիս, ըստ վկայութեան հեղինակի. (Տես գլ. ԿԲ): Թեւեւ ուղղելի

և մեծի սեպհին Մամիկոնէից Հմայի կայ

29 ՏՏ. լիք և

33 ՏՏ. ի Սահակայ

34 ՏՏ. մեզս

35 Բ. Կորնթ. Ե, 21

և փառքն և կախարանքն և օրէնսգրութիւնքն և պաշտօնն և աւետիքն»։ Առ յանձն, առնն, և դու լինել վասն մեր առակաւորս, նզովս. չես մեծ և առաւելեալ ի հաւատս արդարութեան քան զսուրբ առաքեալն Քրիստոսի Պօղոս. բայց ժողովուրդքն Հայոց, Վրաց և Աղուանից յոյժ
5 շատ են և առաքինի քան զժողովուրդս խաչահանուացն Հրէից»։

Եւ յորժամ զայսպիսի բազում բանս և ստէպ թախանձանօք զաղաչանս դնէին առաջի զօրավարին Հայոց Վարդանայ երեցունց աշխարհաց աւագ տանուտեարքն և սեպուհքն՝ բերէին այնուհետև և զսուրբ Աւետարանն, եղեալ ամենեցունց առ հասարակ զձեռս ի վերայ՝ երդնուին
10 սակով. «Եթէ դու եկթ առ վայր մի կարասցես յանձն առնուլ պատճառանօք զասացեալս թագաւորին և զերծուցես զմեզ յորոգայթազիր թշնամույն յարձակմանց՝ ամենայն ասացելոց ի քէն լուիցուք և արասցուք, դնելով՝ զանձինս մեր ի վերայ ուխտին սրբութեան և հեղիով զարինս մեր ի վերայ ամենայն աշխարհին փրկութեան։ Եւ եթէ
15 զիպեցի մեզ թողուլ զաշխարհ և զամենայն ստացուածս և փախչել յօտարութիւն՝ ընտրեսցուք հանգերձ կանամբք և որդւովք, և սիրով յանձն առցուք զաղքատութիւն և զմուրդութիւն. միայն ի բարկութենէս եկթ ապրեսցուք։ Եւ որ ոք թուլացեալ ի բանիցս յայսցանէ ստեցէ ուխտիս այսմ, և նենգութեամբ որոշեցի յերդմանէ սուրբ Աւետարանին
20 և ի միաբանութենէ բազմութեանս այսորիկ՝ որոշեալ ձեղքեցի և նա նման Յուդայի, որ ձեղքեալ մեկնեցաւ ի գնդէն սուրբ առաքելոցն. և բաժին այնպիսւոյն առանց ապաշխարութեան և թողութեան ընդ նմին լիցի մատնեալ անշէջ բոցոյն, զոր պատրաստեաց Աստուած սատանայի և արբանեկաց նորա։ Եւ որ ինչ փնաք և կամ գերութիւնք և
25 զզրգմունք աշխարհաց երեցունց հասցեն՝ յանձնէ այնպիսւոյն և միաբանելոցն ընդ նմա խնդրեցէ վրէժինդիրն մինչև ցյաւիտեան։ Իսկ զբարի և զօգտակար պահպանութիւնն, զոր շնորհեալ Փրկչին Քրիստոսի պարգևեցէ բազում ոգւոց երեցունց աշխարհացս, վասն քո առ վայր մի հաւանելոյդ մեզ՝ եղիցի մնացեալ ժառանգութիւնն այն ի փրկութիւն
30 թողութեան ոգւոյ քո և ազգի մինչև ցյաւիտեան»։

Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս ի բերանոյ երից աշխարհաց ազատանւոյն՝ զօրավարին Հայոց Վարդանայ տեսաւ Մամիկոնէից, տեսեալ և զկնքեալ ամենեցուն հաւաքապէս երդմամբ զսուրբ Աւետարան ուխտին, որոյ առաջի ուխտեցին և աւանդեցին կնքով՝ յարտասուս հարեալ
35 յանձն առ առ վայր մի զպատճառանօք վիրաւորին վասն երեցունց աշխարհացն և բազմութեանց ի նոսա արանց և կանանց։

ԻԸ. Եւ այնպէս միաբանեալք ամենեքեան յանձն առնուին կատարել խաբէութեամբ զհրաման թագաւորին, և երթեալք ի տուն մոխրանոցին՝ կէսքն ի նոսա ցուցանէին, այլ ոչ ամենեքեան, զպատճառանօք
40 և ոչ ճշմարտութեամբ զխոնարհումն զլիտց իւրեանց սնոտի պաշտամանն։ Եւ ոմանք թէպէտ և զիտէին զանյարական զլորումն, այլ ցանկացեալք

1 Հսովմ. Թ, 3—4

5 88. լիք և առաքելի

5 88. քան զժողովուրդն

8 2. տանուտեարցն

14 2. լիք և թէ

18 2. թողացեալ

33 88. զկնքել

35 288. յանձն առ վայր մի

41 2Ա. ցանկացեալք

աշխարհիս փառաց՝ փոխանակէին զփառս անեղծին Աստուծոյ ընդ եղծանելի և անցաւոր կենաց աշխարհիս:

- Եւ զայն տեսեալ թագաւորին Պարսից և ամենայն մեծամեծաց զրանն և մոգուցն՝ նուէրս ազգի ազգի բազում խնդութեամբ մատուցանէին աստուածոց իւրեանց: Խրախ մեծ ուրախութեան առնէին յաւուրն յայնմիկ, հաշուելով այն օր լինել անշարժ հաստատութիւն թագաւորութեան իւրեանց, կեալ խաղաղութեամբ աներկիւղ այնուհետև յամենայն թշնամեաց: Եւ ազուցեալ զտանուտեարան և զսեպուհան զերեցունց աշխարհացն, զՀայոց, զՎրաց և զԱղուանից, ի հանդերձս
- 10 թագաւորականս զարդարէին. այլ և բազում և այլ ազգի ազգի պարգևօք և պատուօք, զիւղօք և աղարակօք, ըստ իւրաքանչիւր ուրուք պիտոյից, լցուցանէին զամենեւեան. զորս և ի հրաժեշտի կացուցեալ՝ փութացուցանէին հասանել յիւրաքանչիւր յաշխարհս: Տուեալ ընդ նոսա բազմութիւն սուտ վարդապետաց, զոր և մոգ անուանեն, յորդորէին ուսանել
- 15 զուսմունս ծաղրելի շնչմանց և ընդունչսարկու քարթնջմանց խօսան, որպէս զօճակոչան և զորովայնախօսս. պատուէր տային՝ յերեսին յաշխարհան կարգել զխարէութեան զպրոցս և ուսուցանել առ հասարակ զընաւս, զարս և զկանայս, զուսմունս մոգուցն:

- Որոց առեալ ի յանձն՝ զբազմութիւն մոգուցն տանել ընդ ինքեանս
- 20 յօժարէին: Երթեալք այնուհետև հրաժարեալք ի թագաւորէն Յազկերտէ և ի մեծամեծ աւագանւոյն զրանն՝ գովութիւնս սուսս և շնորհակալութիւնս խարէութեամբ իւրաքանչիւր ոք ի պատճառելոցն առ վայր մի ըստ իւրում զօրելոյ իմաստից մատուցանէին թագաւորին և ամենայն աւագանւոյն Արեաց, մանաւանդ առաւելագոյն Հարաթունին Միհր-
- 25 ներսեհի: Եւ էր պատճառ շնորհակալութեանն յամենեցունց մտաց այս, եթէ «Ամենայն թագաւորք, որ յառաջ քան զձեզ էին ի գահուդ յայդմ, ձեր նախնիքն՝ սիրէին զմեզ, հոգալով զմեր շինութիւնս և զօգուտս մարմնաւորս. բայց զուք առաւել ցուցիք զսէրն որ էր առ մեզ, զի զյաւիտենական կենդանութիւնն մեր զմտաւ ածիր ծանուցանել մեզ
- 30 և պարգեւել: Եւ եթէ նախնեացն քոց ծառայեցաք յամենայնի յօժարութեամբ և կամաւ յամենայն պէտս, յոր և հրամայէին մեզ. իսկ քեզ՝ ամենայն անձին պարտ է ոչ իրրե զմի անձն սպասս մատուցանել, այլ որպէս զբազում անձինս զմի անձն առնել և անձանձրոյթ հպատակել զցայգ և զցերեկ օգտախնդիր թագաւորութեանդ. քանզի յաղագս զիւ-
- 35 տի մոլորեալ ոգւոյս մերոյ փութալ հոգացար»:

- Եւ սոքա իւրաքանչիւր անձին այսպիսի ինչ և ես առաւել, ըստ իւրաքանչիւր կարի, ասացեալ գովութիւնս՝ լռեալ զաղարէին: Իսկ սպարապետն Հայոց Վարդան տէրն Մամիկոնէից կարգեալ զիւրն զառանց պատճառանաց զանսուտ բանս և զլինելոց իրս, որպէս ի դէմս
- 40 գովութեան թագաւորին և ամենայն բազմութեան աւագանւոյն Արեաց՝ ասէր այսպէս, թէ «Զիմոց զնախնեացն զհպատակութիւն և զվաստակ,

1 ՏՏ. փոխանակելցին

11 2. զեւղօք

12 ԱՏ. չիք և:—2. և հըս-
Ժեստի13 ԱՏ. յիւրաքանչիւր աշ-
խարհս: ԲԳՏ. ... աշ-

խարհ

21 2. գովութիւն

28 2. ցուցիք

29 2. ածէք

35 ՏՏ. փութալ հոգացար

41 2. զիմոյ

զոր յայս դուրս և առ ձեր թագաւորութիւնդ արարեալ է, ի ժամանակէ
յորմէ հետէ կարգեալ եմք ի ձեր ծառայութիւնդ՝ դուք ամենեքեան
քաջագոյն գիտէք, և ինձ ոչ է պիտոյ յաղագս այդպիսի իրաց մի ըստ
միողջ տեղեկացուցանել զձեզ, զոր ստուգագոյն առաւել ճանաչէք քան
5 զիս: Իսկ թէպէտ և շատ նուազ եմ քան զիմ նախնիսն՝ սակայն որչափ
կարն էր յիս՝ եղեալ էր ի մտի արդար վաստակօք հաճել զմիտս ձեր. և
ուր հասեալ էի ի գործ ի ձեր հրամանէ՝ տեսեալ էր զօրագլխաց ձերոց
և իմ ընկերաց ըստ իմ ուժոյ միամտութեամբ զիմ զգործն և զվաս-
տակն: Բայց արդ յայսմ հետէ այսպէս կամք են, ջանամ, զի թէ ցայժմ
10 զործեալ ինչ իցէ, և ոչ արժանի անուան կամ զովութեան՝ յայսմ հետէ
հնարեմ ամենայն զօրութեամբ և ուժով, օգնականութեամբն Աստուծոյ,
զործել զործ այնպիսի, զոր ոչ միայն առաջի ձեր Արեաց, այլ և ի կայ-
սեր գրանն և յայլ ազգս պատմեցի համբաւն այն մինչև ցյաւիտեան»:

Եւ զայս բանս որպէս ի շնորհէ Աստուծոյ սպարապետին Հայոց
Վարդանայ տեսնն Մամիկոնէից ասացեալ, զոր հռչակելոց էր զնահատա-
կութիւնն որ առ Աստուած ի դարս յաւիտենից: Եւ զայսպիսի ասաց-
մունս լուեալ թագաւորին Պարսից և ամենայն աւագանւոյ զրանն՝ մեծաւ
շնորհակալութեամբ զարմացեալք գովեցին զնա և գոհացան. քանզի
ծածկեաց Աստուած զրան խոստմանցն, զոր ասաց զործել սպարապետն
20 Հայոց Վարդան՝ յաղագս մեծի անուան համբաւոյ, զոր պարգեւեաց նմա
Աստուած զանուն նահատակութեան յազգս յաւիտենից:

Եւ հրաժարեալք այնուհետեւ յամենեցունց երեքեան աշխարհքն,
Հայք, Վիրք և Աղուանք, առեալ ընդ ինքեանս զգաստ բազմութեան
մոգուց՝ զարձան յիւրաքանչիւր աշխարհս, հաստատեալ բազում անգամ
25 և ի ճանապարհին գնոյն ուխտ երդման Աւետարանին սրբոյ: Հրաժա-
րեալք և ի միմեանց՝ զնացին յիւրաքանչիւր յաշխարհս, ազգ առնել
միմեանց ի ժամանակի ըստ Աստուծոյ հրամանատրութեանն՝ զպէտս
գործոցն, զոր խորհեցան կատարել: Բայց զրդեշին Վրաց զԱշուշայ և
զերկու որդիս իշխանին Սիւնեաց Վասակայ, զԲարիկ և զԱմիրնեքսեհ,
30 ոչ արձակեաց թագաւորն Պարսից Յազկերտ ընդ այլ նախարարացն
Հայոց. հայելով ի յառաջիկայ իրացն անյայտութիւն՝ կասկածեալ
զգուշացաւ:

Ի/Թ. Արդ՝ եկեալ հասանէին տանուտեարքն Հայոց հանդերձ
սեպհօքն որ ընդ ինքեանս՝ յաշխարհս Հայոց, ողջք և ոչ ողջք, կենդանի
35 կիսամեռք. որք ոչն տեսանէին ըստ յառաջ լուսաւոր եկիցն ողջամբ
յայնպիսի հեռաւոր ճանապարհէ: Եւ երեալ ընդ առաջ նոցա դասք պաշ-
տօնէիցն Քրիստոսի, բերելով ընդ ինքեանս զնշան կենսատու խաչին և
զնշխարս սրբոյ առաքելանման նահատակին Գրիգորի, զձայն սաղմոսաց,
զորս երգեաց մարգարէն Դաւիթ սուրբ Հոգւոյն շնորհիւ, որում և

4 2. ձեզ

10 2. յայսմ Հեարիմ

14 88. զայս բան

14 2. սպարապետին

15 2ԱՏ վարդանայ ասա-
յեալ տեսն մամիկոն-

նէից

17 2. աւագայնոյ

22 2. ամենեցունց

23 2. ընդ ինքեան

26 88. աշխարհս

29 Թերեւս ուղղելի զԱտր-

նեքսեհ

34 2ԱՏ. որն և ընդ ին-
քեանս: ԲԳՏ. և որ ընդ
ինքեանս

39 88. զոր երգեաց

ինքեանք երբեմն ձայնակից եղեալ՝ առաւելագոյն քան զպաշտօնեայսն նուագէին զերգս երկնաւոր ցնծակից ուրախութեամբ: Այլ անդ էր լսել զձայնս լալոյ և զձայնս գութի, զոչխանս ողբոց և բարբառ ճշոյ, տղայք անձկոտք ի գրկաց հարց իւրեանց պակուցեալք փախէին, կարծելով

5 այլափոխեալս իմն, և ոչ զնոյնս նկատելով կերպարանս՝ զարհուրէին, ստէպ հայելով յերեսս մարցն, զորս տեսանէին կողկողագինս միշտ և արտօսարարուղիս, յաղագս որոյ և ինքեանք յարտասուս հարեալ տղայքն՝ ոչ ոք կարէր լուցուցանել ի դայեկացն կամ ի դաստիարակացն: Ընդ որ հայեցեալ այնոցիկ, որք պատճառանօք և ոչ ճշմարտութեամբ ուրա-

10 ցողքն էին՝ փութանակի և առ ժամայն կամէին յառնել և ընդ ինքեանց սուրն ելանել. որոց ոչ պիտէր և առ վայր մի կեալն, քան թէ զայն-պիսի տեսանել զաղէտս, և ժուժկալել. որք զկերակուրս ուրախութեան, ըստ բանի սաղմոսերգին, իբրեւ զմոխիր ուտէին, և զըմպելի իւրեանց արտասուօք խառնէին. քանզի ոչ ոք հաւանէր ընդ նոսա կամակից լինել

15 սեղանոյ, ոչ կին, ոչ որդի, ոչ աղատ, ոչ ծառայ ոք և ոչ սպասաւորք:

Եւ էր այնուհետեւ տեսանել զամենեսեան քակտեալս ի միմեանց և պատառեալս, և զորոց քաղցր և ախորժակ բարբառ Փրկչին Քրիստոսի ասէր, թէ «Են և այլ ոչխարք, որ ոչ են յայսմ գաւթէ, պարտ է և զնոսա ածել այսր, զի եղիցին մի հօտ միոյ հովուի» ճշմարտի, զոր Աստուած

20 միացոյց, և կատարէր զասացեալսն՝ յանկարծակի արցցոտեալ թշնամւոյն՝ ցրուեաց վեր ի վայր և արար իբրեւ զհօտ՝ որոյ ոչ գուցէ հովիւ: Վասն ամենայնի այսորիկ սուգ առեալ կոծէին կանայք աւագ ազատացն և այրիք ի հրապարակս, մանկամարդ առնականայք և օրիորդք ի սրահս զոնափակեալս, հարսուռք ի սենեակս: Սուրբ եպիսկոպոսք, պատուական

25 քահանայիւք և եկեղեցական ուխտիւ, ծերովք և տղայովք և ամենայն ժողովրդոցն բազմութեամբ՝ կառաչ բարձեալ լային ի տանն Աստուծոյ: Եւ էր տեսանել ծեփեալ արեանց հոսմամբք զամենայն գէմս ուղղափառ մարդոց:

Իսկ մոգուցն գունդք ստիպով բռնադատէին տանել զկրակս ի

30 տաճար սրբութեանց Տեառն, և յայլ յականաւոր և ի գեղեցիկ տեղիս շինել ատրուշանս, և կարգել բեռնակիրս փայտակրաց ի պէտս կիզման չաստուածոյն անյագի. որոյ յուտեն յանգզայս՝ ոչ ինչ շնորհ ունի պաշտօնէիցն, և ի կրել արտաքս զաւելորդ թրքածս մոխրոցայն՝ ձան-ձրացուցանէ զգազախաղէմ զկրողսն պակշտեալս:

35 Լ. Եւ արդ՝ տեսեալ զայս ամենայն հարիս տեառն Մամիկոնէից և Հայոց սպարապետին Վարդանայ, կոչեալ առ ինքն զամենայն ընտանիս իւր, զեղբարս և զաղատս և զծառայս և զամենայն միահամուռ զբազ-

1 ՏՏ. եղեալք

3 ՏՏ. զձայն լալոյ

6 ՏՏ. կողկողագին

7 2. արտօսարարուղիս

13 Սաղմ. ճԱ, 10

17 ՏՏ. քրիստոսի որ ասէր

18 2. դաւթի

18 ՏՏ. զնոքս

19 Յովհ. Ժ, 16

20 Կամ քերես օցտեալ

(ԱԻՅՏԵԱԼ): 2. աքցո-

տեալ իերուածներով

21 2. որոց

23 ՏՏ. առնականայք, օրի-

որդք

24 2. ի սինեակս

27 2. տեսալ

30 ՏՏ. յայլ ականաւոր և

զեղեցիկ

32 ՏՏ. չաստուծոյն: 2.

չաստուածոյն

32 2. անգզայս

36 ՏՏ. իմ զամենայն ըն-

տանիս իւր, զեղբարս

և զաղատս և զծառայս

և

մուծիւն գրանն իւրոյ՝ սկսաւ խօսել ընդ նոսա և ասել. «Ես ոչ ուրացայ
 զԱրարիչն իմ և զտէր Յիսուս Բրիստոս՝ կամաւ և կամ առ երկիրդի.
 քաւ լիցի. և ոչ զվարդապետութիւն և զհաւատս սրբոյ Աւետարանին,
 զոր ուսոյց և հաստատեաց յիս ճշմարիտ հաւն իմ տէր Սահակ, մերժեցի
 5 յինէն. այլ առ վայր մի մինչև ի ժամս յայս յաղագս ձեր ամենեցուն
 զիւտի կորեայ պատճառանօք, զի գտեալ զիս ձեօք հանդերձ՝ ապաշ-
 խարեցից և կեցից: Վասն զի ուսեալ եմ և յիշեմ զքարոզութիւն սուրբ
 մարգարէիցն, թէ «Ոչ կամիմ զմահ մեղաւորին, այլ զզառնալ նորա
 և զկեանքն», և զոր ի միւսում վայրի սուրբ Հոգին ասէ, թէ «Յորժամ
 10 դարձցիս և հեծեսցես՝ յայնժամ կեցցես»: Արդ՝ փոխանակ զի թողի զնա
 պատճառանօք առ վայր մի վասն ձեր՝ կամիմ ստուգութեամբ փոխա-
 նակ այնր թողուլ զամենայն ինչ իրս կենցաղոյս այսորիկ մինչև ի սպառ:
 Եւ որ որ ի ձէնջ կամակից կարող էք լինել, արհամարհելով զամենայն
 սնոտի կեանս աշխարհիս, յանձն առեալ ձեօք հանդերձ վասն անուան
 15 Բրիստոսի՝ ընտրեմ գնալ յօտարութիւն»:

Եւ նորա խօսեցեալ զամենայն այսպէս ընդ ընտանիս տանն իւրոյ՝
 պատասխանի ետ նմա երանելի եղբայրն Հմայեալ և ասէ. «Փութն
 կատարել զոր խորհիսդ, և մի՛ յապաղեր. քանզի ոչ որ կարէ լինել երաշ-
 20 խաւոր անձին իւրում և ոչ ժամ մի: Աստուծով եթէ կեցցուք՝ և առանց
 խղճի մտաց վախճանի աւուրն զիպեսցուք, զամ մի չկարացեալք վաղ
 և կամ անազան գերծանել ի մահուանէ. թէ՛ մուրդութեամբ իցէ և թէ
 օտարութեամբ՝ նովաւ եկթ կեցցուք և անուամբ նորա պարծեսցուք
 զօրհանապաղ: Զուրացութեանն եկթ զանունն ի բաց ընկեսցուք ի մէնջ,
 և խառնեալ ի հօտն Բրիստոսի՝ կամաւ յանձն առցուք զամենայն
 25 վիշտս՝ որ և հասանէ ի վերայ մեր, եթէ սով, եթէ սուր, և կամ թէ
 յօտարութեան՝ մուրդութիւն և վախճան»:

Եւ այսպէս միարձաճութեամբ արհամարհեալ զամենայն սնոտի
 մեծութիւն կենցաղոյս այսորիկ՝ առ ոչինչ համարեցան. այլ հանդերձ
 հաւանելովք ընդ ինքեանս զրամբ և ընտանեօք դէմ եղեալ անցանել ի
 30 կողմանս իշխանութեանն Յունաց ձեպէին, ուր և թաղուցանել միաբա-
 նութեամբ և կամ աստ անգր ցրուել զանձինս կարացեն: Եւ եկեալ
 հասանէին ի գիւղ մի, որոյ անունն էր Արամանայ, ի նահանգին Բա-
 զրաւանդայ, մերձակայ սահմանակից Բասենոյ և *Տուարծատափու. ուր
 և սակաւ ինչ աւուրս կամեցեալ հանգչել, և զուշ եղեալ ճանապարհն
 35 գնալ պատրաստէին ստիպով:

Յանկարծակի իրազգած եղեալ այսպիսի խորհրդոյ և գնացից յաշ-
 խարհէս Հայոց՝ զմեծէ սպարապետէն Հայոց, գտեառնէն Մամիկոնէից
 Վարդանայ, հանդերձ եղբարք իւրովք, զրամբ և ամենայն *ախիւ՝
 իշխանին Սիւնեաց Վասակայ, որ և մարզպան էր Հայոց ի ժամանակին,

9 Եղեկ, ԺԸ, 23

10 Ես. Լ, 15

19 ՉԱՏ. աստուծով է թէ
Այսպ. լուս ուղղագր.
ԲՊՏ. (աստուծով՝ և թէ է
կեցցուք.)

29 ՉԱՏ. հաւանելով

29 ՏՏ. անցեալ

31 ՏՏ. աւտ անդ: 2. աստ
անար

31 2. ցրուելով

32 2. այսեղ եւ յետոյ ի

գեաւդ

33 ՏՏ. տուարծատափայ

33 ՉԱՏ. որ և

37 Կաւ՝ լուս 2. գտեառնէն

- և ամենայն տանուտերացն Հայոց և սեպհացն՝ խորտակեալ սրտիւ զարհուրէին. զմտաւ ածեալ ամենեցուն, որք ի փրկութիւն անձանց իւրեանց ի խնդիր էին, թէ արդ գիտեմք, զի կորեաք ի սպառ, և ոչ է հնար մեզ գերծանել ի հարէս յայսմանէ մինչև ի սպառ: Քանզի տեղե-
- 5 կացեալ ճանաչէին ամենեքեան, թէ առանց առաջնորդութեան ազգին այնորիկ և ոչ մի ինչ իրք և գործք աշխարհիս Հայոց երթեալ էին ի գլուխ: Խորհուրդ ի մէջ առեալ իշխանին Սիւնեաց Վասակայ հանդերձ ամենայն տանուտերամբք Հայոց և աւագ սեպհօք, և զմիտս ամենեցուն յիւր կաման հաւանեցուցանէր, ասելով թէ «Պարտ է փութով զհետ զօրավարին Հայոց
- 10 Վարդանայ Մամիկոնէի քահանայս առաքել ընտիրս և արս աւագս ի տանուտերացս Հայոց, և աղաչանօք դարձուցանել զնա այսրէն. զի առանց նորա մեր այս ամենայն կամք և խորհուրդք և ոչ մի ինչ վճարին»:
- Եւ արարեալ նամակ իշխանին Սիւնեաց Վասակայ իւրով մատա-
- 15 նեաւ՝ հրամայէր նամականի առնել և այլ ամենայն աւագ տանուտերացն Հայոց, և կնքեալ զնամականին իւրաքանչիւր ուրուք մատանեաւ՝ տայր բերել և զկնքեալ Աւետարանն ուխտին. և արս պատուականս յայտ արարեալ ի քահանայից, զերանելին Ղևոնդ երէց, և զերանելի երէցն զԵրեմիա ի Նոր քաղաքէ, և զերանելի երէցն Խորէն ի Մրենոյ, և արս աւագս ի տանուտերացն Հայոց, զիշխանն Արշարունեաց Արշաիր,
- 20 զիշխանն Դիմաքսնից զՀմայեակ և զիշխանն Արեղենից զԳազրիկ. և տուեալ ցնոսա իշխանին Սիւնեաց Վասակայ զամենայն նամականին և զԱւետարանն երգման՝ զեսպանս արձակէր զկնի նորա: Որք հասեալ գտանէին զնա և որք ընդ նմայն էին՝ յառաջագրեալ գեօղն Արամանայ:
- Եւ ազգ արարեալ՝ մտանէին զառաջեաւ, պատմէին երանելոյն
- 25 Վարդանայ տեառն Մամիկոնէից և Հայոց սպարապետին և առաջի եղբարցն իւրոց Հմայեկայ և Համադասպայ զպատճառս իւրեանց փութմանակի հասանելոյն առ նոսա, զխորհուրդն և զխօսս հանդերձ երգմամբ որ եղեն ամենայն Հայոց՝ միաբանութեամբ իշխանին Սիւնեաց Վասակայ. յառաջ բերեալ և զԱւետարանն երգման՝ ունէին առաջի երանելոյն
- 30 Վարդանայ և եղբարց նորա: Տային ի ձեռս նորա և զնամակն Վասակայ զտեառն Սիւնեաց և զայլոց ազատացն Հայոց, և զեպիսկոպոսացն և զսեպհացն, և պատգամ կարճառօտիւ ամենեցուն բան, և ասէին ցերանելին, թէ «Դու աւագիկ հանդերձ եղբարքդ և հաւանեալ ընտանեօքդ, որք հոգացեալ են ապրեցուցանել ընդ քեզ զինքեանս՝ անձնապուրք լինիք. բայց մեք ամենեքեան կորնչիմք զանվախճան կորուստն: Վասն
- 35 զի ոչ է հնար մեզ առանց ձեր, և ոչ զաւակի մերում՝ երբէք պատահել փրկութեան և կեալ: Բայց որպէս հոգացեալ խնամ տարէք ձեզ՝ նոյնպէս և զայսչափ զրազմութեան ոգիս մի թողուք կորնչել. քանզի եմք աստ բաղումք, որք և ազգախառն և արիւն ձեր եմք. պսակեցարուք և ընդ
- 40 մեզ ի Քրիստոսէ, որպէս ցանկացեալ ջանայք ընդ ձեր միայն պսակիլն»:
- Եւ զայս ամենայն բանս լուեալ ի քահանայիցն և ի նախարար պատգամաւորացն եկելոց՝ սուրբ սպարապետին Հայոց տեառն Մամի-

1 Աս. տանուտերանցն

3 ՏՏ. իւրեանց խնդրէին

15 Աս. նամականին

17 ՁԱ. այստեղ ևս յեւոյ
Էրէց

27 Աս. զխորհուրդն զխօսս

32 Ձ. կարճառօտի

33 ՏՏ. աւագիկ

- կոնէից Վարդանայ հանդերձ երանելի եղբարքն իւրովք, եւ զսուրբ Աւետարան ուխտին տեսեալ, և գնամականին կարդացեալ զիշխանին Սիւնեաց Վասակայ զմարդպանին Հայոց և զայլոց զիւրաքանչիւր ուրուք զընկերակցացն՝ պատասխանի ետ միարանութեամբ ամենեցուն և
- 5 ասէ. «Եւ և եղբարք իմ և ընտանիք կարևոր ընտրելագոյն քան զամենայն ինչ որ է յաշխարհի՝ հաստատեալ եմք ընտրել և գտանել զողոցն փրկութեան գիւտ, և ուսեալ եմք հաստատուն և զանշարժ բանն, որ ասէ,— յոր և հաւատացեալ եմք անշարժութեամբ,— թէ «ԶԻ՞նչ օգուտ է մարդոյ, թէ զաշխարհ ամենայն շահեսցի, և զանձն իւր կորուսցէ. և
- 10 կամ զԻ՞նչ տացէ մարդ փրկանս ընդ անձին իւրոյ»։ Եւ ոչ զմեր եւթ զողոց խնդրեմք զօգուտն, այլ և ընդ այլոցն խնդամք ընդ փրկութիւն։ Եւ ոչ՝ որ փախուցեալս եմք՝ յերկիւղէ որ ինչ սրոյ կարծիցէ զայս զմէնջ, յորմէ ոչ որ երբէք զանգիտեալ յազգիս մերում, և ոչ երբէք. և թէ որպէս ի վերայ ընկերի բարւոյ առաւել քան յանձին միշտ հոգալով զանձն եղեալ է այսմ տոհմի՝ զայն և ամենայն դուք, Հայք, գիտէք ստուգութեամբ ի պատմութենէ գրոց և ի լսելոյ ձեր յաւագաց։ Բայց ի նենգաւոր խարէութենէ ձերմէ, զոր արարեալ է ձեր ընդ նախնիսն մեր հանապաղ՝ զայն ամենայն յիշելով գնացեալ եմք լինել անձնապուրծք. որպէս ցանկ ձեր մղեալ է զմեզ ի նեղ, և զձեր անձինս ի բաց
- 20 ունելով՝ մեր միայն ազգս պատահեալ է վշտաց մեծաց և մահուց։ Բայց սուրբ և երկնաւոր հրաւիրակիդ Աւետարանի ոչ կացեալ որ է ընդդէմ ի մեր ազգէս, և ոչ մեք կամք. քսւ լիցի։ Դուք թէ միամտութեամբ վարիք և կամ երկմտութեամբ՝ դուք գիտէք և սուրբ Աւետարանդ, որ ճանաչէ զամենայն և զատի բոս իւրաքանչիւր գործոցն»։
- 25 ԼԱ. Եւ զայս ասացեալ սրբոյ առնն Վարդանայ տեսուն Մամիկոնէից և Հայոց սպարապետի՝ կամակցութեամբ երանելի եղբարքն իւրոց և սիրելեաց զարձան անդրէն առ ընկերսն իւրեանց ի բանակն Հայոց։ Եւ եկեալք ի միարանութիւն բազմութեանն՝ ոչ առնէին դու և զաղար խորհուրդք սրբոյ սպարապետին Հայոց Վարդանայ՝ լով միայն առտնին
- 30 կատարել քահանայիւք և այլ բազմութեանն պաշտօնէիւք զրանն իւրոյ զպաշտօն կարգեալ ժամուցն, զոր զցայց և զցերեկ բազում փութով վճարէին անյապաղ. այլ միարանութեամբ ամենայն Հայովք երթալ յեկեղեցի ցանկալի։ Բայց թէպէտ և նեղէր չերթալով, այլ և կամաւ արգելեալ՝ առ վայր մի համբերէր իրացն, հոգալով և զպէտս ընկերացն,
- 35 որպէս իւրոյ տանն և անձին. մանաւանդ յաղագս Աշուշայի Վրաց ըղեշխի և որդւոց իշխանին Սիւնեաց Վասակայ, զորս արգելեալ պահեաց անդրէն ի զրան թագաւորն Պարսից Յազկերտ։ Եւ զայս խորհէր սուրբն Վարդան, իբրեւ ոչ առ ի պէտս ինչ օգնականութեան իւրում առաջադրեալ գործոյն, քանզի չխորհէր զյաղթութեան ինչ անուռն
- 40 գտանել, այլ զհեղուհն արեան անձինն ի վերայ շինութեան ուխտի

3 2. զսպարապետին

10 Մարի. Ը, 36—37

11 Աս. խնդրեմք ընդ փրկելութեան. Բս. խնամք ընդ փրկութեան. Դս.

խնդամք ընդ փրկելութեան. 2. աշխարհ

12 Դս. կարծեսցի

13 Դս. յազգիս մերում, ոչ երբեք

14 ՏՏ. բան զանձին

27 2. ի բանակն Հայոցից յիսոյ ունի Ժյ (զրան պատիւ)

37 Աս. աղիւրտ

եկեղեցւոյ մնչէր ըմբռնել. բայց հոգայր իբրեւ զբարեւէր, թէ մի գուցէ դժուար ինչ արանցն ի թագաւորէն գիպիցի, և փնտսիցին:

Բայց իշխանն Ամատունեաց Վահան ոչ տայր դուռ և դադար զօրավարին Հայոց Վարդանայ. այլ մերթ ինքեամբ և մերթ այլովք ստիպէր՝ վազվազակի յայտնել զիրս ապստամբութեանն, կարծեցուցանելով որպէս հոգւոյ և եթ հոգալ զգիւտ փրկութեան. բայց ոչ հոգալով ինչ կարի յայն միտս՝ ըստ խօսիցն փութացուցանէր զյայտնել իրացն, այլ վասն մթերից առաջին ռիութեանն, զոր ունէին առ միմեանս իշխանն Սիւնեաց Վասակ և տէրն Ամատունեաց Վահան: Բայց ըստ ծանր խոհակամբութեանն իւրոյ հայեցեալ նկատէր, թէ կամ չհաւանեալ ապրտամբել իշխանն Սիւնեաց Վասակ՝ մեռանի յիւրոցն ընկերաց անարժան մահուամբ, կամ թէ հաւանեալ առ վտանգին ապստամբել՝ արգելեալ անդրէն ի դրանն որդիքն երկոքեան չարաչար կենօք վտանգեալ պատահեն մահու և կամ բազմաժամանակեայ կարեւոր կապանաց և բանդից զիպեալք՝ տանջին անխնայ: Իսկ սուրբ այրն Աստուծոյ Վարդան տէրն Մամիկոնէից և Հայոց զօրավարն ոչ ի բանս ինչ ուրուք հայէր, այլ զհոգ ընկերացն հոգայր և ի նահատակութիւնն ցանկացեալ ընթանայր: Եւ այնպէս ձգեալ բունի գաւուրս վարնանոյն յերկար, մինչև յաւուրս տօթոյն մօտելոյ. և հասեալ ամիսք տօթոյն ջերմութեան՝ չուարարեալ ամենայն բազմութիւնն Հայոց ի տեղիս հովոց՝ գային հասանէին ի գաւառն որ կոչի Ծաղկուտն, մերձ ի բերդն ամուր, զոր Անգղն անուանեն. զայն տեղօք արարեալ բանակետեղս արանց՝ գաղարէին անդ գաւուրս տօթոյն:

ԼԲ. Իսկ մոգքն, որ ի դրանէն նախարարքն Հայոց ուսուցիչս ածեալ էին ընդ ինքեանս, իբրեւ տեսին, թէ արհամարհեալ են յաչս նոցա ինքեանք և օրէնք նոցա, — քանզի կանայք նախարարացն, զորս կարծէին մոգքն աշակերտել՝ այնք և տեսանել անգամ վարչէին զնոսա, այլ զորդիս իւրեանց և զգտտելով անգամ վարչէին ստեպ գաստիարակացն՝ չանցուցանել երբէք առ նոքօք մօտ. իսկ արքն, որք պատճառանօք կարծեցուցանէին զինքեանս ուրացողս՝ սուտ վարդապետացն և հաց ուտել առաջի իւրեանց չտային թոյլ, և շրջէին սղորմելի սովամահք. — գնալ ի բաց և փախչել չիշխէին, և կալն առ նոսա՝ զմահ ծանուցանէր նոցա և զկորուստ. և տակաւին զրել գաղտ ի դուռն զիրս ապստամբութեանն փութանային:

Ապա իմացեալ սպարապետին Հայոց Վարդանայ, թէ կարի հրդալին իրք ապստամբութեանն, և ի կարի հեղգալոյն մեծամեծ գործէին փնտք, խորհուրդ ի մէջ առեալ գաւուրս բազումս և ժողովեալ զպատուական եպիսկոպոսս և զականաւոր երիցունս և զաւագ տանուտեարան Հայոց և զսեպուհսն առանձինն, — չև զեռ ևս յայնմ ժամու կամեցեալ յայտնել զբանսն իւրեանց մարդկանին Հայոց Վասակայ, զիտեղով ոչ միայն լոկ վասն որդւոցն և եթ զկաստմն առն ի փրկութեան դարձէն, այլ զառաւել փառասէր աստուածատեաց խորհրդոց

1 ԲԳՏ. ուղղագրում ևն

տեւչէր ըմբռնել

2 2. դժար

2 88. գիպի

6 288. գլուխ փրկու-

թեան

22 2. զբանակետեղս —

թերեւս բանակետեղս

իւրեանց

նորա ճանաչեալ զորոճմունս՝ ասէր ցամենեսեան այնուհետև յայտնապէս այրն երանելին Վարդան, թէ «Մինչև ցերբ հանդուրժեմք թագոցանել զճշմարտութիւնն և կորնչիմք. և այս համբաւ ելեալ տարածեալ ելից զամենայն տեղիս. այլ յայտնի լուսով գնասցուք իբրև ի տուրն»

5 ջեան և որդիս լուսոյ կոչեսցուք»:

Մի ոմն յՈստանեայ տանէն, որում անուն Ջանգաղան, սերմն ժանդ, որդի անօրէնութեան, որ բազում և անապաշխար չար գործեալ էր ի կեանս իւրում՝ լսէր յոմանց զխորհեալսն Հայոց և երթեալ վազվազակի գուշակէր նմանոյն իւրում Վասակայ: Որոյ բանից իրազգած

10 եղեալ նենգաւոր քսուին աւագ նախարարքն Հայոց՝ կալեալ գնա ի գեօղն որ կոչի Արծակ՝ տարեալ կապեցին ի միւսում ևս ի գեօղ յանուանեալ Բերդկունս, ի նմին Բագրեանդ գաւառի. զոր և ոչ յետ բազում աւուրց ըստ արժանի գործոց իւրոց անօրէնութեանց քարկոծեալ սատակեցին:

15 Եւ ապա յայտնապէս ժողովեալ միաբանութեամբ ամենայն տանուտեարքն Հայոց և սեպուհք, եպիսկոպոսօքն և բազմութեամբ ամենայն քահանայիւք և ժողովրդովք, առ երանելի սպարապետն Հայոց տէրն Մամիկոնէից Վարդան, և հանդերձ նովաւ մօտին թափ ըստ գրոց հրամանին բոլորեքեան առ իշխանն Սիւնեաց Վասակ, առ մարզպանն

20 Հայոց. և յայտնեալ նմա միաբան ամենեցուն զխորհուրդն, թէպէտ ջանայր յապաղել նա, մի՞ վասն որդւոցն իւրոց, որք ի դրանն էին, և դարձեալ՝ զի և կեանքն իւր իսկ ի խնամս չարին միտէին հանապաղ՝ ոչ ինչ այնուհետև թոյլ տային սայթաքել խորհրդոց նորա այսր անդր. այլ թէպէտ և ոչ կամաւ, սակայն ի հարկէ յանձն առեալ միաբանէր ընդ

25 նոսա: Բերել դարձեալ հրամայէին նախարարքն Հայոց սուրբ եպիսկոպոսացն և երիցանցն՝ զԱւետարան ուխտին սրբոյ. և երդուեալ ամենայն բազմութիւն զօրացն ազատաց և անազատաց, հանդերձ իշխանաւն Սիւնեաց Վասակաւ և ամենայն տանուտեարարքն և սեպօք՝ հաստատէին զերդումն. և որոց մատանեաւ չև ևս էր կնքեալ զԱւետարանն՝ կնքէին. և համբարձեալ առ հասարակ զձեռս ընդ երկինս՝ բարբառելով ասէին այսպէս ամենայն բազմութիւնն, այր և կին միաբան

30 խնդալիցք.

«Ձքեղ, սուրբ Հայր, արարիչ երկնի և երկրի, և զՈրդիդ քս միածին զտէր մեր Յիսուս Քրիստոս, և զսուրբ Հոգիդ կենդանարար,

35 զանորիշ և զանքակ երրորդութեանդ միութիւն, խոստովանիմք արարիչ երկնի և երկրի, տեսակաց և անտեսից. որ միայնդ ես Աստուած, և չիք այլ ոք բաց ի քէն: Որ և ըստ մարդասիրութեան յաղագս փրկութեան տիեզերաց՝ ի վախճան աւուրցս մի ի սրբոյ երրորդութենէդ ծնար ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, և զամենայն կարիս բարձեալ քոյին մարմնովդ, զոր ի սուրբ և յաստուածածին կուսէն առեր՝ տարեալ բեկեցեր

40 ի խաչին փայտի. յորում հեղեալ զսուրբ արիւնդ քո՝ ազատեցեր զաշ-

8 88. զխորհեալսն

8 ԲՊՑ. վազվազակի պատմէր

9 ԱՏ. չիք գուշակէր

18 2. զգրոց Հրամանին

ԱՏ. զգրոց Հրամանին

21 ԱՏ. յապաղել նմա

22 Թուի ուղղելի կամքն

իւր

34 2. զսուրբ Հոգիս

38 2. չիք մի

41 88. ի խաչափայտի

խորհն ի ծառայութենէ մեղաց անիծից. մեռար, թաղեցար և յարեար, և վերացեալ յերկինս՝ ետուր աւետիս խոստման՝ տանել առ քեզ զամենեանսն, որ խոստովանին առ քեզ, Աստուած ճշմարիտ, թագաւոր թագաւորաց և տէր տերանց: Եւ մեք վկայեմք և խոստովանեմք զքեզ 5 Աստուած աստուծոց և տէր տերանց, Աստուած քաւիչ մեղաց մերոց. ուրացեալքս՝ և զՂացեալքս, յանցուցեալքս՝ և յողորմութիւնդ ապաւինեալքս, զլորեալքս՝ և կանգնեալքս: Ընկալ զմեզ որպէս զորդին ուրացող, որ ծախեալ աղտեղեցար զհանդերձ սուրբ մկրտութեանն, զոր զգեցուցեր մեզ աւագանին լուացմամբ, անառակ անօրէնութեամբ թաւալեցար 10 ի տղմի ուրացութեանց իբրեւ զգասական խողաց:

«Եւ արդ՝ դարձեալ առ ճշմարիտ Հայրդ երկնաւոր ազազակեմք ասելով. Մեղար յերկինս և առաջի քո. շնորհան մեզ բարեխօսութեամբ լուսաւորիչ առաքելոցն և վաստակովք սուրբ նահատակին Գրիգորի նոցին նմանոյն և զործակցի՝ զթողութիւն մեղաց մերոց. և զպեցն մեզ 15 զառաջին պատմութեանն և մաքրեա զոտս մեր ի խոչիցն չարեաց, որով ծակոտեալ թշնամւոյն կաղացոյց զմեզ: Եւ ապն մեզ կօշիկս պահպանութեան՝ Աւետարանին սրբոյ. և զիւր զմատանին, զզծած խաչի քո, ի մատին աջոյ ձեռին մերոյ, որով կնքեալք զբոլոր անդամս մեր՝ սարսեալ բանասրկուն փախիցէ ի մէնջ: Եւ որպէս հեղեր դու զարիւնդ քո 20 սուրբ ի վերայ մեղաւորաց, ի փրկութիւն յանցաւորաց՝ պարգեհան և մեզ հեղուլ զարիւնս մեր ի վերայ խոստովանութեանս այսորիկ և իւրաքանչիւր թողութեան մեղաց: Եւ որ ոք հեռացեալ յուխտէ երդմանցս այսոցիկ ցուցցի ուխտագանց և ի միաբանութենէս մերմէ որոշեցի՝ ելցէ նա արտաքս ընդ Յուդայի, որ մերթեալ ընկեցաւ ի գնդէ 25 սուրբ առաքելոցն, և առանց ամենայն թողութեան կացեալ ի ձախու կողմանն՝ լուիցէ ի քէն զհաղին բարբառն, զոր ասես յաւուրն հատուցման, թէ «Երթայք յինէն, անիծեալք, ի հուրն յաւիտենից, որ պատրաստեալ է սատանայի և արբանեկաց նորա»:

Եւ ասացեալ զամենայն խոստովանութիւն զօրհնութեանն և զանիծիցն միաբանութեամբ ամենայն բազմութեանն ի ձայն մեծ արանց և կանանց՝ հնչեաց երկիրն ամենայն ի բարբառոյ զօրացն բազմութեան: Եւ զրեալ զայս ամենայն բանս հաւատոյ ուխտին, և կնքեալ նախ մատանեաւ իշխանին Սիւնեաց Վասակայ և ապա մատանեօք ամենայն տանուտերացն Հայոց և աւագ սեպհացն, և եղեալ ի սուրբ Աւետարանի 35 երգմանն՝ ետուն ցպատուական եպիսկոպոսան և ցաւագ քահանայութիւնն որ էին անդ: Եւ կատարեալ զայս ամենայն այսպէս՝ զիմեցին մեծաւ ցնծութեամբ և հոգեւոր երգովք ի տուն Տեառն, և երկրպագեալ միոյն միայնոյ ճշմարտին Աստուծոյ՝ լի անձկով և յերկար և անձանձրոյթ ծուրդբոլութեամբ կատարեցին զազօթման:

Եւ արձակեալք յազօթիցն՝ դամիկ զօրացն բազմութիւնն զիմեցին ի տուն մոխրանոցին, չմնալով բնաւ աւագացն հրամանի, և առեալ

8 2. լիք որ

12 Ղուկ. ԺԵ, 21

13 2ԱՏ. առաքելոցն վաստակովք և սուրբ

16 88. ի թշնամւոյն

16 2 աղոյ

18 2. կրեալ

23 2ԱՏ. և ուխտագանց ի

միաբանութենէս

28 Մատթ. ԻԵ, 41

34 2. տանուտերքն

35 ԲԳՏ. եպիսկոպոսն

զկրակարանն՝ վարեցին ի ջուրսն զկրական, որպէս ի գիրկս եղբօր, ըստ ասելոյ սուտ վարդապետացն Պարսից. զոր ըմբռնեալ ջրոցն թըշնամարար և ոչ եղբայրաբար՝ ծախեցին: Բայց զմոգուցն բազմութիւնս պահել առ օրն հրամայեցին զգուշութեամբ. և ի վաղիւն ընդ ծագել
5 արեւուն արս ի նոցանէ թուով սականին սրով ի գիւղն, որ կոչի Զարեհաւան:

ԼԳ. Եւ կատարեալ զայս ամենայն գործս ըստ ասելոցս կարգաւ՝ զազարեցին անդէն զաւուրս տօթոյն: Եւ ապա փութացան ի ջանել յԱյրարատ գաւառ. քանզի լուան, թէ Միհրնէրսէն Արեաց հաղարապետ
10 եկեալ ի Փայտակարան քաղաք՝ գունդ կազմէ և ընդ Աղուանս արձակէ ի Հայս. զոր և Աղուանից ազատքն, որ ուխտակիցք էին Հայոց՝ ստէպ փութացուցանէին հասանել առ ինքեանս և անդէն յԱղուանս ի գիմի հարկանել նոցա պատերազմաւ:

Եւ արդ եկեալք յԱյրարատ գաւառ, և զայս համբաւ լուեալ ի
15 կողմանցն Աղուանից՝ ստիպէր զերանելի սպարապետն Հայոց Վարդան զտէրն Մամիկոնէից իշխանն Սիւնեաց Վասակ՝ գնալ պատահել նոցա գնդաւ. և զինքն մնացուցանէր անդէն պատճառանօք, ասելով, թէ «Ես աստէն պատրաստիմ. գուցէ, ասէր, այլ ինչ իմացեալ Հարախորհուրդն Միհրնէրսէն՝ գործիցէ ընդ մեզ»: Այլ ինքն Վասակ զխաբէութեան
20 ճանապարհն կազմեալ նիւթէր ի սրտի իւրում, ունելով կամակիցս և այլ աստուածանենդ արս խորհրդոցն իւրոց՝ յազատացն Հայոց: Իսկ երանելի սպարապետն Հայոց, տէրն Մամիկոնէից Վարդան, ասէր ցիշխանն Սիւնեաց Վասակ, թէ «Որպէս ածաք զմտաւ՝ պարտ է մեզ նախ զորս առաքեմքն առ կայսր՝ արձակել, և ապա զոր ինչ հրամայեցես ինձ՝
25 առնեմ անխափան»: Եւ նորա յաղագս ճեպով զիւր առաջի եղեալ զխորհուրդն կատարելոյ՝ յանձն իւր առնոյր զասացեալսն յերանելի սպարապետն ի Վարդանայ կատարել:

Եւ վաղվաղակի նամականի արարեալ առ կայսր և առ ամենայն աւագանի դրանն Յունաց և առ այլ իշխանս և կողմանակալս, առ Բղէշին
30 Աղձնեաց և առ իշխանն Անգեղ տան, ի Ծոփս և ի Հաշտեանս և յԵկեղեաց և այլ իշխանաց իւրաքանչիւր տեղեաց, և առ մեծ սպարապետն Անախոքայ: Եւ զայս ամենայն թղթեան կնքէր նախ ինքն իշխանն Սիւնեաց Վասակ իւրով մատանեաւ, և ապա ամենայն տանուտեարքն Հայոց: Եւ պատրաստեալ ճանապարհին Յունաց կազմէին զիշխանն
35 տանն Ամատունեաց Վահան, որպէս զայր մտացի և խորհրդական, և զսուրբ սեպուհն զՀմայեակ, զեղբայրն երանելի զօրավարին Հայոց Վարդանայ ի Մամիկոնէից տոհմէն, և զերանելին Մերսուժան զեղբայր սրբոյն Աղանայ՝ ի տոհմէն Արծրունեաց: Յորոց ձեռն տուեալ զնամականին իշխանին Սիւնեաց Վասակայ և ամենայն նախարարաց
40 աշխարհին Հայոց՝ յուղարկէին առ կայսր և առ այլ ամենայն յառաջագրեալսն աւագանին Հայոց:

4 ՏՏ. ի ծագել

9 2. միշտ արաբատ

10 2. գունդ կազմ

12 ՏՏ. առ Աղուանս

14 2. լուսանցիւմ ժէ

19 2. գործիցէ մեզ ընդ

այլ

32 2. թղթեան

36 ՏՏ. և սուրբ սեպուհն

36 2. երանելւոյն

39 ԱՏ. նամականին

40 ՏՏ. յառաջագրեալ

ԼԳ. Եւ սպարապետն Հայոց տէրն Մամիկոնէից երանելին Վարդան, առեալ ընդ իւր ի տանուտերացն Հայոց, որք ջերմեռանդն սիրով ճեպէին մարտիրոսութեան ժամուն պատահել, որք էին այսոքիկ. Խորէն Խորխոռունի, Արշաւիր Կամսարական, և Թաթուլ Դիմաքսեան, և Արտակ 5 Պալունի, և Գիւտն Վահուտեաց, և Հմայեակ Դիմաքսեան, և այլ տանուտեարք և սեպուհք, և բազումք ի զօրացն Հայոց, որք ինքնայօժար փութով փափագէին լինել վրէժխնդիր ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ, և տալ զանձինս ի մահ ի վերայ սուրբ և ճշմարիտ հաւատոյն Քրիստոսի. եւ այլ զունդք ի զօրացն Մարզպետական այրուծիոյ, փոյթք ի գործ 10 պատերազմին առաքինութեան. զորս և Հաբախորհուրդ իշխանին Սիւնեաց Վասակայ ծանուցեալ ոչ հաւանս իւրոյ Հար մտածութեանն՝ կազմեալս առաքէր ընդ նմա. և զորոց գիտէր զհոլովումն ի վատթար կողմն, և ոչ ուղղակի ի խորհուրդ ուխտապահութեանն՝ ի տանուտերացն Հայոց և ի սեպհացն, որք էին երեւեալոցնք, և յայլ սամիկ բազմութենէն՝ 15 զայնս արգելեալ առ իւր պահէր:

Եւ հրաժարեալ երանելի զօրավարն Հայոց տէրն Մամիկոնէից Վարդան, հանգերձ ընկերակցօքն իւրովք և այլ զօրուն արամբք որ էին ընդ նմա, յիշխանէն Սիւնեաց Վասակայ և յայլ ֆնացելոցն ընդ նմա աւագանւոյն՝ ողջախորհուրդ մտօք գնային ի գործ պատերազմի: 20 Եւ մտեալ ի տուն Տեառն, որ է սուրբ եկեղեցի, երկիր պագանել տեառն Աստուծոյ ամենակալի, առեալ զսուրբ Աւետարանն և զնշան կենսատու խաչին՝ ողջունէր, զնելով անյագ ի վերայ բրաց աշացն և ճակատու: Զնոյն առնէին ջերմեռանդն սիրով և որք ընդ նմայն էին ամենեքեան. և ողջամբ գնային ամենեքեան յորդորմամբ սիրոյ: Եւ չև 25 եւ հեռացեալ[ք, տեսանէր] օթեանս ոչ բազումս յԱյրարատոյ երանելի սպարապետն Հայոց Վարդան՝ և իշխանն Սիւնեաց Վասակ վաղվաղակի զաղտ զեսպանս առնէր առ Միհրներսէհ հազարապետն Արեաց և զիւր նենգաւոր խորհուրդն նամակաւ ծանուցանէր նմա: Նոյնպէս արար նամակ և առ Նիխորական Սերուխտ և առ այլ աւագս, զորս արա- 30 րեալ էր Միհրներսէհի ի վերայ Հայոց, — և զՎեհշապուհ հաւատարիմ վերակացու արար, որ էր ի ժամուն սենեկապան արքունի, յետ այնո- րիկ ապա և զարապետ եղև Արեաց, — յորում գրեալ եցոյց նոցա նենգաւոր իշխանն Սիւնեաց Վասակ զիւր խաբէութեանն կամս. «Դուք, ասէ, անհոգ լերուք յեկեղոցդ ընդ Վարդանայ ի վերայ ձեր, եւ մի ինչ 35 զարհուրիք. վասն զի շատք այն են՝ զորս եւ աստէն պահեցի առ իս. և զայլս բազումս ընդ այսր ընդ այնր ցրուեցի. և դա յոյժ սակաւուք է և ոչ բազմօք»: Եւ զայն ոչ յիշէր անօրէնն, թէ սիրտք իշխանաց ի

2 88. ջերմեռանդ

4 88. խոսխոռունի

4 2ԱՏ. զխմակսն

5 2. և զունդն վաճե...

6 2. որ ինքնայօժար

8 88. սուրբ ճշմարիտ

9 2. մարզպետական

13 2. ի տանուտերացն

24 2. յորդորմամբք

25 Փակագծի մեջ դրինք (ք, տեսանէր), որ աղաւա-

դարիւն երևում: 288. և չև եւս Հեռացեալք, տեսանէր օթեանս եւն: ԲԳՏ. ունին ծանօթու- րիւն. «Խառնակ կամ պակաս է ի բանիդ»

26 2. Վարդանից յեկոյ

յուսակցութեամբ նոր գլխի կշան §: ԱՏ. սպարա- պետն Հայոց վարդան: Եւ իշխանն ԳՏ. սպա- րապետն Հայոց Վար- դան և իշխանն

28 2ԱՏ. նոյնպէս և արար նամակ առ

36 2. ընդ այս ընդ այնր

ձեռն Աստուծոյ են. քանզի որով կարծէր չարախորհուրդն շնորհ ինչ առնել նոցա՝ առաւել ևս զօրութիւնն Աստուծոյ ի բարկութիւն սրբամտութեան փոխէր, և այնու գրգռէր գնոսա ի վերայ նորա. որ և ի ժամուն կատարեալ՝ կուտեցաւ ի գլուխ նորա ցուցակութեամբ:

5 ԼՂ. Եւ հասեալ յԱղուանս երանելոյ զօրավարին Հայոց Վարդանայ տեառն Մամիկոնէից՝ ազդեղ և զօրագլխացն Պարսից եկք Հայոց. որոց լուեալ՝ փութացան անցանել ընդ գետն մեծ, զոր Կուր գետն կոչեն, և ընդ առաջ եկին նոցա մինչև ի գետն որ կոչի Խաղխաղ, յերկրին Աղուանից: Եւ տեսեալ սրբոյ սպարապետին Հայոց Վարդանայ
10 զանթիւ բազմութիւն գնդին Պարսից, և յինքեանս հայեցեալ, թէ յոյժ սակաւք են՝ սկսաւ խօսել ընդ զօրն Հայոց և յիշեցուցանել զբանս սուրբ Հոգւոյն, զոր մայրն մարգարէին Սամուէլի ցնծութեամբ քաջալերեալ ի Քրիստոս՝ երգելով ասէր, թէ «Մի պարծեսցի հօրն ի զօրութեան իւրում, և մի պարծեսցի մեծն ի մեծութեան իւրում. այլ որ
15 պարծելոցն իցէ՝ յԱստուած պարծեսցի»: Քանզի ոչ ինչ է ի նուազս և ի բազումս յաղթութիւն և պարտումն, այլ յԱստուծոյ ակնարկութեանն հրամանի»: Եւ զայս ասացեալ երանելոյ զօրապետին Հայոց տեառնն Մամիկոնէից Վարդանայ, հայեցեալ և ի կամս ընկերակցաց իւրոց և ամենայն գնդին որ ընդ նոսա, թէ սրպէս ջերմեռանդն սիրով զօրացեալք էին և քաջալերեալք՝ խրախալից մտօք փառաւորէր զՓրկիչն
20 ամենեցուն գտէր Յիսուս Քրիստոս:

Եւ հասեալք ի ժամ մարտին՝ հայեցեալ տեսանէին ըստ օրինի կարգման նկատելոյ զգունդան Պարսից: Կարգէր և զիւր գունդն երանելի զօրավարն Հայոց Վարդան, ըստ բաւականին այրուծիոյն իւրոյ, ընդգէմ
25 նոցա, յերկս առաջս բաժանեալ՝ տայր ի ձեռն իւրաքանչիւր զօրագլխի. որում աջոյ կողմանն կացուցանէր զօրագլուխ զիշխանն Արշալուստեաց Սրշաւիր Կամսարականն, որ էր և փեսայ զօրավարին Հայոց սրբոյն Վարդանայ տեառնն Մամիկոնէից, ունելով զգուստր նորա ի կնութեան. և նիզակակից տայր նմա զՄուշ զաւագ սեպուհ՝ յազգէն
30 Դիմաքսեանից. և զահեակ կողմն տայր ի ձեռն Խորենայ Խորխոռուսոյ, և զօրավիդն ընդ նմա կացուցանէր զՀմայեակ Դիմաքսեանն. և ինքն սուրբ զօրավարն Հայոց Վարդան պատրաստէր զինքն միջոյ տեղւոյն յարձակման: Եւ այսպէս յօրինեալ զճակատն և յԱստուծոյ խնամանս սպաւինեալք՝ յարձակեցան ի վերայ թշնամեացն:

35 Յորս նախագոյն յառաջեալ ի տեղի մարտին՝ Կամսարականն Արշաւիր և Մուշ սեպուհն Դիմաքսեանից, որք յանգիտութենէ տեղեացն՝ զիպեցան թանձրախոր սաստիկ մօրից. Կամսարականն Արշաւիր և Մուշ ի յառաւելապէս զիմեցմանէն երիվարացն՝ անկեալք ի տիղմն հանդերձ երիվարօքն խրէին. անդ կատարեալ պսակէր երանելի սեպուհն Դիմաքսեանից Մուշ ի Նիխորականայ: Իսկ Կամսարականն Արշաւիր իջեալ յերի-
40

6 2. Մամիկոնէից՝ ից յեռոյ
ունի գնալն յազուանս
վարդանայ

9 ՏՏ. չիք Հայոց

15 Ա. Թագ. Բ, 9: Տես նաև

Երեմ. Թ. 23—24: Ա.

Կորնթ. Ա, 31, և և

16 ՊՏ. չիք այլ

17 ՏՏ. Երանելի

25 ԱՏ. Երկս յառաջս

38 2. Ի տիղմն

40 ՏՏ. մուշն՝ ի խորակա-
նայ: ԲՊՏ. ունին ծակօր.
«գուցե ինիխորականայ»
2. մուշնի խորականայ

վարէն՝ ի հետիոտս սպանանէր զՎուրկն, զեղբայր Լինաց թագաւորին, և իւր ի բաց ձգեալ զերիվարն ի սաստիկ խոր տղմոյն, ուր և մոյլ մի զերծեալ յոտանէն թաղեալ մնայր անդէն ի մօրին. և ինքն Կամսարականն միամոյկ, տղմաթաթաւ, հանդերձ ամենայն զինուոն, հանեալ զերիվարն

5 ի ցամաք՝ անվեհեր քաջաբար նման թռչնոյ յերիվարն հեծանէր, և զարհուրեցուցեալ զթե և իւրոյ կողման թշնամեացն՝ փախստական առնէր: Եւ հայեցեալ տեսանէր զերանելի սպարապետն Հայոց զտէրն Մամիկոնէից Վարդան՝ հանդերձ ընկերակցօքն իւրովք և ամենայն Հայոց զնոպան, զի արարեալ փախստականս և նոցա՝ ածէին առաջի իւրեանց

10 զբազմութիւն զօրացն Պարսից. յորոց զկէսն սրովք իւրեանց զիաթաւալս յերկիր կործանէին և զկէսն գետավէժս արարեալ հեղձամղձուկս առնէին. և զայլսն ի նոցանէ դաշտացն և անտառախիտ մայրեացն ցրուեալս վատնէին:

Իսկ ոմանք յաւազորերոյ Պարսիցն ելեալք ի նաւ՝ յայնկոյս

15 գետոյն մեծի փախստեալք լինել ճեպէին: Որ և զԿամսարականն Արշաւիր զիշխանն Արշարունեաց ստիպով փութացուցանէր երանելի զօրավարն Հայոց Վարդան՝ զկնի փախստէից նաւացն նետաձիգ լինել, ի հաստատաձգութիւն և յանվընէպ զիպոզութիւն առնն վստահեալ: Իսկ Կամսարականն Արշաւիր, որպէս և միշտ կամակատար էր բանի սրբոյ զօրավարին,

20 վաղվաղակի հաւանեալ առ ի նմանէ հրամանին՝ զկնի նաւավարացն և փախստէիցն նետաձիգ լինէր: Եւ խոցեալ զնաւավարն և զայլս բազումս ի նաւան՝ կարելի էրս առնէր. որոց ընդ տապալել վիրաւորացն կործանէին նաւքն. և բազումք ի նաւավարացն և ի զլիսաւորացն Պարսից գետասոյգ եղեալ կորնչէին: Եւ այսպէս շնորհեալ նոցա զյաղթութիւն

25 վերին օգնութեանն՝ դառնային ի բանակս իւրեանց, զոհնալով և օրհնելով զԱստուած:

Եւ զադարեալք անդէն ի տեղւոջն զօրն զայն՝ ի վաղիւն չուեալք անցանէին ընդ գետն մեծ, անուանեալն Կուր գետ, և հասանէին ի պահակ որմոյն, որ է ընդ մէջ իշխանութեանն Աղուանից և Հոնաց. և

30 գտեալ անդ զպահապանս պահակին և այլ զօրականս պարսիկս բազումս, յորոց սուր ի վերայ եղեալ կոտորէին. և զպահակն յանձն առնէին թագաւորազնի միում Աղուանի, որում անուն էր Վահան, և զնոյն արձակէին զեսպան ի Հոնս և առ այլ ամբականս տեղեացն, զորս հաւանեցուցէ միաբանել նոցա զնոպա. որոց կամաւ և յօժարութեամբ զօգնելն յանձն

35 առեալ՝ հաստատէին երդմամբ:

ԼԶ. Եւ մինչդեռ այս ամենայն կատարէր այսպէս յաջողութեամբն Աստուծոյ ըստ կամաց նոցա՝ յանկարծակի զեսպան հասանէր առ երանելի զօրավարն Հայոց Վարդան և առ ամենայն գունդն որ ընդ նմա էին. գոյժ տրամութեան և համբաւ չարաչար տայր նոցա, ասելով, թէ

40 «Ստեաց անօրէնն Վասակ ուխտին Աստուծոյ և նենգեալ զրժեաց Աւետարանին երդմանն, և ի յետս կացեալ ապստամբեաց ի միաբանութենէ

2 ՏՏ. լի՛ իւր

5 ՏՏ. թռչնոց

11 ԱՏ. գետավէժս

11 ՏՏ. հեղձամղձուկ

21 2. զնաւավարն

23 ՏՏ. և զլիսաւորացն

33 ԱՏ. առ և այլ

35 2. երդմամբից յետոյ

ունի ժ՛Ղ

39 ՏՏ. լի՛ տայր նոցա

40 ՏՏ. արդ տեւաց

40 ԱՏ. դժբեաց

- ճշմարտութեանն. նոյնպէս և մնացեալքն անդէն առ նմա աւագանին
 Հայոց յետս կացեալ՝ ընդ նմա ապստամբեցին, և դարձուցեալ զերեսս
 իւրեանց ի ճանապարհէն արդարութեան՝ մոլորեցան զկնի սատանայի.
 5 և զերդեան ամբողջացն Հայոց ի բաց կալան, և զիւրեանցն բերդա-
 կալս արարեալ՝ զգուշացուցին: Եւ զորդիս տոհմին Մամիկոնէից և
 10 Վասակ տայ տանել զտղայսն առ թագաւորն Պարսից: Եւ որք խոտո-
 րեցան զկնի սատանայի ընդ ուխտանենդին Վասակայ՝ են այսոքիկ.
 իշխանն Բագրատունեաց՝ Տիրոց, իշխանն Սորխոտունեաց՝ Գաղիշոյ,
 իշխանն Ապահունեաց՝ Մանէճ, իշխանն Վահեունեաց՝ Գիւտ, իշխանն
 Պալունեաց՝ Վարազշապուհն, իշխանն Արեղենից՝ Արտէն, իշխանն Ուրծայ՝
 15 Ներսէս, և այլք յոստանկաց և սեպուհք ոմանք յիւրաքանչիւր տոհմէ»:
 Եւ լուեալ զայս ամենայն գործ աղէտից, զոր էր գործեալ նենգա-
 ւոր իշխանն Սիւնեաց Վասակ և այլ նախարարացն որ ընդ նմա,
 երանելոյ սպարապետին Հայոց տեառն Մամիկոնէից Վարդանայ, հան-
 20 և զանձինսն և զգերեալ տղայսն ի պահպանութիւն ամենահար աշխոյն
 յանձն արարեալ նուիրէին, ասելով այսպէս. «Ահա առեալ հեծանոց ի
 ձեռն Փրկիչն ամենեցուն Քրիստոս՝ սրբել զկալ իւր և ընտրել զցորե-
 նահատն, ժողովել յերկնից ի շտեմարանսն, և զյարդն մատնել անշէջ
 25 բոցոյն՝ կիզուց անխնայ: Եւ եղիցուք մեք սրբեալք ցորենահատ, և
 ցանկութեամբ սպասեացուք աւուր նահատակութեան մերոյ, յորում թէ
 արժանի եղեալ զիպեսցուք մասին սրբոցն՝ վախճան մեր բարի զմեզ
 պսակէ, և զտղայս պահպանեալ սնուցանէ և ի տեղիս իւրաքանչիւր և
 յիշխանութիւն ածեալ հասուցանէ, և զարբանեալսն սատանայի բազում
 զղջմամբք ամաչեցուցեալ նշաւակէ աստ և ի հանդերձելումն»:
 30 Եւ ասացեալ զայս երանելոյն՝ չռեցին միաբան ամենեքեան
 յաշխարհէն Ազուանից յերկիրն Հայոց ի գաւառն Այրարատոյ, և անդ
 գաւուրս դառնաշունչ օդոյ ձմերայնոյն ըստ սովորութեան իւրեանց
 զադարեալք՝ փութային առ հասարակ անձկով գաւուրս գարնանային
 35 ամսոյն տեսանել և յօր իւրեանց նահատակութեան պսակին հասանել:
 Քանզի ոչ ևս ինչ այլ բնաւ ածէր զմտաւ ոք զյաղթութիւն և կամ
 զպարտումն, այլ ցանկացեալք, որպէս ծարաւիք, բաժակին փրկութեան՝
 իւրեանց կատարմանն պատահել և ընդունել մնային:
 Իսկ նենգաւոր իշխանն Սիւնեաց Վասակ ոչ երբեք զադարեր գրել
 նամականի առ իշխանս և շինականս և քահանայս աշխարհիս Հայոց.
 40 ցուցանէր իմն բերեալս ի դրանէ ուխտս սուտս և վկայութիւնս ընդու-
 նայնս, թէ «Արքայից արքայ զքրիստոնէութիւն շնորհեաց աշխարհի,

4 ԳՏ. ի Պարսոս նամակօք

7 2. իւրաքանչիւր

8 2ԱՏ. յամուր բերդից

9 2. պահել *մուրսն

զգուշութեամբ, և

*պա նենգաւորն

14 2. վարչապուհն

14 2. արմէն

15 ԳՏ. ներսէս

15 2. սեպուհուք

22 2ԱՏ. ընդրել

32 ԱՏ. ձմեռայնոյն

և զվնաս կոտորածի մոգուցն չինդրէ. և զապստամբութենէն ասէ, թէ «բնաւ և յիշեմ իսկ ոչ, միայն թէ ի բաց դառնայք ի խրատուէ և ի բանից Վարդանայ, և մի կորնչիք ընդ դմա»։ Եւ զինքենէ գրէ ուխտա-
 5 նենգն Վասակ, թէ «ես լինիմ միջնորդ այսմ ամենայնի, և անվնաս պահեմ զաշխարհս Հայոց»։ Եւ տուեալ ի ձեռս սուտ քահանայից զգրեալսն՝ նենգաւորին Վասակայ, որոց անուանքն են չքահանայիցն այս. Զանգակ
 մի ոմն, Սահակ Զայնող, և միւս ոմն Պետրոս Երկաթի։ Եւ էին Սահակն
 և Պետրոսն ի գաւառէն Սիւնեաց. յորոց ձեռս տայր զաղտ յերանելի
 սպարապետէն Վարդանայ նենգաւորն Վասակ զգրեալսն շրջեցուցանել
 10 ընդ աշխարհս Հայոց. զոր լուեալ թուլացելոցն ի հաւատս և անյուսիցն,
 հաւատացեալ բանից նենգաւորին՝ կորնչէին։ Իսկ պինդքն և մարտիրո-
 սութեան տենչողքն իբրեւ լսէին զայս ամենայն բանս ցնորից՝ ևս
 առաւել պնդեալք զօրանային, և աւուր աւետարեւր փրկութեան իւրեանց
 սպասէին յուսով։

15 ԼԷ. Եւ կատարեալ գաւուրս ձմեռնային ցրտաշունչ օդոցն և հասեալ ի տօն մեծ զատիկին բովանդակ ուխտապահքն, և ամենայն աշ-
 Խարհի եղև խնդութիւն, հրեշտակաց և մարդկան. քանզի խառնուրդք
 խաղաղութեան եղևն ընդ միմեանս աւետարուր յարութեամբ կենարարին.
 զոր տօնեալ ուրախութեամբ զուարճանային։

20 Եւ յետ սակաւ ինչ աւուրց անցելոց լուան, եթէ զօր հնաս բազում
 ի Հեր և ի Զարեանդ գաւառ։ Եւ երանելի սպարապետն Հայոց տէրն
 Մամիկոնէից Վարդան ազգ առնէր ուխտապահացն, որք յաղագս տօնի
 աւուրցն երթեալք էին ի տունս իւրեանց՝ կատարել զտօնն զատիկի առ
 ընտանիս իւրեանց, եթէ «Գունդ բազում հասեալ գայ, բերելով աս-
 25 տուածասիրացն պսակս երկնաւորս. արդ՝ որ ոք ցանկայ առնուլ՝ աճա-
 պարեցէք, զի մի վրիպեցի որ և զղջանայցէ։ Եւ եթէ որ խորհի այլազգ
 ինչ, որպէս և այլքն, որք խոտորեցան զկնի սատանայի՝ զաղարեալ
 հանգիցէ՝ ուր և թուեցի հաճոյ ումեք։ Քանզի ոչ որ պսակի ընդ
 ընկերաց իւրոց՝ թէ ոչ տանջի. այլ իւրաքանչիւր որ անձին իւրում
 30 գանձէ զհոգեղէնսս և զյաւիտենականսն»։

Եւ զայս լուեալ ճշմարտասիրացն և զանմահութիւն սիրողացն՝
 զղրդեցան, ելեկս առնելով զմիմեամբք, որպէս հօտք, որ ի ձայն աղի
 փութայցեն զկնի հովուացն։ Թուի ինձ, ոչ այնպէս ընթացեալ երա-
 40 գունս Արարհամայ ի տանել զօրթն հրեշտակացն, որք խոստացան տալ
 35 նմա զօրդին՝ որպէս ճեպեալ ընթանային զօրքն Հայոց զհետ երանելոյն
 Վարդանայ սպարապետին Հայոց, երթալ յընթրիսն Քրիստոսի և ուտել
 զհաց հրեշտակաց։

Եւ այսպէս եղեալք ըստ նմանութեան սուրբ առաքելոցն ամենե-
 քեան մի սիրտ և մի հոգի՝ առաքէր երանելի սպարապետն Հայոց

3 2. ընդ դմայ։ ԳՏ. ընդ
 նմա

7 ԲԳՏ. մի ոմն ՚ի մասին
 ունին ծակօր. «Թուի
 խակգարեալ մակունուն
 Զակգակին»։ Թուի ուղ-

ղելի մի ոմն Սահակ
 Զայնող, և միւս ոմն...
 (Զակգակ ակունը կամ
 աւելորդ, կամ Զայնող
 ակունակ կամակիշ)

15 88. ձմեռային

20 2. զհետ սակաւ

21 2. զարեանդ

23 2. Երթեալ էին

33 2. Թուի ինչ

- Վարդան, միաբանութեամբ աւագանւոյն որ ընդ նմայն էին, սեպուհ մի յազգէն Ամատունեաց, որում անուն էր Առանձար, իրրեւ երեք հարիւր հեծելով՝ երթալ լրտեսել զբազմութիւն զօրացն Պարսից, և տալ զրզիռս, եթէ հնար իցէ, առ ի փութապէս, ասէ, գալ բերել մեզ զպսակս արքայ-
- 5 ութեան, զոր ի ձեռն նոցա պարգեւէ մեզ Փրկիչն Գրիստոս, յաւիտենից բարութեանցն տուիչ: Եւ երթեալ Առանձար և գունդն որ ընդ նմա՝ աշնպէս շնորհեցաւ նմա յԱստուծոյ, որպէս զի տեսին զբանակն Պարսից. և զհօր վերջապահ թեով միով անկեալ՝ զբազումս հանէին ընդ սուր, և զայլս փախստականս արարեալ արկանէին ի զօրն Պարսից. և ինքեանք
- 10 զարձեալ ողջանդամք հասանէին ուրախութեամբ ի գունդն Հայոց և պատմէին նոցա զԱստուծոյ զօրութիւնն, զոր յաջողեաց նոցա Փրկիչն: Եւ լուեալ երանելոյ սպարապետին Վարդանայ հանդերձ միա- համուռ զօրօքն՝ գոհանային և օրհնէին զամենահօրն Աստուած: Պատ-
- մէին և վասն զօրագլխացն, թէ Մուշկանն Նիւսալաւուրս և Դողմէն են. տային գիտել և զայն ևս սթափութեամբ հասանել ի միջոյ կողման աշխարհիս: Զոր լուեալ երանելոյ սպարապետին Հայոց և որ ընդ
- 15 նմայն էին՝ ևս առաւել ճեպէին երթալ ընդդէմ նոցա. նախ՝ վասն վազվազակի պատահելոյ նոցա ժամու մարտիրոսութեան. քանզի անձանձրոյթ աղօթէին հանապազ ի տուէ և ի գիշերի, լինել արժանի աշնպիսի մասին երկնաւորի. և երկրորդ՝ ասէին, թերեւ անդէն ի տեղուջն ի Հեր և ի Զարեանդ գաւառին վճարին ելք գործոյն պատերազմին, և ոչ ոք լինէր արգել զօրուն Պարսից հասանել յաշխարհն Հայոց սպանու-
- 20 թեամբ և գերելով յարձակել և վրասել: Եւ սոցա թէպէտ և ածեալ զայսպիսի ինչ զմտաւ կամէին փութալ՝ սակայն ևս առաւել ստիպով կեկալ հասանէին գունդն Պարսից ի գաւառն Արտազ, հուպ ի գեօղն որ կոչի Աւարայր, ի շրջափակ տեղի Տղմուտ դաշտին, զոր ընտրեաց յազապս երկիւղի զօրացն Հայոց. ամուր ապաստանի անձանց համարէին պատշաճ, և ի միջի նորա ածեալ զակիշ բանակէին:
- 25 ԼԸ. Իսկ ի յաւուր ուրբաթու մեծի տօնին պենդէկոստէին դիմեալ հասանէին մերձ ի նոյն տեղիս զօրքն Հայոց, գտեալ անպատրաստա- գոյն զզօրսն Պարսից. որոց թէ կամեցեալ էին՝ կարող էին մասնա-ւորապէս վրասել երամակարձակ ծուլացելոցն. բայց թոյլ տուեալ զազարեցին յայնմ աւուր. քանզի ոչ էր եղեալ ի մտի նահատակութեան փափաքողաց՝ աշնուհետեւ յաղթել, վասն տեսանելոյ հանապազօր զհոգե-
- 35 կորուսացն զապականումն, այլ միշտ և հանապազ ի կէտ կոչման և տենչալի մարտիրոսութեանն փութանային հասանել:

Եւ ժողովեալք աշնուհետեւ մօտ առ զօրսն Պարսից բանակէին, մինչ եղեալ սահմանն ընթացից տուրնջեանն կատարէր: Եւ հասեալք ի ժամ երեկոյին և զկանոն պաշտաման ժամու աղօթիցն ըստ սովորու-

4 2. Թէ Հնար իցէ

12 88. Երանելի

14 2. զողով՝ն

15 ԲԻՏ. ծանօթութեան միջ լրացնում են այսպիս.

«Եթէ կամին սթափու-

թեամբ հասանել»

15 Թուի ի միջոյ կողմն

կամ ի միջակողմն

19 2. լիք հանապազ

19 2. լիք արժանի

22 Թերեւս և ողով լինէր

26 2. աւար այրի շրջափակ

27 ԱՏ. ապուր, որ ԲԳՏ.

ուղղագրեի են ամուր

31 2. մասնաւորութեամբ

35 2. զապտակումն

37 ԱՏ. բանակին

Թեանն լցեալ՝ զուարճանային չափաւոր ուրախութեամբ կերակրովքն:
 Եւ կատարեալ զամենայն՝ առնուին հրաման ի սուրբ քահանայիցն՝
 արթուն ինզրուածովք կատարել զգիշերն յաղօթս: Եւ զցայտն ամենայն
 5 դասք քահանայիցն, մերթ սաղմոսարանին զորդայիւք, մերթ վարդապե-
 տական բանիւք, քաջալերէին զբազմութիւն զօրացն՝ վայր մի քաջանալ,
 և անսպառ բարեացն լինել ժառանգաւոր: Իսկ սուրբ երէցն Յովսէփ,
 որ և զկաթողիկոսութեանն Հայոց ունէր զաթոռ, հրաման տայր երա-
 նելոյ առն Աստուծոյ Ղևոնդի խրատել զժողովուրդն և քաջալերել: Եւ
 սուրբ երէցն Ղևոնդ զամենայն զգիշերն անձանձրոյթ առաքելական
 10 վարդապետութեամբ զօրացուցեալ ուսուցանէր զամենեւեան յորդարուղիս
 իմաստութեամբ, առակաց մեկնութեամբք, հոգէշնորհ վարդապետու-
 թեամբ. որոյ բանքն նման քաղցրութեան մեղու բղխէին ի բերանոյ
 արդարոյն, որ էր լսողացն ցնծութիւն. և ախորժարար զնա ծանուցանէր
 վերին ազգեցութեամբ լուսաճաճանչ պայծառութիւնն ի նմա ներքին
 15 մարդոյն և տեսակութիւն հրեշտականման երեսացն կերպարանի: Զոր և
 յառաջագոյն ժամանակի, կալով ի քուն սրբոյն, այլն Աստուծոյ Մաշտոց
 վարդապետն նորին՝ հանդերձ և այլ աշակերտօք իւրովք, երանելեան
 Կորեամբ և Արձանաւ, տեսանէին արթնութեամբ ճառագայթեալ շուրջ
 զնովաւ լոյս սաստիկ. որք անդէն և անդ ծանեան երանելի արքն
 20 սուրբ Հոգւով զվախճան սրբոյն, թէ նահատակութեամբ կատարի. զոր
 թէպէտ և նմա ոչ յայանեցին զքանչեկագործութեան զտեսութիւնն,
 սակայն ի բազում շնչին՝ պատմեալ հոշակեցաւ բան երևմանս աշտորիկ:
 Որ յուսուցանէին իւրում բազում բանս հոգեւոր՝ յիշեցուցանէր ամե-
 նեցուն զվարս և զժուժկալութիւն առաջնոցն, և նախ զանպատումն
 25 զհամբերութիւն սրբոյն Գրիգորի, ապա զայլոցն ամենեցուն. «Որոց
 գիտացեալ, ասէ, զվաղ և զանագան կենցաղոյս զվախճան՝ ընտրեցին
 ըմբռնել զյաւիտենից կեանսն: Ոմանք տանջանօք և մահուամբ, ոմանք
 պահօք և գետնատարած անկողնօք, այլք աղքատսիրութեամբք և օտա-
 րասիրութեամբք յանգէտս ընդունել զհրեշտակս արժանի եղեն. և կէսք
 30 աշխարհաշինութեամբք և արդար դատողութեամբ երեւեալ՝ ընտիր գտան
 Աստուծոյ: Գանգի ոչ բոլորեցունց զիպի մարտիրոսութեան վիճակն,
 այլ ըստ ժամանակի որպէս և բաշխէ վերին տեսութիւն: Եւ պարտին
 առողքն՝ արդար վաճառականութեամբ գնել ընդ անցաւորիս զանանցն,
 ընդ ապականացուիս զանանց բարութիւնսն: Իսկ պահալքդ այժմ մեծի
 35 և պատուական բաժակի՝ փութացուք լինել արժանի հասանել ի մասն
 ժառանգութեան սրբոցն ի լոյս. զորոց զպատուականութիւնն սաղմոս-
 ակոյն զոչէ ասելով. «Պատուական է առաջի Տեառն մահ սրբոց իւրոց»:
 Ահա և ճգնասէրն Գրիգորիոս վարդապետն ձեր կոչէ գձեղ յերկնային
 քաղաքն Երուսաղէմ, յամենատենչ և յանուշահոտ ընթրիսն Քրիստոսի,
 40 ուստի մերժեալ են ցաւք և տրամութիւնք և հեծութիւնք»:

10 2ԳՏ. յորդարուլիս
 14 2. զլուսաճաճանչ
 17 ԱՏ. Հանդերձ և աշա-
 կելբաւք: ԲԳՏ. Հանդերձ
 աշակելբաւք

28 2. աղքատասիրու-
 թեամբ:—ՏՏ. լիք և
 օտարասիրութեամբք:
 31 2ԱԲՏ. մարդասիրու-
 թեան: ԴՏ. ուղղագրել

և այսպ. (րստ ն. Բ.)

33 2. ընդ անցաւորս

37 Սաղմ. ձժԵ, 15

39 2. կրուսաղիմ

39 ՏՏ. անուշահոտ

Բազում և այլ բանիւք հոգեղինօք և շնորհօք վարդապետութեամբք քաջաւիբէր զիւրաքանչիւր ոք ի մեծամեծ աւագանւոյն Հայոց սուրբն Ղևոնդ, հանդերձ երանելեաւն Յովսէփաւ. որ թէպէտ և զձեռնադրութիւն երիցութեան ունէր՝ սակայն յաթոռ կաթողիկոսութեանն էր վիճակեալ արժանաւորապէս: Որոց խրատեալ և զօրացուցեալ հոգեւոր բանիւք զամենայն գիշերն՝ լինէր ամենայն մարդ ի կամաւոր լսողացն վառեալ, որպէս աներկիւղ ամբուլութեամբ, սուրբ Հոգւոյն զինու: Որք զօրինադրեալ ժամս գիշերոյն կարծէին երկայնադոյն քան զայլ գիշերացն, և տեսանել զառաւօտ փրկութեանն բաղձային, որպէս զի հասեալք արբցեն զբաժակ արքայութեանն երկնից:

Որոց աստուածաշնորհ բանից և մարտիրոսայորդոր վարդապետութեան հրեշտականման տեսնոն Յովսէփայ և Ղևոնդի մտադիւրութեամբ լուեալ երանելոյն Վարդանայ տեսնոն Մամիկոնէից՝ տայր պատասխանի, թէ «Սուրբ քահանայից եկեղեցւոյ պատիւ ձեռնադրութեան ոչ է ի մարդկանէ, այլ ի սուրբ Հոգւոյն յաջորդեալ շնորհէ. նոյնպէս և բանք սոցա զամենայն առողջ խորհուրդս լսողացն ի յերկինս հայեցուցանէ. որպէս և այժմ իսկ զամենայն գիշերս անհանգիստ ձայնիւ յորդորէին զամենեսեան յերկնաւոր ընթրիսն, յիշեցուցանելով մեզ զհարչարանսն սրբոյն Գրիգորի. յորոց բազումք որ աստ կամք, ոչ միայն աշակերտք, այլ ազգախառնութեամբ եմք հաղորդեալք: Փութասցո՛ւք ժամանել ի հարսանիսն Քրիստոսի և ի հրաւիրակսն, ի գունդ սուրբ առաքելոցն, և լընթրատուն Քրիստոս, որ բացեալ զգունն արքայութեանն՝ սպասէ ընդունել զամենեսեան և ուրախ առնել. որոյ ուրախութիւնն մշտնջենաւոր է՝ և անանց և անվասձան: Փութասցո՛ւք առանց յապաղելոյ, և մի՛ ոք նման Յուդայի, որ յառաքելական դասուէն քակտեցաւ՝ նման նմա գտցի. որպէս և յայժմ գիշերի տեսէք, որք մեղկեալ զլինի սատահայի ընթացան: Այլ ես բաժակին, որում վաղնջուցն ցանկացեալն էի՝ փափաքանօք ընդունիմ, և ըստ գրեցելունս գոչեմ. «Զբաժակ փրկութեան ընկալայց և զանուն Տեսնոն կարգացից»:

Եւ զայս ամենայն այսպէս խօսեցեալ սրբոյ զօրավարին՝ ի ժամ հաւուն ասելոյ հրաման տային սուրբն Յովսէփ և Ղևոնդ, հանդերձ ամենայն քահանայիւքն, զպաշտօն կանոնին կատարել, որով նպարակեալ վառեալ զինու Հոգւոյն յուղարկէին յաստուածատունկ վայելչութեան գրախոսն: Եւ հաղորդեալ զօրացն Հայոց ի պատուական խորհրդոյն մարմնոյ և արեան՝ ի գործ առաջիկայ երկնաւոր իրացն փութային:

ԼԹ. Վասն զի մերձեալ էր այնուհետեւ ժամ ելից արեգական, և գունդն Պարսից ճակատել ի պատերազմն պատրաստէին և վառէին, և սուրբն Վարդան տէրն Մամիկոնէից բաժանեալ զիւր գունդն յերիս առաջա՝ միջոցի գնդին կարգէր զլիսաւոր գտէրն Արծրունեաց, և զմարդպետն Միհրշապուհ՝ հանդերձ իշխանաւն Արշարունեաց Արշաւաւ և

8 2. գիշերւոյն

9 88. չիք և

12 2. գնդի շատկանման

13 88. երանելոյն

18 2Ա. զամենայն

24 2. անվաղձան

29 Սաղմ. ճժե, 13

35 ԲԳ. ծանօթութեան մեջ
լրացնում են «արևան
տեսնոն կամ փրկչին»

35 88. չիք երկնաւոր

35 88. փութանային

39 88. այստեղ եւ յետոյ յառաջս

40 2. արշարաւ

երանելի արամբն Արտակաւ, իշխանաւն Մովսէս, և այլ աւագ նախարարօքն. և կողմանն աջոյ կարգէր աւագ՝ զերանելին Մախազ Խորէն, հանգերձ երանելեաւն Թաթլաւ, տեառն Վանանդայ, և սուրբ արամբն Ներսէսիւ Քաջբերունոյ և այլ աւագ նախարարօքն. և ընդ անկէն

5 կողմանէ պատրաստէր զինքն իւրով գնդովն և իշխանաւն Առաւելունից Փափագաւ և այլ իշխան նախարարօքն Հայոց. քանզի յայն կողմանէ առաւելապէս երևէր զակիր գնդին Սիւնի զօրուն և այլ զօրաւոր արանց նշանք զբօշիցն: Եւ զՀամագասպեան զիւր եղբայրն Թողոյր վերջապահ, և պատուիրէր նմա՝ մի գոթ բռնադատել, այլ յորդորել միայն բանիւք՝

10 յաղագս իւրեանց փրկութեան:

Եւ այսպէս բաժանեալ յերիս առաջն զգօրսն Հայոց սրբոյն Վարդանայ, և օրհնեալք ի բերանոյ սուրբ քահանայիցն, օրհնարանելով զԱստուած՝ յարձակէին ի վերայ միմեանց երկոքին կողմանքն, Հայոց և Պարսից: Եւ երևիս արարեալ այնուհետեւ՝ յառաջէին արք ցանկացողք մարտիրոսութեան պսակին, և զգօրսն Պարսից ի փախուստ զարձուցանէին զառաջինն: Իսկ այլ բազմութիւն զօրացն Հայոց, որք առ հարկի և ոչ կամաւ, մանաւանդ զի և զայլս յերկուանալոյ և զարձուցանելոյ յետս, որք երկնից բարութեանց ցանկացեալք էին՝ անդէն ի փախուստ զարձեալ կորնչէին զյաւիտենից կորուստն: Եւ տեսեալ զօրացն Պարսից

15 զգունդն Հայոց լքեալս և պարտասեալս առ ի կոտորել զազն իւրեանց, հայեցեալ և յայն ևս, զի փախուցեալ երթային զօրքն Հայոց՝ ի մէջ առեալ շուրջ զնոթօք պատեալ ծովանային. ուր և ցանկալի խնդրոյն զիպեալք՝ կատարէին այնոքիկ: Ստիպով այնուհետեւ զհետ փախստէիցն Հայոց անցանէին զօրքն Պարսից. որոց հասեալ՝ զոմանս կոտորէին, և

20 զայլ ոմանս արգելեալ ի տեղի ինչ ամբոց արգելուին. որոց ոմանք հատեալ զնիզակափակ գիշերոյն պահապանայն և զբազումս ի նոցանէ կոտորեալ՝ գնացին ողջանդամք: Եւ այգոյն ի փախստէիցն Հայոց ձերբակալ արարեալ ամին ի բանակն և կոտորեցին սրով, և զայլս բազումս արկեալ զփղօք սպանանէին. և մնացորդք փախստէիցն յայլ

25 և այլ տեղիս Հայաստան աշխարհիս ցրուեցան:

Բայց որ ի ժամուն երանելի և երկնաւոր կողմանն եղևն արժանաւորք ընդ սրբոյն Վարդանայ և նահատակեցան՝ են այսոքիկ. յազգէն Խորխոռունեաց՝ երանելին Խորէն, յազգէն Պարունեաց՝ երանելի սեպուհն Արտակ. յազգէն Գնդունեաց՝ երանելին Տաճատ. յազգէն Դիմաքսենից՝ երանելին Հմայեակ. յազգէն Քաջբերունեաց՝ երանելին Ներսէս. յազգէն Գնունեաց՝ երանելին Վահան. յազգէն Ընծայնոյ՝ երանելին Արսէն. յազգէն Սրուանձտայ՝ երանելին Գարեգին: Եւ որպէս շատ խուզիւ և բազում քննութեամբ հարցեալ և ուսաք զնահատակելոցն թիւս, որք ի տեղում պատերազմին պսակեցան ընդ աւագ նախարարսն՝ երկերիւր

35

7 ԱՍ. կառել, որ ԲԳՏ.

ուղղագրել են այսպիս

13 ԱՍ. կողմանցն

17 ԱՍ. զի և զայս: ԲԳՏ.

ուղղագրել են այսպիս

և ծանօթութեան միջ

դնում են պակասին

բաւք ինչ: 2. այսպ.:

Լուսնեղու և քերես

այսպիս. որք առ Հաբ-

կի և ոչ կամաւ եկեալք

հիւն, մանաւանդ զի և

յաղագս զայլս յերկուս-

ցուցանելոյ...

18 2. ցանկացեալ էին

21 2. փախուցեալս

26 2. զիշխուցին

27 ԱՍ. ձեռքակալ

29 2. զմնացորդք

30 2. իմ տեղեա

- եօթանասուն և վեց այր: Եւ զօրս յամրոցացն իջուցեալ սպանին սրով և կամ փղօք կոխեցին՝ եօթն հարիւր և յիսուն այր. որք լինին միահամուռ հազար երեսուն և վեց այր. զօրոց իւրաքանչիւր անուն վարձահատոյցն Քրիստոս գրեալ պահէ ի դպրութեան կենաց: Իսկ ի
- 5 զօրացն Պարսիցն, որք անկան ի պատերազմին յաւուրն յայնմիկ, զոր ստուգիւ համարեալ պատմեցին մեզ, տեղեկացեալք ի զօրագլխացն Պարսից, երեք հազարք հինգ հարիւր քառասուն և չորս այր:
- Եւ յետ վճարելոյ այսպէս զործոյ պատերազմին, և մարդասիրին Աստուծոյ զիւր սիրելիան առ ինքն կոչելոյ՝ հրովարտակ առնէր
- 10 Մուշկան Նիւսալաւուրտ առ թագաւորն Արեաց Յագկերտ, և զելս զործոյ պատերազմին գիտել տայր, գրեալ զյաղթութեանն աւետիս և յանուանէ զհամար անկելոցն յերկոցունց կողմանցն պատերազմին: Զոր լուեալ արքային Յագկերտի զկոտորումն լաւ արանց ի գնդէն Պարսից և զմահ առն Վարդանայ՝ յահաւոր սուգ ընկղմեալ խռովէր, յիշելով զքաջու-
- 15 թիւն առնն և զլաւութիւնն՝ զոր արարեալ ընդ թշնամիս բազում անգամ ի վերայ աշխարհին Արեաց եցոյց: Պատասխանի առնել հրամայէր հրովարտակին, և զՄուշկան Նիւսալաւուրտ հանդերձ զնդաւն ի դուռն կոչէր: Եւ զԱտորոմիզդ ոմն անուն, յաշխարհէն Հայոց, մարդպան հրամայէր թողուլ, որում յանձն առնէր հրովարտակով զմարդիկն Հայոց
- 20 չընդոտուցանել, այլ սիրով նուաճել, և զպաշտօն քրիստոնէութեանն համարձակապէս ունել ամենեցուն: Եւ տեսեալ Մուշկանայ զհրովարտակն թագաւորին Յագկերտի, և լուեալ զբանսն ի հրովարտակէն՝ կացուցանէր ի Հայս մարդպան զԱտորոմիզդ Արշական, և զիրս ամենայն ըստ գրեցելոցն * ի հրովարտակէն թագաւորին՝ նմա յանձն առնէր:
- 25 Դառնայր Մուշկանն հանդերձ աւագանւովն և այլ ամենայն գնդիւն յերկիրն Պարսից: Եւ մնացեալ Ատորոմիզդ մարդպան աշխարհիս Հայոց՝ բազում թուգթա խաղաղութեան առնէր ի տեղիս տեղիս Հայոց աշխարհին, թէ «Եկայք շինեցարուք աներկիւղութեամբ, և մի ինչ զարհուրիք». յորս գրէր և կնքէր աւետաւոր բանս, շնորհել ամենեցուն զկարգ քրիստոնէութեան, որպէս և կամիցի ըստ իւրաքանչիւր կամաց: Որք ի համբաւն՝ խնդութեամբ ի Պարսից և ի Սիւնեաց ժողովեցան ամենեքեան:
- 30 Եւ Սա և ի վերայ ժողովելոցն առ երանելին Հմայեակ յամուրսն Տայոց՝ գունդ կազմէր այրերտիր բազմութեամբ ի Պարսից և ի Սիւնեաց, և յերկուս բաժանեալ զգունդն՝ կարգէր նոցա զօրագլխսս զԱրտէն
- 35 Գարեղեան և զՎարազշապուհ Պալուսնի: Քանզի բազմութիւն փախստէիցն Հայոց, նախարարք և սեպուհք, գատանիկք և ուամիկք, զիմեալ ի յերկիրն Տայոց՝ ժողովէին առ Հմայեակ եղբայր սրբոյ զօրավարին Վարդանայ, որ էր յամեալ յաշխարհին Յունաց, խնդրել զօրս ի թագաւորէն, ըստ յառաջագոյն գրելոցն ի կարգի: Որք երթեալք յանդիման եղեն թագա-

7 2. բառերով գրուած քովից առաջ ունի փեռուած 2. քովից յետոյ էլ ունի փեռուած վշխդ: —2. երեսի և երկուսի յաւանգնում ունի. աւագ

զայլք յայնմ աւրէ և առ յազայ
13 ԱՅՏ. զկատարումն: ԴՏ. ուղղել և զկատարումն (րուս Ն. Բ.): 2. այսպիս
15 ՏՏ. արարեալ էր

19 ԱՅ. այստեղ եւ ընդհանրապէս մարդիկէն
21 ՏՏ. առնել ամեն...
35 2. զվարաշապուհ

ւորին թէոզոսի. որոյ լուեալ զպատճառ նոցա երթիցն՝ սիրով լսէր ի նոցանէ, և յանձն առնոյր օգնել նոցա գնդիւ. և մինչդեռ պատրաստէր զիրս խոստմանն՝ հասեալ վախճան սրբոյն՝ վճարէր ի կենցաղոյս: Եւ թագաւորէ փոխանակ նորա Մարկիանոս, որոյ և տեղեկացեալ նորա զպէտս խնդրոյն իրացն Հայոց՝ հարցանէր զաւագս զբանն, թէ որպիսի թուի ձեզ պատասխանի առնել արանցդ եկելոց յաշխարհէն Հայոց առ ձեզ: Պատասխանի տուեալ Անատոլեայ, որ ի ժամուն աստարապետ էր Անտիոքայ, և Փզորենտի ուրումն առն՝ ասորի ազգաւ, որ էր աւագ զբանն թագաւորին, և ասեն. «Մեզ ոչ թուի հաճոյ արհամարհել զուխտ և զհաստատութիւն, զոր ի բազում ժամանակաց զրեալ և կնքեալ է առաջին թագաւորացն, և զբոլեւ պատերազմաւ իրս մի խաղաղացեալս, և ի բաց հանել զաշխարհ մի ի ծառայութենէ թագաւորին իւրեանց: Այլ և զելս անյայտ իրացդ պարտ է ածել զմտաւ, զոր ոչ ոք կարէ զխտել, թէ որպէս, զիւրեան և կամ սաստիկ պղտորմամբ պատերազմդ եղեալ վճարեացի»: Եւ զայս այսպէս ասացեալ՝ կասեցուցին զմիտս թագաւորին, և փնասեցաւ ակնկալութիւն Հայոց, որում ուշ եղեալ մնային, և ոչ պատահեցաւ: Եւ մինչդեռ յապագեալ էր զրոյց պատասխանոյն այսպէս՝ հասեալ զործ պատերազմին Հայոց և Պարսից կատարէր:

Եւ տանուեալքն Հայոց և նախարարք, որք երթեալն էին յաշխարհն

20 Յունաց, իրրե տեսին, թէ ոչ ինչ օգտեցան յազագս որոյ աշխատն եղեն՝ դարձան և փութային գոնեայ ի յուսոյ փրկութենէն չվրիպել, այլ զի արժանի լիցին ընդ ընկերս իւրեանց ըմպել զմարտիրոսութեան բաժակն: Եւ ոչ ժամանեալ ի գործ ժամու պատերազմին՝ առ վայր մի առ լերամբն որ կոչի Պարխար, մերձ առ սահմանակցութիւնն Սաղտեաց, ամրագոյն

25 տեղի մի գտեալ զազարեցին, թէ որպէս առաջիկայ իրացն մարթապեն պատրաստել: Յորոց վերայ տեղեակ առաջնորդօք եկեալ զցայգն, և ընդ ծագել առաւօտուն պատրաստքն զինուք անկանէին ի վերայ այնց նորին ընկերաց Հմայեկայ Մամիկոնէի, ի զիւզն որ անուանի Որջնհաղ, ի գաւառին Տայոց. քանզի ի ժամուն իջեալ էին ի յամրոցացն լերինն

30 Պարխարայ. արք փախտէիցն ճեպով յիւրաքանչիւր երկվարս հասանէին: Ոմանք մերկանդամք և ոմանք զինեալք հարկանէին ի զօրացն Պարսից. և դարձուցեալ ընդ կրունկն՝ անդէն փախտաւանս առնէին. յորոց զբազումն անդէն ի շինամիջին և զայլս ի մէջ այգեստանոյն յերկիր կործանէին: Անդ զկատարելութեան պսակն ընդունէր, զոր երանելի

35 սեպուն Հմայեակ փափագանօք և բազում ցանկութեամբ խնդրէր՝ ժամանել զկնի սուրբ եղբօրն իւրոյ, և վազվազակի լսելի լինէր. զի հայեցեալ Աստուծոյ ի փափագ առնն՝ կատարէր զհայցուածսն և պսակէր զսուրբն:

Իսկ զօրն ուխտապահացն, որք առ սրբոյն Հմայեկի ժողովեալ էին,

1 2. որոց լուեալ

5 2. խնդրւոյն

6 88. պատասխան

8 ԲԳՏ. փլորենտի: 2ԱՏ.

փզորենտի

8 2. նախ սրումն, յեսոյ

տեղեցում և

19 2. տանուեալք

26 2. զցայգն

29 2. ի գաւառինն

30 ԲԳՏ. ուղղագրել կիմ սրբ

փախտէիցն: 2ԱՏ. այս-

պիս:—Աղաւաղում և

33 2. այգեստանոյն

34 Թերեւս ընդունէր և-

բանելի սեպուն Հմայ-

եակ, զոր փափագանօք

35 88. փափագանօք

իրբն տեսանէին զիրան՝ ի սուգ մեծ մտեալ ի վայր կործանէին, չունելով
ամենևին յոյս մխիթարութեան. այլ անձամբ անձին այր իւրաքանչիւր
զլճիւ վատ մահու և չարաչար կորստեանն կատարեալ տեսանէր.
զարհուրեալք անդէն ի վեր ի լեռն գառնային ի Պարխար, հայթայթ-
5 թանս իմն առ չարի և սուգ պատճառանաց մեծի և անաւոր հասկոյ
տրտմութեան հաշուէին: Եւ լուեալ Ատորոմզդին մարզպանին Հայոց
զայնչափ լաւ արանց զծախս ի գնդէն Պարսից և Սիւնեաց, թէպէտ և
սաստիկ տրտմութեամբ խռովէր, այլ յորժամ լսէր զվախճան հրաժա-
րելոցն սրբոյն Վարդանայ և Հմայեկի՝ մխիթարեալ ուրախանայր մեծա-
10 պէս, ճանաչելով զբարձունն սպառ սպուռ քաջ զօրավարացն:

ՄԵ. Խոնհուրդ ի մէջ առեալ, թէ որպէս հնարեսցին որսալ զարան
փախտաւանս առանց Արեաց կոռոյ, և ըմբռնել ըստ կամաց և ի
հարկատրութեան կացուցանել զաշխարհս Հայոց. և յայս միտս հաստա-
տեալ կային, թէ բայց միայն սուտ երգմամբ և մնոտի խոստմամբ
15 հաւանեցուցանել զմիտս որերոյն կարացցեն, առանց կոռոյ: Առաքէր
առ նոսա մարզպանն Ատորոմզդին ի բանէն արքային Յազկերտի, և
երգնոյր նոցա դաւով, թէ ոչ զոք սպանանեմք ի ձէնջ, և ոչ զտէրու-
թիւնդ և զպատիւ հանեմք յումեքէ: Եւ այսպէս նենգով նուաճեալ
զմարդիկն՝ կալաւ զամենեսեան, և տայր խաղացուցանել ի դուռն
20 Արեացն՝ զիշխանն մեծ Արծրունեաց զՆերշապուռ, և զիշխանն տանն
Ամատունեաց, և զիշխանն տանն Վանանդեայ, և զիշխանն տանն Արշա-
րունեաց զԱրշաւիր, և զիշխանն տանն Անձեացեաց զՇմաւոն, և զիշխանն
տանն Ամատունեաց զՎահանն, և զիշխանն Գնթունեաց, և զիշխանն Աշո-
ցաց և զիշխանն Առաւելեանից զՓափաք, և զիշխանն Տաշրայ զՎրէն, և
25 զիշխանն Արծրունեաց զԱպրսամ, և զայլս ի տանուտերացն և յաւագ
սեպհացն, խաղացուցանէին ի դուռն թագաւորին Յազկերտի: Կամեցեալ
չու առնել գնալ ի դուռն և ինքն նենգաւոր իշխանն Սիւնեաց Վասակ,
բայց նախ տայր խաղացուցանել յառաջագոյն քան զինքն:

Իսկ ի սուրբ քահանայիցն Հայոց, զորս կալեալ էր նախագոյն և
30 ևդեալ ի տեղիս տեղիս յամուրս բերդիցն Սիւնեաց՝ զսուրբ երէցն
Յովսէփ, որ զկաթողիկոսութեանն ունէր զաթոռ ի ժամուն, և զտէր
Ղևոնդ, և զքահանայսն Արածայ՝ զտէր Սամուէլ և զտէր Արբահամ.
ընդ որս կալեալ տանէին և զսուրբ Կալիսկոպոսն Ընշտունեաց զտէր
Սահակ, և զզբան երէցն իշխանին Արծրունեաց Ներշապուոյ՝ զտէր
35 Մուշէ, և զսուրբ երէցն զԱրշէն և զսուրբ սարկաւագն զԲաջաջ: Բայց
զսուրբ Կալիսկոպոսն Բասենոյ զտէր Թաթիկ՝ էր յառաջագոյն տուեալ
տանել զօրագլխացն Պարսից ի խուժաստան, ըստ քսելոյ իշխանին
Սիւնեաց, և անդ խիստ կապանօք պահէր: Տայր խաղացուցանել և
զտղայսն, զոր կալեալ էր իւր ի տոհմէն Մամիկոնէից և Կամսարականաց

1 2. ի սուրբ

4 2. ի Հայթայթանս

9 2. որբւոյն

20 ԲԵ. լիք և զիշխանն
տանն Ամատունեաց

21 2. վանանդեայ, զիշխ.

24 2. զփափաղ

25 2. զապրսամ

29 2. իսկ սուրբ քահան.

30 2ԸՏ. այստեղ և յիշ
հրէջ

35 88. Արշէն

38 2. պահէր՝ից յիշոյ ունի
պահէին մոզն, որ քե-
րած և ռազմաւ և պա-
հէր զյ. մոզն. (յ՝ի վրայ
կեիք կիս) — Տայր՝ից
սուրբ և որ զլիս և շան §

և ի յայլ տոհմէ իշխանացն Հայոց. կարծեցեալ առնել մեծապէս սպաս
 թագաւորին Յազկերտի և ամենայն աշխարհին Արեաց, և առնուլ
 զպատիւ թագաւորութեան և զպարգևս: Որ ևս առաւելապէս եղև նմա
 5 յԱստուծոյ աճումն ձաղանաց յաւուր թշնամանաց իւրոց, յորժամ նշա-
 ւակեալ խայտառակեաց զնա Յազկերտ՝ ամենայն աւագանւով զբանն,
 ըստ աներեւոյթ սաղրելոյ նոցա ի վերուստ ազդեցութենէն արդարա-
 դատին Աստուծոյ:

Արդ խաղացուցեալ զամենեւեան զնոսա առաջի իւր յերկիրն
 Պարսից նենգաւորն Վասակ, յերեքասաներորդում ամի Յազկերտի
 10 արքային Պարսից, և ինքն չու արարեալ սաստիկ կազմութեամբ և
 ուժգին ակիւք, մերձ ի հասանելն առ թագաւորն Պարսից, և զկար-
 ծեցեալ զխաբէական զիւր զմիամտութիւնն ծանուցեալ թագաւորին և
 աւագանւոյն Արեաց՝ և առնուլ վարձս ըստ մոլեկան խորհելոյն իւրոյ
 զթագաւորութիւնն իսկ Հայոց: «Ապա թէ յայնմանէ վրիպեալ ինչ, ասէ,
 15 զտանիմ՝ համայն զայլն ամենայն, զպատիւ և զզահս, առանց ամենայն
 երկրայութեան և յերկուանալոյ զտանեմ, և իմ են»: Եւ զտէր Աստուած
 ոչ հարցեալ, որ ասէ մարգարէիւն, թէ «Թագաւորեցին, և ոչ ինև, և
 դաշինս կոեցին, և ոչ իմով կամաւ»: Որում ի ժամ պատահելոյ նենգա-
 ւորին, ըստ իւրում կարծեաց, այսպիսի մեծամեծ պատուոյ, յառաջեալ
 20 արդարախնդիր բանն Աստուծոյ, և զգիմակս նենգաւոր խորհրդոց նորա
 մերկացեալ ցրուեալ՝ վեր ի վայր տապալեաց զամենայն զառն մտածու-
 թիւնս առն, որպէս զվայրաթոյն խորհուրդն Ակիտովիկեայ:

Եւ արդ եկեալ սա զմիջոցաւ ճանապարհին, ուր զսուրբ քահանայսն
 Աստուծոյ տանէին կապեալս, նստուցեալս ի վերայ ջրուոց, և բազմու-
 25 թիւնք չուելոցն, որ էինն ընդ անօրինին Վասակայ՝ հասին նահատակացն
 Բրիտտոսի: Եւ նոցա հարցեալ, եթէ «ճյր է բազմութիւնս այս»՝ լուան ի
 մարդկանէ, թէ «Միւսնեաց տեսնոն է». և նոքա ասեն. «Աւազիկ մօտ առ
 մեզ գայ»: Լոեալք ի հարցանելոյ սուրբքն՝ ճանապարհին ուշադրէին. և
 սուրբն Յովսէփ հարցանէր ցայրն Աստուծոյ Ղեոնդ, թէ «Գիտեմ թէ
 30 հասեալ գայ ի մեզ Վասակ՝ լըբի անամօթութեամբ սրտիւ գալ առ մեզ
 յողջոյն. և քոյ զմտաւ ածեալ՝ ճրպէս պարտ է առնել մեզ հրամայեմ,
 և այնպէս առնեմք մեր»: Եւ սրբոյն Ղեոնդի պատասխանի տուեալ ասէ.
 «Զվարդապետութիւն Փրկչին մի ինդրեր ուսանել ի մարդոյ. «Յոր քաղաք
 կամ ի գեօղ մտանիցէք՝ ողջոյն ասացէք. և ուր գտցի որդի ողջունի՝
 35 հանդիցի ողջոյնն ձեր ի վերայ նորա, ապա թէ ոչ իցէ արժանի՝ առ ձեզ
 դարձցի ողջոյնն»: Եւ այն ինչ կատարեալ նոցա զհարցուածսն առ մի-
 մեանս՝ եկեալ հասանէր առ նոսա նենգաւորն Վասակ Սիւսեաց տէր,
 և տեղեկացեալ ի նոցանէ՝ վազվազակի իջանէր յերկմարէն և ողջունէր

1 2. և այլ ի տոհմէ

4 Աս. յաւուր թշնամաց

6 ՏՏ. ազդեցութեան

8 ՏՏ. զնոսա զամենեւեան

11 2. մերձ հասանելս...

խաբէական

18 Եւ. 1, 1

21 2. ցրուեաց

22 Տես Բ. Թադ. ԺԵ, 31

24 ՏՏ. չիք Աստուծոյ

25 2. ընդ անօրէնին

26 2. այս բազմութիւնս

28 ՏՅԲՏ. լուեալք ի հար-

ցանելոյ: Այսպիսի բոս

ուղղագր. ԳՏ. (բոս ն. Բ.)

29 2. զեռնա

31 2. Հրամայեաց

34 ՏՏ. կամ զեօղ

34 2. որ գտցի

36 Մատթ. Ժ, 11—15

38 2. նոցանէ (չի ի)

38 2. Լախ լճանէր յան-

դրուալէն, յետոյ ինքն

և ուղղագր. այսպ.

զսուրբան. որոց ոչ ինչ բնաւ կարծեցուցեալ թշնամութիւն ընդ նմա՝
յոյժ ինզալից սիրով տեսանէին զնա: Եւ մանաւանդ սուրբն Ղևոնդ,
որոյ անտրտում և զուարթերես միշտ տեսակ իւր, և ախորժակ բանիւ
լրջմտութեամբ խօսէր երկարս ընդ Վասակայ Սիւնեաց իշխանին: Որ
5 իրբև լսէր զքաղցրաբանութիւնն և զշնորհալից բանս երանելոյն՝ խելա-
ցնորեալ ի գիւէն՝ կարծեաց, թէ սոքա ոչ գիտեն իսկ զիմ արարեալ ի
սոսա զչարիս. յաղագս որոյ և առաւելագոյն միտիթարեալ ի բանից առն
Աստուծոյ Ղևոնդի՝ երթայր ընդ նոսա երկարագոյնս:

Եւ յետ կատարման խօսիցն՝ կամեցեալ կոչել զնոսա Սիւնեաց
10 տէրն, զորս և յաւուրն յայնմիկ աղաչեաց զսուրբան՝ ճաշել ընդ նմա
յօթեանին: Եւ յառաջեալ սակաւ մի նենգաւորին Վասակայ ի նոցանէ՝
ճայն զկնի եղեալ սրբոյն Ղևոնդի՝ կոչէր զնա պատուոյն անուամբ մե-
ծաճայն. «Սիւնեաց տէր, Սիւնեաց տէր»: Եւ նորա յօժարապէս պատաս-
խանի արարեալ. «Տես՞րք, զինչ ասէք»: Եւ սրբոյն ասացեալ. «Ջամնայն
15 ինչ մեր ասացեալ ընդ քեզ՝ զպիտոյան և զառաւել օգտակարսն մոռացաք
հարցանել, թէ ո՞ւր երթաս»: Եւ նենգաւորին Վասակայ լուեալ զայս և
ի մեծ տրտմութիւն ընկզմեալ՝ ասէր զարմացմամբ. «Առ տէրն իմ
երթամ, գտանել ի նմանէ ըստ արժանի մեծ վաստակոցն զհատուցումն
մեծ»: Եւ սրբոյն Ղևոնդի պատասխանի տուեալ ասէ. «Կարծեցուցանէ
20 զքեզ զեզ, որ պատրեալ սաղրեաց զքեզ նենգել սուրբ Աւետարանին
ուխտի, թէ արդ միայն թագաւորութեամբ աշխարհին Հայոց կարեն
Արիք տալ քեզ ըստ արժանի վաստակոց քոց զհատուցումն. այլ և ոչ
մի ինչ է որ կարեն տալ քեզ փոխարէնս. բայց թէ արդարեւ դու կեն-
դանութեամբ զգլուխդ ի վերայ ուսոցդ ի Հայս տանիս՝ ապա ընդ իս
25 տեառն Աստուծոյ չէ խօսեցեալ»: Եւ զայս լուեալ նենգաւոր իշխանին
Վասակայ՝ վհատեալ խզեցաւ ամենայն անտոի յոյսն իւր, և անգէն
ծանեաւ զրեկումն անձին իւրոյ, որ մերձ ընդ մերձ հասանելոց էր ի
վերայ նորա: Քանզի ոչ վրիպէր բան սրբոյն, մինչև կատարէր ամենայն:

Եւ արդ՝ հասեալ ի դուռնն նենգաւոր իշխանն Սիւնեաց, և
30 տեսեալ նախ զաւագանի զրանն արքունի՝ մտանէր և առաջի թագա-
ւորին Յազկերտի. ընդունէին զնա թագաւորն և ամենայն մեծամեծքն
արքունի առ վայր մի մեծարանօք և շքեղութեամբ: Զի թէպէտ և
գիտէին զվնաս նորա և զերգումն, և զուխտն զոր ուխտեալ էր նենգու-
թեամբ ընդ սրբոյն Վարդանայ և ընդ ամենայն իշխանս աշխարհին
35 Հայոց, յաղագս զնոսա կորուսանելոյ և զինքն հաւատարիմ ցուցանելոյ՝
սակայն ոչ ինչ զգացուցեալ տային գիտել նմա. այլ լուրթեամբ որպէս
զանգէտս պատուէին զնա՝ որպէս զայր հաւատարիմ և զբարեգործ,
մինչև ածեալ հասուցանէին ի դուռն զսուրբ քահանայան Աստուծոյ և
զաւագս ի տանուտերացն Հայոց, ի սեպհացն՝ որ ապստամբն էին, ընդ
40 նոսին և ի տոհմէն Մամիկոնէից և Կամսարականաց և յայլ ազգաց զտղայ

5 88. զշնորհալի

7 2. ի սոցա զչարիս

24 2. ուսոցդ քառի դիմ
յուսանցիւն ունի ան-
ձինդ

27 2Աս. Հասանելոց էին

34 88. և ամենայն իշխա-
նաց36 88. լաւութեամբ: 2.
այսպէս: ԲԳս. ծանօ-յորեան մեջ ուղղում
են — «գուցե լաւ-
թեամբ»

37 Բս. որպէս զչայր

37 88. և բարեգործ

մանկունան ապստամբացն, զորս նախագոյն տարեալ նենգաւորին կացուցանէր առաջի հազարապետին Միհրներսէնի և այլ աւագանւոյ զբանն:

- Եւ անօրէն հազարապետն Արեաց հրամայէր նախ զքահանայսն ածել զառաջեաւ. և հարցանէր զսուրբ երէցն Արածայ զՍամուէլ, և
- 5 զնորին զհոգւոյ որդին, զսուրբ սարկաւազն զԱրրահամ, որոյ զկրակն անցուցեալ էր զԱրտաշատու. «Ո՞րպիսի համարձակութեամբ և ո՞յր հրամանաւ իշխեցէք զործել զայդպիսի մահապարտութեան զործ, և ոչ ածէք զմտաւ զահ թագաւորաց և զերկիւղ իշխանաց, և այնպիսի մեծ կրակի իշխեցէք ձգել զձեռս ձեր. զի թէ մարդոյ եղեալ էր այնպիսի յանդըզ-
- 10 նութիւն՝ համայն արժանի մահու էր զործն, թող թէ յաստուածսն»: Եւ լուեալ զայս սրբոցն երկոցունց, տեսուն Սամուէլի և Արրահամայ՝ հտուն պատասխանի միարանութեամբ, էր ինչ որ ստուգախօսութեամբ, և էր որ եպերանօք, ցուցանելով զիւրեանց աներկիւղ համարձակութիւնն և խողացն զանգագայաբար հարցմամբն ծիծաղելով: Ասեն. «Երկնչել
- 15 զերկիւղ զարժանն և զարդար ի թագաւորաց և իշխանաց՝ նոյն օրէնքն մեր հրամայեն. բայց զԱստուծոյ երկիւղն փոխանակել ընդ երկիւղի մարդոյ՝ ոչ առնումք յանձն: Իսկ յազագս կրակիդ որ ասէք ցմեզ, թէ սպանէք՝ մէք զկրակն ոչ գան հարկանելով և ոչ չարաչար խոշտանգանս ածելով նմա՝ Վասեցաք ինչ. այլ հայեցեալ ի ժամանակ ամբօրին
- 20 և ի սպասաւորաց վատթարութիւնս, որք առ ոչինչ համարեալ զերկիւղ աստուածոցն իւրեանց, թողին զնա որպէս զոչինչ արհամարհանօք, և ինքեանք զնացին. և մեր տեսեալ միայն զկրակն, առանց մարդոյ մոխրեալ, և այնպէս կացեալ ի բազում աւուրս առանց ուրուք խնամ տանելոյ՝ առաք զմոխիրն հեղաք ի բաց. վասն զի զայն ի նորին
- 25 սպասաւորացն տեսանէաք հանապազօր, կրկնով ցանկ զմոխիրն և հեղլով յերկիր: Բայց որպէս չարախօսացն մերոց իմացուցեալ է ձեզ զմէնջ, թէ առեալ զկրակն ի ջուր վարեցին՝ յայդմ բնաւ իսկ չէ արժան արդարապատուութեանդ ցաննուլ մեզ և առ մահապարտս ունել, այլ գովութեան և պատուի առնել արժանի: Զի թէ արդարեւ ըստ ձեր բանիցդ, զոր
- 30 լուեալ է յուսուցչացն ձերոց՝ խօսիք, և ճշմարիտ է վկայութիւնն այն, [և] զի եղբայր է ջուր կրակի՝ մեր ոչ միայն զի անցուցեալ չէ և վնասեալ զկրակն, այլ և մեծարեալ է զնա և բարի արարեալ: Արդ՝ թէ արժանի մահու են՝ այնոքիկ են արժանի, որ թողին և արհամարհեցին զկրակն և զնացին, և ոչ մեք, որ առաք և յեղբայր նորին տուաք, զի պահեսցէ
- 35 սիրելապէս և բազում շքեղութեամբ, և ի ժամու տացէ ի բաց»:

- ԽԻ. Ըստ սմին օրինակի պատուհասեալ հարցանէին և զայլ սուրբ քահանայսն Աստուծոյ, զսուրբն Յովսէփ, զարդարն զվաթողիկոսն Հայոց, և զսուրբ եպիսկոպոսն Ընդշտունեաց զտէր Սահակ, և զամենասուրբ երէցն զտէր Դևոնդ, և զայլ սուրբ քահանայսն, որք էին ընդ նոսա ի
- 40 հարցմանն. զսուրբն Մուշէ Աղբակացի, որ էր զբան երէց իշխանին Արծրունեաց Ներշապհոյ, և զսուրբն զԱրշէն երէցն, որ էր ի գաւառէն Բագրեանդայ, ի գեղջէն որ կոչի Եղեգեակ, և զսուրբ սարկաւազն

9 2. ձեռս ձեր

20 2. որք առ էինչ

21 Աս. այստեղ ևւ յեւոյ

22 աստուծոցն

21 88. որպէս ոչինչ

24 2. զնորին

25 2. ցանկ

42 2. բազեանդայ

զՔաջաջ, որ էր և նա ի գաւառէն Ռշտունեաց, աշակերտ սրբոյ
 եպիսկոպոսին Սահակայ, թէ «Ո՞րպիսի աներկիւղ համարձակութեամբ,
 անձամբ ի վերայ թշուառացեալ անձանց ձերոց զայդչափ բազում
 մահապարտութիւնն դիզեալ կուտեցէք. աւերեցէք զատրուշանն. սպա-
 5 նեցէք զայնպիսի ճոխ կրականի, որ յաստուածոց շնորհեալ Արեաց
 աշխարհիս ի պահպանութիւն վատ և վնասակար իրաց, որ ի թշնամեաց
 ուստեք դիմեալ յարձակէին ի վերայ մեր և ամենայն կողմանց՝ այն
 կրականւոյն անվնաս պահեալ էր զմեզ և պահէին: Սպանէք զմոգեանն.
 կորուսէք ձերով կախարհութեամբ զայնպիսի քաջ այր զՎարդան, զի
 10 յօգտակարութիւն էր Արեաց տեառն. և զմեծամեծ գործոց նորա յիշումն
 առ Արեաց աշխարհին, զոր բազում զօրագլուխք և այլ Արիք յիշեն,
 ընդ որս նորա կռիւ եղեալ էր, այլ և զոր իւր իսկ աստուածամման
 տեառն իւրովք աջօք տեսեալ էր ի Մարմիրոտ՝ զնորա քաջասրտութիւնն՝
 սակաւ մարդիկ են յԱրեաց աշխարհիս, որ կարեն ասել ըստ արժանի
 15 զովութեան յայրն և ի նորա արարած. և զուք ձերով անպիտան և
 վնասակար ուսմամբ թշուառացեալ կորուսէք զայնպիսի այր: Եւ
 յայնպիսի աշխարհի հեղան անթիւ արիւնք բազում Արեաց և անարեաց:
 Եւ արդ՝ ոչ կարէք արդեօք ձեզէն ձերոյին անձանցդ գտանել հարս
 մահու և վճարիլ ի բարերար լուսոյն, զոր անարժանութեամբ և ոչ
 20 իրաւացի տեսանէք այսօր, քան թէ սաստիկ և ըստ արժանի ձերոց
 գործոցդ պատահեալ բազում տանջանաց վատամահ լինիք»:

Եւ լուեալ զայս ամենայն խօսս սպառնալիցս և զբանս պատուհա-
 սալիցս զչարաթոյն հազարապետին Արեաց Միհրնեսեսին, և զամենայն
 զբան աւագանւոյն՝ յառաջ կացեալ այրն Աստուծոյ Ղեւոնդ ետ պատաս-
 25 խանի և ասէ. «Սոքա ամենեքեան, որ կանս ի հարցմանս առաջի իշխա-
 նութեանդ ձերոյ, ընդ որս զուք զբանս երկարեալ խօսիք, ըստ օրինաց
 մերոց և ըստ աստուածատուր հրամանի կարգադրութեան եկեղեցւոյ՝
 որոշութիւն ունին ըստ քահանայութեան պատուոյ»: Եւ ծանուցանելով
 զմի մի ի սրբոց՝ ցուցանէր նոցա զիւրաքանչիւր ոք, թէ ո՞րք է, և կամ
 30 զինչ է անուն ուրուք նոցա, և թէ ո՞րպիսի աստիճանաւ ըստ քրիստո-
 նէական կարգի պատուեալ է: Քանզի թէպէտ և ըստ համբաւոյ լուեալ
 էր նոցա զանուանս սրբոցն և զգործ զիւրաքանչիւր ուրուք, զոր գոր-
 ծեալ էր յաշխարհին Հայոց՝ սակայն և անծանօթ էին անուանք սրբոցն,
 և ըստ քրիստոնէութեան օժմանն անտեղեակ էին իւրաքանչիւր պատուոյ:
 35 Եւ զսրբոյն Յովսէփայ ասէր. «Ձսա զոր տեսանէքս, թէպէտ և մանկագոյն
 քան զիս տեսանէք տիրովք, այլ պատուով կարգեալ է արժանաւորապէս, և
 զլուիս է ամենայն Հայոց քահանայութեանց»: Եւ զսրբոյն Սահակ ցուցեալ
 ասէր. «Սա զկարգ օժման ըստ ճշմարիտ և արդարեւ քրիստոսատուր
 ձեռնադրութեան մերոյ օրինաց՝ զկատարեալն ունի. իսկ այլքս և ես
 40 միապէս եմք ըստ կարգի քահանայութեանն: Իսկ թէ և ոք նուազ հա-

4 2. կուտէք

5 2. կրակին

7 88. լիք զիմեալ

10 88. օգտակարութիւն

հը

12 Ահ. ընդ որս նորա և

կախ.: ԲԳՏ. ընդ որս և

նորա կախ.

17 88. արիւնք և բազում

22 2. սպառնալից

26 88. ընդ որս և զուք

31 88. քանզի և թէպէտ

32 2. լիք զոր

36 88. տօք

38 2. արդար

զորդելով այսմ ժամուս, մանաւանդ զիպելով ևս խնդրոյ կատարելութեան
և գտցի արժանի, և մեծ ևս է աշնալիսին յանախանձ արքայութեանն
Աստուծոյ. և ոչ է իմ բանս՝ այլ որ արարիչն է մեր և վարդապետ՝ նա
ասաց, թէ «Որ ակորժելով սպասաւորէ ամենեցուն՝ մեծ կոչեսցի յար-
5 քայութեանն Աստուծոյ»: Որք և զպատասխանիս ձերոց ընդ մեզ այդչափ
բանից և սպառնալեաց հրամայեցիք առնել *մեզ ինչ. քանզի ոչ իրրե
զանգէտս գործեցաք անխորհուրդ զաշնալիսի մեծ և ահաւոր գործ, և
զղջացեալ եմք, և կամ այժմ կարծիցիմք յոմանց՝ երկիւղել և ոչ ուրա-
խութեամբ կալ առաջի ահաւորութեանդ ձերոյ. այլ ի վերայ գործեկեացն
10 ուրախ եմք և ցնծամք. այլ մեք պատահեալ եմք ազգի ազգի վշտաց, և
մահու ևս փափաքելով սպասեմք՝ զի արժանի լիցուք:

«Իսկ յաղագս ատուշանացն աւերելոյ որ ասէքդ, և կամ կրակին
սպանանելոյ՝ ասէ ի մեր Գրի, թէ «Աստուածք, որ զերկինս և զերկիր ոչ
արարին՝ կորիցեն ի ներքոյ երկրի»: Վասն զի կրակ ի բազում նիւթոց
15 լինի. և է զի յորոց նիւթոց լինի՝ ի նոցունց և շիջանի, և է յորմէ լինի՝
ի նոցունց աճեալ բորբոքի: Արդ՝ ծնանի հուր յերկաթոյ, և ի քարէ, և ի
ջրոյ, և ի փայտէ. այլ է և ուրն սպիտակ, որ ի նմանէ լինի հուր. լինի
ի կաւարծաթոյ հուր, յորժամ ընդդէմ արեգակն ոք շողացուցեալ զիցէ:
Եւ ծնեալն յերկաթոյ հուրն, թէ կուտեսցես ի վերայ նորա երկաթ՝
20 կորնչի. և եղեալն ի քարէ, եթէ ծածկեսցես զնա քարամբք՝ անցանէ.
նոյնպէս որ ի ջրոյն և յայլ նիւթոյ. իսկ ելեալն ի փայտէ հուր՝ ի փայ-
տէ վառեալ զօրանայ. արդ ոչ հուրն, այլ փայտն արժանի է անուանել
աստուած, որ և՛ ծնանի և՛ կենագործէ: Արդ՝ ճշ արդեօք իցէ յեալն մոլո-
րութիւնն չար, զթշնամիսն միմեանց՝ եղբարս անուանել և զմարդկան
25 հաստուածս՝ աստուած: Որ զիւր զեղբայր և զծնօղ որպէս թշնամիս ծա-
խէ, զիմորդ նա զթշնամանիչս իւր և կամ զերկրպագունս գիտէ պատուել
և կամ թշնամանել. և դարձեալ յորմէ ծնանին՝ զնոյն ուտեն և անխնայ:
Ոչ պակասէ յամենայն նիւթս հուր. ապա ուրեմն ամենայն նիւթք երկրի
աստուածք. ապա թէ այդպէս գիտէք, ընդէ՞ր կուրացեալ մտօք զկէս
30 մասն անուանէք *աստուածք, և զկէսն յաղտեղի գործ ծախեալ թշնա-
մանէք. որպէս յաղիւսոց և ի քարանց զկէսս ապարանս շինէք, և
և զկէսս տունս դաշտանաց և աղտեղութեան շինէք. և յարծաթոյ զկէսս
ըմպելիս կազմէք, և զկէսս անօթս աղտեղութեան կազմէք: Հրով՝ աս-
տուածոցն զարջառս և զոչխարս խորովէք և եփէք, և ջրով՝ զդաշտանս
35 և զթարախս և զաղբս լուանայք, և զկէսն առանձինն և կամ խառնեալ
ընդ զինի՝ ըմպէք, և ոչ զարհուրիք և սոսկայք: Եւ զի՞ ևս մի ըստ միով
հարկաւորիցիմք ասել և կամ թուել զանգալութիւնդ ձեր. զոր արթուն
և քաջ նահատակն Վարդան և նոցունց նմանիքն, որք ոչ կարացեալք

5 Մատթ. Ե, 19

13 88. չիք թէ

14 Երեմ. Ժ, 11

17 2. յոր ի նմանէ լինի
հուր, լինի կաւ յար-
ծաթոյ21 2. և նոյնպէս, և յայլ
նիւթ24 2. և մարդկան աստ-
ուածս: աստուած որ
ԱՅ. Լոյսնպս մարդկան

26 2. զերկրպագունս

26 88. պատուել կամ

27 Թերեւս որդիելի զնոյն
ուտէ նա անխնայ

28 2. ոչ պատկառէ յամե-

նայն նիւթ

28 2. նիւթք յերկրի

31 2ԱԲՏ. յաղուսոց

35 2. խառնել

36 288. մի ևս մի ըստ միո-
ջէ: Այսպ. ըստ Ն. Բ.

այսպիսի խաբէութեան ծառայել՝ բողոքէին ձեզ հանապազօր, թէ սուտ են պաշտամունքդ ձեր և անմտաց վարդապետութիւնը, և չլսէիք. զի բռնութիւնը՝ զիրաւունս ոչ տան ճանաչել, որպէս և այժմ: Յաղագս որոյ ոչ հանդուրժեալք՝ ետուն զանձինս իւրեանց ի մահ և պսակեցան, որոց և մեր քաջաբերիչք էաք և արդարեւ ճշմարիտ վարդապետք նոցա»:

Եւ ասացեալ զայս ամենայն սրբոյ առն Աստուծոյ Ղևոնդի՝ որպէս ընդ մի բերան գովեցին սուրբ քահանայքն մեծաձայն բարբառով և ուրախ եղեն յոյժ: Եւ լուեալ զմեծաբարբառ գովութիւն սրբոցն, և զբերկրումն երեսաց նոցա տեսեալ անօրէն Միհրնէրսեհի և այլ աւագանւոյն Արեաց, որ նստէին առաջի նորա՝ ի ցասումն բարկութեան եղեալ, ասէ ցնոսա. «Ոչ հրամայեն մեզ օրէնքն մեր ցասուով ումեք, մինչ չե ինչ լուեալ ի բերանոյ նորա. արդ՝ գուարթացեալս իմն տեսաք զձեզ ընդ խօսս աշխարհակորուսիդ այդորիկ, զորոյ քաջ տեղեկացեալ լուեալ է մեր զամենայն գործս և զկախարդասար վարդապետութիւն զորա, որով կորոյս զպիտանի այրն զքաջն Վարդան և զընկերս նորին. ըստ որոյ արժանի պատրաստեալ պահին դմա չարաչար հատուցմունք և մահ: Բայց դուք զիտել տուք մեզ, թէ և ձեր նոյն բանք են, զոր մահապարտդ այդ իշխեաց աներկիւղ համարձակութեամբ յանդգնել և խօսել առաջի մեր»:

Եւ սուրբն Յովսէփ և սուրբն Սահակ ետուն պատասխանի և ասեն. «Զամենայն բանսդ և զպատասխանիսդ, զոր ըստ արժանի իւրոյ սրբութեանդ արար, Աստուծոյ օգնականութեամբն քաջալերեալ, և խօսեցաւ ընդ ձեզ տէրդ Ղևոնդ՝ ի յերկար ժամանակաց բազում՝ անգամ զմտաւ ածեալ հասարակաց մեր ամենեցուն, զոր այսօր դա ըստ իւր աստուածաշնորհ գիտութեանդ գեղեցկապէս յօրինեալ կարգեաց առաջի ձեր՝ խորհեալ էր մեր և խօսեալ. որք ի դոյն միտս ամենեքեան և ի դոյն կամս ամենեքեան կամակիցք եմք, և խնդրեմք զի արժանի լիցուք վճարիլ ի դմին: Իսկ դու ախտիւ դառնութեան առ զայրացմանդ թշնամանեցեր զդա: Երանի՛ աշնոցիկ, որ մտաց աչօք սրատեսք իցեն և արդարահայեացք. այլ մարմնական ախտիւ մեծամեծք ըմբռնեալ տկարանան, է զի և կրսերք. և դուք զոք այդպիսի ախտիւ մի՛ զայրագնեալ թշնամանէք, զի դուք էք արժանի եպերանաց բազմաց»:

Եւ զայրագնեալ ի վերայ սրբոցն անօրէն իշխանն յաղագս թշնամանացն, որպէս թէ ի թագաւորն կողմն դարձուցին սուրբքն զբրբանսն՝ հրաման ետ դահճացն հարկանել խօտապէս շղթայիւք զբերանսն երանելեացն, մինչև լցեալ բերանք նոցա արեամբ՝ հոսէր արտաքս: Եւ այսպէս վճարեալ արձակեաց զատեանն. իսկ սուրբքն ըստ օրինակի սուրբ առաքելոցն՝ գնացին խնդութեամբ յերեսաց ատենին, զի արժանի եղեն վասն անուանն Քրիստոսի անարգանաց և զանից և պատասխանատուութեան:

Եւ զայս և ի կապելոց, որք էին ի տանուտերացն և յաւաղ սեպանցն, որք էին ի նմին ատենի՝ հրամայէր Միհրնէրսեհ դահճացն՝

16 ՁԲԲ. պատրաստեալ
պատաշին Այսպիս ըս
ուղղագր. Գ. (ըս ն. Բ.)

17 2. ձերոյն բանք են
20 88. սուրբն Խաչակ
31 88. լիք զոք

31 2. զայրագնել
39 2. պատասխանատու -
թեան

տանել զնոսա և խիստ կապանօք պահել, մինչև ինքնին թագաւորն, ասէ, առաջի իւր հարցցէ և լուիցէ զոր ինչ խօսին: Եւ մտեալ ի վաղիւն անօրէնն Միհրնէրսեհ առաջի թագաւորին Յազկերտի՝ տալ նմա գիտել զամենայն հարցուածն իւր և զպատասխանիս քահանայիցն Հայոց: Եւ սրտմտեալ թագաւորն՝ հրամայեաց ի վաղիւն ատեան մեծ լինել առաջի իւր, և ամենայն այր, Արի և անարի, և զոր ինչ և ունէր ոք զպատիւ թագաւորին՝ կազմ առաջի իւր եկեացեն, և զկապեալսն զամենեսեան ածել առաջեաւ: Բայց զտղայսն և զմանկունսն ի տոհմէն Մամիկոնէից և Կամսարականացն և որք յայլ տոհմէն՝ հրամայէր անօրինին Միհր-

նէրսեհի տալ ի բաց՝ ում և կամեացի:
Եւ լուեալ զայս ամենայն զինուորքն՝ որ ոք ունէր զպատիւ թագաւորին՝ վաղ անդր հասանէին յատեանն: Իսկ ուխտանենդ իշխանն Սիւնեաց Վասակ, արկեալ զիւրեաւ զամենայն պատիւս, զոր ունէր ի թագաւորէն՝ զայր մտանէր ի խորանն արքունի մեծաւ շքեղութեամբ.
Քանզի բաց ի պատուոյ թագաւորացն որ նուազէր նմա՝ այլ ոչ ինչ ի պատուոյ արքունի պիտոյ էր՝ զոր ոչ ունէր. և կարծէր այնուհետեւ անուղ զթագաւորութիւնն մեծ աշխարհին Հայոց: Եւ զայն ոչ գիտէր թշուառացեալն, եթէ Տէր հեռացեալ էր ի նմանէ, և այսն պիղծ խեղդէր զնա. և բան սրբոյ առն Աստուծոյ Ղևոնդի ի նմին ժամու կատարէր ի վերայ թշուառականին: Եւ լցեալ Արեօք և անարեօք ամենայն խորանն՝ հրաման տայր թագաւորն զապստամբն Հայոց կապանօք ածել առաջեաւ:

Եւ ածեալ կացուցանէին զնոսա առաջի թագաւորին: Եւ հարցեալ թագաւորին՝ ասէ ցնոսա. «Ո՞րպիսի համարձակութեամբ և կամ զի՞նչ զմտաւ ածեալ և կամ ո՞ր պատրանօք և կամ զի՞նչ ոյժ օգնականութեան տեսեալ՝ զիմեցէք յայնպիսի անաւոր գործ, յորում տեսանէիք զկորուստ անձանց ձերոց և զաշխարհին, որպէս եղև իսկ և տեսէք»: Եւ լուեալ զայս ամենայն նախարարացն Հայոց՝ լուռ եղեն առ վայր մի և ոչ ինչ հառուն պատասխանի: Եւ երկրորդեալ զբանն թագաւորին ըստ առաջին հարցմանն՝ խնդրէր ի նոցանէ ստիպով պատասխանի: Եւ նոցա տուեալ պատասխանի՝ ասեն. «Շնորհեցէ մեզ բարերարութիւնդ ձեր զայր մի, զոր մեք ի մէջ ցուցանեմք, լսել ի նմանէ զամենայն ի բնէ զմերոց իրաց զաճումն, զխորհելն և զառնելն. վասն զի ոչ է պարտ ամենեցուն մեզ անկարգ ամբոխիւ խօսել առաջի քո»:

Եւ թագաւորին և ամենայն աւագանւոյն յօժարութեամբ յանձն առեալ՝ հրամայեաց: Եւ նոցա յառաջ մատուցեալ զԿամսարականն Արշաւիր՝ ասացին լսել ի նմանէ բովանդակապէս զամենայն. և Կամսարականն Արշաւիր, զօրացեալ ի սուրբ Հոգւոյն, յառաջ մատուցեալ, աներկիւղաբար սկսաւ խօսել առաջի թագաւորին և ամենայն աւագանւոյն և ասէ.

«Ի սկզբան իսկ զիրացդ զայդոցիկ զպատճառս. յորժամ ի ձեր թագաւորացդ ի միտս ծնեալ՝ յայտնեցաւ մեզ բանն, և զիրացդ բունն

6 88. չի՛ մոնայն

15 2. ի բաց ի պատուոյ

18 ԱՏ. Հեռացուցեալ

20 88. չի՛ և անարեօք

25 ԲԳՏ. բաց ևն քողի և

կամ ո՞ր պատրանօք

26 2. զեմեցէք

35 88. պլսեղ ևւ յկոյ

աւագանոյն

հարէք, որում մեզ ծառայել հրամայէիք, և օրէնս իմն հարկաւորէիք ունել մեզ, զոր ոչ մեք և ոչ նախնիք նախնեաց մերոց գիտէին և կամ ծառայեալ էր. և բազում անգամ բողոքեցաք, թէ անհնար է մեզ յանձն առնուլ և ծառայել օրինաց, որոց նախնիքն մեր ոչ ծառայեցին, որ և մտաց մերոց ծանր թուի և արհամարհանք. և այսպիսի ի մէջ ըողորեւոյ՝ ձերոյին իսկ վկայէ անսուտ հրապարակդ: Եւ իբրև ոչ *կամեցաք լսել, ըստ բռնաւոր կամացդ ձերոց՝ և հարկաւորութեամբ յանձն ետուք առնուլ զպաշտօնն. զոր շրթամբք առ երկիւղի մեծաբեցաք սուտ, կամեցեալ զողանալ վայր մի խարէութեամբ զերկիւղ ձեր, և սրտիւք գարշելի համարեցաք զգործն և ատէաք, եղեալ ի մտի զերծանել հնարիւք և երթալ յաշխարհն մեր և թողուլ զաշխարհն մեր և գնալ կնաւ և որդւովք, և երթալ կորնչել յօտար երկիր: Զոր նախ քան զամենեսեան ըստ ամենեցուն խորհրդոցն երևելին ըստ աշխարհին իշխանաց, ծառայն ձեր Վարդան արար, զոր գիտեն և վկայեն բանից իմոց արք պարսիկք 15 յաւազ տոճմաց, որ այժմ ողջ են և աստ են առ ձեզ: Առեալ լոկ զիւր կին և զընտանիս իւր՝ դէմ եղեալ գնաց փախստեայ ի ձերոյ երկիւղէ յերկիրն Յունաց:

«Եւ զգացեալ զայս տեառնդ Սիւնեաց Վասակայ՝ փութով զհետ դեսպանս արար զաւագ տանուտեարան և սեպուհան և զսուրբ քահանայսն, 20 և զսուրբ գիրս օրինաց մերոց կնքեալ իւրովք մատանուով, որով և երդուան իսկ՝ ետ տանել առ նա. ընդ որս յդեաց և զիս: Եւ գրեաց ի նամակին առ նա այսպէս, թէ «Զի՞ ես փախուցեալ, և կամ զի՞նչ է երկիւղդ քո, յորմէ գուզ երկնչիս, և ինչ ոչ յայտնեցեր. արդ մի՞ փախչիր և մի՞ երկնչիր յումեքէ. զի թէ յԱրեաց տեառնէն և ի նորին ուժոյ զարհուրեալ 25 ես՝ մի՞ երկնչիր. զարձիր, և նամակ առնեմք առ կայսր, և զանձինս մեր նմա ի ծառայութիւն տամք. և նա հաւատայ, թէ զայսպիսի մեծ աշխարհ նմա մեր կամաւ ի ծառայութիւն տամք՝ խնդութեամբ և կամաւ յանձն առնուլ, և զօր տայ մեզ. և նոքա և մեք միաբանեալք՝ միշտ աշխատ ունիմք զտէրն Արեաց և զԱրիս: Ապա թէ կայսր այլազգագոյնս ինչ 30 խորհի և չճանաչէ զիւր օգուտսն՝ և ես մինչ Վրաց մարզպանն էի և զուռն Աղուանից յիմում ձեռին էր՝ բազում զօրագլուխք Հոնաց ընդ իս բարեկամացան ուխտիւ և երդմամբ, և այսօր նովին երդմամբ երթեկեն առ իս. և հարկքս ամենայն աշխարհիս Հայոց առ իս են, և գործակալք ամենայն յիմում ձեռին են, և այլ ես բազում կարասի, զոր ի պարսիկ 35 գործակալացն հանի՝ որ աստ ի Հայս էին, և յիմում զանձի կայ. յորմէ թէ զմի մասն Հոնաց տամ տանել՝ անտի անչափ սաստիկ հանեմ Հոնս, որչափ զի հոգն Պարսից չբաւիցէ նոցա յաւարի»:

«Եւ գրեալ զայս ամենայն երդմամբ Վասակայ Սիւնեաց տեառն՝ զարձոյց բռնի զՎարդան, որ էր մօտեալ յօտար իշխանաց իշխանու-

2 ԱՅ. գէտեն

13 ԱՅ. ընդ ամենեցուն...

ընդ աշխարհին

18 ՏՏ. զգացուցեալ

20 ԱՅ. մատանով

21 ԱՅ. ընդ որ

22 ԳՅ. զի՞նչ երկիւղդ

24 Կամ ըստ 2. յարեաց

տեառնէն

30 ՏՏ. օգուտն

31 ԱՅ. այսեղ ևւ ներկելը

յունաց, յոյնս: Այսպէս

ըստ 2.: ԲԳՏ. ուղղագրել

ևն նոյնպէս

33 ԱՅ. հարկս

39 2. բաւն

39 ՏՏ. էր մօտեալ օտար

իշխանաց, որք ոչ ին

Թիւն, որք ոչ են հնազանդեալ ձերում իշխանութեանդ: Եւ նամակն զոր
գրեաց առ Վարդան Սիւնեաց տէրդ՝ ողջ է, և կնիք աստ առ մեզ:
Տեսանել հրամայեցէք: Եւ յազազս որդւոցն իւրոց այսպէս ասէր, թէ
«Որ ի Հայս Պարսիկ է՝ զամենեսեան կապանօք յամուր բերդս դնեմ,
5 մինչև հարկաւ արքայն զիմ որդիսն ի բաց արձակիցէ»: Յորս կալաւ
արս սակաւս ի Պարսկաց, առ վայր մի կապեաց. և յորժամ ինքն նեն-
գաւորութեամբ զմերոյ կորստեան խորհուրդ ի միտ արկեալ տարաւ ի
գլուխ՝ ապա զնոսա ի բաց արձակեաց: Նամականի արարեալ առ կայսր
և առ այլ աւագանի դրանն և առ սպարապետն Անտիոքայ. և զՎահան
10 Ամատունի և զայլս ի նախարարացն յիւրաքանչիւր տոհմէ ի Հոռոմս
արձակեաց. և զՎարդան և զմեզ գնդաւ յԱղուանս ի կռիւ գումարեաց.
և ինքն յանդգայս մեզ նենգեալ՝ յայս հար մղեաց. և զայնպիսի պիտանի
զձեր ծառայ սպան, և այնչափ բազմութեան Պարսից և Հայոց կոտո-
րածի և աշխարհին կորստեան եղև պատճառ: Եւ արդ՝ ինքն զարդա-
15 րեալ աւագիկ որպէս բարեգործ նստի ի միջի ձերում անհոգութեամբ:
Բայց դուք գնամականին զամենայն, զոր գրեալ և կնքեալ է առ կայսր
և առ ամենայն աշխարհն Հոռոմոց և կամ առ այլս բազումս՝ տեսանել
հրամայեցէք զայն. և որպէս ձեզ Արեաց կամ է՝ հրաման տուեալ
կատարեցէք ի վերայ մեր: Զի ուր գրեալք և կնքեալք ի միջի են,
20 որպէս ձեր արդարութիւնդ խնդրէ, աւելորդ բանից և շատխօսութեան
պէտք անդ ոչ են»:

Եւ լուեալ զայս ամենայն կարգաւ ի Կամսարականէն Արշաւրայ
արքային Պարսից և ամենայն աւագանւոցն դրանն, տեսեալ և գնամա-
կանին, զոր գրեալն էր Վասակայ Սիւնեաց տեառն, և ի վերայ հասեալ՝
25 մեծապէս հիացեալ թագաւորն Յագկերտ և ամենայն իշխանք դրանն
զարմացան:

Եւ Յայնժամ յառաջ կոչեցեալ թագաւորին զիշխանն Սիւնեաց
Վասակ՝ սկսաւ սաստիկ և առաւելապէս զայրացեալ սրտիւ խօսել ընդ
նմա և ասել. «Է արդարեւ լուեալ մեր զայդ ամենայն նենգաւոր իրս քո
30 և զարարուածս. բայց արդ անդէ ասա. զի՞նչ խորհելով և կամ սրպիսի
ինչ զմտաւ ածեալ զայդպիսի իրս վնասից իշխանցեր ձեռնարկել և գործել.
քանզի դու էիր իշխան և գլուխ աշխարհին Հայոց. նախ քաջալերել
բանիւ զմարդիկն, զոր ի նամակացն գրելոց ի քէն, զոր տուեալ մեր
կարդալ՝ ստուգութեամբ տեղեկացաք. երդմնեցուցեալ զվաստակաւոր և
35 զայնպիսի պիտանի ծառայն մեր գրաջն Վարդան և զընկերակիցս նորա՝
խաբեցեր նամականիւ առ կայսր և առ նորին սպարապետն. երդմնե-
ցուցեալ նենգով զայնպիսի քաջ և պիտանի զվաստակաւորսն մեր
զՎարդան և զայլ ընկերս. և դարձեալ գումարեալ զնա զօրու յԱղուանս՝
ի վերայ Պարսկաց գումարտակին համարձակեցուցեր երթալ. նենգու-
40 թեամբ մատնեալ զաշխարհն Արեաց կորուսեր և կոտորածի այնչափ
իմոց ծառայից Արեաց և անարեաց եղեր պատճառ: Զի զայնպիսի

3 ՏՏ. Եթէ ոք ի Հայս
5 ԲԳՏ. ուղղագրել էին յո-
րոց կալաւ: Այսպիս ըստ
2ԱՏ. (Յորս=ի բերդս)

12 ԳՏ. յանդգայ
12 ՏՏ. զմեզ նենգեալ
17 2. աշխարհին
20 ՏՏ. չիք խնդրէ

23 ՏՏ. տեսեալ գնամակա-
նին
31 2. յայդպիսի
34 2. տեղեկացեալք

ծառայ մի զմեր, որպէս զՎարդան, և կայսր և կամ Հոնաց արքայ
բռնութեամբ յինչն հանել կամէին՝ ամենայն Արեաց ուժովս կռուէի, և
չտայի հանգչել՝ մինչև այսրէն յիս հանէի. և արդ՝ դու ընդ քո ձեռն
զայնպիսի օգտակար ծառայն սպաներ, և զմեծ և զպիտանի աշխարհ
5 մի կորուսեր, և դու իշխեցեր լրբաբար առ մեզ, իբրև անգէտս քո
նենգաւոր գործոյդ, գալ և զմեզ տեսանել: Բայց զայս գիտեմ, զի
յայսմ հետէ Սիւնեաց տէր չես. և զչարիսն ամենայն, զոր խորհեցար և
կատարեցեր՝ կուտեսցի ամենայն ի վերայ չար գլխոյ քո: Եւ զհարկեր
զիմոյ աշխարհին Հայոց և կամ զՊարսկացն զոր սպաներն, և զկարասին
10 այնչափ զոր հաներ՝ հրամայեցաք խնդրել ի տանէ քուամէ և յորդոց
քոց՝ մինչև վճարեսցի ամենայն»:

Իսկ ողորմելի ուխտադրութիւն Վասակ թէպէտ և կամէր խօսել ինչ
և տալ պատասխանի՝ չընէր ոք բնաւ ունկն բանից և կամ ախորժէր.
վասն զի ուխտանենգութիւնն սրբոյ Աւետարանին և բանն անիծից
15 երանելոյն առն Աստուծոյ Դևոնդի եկեալ հասեալ ի վերայ նորա՝
պատեալ փակեալ պաշարեցին զնա: Որ թէպէտ և կայր ինչ վաստակս
առնն առ Պարսիկս, և ջանայր ցուցանել ի ժամուն՝ և այն ոչ ինչ էր
օգուտ, այլ առաւել ևս ի դատախազութիւն եղեալ փնասէին նմա:
Եւ կատարէր առ նա բան սաղմոսերգին, թէ «Ի դատաստանէ իւրմէ
20 ելցէ դատապարտեալ, և աղօթք նորա ի մեղս զարձցին»: Հրաման տայր
թագաւորն Յաղկերտ անդէն զառաջեաւ կողոպտել ի նմանէ թշնամանօք
զամենայն պատին զոր ունէր. և ձաղկեալ զնա պայկացն մերկացուցին
զնա. մերկացուցեալ ի նմանէ զգարդարանս պատուոյ տէրութեանն՝
հանէին խայտառականօք արտաքս քան զհրապարակն արքունի: Եւ ի
25 նմին աւուր զթշնամին նորա, զսեպունս սիւնի, զուրացողն զՎարազ-
վադան՝ տէր ի վերայ աշխարհին Սիւնեաց կացուցանէին, որոյ որքան
ժամանակս կալեալ զիշխանութիւնն Սիւնեաց՝ բազում արարեալ անիրա-
ւութիւնս և բազում տունս մոխրանոցս շինեալ յաշխարհին Սիւնեաց,
ի գայթակղութիւն տանն իւրոյ, բազմաժամանակեայ տանջեալ ի դիւէ
30 ըստ յառաջագրելոցն՝ դռն մահուամբ սատակեցաւ Հարաչար:

Եւ նենգաւորն Վասակ կացեալ ի դրանն ամս ինչ կարի վշտագին
և նեղութեամբ բազմաւ՝ մաշէր զաւուրս իւր հառաչելով և յոգոց հա-
նելով զամենայն օր և զժամ. մինչև թշնամանակերպ ձաղանօք սփռեալ
զթաթս ձեռաց իւրոց՝ ինքնին զիւրոյին ձեծէր զդէմնս, ասելով. «Ահա
35 ընկալ զայս ձաղսս, ասէր, զոր ետ բերել քեզ ուխտանենգութիւն սրբոյ
Աւետարանին և արիւն նահատակութեան սրբոյն Վարդանայ Մամիկոնէի
և այլոցն ցանկալի հաղորդելոցն ընդ նմա, որոց ժառանգեալ զյաւի-
տենից կեանսն՝ ընկալան զանուն բարի յերկրի և անանց ազգաց յազգս
իւրեանց: Իսկ դու, ասէ, մեղաւոր անձն իմ, կեաս խղճիւ և ցաւովք մտաց
40 զսակաւութիւ զաւուրս կենցաղոյս, և պատրաստեալ պահիս մշտնջենաւոր
և անանց գեհնին»:

4 ՅՏ. լիք օգտակար
6 2. գործոյտ
7 ԱՏ. զչարիսն զամենայն
13 ՅՏ. լիք բնաւ

20 Սաղմ. ձԼ, 7
23 2. զարդարանս
24 ՅՏ. հանին
32 2ԱՏ. յոգոց

38 2. յերկիր
38 ՅՏ. յաղագայ յաղգս
39 ՅՏ. ցաւօք

մինչև յօր մահուան իւրոյ՝ խօսելին ընդ մեզ զայս արդարապատումն սպասաւորք նորին իշխանին Վասակայ։ Որոյ և վախճանն իւր անդէն յերկիրն Պարսից վճարէր, ըստ բանի սրբոյ առն Աստուծոյ Ղանդի։

- 10 յիկոս, և զտէր Սահակ Ռշտունեաց եպիսկոպոս, և զերանելի երէցն զտէր Ղանդ, և զտէր Մուշէ, զգրան երէցն Ներշապոյ Արծրունեաց տեառն, և զտէր Սամուէլ երէցն Արածայ, և զտէր Արքանամ սարկաւազ, և զտէր Արշէն երէց Եղեգեկի, և զտէր Քաջաջ սարկաւազ, — զսոսա ութ քահանայս, և զբրիստոսասէր կապեալ նախարարն Հայոց, որոց անուանք են
- 15 ալսոքիկ. ի տոնմէն Սիւնեաց երկու եղբարք՝ Բարկէն և Բակուր, ի տոնմէն Արծրունեաց Ներշապուհ և Շաւասպ և Շնգին և Պարգե և Տաճատ, ի տոնմէն Մամիկոնէից Համազասպեան և Համազասպ և Արտաւազդ և Մուշեղ, ի տոնմէն Կամսարականաց Արշաւիր և Թաթ և Վարձայ, ի տոնմէն Ամատունեաց Վահան և Առանձար և Առնակ, ի տոնմէն
- 20 Գնունեաց Ատոմ, ի տոնմէն Դիմաքսենից Թաթուլ և Սատոյ, երկու ևս ալսովք տոնմակցովք, ի տոնմէն Անձեացեաց Շմաւոն և Առաւան, ի տոնմէն առաջին Առաւելոնից Փափակ և Վարազդէն և Դատ, ի տոնմէն Արծրունեաց Ապրսամ, ի տոնմէն Մանգակունեաց Սահակ և Փարսման, ի տոնմէն Տաշրացեաց Վրէն, ի տոնմէն Ռուփսենից Բարիկ և Յոհան.
- 25 — և զսոսա երեսուն և մի այլ ի նախարարացն Հայոց՝ հրաման տայր թագաւորն Յազկերտ խիստ կապանօք պահել անդէն ի Վրկանի, մինչև յամս վեշտասաներորդ թագաւորութեանն իւրոյ։

- 30 ՍԸ. Եւ յամի վեշտասաներորդի թագաւորութեանն իւրոյ Յազկերտ չու արարեալ ամենայն բազմութեամբ իւրով խաղայր ի պատերազմ ի վերայ Քուշանաց. հրամայէր և զկապեալսն Հայոց, զքահանայսն և զնախարարսն, խաղացուցանել ընդ իւր ի Վրկանէ։ Եւ ելեալ յԱպար աշխարհ, և եկեալ ի շահաստանն որ անուանեալ կոչի Նիւշապուհ՝ հրամայէր պահել անդ զկապեալսն Հայոց, զքահանայսն և զնախարարսն, ի զղեակ շահաստանին Նիւշապուհ։ Բայց զերանելի զերկու քահանայսն, զտէր Սամուէլ և զԱրքանամ, հրամայէր ընդ իւր խաղացուցանել.
- 35 զոր Հարաշար վշտով և բուռն կապանօք և զանիւ տայր նեղել հանապազօր, ահ և երկիւղ արկանել ի վերայ քրիստոնէիցն, որք ընդ նմա ի կարաւանին էին։ Եւ հասեալ ի սահմանս թշնամեացն՝ և ոչ սակաւ մի մասամբք կատարէին խնդիրք թագաւորին, այլ ամենայնիւ նկուն եղեալ դառնայր ամօթալից, կորուսեալ ի զօրաց իւրոց արս ընտիրս և ականաւորս, նոյնպէս և յայլ ոսմիկ այրուծիոյ։ Քանզի ոչ զէմ յանդիման ճակատեալ թշնամեացն պատերազմէին ընդ զօրսն Պարսից, այլ յեղակար-

3 ՏՏ. ըստ բանի առն Աստուծոյ սրբոյն Ղանդի

5 ՏՏ. տէր Ղանդ, և զտէր Մուշէ զգրան երէցն (ԱՏ. հրէցն)

9 ՏՏ. քրիստոսասէր կապեալ նախարարքն։ 2. զբրիստոսասէր կապեալ

նախարարքն

11 ՁԱՏ. և շնգին

11 ԲԳՏ. Շնգինից յիսոյ աւերացնում եւ Մեհ-բուժան

14 ՁԱՏ. առանձար և սրա-

նակ

17 2. և վարազդէն զեղազդ։

ԱՏ. վարազդէն և գազդ։

Այսպ. ըստ ուղղագրութեան ԲԳՏ.

19 2. բարեկ

19 ԱՏ. յօհան

21 2. ի վրանի

29 2. ի զղեկ

30 ԱՏ. զապրահամ

34 Պամ ըստ 2. յամնային

37 2. պատերազմին

ծուֆն անկեալք ի վերայ միոյ միոյ թեի՝ հանէին ընդ սուր զբազումս, և ինքեանք դարձեալ անլուսաք աներևոյթք լինէին: Եւ այսպէս ի բազում աւուրս արարեալ՝ վատնէին սաստիկ հարուածովք զգորսն Պարսից:

Եւ թագաւորին Յագկերտի տեսեալ զայնպիսի թեթևութիւն
 5 ծանականաց իւրոց, յանհարին տրտմութիւնս ընկղմեալ մաշէր. մտայոյզ եղեալ խնդրէր գիտել, թէ վասն որոյ պատճառանաց եղև զիպեալ նմա այնպիսի ծանր թեթևութիւն: Եւ կացեալ ի տարակուսի՝ ձգէր զպատճառսն մերթ յանմիաբանութիւն զնոյն իւրոյ և մերթ ի մոգուցն ծուլութիւն, թէ «Ուրեմն ոչ կարացին ընծայիւք և արժանաւորապէս
 10 զոհիւք հաճել զմիտս աստուածոցն. որոց ցասուցեալ՝ ոչ կամեցան օգնել մեզ, այլ թողեալ ի ձեռանէ՝ զօրացաւ կողմն թշնամոյն, և մեք վատնեալք դարձաք լի ամօթով»: Եւ մոգուցն իմացեալ զտրտմութիւն թագաւորին, խորհուրդ ի մէջ առեալ, խրատու անօրէն հազարապետին Միհրներսէհի՝ սկսան խօսել ընդ թագաւորին և ասեն. «Արեանց քաջ,
 15 մի յաճեսցին միտք քո յայլ խորհուրդս վասն վատ պատահմանց, որ զիպեցաւ մեզ ի թշնամեացն. այլ ի ցասմանէ աստուածոցն, որ կարի խիստ զայրացեալ են մեզ յազազս աստուածասպան քահանայիցն Հայոց, որ վաղ արժանի էին մահու, և ձեր անփոյթ արարեալ՝ կան կենդանի մինչև ցայսօր: Զի եթէ լոկ մարդասպանք իսկ էին, և դուք այդքան
 20 յերկարեալ պահէիք առանց մահու՝ սակայն կարի ծանր էր և արժան մեղադրութեան գործն. թող թէ յաստուածս իշխեցին ձգել զձեռս՝ սպանանել, և նոքա կեան և զարև տեսանեն, յիրաւի պատժեալք մեք յաստուածոցն գտանիմք անխնայ»:

Եւ լուեալ զայս թագաւորն ի մոգուցն, և կարծեցեալ ստոյգ զսուտ
 25 պատճառս նոցա, և ի մեծ սրտմտութիւն գրգռեալ ընդ կապեալ քահանայսն, հաշուելով թէ արդարև վասն նոցա եղև այսչափ կոտորած զօրացն իւրոց՝ վաղվաղակի հրաման տայր՝ նախ զնոսա, որ ընդ իւր քահանայքն էին, զսուրբ երէցն Սամուէլ և զսուրբ սարկաւազն Արբահամ, յաներևոյթ տեղի ինչ տանել, շատ ի կարաւանէն հեռի, և անդ
 30 գլխատել, յազազս չգտանելոյ ուրուք ի քրիստոնէից և պատուելոյ զոսկիրս նոցա: Բայց յառաջ քան զսպանանելն զնոսա՝ հրաման տայր՝ զաջ ձեռն կտրել զսրբոյն Սամուէլի և զնել ի ձեռին տեսնն Արբահամու, նոյնպէս հրամայեաց՝ և զսրբոյն Արբահամու կտրել զաջ ձեռնն և զնել ի ձեռին տեսնն Սամուէլի, «Փոխանակ, ասէ, զի իշխեցին ձգել զձեռս
 35 իւրեանց ի պատուական կրակն և սպանանել», և ապա սրով կտրել զգլուխս նոցա: Եւ այսպէս վկայեցան սուրբքն յամենանն հրոտից, որ օր եօթն էր ամսոյն, ի գաւառին որ անուանեալ կոչի Վարդգէս:

Եւ թ. Յետ այսորիկ զեսպանս հրամայէր առնել թագաւորն Յագկերտ վաղվաղակի և յոյժ փութով յազազս երանելոյ եպիսկոպոսին

3 2. քնագրում վատնէին, անի վրայ չեղման նշաններով). լուսանցում ուղղած են, (ըի վրայ չեղման նշանով). —վանէին

12 88. զսրտմտութիւն
 15 88. յայլ խորհուրդ
 21 88. յաստուած
 25 2Աս. ի մեծ տրտմութիւն: Այսպես ըստ ուղղագրութեան ԲԴՏ.

30 2. գլխատեալ
 33 88. սրբոյն
 36 2. քնագրում հրոտից, լուսանցում ուղղած հրորեց

Բասենոյ Թաթկայ, որ կայր ի կապանս յԱսորեստանի, ի բազում ժամուց տանջեալ չարալլուկ տանջանօք. և հրամայէր սպանանել անդէն և անհետ առնել զմարմին սրբոյն, յաղագս չգտանելոյ ուրուք ի քրիստոնէից, ի պատիւ տանելոյ զոսկերս նորա: Եւ հասեալ զեսպանին անդ՝
 5 կատարեալ մոգուցն զհրամանն և լցեալ խնդութեամբ. բայց յառաջ քան զվախճան սրբոյն՝ քերեցին նախ տանջանօք զաւուրս բազումս զմարմինն սրբոյն յոսկերացն, և ապա ըստ հրամանի Թագաւորին հատեալ սուսերաւ զգլուխն և սպանին:

Ծ. Նոյնպէս տայր հրաման և վասն այլ քահանայիցն սրբոց, զորս
 10 Թողին կապեալս ի Նիւշապուհ ի զղեկին: Տայր հրաման Վեհեղեշապհոյ ամբարապետի առնուլ ընդ իւր երկուս ևս այլ օգնականս յաւաքանուոյն, զՋնիկան մայպետն արքունի, և զՄովսն անդերձապետ՝ ի ձեռանէ մովպետան մովպետի, երթալ փութով յառաջ քան զինքն, և հանել զսուրբ քահանայսն ի բանտէն, ուր էին կապեալք նոքա և նախարարքն
 15 Հայոց, և տանել զնոսա հեռի ի քաղաքէն յանկոխ և յանապատ տեղի, և անդ չարալլուկ տանջանօք, որպէս և կամեսցի, բարձցէ զնոսա ի կենացս: Բայց յոյժ պատուիրանաւ զգուշացուցանէր Թագաւորն Վեհեղեշապհոյ՝ ոչ տալ ումեք զիտել, ոչ զառնուլ և զգնալ զնոսա ի քաղաքէն, և ոչ զճանապարհն ընդ որ տանիցին, և ոչ զտեղի մահուանն
 20 ուր սպանանիցեն զնոսա: «Բանդի լուեալ է, ասէ, մեր ստուգութեամբ, թէ աւելի, ասէ, վասն այսր կարի խնդան ի մահ՝ որք ի մոլար աղանդն են քրիստոնէից. զի այդպէս ասեն, թէ ոսկերք այնոցիկ, որք յաղագս Աստուծոյն իւրեանց մեռանին, և որ ոք, ասէ, յիւրում տանն ունիցի ինչ անտի, թէ և փոքր խրխոր ինչ ունի՝ և վատ ինչ և խորամանկ ի
 25 նա և ի նորա տունս և ի սիրելիս ոչ մերձենայ: Այլ և զայս ևս, ասէ, ասեն, թէ ի բանս ատենի աշողութիւնս տան և իմաստս և քաջութիւնս գտանել և պահպանութիւն: Եւ մինչև ի մահ ջանան անձամբ և կարասուով գոնէ ատամն մի կամ եղունկն մի գտանել յայնպիսեացն, և ի տունս իւրեանց տանել: Այլ և զայն ևս ի հաւատարիմ մարդկանէ, որք ի մոլար աղանդին նոցա են եղեալ, ապա զմեր լուսաւոր և զարդար օրէնս ունին,
 30 տեղեկացեալ եմք, թէ կանայք նոցա, ուստերք և զստերք, և զզարդս ոսկւոյ և արծաթոյ և մարգարտոյ տարեալ ուրուք նոցա, թէ կարի փոքր ինչ յոսկերաց այնր մեռելոց տայր նոցա՝ զայն մեծարգոյ և պատուական համարին: Եւ զինչ ևս այլ աւելի ասեմ. և զհարց և զմարց զարդս,
 35 զոր յանուն նոցա արարեալ է մեծաւ աշխատութեամբ, ճիտակս և կամ գտակս ինչ մարգարտոյ կարի մեծադնոյ՝ կանայք քրիստոնէից չհամարին ինչ հանել յանձանց և տալ և գնել փխրանս ինչ յոսկերաց այնպիսեացն: Այլ զուք ուշիմ լերուք, և յայնմ վայրի եղիցի սպանումն նոցա, ուր յայնպիսեաց կարծեաց և պատուոյ՝ սպանեալքն և որք
 40 սպասեն ոսկերացն՝ վրիպեալ լիցին»:

Եւ զայս ամենայն բանս լուեալ ի Թագաւորէն ամբարապետին

9 ՉԱՏ. Նոյնպէս և տայր
 Հրաման վասն

10 ՉԱՏ. Վեհեղէն շապհոյ

11 2. նախ ամբարապետ

պետի, յետոյ քերտծ և
 կա՛ն

13 ՉԱՏ. մովպետեան

25 ՏՏ. լիք ասէ

26 ՏՏ. քաջութիւնս

32 2. մարգարտոյ

38 ԱՏ. ուշին

Վեհդենշապհոյ յԱպար աշխարհին, և մտեալ ի դղեկ շահաստանի Նիւշապհոյ՝ խօսէր բանս սուտս, և տայր աւետիս նենգութեամբ, թէ «Արքայից արքայ հրամանս ետ ինձ՝ զհայ երիցունսդ որ աստ ի կապանս են՝ արձակել յաշխարհն իւրեանց, և վասն այլ ազատանուոյն որ ի Հայոց են՝ պայման արար, թէ ես յորժամ գամ՝ արձակեմ ի կապանաց»։ Եւ լուեալ զայս բազմութեանն որ էին ի շահաստանին՝ կարծէին զոլ արդար զխօսեցեալսն ի Վեհդենշապհոյ։ Բայց սուրբ քահանայքն իբրեւ լուան՝ իսկոյն գիտացին ազդեցութեամբ սուրբ Հոգւոյն զհասեալ բարի ժամ յուսոյ նահատակութեան իւրեանց. սկսան խօսել ընդ նախարարան Հայոց, ընդ որս կապեալն էին, և ասեն. «Թէպէտ և կամէր արդեօք Վեհդենշապհուն թաքուցանել զճշմարտութեան բանն՝ ոչ կարաց. քանզի երկրքեան մեր այդ իրք այդպէս կատարելոց են, որպէս և լուանն իսկ ի նմանէ ամենեքեան. զի և դուք իբրեւ ողորմութեամբն Քրիստոսի արձակելոց էք ի կապանացդ, և մեք զօրութեամբ սուրբ Հոգւոյն կատարեալ գտադոտեկ զաւուրս կենցաղոյս պանդխտանոցիս՝ գնալոց եմք ի բնիկ աշխարհն մեր և յընտանիս, ուր դասք առաքելոցն են և օթեանք սրբոցն, ի բանակ տանուտեառնն և արարչին ամենեցուն Քրիստոսի, որ ասացն. «Ուր են եմ՝ անդ և պաշտօնեայն իմ եղիցի»։

ԾԱ. Եւ սոցա դեռ ևս խօսելով զայս այսպէս՝ մի ոմն ի դահճացն, որ սիրելապէս ընդունելութիւնս ունէր ընդ կապեալ նախարարս Հայոց, լուեալ ճշգրտապէս յերանելի Սուրբէն՝ եկեալ յայտնէր նոցա զստոյգ խորհուրդն, և տայր գիտել զարդարն, թէ որպէս տուեալ է հրաման թագաւորին յաղագս սպանման քահանայիցն։ Զոր ստուգեալ նախարարացն՝ լային դառնապէս. իբրեւ ոչ եթէ ոչ կամելով գնահատակութիւն սրբոցն, որում և ինքեանք իսկ փափաքէին լինել արժանի, այլ վասն մնալոյ ի նոցանէ որք և անմխիթարք։

Իսկ սրբոցն և յառնէն իսկ ճշգրտեալ զիւրեանց հաստատապէս աւետիսն՝ զօրացեալք զուարճանային ցնծութեամբ, և տուեալ փառս Աստուծոյ՝ իսկոյն երեկոյին պաշտամանն պատրաստէին. քանզի և անագանագոյն իսկ էր այնուհետեւ ըստ այլ աւուրց պաշտամանն ժամ։ Որ քանզի և եկք ամբարակապեալին ի շահաստանն ոչ ինչ էին վաղ, վասն որոյ կալ զգիշերն անդէն հարկաւորեցաւ ի շահաստանին։ Եւ սրբոցն կատարեալ զկանոն երեկոյին պաշտամանն՝ վայելէին սուղ ինչ և դոյզն ոռճկովն որպէս բազմախորտիկս անուշահոտութեամբ. և անուշակ ընթրեացն ուրախութեանն յերկարեալ զուրախութիւն ճաշակմանն մխիթարութեան շնորհիւ, զօրութեամբ Աստուծոյ սուրբ Հոգւոյն, և յարուցեալ յընթրեացն, փառաւորելով և օրհնելով զԱստուած՝ կատարէին զաղօթման։ Հրաման տային սուրբ քահանայապետքն Աստուծոյ կապելոցն նախարարաց՝ աղօթից և տքնութեան պարապելոյ ըստ կարգի իւրաքանչիւր ուրուք զգիշերն զայն, ասելով ցամենեսեան այսպէս. «Զի եթէ զոր ի ձէնջ այսօր յուղարկէիք ի Հայս, ոչ ապաքէն առ իւրաքանչիւր

4 2. յաշխարհս

4 88. ազատանոյն

13 88. զի դուք

17 88. յարարէն ամենե-

յուն Քրիստոս

18 Յովհ. ԺԲ, 26

26 88. յիմ վասն

31 2. ամբարակապեալն

31 2Ն. ի շահաստանն

41 2Ն. յուղարկեալք։ ԲԻՏ. ուղղագրելի եին յուղարկեալ էիք։—ԳՏ. այսր

սիրելիս թուղթս ողջունացոյցս և պատգամս ուրախալիցս յղէիք խնդութեամբ. նաև յաղագս ճանապարհորդելոյ ի ձէնջ ուրուք խնդրէիք յԱստուծոյ՝ ողջամբ հասանել առ իւրաքանչիւր ընտանիս և զեղեալ ձեզ նմա զբանն կատարել: Եւ արդ՝ աւասիկ յուղարկիմք մեք ի ձէնջ առ

5 Աստուած. խնդրեցէք ամենեքեան ի Փրկչէն Քրիստոսէ և ի սուրբ նորա Հոգւոյն՝ լինել աներկիւզ քաջալերութեամբ ամենեցուն մեզ արժանի երկնաթոխի ցանկալի ուղւոյն, տանել ձեզ ողջոյն և զյանձնարարութիւն առ բազումողորմն Քրիստոս և առ սուրբ գունդն առաքելոց և մարգարէից և ամենայն սրբոց: Որոց միշտ բարեխօսութեամբ թախանձեացի

10 գորովալից գութ բազումողորմ արարչին Քրիստոսի՝ լինել ձեզ մխիթարիչ և փրկիչ. և արձակեացէ զձեզ յերեկի կապանացդ յորում էքդ, և ամաչեցուցանէ գնախանձորդս ձեր և զթշնամիս: Տացէ՛ ձեզ տեսանել զաշխարհն Հայոց և զընտանիս ձեր, և անդ ամփոփեալ զոսկերս իւրաքանչիւր ուրուք զձեր՝ առ ոսկերս հարց ձերոց ժողովեացէ, և յաներևոյթ

15 կապանաց ստտանայի արձակեալ զոգիս ձեր՝ պահեացէ անվնաս յօր տեսուն Յիսուսի Քրիստոսի»:

Եւ լուեալ զայնպիսի հրաման ի սուրբ քահանայիցն Քրիստոսի ամենայն նախարարացն՝ ետուն պատասխանի և ասեն. «Ո՞ւմ արդեօք յաղթիցէ քուն յարքայութեանն, ուր ոչ գոյ տքնութիւն և ոչ ծանրութիւն տաղտկութեան. և կամ ո՞ր արդեօք ախտացեալ տրտմեցի յանանց բարութեանն, ուստի մերժեալ են ցաւք և տրտմութիւնք և հեծութիւնք: Եւ մեզ օրս այս կարապետ և առիթ է աւուրն այնմիկ, ուր վարդապետութիւնք սուրբ քահանայից Աստուծոյ քարոզեալ լսելի լինէր ի միջի մերում: Եւ տրտմութիւն ընդէր իսկ բնաւ ծնանիցի ի սիրտս ուրուք,

20 որք արժանի եղաք ցանկ զծնողս մեր և զհոգևոր վարդապետս ի կենդանութեան մերում ի մարմնի իբրև զհրեշտակս տեսանել, և ի վախճանի իբրև զգուարթունս: Բայց որ արտասուեմքս փղձկալով՝ որպէս Փրկչին ամենեցուն Քրիստոսի զերուսաղէմ տեսեալ կամ զՂազար, զոր յարոյցն ի մեռելոց, թէ ընդէր իսկ անմահ և անախտ ստեղծուածս յԱրարչէն,

30 գերեալ ի խաբէութենէ թշնամւոյն, դարձեալ ի հող՝ անկաւ ընդ ախտիւ և մահուամբ»:

Եւ այսպիսի բանս աւետալիցս լուեալ ի նախարարացն սուրբ քահանայիցն Աստուծոյ՝ մեծաւ ուրախութեամբ սկսան ամենեքեան տաւածել զձեռս ի յերկինս, գոհանալ զԱստուծոյ և ասել. «Գոհանամք զքէն,

35 Աստուած, որ ի շնորհէ քարոզութեան սուրբ առաքելոցն բազումս ծնար առաքեալս, և ի շնորհէ ճգնագեցիկ մարտիրոսացն անթիւս ծնար նահատակս. որպէս առաքեալն և խոստովանողն տէրն Գրիգորիոս, արարողն ուղիղ գործոց և ուսուցիչն յստակ և անհեղզ վարդապետութեան, նախանձեցուցեալ զամենեսեան ի բարի նախանձս՝ ծնաւ վարդապետս

40 և անթիւ նահատակս, յոլով միանձունս, անչափ դասս կուսանաց, զամենայն անձն բնաւ տաճար բնակութեան սուրբ Երրորդութեանդ

1 2. Թուղթ

5 2ԱՅ. խնդրեցաք

7 2. անձնարարութիւն

19 2. արքայութեանն

22 ԱՅ. կարապետ է, և առիթ յաւուրն յայնմիկ: ԲԳՏ... աւուրն յայնմիկ: Այսպիսի ըստ 2.

24 2ԱՅ. տրտմութիւնք

25 2. ցանկ

38 Կամ ըստ 2. վարդապետութեամբ

յօրինեաց: Գոհանամք զքէն, Փրկիչ, որ ի հօտէն սրբոյն Գրիգորիոսի
 զոչխարսն առաւել քան զհովիւս բանաւորս արարեր, և զաշակերտս ի
 ժողովրդենէն առաւել քան զվարդապետս յօրինեցեր զիտունս: Ահա և
 մեք այժմ՝ զօրացեալք քաջալերեցաք ի բանից շնորհալից հոգևոր
 5 ծննդոցս մեր, հարք յորդուց, վարդապետք յաշակերտաց, քահանայք ի
 ժողովրդոց: Եւ արդ՝ յուզարկիմք ի սոցանէ ուրախութեամբ, որոց ար-
 կեալ զմեզ յուզի՝ առ քեզ առաքեն, և ինքեանք մնալով ի մարմնի՝ ընդ
 քեզ են և առ քեզ, և քեզ զօրանան: Պահանս զսոսա ամենազօր աջովդ
 քո, պարսպեան զնոսա ամբողջեամբ սուրբ Հոգւոյդ քո, մխիթարեան
 10 զսոսա ուրախութեամբ բանի քո. զխաղաղութիւն քո տնւր սոցա և
 աճեցն ի սոսա զշնորհան»:

Եւ այսպէս օրհնեալք զերանելի կապեալսն և հզօր ամենակալին
 յանձնեալ՝ ասեն. «Նա պահեսցէ զձեզ ողջս, և Հոգւոյն իւրով սրբով
 մխիթարեսցէ զձեզ հանապազ: Եւ դուք մի տրտմիք, այլ ուրախութեամբ
 15 ուրախ լիւրուք յայն որ ասացն, թէ «Ոչ թողից զձեզ որքա. զամ, ասէ
 առ ձեզ». որ եկեալ իսկ է և է ի միջի ձերում. որ արձակէ զձեզ ի
 կապանացդ յորում էքդ, և պահեսցէ զձեզ յուսով օգնականութեան իւրոյ
 և տայ ասել ձեզ համարձակաձայն պարծանօք, թէ «Վասն քո մեռանիմք
 զօրհանապազ. համարեցաք որպէս զոչխար ի սպանդ»: Եւ ամենատէրն
 20 խորտակէ զսատանայ ի ներքոյ ոտից ձերոց, երեւիս և պայծառս
 ցուցցէ զձեզ ի մէջ ազգիս ամբարշտի, և դարձուցէ զձեզ ի յերկիր
 ձեր: Պահեսցէ զտունս ձեր, անուցէ զտղայս ձեր, ժառանգեցուցէ
 զաւակի ձերում զվիճակ հարց իւրեանց. նմա փառք և այժմ և յամե-
 նայն յաւիտեանս. ամէն»:

Եւ կատարեալ սրբոյն Ղևոնդի զբանս վարդապետութեան և
 մխիթարութեանս այսորիկ՝ ըստ հրամանին սրբոյն Յովսէփայ և սրբոյն
 Սահակայ, որոց և նոցա օրհնեալ զերանելի նախարարսն և զայլ ժողո-
 վեալսն ընդ նոսա՝ յանձնեցին զամենեսեան սրբոյ Երրորդութեանն, և
 կատարեցին զազօթս: Եւ եղև ամենայն անձն երանելի կապելոցն
 30 նախարարացն որպէս զանձինս այնոցիկ, որք ժողովեալ էին ի վերնա-
 տունն և բնակէին ընդ սուրբ առաքեալսն, լցեալք սուրբ Հոգւոյն
 շնորհիւ, քաջալերեալք և ապաւինեալք ի յոյսն երկնաւոր:

ԾԲ. Եւ մինչդեռ ուրախացեալ ցնծայր ամենայն խոհարան
 լսողացն, որպէս բազմախորտիկս անուշահոտ ճաշակօք, հոգեշնորհ
 35 վարդապետութեամբ առաքելանման վարդապետացն՝ զային հասանէին
 յանկարծակի բազմութիւնք դահճացն յամբարապետէն, ջահիւք բազմօք
 սաստկապէս լուցելովք. քանզի ըստ անանց և անփոփոխ ձայնարձա-
 կութեան յաստուածային հրամանատուութենէն թռչնոյ՝ ժամ էր այնու-
 հետե հաւուն խօսելոյ. ունելով ընդ ինքեանս բազմութիւն դարբնաց
 40 գործւովք՝ արուեստաւորութեան իւրեանց, սալիւք և ուռամբք, կռանօք
 և խարտոցովք, խարտել և կտրել և ի բաց հանել զերկաթսն ի ձեռաց
 և յոտից և ի պարանոցէ սրբոցն. և զոր ոչն կարացեն կտրել խար-

16 Յովհ. ԺԳ, 18

17 ԱՏ. յորում էքք

19 2. որպէս զոչխարս

19 Հաովմ. Ը, 36

21 ՁԱՏ. յիմ և

26 ԲԳՏ. այստեղ ևս յեւոյ

Յովսէփայ

38 2. հրամանատուութենէն

40 2. գործովք

տոցօքն՝ ուռամբը ջարդեալ զբեհոս երկաթոյն, դնելով ի վերայ սալիցն, բեկեալ հանցեն ի բաց: Քանզի ստուարը էին և ծանունը քան զբնութիւն ամենայն երկաթոյ, որովք զայլ մահապարտան կապէին, զոր ի նոցա իսկ անուն տուեալ էր առնել մոգուցն, որպէս յանուն արանց

5 վատախրատից և աշխարհակորուսաց և աստուածասպանաց, և մանաւանդ զշլթայա սրբոյ կաթողիկոսին Յովսէփայ. զոր ևս առաւել քան զսաստկութիւն այլոց շլթայիցն ստուարագոյնս ասէին զնորայն և անհեղեղս:

Եւ տեսեալ սուրբ քահանայիցն Աստուծոյ գեկեալս ի դահճացն

10 ընդ Վեհեղեշապնոյ, և զբազմութիւն դարբնացն գիտացեալ՝ տրտմեալք խռովէին առ հասարակ. վասն զի ցանկանային երկնահրաւիրակ կոչմանն նոյն զարդու, զոր յազապս անուանն Աստուծոյ արժանի եղեն կրելոյ զայնչափ ժամանակս կամաւ և ցնծութեամբ ի մարմնի իւրեանց, թէ և հասեալք նովիմբ ի տեղի նահատակութեանն, ուր եղեալք արժանիք

15 յաւիտենից փառացն, անդ ապա դնելով յետս միանգամայն զշլթայան և զկապանս երկրային ծանրութեանց այսր աշխարհիս կամէին ախորժելով: Քանզի զոր օրինակ մոլեկան փառացն ցանկացողք, արք և կանայք, որք անյագութեամբն համակեալք ոսկովք և պատուական ակամբք և մարգարտովք, կապեն ախորժելով զիւրոյին անձանց զձեռս և զոտս

20 և զպարանոց. զորս թէ ոք ի թշնամեաց և կամ ի բռնաւոր իշխանաց կապէր առ վտանգի և նովիմբ տայր կալ և չհանել ի բաց՝ առատանային փղձկալով, և չունէին ժոյժ և առ վայր մի. և արդ ինքեանք զինքեանս կապեն, և չհամարին ծանր և ոչ զգան, այլ և զոր յայլմն տեսանեն յայնպիսի նիւթոյ՝ նախանձին, թէ ընդէր ոչ և այն ևս ի

25 մերում զարդուս չէ. բայց իբրև այլոց կայ, ևս լ՞ու երևիմ քան զոր աւելի. և թէ կուտէր ոք զամենայն նիւթս աշխարհիս պատուականութեան ի վերայ այնպիսուոյն, մինչև հեղձամղձուկ եղեալ խեղդէր՝ շատս չասէր: Բայց և ոչ այնպիսիքն երևէին պաճուճեալք անցաւոր զարդուքն, այնպէս գեղեցիկք և շքեղք և ամենայն տեսողաց պատուականք, որպէս

30 երևէին հայրանման որդիք նահատակին Գրիգորի ցանկալի շլթայիւքն՝ երջանիկք և հրեշտականմանք, զոր ունէին պարծանօք և խնդութեամբ ի սուրբ ձեռս իւրեանց և ի պարանոցի: Յորս մատուցեալ դարբինքն և ի բազում ժամս ջանացեալ խարտոցօք և այլ ազգի ազգի հնարիւք՝ և ոչ կարացին կտրել զստուարութիւն բեհուացն. յետոյ ապա եղեալ ի

35 վերայ սալիցն և ուռամբը ջարդեալ՝ հազիւ զերծուցեալ հանէին գերկաթն ի մարմնոյ սրբոցն, չարաչար կոտորելով և վիրաւորելով զմարմինս նոցա. որք զհագին ցաւս վշտացն առ ոչինչ համարեալ. այլ և ձգտեալ յերկարէր զործն մինչև յերրորդ ժամ աւուրն, հանդերձ ընդ նոսա կապելովք նախարարօքն Հայոց աղօթիւք և փառաւորելով զցաւացա-

40 ծոյցն զՔրիստոս օրհնէին:

1 ՏՏ. զբեհոս

6 ԱՏ. շլթայոյ ԲՊՏ. շրպ-
թայք: Այսպէս լուս 2.

10 ԱՏ. վեհեղեշապնոյ

17 ՏՏ. յի՛ մոլեկան

24 2. նախանձին՝ը ևսի
գրուած՝ ախորժել, յի-

սոյ ուղղած այսպ.

24 ՏՏ. ընդէ՞ր ոչ այն

25 Թեքեւս ուղղելի բայց

իբր և այլոց կայ, կամ

բայց իբրև և այլոց կայ

25 2ԱՏ. քան զորն: Այսպ.
լուս ուղղագր. ԲՊՏ.

37 2. ձկտեալ

ԾԳ. Յայնժամ հրաման տայր Վեհեհնշապուհ և որք ընդ նմա
օգնականքն էին՝ կոչել ի ծածուկ ի գիշերի զականաւոր արս շահաս-
տանին, նոյնպէս և զերեւելիս ոմանս ի մոգուցն. և պատուիրէին
նոցա հրամանաւ արքունի. «Ի՛րք, ասէ, զկեանս ի մտի զիւրաքանչիւր
5 անձին և տան, և յիշեցէք զերկիւղ թագաւորաց, որք նման աստուածոց
իշխեն սպանանել և կեցուցանել, պատուել և անարգել. և մի՛ զոր յօրէս
յայտմանէ մինչև ցրովանդակել ամենայն կարաւանին արքունի և ի
Վրկան հասանել, զհայ այր, ուստի և իցէ, կամ ի մանկուոյ կապելոց
նախարարացն Հայոց, որ ի շահաստանիս են, և կամ ի մանկանց
10 կապելոցս երիցանցս, զորս մեք այսօր ի բաց տանիմք, և կամ բնաւ
հայ զորք, որ յանկարծ թէ և այլուստ ուստեք եկեալ իցէ այսր բնակել՝
թողուլ արտաքս քան զգուհն շահաստանիս. և գտանիցիք առանց ամե-
նայն թողութեան ազգաւ հարեալք և դառն մահու մեռանիցիք ի թագա-
ւորէն, և մեր անձինք անպարտ լիցին յայնպիսի չարեաց, որ ի վերայ
15 ձեր հասանիցեն. այլ զգուշացարձք երկիւղիւ և հոգալով հասուցանել
բարի շնորհակալութիւն ի վերայ անձանց և մեր և ձեր հասարակաց»:
Բանդի ըստ հրամանի թագաւորին երկնչէին, թէ մի՛ զուցէ ոք ի ման-
կանց նախարարացն կապելոց, գաղտ այլակերպեալ, հետազօտիցէ զայն
ճանապարհ գնացից նոցա: Զոր Փրկիչն Քրիստոս ընդ նոսին իսկ
20 առաքեալ էր զցուցակ և զյայտնիչ աշխարհի՝ զանձուն մեծի, և նոքա,
նման Հրէիցն, Պիղատոսի զօրուն հրամայէին պահել զգերեզմանն, զոր
Բանն Աստուած հրեշտակօք բացեալ յայտնէր զինքն հաւատացելոց
յանուն նորա. որ և ասացն և կատարեալ երեւցուցանէ անսուտ զասա-
ցեալս իւր հանապաղ, թէ «Որ հաւատայ յիս՝ զգործն զոր ես գործեմ՝ և
25 նա գործեսցէ, և առաւել ևս գործեսցէ»:

Եւ կատարեալ դահճացն զգործն ըստ հրամանին Վեհեհնշապուհոյ՝
խաղացուցանել այնուհետեւ ի շահաստանէն զսուրբան փութային: Եւ
տեսեալ զայն նախարարացն Հայոց, որք անդէն ի դղեկի շահաստանին
մնալոց էին ի կապանս՝ քաջալերեալք և ապաւինեալք ի յոյսն երկնաւոր,
30 աներկիւղ համարձակութեամբ առաջի ամենայն բազմութեանն հրապա-
րակին Պարսկաց, օտարացն և որք անդ էին ի շահաստանին, անկեալք
յոռս սուրբ քահանայիցն Աստուծոյ՝ խնդալից և ուրախասիրտք համ-
բուրէին յերկար ողջունիւ զոռս նոցա, աղաչելով և ասելով, թէ «յիշես՛իք
զմեզ անմոռաց յուրախութեանն ձերում և յարքայութեանն»: Նոյնպէս և
35 սուրբ քահանայքն Աստուծոյ բերկրեալք սրտիւք և զուարթալից երեսօք
ընկալեալ զամենեւեան ի գիրկս իւրեանց՝ ասէին. «Աստուած զօրութեանց
օրհնեսցէ զձեզ, և տացէ ձեզ տեղութիւն համբերութեան ի փառս
անուանն իւրոյ, և զօրացուցէ զձեզ առաջի ազգացս հեթանոսականաց.
և արձակեալ զմարմինս ձեր յերեւելի կապանացդ յորում էքդ՝ առաջ-
40 նորդեսցէ ձեզ յաշխարհն ծննդեան ձերոյ, և ի դիրս հարցն ձերոց

5 88. աստուծոյ

9 2. ի մանկանց

10 Աս. տանեմք

11 2. բնակեալ

14 2Աս. լիցի

20 ԲԳՏ. զյայտնի

22 ԳՏ. Բանն Աստուծոյ

24 ԲԳՏ. յի՛ք և

25 Յովչ. ԺԴ, 12

27 2Աս. ի շահաստանէն

28 2Աս. և որք անդ էին ի

դղեկի: 88. և որք ան-

դէն ի շահաստանին

36 88. բնակեալք

37 88. ի՛նչ համբերութեան

հանգուցէ զոսկերս ձեր, և յաներևոյթ կապանացն սատանայի արձակեալ զողիս ձեր՝ ածցէ զձեզ ի գաւառն, ուր զմեզ յուղարկեցէք, և բնակեցուցէ զմեզ ձեօք հանդերձ յաւիտենից յարկան, ուր Քրիստոս է ընդ աջմէ Աստուծոյ Հօր»:

- 5 Եւ տեսեալ անօրինացն զայնպիսի ուրախալից հրաժեշտ ի միմեանց սուրբ քահանայիցն և նախարարացն Հայոց՝ այգանէին ընդ միտս իւրեանց ծագրելով. հաշուէին զնոսա լինել անգէտս հրամանի թագաւորին, և ասէին զազտ ցմիմեանս. «Զի թէ գիտէին երիցանիս զմահն, զոր պատրաստեալ է նոցա՝ ունէին արդեօք բազում սատարս լալոյ զինքեանս, այլ այդպէս ծիծաղել և ուրախանալ ոչ լինէին կարող»:
- 10 Եւ զայն ոչ գիտէին ամբարիշտքն, եթէ նոցա այն էր ցնծութիւն և նոյն լուր ուրախութեան, և ընդ այն զուարճանային անյագ խնդութեամբ, հրաժարեալքն և մնացեալքն: Եւ ողջունեալք զմիմեանս սուրբ քահանայիցն և նախարարացն Հայոց՝ յուղարկեալք զնային, կոչեցեալք ի պսակումն: Եւ երթեալք սուրբ քահանայքն Աստուծոյ՝ կազմէին ճեպով և այլ մանկունք ի սպասաւորացն երանելեացն, որք եկեալ էին ընդ նոսա ինքնակամ յօժարութեամբ յաշխարհէն Հայոց, արբանեկել նոցա և սպասաւորել ի կապանն, որք և վիճակի բարւոյ մասինն լինել արժանիք տենչային: Եւ մանաւանդ առաւել խորէն երէց, որ էր ի գաւառէն
- 20 Այրարատու, ի գեղջէն որում անուն էր Որկովի, և երանելին Արարհամ երէց, որ էր ի գաւառէն Տայոց, ի գեղջէն որում անուն էր Զնաւիս: Զոր տարեալ Վեհդենշապոյ և որք ընդ նմայն էին, և հարցեալ թէ «զուք յո՞ կազմիք», և լուեալ ի նոցանէ, թէ «ուր զնոգեոր տեարսդ մեր և զվարդապետս տանիք՝ ընդ զոսա պատրաստ եմք երթալ, ի կեանս կամ ի մահ»:
- 25 Եւ սրտմտեալ Վեհդենշապոյ՝ հրաման տայր բռնարար ունել զնոսա և պահել անդէն ի շահաստանին. պատուէր տայր ըստ առաջին հրամանին զգուշանալ նոցա բազում պահպանութեամբ մինչև ցժամանակ մտանելոյ ամենայն զօրացն արքունի յոստանն. «և ապա, ասեն, իշխեսցէ ծառայ ոք կապելոց նախարարացն Հայոց ելանել ի շահաստանէն ի պէտս արբանեկութեանն, ուր և առաքեսցեն տեարքն իւրեանց»:
- 30 Զոր իբրև տեսեալ երանելեաց քահանայիցն խորենայ և Արարհամու զբռնարար դահճացն արգելուին զնոսա անդէն ի շահաստանին՝ մեծապէս խռովեալք տրտմէին, հաշուելով անարժան զանձինս այնպիսի երկնաւոր պսակի, զոր և առնլոց են սուրբ վարդապետք նոցա, որդիք նահատակին
- 35 Գրիգորի:

- ԾԴ. Զուէր այնուհետև ամբարապետն Վեհդենշապուհ հանդերձ քահանայիւքն ի Նիւշապոյ, ի վեցերորդ ժամու աւուրն, ընդ ճանապարհն որ ելանէ ի Վրկանն: Եւ լուեալ զայս առն միոյ վաճառականի, որ էր ազգաւ Սոթիկ, որոյ ըստ օրինի վաճառականութեան շատ անգամ
- 40 ճանապարհորդեալ էր ի Հայս, որ և զլեզու հայերէն խօսից քաջ տեղեկարար գիտէր. և էր ինքն այր ի մանկութենէ իւրմէ կեցեալ առաքինի վարուք, եղեալ որդի քրիստոսասէր և հաւատացեալ ծնողաց, որ և

1 2. սատանայի կապանացի

4 ՏՏ. չիք Աստուծոյ

5 ՏՏ. այնպիսի
10 ԱՏ. այդպէս
11 ՏՏ. չիք նոցա

19 2. որ ի գաւառէն էր արայրատու

22 Թերևս զոր տեսեալ

զերանելի քահանայան Աստուծոյ և զնախարարան Հայոց որ ի կապանան էին՝ յոյժ ընտանութեամբ գիտէր. առ որս և բազում ծախս յընչից և սպասաւորութիւն արարեալ էր, մինչ ի Վրկանին էին, ուշադրելով զամենայն օր և ակն ունելով մասին նշխարաց սրբոցն ի կատարումն
 5 նոցա լինել արժանի: Սորա լուեալ զհրաման թագաւորին՝ ճեպով և անյապաղ, ոչինչ զգացուցեալ ումեք, թողոյր և զգրաստ իւր և զկարասի ի մանկունս իւր և յընկերս, և իւր առեալ ի գրաստուց իւրոց գրաստս տոկունս և ուժեղս, և նմանեալ առն կարաւանի՝ գնայր ընդ ճանապարհ
 10 րակապետին ընդ Վեհեհնշապհոյ, ցուցանելով նմա, զճանապարհայնն և յօթեանս ուր հանգչէին՝ բազում արթնութեամբ շուտութիւնս. և հաճոյ եղեալ Վեհեհնշապհոյ ամենայն գործ հպատակութեան Սուրբին՝ սիրէր զնա յոյժ և խնամարկելով ողջունէր. վասն զի Աստուած էր, որ յաջողէր զիրն:

Եւ եղեալ համարձակապէս յընդունելութեան մեծի իշխանին
 15 Սուրբին՝ հարցանէր առ ի սթափելոյ ամբարապետս զՍուրբին յաղագս զեղջն նորա և ծնողացն, թէ որպիսիք էին և ուստի: Եւ Սուրբին պատճառադրելով խօսէր ընդ նմա ալլարանութիւնս, սուտ պատճառս և զիպողս ըստ առաջարկելոյ իրացն գործոցն: «Որդի եղեալ եմ ես, ասէ, ծնողաց օրինաւորաց, որք ի նախնեաց իւրեանց կրակի և արեգական
 20 հաւատարմապէս եղեալ են ծառայք, որոց զիս ի նոսա յանձնեալ է ի մանկութենէ իմմէ, և նոցա պահպանութեամբն կացեալ եմ ի միջի մինչև ցայսօր և կամ, ճանաչելով յայտնապէս յանձին իմում զաստուածոցն օգնականութիւն»: Յիշելով երանելոյ Սուրբին զպատճառադրութիւնսն վարդապետին հեթանոսաց Պօղոսի, որ երբեմն հաւատովն փարիսեցի
 25 լինէր, և դարձեալ այլուր հոռմայեցի. որ ոչ էր յայցցանէ ի ժամուն և ոչ մի, այլ հաւատովք՝ Աւետարանին քարոզ էր և վարդապետ, և քաղաքաւ՝ ի Կիւլիկեցոց գաւառէն էր, տարսոնացի, մանաւանդ թէ սուրբ և հոգեղէն վերին զօրացն էր գասակից. բայց զմիտս խողացն առ վայր մի սայթաքեցուցանէր այսր անդր, զի զճշմարտութիւն աճեցուցեալ
 30 հաստատեսցէ: Այսպէս և երանելի Սուրբին պատրողական բանիւք զմիտսն Վեհեհնշապհոյ խնդացուցանէր ի ժամուն, որպէս զի զիւր ընթացիցն տենչանս տարեալ ի գլուխ՝ կատարեսցէ ըստ կամի:

Իսկ ամբարապետն Վեհեհնշապհուն որպէս թէ յաստուածոց համարէր զպատահումն նմա Սուրբին, տեսանելով զայրն յամենայնի աջողակ, և
 35 առաւել վարկանէր հաւատարիմ և ըմբոն գործոց իրացն՝ յոր երթայր. վասն որոյ և չտայր թոյլ առն և ոչ ժամ մի հեռանալ յիւրմէ, այլ ի տուէ և ի գիշերի մօտ ունէր առ իւր բազում յարգանօք և սիրով. և հաւատայր նմա զխորհուրդ թագաւորին և զպէտս գործոյն՝ յոր երթայր. վասն զի ըստ յառաջագոյն ասացելոցն, Աստուած էր որ տնտեսէր զիրան
 40 ըստ իւրոց կամացն, ի քակտումն և յամօթ դասու անօրինացն, և յօգուտ

4 2. ակն ունել

6 2. զազացուցեալ

8 2. տոկուն

9 2Աս. ուղեկցեալ

15 ՏՏ. խուժիկն հարցանէր

17 2. սուտս

27 ՏՏ. ի Կիւլիկեցոց

31 2. այսեղ ևւ յեսոյ

վեհեհնշապհոյ

32 ԲՏ. արարեալ ի գլուխ

33 2Աս. յաստուածեց

34 ՏՏ. յաջողակ

36 2. չտայ թոյլ. ի գիշեր

37 Աս. և սիրով հաւատայր

40 ՏՏ. իմ դասու

և ի փառս եկեղեցւոյ իւրոյ սրբոյ: Եւ կատարէր բանն սուրբ Հոգւոյն որ ասէր, թէ «Պորհեցան ոչ ինև, և դաշինս կոեցին, և ոչ իմով բանիւ»:
և սաղմոսերգն ասէ. «Պորհեցան խորհուրդ՝ զոր ոչ կարացին հաստատել»:

Ապա պատճառէր երանելի Պուժիկն պէտս ինչ զիւր տեսանել
5 այլուր, և խնդրէր աղաչելով հրաժեշտ ի Վեհղենշապհոյ. որով յամենայն
օգտակար իրաց և կարծեաց հեռացուցեալ զմիտս ամբարակապետին՝
առաւել հաւատարմագոյն ցուցանէր նմա զինքն, գիտելով յազդեցութենէ
սուրբ Հոգւոյն, եթէ ոչ տայ թոյլ Աստուած արձակել զնա նմա: Իսկ
Վեհղենշապուհ և բնաւ իսկ ոչ առնոյր յանձն՝ լսել բանից Պուժիկին,
10 այլ ասէր ցնա գաղտ, եթէ «Դու որ օրինօք մնեալ ես և կեաս ի փառս
կրակաց, ո՞չ կաս առ իս յօժարութեամբ և տեսանես զկորուստ անօրէն
կրակասպան մահապարտացն, և ուրախանաս»: Եւ երանելոյ Պուժիկին
լուեալ զայնպիսի բանս յամբարակապետէն՝ մեծաւ երկրպագութեամբ
շնորհ ունէր սիրոյն Վեհղենշապհոյ. այլ ի սրտի իւրում փռոս տալով
15 օրհնէր զամենահօգօրն և զյարգարիչն ամենայնի զԱստուած, որ տայրն
խօսել ամբարակապետին և աղաչել զգուշակ նշխարացն սրբոցն՝ երթալ
ընդ նոսա ի տեղի նահատակացն Աստուծոյ. այն որ լինելոց էր ցրիչ
և խայտառակիչ թագաւորին հրամանի, և ցուցակ և բաշխիչ մեծի և
երկնաւոր գանձու սրբոցն:

Իսկ երանելոյ Պուժիկին համբարձեալ առ տէր Աստուած զազօթս
սրտի իւրոյ՝ խնդրէր ի բարձրելոյն շնորհել նմա ուշ և լայնութիւն
սրտի, որով արժանի լիցի գրել հաւաստեաւ ի տախտակս մտաց իւրոց,
որպէս յարձանագրի, զամենայն հարցմունս բռնաւորացն և զպատաս-
խանիսն և զազօթսն, զոր իւրաքանչիւր ոք ի սրբոցն ի ժամ կատար-
մանն մատուցանէր Աստուծոյ. որպէս զի պատմել ճշմարտապէս կարացէ
25 ի կարգի առ ի յիշումն ամենայն հաւատացելոց լսողաց յազգս յաւի-
տենից: Եւ ընկալեալ ի յախորժալուր ի տուէն զգիւտ մաղթանօք
խնդրոյն իւրոյ՝ պատմել անդադար ցնծալից սրտիւ ամենայն ուղղափառ
ժողովրդոց յամենայն տեղիս, ի զարմացումն և ի փառս անուանն
30 Բրիստոսի:

ԺԵ. Իսկ Վեհղենշապհոյ ի սկզբանն ոչ համարէր արժանի պատ-
մել Պուժիկին զսուրբ քահանայիցն, զոր ինչ գործելոց էր ընդ նոսա,
այլ ասէր, թէ «Ի Վրկան տանիմք և անտի արձակեմք»: Եւ երթային
այն օր ի գեօղ մի, որում անուն էր Ռեան, հեռի ի Նիւշապհոյ որպէս
35 հրասախօք վեցիւք և թէ աւելի ևս, ըստ չափոյ համարուց Պարսկացն,
և զազարէին անդ մինչև ցառաւօտուն պահն: Եւ յառաւօտեան պահուն
յարուցեալ փութով գաղտ, ոչինչ զգացուցեալ ումեք ի գեղջէն, այլ և
ոչ ամենեցունց զորս ընդ ինքեանս, բայց միայն երանելի Պուժիկուն և
անօրէն դահձօքն, որովք սպանանելոց էին զսուրբսն ըստ հրամանի
40 թագաւորին՝ գնային ի գեղջէն լուեալն: Եւ առեալ զսուրբսն դահձացն՝

1 Աս. զբան

2 Ես. 1, 1

3 Սաղմ. 1, 12

5 «Երանայն օգտակար
իրաց» աղաւաղուած է

բռնում: 2. ամենայն

8 Աս. և թէ տայ թոյլ: ԲԳՏ.

ուղագրել էին չտայ:

Երայիս ըստ 2.

24 ՏՏ. ոք սրբոցն

36 ՏՏ. չիք և յառաւօտեան
պահուն

37 2. զսղացուցեալ

37 ՏՏ. չիք այլ

40 ՏՏ. գնացին

զնացին զբովանդակ մնացեալ մասն ի գիշերոյն ընդ անկոխ անապատն, հեռի ի գեղջէն որպէս պարսիկ հրասխաւ միով և թէ աւելագոյն. և ընդ ծագել առաւօտուն հասանէին ի տեղի մի քարուտ, յառապարածոր աւազուտ, ի տեղի՝ յոր ոչ հասանէր արօտական և ոչ ընաւ անցանէր

5 ընդ նա ուղեոր, վասն ոչ գտանելոյ երբէք ի նմա ճանապարհ:

Եւ արկեալ աթոռս երեցունց իշխանացն՝ նստէին ամբարապետն Վեհեհնշապուհ և Զնիկան մայրապետ արքունի և Մովսն անդերձապետն: Իսկ երանելոյ Խուժկին համարձեալ առ Արարիչն ամենայնի դուշն:

Եւ կացուցեալ զսուրբ նահատական յատենի՝ ասէ ցնոսս Վեհեհնշապուհ. «Բազում և անհամար չարիս գործեալ է ձեր, և բազում Արեացն կոտորածի պարտաւոր էք. զի թէ լոկ միայն երկուց և կամ երից անձանց մահու պատճառ էիք՝ սակայն մեծ էր, և չէիք արժանի կելոյ, թող թէ այնպիսոյ աշխարհի մեծի, որպէս Հայքն են, և այնչափ բազում արեանց որ անդ հեղան. և ամենայնի այնմ դուք էք պարտաւորք, և

15 ձեր առնելով և խրատու գործեցաւ ամենայն գործն այն: Եւ ի վերայ այդչափ ձերոյ յանցանաց և մահապարտութեան՝ արքայից արքայ առ ձեզ կարի բարերարութիւն արար, զի մեզ հրաման ետ և ասէ. «Թէ հաւանին արեգական և կրակի երկիր պապանել, և զմեր օրէնս յանձն առնուն պաշտել՝ նոցա զմահապարտութիւնն թողում, և զաղատորեարսն

20 զոր կապեալ է՝ արձակեմ ի Հայս, և զիւրաքանչիւր ուրուք զտանուտէրութիւն տամ և զգահ և զպատիւ»: Արդ՝ դուք յիշեցէք և՛ զձեր անձինսդ զմտաւ ածել և զայնչափ կապելոց զոգիս որք ի բանտին էին, և [զի] զհրամանն արքայից արքայի կամաւ և ախորժելով յանձն առէք. և որպէս եղէք պատճառք բազում արեանց՝ լերուք այժմ պատճառք բազմաց

25 կենդանութեան: Ապա թէ ոչ առնուք յանձն, և տակաւին ի նմին ապշութեան յամառեալ *կեայք՝ դուք մեռանիք, և զնոսա հրամայէ սպանանել. և ամենայն արիւնքն որ յառաջն հեղան և որ այժմ հեղոց են՝ ի ձեր յոգոց խնդրին յաստուածոց»: Եւ զայս ամենայն բանս խօսեցաւ Վեհեհնշապուհ հանդերձ ընկերօքն իւրովք ընդ սուրբն:

30 Հրաման տային երանելոյն Սահակայ եպիսկոպոսին՝ թարգմանել սրբոյն Յովսեփայ և սրբոյն Ղևոնդի և այլոց ընկերակցացն. քանզի սուրբն եպիսկոպոսն միայն գիտէր պարսկերէն, և այլ որ ի սրբոցն ոչ գիտէր: Որոյ անդրէն պատասխանի արարեալ սրբոյ եպիսկոպոսին Սահակայ՝ ասէ ցԴեհնշապուհ և ցայլսն որ նստէին ընդ նմա. «Մի տայք

35 ինչ, ասէ, ասել ցոոսա բանս, որ ոչ են արժանի սոցա լսողութեան. վասն զի խօսք, որ ինձ ատելի թուին և արժանի ծագու, զի՞ ևս ասեմ ցնոսա, զոր գիտեմ թէ իրեւ լսեն՝ և զձեզ և զյղելիսն ի միասին անդոսնեն: Արարէք զինչ և կամիք, և մի յերկարեալ խօսիք ընդ մեզ բանս սնտոխ և պատգամս ընդունայնս»:

40 Եւ սրտմտեալ Դեհնշապոյ և այլոցն՝ ասեն ցսուրբն. «Դու հարկաւորութեամբ ասն ցոոսա. թող գիտացուք և զոցա խօսս և զկամս»: Եւ սրբոյ եպիսկոպոսին կարճառօտիւ զբանսն և զպատգամս թագաւորին

1 2. ի գիշերոյն
3 88. առապարածոր
4 2. որ ոչ հասանէր

5 88. ոչ գիտելոյ: 2. ոչ
զնաւոյ, յեղոյ ուղղած
այսպիսի

20 88. որ կապեալ է
38 2. անկոսնեն
41 88. զխօսս

ասացեալ ցտուրը ընկերակիցսն իւր, և սրբոցն լուեալ՝ մեծածայն ծաղու-
անգոսնեցին զբանիւքն. զոր և իմացեալ անօրէն իշխանացն՝ առաւելապէս
զայրացան: Սակայն պատասխանի տուեալ սրբոյ կաթողիկոսին Յով-
սեփայ՝ ասէ, թէ «Եղև հարցումնդ այդ ատենաւ ի դրան առաջի
5 հազարապետին Արեաց Միհրնհրսեհի, և լուեալ ի մէնջ զբանս մեր և
զկամս, զոր և թագաւորին գիտել ետ: Նոյն են մեր ամենեցուն կամք և
բանք, և ոչ փոփոխեմք զբանս մեր, որպէս երբեմն խօլացեալք իրրև
զանխորհուրդս՝ և այժմ զղջացեալ ապաշաւեմք իրրև զմասսակարս: Այս
և եթ խորհուրդ և խնդիր օր քան զօր աճէ ի սիրտս մեր, թէ ընդէ՞ որ ոչ
10 այսօր քան զերեկն և զեռանդն ցուցանի գործ յանձինս մեր լաւութեան
և արարուած բարւոյ, — ի հաւատս յորում եմք՝ խորհել ի սոյն և կեալ
սովաւ և ի միասին վախճանել: Այլ յազագս երկրպագութեան արեգա-
կանդ որ ասէք, թէ հրաման ետ թագաւորն, զոր թէ յանձն առեալ
հաւանիք՝ ասէ, կեայք դուք և ազատորեալն որ ի կապանս են, և եթէ
15 յամառեալ չկամիք առնուլ յանձն՝ և դուք մեռանիք և զնոսա հրամայեմք
սպանանել.— մեզ մի լիցի ուրանալ զճշմարտութիւն և ծառայել սուտ
անուանելոց աստուածոց, որ ոչ են աստուածք. և մերով ուրացութեամբ
ուսմք ի հաւատացեալ կապելոցն մի լիցի արձակումն և ի յաւիտենից
անլոյծ կապանսն անկանել. զոր և նոքա այժմ առաւել ևս քան զմեզ
20 խնդրեն յԱստուծոյ, զմեր վասն Աստուծոյ զվախճանն, քան թէ զկեալն
մեր ուրացութեամբ: Այլ թէ հնար էր ձեզ այժմ գիտել մարգարէու-
թեամբ, թէ որպէս (վասն) պատգամիդ այդորիկ, զոր բերէք առ մեզ
հրամանաւ թագաւորին, թուիք մեզ անմիտք և կորուսեալք, և դուք և
որ զձեզն յղեաց՝ ողորմելի զանձինս ձեր և զթագաւորին քան զամենայն
25 թշուառացիոց ի մարդկանէ հաշուէիք: Բայց զոր ինչ կամիք՝ արարէք
վաղ, և կամ երբ կամիք»:

Եւ ասացեալ զայս սրբոյ կաթողիկոսին Յովսեփայ՝ սրտմտեալ
զայրացաւ Վեհզենշապուհ և որք ընդ նմա հաւատարիմքն էին, և հրաման
ետ սրբոյն Սահակայ ասել ցնա. «Ձի թէպէտ և թուին մեզ ծանր
30 թշնամանքդ, որով թշնամանեալ ասացեր զմեզ անմիտս և կորուսեալս,
սակայն առ համարձակապէսն յանդգնութեամբն, զոր իշխեցեր յաստուա-
ծանման թագաւորն ասել բանս անարժանս՝ իրրև զոչինչ թուին ի մեզ
կողմն թշնամանքդ մեր անձանց և թեթեւութիւն: Բայց դու գիտեա՞, զի
քեզն զկորուստ անձինդ խնդրեցեր և առեր, և կեալ քեզ այսուհետեւ
35 անհնար է. սակայն պարտ է մեզ և զիւրաքանչիւր զայլոց գիտել զկամս
և զընտրողութիւն, վասն զի օրէնք մեր այսպէս ասեն»:

Ծ.Ձ. Եւ հրամայեաց սրբոյն Սահակայ ասել ցնոսա, թէ «Մի անսայք
անմիտ բանից դորա, և զանձինս ձեր յայդպիսի խօլ խրատուէ ի բնց
կալայք և մարդկարար զկեանս ընտրեցէք քան զմահ: Եւ զա որ ինքն
40 այժմ իշխեաց խօսել զայդպիսի բանս մահապարտութեան՝ վասն զի

1 2. ցրնկերակիցսն

4 88. հարցումդ

10 2. քան թէ

12 Թեհեւ և ի սմին

14 Աս. և կայք դուք

22 Աս. թէ որպէս պատ-

գամիդ այդորիկ: Այսպ.

լուս ուղղագր. ԲԳս.

23 Աս. թուիք զմեզ:

Այսպ. լուս ուղղագր.

ԲԳս.

32 ԲԳս. իրրև ոչինչ

33 88. գիտեա՞ 2. գիտեալ

36 2. այդպէս

38 2. այդպիսի

մեծամեղ է և չէ արժանի կելոյ՝ իւր իսկ վատ գործքն չտան դմա կեալ: Իսկ գուք թէպէտ և էք տակաւին ինչ փաստակարք, և զկամս թագաւորին և եթ առնէք և արեգականն երկիր պագանէք՝ հրամայեաց զփնտսն թողուլ ձեզ և զձեզ պատուով և ողջանդամ ի տունս ձեր արձակել»:

- 5 Հրամայէին ևս Վեհդենշապուհ և այլ հաւատարիմքն որ ընդ նմայն էին՝ սրբոյն Սահակայ, ասել ցերանելի այրն Աստուծոյ Ղեոնդ, թէ «Մեր լուեալ է վասն քո, թէ օրինաց քրիստոնէից իբրև զքեզ ոք տեղեակ չէ, և ի քո խրատութե ասելի ևս կորեաւ աշխարհն Հայոց. արդ՝ այդպիսի մեծ և իմաստուն մտաց պարտ է ճանաչել զարքայից արքայի զբարե-
10 րարութիւնն, զի զայնչափ զփնտսն թողու ձեզ և ձեզ ճշմարիտ աստուած ծանուցանէ: Արդ՝ որպէս եղեր խրատատու, և բազումք մեռան ի քո առնելոյ՝ լեր այժմ խրատատու կենաց, և թող կեան և դոքա և այլ բազում անթիւ անձինք. ասս ցղոսա, զի պագցեն արեգականն երկիր և կեցցեն. և դու այնպիսի պատիւս գտանես ի թագաւորէն, որովք ան-
15 ուանի լինիս ի քում աշխարհին՝ և յամենայն ազգս»: Եւ սուրբ եպիսկոպոսն Սահակ երկայնմտութեամբ և ծաղրելով թարգմանէր առ վայր մի սրբոյն զամենայն բանս ամբարակապետին և զնորուն անօրէն զործակցացն, որպէս զի ծանուցէ անօրինացն պատասխանեօք սրբոյն՝ զխրաքանչիւր անձին զերանելեացն զկամս և զփափագ և զանշարժ
20 հաստատութիւն նոցա ի հաւատն:

- Եւ սրբոյ առն Աստուծոյ Ղեոնդի սկսեալ խօսել առանձինն ընդ սրբոյն Սահակայ՝ ասէ, թէ «Մեզ դոցա պատասխանի այնքան պարտ է առնել՝ որչափ արար պատասխանի Փրկիչն Պիղատոսի յատենին: Բայց զի ծանուցուք աներկիւղ զցանկութեանս մերոյ զինդիրն՝ ասս ցղոսա.
25 «Դուք ասացէք աւաղիկ՝ զոր ինչ լուեալ է ձեր վասն իմ, թէ օրինացն մերոց տեղեակ եմ, և բազմութեան ժողովրդոց եղեալ եմ ուսուցիչ. ցուցանէ ձեզ տիոց իմոց մերձաւորութիւն ի կատարումն: Եւ արդ՝ զընտրողութիւն լաւ գիտութեան իմոյ, որում գուք իսկ վկայէք, զի ուսեալ եմ յԱստուծոյ և ոչ ի մարդոյ, այսօր յազգս երկիրդի մահկանացու և
30 ապշեալ մարդոյ մոռացեալ փոխանակիցեմ և կորնչլմ՝ քաւ լիցի—և լուեալ յանդիմանիցիմ բանին, թէ «Որ ուսուցեր զբազումս՝ զանձն քո ոչ ուսուցեր»: Եւ վասն պատուի և փառաց զոր խոստանայքդ տալ՝ մեզ մի լիցի առնուլ զպատիւ ի հոգեղէն և ի մահկանացու մարդոյ, զսրցեց և ուտիճ ապականէ և զող ական հատանէ և տանի. որ զգեցեալ
35 եմք զփառս և զպատիւս յերկնաւոր և յանման աջոյն Բարձրելոյ, զոր ոչ երկինք և ոչ երկիր և կամ որ ի նոսա պատուականութիւնք են՝ արժեկ ոչ կարեն: Մի ինչ պակաս է ի մեր յերանելի փառաւորութիւնէս, —բաժակ մահուդ, որում իբրև զպապեալ ծարաւիս փութամք ըմպել: Արբուցէք վազվազակի, և թող ուրախացեալք զերծանիմք յերերալից

2 Ուղղելի եթէ զկամս
4 88. պատուով ողջան-
դամ
5 2. ընդ նմա
6 2. զեանա
9 2. զարքայից արքայէ
10 88. փնտսն

12 2. այսեղ եւ յիսոյ
խրատու
17 2. օրէն դործակցայն
19 88. փափաք
21 2. այսեղ եւ յիսոյ
զեանաի
27 88. տեղ իմոյ

31 2Ըս. որում ուսուցեր
Այսպիս ըստ ուղղագր.
ԲԳՏ.
32 Հառմ, Բ, 21
32 Ըս. տալ մեզ, մի՛ լիցի
36 88. լիք կամ
37 88. կրանելի

ախտարակաց կենցաղոյս. և մի ևս այլ յերկարեալ ձգտէք զանմիտ և զվնասակար բանս բանդագուշեալ թագաւորին ձերոյ»:

Եւ սրբոյ առն Աստուծոյ Ղևոնդի կատարեալ զիւր պատասխանին՝ աղաչեցին զսուրբ եպիսկոպոսն զՍահակ երանելի երէցն Մուշէ և երանելի երէցն Արշէն և երանելի սարկաւազն Քաջաջ՝ ասել ցանօրէն իշխանն և նոցա բանիւ, թէ «Ձոր ինչ ասացին սուրբ վարդապետքն մեր և հոգեւոր հարքս տէր Յովսէփ և տէր Ղևոնդ՝ դոյն են մեր կամք և խնդիրք. կատարեցէք վաղվաղակի յոր եկեալդ էք, և մի յապաղէք. և խնդրեմք յԱստուծոյ պարգեւել մեզ և արժանի առնել զմեզ յաւիտե-

նական պատուոյն և երկնից արքայութեանն»:

Եւ լուեալ զայս Վեհեհեհապուհ և անօրէն գործակցացն և ի սրբոմտութիւն բարկութեան գրգռեալք՝ կամեցան և այլ պատրողական բանս և խօսս ընդունայնս խօսել ընդ սուրբ նահատակն, կարծեցեալք թերևս կարասցեն ձեղքել զոք ի գնդէ անքակ միաբանութեանն. որում

անհնար էր լինել. սկսան ստիպել և այլ զսուրբ եպիսկոպոսն Սահակ, զի թարգմանեսցէ նոցա և այլ զոր ինչ կամիցին խօսել ընդ սուրբմն:

Եւ սրբոյ եպիսկոպոսին Սահակայ պատասխանի տուեալ ասէ ցՎեհեհեհապուհ և ցայլ գործակիցս նոցա, թէ «Ես որ մինչև ցայժմս կամակատար ծանուցայ ձեզ և զասացեալն ի ձէնջ թարգմանեցի սրբոցս՝ իբրև ոչ եթէ ձեզ և կամ պակշտեալ բանից թագաւորին ձերոյ կամեցայ արբանեկել. քանզի զի՞նչ արդեօք հարկ ի վերայ կայ մարդոյ, որոյ միտք իւր առ իւր են և զգայ խելաց իւրոց, զայդպիսի զձեր զբանդագուշանաց բանս՝ իւր իսկ լսել, թող թէ և յականջս այսպիսի իմաստուն և խորհրդական մարդոց լսելի առնել. բայց այսքան միայն՝ զի առաւել ևս ծանիցի ձեր յիմարութեանդ նշաւականք, և ի մեզ զօրացեալ հաստատեսցի ճշմարիտ և աստուածուսոյց քարոզութեանն մերոյ անշարժութիւնն»:

ԾԷ. Եւ սրտմտեալ անօրէն երեցունց իշխանացն, ոչ ևս առ ի յերկարն հանդուրժել կարացեալ սրբոցն, որպէս շնորհ առնելով թագաւորին ընդ այնչափ թշնամանելոյ զնա՝ յարուցեալ ինքնին Վեհեհեհապուհ առաջի գործակցաց իւրոց՝ հարկանէր սուսերաւ զուս սրբոյ եպիսկոպոսին Սահակայ, և հուպ ի գօտին մերձեցուցանէր զվերն. և սրբոյ եպիսկոպոսին ի սաստիկ հարմանէն զրդուեալ՝ ոչ զլորեալ անկանէր յերկիր, այլ ի քարի մի յեցեալ հաստատէր. և որպէս ի բերանոյ ամենայն սրբոցն սկսաւ ասել այսպէս. «Գոհանամք զքէն, Քրիստոս, որ բազում անգամ կենդանարար գառնդ անմահական զենմամբ մատակարարեալ անծախութեամբ բաշխեցար ի ձեռաց մերոց. իսկ արդ և զմեզ իսկ մարդասիրապէս արարեալ զենուն՝ ընկալ զամենեսեանս արժանաւորապէս զպատարագեալսս՝ ի հոտ անուշից»:

Եւ ասացեալ սրբոյ եպիսկոպոսին այսպէս, թէպէտ և յորդեալ հոսէին վտակք արեանն ի վիրէ սրբոյն՝ սակայն կայր զօրացեալ ուժով շնորհօք հզօրին, որպէս զի բնաւ չիցէ վիրաւորեալ:

Եւ ապա հրամայէին զսուրբ կաթողիկոսն զՅովսէփ զլիաատել

1 ՏՏ. չիք այլ

14 ԱՏ. զանքակ

22 ՏՏ. բանդագուշանաց

23 ՏՏ. Թող Թէ յականջս

29 2. յուսանցիւմ նոր

գլխի նշան §

42 2. յուսանցիւմ նոր

գլխի նշան §

42 ՏՏ. և զսուրբ

սրով. և մերկացուցեալ դահճացն՝ զսուրբն՝ ասաց երիցս. «Դնրձ անձն իմ ի հող և ի հանգիստ քո, զի Տէր բարի արար քեզ». և այսպէս ընկալաւ սրով զվախճան կատարելութեանն:

Իսկ յաղագս սրբոյն Ղևոնդի հրամանն ետուն դահճացն անօրէն
5 իշխանքն՝ մերկացուցանել զսուրբն և քարշել ուժգին ընդ քարաժեռ կոպ-
ճուտ տեղիս լանջակողմանցն: Եւ այնպէս քարշեցին յերկար ժամս, մինչև
զամենայն մարմինս սրբոյն, և զլանջացն և զթիկանցն, քանցեալ քերեցին
ի մորթոյն, մինչև ոսկերացն մերկանալ ի մորթոյն. վասն զի զերանելի
այրն Աստուծոյ զՂևոնդ առաւելագոյն ասէին ամենայն Պարսիկք խրա-
10 տատու և պատճառ լինել ամենայն իրացն Վարդանայ և գործոցն՝ որ
ի ժամանակին յայնմ գործեցան յաշխարհիս Հայոց: Եւ մինչդեռ կէսքն
ի դահճացն քարշէին զերանելին Ղևոնդ՝ այլքն կտրեցին սրով զգլուխ
սրբոյ երիցուն Մուշէի և զսրբոյ երիցուն Արշէնայ և զսրբոյ սարկա-
ւազին Քաջաջայ. որոց ի ժամ վախճանին կատարմանն ասացեալ,
15 «Տէր Յիսուս, ընկալ զոգիս մեր»:

Եւ ապա աշխատեալ դահիճքն որ քարշէին զսուրբն Ղևոնդ՝ ածին
ի նոյն տեղիս սուղ ինչ ոգւով, ուր և այլ սուրբքն կատարեցան, և անդ
հատին զգլուխ սրբոյն սուսերաւ. որ ի ժամ իւրոյ կատարմանն զուար-
թագին ձայնիւ ասաց. «Գոհանամ զքէն, Քրիստոս, որ բազում զթութեամբ
20 քո օգնեալ պահեցեր զիս ի մանկութենէ իմմէ և հասուցեր ի ժամս յայս,
արժանի արարել մասին սրբոց քոց. ի ձեռս քո, Փրկիչ, յանձն առնեմ
զհոգի իմ»: Եւ սուրբ եպիսկոպոսն Սահակ կայր ևս սակաւ ոգւով. զորոյ
յետ վախճանելոյն ամենեցուն կտրեցին զգլուխն սուսերաւ. որոյ մատու-
ցեալ նուաղ ձայնիւ աղօթս և ասացեալ զամէնն՝ աւանդեաց զոգին:

Եւ այսպէս ի վիշտասաներորդում ամի թագաւորութեան Յազ-
կերտի, որ օր քսան և եօթն էր ամսոյն հրոտից՝ պսակեցան սուրբքն
վեցեքեան. սուրբ կաթողիկոսն Յովսէփ ի Վայոց ձորոյ, սուրբ եպիս-
կոպոսն Սահակ յՈրշտունեաց, սուրբ երէցն Արշէն ի Բագրեանդայ,
սուրբ այրն Աստուծոյ Ղևոնդ երէց ի Վանանդայ, սուրբ երէցն Մուշէ
30 յԱղբակոյ, սուրբ սարկաւազն Քաջաջ յՈրշտունեաց, յԱպար աշխարհի,
մերձ ի գեօղն մոգուց որ անուանեալ կոչի Ռեան: Եւ որպէս ստուգիւ
և ջերմ խնդրով Կամսարականին Արշաւրայ հարցեալ ցերանելի խու-
ժիկն, և լուեալ ի նմանէ պատմեաց մեզ զխօսս իւրաքանչիւր և զվախ-
ճան սրբոցն՝ գրեցաք հաւատեալ:

Եւ գնացեալ ի բաց ի տեղութեն Վեհկենշապհոյ և այլ իշխանացն որ
ընդ նմա էին, ընտրեալ արս ինն թուով թողին ի տեղութն կազմ զինու.
ընդ որս նախ առաջին ըստ Աստուծոյ ազգեցութեանն զերանելի խու-
ժիկն ընտրէր Վեհկենշապուհ և թողոյր աղաչելով, որպէս զկարի սեպ-
հականագոյն և պիտոյ իւրում հրամանին: Որոց հրաման տուեալ ասէին

2 Սաղմ. ճժԳ, 7

7 ՏՏ. սրբոյն զլանջացն

13 ՏՏ. սրբոյ երիցոյն Մուշէի և զսուրբ երիցոյն Արշէնայ

15 Տեւ Գործք Առ. է, 58

22 ՏՏ. ոգով: 2. Հոգւով

26 ՏՏ. քսան և չինդ: 2. քնագրում իւր, լուսանց-
ֆում ուղղած այսպիսի

27 2. ի վայոյ

29 ԳՏ. ի Վանանդոյ

30 ԳՏ. յԱղբակայ

31 2. ըսեան

53 ՏՏ. իւրաքանչիւր ու-
րուք

36 Կամ ըստ 2. տասն

ցապահապանսն, թէ «Մինչև ցաւուրս տասն և կամ ևս աւելի պահեցէր
զգուշութեամբ զգիւղունսդ, որպէս զի գիշատեալք ի թռչնոց՝ ընկեացի
այսր անդր ոսկրոտին, ի գլուխ լերանց և կամ ի խորածոր տեղիս
քարանձաւաց, մինչև եկեալ անցցէ ի բաց կարաւանն արքունի. գուցէ,
5 տսէ, եկեալ ոք ի քրիստոնէիցն, իրազգած յումեքէ եղեալ՝ գտանիցէ
զոսկերս դոցա և առեալ սփռիցէ յամենայն քրիստոնեայս, և մեք
գտանիմք մահապարտք առաջի թագաւորին»:

Եւ մնացեալ անդ պահապանացն ըստ հրամանին Դենշապնոյ և
Մովսէս անդերծապետի և Զնիկանայ մայրապետի, և կացեալք զայն աւուրս՝
10 խորհէր ի միտս իւր երանելի Սուժիկն, եթէ զինչպիսի հնարիւք ցու-
ցանիցէ Աստուած ճանապարհ առնն, որով արժանի լիցի զողանալոյ
զնշխարս սրբոցն յայլոց պահապանացն: Եւ մինչդեռ երանելի այլն
յայնպիսի խոհականութեան վտանգի կայր՝ յանկարծակի ի նմին աւուր
յերեկորեայ գիշերոյն լինէր շարժումն մեծ ի տեղւոջն. բոմբիւնք
15 սաստիկք և ձայնք անազնիք յանդնդոց հնչէին. կուտեալք բազմութիւնք
ամպոց զերկիրն ծածկէին. ձայնք որոտմանց և փայլատակունք զլերինս
դողացուցանէին: Եւ սիւն լուսոյ ըստ օրինակի ծիածանի իջեալ յերկնից՝
շուրջ պարուրեալ զմահատակաց զմարմինս ծրափակէր: Եւ կործանեալ
յերկիր պահապանքն՝ կիսամեռք լինէին, չգիտելով այր զընկեր բնաւ
20 արդեօք թէ ուր իցէ. որք և զլորեալք յերկր՝ ոչ կարէին կալ հաստա-
տուն. քանզի զողումն մեծի շարժմանն ի վեր ոստուցեալ զնոսա ընկե-
նոյ՞ր յերկրէ. և այսպէս կքեալ ոտիւք և կարկեալ խօսիւք՝ լինէին
խորտակեալք ամենեքեան: Իսկ զերանելի Սուժիկն աջ հօրին պահէր
անհոգս, ուրախալից մտօք փառաւորէր զԱստուած, իմացեալ այնուհետեւ,
25 թէ արդ հաստատ կատարին բազմաժամանակեայ յամենայն կամաց
իւրոց խնդիրք: Եւ կատարեալ միապէս երկիւղիւ զգիշերն ողջոյն և
զտիւն բովանդակ և զերկրորդ՝ ևս գիշերն մինչև ի ժամ արեգականն
ծագման՝ և ապա լոյէին ձայնք անդնդոցն հնչմանց, և որոտմունք
ամպոցն փարատեալ ցածնուին, և դադարէր երկիրն ի շարժելոյ, և
30 ցայտմունք փայլատակմանցն ամփոփէին յերեկոյ. և լինէր այս լոկ
շուրջ զտեղեան իբրեւ ասպարիսօք երկուք: Իսկ պահապանքն յահագին
ապշտութենէ թմրութեանն սակաւիկ մի ոգի առեալ՝ աչս ամէին փախչելոյ
ի տեղւոջն. այլ ի յոյժ բեկմանէ սրտիցն երկիւղէ՝ ոչ կարէին կանգնել
ի յերկրէն. լոկ հայէին ևեթ ընդ միմեանց զէմ, և խօսել ինչ ոչ կարէին:

Բայց զինն ժամու աւուրն երրորդի յարուցեալ երանելի Սուժիկն,
35 որպէս թէ կամաւ կազս ի կազս, հայելով զինի իւր՝ փախչէր ի տեղ-
ւոջն, զի զնոսա զօրացուցէ ի կանգնել և զինի իւր հեռացուցանել
ի վայրացն: Որոց տեսեալ զերանելի Սուժիկն, զի երթայր խեղբեկս
յլնթացի՝ ուշաբերեալք առ վտանգի զինի նորա սրանային ի տեղւոյն,
40 չիշխեցեալք բնաւ դառնալ և հայել ի տեղիսն առ երկիւղի. և պնդեալք
զհետ Վեհդենշապնոյ և գործակցացն նորա փութային: Բայց երանելի
Սուժիկն ընդ այլ ճանապարհ որոշէր ի նոցանէն: Եւ հասեալ պահա-

1 88. պահեցեն

3 2. ի խորածորս

5 88. եկեալք (իի՞ ոք)...

զտանիցեն... սփռիցեն

8 88. զեհդենշապնոյ

9 2. անդրդապետի

12 88. երանելին յայնպիսի

34 Կամ լոս 2. յերկրէն

35 2. զինն ժամու

պանացն առ իշխանսն յաւուրն վեցերորդի՝ պատմէին զամենայն անցս աղէտիցն, որ անցին ընդ նոսա զտիւն մի և զգիշերս երկուս. զորոց զգոյն երեսացն տեսեալ Դենշապհոյ և ընկերացն նորա, և զանցս ահագին իրացն մի ըստ միով լուեալ՝ զարհուրէին, և ապշեալք ի բազում ժամս

5 հիանային: Խորհուրդ ի մէջ առեալ՝ ոչ ինչ կարէին իմանալ հնարս, բայց զպահապանսն և թէ լոկոցւանսն ջանային, չյայտնել ումեք ամենեկին և ոչ բնաւ յիշել առ ումեք զմահ քահանայիցն և կամ զայնպիսի նշանաց երևմունս: Բայց ինքեանք միայն խոճոճելով առանձինն զարմացմամբ որպէս յանգագլուխին ընկղմէին, ասելով Դենշապուհ և Ջնիկան ցմի-

10 մեանս, եթէ «Ոչ են իրք քրիստոնէից թեթև իմն և դուզնաքեայ. այլ հաստատ մեծ է զօրութիւն օրինաց նոցա և հաւատոց. և մեք յանգի-

տութեան մնասեալ կորնչիմք և չզգամք»:

Իսկ երանելի Խուժիկն գիտացեալ, թէ ցածոյց Աստուած զամե-

15 նայն կասկած յամենայն կողմանց, այլ և զպատասխանին իշխանացն լուաւ, զոր ինչ պահապանացն արարին, և թէ ոչ որ առնէ փոյթ ոսկերացն սրբոց՝ առեալ ընդ իւր տան ևս այլ ընկեր, զորոց կարիք

20 ըստ գիտէր զհաւատս քրիստոնէութեանն՝ առնուին ընդ ինքեանս և զբաւտս, և ըստ իւրաքանչիւր անձին սրբոցն սաղատս չորեքկուսիս, և զնացին լոկեայն ի գիշերի յիրսն: Եւ մերձեալք ի վայրն՝ վրիպէին ի տեղւոյն, ուր մարմինք սրբոցն կային, քանզի ոյժ աղջամղին էր

25 գիշերն. և աշխատեալք առ վայր մի՝ տրտմէին, անարժանս կարծեցեալ զանձինս գիւտի երկնաւոր զանձուն: Եւ մինչդեռ նոքա խոռվեալք յածէին ընդ տեղին՝ և ահա յանկարծակի ի նմանութիւն լուսաւոր արծուոյ սլացեալ հասանէր յերկնից և իջեալ նստէր ի վերայ մարմնոյ

30 սրբոյ առն Աստուծոյ Դեռնդի. և լուսաւորեալ տեղիքն առաւել ևս քան ի տուէ՝ երևէին յայտնապէս մարմինք իւրաքանչիւրոց սրբոցն: Եւ նոցա ուրախալից սրտիւք զուարճացեալք երկիր պագանէին տեառն Աստուծոյ. և ձեռն ի գործ արկեալ՝ ժողովեցին զիւրաքանչիւր որ յականէ ի մի մի սապատ, որպէս նշմարեալ երևիւր իրբն գրով երանելի Խուժիկն. յորոց

35 բուրեալ հոտ անոյշ ի մարմնոց սրբոցն՝ լցեալ զուարթացուցանէր զամենեկուն զգայութիւն խեղացն:

Եւ բարձեալ վաղվաղակի գրաստուոց՝ փոխէին յայլ տեղի յանա-

պատին, հեռի ի տեղւոյն իրբն երիւք պարսիկ հրասախօք. և զաղարեալ աւուրս եօթն, վասն քաջ ցածնւոյ իրաց երկիւղին՝ ապա մաքրեցին

35 զոսկերս սրբոցն յանուշահոտ մարմնոցն. զոր և պատեալ արժանաւորապէս կտաւօք՝ թաղէին պատուով անդէն յանապատին զդուշութեամբ. և զոսկերսն առեալ բերէին ի շահաստանն և աւուրս բազումս ունէին առ ինքեանս ի ծածուկ: Ապա լոկեայն սկսանէին տալ և ոմանց յառա-

քինի քրիստոնէից որք ի կարաւանին էին. որք ընդունէին՝ հաշուելով

40 գիւտ փրկութեան ոգւոց և մարմնոց: Եւ ստիպով յիւրաքանչիւր աշխարհ տային հասուցանել վաղվաղակի, յօգուտ երկնաւոր կենդանու-

7 ՏՏ. յիշել ումեք

8 2. երևումնս. բայց ինքեան

17 2. զհաւատ

19 ԱՏ. այստեղ ևս յեսոյ

լուկեան

26 ՏՏ. իւրաքանչիւր

29 2. որպէս և նշմարեալ

*Երեւր

31 2. զսգայութիւն

38 ՏՏ. առաքելի

41 ՏՏ. աշխարհս

- Թեան ընտանեաց միանգամայն և գաւառին: Բայց զառաջին պատուդ աստուածաշնորհ մեծի զանձուն՝ բերեալ նախ երանելոյ Խուժիկին մատուցանէր կապելոց նախարարացն Հայոց, որք իբրև արժանի եղեալք ընդունէին զայնպիսի փրկութեան իւրեանց զգիւտն՝ անդէն և անդ
- 5 ճանաչէին, թէ այցելութեամբ այց առնէ նոցա Աստուած, և երբ և է արձակին ի կապանացն, բարեխօսութեամբ ոսկերաց սրբոցն, ըստ բանի սրբոյ առն Աստուծոյ Ղևոնդի, զոր ի խրատելն իւրում ի գիշերին աւետաւորեաց զգիպելոց նոցա ի շնորհէն Աստուծոյ, տեսանել զաշխարհ իւրեանց, որք կատարելոցն էին ասացեալք սրբոյն ի ժամու իւրում:
- 10 Սկսեալ այնուհետև մի ըստ միոջէ պատմել կապելոց նախարարացն Հայոց երանելի այլն Աստուծոյ Խուժիկին, զոր անուանել յայսմ հետէ Խուժիկ՝ ծանրանամ, և զանուն սքանչելւոյն ոչ որ հոգացեալ պատմեաց մեզ, այլ ամենագէտն գրեալ պահէ յօր մեծ այցելութեանն և պարգևէ առատապէս զվարձս վաստակոց նորա ընդ հաճոյս անուան
- 15 իւրոյ: Ասէր և ոչ լռէր զինամս մեծամեծս և զօգնութիւն հօրին զոր արարեալ էր նմա. և թէ որպէս ի Վարդգէս յայտնեալ Քրիստոսի զխորհուրդ թագաւորին ծանոյց նմա, և նոյն ուղեկցեալ առաջնորդեաց նմա յուսով: «Մեծարոյ, ասէր, և հաւատարիմ առաջի Գենշապհոյ համբարակապետի երեկոցոյ գլխ, մինչ զի աղաչելով գլխ և բռնի տանելով
- 20 անօրինին ի ձեռն հօրին Աստուծոյ ի տեղի տենչալի նահատակութեան սրբոցն, որում կամաց հնարաւոր է ամենայն. որ եղէ արժանի տեսանել զամենայն, զոր ոչ կարծէի տեսանել, և լսել մի ըստ միոջէ, որում ոչ արժանի լսելոյ համարէի զանձն իմ. զհարցումն բռնաւորացն և զպատասխանին միոյ միոյ սրբոցն, զաղօթս և զկատարումն զիրաքանչիւր
- 25 անձին տեսի կարգաւ և լուայ. ահա արդ և մեծի մասին, ձերոյ անձանձրոյթ խնդրելով՝ զիս անարժանս արժանի արար շնորհ սուրբ Երբորդութեանն, մինչև երկնաւոր զանձու նշխարացն սրբոցն գտայ լինել ձեզ բերող: Փախոյց ամօթով զպահապանսն տագնապետս, զարհուրեցոյց զանհաւատ զկերակացուացն զսիրտս, ցրուեաց զանմիտ թագաւորին
- 30 զխորհուրդս և բարձրացոյց զանուն եկեղեցւոյ իւրոյ սրբոյ»: Չայսպիսի բանս պարծանաց և խնդութեան պատմէր անձանձրոյթ երանելի վաճառականն՝ ամենայն հաւատացելոցն ի Քրիստոս. որ էր երբեմն վաճառական երկրաւոր զանձուն՝ և եղև յանկարծ վաճառական բարի գործովք պատուական մեծի երկնաւոր զանձուն մարտիրոսական նշխարաց:
- 35 Նոյն խօսք և մխրթարութիւն էր յաւէտ կապելոց նախարարացն Հայոց յիւս և ի մուտս իւրեանց, ի նստել ի տան և յառնել, ի տօնս և յամսագլուխս. զոր և պատմեալ անյագ ցնծութեամբ՝ զուարճացուցանէին նորոգելով զամենայն մեղկեալ միտս լսողացն և հաստատէին ի հաւատս արդարութեան: Եւ մանաւանդ տէրն Արշարունեաց Կամսարականն Արշա-
- 40 լիր, որ յամենայն ժամու ի տուէ և ի գիշերի՝ վարդապետութիւն սրբոցն, և մանաւանդ խօսք և հոգևոր խրատ սրբոյն Ղևոնդի, և պատասխանիք իւրաքանչիւր ուրուք ըստ հարցմանն սպանողացն, և աղօթք միոյ միոյ ի ժամ կատարմանն եղեալք՝ այն էր նորա հոգւոյն կերակուր և որո-

4 ՏՏ. զիւրեանց զիւտն

14 ԳՏ. վաստակաց

17 ԱՏ. ուղեկցեալ

20 ԲՏ. տենչալի

22 ՏՏ. լսել և տեսանել

37 2. պատմել անյայդ

- ճումն քաղցր, զոր ասէր և ընդ գուբողայս սաղմոսին միաբանեալ՝
 պատմէր անձանձրոյթ հանապազ: Զոր և մեր յովափայտին լուեալ ի հրա-
 շալի Կամարականէն՝ գրեցաք յօժարապէս հոգալով, զոր թէպէտ ըստ
 տկարամտութեան մերոյ ոչ եղեաք բաւական յիշել զբովանդակն ի կարգի,
 5 այլ և ոչ բնաւ գտեալ անյուշք՝ յապաղեալ մոռացաք ինչ ծուլանալով:
 ԾԸ. Եւ մտեալ թաղաւորին Յազկերտի ըստ կարգելոյ ժամանակին
 յոստանն ի Վրկան և միահամուռ ամենայն աւագանւոյն և զօրացն որ
 ընդ նմա էին՝ համարձակութիւն այնուհետե տային բնակիչք շահա-
 տանին որք ի Նիւշապուհն էին, ըստ հրամանին Դենշապնոյ, նախա-
 10 րարացն Հայոց որք ի գրեկին ի կապանսն էին՝ արձակել զմանկունս
 իւրեանց և կամ զայլ որ որ ընդ նոսա լինէին՝ ի պէտս արբանեկութեան
 ուր և կամիցին: Զոր իբրև լուան երանելի երիցունքն Սորէն և Արրահամ՝
 վաղվաղակի փութով ի Վրկան հասանէին, և անկեալք հրապարակաւ
 առաջի ամբարաղետին Դենշապնոյ՝ ըողոր բարձեալ ասէին, եթէ «Դու
 15 յորժամ զհոգեոր տեսարն մեր և զվարդապետս ի Նիւշապնոյ առեր գնա-
 ցեր, ընդ որս և մեք կազմեցաք ուղեկից լինել, և զու բռնաբար հրամայ-
 ցեր խիստ պահպանութեամբ արգելուլ զմեզ անդէն մինչև ցայժմ. արդ
 եթէ տարեալ ուրեք յերկիր օտար և յանդարձ անցուցէք գնոսա՝ առնելով
 20 բարերարութիւն պատմեցէք մեզ, երթալ և մեզ լինել անդարձ ընդ
 նոսա. այլ կեալ անդէն և վախճանիլ պատրաստ եմք, տեսանելով եեթ
 զնոսա, ցանկամք արժանի լինել. և եթէ սպանէք զնոսա՝ կամեցարձք և
 ի վերայ մեր տալ զնոյն հրաման, զոր պատուական և մեծարգոյ համա-
 րէաք զմահն այնպիսի բան զամենայն զփառս և զմեծութիւնս աշխարհիս»:
 Եւ Վեհդենշապուհ լուեալ զայնպիսի բանս ի նոցանէն, և ընդ
 25 համարձակութիւն աներկիւղածութեան արանցն զարմացեալ ինքն և
 ամենայն բազմութիւն հրապարակին՝ պատասխանի տուեալ ասաց
 ցիրանելիսն, թէ «Զճանապարհ վարդապետացն ձերոց ոչ որ ցուցանէ.
 բայց վասն ձեր հարցանեմք ցարքայից արքայ. նա իշխէ զոր ինչ
 հրաման տայ ի վերայ ձեր»: Եւ մտեալ ի ներքս Դենշապուհ՝ պատմէր
 30 թաղաւորին Յազկերտի զամենայն բանս և զինդիրս երանելի երիցմանցն:
 Եւ թաղաւորին հրաման տուեալ ասէ. «Թէ ի նոցա վերայ վնաս ինչ որ
 յայտ չառնէ, և զատախազ որ չէ զհետ՝ երկիր պապցեն արեգական և
 պատուել զկրակն յանձն առցեն, և ընկալեալ զպարգևս մեծամեծս ի
 մէնջ՝ արձակեսցին յաշխարհն իւրեանց. ապա թէ չհաւանեսցին յանձն
 35 առնուլ զմեր հրաման՝ պատուհաս կրեսցեն խեղութեամբ, և երթեալ
 յԱսորեստան մշակութիւն արասցեն ընդ արքունի մշակսն, և ի հարկի
 կայցեն մինչև ցվախճան իւրեանց»: Եւ եկեալ Դենշապուհ ասաց ցերա-
 նելի երէցն Սորէն և ցերանելի երէցն Արրահամ զհրաման թաղաւորին:
 Եւ լուեալ զայս պատուական քահանայիցն՝ ետուն պատասխանի որպէս
 40 ընդ մի բերան և ասեն. «Մեք ոչ միայն խեղանաց եեթ պատրաստ եմք
 վասն անուանն Քրիստոսի, այլ և քերանաց և մահու: Այլ վասն արե-

1 2. զոր առ սէր
 4 2. զբաւանդակն
 7 88. աւագանոյն
 16 88. կամեցաք

16 ԸՏ. ուղեկից
 18 88. անդարձանցուցէք
 21 2. ցանկամք
 27 88. ճանապարհ

31 88. և թաղաւորն
 33 ԲԳՏ. պատուեալ
 38 ԸՏ. այստեղ եւ յետ
 էրէց

զական երկրպագութեանդ որ ասէք՝ մեք ընդ ձեր մոլորութեանդ ապշութիւն տրտմեալք խռովիմք, և խնդրեմք յԱստուծոյ զգալ ձեզ ի թմրութենէ անզիտութեանդ այդորիկ, թող թէ մեզ նմանել ձեզ. և մի լիցի՝ թողեալ զարարիչն՝ արարածոց երկիր պազանել»:

- 5 Եւ լուեալ զայսպիսի պատասխանիս աներկիւղ՝ իշխանացն ի բերանոյ երանելի երիցանցն՝ կատարեցին զհրամայեալսն ի թագաւորէն: Եւ կտրեալ զերկոցունց զականջսն՝ հտուն տանել յԱսորեստան, ի զաւան որ անուանեալ կոչի Շափուլ, կալ անդ նոցա ի հարկի և առնել մշակութիւն արքունի: Եւ լուեալ զայս հաւատացելոցն աշխարհին որք
- 10 յԱսորեստանին էին, զերթս երանելեացն անդր՝ ընդ առաջ ելին նոցա ինդութեամբ և պատուեցին զնոսա որպէս զնշխարս նահատակելոցն սրբոց, որք և արժանի իսկ էին այնպիսի մեծարանաց. նա և զկարասի իւրաքանչիւր ուրուք զինչ և ունէր՝ բերեալ զնէին առ ոտս երանելեացն, առնուլ և մատակարարել ի պէտս հոգեւոր մասին ի փրկութիւն
- 15 անձանց իւրեանց և ընտանեաց: Եւ երանելի երիցանցն ընկալեալ յընծայից հաւատացելոցն ըստ արժանի մասն ինչ՝ նոցին իսկ տային տանել յԱպար աշխարհ կապելոց նախարարացն Հայոց, որք ինդութեամբ և բազում յօժարութեամբ իւրաքանչիւր ոք ազաջէր զերանելիսն՝ առնել արժանի այնպիսի հոգեւոր ճանապարհի: Էր զի երանելի
- 20 երէցն Արբահամ, առեալ զտուրս հարաւային կողմանցն Ասորեստանեացն, տարեալ մատակարարէր կապելոց նահատակացն Հայոց, ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից. և արարեալ զայս այսպէս բազում անգամ կարգաւ՝ քրիստոնէից աշխարհին, և ապա իսկ ինքն երանելի երէցն Արբահամ բազում ամս, մինչև յարձակումն կապելոց նախարարացն
- 25 Հայոց աշխարհին, անվեհեր լինէր նոցա թոշակատար ի հաւատացելոց աշխարհին տուողաց: Եւ կեցեալ ամս երանելոյ երիցուն Խորենայ անդէն յԱսորեստանի վախճանիւր:

- Իսկ երանելի երէցն Արբահամ, երաշխաւորութեամբ հաւատացելոց աշխարհին, որք զտունս իւրեանց և զարարս փոխանակ ընդ հարկի
- 30 նորա գրեցին յարքունիս ցվախճան նորա, և կատարեցին զկարգեալսն անվեհեր յազազս նորա, արձակեալ զերանելի այրն՝ եկն ի Հայս: Որոյ տեսն իսկ իւր առանց ամենայն երկրայութեան զկերպարանս հրեշտակի ցուցեալ ծանուցանէր ամենայն տեսողաց զայրն: Եւ ձեռնադրեալ յաստիճան կախկոպոսութեան աշխարհին Բզնունեաց՝ բազում ուղղութեանց
- 35 աշխարհին մարդկան լինէր ուսուցիչ, և վախճանէր ի նմին կարգի ի բարուք ծերութեան: Որում արժանի եղիցուք և մեք ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր, և նմա փառք յաւիտեանս. ամէն:

2 88. զգալ ձեր

6 2. ի բերանուոյ

8 88. Շափուլ

16 2. յինձայից

23 88. կարգաւ կարգաւ

26 88. երեցոյն

37 2. ամէնից յիսոյ ունի յիշատակարան. քրիստոս աստուած, որ աստան է ի տուրս բարեաց, դրե-

զոր գրչիս և ձեզ կարգացողացդ և այսմ տառիս ստացողի առ Հասարակողորմեացի յաւուրն զաստատանի ամէն:

Դ Ր Ո Ւ Ա Գ Գ.

Ծ/Թ. Արդ՝ դարձեալք անդրէն յառաջին դրուագն՝ գրեացուք ի կարգի: Իսկ յամին Խոթնետաներորդի Յազկերտի արքայի իշխանն Վրաց Աշուշայ աղաչէր զաւագս զբանն արքունի, բազում և անհամար
 5 կարասի ծախեալ իւրաքանչիւր ումեք, և մանաւանդ առաւել անօրէն հազարապետին Միհրներսեհի. զոր մեծաւ ջանիւ և սաստիկ աշխատութեամբ հաւանեցուցեալ՝ տայր ասկ ջթագաւորն Յազկերտ, զի շնորհեցէ նմա զորդիս երանելոյ նահատակին Հմայեկայ, ի տոհմէն Մամիկոնէից, զորս առեալ էր նենգաւոր իշխանին Սիւնեաց Վասակայ ի
 10 զայեկաց՝ որպէս զորդիս մահապարտաց, և տարեալ էր ի դուռն, զի մեռցին. որք էին յոյժ տղայք: Եւ մարդասիրին Աստուծոյ, բարեխօսութեամբ սրբոյ արեան հարց նոցա, հաւանեցուցեալ զմիտս թագաւորին՝ պարգեհաց Աշուշայի, որպէս կարի առն սիրելոյ և վաստակաւորի՝ զանհաւատալի ամենեցուն զմեծ նորա խնդիրն:

15 Եւ Աշուշայի տեսեալ զայն և ընկալեալ ի թագաւորէն զմեծն պարգեհ՝ յարուցեալ ի խորանին առաջի ամենեցուն անկեալ յերկիր հոլովէր այսր և անդր, և ազա հարկանէր զգլուխ ի գետինն. այսպէս կատարէր զերկրպագութիւնն: Եւ տեսեալ զայս թագաւորին և ամենեցուն որ ի խորանին էին, և զարմացեալք մեծապէս, թէ զինչ արար
 20 այրն, հարցանէր ցնա թագաւորն, թէ «Վրաց բղիշխ, զինչ է այդ նոր իմն գործ, զոր ցուցեր դու մեզ այսօր»: Եւ պատասխանի տուեալ Աշուշայի՝ ասաց, թէ «Բարերար արքայ, դուք ինձ նոր պարգեհ շնորհեցէք, զոր այլ իմ ընկերաց ծառայի ի ձէնջ չէր գտեալ. և ինձ արժան է նոր երկրպագութեամբ երկիր պագանել ձեզ, զոր ձեր յայլ ծառայէ
 25 զայնպիսի երկրպագութիւն երբեք չէր տեսեալ»: Եւ լուեալ զայսպիսի բանս թագաւորին յԱշուշայէ և ամենայն բազմութեան աւագանւոյն՝ յոյժ զովեցին զայրն և մեծապէս զարմացան:

1 ԱՅ. լիք Գրուագ Գ
 ԲԳ. Գրուակ Գ

2 2. անդէն

3 ՅՏ. Խոթնետաներորդի
 զի

5 ՅՏ. լիք առաւել

7 ՅՏ. շնորհեցեն. 2.

շնորհեցեալ— չիմ ձե-
 ոագրում, քուի, եղել և
 շնորհեցենմա

8 ՅՏ. երանելոյ

10 ՅՏ. տարեալ ի դուռն

17 2. այսր անդր

22 2. նոր պարգեհս

23 ԱՅ. զոր այլ իմն ընկե-
 րաց ծառայել ի մէնջ:

ԲԳ. ուղղագրել եւ զոր
 այլ ոմն ընկերաց ծա-
 աայլց ի մէնջ

26 ՅՏ. աւագանւոյն

Կ. Եւ կեցեալ Յազկերտի թագաւորին Պարսից զչափ ժամանակի
 կենաց իւրոց՝ վախճանէր ի Փառասում: Եւ թագաւորեցին նորա երկու
 որդիքն, հակառակելով ընդ միմեանս, և գիմեալք ի վերայ միմեանց
 պատերազմաւ՝ յաղթահարեալ սպան կրսերն զաւագն և ինքն թագա-
 5 ւորեաց, որում անունն էր Պերոզ: Եւ ի նմին ամի թագաւորութեանն
 իւրոյ առաքեաց զՅրզատվշնասպ զիւր դայեակորդին, զոր կարի յոյժ
 սիրէր առաւելապէս, և հրաման ետ արձակել զնախարարսն Հայոց
 ի կապանաց և կարգել նոցա ոռճիկ ի Հրեւ. «Կայցեն, ասէ, անդէն
 այրուծիով և կատարեացն զգործ՝ որ ինչ և գիցէ նոցա Աշտատ հայրն
 10 Յրզատվշնասպայ»: Եւ եկեալ Յրզատվշնասպն՝ ետ նոցա աւետիս ասելով,
 եթէ «Արքայից արքայ զմահապարտութիւնն եթող ձեզ, և ի կապանացդ
 հրամայեաց արձակել, և կարգեաց ձեզ ոռճիկ ի Հրեւ, և կանանց ձերոց
 յաշխարհի իւրեանց. և ձեզ հրաման ետ կալ ի գործ արքունի, և լսել
 ամենայն բանի և կատարել՝ զոր հայր իմ Աշտատ հրամայէ ձեզ»: Եւ
 15 լուեալ նախարարացն Հայոց զայս ամենայն բանս Յրզատվշնասպայ՝
 ետուն փառս Աստուծոյ, հոգողին իւրեանց և բարեբարի. յորմէ և կատա-
 րելապէս և այլ բարւոյ, բարեխօսութեամբ նշխարաց սրբոցն, սպասէին
 երկայնամութեամբ:

Եւ ի տեսանել զնախարարսն Հայոց Յրզատվշնասպայ և առ սակաւ
 20 սակաւ ընդհնուլ ընդ նոսա՝ շնորհեցաւ որպէս յաստուածայինն ակնար-
 կութենէն, ինամարկեալ սիրեաց զհամարականն Արշաւիր ըստ սիրոյն
 Յովնաթանայ գիւալիթ. յաղագս և այլոց նախարարացն Հայոց հոգայր
 բարեխօսութեամբ հանապազ: Տարեալ այնուհետեւ զնախարարսն Հայոց
 ի Հրեւ, և կարգեալ իւրաքանչիւր ումեք ոռճիկա՝ գումարէին զնոսա ի
 25 ձեռն Աշտատայ, ունել զնոսա ի գործ պատերազմի: Զորս մեծաբեալ
 յարգեաց Աստուած առաջի զօրագլխի գնդին՝ յաջողելով նոցա քաջու-
 թիւն երեւելապէս, այլ և առաջի ամենայն քաղաքացեացն Հրեայ և
 գաւառին՝ շնորհելով աջոյ Բարձրելոյն բազում և ազգի ազգի բժշկու-
 թիւնս ախտաժեւաց ի նշխարաց սրբոցն, զոր ունէին քահանայքն որ
 30 առ նոսա էին՝ զազտ առ ինքեանս. վասն որոյ հռչակեալ անուանեցան
 ի զօրագլխէն և յամենայն գաւառին՝ քաջք և զարմանալիք: Եւ իշխանն
 Հրեայ Հրեւ-շնորհապուհ սիրէր զկապեալսն Հայոց յոյժ, և զքաջութիւն
 նոցա և զլաւ բարս և զմարթնութիւնն բազում անգամ գրով ծանուցանէր
 մեծամեծացն ի դուռն և իւրոց սիրելեացն որք ի հրապարակին էին:

ԿԱ. Եւ վասն զի բազումք իշխէին խաղել զերանելի կապելոցն
 զտկարանալ ինչ մարմնով, զնոյն և հարցանել յանդգնէին. որոց մոռա-
 ցեալ յիւրեանց ականն զգերանն, ըստ բանի Փրկչին՝ անձնահաճ անա-
 պարծութեամբ մատուցեալ յայոց ական զշիւղ կրկտեն: Եւ իմ լուեալ
 զայս՝ զողացեալ զարհուրիմ. քանզի հայեցեալ ի կամաւոր նոցա յաղագս
 40 յաւիտենից յուսոյն զանազան տանջանացն մատուռն, և տեսեալ զմեծ

2 Աս. ի վառսս ո՛ւմ: ԲԳՏ.
 ուղղագրել եւ ի վառսս
 ո՛ւմ, եւ ունին ծանօ-
 րութիւն. «Յօր. Ի վառսս
 ո՛ւմ: Երկ լիցի ընդ

նկնզն աւագում՝ իցի
 յասուի անուն տեղոյ»
 8 2. ի Հրէ
 9 2. այրուծիոջ
 9 Աս. որ ինչ որ ինչ

12 2. ի Հրէ
 21 88. ինամարկել. սի-
 րեաց
 24 2. ի Հրէ
 26 88. լիք Աստուած:

- նոցա գտնողութիւն համբերութեանն,—արհամարհելով զմեծութիւն, առ
 ոչինչ համարելով զիշխանութիւն, հեռանալով յընչից, տալով աներկիւղ
 զանձինս ի մահ, և բազմաժամանակեայ համբերել կապանաց, տարեալ
 5 բանդից և թշնամանաց, յանձն առնուլ զանարգութիւն քան զփառս,
 տանջիլ ի քաղցոյ, հաշիլ ի ծարաւոյ, ատել զընչից յզփութիւնս,
 ախորժել զաղքատութեան վիճակն, անարգել զփափկութիւն, սիրեցեալ
 զխտամբերութիւն,— և զայլ բազում մասունս կարեաց զանհամարս և
 սաստիկս, զոր յիւրեանց մարմինս մարդիկն այն կրեցին ախորժելով՝
 չիշխեմ բնաւ և ոչ յիշել զտկարացեալ մասն ինչ յայնպիսեաց անձինս.
 10 որպէս զերանելի մարգարէիցն և զսուրբ առաքելոցն բազում ինչ
 տեսանելով ուղղութիւնս՝ չեմք արժանի և ոչ նկատել զմի ինչ մասն
 մարդկային ի նոսա, որք լցեալքս եմք բիւր չարեօք, զոր անգամ և ոչ
 յիշեմք երբէք զմերն և կամ զմտաւ ածեալ զղջանամբ: Մին միայն է
 արդար և սուրբ, որ ասացն, թէ «Ես միայն յաղթեցի աշխարհի»:
 15 Իսկ ոմանք ի կապելոց նախարարացն յայնցանէ, որում աւա-
 նատես իսկ եղաք, արդարեւ յերկրի երկնաւորք էին և ի մարմնի հրեշ-
 տակք երևէին: Որոց կարգեալ անձամբ անձանց դպրոց, և ուսեալ
 զկտակարանս եկեղեցւոյ՝ հոգևոր կրօնիւք զանապատական առաքինեաց
 զվարս տալաւորեալ յանձինս իւրեանց՝ անվեհեր կատարէին կարգեալ
 20 կանոնս գուրդայից և կարգացմունս ընթերցուածոց. զցայգ և զցերեկ
 յորովէին ի նոյն անդադար, ի գումարտակի որպէս ի տան. երբեմն
 յայտնի և երբեմն ըստ ժամանակին ի ծածուկ գնոյն աճեցուցանել ոչ
 յապաղէին. վառեալք զինու՝ ընդ միտս իւրեանց պաշտէին, յարձակեալք
 ի վերայ թշնամեաց՝ յաղթիս կային ի սիրտս իւրեանց. և յամենայն
 25 կռուոյ, օգնականութեամբ հզօրին, ողջանդամք յաղթողք և անուանիք
 զառնային: Եւ որք յազազս ծերութեան և կամ ծանրամտութեան, ըստ
 մարմնոյ բնութեան, ուսանել ոչ զօրէին՝ համայն յերկար աղօթիւք և
 անվաստակ յոտն կալով առաւել ևս կամաւոր յօժարութեամբ անքուն
 և անհանգիստք լինէին. և էր տեսանել զամենեսեան որդիս լուսոյ և
 30 մանկունս արքայութեան:
- Նոյնպէս և կանայք, որոց նահատակեալ մարտիրոսացան արքն, և
 այլոց կանանց, որոց էին ի կապանս արքն ի Հրե՝ բազում պարկեշ-
 տասէր առաքինութեամբ մի զմիով ելեկէս առնէին, զոր ամենայն
 մեռանելով ամենայն ախտից. ըստ բանի մարգարէին կենդանի մար-
 35 տիրոսք էին. առ որս յաղթի բան՝ ասել որոշողութեամբ զսաստիկ
 վարուցն նոցա ճգնութիւնս, որք անցուցին զբազում արամբք, և
 զընական տկարութիւն մարմնոյ կանանց զօրացուցեալ առաւել քան
 զարանց՝ քաջայաղթողք եղին: Կանայք փափուկք, դասերք նախարարացն
 և կանայք աւագաց, փոխանակ նաշոյ կորեակ ուտէին, և փոխանակ
 40 պարզ զինւոյ ջուր չափով ըմպէին. փոխանակ կերպասեայ ոսկէհուռ

5 Աս. ընչեց

8 Աս. մարդիկըն

13 ՏՏ. մի միայն

14 Յովհ. ԺԶ, 33

17 ՏՏ. և դպրոց, և ու-

սեալք

18 Աս. զանապական: 2.

այսպէս: Այսպէս ուղ-
 դագրել եւ և ԲԳՏ.

20 2. գուրդայից

28 Աս. ոտն կալով

32 ԲԳՏ. ուղղագրել եիմ
 յայլոցն կանանց

34 Գուրգ Սաղմ. ԽԳ, 22

35 2. որոշողութեամբք

զգեստուցն խոշոր բրդեայս զգենուին, և փոխանակ բաղմադիմի անկողնոցն փրիսայիւք ի վերայ երկրի գեանատարածք լինէին. և որք յառաջագոյն յամրանային ի քուն՝ նմանեալք վերնոցն անքունք եղին: Զօծան իւղով, չյարմարեցին սանտրով զհեր զլիսոյ իւրեանց. և որում 5 անհար է յաղթել կանանց, շատխօսութեան և ստէպ ընդ քօղով այսր անդր հայեցողութեան զաչս յածելոյ՝ ... ի ստէպ, և ցածուցին զլեզուս իւրեանց յաւելորդ խօսից:

Յորոց խնդրուածս և ի վաստակս ի միասին արանց և կանանց ամենողորմն Աստուած հայեցեալ՝ յիշեաց զնահատակութիւն սրբոյն 10 Վարդանայ և զամենայն միաբանելոցն ընդ նմա, և զբարեխօսութիւն վկայելոց քահանայիցն Աստուծոյ, շնորհեալ պարգեհաց դառնալ կապելոցն յաշխարհս Հայոց: Որք եկեալ ի տունս իւրաքանչիւր յամի վեցերորդի թագաւորութեանն Պերոզի, և կեցեալք իւրաքանչիւր ոք ըստ սահմանելոյ ի Տեառնէ՝ վախճանեալք թաղեցան ի դիրս հարց իւրեանց 15 խաղաղութեամբ ըստ Աստուծոյ հաճոյիցն, օրհնեալք ամենեքեան ի բերանոյ սուրբ կաթողիկոսին Գիւտայ:

ԿԲ. Քանզի յետ կատարման սրբոյ կաթողիկոսին Յովսէփայ յաջորդեաց զկաթողիկոսութիւնն յաշխարհիս Հայոց տէր Մելիտէ, որ էր յազգէն Մանազկերտեցեացն. և զհետ նորա տէր Մովսէս, որ էր և նա 20 ի նոյն ազգէ: Եւ ապա ըստ Աստուծոյ տեսչութեանն յաջորդեաց զկաթողիկոսութիւն աշխարհիս Հայոց տէր Գիւտ, որ էր ի գաւառէն Տայոց, ի գեղջէն Արահեղայ, այր լի գիտութեամբ հայովս և առաւելեալ յունիւն, յորդասաց բանիւ և առատաբուղիս վարդապետութեամբ. զոր ոչ երբէք արգելոյր անդիտութեանն տկարութիւն, այլ զծածուկս ասացեալ Հոգւոյն՝ 25 նոյն սուրբ Հոգւոյն շնորհ յայտ արարեալ նովաւ՝ լուսաւորապէս ուսուցանէր բովանդակ ժողովրդոց. որոյ բանք իւր նման յորդառատ անձրևի զամենայն լսողի ծաղկեցուցեալ պտղաբերէր զօղիս:

Եւ զմնացեալ զեռեւս ի տղայութեան հասակի զօրդիս նահատակելոցն ընդ սրբոյն Վարդանայ, որք ի նոյն տոհմէ Մամիկոնէիցն էին և 30 կամ որք ի տոհմէ Կամսարականացն և կամ յայլ ազգաց, կանայք նահատակելոցն արանց և կապելոց ի դրանն, թէպէտ և ի նեղութեան էին, սակայն ուսուցեալ և բազում հոգողութեամբ ուսուցանել տուեալ և խրատեալ՝ ոչ իբրև զանփոյթս և զանպիտան կանայս, այլ իբրև զքաջայրս՝ զառաջիկայ զօգտաբեր շքեղաբար հրահանգս մանկանցն 35 հոգացեալ ընուին: Եւ մանաւանդ կին նահատակին Հմայեկայ Մամիկոնէի եզրօր սրբոյն Վարդանայ, որ եղև կին անուանի և առաւելեալ ամենայն լաւ և մտաւոր մասամբք յամենայն կանայս ի Հայաստան աշխարհիս. որ մնոյց և խրատեաց զօրդիսն իւր յաշխարհին Վրաց, ի տան Աշուշայի Վրաց բղեշխի, զորս բղեշխն Վրաց Աշուշայ խնդրեաց պարգևս ի յար- 40 քայէն Պարսից Յագկերտէ, ըստ առաջագրելոցն կարգի, և ածեալ ետ

1 2. սգեստուցն... զգե-
նոյին

5 2. ընդ քօղով այսր
անտր

6 88. զաչս ածելոյ: Այս-

սեղ եկրպղրում եմք մի
խմի բառի պակասորդ

13 88. իւրաքանչիւրոց
17 88. սուրբ կաթուղ...

23 2. առատաբուղիս

28 2. զեռ. տղայութեան
Հասակիս

30 2. յայլ ազգեաց

33 88. զանփոյթ

39 2. պարգև

ցմայրն իւրեանց, որում անուն էր Զուրիկ. վասն զի գրոյրն Զըւկայ
ունէր ի կնութեան բղիշխն Վրաց Աշուշայ, որում անուն էր Անուշվոսմ:
Եւ մնուցեալ անդ մանկութեան և ուսեալ՝ յառաջագէմք էին յամենայնի
և հռչակաւորք. որք մինչ զեռես ի տիս մանկութեան էին՝ ամենայն
5 տեսանող մտաց երևէին աջողակք և զարմանալիք. որում անուն էր
առաջնոյն Վահան, և երկրորդին Վասակ, և երրորդին Արտաշէս: Բայց
էր նոցա միւս ևս եղբայր կրտսեր, անուն Վարդ, որ էր մնացեալ տղայ
ի դայեակս իւր ի Տայս:

ԵԳ. Զսոսա տեսանելով, որք ի ժամանակին իւրաքանչիւր ի տունս
10 որպէս գալտագողի հարանօք իբրև զանպիտանս գտանէին, ի Պարսկաց
դտանութեան թիւնն գնեալ ուրացութեամբ ըստ անարժանութեանն, և
ոչ տիրացեալք աստուածաշտուութեամբ իբրև զարժանաւորս, արք
անմիտք և վնասակարք, անպիտանք և ոչ պիտանիք, վատք և ոչ քաջք.
յորոց ոմանք ի լեռնախոյզ աւազակաց ի մէջ անցեալ ուրացութեամբ
15 վերտէին, և ոմանք կատակութեամբ աստուածս գնէին, և զաստուածս
և զանմիտ վաճառականսն ի միասին թշնամանէին. անմարդք ի ստոյգ
մարդկանէ, և անարժանք և անձանօթք յազգէ տոհմկաց: Եւ էր այնու-
հետե տեսանել յաշխարհիս Հայոց զլուութիւն հեռացեալ, զիմաստութիւն
կորուսեալ, զքաջութիւն հեռացեալ և մեռեալ, զբրիստոնէութիւն թա-
20 քուցեալ. և որ երբեմն քաջանուն զօրքն Հայոց ի մէջ այլ զօրացն
ամենայնի երևէին, և զօրագլուխք անուանիք և յաղթողք՝ ապա ծաղր
էին ամենեցուն և կատականք. մինչև ինքն իսկ թագաւորն Պերոզ
յայտնապէս նախատելով երբեմն առաջի ամենայն ատենին ասէր, թէ
«Այր անպիտան և գունդ յետին, որ դամ մի յիմ իշխանութիւնն է՝
25 Ասորոց է. բայց քան զԱսորի՝ Հայն է այր յետին և անպիտան»: Եւ
էր լուրն այն արժանի լալոյ և ողբալոյ:

Եւ այնպիսի անպիտան իշխանք ժամանակին իբրև տեսանէին օր
ըստ օրէ զաճումն յառաջադիմութեան յորդիս ազգի նահատակեոց
Մամիկոնէից, զոր ոչ ի տուչութենէ մարդոյ վստահեալ ունէին յանձինս,
30 այլ օգնութեամբ վերին խնամակալութեան, ի բարեխօսութենէ սուրբ
արեան նախնեացն իւրեանց, զոր ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյս Հայոց
հեղին յօժարութեամբ, կային աներկիւղապէս ի մէջ անուանեալ իշխա-
նացն Հայոց, որպէս ի մէջ թշնամեաց: Թէպէտ և արհամարհեալք էին
առ նախանձու, սակայն լաւագոյնք էին և երևէին յամենայնի, և ակա-
35 նաւորք ի խորհրդի, մտաւորք և իմաստնագիւտք. ի նետաձգութեանն
գեղեցկաձիգք և զիպեցուցողք, յորս՝ թեթեաշարժք և նախասպանք,
յերկոցունց ձեռաց աշողակք, և յամենայն կողմանս ուղղակիք և շնոր-
հալիցք. զորոց ձանձրացուցանէին բազմաժառանգն զանձառալիցն
զդուրսն, խնդրելով հանապաղ զմիս այլ և այլ որսոց, և կամ այլ պա-
40 տուական և մեծագին գիւտից խնդրովք ըստ իւրաքանչիւր աշխարհաց:
Նոքօք շքեղանային ընթրիք ամենայն տանուտեւրանց Հայոց. նոքօք
զարգարէին յամենայն տունս օտարք և ընտանիք: Նմանեցուցեալ

9 2. իւրաքանչիւր ի
տանց

14 88. որոց ոմանք

24 2. դամ մի իմ իշխա-
նութիւնն է

25 2. նախ Հայ այր, յետոյ

վերելից լրացած այսպ.

36 2. նախ զիւղողք, յետոյ

վերելից լրացած այսպ.

ինքեանց ի յառաջանալ փութային և զորդիս երանելւոյ կամսարականին Արշաւրայ տեառնն Արշարունեաց, որք և ազգախառն իւրեանց էին ծնունդք դստեր մարտիրոսին Վարդանայ. խրատել և հրահանգել ըստ իւրեանց իմաստութեան և արուեստի ջանային:

- 5 Եւ զայսպիսի ինչ բարեւոյ մասունս առնել առատ և հոգալ՝ առաւել ևս կամաւոր յօժարութեամբ յորդորագոյն էր աւագ որդին սրբոյն Հմայեկայ, որում անուն էր Վահան: Քանզի էր այր մտացի, առողջախորհուրդ և բարեասէր. յոր գործ և ձեռն արկանէր գործել՝ Տէր յաջողէր ի ձեռս նորա, և զօրանայր. նա և գործակալք Պարսիկք որ զային ի 10 դրանէ, թէպէտ ոչ կամաւ, այլ ըստ Աստուծոյ սաղրելոյ սիրէին զնա և պատուէին: Որք և առաջի թագաւորին Պարսից գովէին զլաւութիւն տոնն և անմոռաց յիշէին. մինչև ինքն իսկ թագաւորն Պերոզ գլխովին ծանեաւ զնա և առ լաւս ունէր, և յանդիման ամենեցուն գովէր և արժանի պատուոյ հաշուէր: Բայց արժանի ըստ նորա իմաստիցն և 15 քաջութեանն թէպէտ և ածէր զմտաւ պատուել զնա, այլ յիշելով զհարցն և զնախնեացն նորա զիրս և զգործս, և ճրպէս հանապազ ընդդիմութեամբ և պատերազմաւ աշխատ կալեալ էր զնոսա՝ յապաղեալ կասէր, և լուեալ թագուցանէր զարժան պատիւ տալ նոցա. մանաւանդ իրրև հապստէպ լսէր զնախանձորդացն զբանսարկութիւն, որք առ 20 վտանգի ժամանակի տանուտեալք Հայոց անուանեալ էին, զորս կարի առաւելապէս երկեցուցանէր աճումն յառաջադիմութեան Մամիկոնէին Վահանայ. կասկածէր երկիւղիւ առ ի յառաջիկայսն՝ զանարժան գոռուպցելոցն բեկանել զսիրտս:

- Իսկ լաւ ոք այր յանկարծ և կամ արժանաւոր թէպէտ և էր ի 25 ժամանակին, որպէս լաւ այր Բաբելին Սիւնի և կամ սքանչելին Առնակն Ամատունի և կամ այլ ոք նման նոցին, ի հոգէսպանութենէ մոլեկան թագաւորին և ի կատաղութենէ ամբարշտեալ ժամանակին իշխանացն, որպէս նապաստակք ի սլացմանէ զիշակեր արծուեաց, ի ծերպս վիմաց և կամ ի մացառուտ տեղիս մայրեաց զօղեալք թաքչէին. կարևոր 30 համարէին համբերութեամբ ի քրիստոնէութեան կարգի վախճանել, քան թէ փառախնդիր յածմամբ պատահել ուրացութեան և կորնչել: Լաւ համարէին ըստ բանի Գրոյն զնախատինս վասն Քրիստոսի, քան առ ժամանակ մի թաթաւել ընդ սնտի փառս աշխարհիս, և յաւիտենից տանջանացն լինել ժառանգ. որք իրրև զԲաբելոնի հնոցին բոց տե- 35 սանէին բարձրացեալ զամբարշտութեանն կիզումն, և ոչ ոք էր որ շիջուցանէր: Ժողովեալք նստէին առ սուրբ քահանայապետին Հայոց Գիւտայ, որ ոչ երբէք լսէր յարտասուելոյ զմոխրասիրացն զմոլորութիւնս, որ խնդրէր լուեկայն պաճարանս հայթայթանաց հանդերձ նոքօք.

1 ՁԱՏ. և յառաջանալ

1 ՏՏ. երանելոյ

3 2. խրատեալ և հրահանգեալ

5 2. առնել առ ոք

8 2. արկանէր, ան'ի վրայ չեղման նշան

18 Թերեւս և լուեալ

21 ՏՏ. յաջողումն յառաջադիմութեան

21 2. մամիկոնէիցն

23 ՁԱՏ. բեկանէր: Այսպիսի ըստ ուղղագր. ԲԳՏ.

29 2. ի տեղիս

30 2. ընկալումն ի քրիստոնէական. յուսանց-

իում ուղղած այսպիսի:

ՏՏ. ի քրիստոնէական

34 ՏՏ. լինել արժանաւոր

37 ՏՏ. Գիւտայ: 2. նախ զիւտեայ, յետոյ և'ն լեւոս

38 2. լուեկան... Հայթայթանաց

երբեմն փախչել յօտարութիւն, և երբեմն ի խնդիր լինել օգնականութեան և ապստամբել: Առաքէին զաղտ և պատգամաւորս միանգամ և երկիցս առ թագաւորն Յունաց Լևոն. որոյ թէպէտ և յանձն առեալ կամէր օգնել՝ յերկարէր ժամն և խափանէին խորհեալքն:

5 ԿԴ. Ակսանէր այնուհետև սուրբ կաթողիկոսն Հայոց Գիւտ առ ի չժուժալ սրտին՝ յայտնապէս ոխութեամբ զբզուկ ընդ անօրէն ուրացելոցն, և սիրել և պատուել զկողմն տառապեալ հաւատացելոցն: Եւ մանաւանդ առ վատթարս ունէր և արհամարհէր զՄախազն Գաղիշոյ, որ զօրագլուխն և քաջալերիչն էր ամենայն ամբարշտելոցն դատու: Որոյ
10 չկարացեալ տանել արհամարհանաց սրբոյ կաթողիկոսին Հայոց Գիւտայ՝ զօգեալ բիւր բանս թշնամութեան՝ ամբաստան լինէր զմանէ առ թագաւորն Պարսից Պերոզ, ասելով, եթէ «Չմարդիկ, որ զկամաց քոց զհրաման կամին կատարել և զքո օրէնս խորհին յանձն առնուլ և սիրել՝ կոչէ առ ինքն, և է որ ինչ տալով, և է զորս քաղցր բանիւք պատրէ,
15 և յիրացն ի բաց դարձուցանէ: Վասն զի բազումք եկեալ են առ իս և յանձն առեալ ունել զօրէնս քո. և նորա կոչեալ առ ինքն՝ պատրանօք ի բաց տուեալ է թողուլ զիրան և արհամարհել. այլ և զմեզ, որ զքեզ սիրեմք և արեգական և կրակի երկիր պագանեմք և կամաց քոց ծառայեմք՝ ատեալ և թշնամանէ: Եւ ինքն ընդ կայսեր խօսի և պատուական
20 ընծայիւք հպատակէ նմա և մեծամեծացն որ ի զրան նորա են»: Եւ այլ բազում բանիւք ըստ օրինի թշնամոյ խօսէր ըստ կամի:

Եւ լուեալ զայսպիսի բանս ամբաստանութեան թագաւորին Պարսից Պերոզի ի Մախազէն Գաղիշոյէ՝ զայրացեալ սրտմտութեամբ հրաման տայր՝ սրբոյ կաթողիկոսին Հայոց ի դուռն հասանել և անդ պատասխանի առնել բանից դատախազին: Իսկ երանելի կաթողիկոսն Հայոց Գիւտ կամաւ և յօժարութեամբ ի դուռն երթայր և յանդիման լինէր աւագաց զբանն: Որոց առաջի շքեղացուցեալ զսուրբ այրն զօրութեան վերնոյն՝ տեսանէր ամենայն մարդ զերեսս նորա իբրև զերեսս հրեշտակի.
30 յորմէ և հեթանոսք մեծաւ զգուշութեամբ խորշեալ պատկառէին ի նմանէ: Այլ քրիստոնեայքն և եպիսկոպոսն Տիգրանի և Խուժաստանի և Հրեկայ, և ամենայն կողմանցն այնոցիկ երկցունք և սարկաւագունք երկուցեալ զողային ի սրբոյն որպէս ի մարգարէէ տեսնն Աստուծոյ:

Եւ լուեալ թագաւորին Պերոզի զերթալ սրբոյն Գիւտայ՝ յղէր առ նա մի ըստ միովէ զամենայն բանս ամբաստանութեանն Մախազու,
35 զՅրզատվշնասպն զորդի Աշտատայ ի Միհրան տանէ: Եւ սրբոյ կաթողիկոսին Գիւտայ պատասխանի արարեալ բանից թագաւորին՝ ասէր. «Ոչ են ամենայն ասացեալքդ Մախազու զինէն առ ձեզ՝ սուտ. այլ են որ արդար են, և են որ ոչ են ստոյգ արդար: Քանզի սիրել զքրիստոնէութիւն և որ ոք քրիստոնեայ է՝ զայդ ոչ այսօր ընտրեալ պահեմ
40 յանձին իմում, այլ ի մանկութենէ իմմէ. և զամենայն մարդ որ վրիպեալ է ի ճշմարտութենէն՝ ատեմ. և կամիմ, թէ ամենայն, որ ի ճշմարտու-

13 ՏՏ. խորհել

28 Աս. լիվ վերնոյն: ԲԳՏ. յրացել ևն զօրութեան
Հոգւոյն Սրբոյ

29 2. նախ յորմանէ, յիսոյ

անը փրամ

32 2. տեսն և աստուծոյ

33 ՏՏ. Գիւտեայ

37 2ԱՏ. զի են առ ձեզ

սուտ: Այսպես ըստ ուղ-
ղագր. ԲԳՏ.

թեանէն մոլորիլ կամէր և գնալ զճանապարհ ուր ոչ է ուղիղ, և գոյր հնար բռնութեամբ և կամ աղաչելով, այլ թէ և կարասուով կարէի հաւանեցուցանել՝ ջանայի անվեհեր մտօք և ոչ տայի կորնչել այնպիսուն զանգիւտ կորուստն: Այլ որ ասենդ, թէ երթեկեկք նորա ի Հոռոմս՝ ոչ
 5 ըստ դորա կարծեաց և խօսիցն այդպէս են իւրքն, քանզի սուտ է. այլ վասն զի զդպրութիւն գիտութեանս մերոյ և զիմաստ բանաւոր ուսմանց յաշխարհին Հոռոմոց ուսեալ եմ, և են իմ անդ ծանօթք բազում և ուսումնակիցք. այլ և զկերպարան հանդերձիցս զոր ունիմքս մեք՝ անտի գնեմք, վասն զի և ոչ յայլ աշխարհի գտանի սա ուրեք, բայց անդ՝
 10 հարկաւորիմք անտի գնել զայս ըստ ժամանակին պիտոյից: Այլ զհնազանդութիւն ծառայութեան՝ օրէնք իսկ մեր պատուիրեն հատուցանել տերանց, զգիւղոսն և զարժանաւորս»:

Եւ տարեալ զայս ամենայն բանս պատգամաւորին առ թագաւորն՝ իսկոյն ծանեալ թագաւորն, թէ ստոյգ և մտացէբար են խօսք սրբոյն, և սուտ և առ քինաւորութեանն խօսի Մաղխազ զնմանէն, զոր ինչ և ասէ: Վասն զի և Աստուած ըստ հաճոյից սրբոյ առնն տայր լսել թագաւորին զխօսս նորա. բայց զի մի թեթեացուցեալ զկարգ օրինացն իւրոց երեւցուցէ քրիստոնէից՝ լռեալ թողոյր զխօսս Մաղխազին և չհարցանէր ինչ ծանոնս: Բայց յղէր առ երանելի կաթողիկոսն Գիւտ, թէ
 20 «Մինչև ցայժմ քո զիշխանութիւնդ առանց իմ հրամանի կալեալ է, և ծառայ մարդիկ են, որոց քեզ զայդպիսի մեծ գործ տուեալ է, և ոչ ինչ յինէն ունիս վստահութիւն: Բայց այժմ եթէ զիմ կամս առնես, և զիմ օրէնս ունիս և արեգական երկիր պագանես՝ զգործդ զայդ քեզ և քում ազգի և որում դու կամիս՝ պատըշրաւ տամ մինչև յաւիտեանս, և զքեզ
 25 պատուով այնպէս արձակեմ ի Հայս, զի Հայոյ ուրուք ի մեր զրացս պատիւ և շքեղութիւն այնպիսի չիցէ գտեալ, որպէս դու գտանես: Ապա թէ յամառեալ չհաւանիս կատարել զկամս իմ՝ զեպիսկոպոսութիւնդ ի բաց առնում ի քէն և ի գործոցդ ի բաց հանեմ, և դու անարգանօք և թեթեւութեամբ երթաս ի տուն քո և յաշխարհն»:

Եւ երանելի այրն Աստուծոյ կաթողիկոսն Հայոց Գիւտ լցեալ զօրութեամբ սուրբ Հոգւոյն՝ ասաց ցպատգամաբերն արքունի. «Կամէի թէ այդպիսի բանից պատասխանիս ես ինձէն առնէի առաջի թագաւորին. քանզի ոչ է հնար քեզ, և ոչ իշխես համարձակապէս պատմել թագաւորին լիով զամենայն լուեալսն ի բերանոյ իմմէ»: Եւ պատգամաւորին պատասխանի տուեալ ասէ ցսուրբն. «Համարձակութիւն տուեալ է, ասէ, թագաւորաց՝ ասել զարդար լուրն ի մէջ երկուց կողմանց. զոր և լսեն պատգամաւորք, և չիշխեն եթէ չասեն»: Եւ սուրբ այրն Աստուծոյ ետ պատասխանի և ասէ. «Ասա ցթագաւորն, թէ յաղագս գործոյս, զոր ասես, թէ ցայժմ քո ի ծառայից, և ոչ յինէն կալեալ գործակալութիւն՝
 40 թէ դու կամ թէ ոք ի ծառայիցն քոց որ ետուն, և առնուք յինէն՝

4 88. ի Հոռոմս ԳՏ. յրա-
 ցել և երթեկեկք նո-
 րա (են)

8 2. անդի

14 2. ստոյք

16 2ԱՏ. մնայր լսել: Այսպ.
 ըստ ուղղագր. ԲԳՏ.

18 2. զխօս

20 88. իշխանութիւնդ

28 88. ի բաց առնեմ

34 2. ի բերանոյ իմի

36 2. չիմ է

36 ԲԳՏ. չիմ գոր

40 2. դու և կամ թէ ոք

... և առնուէն յինէն

ուրախ եմ և կամիմ. վասն զի յաշխարհատանջ հոգոյ և կարեաց ապ-
րեալ՝ անձին պարապեմ և աղօթից: Իսկ յաղագս եպիսկոպոսական
ձեռնադրութեանս որ ասես, թէ ի բաց առնում ի քէն՝ զայս երկնաւոր
ձեռնադրութեան պատիւ առնուլ յինէն ոչ թագաւորք և ոչ յիշխանաց
5 ոք, այլ մահ, ոչ իշխէ, քանզի և կարէ իսկ ոչ. և ոչ բնաւ երկնչիմ
ի մահկանացու մարդոյ՝ տալ զպատիւս զայս ինձ և կամ առնուլ յինէն:
Բայց վասն օրինացդ քոց որ ինձ ունել հրամայես, յաղագս որոյ և
պատիւս և պարգևս խոստանաս տալ ինձ՝ ոչ ուրուք է յերկրաւորացս
պատիւ մեծ և իշխանութիւն հզօր առաւել քան զքոյդ որ ունիս. բայց
10 վասն անպիտան և գարշելի օրինացդ քոց զոր ունիադ՝ դու ինքնին
գլխովին որ թագաւորդ ես, և ամենեքեան որ զայդ օրէնս ունիք՝
մեռեալ համարեալ էք յաչս իմ, և ոչ կենդանիք. և զպատիւս քո և
զփառս՝ անարգանս համարիմ և մանկաւոյ ծաղր և կատականս»:

Եւ լուեալ զայսպիսի բանս պատգամաւորին ի սրբոյ կաթողի-
կոսէն Հայոց Գիւտայ՝ ասէ ցերանելին. «Թէ արդարեւ ի վերայ զօրին
բանից պնդեալ կաս՝ ապա արդար ասէիր, թէ չիշխես տանել զասացեալս
իմ առ թագաւորն, և իրաւ ասէիր. զի ոչ ուրուք երբէք այդպիսի բանս
ստամբակութեամբ յղեալ է առ այր թագաւոր. բայց տես, թէ հնար է
փոխել զխօսող, ուշիմ լեր»: Եւ սրբոյն պատասխանի արարեալ ասէր.
20 «Տեսանէս, զի դու ընդգիմանաս պատուիրանին Աստուծոյ, և չերկնչիս.
վասն զի դուք ասէք, թէ որ ոք զհրաման թագաւորին լուծանէ՝ զԱս-
տուած անարգէ. և դու ասացիր, թէ թագաւորաց օրէնք են՝ չիշխել
պատգամաւորի նուազեցուցանել բան մի ի բանից առաքողին և կամ
առաւելու: Արդ՝ երթ ասս զոր լուար յինէն. քանզի ինձ ոչ է հնար
25 խորհել այլ ինչ և կամ ասել»:

Եւ երթեալ պատգամաւորն առաջի թագաւորին՝ ասէ ցթագաւորն.
«Ոչ իշխեմ ես զխօսեցեալս առն յանդգնաբար երկրորդել առաջի ձեր,
բայց եթէ ի ձէնջ հրաման առնում»: Եւ հրամայեալ թագաւորին ասել
համարձակապէս զամենայն լուեալսն առանց երկիւղի, և ի պատմել
30 այնուհետեւ մի ըստ միովէ զամենայն բանս առն Աստուծոյ Գիւտայ, և
լուեալ թագաւորին զամենայն աներկիւղապէս խօսեցեալսն Գիւտայ՝
ի զայրացումն սրտատուրեան զրգոեալ, կամեցաւ տալ հրաման խստու-
թեամբ. և յանկարծակի զաղարեցուցեալ զինքն՝ առ վայր մի լուեաց. և
ապա սկսաւ խօսել և ասէ. «Չէ հնար. եթէ ոչ՝ կատարին կամք խնդրոյ
35 նորա, զոր նայն կամի. և ոչ տամ համբուրել քրիստոնէից զկապանս
նորա, և ոչ երկիր պազանել ոսկերաց նորա, որպէս սովորութիւնն:
Լուեալ է իմ զպաշտամանց նոցա, թէ չառնեն զայն պատիւ կենդանեաց,
զոր այդպիսի մեռելոյ առնեն: Բայց ասս ցնա, թէ այդմ պատուոյ չտամ
քեզ պատահել, զոր դու ցատուցանելով զիս՝ գտանել կամիս յինէն: Կնց
40 ուր և կամիս, բայց ի գործոյ կաթողիկոսութեանդ հեռի ես, և չէ քո»:

6 2. զպատիւս զայս ինչ
16 2. եսիս արդարասէր
էիր, սպա նոյն գրչով
ուղղած այսպիս
19 2. զխօսող

21 2. զհրամանս
29 88. և պատմել
31 88. թագաւորն
31 2. խօսեցեալ
32 Գս. խստութեամբ. յան-

կարծակի
34 Աս. չէ հնար եթէ՝ ոչ
կատարին ԲԳՏ. չէ հը-
նար եթէ ոչ կատարին
38 288. բայց ասաց նա

Եւ լուեալ զայս սրբոյ կաթողիկոսին Հայոց Գիւտայ՝ մասամբ միով ուրախացաւ, և միւսով ևս մասամբ տրտմեցաւ մինչև ի մահ. քանզի լուեալ, թէ ի գործոյն ի բաց եղև ուրախացաւ, հանգչելով ի զբօսանաց աշխարհիս. և լուեալ, թէ ոչ կապանաց ել հրաման ի թագաւորէն վասն նորա և ոչ մահու, որում ցանկանայր ի բազում ժամանակաց, տենչայր լինել արժանի՝ խոովեալ տրտմէր անմխիթար վասն չպատահելոյ ցանկալի և մեծ խնդրոյն, որում փափագեալն էր հասանել:

Կացեալ այնուհետև ի դրան ըստ իւրում կամելոյ սուրբ կաթողիկոսն Հայոց Գիւտ, բազում համարձակութեամբ պատուեալ, ոչ միայն ի քահանայիցն և ի քրիստոնէիցն, այլ և առաւել ի հեթանոսացն, որ իւրաքանչիւր ակտից գտանէին զբժշկութիւն յաղօթից սրբոյն. և այլք ի քրիստոնէիցն կողմանցն այնոցիկ ցանկանային ի սուրբ աջոյ առն Աստուծոյ գտանել ձեռնադրութիւն: Յորոց զմասնս ձեռնադրէր յեպիսկոպոսութիւն, և զայլս բազումս յաստիճան երիցութեան կարգէր: Եւ այսպէս պատուեալ յամենեցունց՝ ուրախալից շքեղութեամբ հրաժարէր գնալ յաշխարհն Հայոց. օրհնեալ զամենեսեան յանձն առնէր Աստուծոյ, յուզի անկեալ գնայր յաշխարհն Հայոց: Եւ կեցեալ առաւելապէս պատուովք քան զառաջինն ի Հայս՝ հանգչէր երկայն ծերութեամբ, և եղեալ ի դիրս հարց իւրոց խաղաղութեամբ ի գեօղն, որ կոչի Ողմսու գեօղ, ի գաւառին Վանանդայ: Եթող օրհնութեամբ զամենայն ժողովուրդն սուրբ եկեղեցեացս Հայոց:

ԿԵ. Եկեալ ի դրանէ և Մաղխազն Գաղիշոյ, և ժողովեալք առ նա դասք ուրացողացն. որ թէպէտ և ուրախանային զառժամանակեայ թաղծալից ուրախութիւն կենցաղոյս՝ սակայն իբրև տեսանէին զՄամիկոնեանն Վահան այնպէս երևելի յաճմունս բարւոյ համակեալ՝ ներկեալք խամբէին և ծնկեալք թարշամէին: Խնդրէին ի վերայ նորա հնարս պատճառանաց, որով գնա և զեղբարս նորա կորուսանել կարացեն: Տային գիտել մեծամեծաց դրանն, այլ էր ինչ որ և թագաւորին, թէ ոչ է հնար սմա առանց ապստամբութեան կալ ի Հայս: Յիշեցուցանէին Արեաց և գնախնեացն նորա զմիոյ միոյ, թէ ո՞վ ի նոցանէ ոչ խոովեցոյց զԱրեաց աշխարհ և ոչ արար մեծամեծ փնասս և մահունս. արդ՝ երբ և է, ասեն, և սա գնոյն խոովութիւնս յարուցանելոց է ի վերայ ձեր: Որոց լուեալ զայս ամենայն բանս քսութեան ի ստէպն բանասրկուաց՝ կասկածէին ի համբաւոյն, և հայելով յառն յաջողակութիւն և յիմաստն՝ տրտմէին առ սէրն:

Տեսեալ այնուհետև Վահանայ զայնչափ յարուցմունս նախանձաւորացն ի վերայ նորա, թէ ոչ երբէք կասեալ լուեն ի չար նախանձալից խօսիցն՝ չկարացեալ տանել հանապազօրեայ բանասրկութեանն, երթեալ ի դուռն՝ տկարանայր ի հաւատն. և եկեալ ի Հայս, սակայն և այնպէս խնուլ զբերանս չարախօսացն ոչ կարէր: Զի որ ոք բան ուղիղ ի հրապարակի առաջի իշխանի չգիտէր խօսել՝ գնա ատեայր. և որ ոք յորս

3 88. Եթէ ի գործոյն

7 88. որում փափաքէր

11 88. բժշկութիւն

25 Գաղ ըստ 2. յերևելի

աճմունս

25 Թերևս ներկեալք

(ն. թ.)

28 88. էր ինչ և որ

29 88. կեալ: 2. նախ կեալ,

այս և'ն ինքած

32 ԲԳՏ. ասեն, սա

կամ ի թիւրախ նետ չգիտէր ձգել՝ զնա պարտաւորէր. «Նստի, ասէին, և ամենեցուն ունչս աննէ»: Եւ որ ոք անմտութեամբ զգործս արքունի չմարթէր գործել՝ ի նա բերէր զպատճառն. «Նա, ասէին, յառաջէ յամենայն ի գործս, և չտայ ինչ ումեք գործել կամ օգտել»: Վասն զի 5 էր նորա գործակից, որում անուն էր Վրիւ, անանուն ըստ ազգի և անփորձ իրի, որդի ատն Ասորւոյ, բայց շատխօսութեամբ և ընդվայրաբանութեամբ առաւելեալ նմանէր ազգի Ասորւոց. որոյ չմարթացեալ գործել զգործ արքունի՝ երթեալ լինէր ամբաստան զՎահանայ առաջի թագաւորին Պերոզի, ասելով, թէ «Ինձ ի գործ ոսկէհատին չեա ինչ 10 մօտ երթալ. և իւր ժողովեալ զամենայն ոսկի աշխարհին՝ խորհի երթալ առ կայսր և կամ յաշխարհն Հոնաց, և տուեալ զոսկին՝ կամի խնդրել զունդ և ապստամբել»:

Եւ լուեալ զայս ամենայն բան ամբաստանութեան զինքենէ իմաստախորհին Վահանայ, առեալ փութանակի զբազմութիւն ոսկւոյն՝ 15 հասանէր ի դուռն: Եւ լուեալ թագաւորին Պերոզի զձեպով երթալն Վահանայ՝ զարմացեալ ասէր, թէ «Եկդ Վահանայ այգպէս երազ՝ շատ ընդդէմ է բանիցն Վրուայ, մանաւանդ թէ բերեալ ևս ինչ է»: Եւ եղեալ յանդիման թագաւորին՝ տեղեկանայր ի նմանէ թագաւորն Պերոզ, թէ արդարեւ բերեալ ինչ է. և լուեալ ի Վահանայ զքանիօնութիւն 20 բազմութեան ոսկւոյն զոր բերեալ էր՝ և ուրախանայր յոյժ: Ապա և յանդիման Վահանայ տայր ասել Վրուայ զբանն, զոր ասէր զնմանէ յառաջագոյն: Եւ լուեալ Վահանայ զամենայն ասացեալն Վրուայ՝ ետ պատասխանի առաջի թագաւորին և ասէ. «Գիտեմ և ես զանիմաստութիւն անձին իմոյ, ըստ ցուցանելոյ զիս ձեզ Վրուայ. բայց սակայն 25 այնքան կոյր չեմ, թէ զԱրեաց ոյժ և տեսանել անգամ չգիտեմ. որոյ ուժոյ զբազում ազգս ապստամբաց հարեալ է սաստիկ երկիւղիւ, և հնազանդեցուցեալ ընդ ձեռամբ իւրեանց ունին: Իսկ ես, որ ապստամբելս կամիմ ըստ դորա ասելոյդ՝ գոյն իսկ ինքն գիտէ, զի մի ծառայ չգտանի իմ, որ ինձ խոհեղութիւն առնէ, և ոչ երկուց կամ երից 30 պատանեաց իշխեմ տիրաբար, որ ինձ երկիւղիւ սպաս ունին. զնդի իմ ոյժ այդ է: Բայց եթէ նեղ ինչ էր ինձ ի ձէնջ, և ուրեք յօտար երկիր գնալ և կորնչել կամէի, զայդչափ ոսկի այսր զի՞ բերէի, որ մինչև ցմահ իմ, թէև կարի շատ կէի՝ իմում անձինս, այլ և տասանց ևս ընդ իս, թոշակ շատ էր և բաւական. և զայլ ոք ոստիկան ձեր յիմ վերայ չէր 35 կացուցեալ, որ թէ ինձ ի հարկէ տայր բերել այսր զայդչափ բազմութիւն ոսկւոյ: Բայց թէ վաստակել գիտեմ ձեզ՝ դուք կարող էք որ զիս թէ կամիք կեցուցանել, վաղվազակի և առ ժամայն մեծացուցանել, որպէս և կամիք»:

Եւ լուեալ զայս թագաւորին Պերոզի և այլ աւագանւոյն զայնպիսի

5 ՉԱՅ. էր նա գործակից:	13 88. ապստամբութեան	26 2. ապստամբաց (եր-
Այսպիս ըստ ուղղագր.	15 88. և հասանէր	կրող ա՛ի վրայ ջնջման
ԲԳՏ.	19 88. զՎահանայ	նշանով)
9 ՉԱՅ. չեա ինձ մօտ (2.	25 2. զարեաց ՚ի փոխարեմ	28 88. դոյն իսկ ինք
ի մօտ) երթալ: Այսպիս	նախ զարթեաց, ապա	30 2. զնաի
ըստ ուղղագր. ԲԳՏ.	յ՛ն ջնջած	35 ԲԳՏ. որ թէ ինչ

խմաստութեան զխօսս ի Վահանայ՝ ամենեքեան իրաւացուցին զխօսան Վահանայ քան զխօսան Վրուայ: Եւ ելանէր Վահան արդարացեալ յատենէն, և որդի Ասորուոյն Վրիւ ելանէր ամաչեցեալ և արհամարհեալ: Եւ հրաժարեալ Վահանայ ի դրանէ՝ մեծարանօք և բազում շքեղութեամբ

5 եկեալ հասանէր յաշխարհս Հայոց:

Եւ քանզի ոչ էր խաղաղութիւն մտաց նորա զամենայն օր վասն վատ անուան ուրացութեանն, զոր նման նահատակեալ հարցն իւրոց պատճառնօք և ոչ ճշմարտութեամբ կրէր յինքեան, ևս առաւել ի գալն պայծառութեամբ ի դրանէ՝ տարակուսէր յանձն իւր, թէ մի գուցէ

10 պատրեալ ի վառս աշխարհիս՝ յամեալ մոռանայցէ զերկիւղ հանգերծելոյ աշխարհին, և չլասիցի: Եւ այսպէս ցանկ մաշելով ի միտս իւր՝ ծանուցանէր առ ջերմ սիրողաց զիւրն հոգալ, և հնարս հայցէր և անդադար խնդրէր ի Փրկչէն Քրիստոսէ՝ շնորհել նմա ժամ բարի, ասելով ընդ միտս իւր, թէ «Միշտ ընդ քեզ, տէր Աստուած, ամենայն ինչ հնարաւոր

15 է, և տկարանայ քեզ և ոչ ինչ. դու, տէր, ապաւէն իմ լեր. շնորհան ինձ ժամանակ դարձի խոստովանութեան, և ուսն ինձ առնել զկամս քո, զի դու ես Աստուած իմ»:

ԿԶ. Եւ մինչդեռ Վահան յայսպիսի յուզմունս մտաց կայր տարակուսեալ՝ լինէր յանկարծակի խռովութիւն յուզմանց յաշխարհին Վրաց. Վասիթանգ սպանանէր զբռնչին զանօրէնս Վազգէն յամի քսաներորդի հինգերորդի Պերոզի արքայի: Զոր լուեալ Հայոց աշխարհիս մարդկան, յորոց բազումք այն ամ յԱղուանս էին, յապստամբ ամբականացն կռուի, որոց բովանդակին զօրագլուխ էր Զարմինր Հաղարաւուխտ, և Հայոց աշխարհիս Ատրվշնասպ Յոզմանդեան էր մարզպան. իսկ քրիստոնեայ

25 մարդիկն Հայոց, որ այն ամ անդ ի կռուին էին՝ հարեալք մաշէին առաւել ևս յարհամարհանաց և ի նախանձուէ ի յետին իշխանացն Հայոց, որք ուրացութեամբն գոռոզացեալ ամբարհաւաճէին ի ժամանակին, քան թէ ի բռնութեանէ պարսիկ զօրագլխացն գործոց: Որք ի ժամանակին իրրեւ լուան զապստամբութիւնն Վրաց արքային՝ ցնծային ուրախալից

30 սրտիւ: Վասն զի գայր առ նոսա համբաւ, թէ Վրաց արքայ ասէ, թէ «Ես միում ումեք զկռիւ չտամ տեսանել, այլ այնչափ հանեմ Հոնս, որում ոչ կարիցեն հարկանել ի դիմի զօրքն Պարսից»: Զօրացեալք յայնպիսի համբաւոց քրիստոսասէրքն՝ և անձանց ակն ունէին օգտի և բարի այցելութիւն գտանել ի Բարձրելոյն. բայց երկնչէին, թէ մի գուցէ առեալ

35 զգոռնդն Հայոց զօրագլխացն Պարսից՝ ընդ նոյն ի գոռն գումարիցեն:

Այլ Քրիստոս յայնպիսի կարծեացն զերծուցեալ գնոսա՝ գային ի Հայս. և եկեալք ի գաւառն Շիրակայ, ի գաշտն, ուր բանակէր մարզպանն Հայոց Ատրվշնասպ Յոզմանդեան, և առ նմին հաղարապետն Հայոց Վեհվեհնամ. աստ խորհուրդ ի մէջ առեալ արանց ոմանց նախա-

40 րարացն Հայոց, որք գտրտմէին և զտարակուսէին ի բազում ժամանակաց զիտէին զՄամիկոնէին Վահանայ յազազս մոգութեանն անուան, և ասէին, թէ «Կարի պատեհ էր և մեզ և նմա ժամս այս փրկութեան.

1 2. խմաստաբանութեան
զխօսս: ԲԳՏ. խմաստա-
թեամբ

14 ԲԳՏ. ուղղագրել են միշտ
քեզ
16 2. ուսոյ

33 88. Համբաւոյ
37 88. Բեհեղ

- նմա՝ ապրել ի խղճէ մտացն իւրոց, և մեղ՝ զերծանել ի հանապազորդեայ կասկածանացս և յարաժամ հարանացս, որոց ծառայեմքս ի հարկէ հեղձամղձուկս նախանձու: Եւ արքայդ Վրաց Վախթանգ այրացի է. ոչ գիտէ, և բազումօրոյն Աստուած հայեցի ի վտանգս մեր և օգնեսցէ մեզ, և
- 5 հանդերձ Վրօք թերեւ կարող լինէաք առ սակաւ մի աշխատ առնել զՊարսիկս: Եւ խորհեալ այսպէս սակաւ ոմանց ի Հայ նախարարացն՝ լսելի լինէր խորհուրդն և յայլս ոմանս. և որպէս յԱստուծոյ առաջնորդութենէ՝ միաբանէին կամաւ և յօժարութեամբ ամենեքեան որք լսէին զխորհեալսն:
- 10 Յայտնէին այնուհետեւ համարձակեալք ի գիշերի միում զբանս մտածութեանն իւրեանց Մամիկոնէին Վահանայ. որոյ իբրեւ լուեալ՝ ասէր ցամենեսեան. «Իրտեն ոմանք, թէպէտ և ոչ ամենեքեան որք էք ի խորհրդիս յայս, թէ որպէս վտանգեալ տազնապիւմ յամենայն ժամու յաղագս սուտ անուանս, զոր ատելութեամբ կրեմ յանձին իմում. զի
- 15 մերձեալ յերեկոյն՝ կասկածեմ ցառաւօտն, և հասեալ յառաւօտն՝ երկնչիմ ցերեկոյն, հայելով ի փութանակի և յանյայտ կենցաղոյս վախճան, որ երազահաս է և յանկարծակի, թէ գուցէ այսպիսի անուամբ գնալ յաշխարհէս. ապա կամէի և ընտրելագոյն էր ինձ, թէ բնաւ և ծնեալ իսկ չէր զիս մօր իմոյ յայս աշխարհս. և գտանել հնարս՝ զերծանել ինձ ի
- 20 խղճէս որ նեղէն զիս՝ աղաչեմ զԱստուած անդադար: Բայց միաբանել խորհրդոյդ զոր դուքդ խորհիք, և ասել ձեզ, թէ լաւ է իմաստդ և արարէք՝ ոչ կարեմ ասել և չիշխեմ. վասն զի զԱրեաց ոյժն և ստամբակութիւնն քաջ գիտեմ, և զՀոռոմոց զթուլութիւնն և զխաբէութիւնն. և զձեր ծանուցեալ է փորձիւ իմ, թէ որպէս հարանց մերոց ուխտեցին
- 25 երդամբ, և ստեցին: Եւ վասն Վրաց արքայի և Հոնացդ զորս ասէք՝ Վիրք առանձին թեթեւ ինչ աշխարհ են և այրուծիով սակաւաւորք. բայց վասն Հոնաց ոչ գիտաց, հաւանի՞ն գալ թէ ոչ, որք չենն ի միջի և չերևին: Բայց քան զամենայն՝ ևս առաւել յանձանց երկերուք, վասն զի մարդիկ սուտք էք և անվստահք: Բայց եթէ զիս հարցէք, և զբանն իմ առնէք և հաւանիք՝ թողէք ի բաց զբաներդ, և զԱստուած աղաչեցէք միայն՝ գտանել հնարս իրացդ, որում գիւրին է առնել զոր ինչ և կամի. այլ յընդունայն և յանպիտան խորհուրդս ձեր զիս մի՛ աշխատ առնէք»:
- Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս նախարարացն Հայոց ի Մամիկոնենէն Վահանայ՝ ետուն պատասխանի միաբանութեամբ և ասեն, թէ.
- 35 «Ձամենայն զոր ասացերդ՝ լի ասացեր, որպէս վայել է քում իմաստութեանդ. ճշմարիտ ասացեր և արդար. բայց զոյս՝ մեր ոչ ի Հոռոմս եղեալ է և ոչ ի Հոնս, բայց նախ յողորմութիւնն Աստուծոյ, բարեխօսութեամբ սրբոյն Գրիգորի, և ի մահ նախնեացն, որ նահատակութեամբ իւրեանց հաճոյ եղեն Փրկչին Քրիստոսի, և ապա ի մահ անձանց մերոց.
- 40 քանզի լաւ համարիմք մի ժամ մեռանել, քան թէ զամենայն օր զեկեղեցոյ և զքրիստոնէութեան զարհամարհանս տեսանել և զքակտումն»:

3 88. արեացի

12 ԲԳՏ. ամենայնքն

16 88. անյայտ

19 88 և զերծանել

22 88. ուժն

26 ԲԳՏ. թեթեւ ինձ

29 2ԼՏ. մարդիկը

36 2. ճշմարիտ ասացերի

փոխանակ ճշտ, եւ վերելից՝ ասէր, (ըն ինտրադու)

41 88. զքրիստոնէից

Եւ լուեալ զանուն մահուան Մամիկոնէին Վահանայ և քաջի եղբօր նորա Վասակայ՝ քաջալերեալք զօրացան, և լցեալք սուրբ Հոգւոյն շնորհիւ յորդորեցան: Սկսաւ խօսել Մամիկոնեանն Վահան և ասէ. «Դուք գիտէք, զի Վարդ իմ եղբայր ի դրանն է. և գիտեմ, թէ լուեալ է
5 զխորհուրդս մեր Պարսկաց՝ կապեն զնա և վշտացուցանեն. բայց ի մահ յօժար եմ քան թէ այսպէս կեալ ուրացութեամբ. և յայդ բան հաւանիմ ձեզ, որ ոք կարէք ատենի: Եւ ամենագիտին հայեցեալ ի դարձս իմ, և ծանուցեալ, թէ արդարեւ յամենայն սրտէ է իմ դարձիս կամք՝ արացէ յիս նշան բարի և դարձուցէ առ իս զանձկալի եղբայրն իմ զՎարդ ողջ, և տացէ տեսանել զնա աչաց իմոց և ուրախանալ. և ապա կատարեացէ ի վերայ իմ զհաճոյսն իւր, որ ինչ թուիցի յաչս նորա»:

Եւ զայս ասացեալ՝ յառնեն ամենեքեան միաբանութեամբ, քրիստոնեայքն և ուրացեալքն, և յաղօթս կացեալ խնդրեն զԱւետարանն սուրբ: Եւ մատուցեալ յառաջ սրբոյ քահանային, որում անուն էր
15 Աթիկ, որ էր ընդ նոսա ի բանակին, այր բանիրուն բանիւ և խորհրդապահ սրաիւ, յերևելի գեղջէն որ կոչի Բճնի, և բերեալ սուրբ Աւետարան՝ ողջունէին ամենեքեան, և եղեալ իւրաքանչիւր ուրուք զձեռս ի վերայ՝ ասէին, թէ «Որ ոք խոստովանուցի զհաւատս զայս, զոր Փրկիչն ամենեցուն և տէր Յիսուս Քրիստոս վարդապետեալ զրեաց
20 ի սմա՝ և Որդի մարդոյ խոստովանեալ տարցի զնա առաջի Հօր իւրոյ, ժառանգեցուցանել նմա զերկնից բարութիւնսն: Եւ որ ոք խոտորեալ ուրացի ի հաւատոյս յայսմանէ և նենգեալ ստեցէ Աւետարանիս երգման՝ և Որդի մարդոյ ուրացեալ հանէ զնա ի խաւարն արտաքին, ուր լալ աչացն է և կրճել տտամանցն»: Եւ այսպէս երգուեալք ի գիշերին
25 և հաստատեալք ի հաւասն Քրիստոսի և հրաժարեալք ի միմեանց՝ յիւրաքանչիւր վանս գնացին հանգչել:

Նկ. Մի ոմն անդէն և անդ ի նախարարացն Հայոց, որում անուն էր Վարդ-շապուհ, ի տոհմէն Ամատունեաց, ելեալ ի խորհրդենէ միաբանութեանն, որպէս մերժեցաւ Յուդա ի գնդէն սուրբ առաքելոցն՝
30 գնաց ի նմին գիշերի և պատմեաց մարդպանին և այլոցն ամենեցուն զխորհուրդ միաբանութեանն, և զերդումն Աւետարանին, և զխօսս ամենայն նախարարացն Հայոց: Զոր իբրեւ լսէր մարդպանն Ատրվշնասպն և այլ պարսիկ մարդիկն և ջոկք ուրացողացն Հայոց՝ սրտաբեկեալք զարհուրէին և անքունք լինէին զմնացորդ մասն գիշերոյն յերկիւզէ:
35 Հասեալք ի ժամ առաւօտուն՝ չուէին ի տեղւոյն և երթեալ բանակէին մօտ ի պարիսպ բերդին, որ անուանեալ կոչի Անի. և առ աղէտի՝ խրատատուք խաբէութեանն և մարդպանն կասկածանօք կային զտիւն զայն անդէն, ծանուցանելով այլոցն ստուգիւ, թէ և վաղին անդէն լինին: Եւ ի նմին գիշերի հեծեալք յիւրաքանչիւր յերկաւարս մարդ-
40 պանն և հազարապետն և որք ընդ նոսա միաբանք էին՝ փախստականք լինէին: Զոր զգացեալ նախարարացն Հայոց՝ հետամուտ լինէին զկնի

6 ԱՅ. ցայդ բան

9 2. զգանձկալի

10 2. աչաց իմոց զնա

14 ԳՏ. լիք սրբոյ

14 ՏՏ. որում անունն Աթիկ

20 2. տարցի զնոսա

21 2. և ժառանգեցուցանել

26 2. յիւրաքանչիւր վանս

34 2. գիշերոյն

37 2. խրատուք

39 ՏՏ. երկվարս

- փախստէիցն. և վասն զի տեղեակ առաջնորդօք փախչէին մարդպանն և հազարապետն, ոչ ընդ ուղղորդ տեղիս ճանապարհացն, այլ ընդ այլ և այլ տեղիս՝ գերծեալք անկանէին ի բերդն Արտաշատու. որոց ոչ կարէին հասանել նախարարքն Հայոց: Բայց զգրաստ ամենայն Պարսկացն
- 5 կասեալ ըմբռնէին ի ճանապարհին, և զՄախազն Գաղիշոյ ձերբակալ արարին, ածէին ընդ ինքեանս. և հասեալք ի Գուին՝ երթեալ պաշարէին զբերդն Արտաշատու: Իսկ մարդպանն և հազարապետն գաղտ ի գիշերի ելեալ ի բերդէն փախստեալ գնային ի կողմանս Ատրպատականի: Եւ սեպուհ մի ուրծացի, որում անուն էր Վարազներսեհ, որդի Կողթեկայ
- 10 իշխանին Ուրծայ, որ էր յերդմանն ընդ նախարարն Հայոց, նենգեալ ուխտին սրբոյ՝ երթեալ աւերէր զՀասաստանն Բռնավիժի, և առեալ զամենայն կարասի շահաստանին՝ զիմեալ ամրանայր ի բերդն որ անուանեալ կոչի Սազրայ բերդ, որ էր բերդ ամուր իշխանութեանն իւրեանց:
- 15 Իսկ ոմանք ի հայ նախարարացն ամբարշտելոցն խրատ տուեալ մարդպանին Հայոց Ատրվշնասպայ՝ ասէին, թէ «Թագաւորն Վրաց ապրտամբեալ է և Հոն կամի հանել, բայց հանեալ չե ևս է. և դարձեալ՝ Հայոց առ կայսր զգնդէ յղեալ է, և դեռ չե ևս երևի ի միջի. և ինքեանք չե ևս քաջկազմեալ են, որպէս արժան է. և դու թէ այժմ փութով հասա-
- 20 նես ի վերայ նոցա՝ զիւրով և թեթեւով վճարես զգործ մի կարի մեծ, և լաւ անուն յանձն առեալ՝ պատիւս և շատ պարգևս գտանեմք յարքայից արքայէ և դու և մեք: Ապա թէ ծուլացեալ հեղգաս՝ երկնչիմք, մի գուցէ զօրացեալ անձամբ և կամ ուստեք օգնականութիւն գտանելով՝ ոչ զիտեմք, թէ որպէս պատահեալ իրացն աշխատիցիմք և զղձնայցիմք»:
- 25 Եւ հաճոյ թուեցաւ բանն մարդպանին և ամենեցուն որ ընդ նմայն էին. և վազվազակի յԱտրպատականէ գունդ առեալ, և ի Կոպրեաց մարդպանէն, և զգունդն Կառշաց որ գայն տեղօքն էին՝ գայր հասանէր յաշխարհն Հայոց, ի գետեղերն երասխայ. կամեցան անցանել ի գեօղն որ կոչի Նախճաւան, ի սահմանակցութեանն Սիւնեաց:
- 30 ԿԸ. Ազդե եղև առ տէրն Բագրատունեաց Սահակ, զոր Հայք և զօրավարն Հայոց Վահան ի ժամանակին յայնմ մարդպան կարգէին Հայոց. ասպետն Սահակ՝ զմարդպանութիւնն, և Վահան՝ զտէրութիւնն Մամիկոնէից և զսպարապետութիւնն Հայոց. որք նախ հաստատապէս ի վերնոյն հրամանէ և ապա ի Հայոց ընկալան զգործակալութիւնն.
- 35 առ որս և եկք Պարսից գնդին լսելի եղևն: Եւ տեսեալ դեռ ևս անկազմագոյն զպատրաստութիւն զօրուն իւրեանց՝ խորհէին առ վայր մի յամուր տեղիս գաւառին Տայոց չուել: Եւ զարձեալ զամենայաղթ օդնութիւնն Աստուծոյ յիշելով՝ ասէին, թէ «Ոչ է յաղթութիւն ի բազումս և ի սակաւս, այլ ի վերին կշռողութեան ձեռինն, և մանաւանդ
- 40 մեր գործս, որ ամենեկիմ ի նորա աջողութիւնն հայի: Արդ՝ պարտ է այլ ոչ ինչ խորհել բնաւ, բայց ստիպով ընդդէմ նոցա գնալ, և

5 2. ձերբակալ

9 2. վարազներսեհ

17 2. բայց հանել

23 88. գտանելով որպէս

զիտեմք

25 2. թուեցեալ

33 2. պշտեղ և յիշոյ մեծ

մասամբ մամիկոնեանց

39 ԲԳՏ. և ի սակաւ

40 88. յաջողութիւնն

41 2. ոչինչ այլ

զգօրութիւն յաղթութեանն ի Փրկչն բոլորեցունց հայցել»։ Խորհէին և զայս ևս Աստուծոյ մտարկութեամբ, մնալ մարզպանին Սահակայ և սպարապետին Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի և ոմանց յայլ նախարարացն անդէն յօստանին, ի քաջալերութիւն և ի բարի յոյս երթելոցն յառաջ, 5 ի վարհուրումն և ի բեկումն սրտից կողման անօրինացն։ Եւ որք պատրաստեալք այնուհետեւ ի պատերազմն կազմեցան՝ Սիւնին Բարզէն, զոր անուանեցին ի ժամուն իշխան տէրութեան Սիւնեաց, և ամենալաւ քաջ սեպուհն Մամիկոնէից Վասակ, եղբայր սպարապետին Վահանայ, և Գարշոյլն Մաղխազ, և երկրեան որդիքն երանելոյ Կամսարակա- 10 նին Արշաւայ, Ներսէս տէր Շիրակայ և Հրահատ նորին եղբայր, և երկու արք ի Գնունեաց տոհմէն, Ատոմ իշխանն Գնունեաց և եղբայր նորին Առաստոմ, և գունդ ընդ նոսա, որ էին թուով ընդ ընաւ չորեք հարիւր այր։

Եւ մտեալ նոցա յեկեղեցին՝ երկիր պագանէին տեառն Աստուծոյ 15 և արարչին ամենայնի և զօրացուցչի, և խնդրէին ի նմանէ առաքել օգնականս ընդ նոսա զճգնութիւն սուրբ նահատակին Գրիգորի և զամենայն սրբոց և զարդիս նահատակելոց քրիստոսասիրացն Հայոց, և զզօրութիւն սուրբ խաչին։ Եւ Փրկչին Քրիստոսի զթացեալ մարդասիրապէս և հայեցեալ յարժանաւոր խնդրուածս նոցա՝ առաքէր ընդ նոսա 20 օգնականս զոր խնդրեցին ի նմանէ, և յուղարկէր խաղաղութեամբ։ Երկիր պագանէին նախարարքն և ամենայն արք զօրուն որք ընդ նոսայն էին՝ և հրեշտակաւրօն սրբոյ կաթողիկոսին Յոհանայ, որոյ նպարակեալ յուղարկեաց զնոսա իւր ստոյգ և արդար ոգւոյն օրհնութեամբ ի գործ պատերազմին։

Եւ ապա հրաժարէին յասպետէն Սահակայ մարզպանէն և ի զօրա- 25 վարէն Հայոց Վահանայ Մամիկոնենէ և յայլ ընկերակցաց իւրեանց, որ անդէն յօստանին առ նոսա մնալոց էին. և գնացին ստիպով խնդալից յօժարութեամբ։ Եղեալ ի մօրի՝ ասէին, թէ «Ո՛վ գիտէ, կարեմք հասանել ի հունն, ուր գունդքն Պարսից անցանել կամին. և դարձեալք յանե- 30 րեոյթ տեղով ուրեք սպասեմք. և յորժամ գիտեմք, եթէ կէս գնդին անցեալ է ընդ գետն՝ անկանիմք ի վերայ անցելոցն, և թերևս վնասել ինչ կարեմք. նոյնպէս և մնացելոցն ի նոցանէ դարձեալ գիւրով կարեմք լինել զամագիւտ»։

Եւ եկեալք ի գիւղն որ անուանի Վարազկերտ, լուան եթէ գունդքն 35 Պարսից անցին ընդ գետն ամենեքեան, և են թուով հօթն հազար։ Եւ քաջ սեպուհն Մամիկոնէից Վասակ, քանզի առաջապահ էր այն օր՝ գնայր յառաջ ի գեօղն որ անուանի Կոռակք. թերևս լինիցի ինչ հնար, ասէ, ջանամ առնուլ զգնդին Պարսից գնանպամանս, թէ է՞ն ինչ եթէ ոչ։ Եւ երթեալ ի Կոռակս յօթ՝ յանկարծակի յառաւօտուն ծագել հասեալ 40 ի նոյն գեօղ և մարզպանն պարսիկ Ատրվշնասպ՝ լսէր զՄամիկոնենէն Վասակայ, թէ անդ է։ Եւ քաջ սեպհին Մամիկոնէից Վասակայ գիտա- ցեալ զԱտրվշնասպայ և զնոցանէն որ անդ էին՝ հնարս փրկութեան

9 ԱՅ. զարշոյլն

9 2. մաղխազի

22 2. կաթողիկոսին

34 2. ի գեւղն

34 88. գունդն Պարսից

42 88. հնար

- քաջութեամբ խորհեցաւ, որով զգունդն իւր ապրեցուցանել կարացէ
 ի ժամուն: Հրաման տայր երկուց երկուց զոյգ, և կամ երից և կամ ևս
 յովովից, ընդ այլ և այլ անյայտ տեղիս և ընդ փողոցս ելանել ի շինէն,
 և զատ ի միմեանց փութալ հասանել ի գեօղն Վարազկերտ, ուր նախա-
 5 բարք և այրուծի Հայոց էին, և տայր գիտել նոցա: Եւ ինքն քաջ
 սեպուն Մամիկոնէից Վասակ պատրուական բանիւք բանդազուշացու-
 ցանէր պատգամաւորօք զԱտրվշնասպ ասելով, թէ «Ես պատգամ ունիմ
 առ քեզ զՀայոց, զորս լուեալ քո և որք ընդ քեզ են՝ հաստատ հաճոյ
 համարիք և օգուտ զայնպիսի լուր և՛ Արեաց տեառն և՛ Հայոց աշխար-
 10 հիս»: Եւ Ատրվշնասպայ լուեալ, թէպէտ և զաղտ ի միտս ուրախանայր,
 կարծեցեալ, թէ հաստատ ի նուաճումն գան՝ այլ սակայն առնա խստագոյնս
 յղեալ ասէր, թէ «Աշխարհ մի ապստամբ առ իս զԼեւոն պատգամ յղեն»:
 Եւ քաջի սեպին Մամիկոնէից Վասակայ գիտացեալ զիւրոյ
 այրուծիոյն զերծեալք անմնասք, և թէ չիք ինչ կասկած այնուհետեւ՝
 15 պատասխանի արարեալ եկելոցն յԱտրվշնասպայ՝ ասաց, թէ «Մեր ցալժմ
 ոչ վատ ինչ գործեալ է և արքունի իրաց մնաս արարեալ. բայց դու
 ինձ հրամայեա ասել զպատգամն, և ձեր լուեալ՝ ապա հայեցարնք
 յարժանն, և ծաներնք զոր ինչ պարտ է առնել»: Եւ արձակեալ զպատ-
 գամաւորսն, և ինքն հեծեալ յերիվարն՝ ասաց ցալ Պարսիկսն որ կային
 20 անդ, թէ «Ես ծաղր առնելով ընդ ձեզ խօսեցայ զբանսն առ պատգամա-
 ւորսն. այլ զիս ուրուք առ ձեզ պատգամ չէ յղեալ. բայց ես տեսանել
 զձեզ եկի, թէ որպիսի ինչ էք. այլ դուք էք մարդիկ վատք և անպիտան,
 և եկեալ էք ի վատի խնդիր, և պատահէք չարի և կորնչիք»: Ասացեալ
 այսպէս քաջի առն՝ զնաց ինքն ի բաց անհոգութեամբ և յաներկիւզս:
 25 Եւ եկեալ քաջն ի գունդն Հայոց՝ պատմեաց նոցա, թէ գունդ բազում
 է, բայց յովով ի նոսա անպիտանք են և քերթաքաղ իշալարեան:
- Եւ լուեալ զայսպիսի բանս ի քաջ Մամիկոնեան սեպունէն միա-
 բանութեամբ արք զօրուն Հայոց՝ խորհուրդ ի մէջ առեալ ասաց, թէ
 պարտ է զի ի դաշտէն ի լեռնակողմն փոխել. խորհելով միաբան զայս.
 30 «Զի եթէ հարեալք, ասէ, ի գիմի, օգնականութեամբն Աստուծոյ զօրեմք՝
 այն աջող իսկ է և բարի. և եթէ ալլազդ ինչ զիպի՝ պահպանութիւն
 է մեր ամբութիւն լեռնակողմանն և օգուտ մեզ»: Եւ եկեալ չուեալք
 բանակեցան ի գեօղն Մասեաց, որում անուն էր Ակոռի:
- ԿԹ. Եւ լուեալ, թէ առ վաղիւ գունդն Պարսից գայ ի վերայ նոցա
 35 ի պատերազմ՝ կանխեցին ըստ սովորութեան աւուրցն ի պաշտօն
 զիշերոյն. և կատարեալ զազօթս առաւօտուն՝ կազմէին և նոքա որ անդ
 էին՝ ընդդէմ նոցա ի պատերազմ: Եւ բաժանեալ զչորեք հարիւրսն ի չորս
 առաջս՝ միջին վայրին կարգէին զօրագլուխս ի ժամուն զիշխանն
 Սիւնեաց Բարգէն և զքաջ սեպուն Մամիկոնէից Վասակ, և անեալ
 40 կողմանն զԳարշոյն Մաղխազ, և կողմանն աջոյ զԳնունիսն երկուսին,

18 ՏՏ. զպատգամաւորն

21 ՏՏ. տեսանել ձեզ

22 ԱՏ. մարդիկէք

24 ՏՏ. աներկիւզս

26 ՁԱՏ. քերթաքաղիւ շա-

ւարեան: Այսպիս ըս

ուրդագր. ԲԳՏ. (ըսն. Բ.)

29 Թեւեւս պարտ է միջի...

29 2. ի լեռնակողմն ...

խորհելով մի բան

32 2. ամբութեան

36 2. զիշերուոյն

37 2. բաժանել

39 ՏՏ. աշեակ կողմանն

40 2. մախազ

զիշխանն Գնունեաց Աստուծոյն զհորուսն զԵղրայրն զԱռաստուծ. և ընդ մէջ երկոցունց մասանցն զքաջն և զընտիրն զիշխանն Շիրակայ զհերսեհն Կամարական և զնորուն եղրայրն զՀրահատն պատրաստական յօրինէին: Զի որ կողմն տկարացի՝ ասեն, նոցա հասեալ փութով զօրացուցեալ 5 օգնեսցեն, և յամենայն կողմանց ոյժ լինիցին. քանզի ամենեքեան վատահ էին ի յարսն՝ որպէս ի լաւս և յարդարս և յուխտապահս:

Եւ այսպէս յօրինեալ զչորեք հարիւր արսն, և տուեալ փառս Աստուծոյ՝ աղաղակէին միարան ասելով. «Օգնեա մեզ, Աստուած փրկիչ մեր, վասն փառաց անուան ըս. մի երբէք ասացեն ի հեթանոսս, թէ ո՞ր է 10 Աստուած նոցա»: Եւ ելեալ կային ճակատեալք ի վերայ բարձրաւանդակի լանջակողմանցն յայտնաւորին: Զորոց այնքան զսակաւութիւնն Հայոց տեսեալ զօրացն Պարսից՝ ոչ ինչ այլ կարծեցին, բայց եթէ կամաւ խելացնորեալ ի խնդիր մահու են եկեալք: Եւ քաջ ի հռաստանէ այր- 15 ընտիր ի զօրացն Պարսից յարձակեալք ի վերայ զօրացն Հայոց՝ բազումք յետէին վատածիրոցն Պարսից, և քաջածիրն յառաջեալ հասանէին ի տեղի պատերազմին: Յորս և ի ժամուն Մաղխազն Գարշոյլ, առեալ զիւրե զհարիւրսն, նենգեալ ուխտի Աւետարանին՝ ի գունդն Պարսից անկանէր. և մնային ջոկք ըստ հրամանին Աստուծոյ երեք հարիւրն Հայոց, ըստ ընտրութեան երեք հարիւրոցն ընդ Փէղէոմիւի: Որք զիմեալք 20 ի վերայ զօրացն Պարսից, օգնականութեամբ Բարձրելոյն յառաջեալ զընտիր ընտիր արս պատերազմին անդէն և անդ ի տեղւոյն զիսթաւալ յերկիր կործանէին. և զայլ բազմութիւն զնդին Պարսից ձորոց և առապար տեղեացն ցրուեալ վատնէին: Անդ ի կողմանն քաջին Վասակայ սեպհին Մամիկոնէից և Սիւնուոյն Բարգեւնայ անկեալ սատակէր Ատըր- 25 վշնասպն մարդպանն և այլ արք *աւագ և նախարարք յուրացողացն Հայոց և այլ բազում Պարսիկք. նոյնպէս և ի կողմանն Աստուծոյ և Առաստուծոյ բազումք մեռանէին ի քաջ արանց: Որ և զտէրն Սիւնեաց զԳիլհոն պահելով միւսում ևս չար ժամու՝ զերծեալ ապրեցուցանէր թշնամին արդարութեան մաղապուր ի ձեռացն Աստուծոյ և Առաստուծոյ: 30 Բայց նախ զյառաջեալ այր ի գնդէն Պարսից՝ Հրահատ որդի երանելոյ Կամարականին Արշաւրայ հարեալ նիզակաւ սատակէր:

Եւ մինչդեռ նոքա այսպէս քաջալերեալք աջով հօրին զործա- մեհալք էին՝ առեալ Գարշուլայն Մախազու զգունդն Կատաղաց հանդերձ և այլ ապստամբօք Հայ որերով և այնու ևս զնդաւ որ ընդ իւրն էին, 35 և յայլ կողմն կարթեալ ըստ աներեւոյթ ձորոցն խորութեան՝ հասեալ կայր զկնի ուխտապահ զօրացն Հայոց ի կողմանէ. կարծեցեալ անմտա- զիւր զնոսա յայնմ պարապութենէ կոտորելոյ զթշնամիսն Աստուծոյ,

1 2. և ընդ մէջս

2 2. զհերսեհին

6 ԲԳՏ. ի լաւսն և յար-
զարսն յուխտապահսն:
ԱՏ. ... և յուխտապահ-
սն: 2. ի լաւս և յար-
զարս և յուխտապահսն

7 2. չորեքարիւր

8 2. օգնեալ

9 2. և մի երբէք

10 Սողմ: ՀԼ, 9-10

10 2. Աստուած նոցա՝ից
յեւոյ. յամենայն աւր-
ջեալ է աստուած

18 2. անդանէր

21 88. զընտիր արս: 2.

զընդիւր ընդիւր

26 2. նոյնպէս և կողմանն

27 88. տէրն Սիւնեաց

29 88. զթշնամին

29 88. մաղապուրծ

30 88. երանելոյ

36 ԲԳՏ. մաղիւր: Թերեւս
ուղղելի անմտալիւր
զնոսա՝ յանպարապու-
թենէս...

կամէր ի թիկանց կուսէ անկանել ի վերայ զօրացելոցն ի Քրիստոս, և տանել զյաղթութիւնն խաբէութեամբ և անուն մեծ ժառանգել: Իսկ ուրումն յանկարծակի զձայն խողխողման զՀայ սպանանելոյ ի Կատշացն լուեալ՝ բողոք արկանէր առ արսն Կամսարականս. որոց ցատուցեալ
 5 առնն՝ կամէին սպանանել զնա, թէ գունդ մեր է, և դու խաբէութեամբ զմեծ իրս կորուսանես: Եւ ապա հաստատեալ Ներսէհի ի լրտեսելն եղբօրն իւրոյ Հրահատայ, եթէ գունդն՝ թշնամեաց է՝ գիմեալ յարձակէին ի վերայ անշափ բազմութեան երկոքին եղբարքն սակաւ արամբք: Անդ հասեալ հայրանման Կամսարականն Ներսէհ՝ զզօրագլուխն Կատշաց,
 10 զայր հօր և զմարտիկ, հարեալ նիզակաւ անդէն ի տեղուջն սատակէր, և զայլ ամենայն գունդն արկեալ առաջի՝ բազում արանց զիակունս, առաւել քան զայլ մեռեալս պատերազմին՝ կործան յերկիր վարէին: Եւ լինէր օրն այն օր նշանաւոր ուրախութեան հաւատացելոցն ի Քրիստոս, և օր ամօթոյ և կորանաց ամենայն ուրացելոցն ի Քրիստոսէ, և ճշմարտապէս կատարեալ հաստատէր բան մարգարէին որ ասէ, թէ «Որոց Աստուած օգնէ՝ մի զհազարս հալածէ, և երկուս զբիւրս շարժէ»:

Եւ տեսեալ այնպիսի փառաւորապէս վճարումն գործոյ թշնամւոյն արդարութեան սատանայի, և ի կոր կործանեալ, խորհեալ, թէ կարի անհնարին ամենայն ինչ ընդդէմ իմոց կամացս գործեցան, և արդ՝ յայլ
 20 ինչ չեղէ ձեռնհաս և նկուն գտայ՝ գոնէ առ վայր մի արտմեցուցանեմ զսիրտս քաջացն, որք դեռ ևս ոչ գիտեն զանցս աղէտիցս իմոց և զկործանման: Եւ գտեալ իւր արս երկուս արբանեկեալս, զմին ի տոհմէն Գնթունեաց, որում անուն էր Վառզոյ, և զմիւսն ի տոհմէն Սահառու-
 25 ունեաց, որում անուն էր Վասակ. և եկեալ արքն երկոքեան ի վաղին ձեպով ընդ ծագել առաւօտուն՝ գոյժ աղաղակի լսելի առնէին յականջս հայրապետին սրբոյ Յոհաննու և երկոցունց աւագ իշխանացն Հայոց, մարդպանին Սահակայ և Վահանայ Մամիկոնէի: «Սառնեցան, ասեն, սաստկապէս կողմանքն երկոքեան ի պատերազմ,—որոց բնաւ և տեսեալ չէր զգործ պատերազմին,—և զօրացաւ կողմն Պարսից, և ի պարտութիւն
 30 մատնեցաւ գունդն Հայոց, ի փախուստ դարձան. և անկեալ զօրաւորքն ի սուր թշնամեացն՝ մեռաւ քաջն Մամիկոնեան Վասակ և լաւ Սիւնին Բարգէն և երկոքեան արքն անուանիք, տէրն Շիրակայ Ներսէհ, սիրելի եղբարքն իւրով հանգերձ Հրահատաւ: Եւ արքն Գնունիք Աստու և Առաստում և այլ ամենայն զօրքն Հայոց ի լանջակողմանս Ակոռայ տապաստ
 35 անկեալ զիականացան. և մեք միայն մնացաք ի գուժկացն Յորայ, և եկեալք պատմել ձեզ»:

Եւ չև ևս սիրեալ տարածանէր համբաւս այս ի Դուին, զի մի շատագոյն ուրախացի աղմկելով զքաղաքն Հար զին՝ գայր հասանէր վաղվաղակի հրեշտակ աւետաւոր ի տոհմէն Գնունեաց, որում անուն էր

3 2. որումն, առաջին ո՛րի վերևից անկացած է
 3 ԲԿՏ. սպանելոյ
 12 2ԱՏ. կործանէր յերկիր վարէին: Այսպիս ըստ ուղղագրութեան ԲԿՏ.
 16 Բ. Օր. ԼԲ, 30

19 2. այլ էնչ
 21 88. աղէտիցս իմոյ
 23 88. և միւսն
 27 2. մարդպանին սահա-
 կայ ունի յուսանցիւմ
 նոր գրով
 28 88. կողմունք

29 2ԱՏ. գործ
 35 2. զիականացն
 35 2. յովրայ
 37 2. ի դււին
 38 2. յուսանցիւմ նոր
 գլխի նշան §

- Առաստոմ. ձայն բարձեալ գոչելով ասէր. «Յաղթեանց զօրութիւն սուրբ խաչին, և միշտ յաղթէ»: Տայր զրոյց և զքանչեկիսն Աստուծոյ, զոր արար սրբոցն բարեխօսութեամբ առ իւր սիրելիսն, և զչարաչար բեկումն և զամօթն, զոր գտեալ ժառանգեցին փաղանգ ուրացողացն: Եւ լուեալ
- 5 զայս ձայն աւետեաց հայրապետին Հայոց Յոհաննու և աւագ իշխանացն, մարգարանին Սահակայ և սպարապետին Հայոց Վահանայ, և ամենայն նախարարացն Հայոց և ռամկացն՝ զիմեալք միաբանութեամբ ի տունն Աստուծոյ, որոյ հօր է զօրութիւն իւր՝ զոհանային, երկիր պագանէին միայնոյ ճշմարտին Աստուծոյ և անընդդիմակայ հրամանի կամաց իւրոց:
- 10 Եւ երանելի կաթողիկոսն Հայոց Յոհան տայր սաղմոսել ի սաղմոսէն քսաներորդէ իններորդէ. «Լուաւ ինձ տէր և ողորմեցաւ, և տէր եղև ինձ օգնական: Դարձոյց զսուգ իմ յուրախութիւն. զերծ յինէն զքուրծ, և ինձ զգեցոյց զուրախութիւն: Որպէս սաղմոս ասասցեն քեզ փառք իմ, և այլ մի ևս զղջացայց, տէր Աստուած իմ, յաւիտեան խոստովան եղէց քեզ»: Եւ կատարեալ զպաշտօնն՝ զատիկ ուրախութեան առնէին. նախ հոգալով զաղքատացն յագումն նկատէին, և ապա ինքեանք ուրախա-
- 15 նային ցնծալից ուրախութեամբ:

Եկեալ հասանէին և զօրքն ի պատերազմէն, պատմելով զնորոգ Աստուծոյ զօրութեանն յաղթութիւն, շնորհեալ նոցա զմեծ յաղթութեանն

20 անուն, և զթշնամեացն տալ զխորտակման և զամօթոյ զվիճակն. և փառաւորելով զՔրիստոս՝ համբուրէին զմիմեանս ողջունիւ ուրախութեան, և անհոգ խաղաղութեան ի հանգիստ ձմեռանոցն մտանէին. հոգային առ զարունն զպատրաստութիւն պատերազմին:

- Հ. Եւ զեսպան ստիպով առ թագաւորն Վրաց Վախթանգ առնէին,
- 25 տալ նոցա Հոն ըստ բանի խոստմանցն իւրոց: Եւ նա ժամավաճառ բանիք երկայնէր զասացեալսն իւր. և ապա ուստեք ժողովէր Հոնս երեք հարիւր և առաքէր ի Հայս. և չև ևս անցեալ ամիս մի ի ձմեռանոցն՝ փոյթ պատճառադրութեամբ անդրէն առ ինքն կոչէր: Եւ մնայր աշխարհիս Հայոց զօրութիւն օգնութեան՝ Քրիստոս, յոր ապաւինեալն
- 30 էին և յուսային. այլ ի մարդկանէ ոչ ոք էր որ օգնէր նոցա:

Առաքէր զօրավարն Հայոց Մամիկոնեանն Վահան յերևելի և յակնաւոր ազգն Արծրունեաց, և յազգս գաւառին Անձեացեաց և Մոկաց, և առ ազատորեարն Ռըշտունեաց. տայր գիտել, եթէ որպէս յառաջնումն օգնեաց Աստուած յուսացելոց իւրոց, և ասէր, թէ «Զճշմարիտ

35 և զարդար օրինացս մերոց զհաւատ և զքարոզութիւն իւրաքանչիւր որ ի ձէնջ քաջ գիտէք, և ոչ էք կարօտ յումեքէ ուսանել, այլ և զտոյժութեան իբրև զհնոց մոլորութեան մոգուցն տեսէք, թէ որպէս վառեալ այրեաց զամենեցուն ոգիս բաց ի սակաւուց: Արդ՝ աւաղիկ ենաւ ժամ արդար մշակին Քրիստոսի, որոյ առեալ զհեծանոցն սրբել զկալ իւր, և

3 88. սրբոյն

5 2. յովհաննու

9 2. միայնուոյ

9 88. անընդդիմակ: 2. անընդդիմակաց

12 2. իմ օգնական... ըզ-

սուք իմ... զքուրց

15 Սաղմ. Իթ, 11—13

19 2. ըզքութեանն (ը'ի վրայ ջերման նշանով)

22 88. այսեղ ևւ յեղոյ ձմեռանոցն

33 2. և թէ ո'րպէս

35 288. և իւրաքանչիւր

37 88. առեալ այրեաց: 2. զառեալ այրեաց: Այսպ. լուս Գ. 8.-Մ.

զցորեանն մաքրեալ՝ յերկնից շտեմարանս ժողովէ, և զյարդն անշէջ յաւիտենից հրոյն մատնէ յայրումն: Եւ արդ՝ որ ոք կամի լինել ցորենահատ՝ ընծայեցէ զինքն Աստուծոյ, և կեցցէ. և որ ոք յետս ընկրկեալ յարդեացի՝ յաւիտենից և անանց գեհնին եղեալ լուցկիք այրեսցի և մի շիջցի: Եւ ես ոչ զոք բռնաբարելով քարշեմ յօգուտ իւրաքանչիւր անձին, այլ յորդորելով յիշեցուցանեմ ամենեցուն զփրկութիւն և զկորուստ, որ զիպի յայցելութեան աւուրն: Քանզի որ ոք խոստովանի զճշմարտութիւնն՝ փրկի ի գեհնէն, և որ ոք սայթաքեալ մոլորի յուղորդ ճանապարհէն՝ զանգիւտ կորուստն կորնչի: Արդ՝ որ ոք հոգացեալ խնդրէ զգիւտ անձին և տենչի անմահ կենացն լինել ժառանգորդ՝ եկնայ խնդրել զվրէժ եկեղեցւոյ թշնամանաց, որով թշնամանեցաւ ի բազում ժամանակաց և ամաց յարհամարհող ուրացողացն: Եւ որ ոք խորհիք զմարմնոյ երկիւղ և ծառայել ցանկայք մոլորութեանն բարբառնջմանցն՝ բնակեցէք ի խաւարի, չեղեալք արժանիք հայել յարգարութեան արեգակն Քրիստոս. այլ ինձ հոգողապէս բողոքոյս հատուցէ վարձս արդար վարձահատոյցն Քրիստոս»:

Եւ լուեալ զայս պատգամ չորեցունց գաւառաց նախարարացն, կէսքն փափաքեալք աջոյ կողմանն՝ զրոհ տուեալ ընթանային ի հօտ ոչխարացն ժամանել. և այլք ընդ դասակս այծեաց ձախակողմեան հաղորդեալք՝ գնային անդարձութեամբ ի խաւարն արտաքին: Ոմն յԱնձաւացեաց նախարարացն սեպուհ, որում անուն էր Յոհանն, և միւս ես Երուանդունի, Ներսէս անուն, միաբանեալ ի խնդիր բարի ցանկութեան, ընդ որս և հաւանեալ և այլ արք ճշմարտութեան նուիրիչք՝ գնային խառնել ի գունդն զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի: Եւ մինչդեռ ժողովեալ գնային ի ճանապարհի, մերձեալք ի քաղաքագիւղն որ կոչի Առեստ, ի ժամանակի քառասորդացն պահոց, ի մեծի շարաթու գատկին, յանկարծակի յանդգաստից եկեալ հասանէին ի վերայ նոցա իշխանն Անձեացեաց Սեուկ անուն և իշխանն Մոկաց Յոհանն անուն, բազում այրուծիով, ընդ առաւօտուն ծագել: Եւ սոցա զգացեալ՝ կէսքն զինեալք և կէսքն թէպէտ անպատրաստք էին, այլ օգնութեամբն Բարձրելոյն քաջալերեալք՝ հարկանէին ի գիմի աներկիւղապէս. և նախ Ներսէս Երուանդունի յարձակէր ի վերայ իշխանին Մոկաց Յոհանայ, և հարեալ նիզակաւ, օգնելով նմա և Անձեացւոց սեպհին Յոհանայ՝ յերկիր կործանէին: Որոյ ասացեալ էր երբեմն հպարտաբար պարծելով զԱնձեացի սեպհէն Յոհանայ, թէ «Նմա, որպէս կովու, բայց թէ անուր եւթ պիտի արկանել. այլ նա ումպիտոյ է յայլ իրս, յօգուտ կամ ի վնաս»: Եւ լուեալ պատասխանի յազգակցէն Յոհանայ, յիշխանէն Անձեացեաց Սեուկոյ, թէ «Զանուրն ես բերեմ, բայց արկջիր դու ի պարանոցն»: Որ յաղագս ամբարտաւանութեան բանիցն, հարեալ կովուն եղջերուն չարաչար՝

3 2. ընկղմեալ յարդեացի
4 2. այլեւցէ
8 2. և որ սայթաքեալ
12 ՏՏ. որք խորհիք
14 ՏՏ. արժանի
15 ՏՏ. իմ արդար
16 2. վարձահատոյցն աս-

տուած
18 2. գւռո՜չ
20 ՏՏ. ոմն յԱնձաւացի նա-
խարարացն սեպուհ մի
21 2. յո՛հանն
24 2. խառնել, ի՛ն գրուած
փեռաւծի վրայ

25 2. ի քաղաքագիւղեօղն
29 ԱՏ. ընդ առաւօտն
ծագել
29 ՏՏ. զգացեալք
32 ԱՏ. այսեղ եւ յետոյ
Երուանդունի

ընկեաց յերկիր յերկվարէն և կոխեաց: Եւ զայն տեսեալ զօրացն բազմութեանն՝ ի փախուստ դառնային. զորոց զհետ եղեալ՝ զմմանս սպանանէին և զմնացեալսն փախստականս արարեալ ցրուէին աստ և անդր: Եւ անդէն յայտնապէս ճանաչեալ և փառաւորեալ զԱստուծոյ

5 զօրութիւնն, որ անկազմ սակաւութն զայնչափ բազմութիւն զօրացն ցրուեաց, վեր ի վայր պատմեալ հնչէր լուր անկարծելի գործոյս աշտորիկ յամենայն աշխարհիս Հայոց ահ հօրին Աստուծոյ:

Եկեալ այնուհետև սեպուհն Անձեացուցն Յոհան և Ներսէս Երուանդունի և արքն որ ընդ նոսա, յորոց ձեռն արար Աստուած զնշանն և

10 զզօրութիւնն, և տեսեալ զնոսա սրբոյ կաթողիկոսին Յովհաննու՝ տօն ուրախութեան և պատարագս ընդունելիս մատուցանէին տեսնոն Աստուծոյ, որ շնորհեացն զյաղթութիւնն և բարձրացոյց զպարծանս եկեղեցւոյ միոյ սրբոյ, և ողջունեալ զնոսա ուրախանային ի Քրիստոս:

ՀԱ. Եւ անցուցեալ զաւուրս դառնաշունչ ձմերայնոյ ցրտոյն՝

15 հասանէին զարնանային ժամանակի օդոյն բարեխառնութեան. լսէին, թէ զօր բազում խաղացեալ զայ ի Պարսից. եկեալ հասեալ են ի սահմանս Հերայ և Զարուանդ գաւառի բազում զօրագլուխք, որք էին աշտորիկ. Սուրէն պալճաւ, և Ատրնեբսէն, փուշտիպանան սաղար, և Վինի-Խ Խոռեան, և Ատրվշնասպն-ի-Տապեան, և Գդիհոն Սիւնեաց տէր.

20 և ի սոսա թէպէտ և ըստ գահոյ էր ոք ի վեր՝ այլ հրամանատու և աւագ զօրուն՝ փուշտիպանան սաղար էր:

Փութացաւ և զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան, առեալ ընդ իւր և զսուրբ հայրապետն Հայոց զտէր Յոհան, յուսալով յաղօթս առնն, թէ ամենայն ինչ ըստ նորա կամելոյ կատարի յԱստուծոյ. և գումարեալ

25 զզօրսն Հայոց՝ ճեպէր հարկանել նոցա ի գիմի անդէն զայն տեղեօք. «Թերեա ոչ, ասէր, լիցի անցանել բազմութեանն Պարսից ի միջոց կողմն աշխարհիս Հայոց»: Եւ առեալ ընդ իւր զնախարարսն և զազատս և զայլ ամենայն ռամիկն, որք կամաւոր խնդութեամբ երթային ի գործ պատերազմին, և չուեալք ի Դունայ զօրքն Հայոց՝ ըստ աւուրս օթեանացն

30 երթեալ հասանէին ի գաւառն յԱրտագ, և մօտեալք ի գունդն Պարսից՝ բանակէին ի գիւղ մի, որում անուն էր Ներսէհապատ:

Եւ սուրբ կաթողիկոսն Յոհան հրաման տայր ամենայն զնդին Հայոց՝ ջերմոսանդն խնդրով պարապել աղօթից զգիշերն ողջոյն և խնդրել ի մարգասէր Փրկչէն՝ բարձր առնել զանուն իւր մեծ ի մէջ

35 բազմութեան ժողովելոցն հեթանոսաց, տալ բաժին պարծանաց ծառայից իւրոց, և զմանն ամօթոյ՝ ուրացողացն դատու: Եւ այնպէս զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի, սքանչելի ասպետուն Սահակաւ մարգպանաւ և ամենայն զօրօքն Հայոց, յորդոր սրտիւ խնդրելով յԱստուծոյ

4 2. անտր

8 88. Անձեացոյցն

13 ԲԳՏ. միոյ՝ ի մասին ունին ծանօթ. «Թերեւս միոյ կամ իւրոյ»

15 2. ի գարնանային

18 88. փուշտիպանայն: 2. փուշտիպանաւն

19 88. Վինի-Խոռեան և Ատրվշնասպն ~ Խոռպեան: 2. վինի-խոռեան և ատրվշնասպն խոռպեան

21 88. փուշտիպան: 2. այսպէս: Վերջին ա՛ն յուսանցիւմ ուղղած յ

25 88. չի՛ նոցա

25 288. ի գիմի, և անդէն զայն տեղեօք թե ըսեալ...

29 2. միշտ զբւճն, զբւճայ

31 2. ի գեօղ

33 2. պարապել (պատուով)

37 2. սահակայ

օգնութիւն՝ կատարէին զսահմանեալ ժամս զիշերոյն. և հասեալք ի լոյս առաւօտուն՝ սուրբ կաթողիկոսն Հայոց Յոհան օրհնէր զամենեւեան, քաջալերեցուցանելով ասէր. «Յուսացեալքն յԱստուած ոչ երբէք ամա-
 5 չեցին. և ընտիր անօթ սուրբ Հոգւոյն Պօղոս գոչէ համարձակաձայն բարբառով և ասէ. «Յոյս երբէք ոչ ամաչեցուցանէ, յորոց սիրտս սէրն Աստուծոյ սփռեալ է»։ Զօրացարձք ի տէր և ի զօրութիւն բազկի նորա, և կարող լինիք զամենայն նետս մութս չարին շիջուցանել, զերեւելիս և զաներևոյթս։ Եւ մի՛ ոք ի բազմութիւն զօրու անօրինացն հայեցեալ զարհուրեցի ինչ. վասն զի լինելով ընդ ձեզ Աստուած՝ բազմա-
 10 գոյնս զձեզ ցուցանէ նոցա, և շարժեալ իբրեւ զխռիւ ի սաստիկ հոգմոյ, ցրուեալ ընդ երեսս զաշտացդ և բլրոց՝ վեր ի վայր կորուսանէ։ Արդ՝ օրհնեսցէ զձեզ աջ հօրին և զօրացուցէ զձեզ, առաջնորդեսցէ և յաղթող արասցէ. նմա փառք և Որդւոյ իւրում և սուրբ Հոգւոյն յամենայն յաւիտեանս. ամէն»։

Եւ ասացեալ ամենեցուն զամէնն՝ պատրաստեցան ի պատերազմն. և զինեալ զուեղքն Հայոց ընդդէմ թշնամեացն՝ լինէր և երանելին Յոհան յաղթաւ։ Սկսանէր այնուհետեւ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան յօրինել ըստ պատշաճի զիւրաքանչիւր կողմն ճակատուն։ Զմիջոց կողմնն բազում այրուծիովն տայր ի ձեռն լաւի առն Սահակայ մարդ-
 20 պանին ասպետի. և ի կողման աջոյ թևին կարգէր զԲաշդ Վահուտնի և զԲարգէնն Սիւնի և զԱտոմն Գնունի և զՓապակն Պալունի, իւրաքանչիւր այրուծիով և այլ ևս յաւելուածով. և յահեկէ կողմանէ հանդերձ ուխտասէր Կամարականօքն և իւր սիրելի եղբարբքն, Վահանաւ, Ներսէհիւ և Հրահատաւ. և ընդ աջմէ իւրաքանչիւր այրուծիով գնդացն՝ կազմէր
 25 զինքն։ Պատրաստէր և զայլ արս աւագս ընտիրս այրուծիով հանդերձ և Վրենաւ Վանանդացով. առ որս և առաքէր զՊապ Արտակունեաց, զայր ոստանիկ, զորդի Բարոցի, ասել ցիւրաքանչիւր կողմանց աւագս, թէ «Զնշանս հօրագոյն արանց, զոր յառաջագոյն տեղեակ եմք զարանց Պարսկաց և զԿատաղաց և զԳնդլին Սիւնեաց՝ տեսանեմ զի դէպ ի մեզ
 30 դիմեալ գան. արդ՝ դուք մեղմով երթալք, և ուշադրեալ հայեցարձք ի մեզ. թող մեզ նախ լինի յարձակել. և եթէ շնորհին Գրիստոսի մեք զմեր կողմնն շարժեալ փախուցանեմք՝ ապա այլ կողմանքն մեր և ձեր առաջի ոչ կարեն կալ»։

Եւ Պապայ տարեալ զպատգամն սպարապետին Հայոց Վահանայ
 35 Մամիկոնէի առ իւրաքանչիւր աւագս կողմանցն, թէպէտ և կամէին ըստ հրամանի զօրավարին առնել, այլ ստիպով հասեալ զուեղն Պարսից իւրաքանչիւր թև կողմանցն՝ ոչ տային պարապել, այլ զղրղեալ զկողմն աջոյ, ուր Բաշդն Վահուտնի էր՝ փախուցանէին։ Եւ տէր Սահակ ասպետ յարձակեալ նիզակաւ ի վերայ փուշտիպանաց սաղարի՝ վրի-
 40 պեցին ի միմեանց գնիզակսն երկոքեան, և մօտեալ առ միմեանս

1 2. գէշերւոյն

4 88. չի՛ Պօղոս

5 88. սերս

6 Հռոմ. Ե, 5

7 2. գնետս

7 Եփես. 9, 10, 16

8 88. զաներևոյթ

24 2. ընդ յաջմէ

26 88. Վանանդացով

27 88. չի՛ կողմանց

32 2. շարժել

37 2. զզորդեալ

38 ՁԱՏ. զտէր սահակ

40 2. միմեանց (չի՛ թ)

- երիվարացն՝ բուռն հարեալ զմիմեանց հերաց և կռուէին: Եւ տեսեալ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի, թէ աղմկեցան զօրքն Հայոց և տկարացան առաջի թշնամեաց, ձայն արարեալ առ Վրէն Վանանդացի՝ «Յառաջեան, ասէ, ի վերայ թշնամեացն և ձեռն ի գործ արա պատերազմի»:
- 5 Եւ նորա զարհուրեալ՝ ասաց, եթէ «Ոչ եմ կարող. յիս ինչ սպաստան յայսմ ժամու դու մի լինիր»: Եւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի զօրացեալ սրտիւ, և նշանաւ խաչին կնքեալ զինքն՝ հանդերձ Կամսարականօքն երկոքումբք յարձակէին ի վերայ հասելոց սոցա թշնամեացն. և ոչ ինչ բնաւ տուեալ կալ առաջի, այլ շարժեալ սաստկապէս զկողմն
- 10 իւրեանց՝ ի փախուստ դարձուցանէին. և առեալ զթէն զայն՝ արկանէին զմիւս ևս թևոյն զմիջոցի կողմանն. և արկեալ առաջի զկողմանցն երկոցունց զգունդան՝ անթիւ բազմութիւն արանց քաջաց ի փոքր լանջակողմանն դիաթաւալ յերկիր կործանէին և սաստիկ արեանց հանէին ճապաղիս: Բայց միայն Վինն Խոռեան երկուք ևս այլ զօրաւոր նիզակացօք զօրու դարձեալ ընդդէմ խիզախէր. ուր անդէն առ նմին քաջ
- 15 զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան սատակէր հօրեղապէս. և զԱտրվշնասպն Տապեան տէրն Շիրակայ Ներսէսն Կամսարական, և այլքն ամենեքեան իւրաքանչիւր զբազում արս քաջս ընկեցեալ յերկիր կործանէին: Եւ հայեցեալ յայն՝ գունդն Բարշղի և այլ փախստէիցն Հայոց,
- 20 և տեսեալ, թէ բեկաւ ոյժ զօրու գնդին Պարսից, և երթան փախստական առաջի գնդին զօրավարին Հայոց Վահանայ՝ ոգի առեալ զօրանային. և դարձեալք անդրէն և զլնի հալածչացն եղեալք՝ զբազումս սպանանէին, և զբազումս արկեալ առաջի՝ հալածականս առնէին: Եւ լինէր առաւելագոյն թիւ կոտորելոցն ի գնդէն Պարսից, քան թէ գերծելոցն փախստէիցն.
- 25 վասն զի շատ ևս լինէր համար մեռելոցն ի տեղիս տեղիս վիրաւորացն, քան թէ կոտորելոցն ի գնդէն Պարսից անդէն ի տեղոյն պատերազմի:
- Եւ դարձեալ գունդն Հայոց բարի անուամբ և բազում փառօք, լաւ աւարաւ և սաստիկ ընչիւք առ պատուական կաթողիկոսն Հայոց Յոհան ի բանակն, փառաւորելով և օրհնելով գտուիչն այնպիսի յաղթութեան զԲրիստոս. որոյ ընդ առաջ ելեալ յաղթող գնդին՝ ցնծալից սրտիւ օրհնէր գնոսա օրհնութեամբ բազմաւ, և զուարճացեալ ոգով զօրութեան սուրբն, և ասէր ցամենեան. «Ուրախ եմ յոյժ, և բանիւ վճարել զխնդութիւնս սրտի ոչ կարեմ: Բայց ևս առաւել զուարճացեալ բերկրիմ, տեսանելով զԱստուած հաշտ ընդ ձեզ. քանզի յաղթութիւնս ինդացուցանէ զիս,
- 35 այլ ևս առաւել բերկրիմ՝ զԲրիստոս տեսանելով գործակից ձեզ, որ ետ ձեզ՝ յաղթել, և ամաչեցոյց զհակառակորդս արդարութեան: Եւ Աստուած որ զօրացոյցն զձեզ այժմ՝ նա զօրացուցէ զձեզ հանապազ, և եղեալ ընդ ձեզ՝ մի թողցէ զձեզ մինչև ի սպառ»:
- ՀԲ. Եւ մինչդեռ զօրացեալք ցնծալից սրտիւք դարձեալք գային
- 40 ի գործոյ պատերազմին, զոր վճարեալ եհան ի գլուխ աղդեցութիւն վերնոյն ըստ կամաց հայրապետին սրբոյն Յոհաննու և ամենայն զօրացն

9 88. տեւեալ: 2. տըւեալ, քի վերելից գրուած և

9 2. սաստիկապէս

14 2. Նաղպախիս

14 ԵՏ. երկուս այլ: ԲԳՏ. երկուս այլ

15 2. զօրաւ

15 ԲԳՏ. ծանօթ. մեք ուղղա-

գրում ևն զոր անդէն

18 2. ընկեցեալս

31 88. զօրութեամբ

41 2. յովհաննու

✓
նախօքն

Հայոց՝ երկրորդ ուրախութիւն մեծ և լուր անկարծակի աւետեաց տարածեալ քարոզէր ընդ ամենայն բանակն Հայոց: Եւ եկն Վարդ ողջ, զերծեալ ի կապանացն զօրութեամբն Աստուծոյ, եղբայր զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի. և լցեալ այսպիսի աւետաւոր համբաւով

5 ընդհանուր աշխարհս Հայոց՝ գրոհ տուեալ փութայր ամենայն ոք ի մեծ այցելութիւնն, զոր արար Աստուած աշխարհիս Հայոց. յորոց բազումք առ խնդին, իբրեւ տեսանէին զանհաւատալի տեսիլն՝ յերկուացեալք կերպարան և ոչ ճշմարտութիւն զիրան կարծէին: Բայց յիշելով զԱստուծոյ զօրութեանն զանընդդիմակայ սքանչելիս՝ փառս միայն և երկրպագութիւն մատուցանէին ամենահնարին, որոյ կամեցութեան և հրամանի ամենայն ղժուարինք և անհնարինքն դիւրինք են և հնաւաւորք. յիշելով զցօղադարձութիւն հնոցին ի Բաբելոնի, և զսառնաշէն պարիսպն եգիպտական կարմիր ծովուն, զգառնալն ընդ կրունկն Յորդանանու, և զանկմունան Երեքովի պարսպացն՝ աղաղակաւ: Այս ամենայն յիշմունք

15 հաւատացեալ խորհրդոց դրուատիս միայն գովութեան ընդունելի աղօթիւք մատուցանել յօժարեցուցանէին ամենահօգրին. որ առաւելագոյնս քան առ սուրբ առաքեալն Պետրոս արար զզօրութիւնն. վասն զի զնա անձամբ միայն հանեալ հրեշտակին՝ արձակեաց զերծանել, յաճումն քարոզութեան կենաց. իսկ զայրն Մամիկոնեան զՎարդ ոչ միայն լոկ

20 անձամբ, այլ և ծառայիւք, զրամբ և կազմածով, յամուր տեղեաց շահաստանին, ի բարձրաբերձ պարսպացն և յասպարափակ բազմութենէ պահապանացն, ընկալեալ իբրեւ զարծուի ի թես իւր և ընդ բազում անցուցեալ օթեանս՝ ածեալ հասուցանէր խաղաղութեամբ ի յերկիրս Հայոց:

25 Յայնժամ ծանուցեալ յիշէին ուխտակիցք, արք աստուածասէրք, զերգումն Մամիկոնէին Վահանայ, — զընդունելութիւն Աստուծոյ դարձին նորա և վկայութեան և հաւատոց, — զոր ասաց յաւուր միաբանութեան առաջի սրբոյ Աւետարանին. «Թէ արդարեւ, ասէ, ծանուցեալ Աստուծոյ զբազմաժամանակեայ զթախանձ և զփղձկումն սրտի իմոյ, զոր հառաչէի

30 յողոց հանելով ի մոլորութեանն, և ընկալաւ զպտուղ շրթանց խոստովանութեան իմոյ, և հաճոյ եղև ամենագիտին խորհուրդս իմ և ուխտ՝ ապա ըստ իւրում զօրեղ տէրութեանն արարեալ յիս նշան բարի՝ տացէ ինձ մերձ ընդ մերձ տեսանել ինձ զեղբայրն իմ զՎարդ և ուրախանալ»: Եւ էր այնուհետև լսել յամենայն եկեղեցիս Հայաստանեայց աշխարհիս,

35 ի վկայարանս սրբոց, ի տօնս և ի ժողովմունս միաբանութեան, ի բերանոյ քահանայից և միաբան ամենայն ժողովրդոց, յարանց և ի կանանց առ հասարակ, թէ «Ձի՞նչ բարի, կամ զի՞նչ վայելուչ, այլ բնակել եղբարց ի միասին»: Եւ առ սաստկապէս բեկումն թշնամեացն և բարձրանալ սրբոյ եկեղեցւոյ՝ ասէին սաղմոսելով. «Նոքա խափանեցան

1 2. երբորդ: ԱՅ. երբորդ

5 2. ընթանուր

5 2. զառչ... զմեծ

7 2. առ խնդիր

9 2. զօրութեանէն

9 88. երկրպագութիւնս

12 2. ի բարեւոյն: 88. ի

Բարելոնի

16 ԳՏ. ոք առաւելագոյնս

17 88. քան զսուրբ

19 2. զմամիկոնեան

21 ԲԳՏ. և բարձրաբերձ

21. 2. պարսպացն յասպարափակ

30 88. յողոց

32 ԲԳՏ. յիս այս նշան

34 2. Հայաստանեայց

35 ԳՏ. ի տօնս ի ժողովմունս

38 Սաղմ. ՃԼԲ, 1

և անկան, մեք յարեաք և ուղիղք եղաք»։ և «ամենայն եղջիւրք մեղաւորաց փշլեցան, և բարձր եղև եղջիւր արդարոյն»։ Եւ շնորհակալութեամբ գովութիւն ի մէջ առեալ ասէին. «Այլ մեք ժողովուրդք և խաշն արօտի բո, խոստովան եղիցուք առ քեզ յաւիտեան. ազդէ յազդ պատմեսցուք 5 զօրհնութիւնս քո»։

ՀԳ. Իսկ յետ աւուրց ինչ բազմաց անցելոց, տեսեալ իմաստախնդիր մարդոց և հանճարեղ անձանց զպսակումն քաջ սեպհին Մամիկոնէից զարբոյն Վասակայ, զեղբօր զօրավարին Հայոց Վահանայ՝ անդէն և անդ ծանեան, թէ վասն զի մերձ ուրեմն էր կատարումն սրբոյն. որ և 10 խնդրեաց յԱստուծոյ սուրբն Վասակ՝ տեսանել ի մարմնի զեկս անձկալի եղբօրն իւրոյ Վարդայ, և ապա զօր ըղձի խնդրոյ իւրոյ ըմբռնել ցնծալով։ Եւ ամենահօգօրն Աստուած եղև փութով կատարիչ խնդրոյ սրբոյն իւրոյ, ոչ ինչ յերկարեալ յապաղեաց զկամս առնն, այլ վազվազալի և ճեպով ընկալեալ զխնդիրն, և ածեալ զեղբայրն զՎարդ և 15 ցուցեալ նմա և ամենեցուն՝ եթող ողջամբ առ մնացեալ կենդանի ծառայսն իւր, և զսուրբ վկայն իւր զՎասակ փոխեալ առ ինքն՝ պսակեալ ընակեցոյց յարքայութեան խորանսն, ընդ հրեշտակս յերկինս։

Գային հասանէին այնուհետև ի Ծաղկէտոն. և կամեցեալք առ վայր մի հանգչել ի ջերմկին՝ որ կոչի Վարչակի՝ գայր հասանէր զեսպան 20 ի թագաւորէն Վրաց Վախթանգայ, թէ «Գունդ սաստիկ եհաս յերկիրս Վրաց, և իմ տեսեալ, թէ ոչ եմ կարող կալ առաջի՝ խոյս տուեալ ի լերինս Հայոց, մօտ ի սահմանակցութեանն Վրաց՝ մնամ ձեզ»։ Եւ նամակ ունէր գրեալ ի Վախթանգայ խարէութեամբ, թէ «Հոն գնդի հրաման ետու գալ, և չև ևս հասին. բայց մինչ դուք գայք՝ հասանեն, և այնուհետև դուք և 25 մեք և Հոնք զնոսա կորուսանեմք։ Բայց թուի ինձ, թէ յորժամ Հոն հասանէ՝ մեզ բնաւ և աշխատել ինչ ոչ հասանէ. նոքա իսկ վճարեն զգործն. զի անչափ բազմութեան հրաման ետու գալ»։

Եւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի և ամենայն աւագ տանուտերացն և սեպհացն Հայոց, վասն զի երդումն էր Աւետարանաւ 30 և խաչիւ ընդ թագաւորին Վրաց Վախթանգայ՝ յարուցեալ վազվազակի և անյապաղ ամենայն զօրքն Հայոց առ արքայն Վրաց հասանէին, և բանակեալք առ վայր մի ի գաւառին Կանգարաց զաղարէին։ Ուր պատրոդական բանիւք խարէութեան թարթափեցուցանէր թագաւորն Վրաց Վախթանգ զմիտս զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի և 35 զայլ աւագ տանուտերացն Հայոց. մերթ ասելով, թէ «Միհրանայ զձեր եկդ լուեալ՝ խոյս ետ ի սահմանաց Վրաց, և յԱղուանս փախեաւ առ երկիւղի. և դարձեալ թէ «Զերկուս աւուրս՝ և զունդք Հոնաց հասանեն». և անցեալ երկու աւուրք ժամադիր խարէութեանն՝ ապա յերրորդ և ի չորրորդ օր ձգէր զպատճառադրութիւնն, և յետ այնորիկ յայլ ի վեց և 40 յեօթն օր։ Դարձեալ լրտեսս տայր արձակել արս ի գնդէն Վրաց և

1 88. եղեաք։ — Սաղմ.
ԺԹ, 9

1 2. եղջիւրք... եղջիւր

2 Սաղմ. ՀԳ, 11

5 Սաղմ. ՀԳ, 13

6 Թերեւս ոչ բազմաց

17 2. ի յերկինս

20 88. խառն Վախթանկ
ևւ Վախթանգ։ 2. միշտ
այսպէս

29 2. յերդումն էր

34 88. լիք Հայոց

36 2. Եկա

37 2. և դարձեալ եթէ

Հայոց. որք իջեալ ի տեղիս ինչ դաշտացն՝ տայր երևեցուցանել լոյսս կրակաց բազմաց և կոճեղս ծառոց զինեալս այրանմանս, ըստ խաբէութեան Մակեդոնացւոյ Աղէկսանդրի: Դարձեալ ասէր. «Ոչ գայ գունդն Հոնաց առ մեզ ի լերինսս, այլ ասեն, թէ աստ ի դաշտիս ան ջրնց մեզ
5 զՀայս, և ամենայն բանից քոց հաւատամք, զոր քո խօսեալ է ընդ մեզ և երդուեալ. և այնուհետեւ զոր ինչ և հրամայես առնել մեզ՝ զամենայն կատարեմք. ապա թէ ոչ՝ հաւատամք, թէ Հայք ընդ քեզ միաբան են. բայց թէ արդարեւ զայս տեսնեմք՝ այնուհետեւ զՊարսիկս ի մեզ թողէք,
և ձեզ փոյթ մի լիցի: Արդ՝ թէ դուք ի դաշտն չիջանէք, և Հոն գունդքն,
10 վասն ինձ հաւատաւոյ, ի վեր ի յաշխարհէն չջարժին ուրեք, և Միհրան դառնայ և Վիրս աւերէ՝ ինձ ձեր եկք զի՞նչ օգուտ է»:

Եւ Հայոց գունդն, վասն զի ուխտադիր էր ընդ Թագաւորին Վրաց՝ զոր ինչ գամ մի ասէր ստոյգ կամ սուտ՝ ջանային վասն Աւետարանին երկիւղի զամենայն կատարել: Զի թէպէտ և տօթ էր ժամանակն,
15 հարկաւորեցան իջանել ի դաշտն ճարմանայնու: Եւ յիշխանացն Հայոց ոմանք ոչ յաջող համարէին զէջս գնդին Հայոց ի Վիրս. զոր թէպէտ և բազում անգամ ասացին՝ հաւատացեալ բանի ասողացն՝ լոեցին:

Եւ իջեալ գունդն Հայոց ի Վիրս և բանակեալք յառաջագրեալ տեղիսն, և չև ևս անցեալ աւուրք երեք կամ չորք՝ գայր հասանէր Միհրան
20 և բանակէր դէմ յանդիման բանակին Հայոց, մօտ ի բանակն յայնկոյս գետոյն, զոր Կուր գետն անուանեն. և բանակն Հայոց չուեալ յայլ տեղի հեռագոյն ի բանակէն Պարսից, և առնէին զիւրեանց օթեանին տեղին: Եւ բազմաց ի գնդէն Հայոց ի գիշերին յայնմիկ, մոռացեալ զերկիւղ ուխտին Աստուծոյ, և զահաւոր երդումն Աւետարանին առ ոտն հարեալ՝
25 պատգամագնացութեամբ գալտ խօսեցան ընդ իւրաքանչիւր ոք սիրելիս զօրացն Պարսից, թէ «Մեր ի բռնութենէ զօրավարիս Հայոց Վահանայ և ոչ սրտի կամաւ անկեալ եմք յիրս յայս, արք թուով. բայց միտք մեր և խորհուրդք առ ձեզ են. և գիտեմք, եթէ ի ձերմէ ծառայութենէ չեմք
30 կանխելոց, այլ վատ անձանց մերոց որսացեալ աճեցուցար ցայժմ զՎրասս ի մեզ: Բայց արդ՝ եթէ չյիշեցէք զայս բանս մեր երբէք, և առնիցէք մեզ թողութիւն՝ դուք իշխեցէք: Այլ մեք վաղիւն, յորժամ ի կոռոյն տեղին գամք՝ զմեր անձինս և զբազումս և այլս ընդ մեզ փախուցանեմք ի գնդէս»: Եւ ընկալեալ երգմամբ ուխտի Պարսկացն՝ հաստատեցին զբանսն:

35 Եւ հասեալ ի վաղիւն ի տեղի պատերազմին՝ խօսէր և յայն ժամու արքայն Վրաց ընդ զօրավարին Հայոց Վահանայ և ընդ այլ աւագ տանուտեալս և ընդ սեպուհս Հայոց և ասէ. «Լաւ եղև մեզ կոռուլս այսօր ընդ զօրս Պարսից. քանզի մեր իսկ բաւական եմք սոցա, և չկարեն կալ առաջի. բայց թէ այսօր ևս հեղգացեալ էր մեր՝ գալոց էին Հոնք և
40 զանուն յաղթութեանն և զօգուտ աւարիս նորա տանելոց էին»: Եւ մինչև ցայն ժամ ևս յերկարեալ խաբէր պատիր բանիւր:

ՀԴ. Ապա սրտմտեալ ընդ սուտ և անպիտան խօսս արքային Վրաց

- զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան, ծանուցեալ և զթուլութիւն
գնդին Հայոց, զոր տեսանէր լքեալս և մեղկեալս և ոչ ինչ բնաւ նմանս
այլոց ժամանակաց փութոյն և յօժարութեան, սակայն զգունդն զօրացն
կազմէր Մամիկոնեանն Վահան ըստ օրինի ճակատուն պատրաստութեան.
- 5 և տուեալ զկողմն աջոյ ի ձեռս Բարշղի Վահուհունոյ և Սատոնի
Գաբեղինի, և զողմնն անհակ տայր Վախթանգայ արքային Վրաց, և
զմիջոյ կողմնն կազմէր զինքն երեքումբք արամբքն որդւովք երանելոյն
Արշաւարայ, և երանելեաւ տերամբն Գնունեաց. և զերանելին ասպետն
Սահակ և զՍիւնին Բարգէն ընդ մէջ իւր և Բարշղի կացուցանէր:
- 10 Եւ մինչ չև զիմեալք ի կռիւն, այլ կային ճակատեալք երկոքեան
կողմանքն դէմ ընդդէմ միմեանց, Պարսից և Հայոց, և որ գնահատա-
կութեան պսակն ընդունելոց էին յաւուրն՝ եցոյց վերին զօրութիւնն
հայեցող աշօք մտացն. և յառաջ քան զկատարումն՝ յայտնապէս
անծածուկ զհազարափոխութիւն երեսացն ի մահկանացու բնական
- 15 տեսչութենէս ի լուսափայլութիւն վերին զօրութեանցն կերպարանի, և
մանաւանդ զքաջութիւնն առնն զՎասակայ Մամիկոնէի, զեղբօր զօրա-
վարին Հայոց Վահանայ. որոյ փառաւորեալ երեսքն լուսով փառացն
Աստուծոյ, մինչև բազումք յընկերակցացն որք նիզակակիցք սրբոյն էին՝
հայել յերեսն փայլալնացայտ, ըստ փառաւորելոյ երեսացն մեծի մար-
- 20 զարէին Մովսէսի, ոչ հանդարտէին: Զոր և իւր իսկ եղբօրն մեծի
զօրավարին Հայոց Վահանայ տեսեալ և մեծապէս զարհուրեալ՝ անդէն
և անդ զիտաց, թէ սա յինէն և ի զազրալի կենցաղոյս այսօր առաւ և
փոխեցաւ յայն բանակ զուարթնոցն, որոյ բանակի զօրացն տեսիլ և
կերպարան այս է:
- 25 Եւ յարձակեալք ի վերայ միմեանց Հայք և Պարսիկք, թէպէտ և
զօրավարն Հայոց Վահան երկւք Կամսարական եղբարքք հարեալ ի գիմի
իւրոյ թշնամւոյն կողմանն, զիր և տար արարեալ զարձուցանէին ի
փախուստ, մինչև տարեալ անցուցանէին զբազումս ի զօրացն Պարսից
յայնկոյս Կուրն գետոյն, և զբազումս ի զօրացն Պարսից յերևելի արանց
- 30 զօրուն կոտորէին քաջաբար: Անդ քաջի սեպհին Մամիկոնէից Վասակայ
հարեալ նիզակաւ ուժեղապէս զայր ոմն հօր ի գնդէն Պարսից յերկիր
կործանէր. որ և բեկանէր նիզակն իւր յանկարծակի. և քաջին Մամիկոնէնի
Վասակայ ելեալ ի խնդիր այլում նիզակի և գտեալ՝ դառնայր անդրէն
փութանակի ուրախալից: Եւ պատահեալ նմա Կամսարականին Ներսէնի
- 35 տեառն Շիրակայ, որոյ և նորա բեկեալ նիզակն՝ ի խնդիր էր այլում
նիզակի. և քաջի Մամիկոնէնին Վասակայ ձայն ի վերայ եղեալ ասէր.
«Փութն, Ներսէն, գտանել նիզակ, և դարձիր եկ արագ. քանզի ոչ
երբէք կարեմք գտանել ժամ սքանչելի այսպիսի վաճառու, ուր մահ
զանմահութիւն և առժամանակեայ զյաւիտենականն և ապականացուս

5 ԲԳՏ. Բարշղի: 2. բաշ-
ղի, վերելից ր
6 ԳՏ. գաբեղենի
7 2. երեքումք
7 ՏՏ. երանելոյն
11 ՏՏ. կողմունքն

14 2. անծուկ
15 2. տեսչութենէս
15 2. կերպարան
18 ՏՏ. նիզակակից
19 ՏՏ. յերեսն
20 Թերեւս ոչ հանդուր-

Ժէին
29 2. գետոյն
29 ՏՏ. երևելի
30 ՏՏ. սեպուհին
38 2. զսքանչելի

զանապականելի կեանսն. վաղվաղեան, քանզի չեմք կալոց անմահք. գուցէ վրիպեալ յանուանի և ի փառաւորեալ կատարմանէս՝ անանուն և անպիտան մահուամբ ելանիցեմք ի կենցաղոյս»։ Եւ զայս լուր ի սրբոյ առնէն Վասակայ Մամիկոնենէ՝ հաւաստի երդմամբ պատմէր մեզ բազում անգամ

5 ինքն տէրն Շիրակայ Ներսէս Կամսարականն։
Եւ մինչդեռ զօրավարն Հայոց Մամիկոնեանն Վահան այսպէս մրցէր հանդերձ երանելի եղբարբն Վասակաւ և երկոքումբք որդւովքն Կամսարականին Արշաւարայ՝ յանկարծակի փախուցեալք առ հասարակ սրանային գունդքն ամենայն Հայոց և Վրաց. որոց բազումք ի նենգաւորացն
10 աղաղակէին առ միմեանս անհանգիստ, թէ «Փախեան Հայք, անձնապուրք լերուք»։ Եւ վասն զի ոչ ըստ փութոյ և յորդոր խնդրոյ շնորհէր ի ժամուն վիճակ մարտիրոսութեան ի վերին գուգակշռող աջոյ ամենագիտին, ըստ ծածուկ և անքնին իւրոյ կանխատեսութեանն՝ քաջի զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի և այլոց ընդ նմա ուխտապահ
15 ընկերացն, որ ախորժեղով տենչէին բաժակի մարտիրոսութեանն, և չգտան արժանիք, դարձուցեալ այնուհետեւ զերասականս երկվարացն՝ զնային և նոքա զհետ փախստէիցն Հայոց։ Եւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի եկեալ պատահէր Բարդեանայ Սիւնւոյ, անկելոյ ի զօրացն Պարսից կարէվէր. զոր հեծուցեալ ի վերայ իւրոյ նժուզի և
20 հանեալ ի պատերազմէն ապրեցուցանէր։ Բայց որք ընտրութեանն ցանկացողք եղեն և արժանիք ընդ սրբոյ ասպետին Սահակայ և ընդ սրբոյ քաջին Վասակայ Մամիկոնենի, և կատարեցան յաւուրն՝ և անուանքն են այսոքիւ...։

Իսկ զօրքն ամենայն Հայոց, ընդ որս և անպիտան զօրքն Վրաց, հանդերձ թագաւորաւն իւրեանց Վախթանգաւ, վասնեալք ցրուէին. զորոց զկնի հետամուտ եղեալ գունդքն Պարսից՝ զբազումս կոտորէին, և բազումք յայլ և այլ տեղիս զերծեալ ապրէին։

Բայց զՀրահատն Կամսարական, սաստկապէս վազս առեալ երկվարին իւրոյ՝ ընկնոյր, և հասեալ Պարսկացն, մինչդեռ էր հետիոտս՝
30 կալեալ ածէին առ Միհրան. զոր տեսեալ Միհրանայ՝ մեծապէս ուրախացաւ։ Պատուհասէր զնա բանիւք խտուրթեան, և կապեալ տայր պահել զգուշութեամբ. և ուր երթայր յաշխարհիս Հայոց՝ ընդ իւր շրջեցուցանէր։ Ընդ որս կալան և սեպուհ մի Սիւնի, որում անուն էր Յազդ, և զայլս ոմանս ի Վրաց աշխարհէն։

35 ՀԵ. Իսկ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան երթայր առ վայր մի յամրագոյն տեղիսն Տայոց, ուր և սինլքորք փախստէիցն Հայոց առ նա ժողովէին և այլք յաւազ նախարարացն Հայոց. այլ Կամսարականքն երկոքեան ընդ նմա իսկ էին միշտ, և անբակ ի նմանէ և միաբան։

7 2. երկոքումբք

11 2. նախ շնորհէր, ապա
ֆերած եւ ուղղած շնորհիւր։ 88. շնորհիւր

13 ԱՏ. անքննին

15 ԲՏ. տենչին։ ԳՏ. տենչային

23 «Ո՛ր միայն անուանին

պակասին, այլ եւ դեպք
մահու։ Սահակայ ասպետի եւ նորին իսկ Վասակայ մամիկոնենի»
(Ծանօթ. ԲԳՏ.)

26 2. զորոյ

31 2. նախ կապեալ, ապա
վերջին ա'ն ֆերած33 ԱՏ. ընդ որս և կալան
սեպուհ մի35 2. զօրավարին (ի'ն յե-
տոյ աւելացրած) Հայոց
վահանայ37 88. այլք ի նախարա-
րացն

Զորոց զհետ եկեալ Միհրան գնդաւն իւրով և ջանայր կամ սպանանել պատերազմաւ, և կամ ունել հնարիւք, և կամ հաւանեցուցանել և նուաճել:

Եւ էր բանակ սաստկութեան զօրուն Արեաց ի գեղն որ անուանի
 5 Դու, ի սահմանակցութեան Պարսից և Հոռոմոց. և զօրավարն Հայոց Մամիկոնեանն Վահան մերձ ի նա իրրեւ երկուք հրասախօք, ի գեղ մի որ կոչի Մկնառինձ, արամբք որպէս թէ հարիւրովք և թերեւ սակաւութիւն և կամ յովովիւք: Եւ Միհրան այնչափ հազարօքն առ նա բանակեալ էր մօտ, և տեղին ուր զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան էր՝
 10 յիշխանութեանն Պարսից թագաւորին էր: Եւ այնչափ սաստկապէս զեղեալ էր Աստուծոյ զմեծ շնորհ զօրութեան իւրոյ ի վերայ քաջի առն Վահանայ Մամիկոնէի, զի ի մէջ այնչափ բազմութեան գնդի և ի զօրաւոր քաջորդերոյ՝ գողացեալ սարսեալ կայր Միհրան գնդաւն, փակեալ ընդ երկիւղագին անիւ վերնոյն, և չիշխէր գիմել ի վերայ և սպանանել զորս
 15 կամէր, և հալածել և կորուսանել զմնացեալ փախստեայսն. այլ բանիւ ողորջանաց պատգամաւորէր ընդ նմա հանապազօր ի խաղաղութիւն, ասելով, թէ «Մի կորնչիր, և յարքայից արքայի ի ծառայութենէ մի ելաներ, և զաշխարհս Հայոց մի տար ի վատնումն. ի հնազանդութիւն եկ թագաւորին, և ես միջնորդ լինիմ. քանզի վասն իւրոյ բարեւարու-
 20 թեան սիրէ զիս, և բանից իմոց լսէ. և ես աղաչեմ զթագաւորն, և հաշտեցուցանեմ ընդ քեզ, և ինչ որ արժան է տալ քեզ՝ ջանամ զի տայ»:

Եւ սպարապետին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի պատասխանի արարեալ ասէր զՄիհրան, եթէ «Արեաց տէր որ լինի՝ արդար աչօք պիտի նայել յամենայն մարդ իրրեւ զթագաւոր, և արդարապէս տեսանել և
 25 արդարապէս լսել, ըստ արժանի թագաւորի: Բայց այր թագաւոր, որ ուղիղ աչօք հնայի ի ծառայս և ուղիղ լսողութեամբ չլսէ ուրուք զբանս, այլ համակ ըստ իշխանութեան վարի, և ոչ ըստ արժանի իրաւանց քննութեան, այլ առաւել ևս որ կարի զժողովագոյն է և աշխարհի կորստեան պատճառ, և հանապազ զայն առնէ, և կամի տեսանել այլոյ
 30 աչօք և լսել այլոյ ականջօք՝ ծանր է ծառայութիւնն այն և զառն, և վտանգ՝ որում ոչ որ կարէ կալ առաջի: Վասն զի տէր, որ յիւր ի ծառայից զլաւ և զվատթար չգիտէ ընտրել, և ըստ արժանի իւրաքանչիւր ումեք մատակարարել զպիտոյսն ոչ կամի՝ այնպիսին լաւ ծառայի տէր զժողաւրաւ կարէ լինել: Արդ՝ Հայոց աշխարհս սրպիտի մեծ և
 35 պիտոյի աշխարհ է. և արդ ցոյց ինձ այր մի յայսպիսի աշխարհի, որ թէ առաւելաւ թագաւորութեամբ արժանաւորապէս հասեալ է ի տանուտէրութիւն. այլ որեար աւագակ և անպիտան, հացկատակք և վատտոհմիկք, որ գան զայնպիսի մեծ թագաւորութիւն խաբեն, և ընդ կրակի փառս գնեն և տէրութիւն. և ի ձէնջ ըստ կողմն ելեալ սակաւ մի՝ միգեն
 40 ի կրակն, և յանթեղ զաղբ իւրեանց արկանեն, և զվաճառականն և զվաճառն ի միասին թշնամանեն: Եւ այլ լաւութիւն և քաջութիւն և

5 ԱՅ. Հումոյց: 2. Հո-
 սովմոյց

14 ՏՏ. զոր կամէր

15 2. կորուսել

17 2. յարքայից արքայի

29 2. կորստի

36 ՏՏ. Հասեալ ի տանու-
 տէրութիւն

37 ՏՏ. վատտոհմիկ

38 2ԱՅ. փառս գնեն.
 Այսպ. ըստ ԲԳՏ.

40 2. անթեղ

միտք և գիտութիւն, որով աշխարհ շինի և միջի լինի՝ այն չինդրի և արհամարհեալ է. այլ անպիտան և վատտոհմակ մարդկան պատրու-
թիւնն ի մէջ անցեալ յարգի, և դուք առ ճանաչողս ունիք զձեզ: Լուեալ
է քո, որ Միհրանդ ևս, և ամենայն Պարսից՝ զբանս զայս յԱրեաց
5 տեառնէն ի Պերոզէ առաջի ամենեցունց յատենի, թէ «Այր վատ և գունդ
անպիտան Ասորի է. բայց քան զԱսորի այր՝ Հայ մարդ շատ վատթար
է և անպիտան»: Եւ ոչ արդեօք լաւ էր մահ քան զայն լուր յայնպիսի
թագաւորէ: Եւ արդ՝ իմ երկուս կռիւս արարեալ է ընդ Արի մարդկան,
և երրորդն այս է որ ընդ քեզ արարաք. և ընդ որս զերկուս կռիւն
10 արարաք՝ ընդ այնպիսի երեւիլի և քաջ մարդկան կռուեցաք, զոր ինքն
Արեաց տէրն և ամենայն Արիք ճանաչէին, թէ սրպիսի որեար էին: Եւ
օտար մարդոյ մեզ չէր օգնեալ, Հոնի կամ Հոռոմի և կամ այլ ազգի
ուստեք մարդոյ. բայց միայն այս Հայոց, զոր դուք գիտէք, սոցա վր-
ճարեալ է զայնպիսի մեծ գործ, զոր դուք ամենայն Արիք լուայք և
15 տեսէք. և ոչ բազում այրուծիոյ, այլ հարիւր արամբ և կամ ևս նուազիւ
զհազար և զերկուս հազարս այր փախուցեալ է սոքօք: Եւ յայսմ կռուի
մի զայս զմտաւ ածեալ պարծիք, թէ աւելի ինչ քաջութեամբ յաղթե-
ցէք մեզ. այլ ի մեր երկպառակութենէ և ի նենգելոյ եղև մեզ միտս:
Զի թէ էր այս հայ գունդ, յորոյ վերայ ահ և երկիւղ էր, որպէս Արեաց
20 տեառն յիւր ծառայի վերայ, և յիմում ձեռին այնպէս էին, որպէս ընդ
իմ նախնեացն ձեռամբ, և համարձակապէս իշխէի զվատացեալսն ի կռուի
տամբ և կենօք հարցանել և զլիսով պատիժ առնել, և քաջացելոցն
կարէի բարի առնել և պատիւ տալ՝ ցուցանէի Այրեաց տեառն և ձեզ
ամենեցուն, թէ սր կարի գունդ յԱրիս յանուանի էր և լաւ. բայց եթէ
25 լաւագոյնք ևս և քաջք չերեւէին՝ այլ ի խոնարհ սակաւ մի և նուազ
չտայի երեւի: Բայց արդ՝ զոր ձեր ի վատ տոհմէ և յանպիտան ի մարդ-
կանէ աշխարհիս Հայոց իշխան կարգեալ էք՝ դոքա ըստ իւրեանց
յետնութեան կորուսին յաշխարհէս Հայոց զքաջութիւն և զանուն բարի
և զլաւութիւն: Զի գնդի, որոյ զօրագլուխն վատ է՝ գնդին լաւ լինել չէ
30 հնար, և աշխարհի, որոյ իշխանքն յետին են՝ աշխարհին այնմ անհնար
է յառաջագէմ և անուանի լինիլ:

«Իսկ յազագս իմ դուք ամենեքեան գիտէք, զի ի հարցն իմոց ևս
տղայ մնացի. ոչ զվատաւկս նոցա որ առ Արեաց աշխարհն լեալ է՝
գիտեմ, և ոչ յանցման նոցա հաղորդ ինչ էի: Բայց մինչ ևս յանձինս
35 զգացի, և ձեզ Արեաց տեառնն արբանեկութեան արժանի եղէ՝ ի մտի
եղի առաջի Աստուծոյ և մարդկան՝ արդար մտօք տեառն և ձեզ ծա-
ռայութիւն առնել և արդար վատաւկս վատաւկել: Եւ որչափ ևս զլաւն
հոգայի և ի լաւ վատաւկան յաւելուի՝ և վատ անարժան իշխանքդ
Հայոց զինչպէտ բանաարկութիւնս առնէին, և դուք անքնին մտօք լսէիք
40 և ընդ իս չհայէիք ուղիղ. ածի զմտաւ, թէ զինչ արդեօք այլ հնար գոյր,

1 2. միտք և պիտու-
թիւնն... չի լինդրի

3 88. առ ճանաչող

5 2. ի պիտոզէ: Աս. ի պի-
տոզէ: Այսպ. լուս ԲԳՏ.

11 2. որար

12 88. Հոռոմի

17 2. զմտաւ ածել

17 ԲԳՏ. պարծիս

19 2. որպէս և

20 288. այսպէս

25 288. քաջք երեւէին

34 2. Հաղորդել չէի

39 88. ինքնին մտօք

40 2. ուղիղ

որով ես կարող լինէի զԱրեաց տեառն և զաւագացն զմիտսն ուղղել
 քնդ իս. եթէ գտանէի ինչ ոչ պարզեա՝ գոնեա լոկ աչօք ուղիղ հայէին
 քնդ իս, և շատ էր ինձ: Եւ իբր ի վաստակսն, զոր վաստակէի ըստ
 իմում գիտելոյ, թերութիւն ինչ ոչ տեսանէի, և առաւելս ինչ յաւելու
 5 և վաստակել չգտանէի հնարս, և զթշնամեացն բերանս ի բանսարկու-
 թենէ խնուլ ոչ կարէի, և տեառն և ձեր ականջք ի բաց էին ի լսել
 զստութիւն և չխորհել վասն իմ ուղղակի, և իբրև ոչ ինչ գտի պատճա-
 ռանս ծանր տրտմութեանն որ կրէր յանձին իմում ի սպառ, և փախչել
 յաշխարհէս չկարէի՝ խորհուրդ չար ի մտի արկի, և անձամբ զանձն
 10 սպանի. և երանի՛ր եթէ լոկ զմարմինս էր սպանեալ. այլ ես զհոգիս և
 զմարմինս ի միասին կորուսի: Քանզի ուրացայ զճշմարտութիւնս զոր
 գիտէի, թէ ստոյգ Աստուած՝ է արարիչ և տէր ամենայնի, և երկիր
 պագի ստութեան և մոլորութեան. զոր այսօր առաջի ձեր և առաջի
 ամենայն աշխարհիս խոստովանիմ, թէ ստութիւն է և աղտեղի խա-
 15 բէութիւն: Եւ յետ կործանմանն յորում կործանեցայ՝ մաշէի յերկիրդէ
 զամենայն օր, թէ գուցէ մեռանիցիմ սովին մեղօք և կորնչիցիմ զյաւի-
 տեանական կորուստն. կալեալ ի բոլին զոգի իմ՝ ի բաց մերժեցի զեր-
 կիրդ թագաւորաց, ընկեցեալ յանձնէ կոխեցի զուրացութեանն խիղճ և
 լուսաւորեցայ: Այսուհետե ուրախ եմ և պատրաստ հալածանաց,
 20 աղքատութեան, վշտի և մահուան. զի որում և զիպիմ քրիստոնէու-
 թեամբ՝ ուրախ եմ և անահ:

«Բայց դու զոր խօսիսդ՝ և արդարեւ կարես առնել, և հաւանի թա-
 գաւորն նուաճել զմեզ՝ և նախ քան զամենայն՝ զքրիստոնէութիւն
 շնորհէ աշխարհիս Հայոց, և զաղտեղի վաճառդ հատանէ յաշխարհէս
 25 մերմէ, զոր անպիտան և վատ մարդիկ գնեն ի ձէնջ խաբէութեամբ, և
 ընկալեալ ծաղր առնեն և զձեզ և զմօխիբն. և զմարդ ճանաչէք զլան
 և զանպիտան, և գործ խնդրէք յիւրաքանչիւր ումեքէ, և ոչ կատակա-
 բանութիւն. և ի գործ հայիք՝ տալ ըստ վաստակոց զհատուցումն, և ոչ
 ի կտէրանութեան խաբէութիւն. և կարէք գրել և կնքել, թէ ի մերմէ
 30 բռնութենէ եղև ձեր յանցումնդ, և ոչ ի ձեր ստահակելոյ և յանդգնու-
 թենէ, և թողուք. և զտոհմիկն առ տոհմիկս ունիք և զվատտոհմական
 առ անտոհմակս. և թէ այդպէս նուաճէք զմեզ՝ մեր բնիկ տեարք էք և
 հարցն մերոց և նախնեաց, և մեք ծառայութիւն առնեմք և հպատակ
 լինիմք: Ապա եթէ նոյնպէս զյետինսն առ լաւն ունիք և զլաւն յետս
 35 տանիք, և աղտեղի մեղաց վաճառէք զիշխանութիւն աշխարհիս, և ոչ
 ըստ իրաւանց հայել յարժանաւորսն և ի պիտանիսն տայք՝ մեք որ
 ապատամբեցաքն՝ ոչ եթէ գիտէաք, եթէ մեք Արեաց առաջի ինչ կարեմք
 կալ, զի և զմեր տառապանացս ոյժ գիտեմք և զԱրեաց այնպիսի մեծ և
 անհամար գնդի և ուժոյ զսաստկութիւն. բայց միայն զմեռանիւն եղաք
 40 առաջի, և նմին պատրաստ եմք. և առաւել ես ուրախ եմք, զի զանուանի

2 2. պարզե
 4 88. Թերութիւն ոչ
 տեսանէի
 8 2. ծաղրատրամուլեանն
 10 88. երանի թէ

16 Աս. կորնչիցեմ
 21 2. և անմահ
 26 88. ծաղր առնեն զձեզ
 27 2. յումեքէ
 27 ԲԳՏ. ումեքէ, ոչ կա-

տակաբանութիւն
 28 ԳՏ. զհատուցումն, ոչ ի
 լիտեբանութեան
 37 2. առաջի չկարեմք կալ
 39 2. զանհամար

և զլաւ մահ միտանիմք քրիստոնէութեամբ, քան թէ ուրացութեամբ
գնեի զանցաւոր փառս, և զյաւիտենից կորուստն ժառանգել:»

- Հ.Ձ. Եւ մինչդեռ Միհրան և զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան
զայսպիսի բանս ընդ միմեանս խօսէին՝ յանկարծակի զեսպան հասանէր
5 ի դրանէ և ստիպով զՄիհրան ի դուռն կոչէին: Եւ նորա չուեալ ամե-
նայն բազմութեամբն գնայր ճեպով ի դուռն, առեալ ընդ իւր զկապեալն
Հրահատ և զերանելին Յազդ և զայլ կապեալսն: Զորոց զհետ երթայր
տրտմութեամբ և բազում փութով սիրելի եղբայր նորուն, տէրն Շիրա-
կայ Ներսէս, արամբք ընտրելովք, որոց տեսեալ զանհնարին անսպառ
10 ողբումն Ներսէսի, սիրով խանդաղատեալ, զբարիս նոցա յիշելով՝
երթային ընդ նմա: Որոյ յօրէ ունելոյ զՀրահատն Պարսկացն՝ ոչ էր
եղբօր նորա Ներսէսի տեառն Շիրակայ զաղարեալ ի լաւոյ, և ոչ էր
հանդուցեալ ի վերայ անկողնոյ, և ոչ ճաշակեալ հաց առանց արտաս-
ուաց. այլ և զոր ճաշակէին՝ առ չարի դառնացեալ լինէր բերան նորա:
15 Եւ երթայր զհետ գնդին Պարսկաց, ածելով զմտաւ, թէ թ գիտէ, լրտեսեալ
ուրեք ի գատագոյն թևի գնդին՝ անկեալ ի վերայ կարասցէ գնա
զերծուցանել. և կամ թէ ոչ՝ գոնեայ ես զիպեալ մահու՝ հանգեայց յան-
մխիթար տրտմութենէս: Եւ երթեալ բազում անգամ օթս զհետ, և ոչ ինչ
կարացեալ գտանել հնարս, և մերձեալք որպէս թէ օթեանաւ միով
20 ի սուրբ տեղի տան նահատակին Գրիգորի ի գեօղն որ անուանեալ կոչի
Բագաւան, և տեսեալ Կամսարականին Ներսէսի գտեղին նահատակին
Գրիգորի, և յիշելով գտրտմակցութիւն սրբոց ընդ վշտացեալս, և զհա-
մարձակութիւն սրբոյ առն Գրիգորի առ Աստուած՝ ձայն սաստիկ
բարբառոյ հանդերձ արտասուօք արձակեալ առ այրն Աստուծոյ՝ աղա-
25 զակեաց ասելով. «Տէր Գրիգոր, որ զսաստիկ մէզ ամբարշտութեանն
մեղաց մերոց մերժեալ փարատեցեր յաշխարհէս Հայոց, փարատեան և
զիմ սաստիկ մէզս տրտմութեանս ի սրտէս, և շնորհեան ինձ զանձկալի
զեղբայրն իմ տեսանել առողջ առ իս. քանզի հնարաւոր է Աստուծոյ
ամենայն, և զքո խնդիր քաջ ախորժելով կամի լսել և կատարէ»: Եւ
30 այսպէս մեծաձայն բարբառով և ողբալով աղաղակեաց Կամսարականն
Ներսէս առ այրն Աստուծոյ Գրիգորիոս. ոչ թէ բերանով բարբառէր,
այլ սրտիւն աղաղակէր: Եւ նորա լուեալ վաղվաղակի ասաց ցՔրիստոս.
և փրկչին Աստուծոյ անդ և անդ հանեալ զկապեալն Հրահատ ի
շրջափակ զգուշութենէ պահապանացն, արձակէր խաղաղութեամբ առ
35 սիրելի եղբայրն իւր և յաշխարհ:

Յայնժամ տեսեալ զաներկիւղապէս և զքաջաբար ելս Կամսարա-
կանին Հրահատայ՝ զօրազլինն Արեաց Միհրանայ և այլ աւագանւոյն
որ ընդ նմա էին՝ հրաման տային ածել զերանելի սեպուհն Սիւնեաց
զՅազդ ի նմին աւուր զառաջեաւ իւրեանց: Եւ սկսան սաստիւ խօսել

2 2. անցաւոր
6 88. բազմութեամբ ճե-
պով
11 2. զհրահատն
17 2. հանգեայց
20 Թերեւս ի սուրբ տեղի

մատրան
20 88. յի՛մ ի գեօղն որ ան-
ուանեալ կոչի... գտե-
ղին նահատակին Գրե-
գօրի (80դ 22)
25 2. որ զսաստիկ ամբա-

բշտութիւն մեղաց մէզ
մերժեալ
26 2. փարատեայ
27 2. շնորհեայ ինձ զանձ-
կալի
39 88. յի՛մ սաստիւ

ընդ նմա և պատուհասել. «Ոչ է, ասեն, հնար կեալ մարդոյ, որ բազում
 փնասս և չարիս առ իւր իսկ նմանի մարդիկ գործեալ իցէ, թող թէ առ
 տէրն Արեայ, որ աստուածաման է և իշխանութիւն ունի ի վերայ
 ամենայն մարդոյ սպանանել և կեցուցանել: Արդ՝ զփնասակարն Հրահատ
 5 և զարժանին բազում մահուց, զոր ըստ նորա չար գործոցն պաշարեալ
 մեծ փառացն արքայից արքայի՜ ետ ի ձեռս մեր, զոր և մեք թէպէտ և
 խնայել կամեցաք և ապրեցուցանել, սակայն իւր մահապարտութեան
 գործոցն որսացեալ զայրն՝ չետուն լինել նմա արժանի թողութեան,
 այլ վաղ և կամ անապան կորուսանեն զնա. քանզի ի մեծ և ի հզօր
 10 իշխանէ որ փախուցեալ՝ հազիւ կարէ զանձն թաքուցանել, թող թէ
 փախուցեալն յաստուածոցն մեր կարէ թաքչել և ապրել: Արդ՝ և զու
 ընկեր նորին չար գործովք մահապարտութեամբ՝ ոչ իւրք կարես գտանել
 հնարս փրկութեան անձինդ և ապրել, բայց թէ ապաւինեալ ի կրակ՝
 պագանիցես երկիր արեգական, և նոցա բարեխօսութեամբ գտանիցես
 15 թողութիւն ի թագաւորէն, և կեցցես: Եւ մեք խնայելով ի քեզ՝ տամք
 զայսպիսի խրատ քեզ. վասն զի կամիմք զկեանս քո և ոչ մեռանել»: Ի
 սոյն միտս յօժարեցուցեալ զրգոէր բազում անգամ պատգամաւորօք և
 թղթովք, էր երբէք և յորժամ ինքն առ աւագն Պարսից լինէր ի
 բանակի, անօրէն իշխանն Սիւնի Գլխոն, ի վերայ երանելի Սիւնւոյն
 20 սեպհին Յազդայ, իբրև զչարկամ և զնախանձոտ եղբարց, և ոչ զի
 ուրացեալ ապրեցի, այլ զի ուրացութեամբ մեռցի վատանուն:

Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս երանելւոյն Յազդայ ի Մհրանայ
 և յայլ ամենայն աւագանւոյն Պարսից, ծանուցեալ զկամս և զխորհուրդս
 զանօրէն զեղբարց նոյն իւրոյ Գլխոնի՝ պատասխանի տուեալ ասաց,
 25 թէ «Զժամանակաւոր զմարմնոյ կեանսս թէ վաճառէր որ, և հասանէր
 ինձ գնել և կեալ, յաղագս ցաւոց մարմնոյ և սիրոյ կենցաղոյս՝ տայի
 արգեօք զամենայն ինչ ըստ աղքատութեան իմոյ գիւտի և գնէի. բայց
 զյաւիտենից պատուհասն և զանշէջ գեհնինն սպառնալիսն գնել ընդ
 կարասւոյ՝ յոյժ անմտութիւն է. մանաւանդ զի անյայտ է երեւումն
 30 վաճառուն. քանզի ոչ որ զիտէ զկեալն իւր, զհեղին և զմօտեալն ի
 դուրս. գուցէ գնեալ խնդայցէ, և ի վաղիւն վախճանեալ յուղարկիցի
 ի խաւարն արտաքին: Այլ զայսպիսի աղտեղի և կորստական վաճառ, թէ
 ուրացեալ էր իմ, ընդէ՞ր այժմ՝ գնէի զզա վասն կելոյ, այլ վաղ իսկ
 առնուի հանդերձ փառօք և մեծամեծ պատուովք. այլ զայս ընտրեցի
 35 յորում եմս, և զսոյն համարեալ լաւ և պատուական՝ ասէ, ուրախ եմ
 և խնդամ վախճանել քրիստոնէութեամբ, քան թէ զհազար հազարս
 ամաց կեալ ուրացութեամբ, և յաւիտենից անվախճան պատուհասին
 լինել ժառանգաւոր»:

Եւ լուեալ զայսպիսի բանս անօրէն զատաւորացն ի սրբոյն Յազ-
 40 դայ՝ սրով կտրել զգլուխ երանելւոյն հրամայեցին, մերձ ի տեղի սուրբ

2 ՁԱ. մարդիկը
 10 Ա. թաքուցանել
 14 Ձ. գտանես
 19 ՏՏ. Սիւնոյն
 20 ԳՏ. Յազդայ

22 ՏՏ. շաք յամախ երա-
 նելուն. աւագանոյն
 25 Ա. հանէր ինձ գնել.
 2. հանէր գնել ինձ
 26 ՏՏ. յաւայ

35 ՏՏ. լաւ պատուական
 36 Ձ. զհազար հազար
 40 Ձ. կտրեալ

- մատրանն առաքելանման նահատակին սրբոյն Գրիգորի, ի գեօղն որ
կոչի Բագաւան, ի նահանգին Բագրեանդայ, ի լանջաւորման լերինն որ
անուանի Նպատ. մօտ ի սուրբ տեղի մատրանն որպէս երկու քարըն-
կեցօք: Եւ կատարեալ սրբոյ Սիւնի սեպհին Յազգայ զընթացս նահա-
5 տակութեան իւրոյ յամսեանն հոռի, որ օր վիշտասան էր ամսոյն, և
ամփոփեալ նշխարք նորա եղան անդէն ի սուրբ մատրանն Գրիգորի:
- Հի. եւ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան չուեալ գայր
հասանէր յԱյրարատ գաւառ, և կատարեալ զուխտ պատարագաց ի Վա-
ղարշապատ քաղաքին, հանդերձ ընդ իւր ուխտապահ նախարարօքն և
10 այլ զօրօքն Հայոց, ի տանն Աստուծոյ և ի վկայարանս նահատակեալ
կուսանացն, զուխտս պատարագաց և զսովորական նուէրս ընծայիցն
Աստուծոյ. և նախ հոգացեալ զաղքատաց դարմանս՝ ապա մեծաւ ցըն-
ծութեամբ ուրախանային և ինքեանք, փառաւորելով զԱստուած: Եւ
չուեալք անտի երթեալք հանգչէին ի բնական ոստանին Հայոց ի Դուռնի,
15 մինչ զաւուրս ցրտաշունչ ձմերայնոյն սառնամանեացն անցուցանէին:
- Եւ մինչդեռ կամէին հանգչել առ սակաւ մի և ոգի առնուլ յաշ-
խատութենէն՝ գային յանկարծակի ի կողմանց Վրաց արք զԻւազգեցիկք
և խելաշուրջք, խօսելով բանս սուտս և տեսիլս խաբէութեան, զոր ոչ
էր տեսել, ի կործանումն և յերկառակութիւն զօրաց նորին՝ առ
20 զօրավարին Հայոց Վահանայ յոստանին. և ասէին ցամնեսեան, թէ
«Ողջ են և կենդանի սքանչելի ասպետն Սահակ և քաջ սեպուհն Մամի-
կոնեան Վասակ. և զմեզ յղեցին առ ձեզ, թէ «Ի փախչելն ձեր ի կուռոյն
Վրաց» մնացաք մեք ի կուռատեղն, խոցեալք կարէվէրք. և ըստ Աստուծոյ
ազդեցութեանն, ի սաստկութենէ և ի կարեւոր վիրացն, զոր ունէաք
25 ի մարմնի մերում՝ մերթ ի սող և մերթ անձնքարշուծեամբ հասաք
առ միմեանս, և հոլովեալք անկաք ի խիստ թաւուտ թուփս դժնկաց.
և կացեալ ի վերայ մեր ըստ Աստուծոյ ցուցակութեանն առն միոյ
քահանայի հոգևորի ի Տեղացն անապատէ, և ի նմին ժամու բարձեալ
ի մէնջ զմի մի ըստ անձին՝ տարաւ հեռի ի տեղեացն որպէս պարսկաւ
30 միով հրասախաջափաւ. չև ևս զիտելով, թէ ո՞րք իցեմք և կամ յորմէ
գաւառէ, այլ ըստ առաքինութեան իւրոյ՝ իբրև զարս յաղագս Աստու-
ծոյ վիրաւորեալս՝ ապրեցուցանել զմեզ կամեցեալ, և կամ զխպեալս
վախճանի՝ ամփոփել զոսկերս մեր յօգուտ հոգւոյ իւրոյ տենչացեալ. և
ապա որպէս յանկասկած տեղի հեռացուցեալ զմեզ ի տեղւոյն առն՝ և
35 լինէր անհոգացեալ: Երթեալ աջնուհետև ի վանկունսն իւր՝ բերէր մեզ
կերակուր ինչ դուղնաքեայ և ջուր, ածեալ ընդ իւր և մանուկ մի միւս
ևս այլ, և մատուցեալ մեզ աղաչէր ճաշակել. և մեր ընկալեալ ըստ
կարի զկերակուրն ի ձեռանէ սրբոյն ջամբելով՝ զօրացաք սակաւ մի:

1 2. մատրանին

1 2. սրբւոյն

8 2. յարայրատ

11 88. ընծայիցն իւր. և

15 88. ձմերայնոյն

17 2. զԻւազգեցիկ

24 ԳՏ. ունեաք

25 88. ի յանձն քարշու-

Թեամբ

26 88. Հոլովեալ

26 2. խիստի ո՛ն յեռոյ ա-
ւելացրած

26 Թուխի մասին ԲԳՏ.

ուռին ծանօթ. «Այլ օր.
տեղիւ»:

26 88. գժնեղաց: 2. գը-

Ժընկաց

29 88. լիք ի տեղեացն

30 2. Հրասախաջափաւ: 88.
Հրասախաջափաւ

30 88. ո՞վ ոք

34 2. ապայ

34 2. Հեռացուցանել

- Եւ նորա գիտացեալ, թէ սակաւ մի բերեալ ոգի բացաք զաչս՝ սկսաւ նա այնուհետեւ հարցանել զմեզ, թէ ուստի՞ էք և կամ յորմէ՞ գաւառէ. քանզի ձեզ ձեր և կերպարան ազատս կարծեցուցանէ զձեզ: Եւ մեր զառաքինութիւն զառնն տեսեալ՝ զստոյգ իսկ ինչ պատմեալ ասացաք
- 5 նմա զմէնջ յանուանէ. և նորա լուեալ՝ ետ փառս Աստուծոյ. և թողեալ առ մեզ զմանուկն, դնայր ի մէնջ ի վանկունսն իւր: Եւ ի միւսում ևս գիշերին ածեալ գրաստ, միւս ևս այլ մանկամբ՝ հանէին զմեզ ի գրաստն, և օժանդակելով մեզ երեքեան տանէին յանապատն, ուր ինքեանք բնակեալ էին. և թագուցեալ զմեզ անդ առ իւր աւուրս բազումս՝
- 10 բժշկեալ ողջացաք զօրութեամբն Աստուծոյ: Եւ որպէս սովորութիւն է հակառակորդ զիւրին՝ շնչեալ յականջս ոմանց աստուածատեաց մարդոց՝ որսալ զմեզ սկսեալ ևս անձանձրոյթ և կամին սպանանել, և անձանց փառս գտանել ի Պարսկաց և պատիւս: Եւ սուրբ վանականս ընդ բազում անապատ տեղիս և ընդ բազում խորածորս քարանձաւաց շրջեցուցանէ
- 15 զմեզ ի ծածուկ. բայց ածել այդր առ ձեզ երկնչի. գուցէ, ասէ, քննեալ ուրուք զհետս՝ գտանիցէ զմեզ և սպանանիցէ: Բայց արդ՝ փութացարուք արձակել այտի գունդ սաստիկ և զօրագլուխ հաւատարիմ, և տանել զմեզ առ ձեզ, որպէս զի հասեալք առ ձեզ՝ լիցուք ի միասին վրէժխնդիրք հաւատոցն ճշմարտութեան»:
- 20 Եւ լուեալ զայսպիսի սատանայական խօսս արանց անմտաց՝ իսկոյն հաւատացեալ ասէին, թէ «Արդ փութալ ևեթ պիտի. զի յորժամ նոքա ողջամբ ի Հայս գան, և Պարսիկք զայն լսեն, թէ արգարեւ նոքա ողջ են՝ խորտակին ամենայն զօրութիւնք նոցա, և լքանին: Այլ մանաւանդ յորժամ յականջս կանանց ևս եհաս րան արանցն իւրեանց, և լուան թէ
- 25 ողջ են, — քանզի և զխօսս անգամ ի գիշերի զառն և զկնոջ խօսէին նշանաւ զիւրազգեցիկ արքն և հաւատալի առնէին,— չառնէին այնուհետեւ դուլ կանայքն ի տուէ և ի գիշերի, ըստ սայթաք և անհաստատ բնութեան կանանց, այլ գրգռէին զսիրելիս իւրեանց և զազգականս, զդայեակս նոցա և զծառայս՝ փութալ ձեպել հասանել վաղվաղակի և ածել զնոսա:
- 30 Եւ զայս ամենայն բանս զիւրազգեցիկ արանցն եկելոյ ի Վրաց, և զկամս և զհաւանութիւն բազում արանցն ի Հայ մարդկանէ, ևս առաւել զանդլութիւն կանանց և զճեպս և զանժուժկալութիւն, որ նման բոցոյ տոչորէին ի խորհուրդս նոցա, և ոչ ոք զօրէր ցածուցանել, լուեալ ամենիմաստի և զգայուն մտաց Մամիկոնեանն Վահանայ զօրավարին
- 35 Հայոց՝ ասէր. «Այդ բանք և խորհուրդք՝ արանց վատախորհրդաց են և որք հարաչար են իմաստիւք: Բանզի գիտացեալ զեկս պարսիկ գումար-

1 2. սակայն այնուհետեւ
2 ՁԱՏ. և հարցանել
3 ՏՏ. ձեւ ձեր և կերպարանս: 2. ձեզ ձեր և կերպարանս
4 2. զստոյգ իսկ ինձ
8 ԳՏ. օժանդակելով զմեզ
9 ՏՏ. Թագուցեալ զմեզ առ իւր
11 ՏՏ. շնչել

11 2. մարդոյ
14 2. շրջեցուցանէր
15 2. քննել
17 ՏՏ. այդի
23 ՁԱՏ. խորտակի
27 ՁԱՏ. և կամ ի գիշերի
31 ՏՏ. զհաւանութիւնս
33 2. ցածուցանել ից յեսոյ ունի. սրոց աղօթութիւնն ողորմեք ինքստոս

վարդան վարդապետի ծնողացն և ինձ մեզապարտ զբեզոր գրչիս և ձեզ ամէն:
34 ՁԱՏ. ամէնիմաստի
36 ՁԱՏ. գումարտակի զառնան ի յերկրս: Եյսպ. լուս ուղղագր. ԲԳՏ.

- տակի գարնանի յերկիրս Հայոց՝ խորհեալ իմացան զայլ, թէ քայքայել կարեմք և պառակտել զծողովունն զօրաց Հայոց որ յոստանին էին, և այսր և անդր ցրուել. ապա թէ կարի սակաւ գունդ կայ ի Պարսից՝ թէպէտ և ձերբակալ արարեալ կորուսանեն զնոսա: Այլ թէ ընդդէմ
- 5 ոմանց բանքս իմ ոչ թուին՝ ես աշխարհակորուստ արանցն ողջ ոչ տայի գնալ յաշխարհէս Հայոց: Վասն զի զերանելի զեղբօրն իմոյ զնահատակութիւն յաւուր կատարման իւրոյ, և յառաջ քան զպսակելն նորա տեսի զպսակն. և նախ քան զվախճանն՝ ցուցաւ ինձ գոյնն և կերպարան բանակի այնր և զօրու, յոր բանակ նախադնելոց և վերա-
- 10 նալոց էր. քանզի վաղագոյն քան զյարձակելն մեր և հասանելն առ միմեանս՝ լուսաւորեցան երեսք նորա լուսով, զորոյ գնմանութիւն լուսոյն ոչ կարեմ ասել. և զարմացեալ ընդ նորա տեսիլն՝ կամեցայ միւսանգամ հայել ընդ նա, և յեա առաւել ճառագայթարձակ լուսոյ երեսացն զարհուրեալ՝ ոչ ես կարացի հայել: Որ թուի թէ և այլոց
- 15 երևեցաւ նոյն տեսիլ սքանչելութեան գունոյ նորա ի ժամուն. և ես անդէն և անդ գիտացի, թէ նա առաւ յինէն և յայլ զօրս խառնեցաւ, որոյ զօրաց այն կերպարան է և լուսաւորութիւն: Եւ ես ասեմ, թէ գնա մի՛ խնդրէք և վասն ասպետի մի՛ աշխատիք: Ապա թէ որպէս զորդիս մարգարէիցն կամիք թարթափել յընդունայնս, որք զեղիայն խնդրէին
- 20 ապշեալք, որոց բողբէր Եղիշայ՝ Հաշխատել, և չլսէին՝ դառնայք ամօթով նոյնպէս և գուր, որպէս և նոքա դարձան ամօթալից և ունայնք: Բայց զի մի՛ երևեցայց ումեք բարենախանձ՝ առաջի ձեր ևն արք զօրուդ Հայոց և նախարարդ. և որ ոք կամի երթալ՝ Հարգելում. բայց յիշեալիք և գիտասլիք, թէ որքան կորուստ յանօգուտ երթիցդ յազդոցիկ հասանէ
- 25 աշխարհիս Հայոց»:

- Յայնժամ հաւանեցուցեալ անխորհուրդ և թեթեամիտ մարդոց, և մանաւանդ կանանց նահատակելոցն և նոցունց ընտանեաց և դայիկաց, զսեպունհն Մամիկոնէից զՄուշեղ՝ բազում այլընտիր գնդաւ արձակէին ընդ արսն շաղաւաշուրթս և խաբեբայս յիրս անօգուտս և ի ճանապարհս
- 30 զոր ոչ գիտէին: Որոց տարեալ զնոսա ի սահմանս Վրաց՝ յածեցուցանէին զկնի սատանայի, որոյ և ինքեանք արբանեկեալք իսկ էին. և բազում պատրոզական կարկատելով պատճառս՝ ասէին ցնոսա. «Փախուցեալք ի սպանողացն՝ ի թաքստոց էին, փոփոխելով յայլ և այլ խորածորս քարանձաւաց և ի ծառախիտ կատարս բարձր լերանց»: Եւ այսպէս ի
- 35 բազում աւուրս խելացնորեցուցեալ յածեցուցանէին զսեպունհն Մամիկոնէից զՄուշեղ և զգունդն որ ընդ նմա, մինչև ցվախճանել ցրտաշունչ հողմոց ձմերանոյն սառնամանեաց:

ՀԸ. Եւ եկեալ ժամանակ ծաղկոցաց գարնանոյն օգոյն շնչմանց, աւետաւոր ջերմութեանց մերկոցն չքաւորաց՝ եկեալ հասանէր յանկար-

1 2. խորհել: Թերեւս խոր-

հեալ իմացան զայս

5 ԳՏ. բանքս իմ թուին

7 2. զպսակելն, է՛ն փր-
ուածի վրայ 88. զպսա-
կելն

14 ԱՏ. և թուի թէ այլոց:

ԲԳՏ. Եւ թուի թէ և

այլոց

16 2. նայ առաւ

22 ԳՏ. չի՛ դի

29 2. շաղաւաշուրթս՝ի

ւա՛ն վերելից գրուած

31 ԱՏ. արբանեկեայք: ԲԳՏ.

որդդագրեղ ևն այսպիս:

Այսպիս եւ 2.

37 88. ձմերայնոյն

38 2. օղւոյն

- ծակի յերկիրս Հայոց Զառմիհր Հազարաւուխտ, սաստիկ և բազում
այրենաիր զօրօք. դիմեալ անցանէր ստիպով ընդ կամուրջ գետոյն
Երասխայ, և ի գիւղաքաղաքին որ կոչի Արտաշատ՝ բանակէր այն օր:
Քանզի զգացուցեալ էր նմա քաջ տեղեկութեամբ ուխտանենգացն յաշ-
5 խարհէս Հայոց՝ գերթն կիսոյ գնդին Հայոց ի Վիրս, և թէ սպարապետն
Հայոց Վահան Մամիկոնեան լոկ թուով նախարարօք և սակաւ այրու-
ծիով ի յոստանիդ. «Յորոց վերայ հասեալ քո այսչափ ընտիր բազմու-
թեամբ, թէպէտ և եղեալ նոցա զանձինս ի մահ, չկարիցես առնել
ձերբակալս այդչափ բազմութեամբ այրուծիոյ՝ այլ երեքլինակի և չորեք-
10 կնակի պատեալ պաշարեալ գնոսա՝ հանես ընդ սուր զամենեսեան. և
կատարեալ տանիս ի գլուխ գիրս գործոյս աշխատութեան, և դու
պատուեալ փառաւորիս ի թագաւորէն, և մեք հանգչիմք յերեւոզին
աշխատութենէս յայսմանէ»: Եւ լուեալ զայսպիսի բանս Հազարաւուխտոյ
և այլ աւագացն որ ընդ նմայն էին՝ առաւել ևս ուրախանային, և ճեպով
15 ի վաղիւն դիմէր ի վերայ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի և
զօրացն որ ընդ նմայն էին ի ժամուն: Եւ հասեալք մօտ ի քաղաքն
Դուին՝ յօրինէր Հազարաւուխտ զճակատն ըստ օրինի գործոյ պատե-
րազմին, և կարգեալ զոսպմն ի միջոցէ մայրւոյն, որում Սոսրովակեւրան
ասեն՝ անցուցանէր ի վերայ դաստակերտին, մինչև ի լեռնակողմն
20 զոր Զովէժն կոչեն:

- Եւ տեսեալ սպարապետին Հայոց Վահանայ զայսչափ բազմութիւն
զօրացն Պարսից, և այլ նախարարացն Հայոց որ ընդ նմա էին, և այլ
ռամիկ այրուծիոյն Հայոց, թէպէտ և զանրնդդիմակայ չափաւորութիւն
իւրեանց գիտէին, տեսանելով ծովացեալ գնդաւն Պարսից զամենայն
25 զաշտն առհասարակ՝ այլ սակայն և ոչ կարի զարհուրեալք փախչել
փութային. այլ ըստ բաւականի զօրուն իւրեանց բաժանեալ ի մի մի
և յերկուս նախարարս՝ յարձակէին ի վերայ: Եւ առեալ քաջասրտաբար
մասն ի գնդէն Պարսից՝ բազում արս ընտիրս դիաթաւալ յերկիր կոր-
ծանէին, և իւրեանց դարձուցեալ զերասանակս երկվարացն՝ գնացին
30 ի բաց քաջարար: Վասն զի և քաջարար փախուստ առն հզօրի՝ սաստիկ
ահ երկիրդի գուշակէ առ միւսանգամ գործ թշնամեացն գնդի. որ եղեալ
առ յապա երեւցաւ բազմաց, և ճաշակեալ առին զհամ և զարմացան.
մանաւանդ առաւել էր քան զայլսն. զոր և գիտաց քաջագոյն սնապարծ
իշխանն Սիւնեաց Գդիհոն:

- 35 Բայց անդէն ի տեղոջն որք ընտրեցին կամաւոր յօժարութեամբ
զմահ անձանց և նահատակեցան՝ երկուք արք ի նախարարացն Հայոց
կոռեալք լաւաբար, և զքաջութիւն գործոյ ցուցեալ՝ երանելին Որդի
ի տոհմէն Դիմաքսեանից, և երանելին Քաջաջ ի տոհմէն Սահառունեաց,
եղեալ զանձինս ի վերայ ուխտին սրբոյ՝ պսակեցան: Անդ չարաշար
40 խոցոտին և փախչին զօրքն Պարսից: Եւ զսուրբ հայրապետն Հայոց տէր

1 88. չի՛ Հայոց

2 2. գեաւոյն

3 2. ի գիւղաքաղաքին

18 2. և կարգել

19 2. դասակերտին

25 2. զաշտն

33 «Թուի հասուած ինչ րա-
նիպակաս»: (Ծան. ԲԳՏ.)39 «Անդ չարաշար խոցո-
տին և փախչին զօրքն»

Պարսից» քուռմ k ան-
հարագոս յաւելում:
Մրս մասին ԲԳՏ. ունի
ծանօթ. «Այսպիս անյա-
րիր դիւ սոս տունս այս»

Յոհանն Ընկեցեալ ի ձիոյն՝ թողին կիսամահ: Վասն զի այնպէս ճեպով հասուցին սաղրիչքն անօրէնութեանն զՀաղարաւուխտ ի վերայ Հայոց, զի և ոչ աւուրբ միով յառաջ ժամանեցին խոյս տալ ի քաղաքէն և անձին հոգալ, և ոչ ինքն կաթողիկոսն Յոհանն: Այլ ամենազօր գթու-

5 թիւն Փրկչին Քրիստոսի ողորմեալ խնայեաց յուխտասէր հօտն իւր, և ածեալ ողջ զհայրն սուրբ՝ եցոյց խաղաղութեամբ ժողովրդեան իւրում և ուրախացոյց:

Եւ ի նմին աւուր, յետ վճարելոյ գործոյ պատերազմին, գայր հասանէր սեպուհն Մամիկոնէից Մուշեղ հանգերձ այրուծիւնն որ էին

10 ընդ նմա. և իբրեւ ոչ ինչ ժամանեալ յանբաւկ գործոյ պատերազմին պիտոյից՝ դարձեալ ընդ այլ փախստէիցն գնային ի բաց:

Հ/Թ. Եւ այսպէս ցրուեալ այսր և անդր զօրքն Հայոց իւրաքանչիւր սփռէին: Եւ գնայր զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան ինքն և նախարարքն Հայոց որք ընդ նմա էին, հանդերձ իւրաքանչիւր ուրուք

15 զայեկօք և սիրելի ծառայիւք, ուշ եղեալ երթալ զաղարեւ առ վայր մի յամուր տեղիս սահմանացն Խաղտեաց, ոգի առնուլ և հանգչել առ վայր մի, և մնալ յուսով և սպասել փրկութեան Տեառն: Զորոց զկնի հետամտեալ ճեպով անհանգիստն Հաղարաւուխտ՝ երթայր զիմեալ ամենայն զօրքն հանդերձ. և զբազում տեղիս ամրոցացն Հայոց ընդ

20 երթալն առեալ հարկանէր, քակէր աւերէր և անցանէր. և զբազումս կոտորեալ՝ հանէր արեանց ճապաղիս. խնդրէր հնարս, փքալով մեծամեծս, կամ առնել ձերբակալս զբաջ Մամիկոնեանն Վահան և կամ սպանանել պատերազմաւ, և ապա հանգչել:

Եւ երթեալ յՈքաղոն՝ բանակէր մօտ ի գեօղն, որում անուն էր

25 միւռնն Գիւղիկ և միւստնն Վարդաշէն. և բանակեալ անդ զօրն զայն՝ լսէր ի վաղիւն, թէ Մամիկոնեանն Վահան մօտ է ի նա ի Վարայրվաւոյն ի Հոռոմ տան, ի գաւառին որ կոչի Շաղագոմ: Եւ կարծեցեալ անդ լինել զիմաստախորհուրդ Մամիկոնեանն յանհօգս, որպէս ի Հոռոմ տուն անկեալ՝ պնդեալ յանկասկածս զցայդ ի տեղին՝ տեղեակ առաջնորդօք

30 հասանէր ընդ առաւօտուն ծագել: Եւ գտեալ անդ բազմութիւն այլ մարդկան, ընդ որս զիպեցան և կանայք երկուց Կամսարականացն, տեառնն Շիրակայ Ներսէի և Հրահատայ, յորոց վերայ անկեալ յանդգաստս զօրացն Պարսից՝ զբազումս ի ռամիկ մարդկանէն Հայոց սպանանէին. և զկանայս երկուց Կամսարականացն եղբարց, զՆերսէի և

35 զՀրահատայ, բմբռնեալ տանէին ի բանակն Պարսից:

Բայց զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի և այլ ումեք ի նախարարացն որք ընդ նմայն էին, ոչ պատահեալ՝ դառնայր ոչ ևս քաջ զիւրարտութեամբ, յաղագս ոչ կատարելոյ խնդրոյն՝ որում հասանելն ցանկայր, և վրիպեցաւ: Ստուգեալ վասն կանանցն Կամսարականաց, թէ արգարեւ նոցա կանայքն են՝ զուարճացեալ ուրախանայր

40 ընդ միտս իւր. խորհելով այսպէս, թէ արդ նոքօք հաստատ կարեմ որ-

9 ՁԱՏ. որք էին

10 ՁԱՏ. յանբաւ: Այսպ.

լոս ուղղագր. ԲԳՏ.

12 ԲԳՏ. լիք այսպէս

12 2. անոր... յիւրաքան-

չիւր

24 2. որում անուն է

25 ՁԱՏ. գիւղիկ

26 2. ի վար այր վարոյն:

ԳՏ. ի նա Վարայրվարոյն

28 ՏՏ. ի Հոռոմ տան

29 2. պնդել

սալ և ըմբռնեմ զՎահան. քանզի նորա են նորա սիրտ և հաւաստապէս
միանձնապէս միութիւն. և թէ քակտեալ նորա ի նմանէ լինին գամ մի,
և նա միայն մնայ առանց այն արանց՝ կամ նուաճեալ հնազանդի մեզ,
որպէս և կամիմք, և կամ փախուցեալ յօտար երկիր՝ կորնչի միայն
5 առանձինն: Բայց զկանայս նոցա, երկուց Կամսարականացն, հրամայէր
լստ օրինացն քրիստոնէիցն, որպէս լուեալ էր հաստատապէս, պահել
սրբութեամբ և ամենայն զգուշութեամբ: Եւ ինքն չուեալ յՈքաղայ՝
իջանէր ի գաւառն Բասեան և բանակէր մօտ ի գեօղն որ անուանի Դու,
ի գաշտին աղբերականց, զոր Արծաթաղբերան կոչեն: Եւ կացեալ անդ
10 օր մի՝ գեսպան ի գրանէ հասանէր առ նա հրովարտակաւ. յորում գրեալ
էր թագաւորին Պեղոյի՝ տալ գիտել նոցա զիւր ամենայն Արեաց ուժով
ի վերայ Հեփթաղին զգիմեցումն. և նմա հրամայէր երթալ ի Վիրս,
և զթագաւորն Վրաց զՎախթանգ կամ ունել և կամ սպանանել և կամ
ի բաց փախուցանել յաշխարհէն, և զՇապուհն ի Միհրան տոմէն անդէն
15 յաշխարհին Հայոց թողուլ գնդաւ մարզպան:

Զ. Եւ Հազարաւուխտոյ ընկալեալ զհրովարտակն, և լուեալ զհրա-
ման թագաւորին՝ թողոյր աստէն զՇապուհն պարսիկ այլուձիով,
այլընտիր գնդաւ, զտէրն Սիւնեաց զԳիւրհոն առ նմա ամենայն գաւառին
Սիւնեաց գնդաւ, և ինքն փութով գնայր ի Վիրս: Եւ երթեալ անդ՝
20 ժողովէր առ ինքն զուխտանենդաց գասս, որոց նենգեալ թագաւորին
Վախթանգայ և երգման Աւետարանին ստեալ՝ առ Հազարաւուխտ գային.
Ժողովէին առ նա և այնք ևս որք ընդ արքայից արքայի միարանու-
թեամբ էին: Եւ նա ումնմն թագաւորութիւն խոստանայր, և ումնմն
գահ և պատիւ և պարգև բազում, և այլոց բազմաց զպէտս իւրաքան-
25 չիւր, և միարանեցուցեալ զշատս յաշխարհէն Վրաց՝ գունդ կազմէր: Եւ
գայն տեսեալ թագաւորին Վախթանգայ, թէ իւրոցն ստեալ՝ թողին գնա
և գնացին առ Հազարաւուխտ, և Հայք դեռ ևս ինքեանք անձեռնհաս են
և վտանգեալք՝ խոյս տուեալ յաշխարհէն Վրաց՝ ի կողմանս Եգիւր
աշխարհին հասանէր առ վայր մի:

Իսկ Շապհոյ տարեալ զկանայս Կամսարականացն յամուր բերդն
Բասենոյ, զոր Բողբերդն կոչեն՝ անդ թողոյր. և յանձն արարեալ
Յրդատ-Վշնասպայ բերդակալի զկանայս Կամսարականաց՝ պատուիրէր
նմա բազում զգուշութեամբ պահել ըստ օրինացն քրիստոնէից գնոսս,
սրբութեամբ: Քանզի կանայքն իսկ Կամսարականացն զնոյն ասէին
35 բազում անգամ համարձակապէս բողոքով. «Թէ զարսն մեր արդարեւ
կամիք նուաճել՝ զայդ և եթ տուք լսել նոցա, թէ մեք խաղաղութեամբ
եմք, ապա զոր ինչ հրամայէր նոցա՝ լսեն և կատարեն: Քանզի ամենայն
Հայոց գիտելով ասեմք զայս, և վկայեն որ աստ առ ձեզ հայ մարդիկ
են, զի քան զմեզ զայլ կին նորա ոչ գիտեն. ապա թէ այլ ինչ լսեն
40 վասն մեր՝ ի նախատանաց իսկ և յամօթոց, թող ի մեզաց և ի գարշու-
թենէ՝ ըստ մերոց օրինացն, առաւել գնեն զանձինս ի մահ, կորնչին»:

2 2. գան մի

3 2. Հնազանդին

4 2. փախուցեալք

7 ԲԳՏ. յՈքոքայ

9 ՏՏ. Աղբերականաց

11 2. տայր զիտել

13 ՏՏ. այստեղ զՎախտանի

20 ՏՏ. գանն

32 ՁԱՏ. յըրտտ վշնասպայ:

Այսպ. լուս ԲԳՏ.

40 2. յամօթից

Քանզի և ինքն իսկ Շապուհն ոչ միայն ի լրոյ ևեթ զիտէր զնոցա
 պնդութիւն յազագս քրիստոնէութեան, այլ ինքն իսկ որպէս իսկ
 ձեռնասուն որդւոյ՝ տեղեակ էր նոցա ամենայն իրաց, և քրիստոնէութեան
 պնդութեան, և յայլս ամենայն ի հրահանգս և ի միտս: Որ վասն
 5 առաւել սուրբ պահելոյ զկանայսն՝ բազում անգամ յանձն առնէր
 բերդակալին, և զնոյն համբաւ և պատուէր ստէպ տայր լսել Կամարա-
 կանացն. առ որս յղէր հանապազ, թէ «Մի կորնչիք, և արքայից
 արքայի ի ծառայութենէ մի ելանէք. այլ եկնք նուաճեցարուք, և
 զկանայս ձեր առ ձեզ առէք, և իմով միջնորդութեամբ զձնասդ թողուլ
 10 տամ արքայից արքայի. զոր ինչ արժանն է՝ շնորհել տամ ձեզ, և
 զքրիստոնէութիւնդ զոր սիրէքդ, որպէս ցայժմ կալեալ էք հաստատու-
 թեամբ՝ ևս առաւել յայսմ հետէ կալարուք, և մի երկնչիք. և ես վասն
 զի սիրեմ զձեզ իբրև զորդիս՝ զաւակարար խրատ տամ ձեզ, որով կեալ
 կարէք և ի միջի լինել: Ապա թէ խորհել կամիք, և կարէք ինչ լաւ
 15 սպաս ցուցանել արքայից արքայի, և հնարէք զՎասն սպանանել՝
 գտանիցէք ի թագաւորէն պարպեա և պատիւս, զոր ոչ է գտեալ ձեր
 ուրուք ի նախնեաց ի թագաւորաց. յորում վայելեալ ուրախանայք
 խաղաղութեամբ, դուք և ձեր որդիքն մինչև յաւիտեան»:

Եւ լուեալ զայսպիսի պատգամս երկոցունց Կամարականացն ի
 20 զօրագլխէն Պարսից Շապուհ, թէպէտ այլ և այլ պատասխանիս առնէին
 բանիցն, խաբելով զՇապուհն ի բազում աւուրս, ապա զլուխ հաստա-
 տապէս պատգամին Շապուհ, երկոքեան անշարժ հաստատեալք ի հաւատս,
 տէրն Շիրակայ Ներսէս և Հրահատ, զայս յղէին, թէ «Մեր գործ և
 աշխատութիւն չէ վասն երկրաւոր ինչ վայելից, և ոչ վասն կնոջ և
 25 որդւոյ, որ ձեզ ծանր թուի և կարեւոր. բայց խորհուրդ է հաւատոյս
 մերոյ մեծ և պատուական: Մեզ, առ ահաւոր այնպիսի խորհրդոյն սիրով
 ամենայն ինչ կենցաղոյս վայելչութիւնք փոքր թուին և ոչինչ, աշխարհ
 և կին և ստացուածք և մեծութիւն: Զի եթէ ոչ հաւաստեաւ տեսնէաք,
 եթէ երկինք և երկիր և ամենայն որ ի նոսա է, չէ համեմատ այնմ
 30 պատուականութեան, որում մեք ցանկամք՝ չէաք այնքան անզգայք,
 թէ ոչ կարէաք խաբել զձեզ, որպէս և այլ հացկատակեանդ որ առ
 ձեզ են, և առնուլ կապի՞՞ մի մոխիր և տալ ցաղախին մի մեր, որպէս
 նա զայն կամէր՝ պղծել. և մեք սնոտի փառօք ի ձէնջ առ վայր մի
 վայելէաք և պայծառք երեւէաք, և ապա զյաւիտենից կորուստն կորնչէաք
 35 չարաչար: Այլ վասն կանանցդ մերոց տամք ձեզ նշան ինչ, և ձեր
 փորձեալ քաջ քննիցէք. զի եթէ արդարև մեք յազագս հաւատոյն, զար
 սիրեմք և ունիմք հաստատապէս, և վասն այնր տենչալի յուսոյն և
 փառացն կրեմք զայս վիշտս, և հաճոյ է զործս մեր ճշմարտին Աստուծոյ
 և ընդունելի՝ զմեզ փրկէ ի նեղութենէս, և զկանայսդ մեր պահէ ամենայն
 40 սրբութեամբ և տայ ցմեզ. ապա թէ ոչ այդպէս լինի՝ մերում թերահաւա-
 տութեան մեղազրեացուք, և մի ինչ ձերում բռնութեանդ և սաստից»:

1 2. ոչ միայն լրոյ

2 2. ինք իսկ... որդւոյ

4 2. պնդութիւն

4 2. վասն որ

6 ԲԻՏ. լիք լսել

9 2. զձնաստ

11 ՁԱՏ. որպէս և ցայժմ

13 2. զաւակարել (աւ'ի

վրայ օ): Թերեւս զաւ-
տարել: (Գ. Տ.-Մ.)

23 2. հրատ

26 2. խորհրդւոյն

- Եւ զայս բանս այսպէս յղեալ երկոցուն Կամսարական եղբարցն առ
 Հագարաւուխտ՝ ինքեանք ևս առաւել քան զառաջինն, անձամբ և զայլս
 յորդորելով, փոյթք և պատրաստք էին արբանեկութեան զօրավարին
 Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի՝ զամենայն գործ, զոր և հրամայէր նոցա:
- 5 ՉԱ. Եւ զհետ գնացիցն Հագարաւուխտոյ ի Վիրս՝ մնայր Շապուհ
 յՈքաղս, և ջանայր կատարել զհրամանն Հագարաւուխտոյ, և որայր
 զՄամիկոնեանն Վահան՝ գտանել զնա ի գեղծի և սպանանել. և ոչ ինչ
 լինէր ձեռնհաս. քանզի ամբողջին վերնոյն շուրջ զնովաւ պարսպեալ
 պահէր զնա: Բայց Մամիկոնեանն Վահան զամենայն օր ոչ տայր զուլ
- 10 առնուլ զօրօք իւրովք Պարսկաց ի զակշին. այլ զցայգ ամենայն նետաձիգ
 լինելով ի ներքս՝ էր զոր ինքեանց Հայոց խոցոտեալ նետիւ սպանա-
 նէին, և էր զոր ինքեանք Պարսիկքն զինքեանս ի վերայ միմեանց
 կռտակելով հեղձամղձուկս առնէին: Եւ երթեալ զօրավարն Հայոց
 Վահան Մամիկոնեանն հանդերձ արամբքն որ ընդ նմա էին՝ բանակէր
- 15 ի գիւղ մի մերձ, որ էր ընդ իշխանութեամբն Մամիկոնէից, որում
 անուն էր Ծաղիկ. կամեցեալ անցանել ի կողմն սահմանակցութեանն
 Հաշտենից, յաղագս գտանելոյ ի նոցանէ օգնութիւն:
- Ազգ եղև Շապուհ զօրավարին Պարսից, եթէ ահաւասիկ Մամի-
 կոնեանն Վահան բանակեալ է ի գիւղ մի, և արք են ընդ նմա թուով
- 20 յոյժ սակաւք: Եւ կանխեալ վաղագոյն ընդ առաւօտն զօրագլուխն
 Պարսից Շապուհ, ամենայն բազմութեամբն որ ընդ նմա՝ յանկարծակի ի
 վերայ ելանէր զնդին Հայոց: Եւ գունդն Հայոց իբրև հանապազազոյշս,
 վասն ցանդ անծոյլս յօրինելոյ զնոսա զօրավարին Հայոց Վահանայ
 Մամիկոնենի, լինելով պատրաստք՝ գնային ի տեղոյն անվնասք. սակայն
- 25 գունդք զօրացն Պարսից ոչ ինչ փոյթ առնէին այլոցն, զկնի զօրավարին
 Հայոց Վահանայ անցանէին. քանզի ասէին. «Թէ նմա միայն գտանեմք
 հարս՝ ամենայն իրք մեր վճարեալ են և յանգ»: Եւ զօրավարն Հայոց
 Վահան Մամիկոնեան երթայր ընդ կողմն արեւից ծովուն Կարնոյ, և
 գունդք զօրաւորացն Պարսից զկնի նորա երթային անհասութեամբ: Եւ
- 30 Մուշեղ ի տոհմէն Մամիկոնէից և Ներսէհ Կամսարական տէրն Շիրակայ,
 ընդ կողմանն հիւսիսոյ ծովուն, վրիպեալք առ փոյթ ժամուն ի զօ-
 րավարէն Հայոց Վահանայ Մամիկոնենէ, սակաւ արամբք երթային
 խռովեալք. և մերձեալք ի գիւղ մի Կարնոյ, որում անուն էր Արծաթի, և
 հասեալք ի հեղեղատ մի որ մերձ էր ի գիւղ մի, և կամեցեալք յեզեր
- 35 հեղեղատին առ վայր մի հանգչել, ուր և հնձողքն արտորայոցն շուրջ
 *գտեղօքն գործէին: Եւ իբրև գիտացին Պարսիկքն, թէ ոչ եղևն նոցա
 հասու՝ կամեցան մշակացն տեղեացն վնասել, թէ «Ընդէր բնաւ ծառայից
 արքայից արքայի տայր շրջել յաշխարհի ձերում»:

1 88. երկոցունց

3 2. առբանեկութեան

4 88. որ և

10 2. ի պարսկաց

10 88. զամենայն

11 2. զորոյ ինքեանց Հայ-
ոց խոցոտել

11 88. չիք նետել

15 2. այստեղ ևս յետոյ ի
գետը

23 2. վասն զցանդ

23 2. զօրավարն

27 2. հանգ առանց վեր-
ջակիսի. քայց յուսմն-

խում նոր գլխի նշանով՝Տ

30 2. մամիկոնենից

31 2. հիւսիւսոյ

32 2. մամիկոնենի

37 2. տեղայն

38 2. տայր ասէ շրջել:
Տես ներքեւը, եր. 149, 8.6

Եւ տեսեալ Սուրսայ, որ էր ի գաւառէն Արշամունեաց, ի գեղջէն Շիրմաց, գայեակորդի տեսանն Շիրակայ Կամարականին, զոմն ի Պարսից զօրացն, զի կամէր սպանանել զայր մի կարնացի ի մշակացն. և մշակն շուրջ գալով զբարդիւ միով՝ խուսափէր ի սպանողէն. և տեսեալ

5 զայն Սուրսայ գայեակորդոյն Կամարականին Ներսէի, զայրացեալ ընդ սեպհին Մամիկոնէից Մուշեղի և ընդ Կամարականին Ներսէի՝ տաէ աներկիւղապէս. «Ո՞չ ապաքէն մահ այլ աշխարհաց առնն, թէ մեռանի ի Պարսկէն՝ ի մէջ պահանջէ վրէժինդիրն Աստուած»։ Եւ յարձակեալ նիզակաւ Սուրսն ի վերայ Պարսկին՝ անդէն ի տեղւոջն սատակէր, և

10 զերծուցեալ ապրեցուցանէր զկարնացին ի սպանողէն։ Եւ զրգուեալք ընդ բաննն Սուրսայ սեպուհն Մամիկոնէից Մուշեղ և Կամարականն տէրն Շիրակայ Ներսէն, և ընդ զործն հայեցեալ ընդ Սուրսայ, զոր զործեաց քաջարար, տեսեալ և զհետամուտան զկնի նոցա, թէ չեն կարի բազումք՝ յարձակեցան ի վերայ Պարսկացն սակաւ արամբք որ

15 ընդ նոսա էին, և զօրացեալ օգնականութեամբն Աստուծոյ՝ բազում արեանց ճապաղիս ի տեղւոջն հանէին, և զայլոն փախստականս արարեալ՝ զարծուցանէին ընդ կրունկն ամօթով։ Եւ եղև թիւ մեռելոց ի տեղւոջն եօթնասուն և երկուց արանց։ Եւ լուեալ զայսպիսի յաջողութեան զործ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի՝ ետ փառս

20 Աստուծոյ, որ և առանց նորա կորացուցեալ խորտակէր Աստուած զզօրութիւն թշնամոյն։ Եւ ինքն գնայր ի սահմանս Հաշտենից, ըստ յառաջադրեալ խորհրդոյն իւրոյ, և հասեալ բանակէր ի գաւառին Արշամունեաց, ի գիւղն որ կոչի Երէզ. կամեցեալ հանգչել աւուրս երկուս։

2Բ. Եւ զօրավարն Սիւնեաց Գղիհոյն փութացուցանէր ստիպով

25 զզօրագլուխն Պարսից գնդին զՇապուհն ասելով, թէ «Առնն Վահանայ Մամիկոնէից փորձ քաջութեանն և դու առեր և ամենայն աշխարհն Արեաց. և ես իրաց և զործոց առնն իմանալ ինչ ես ոչ կարեմ. զի թերեւս գունդն ամենայն ի Դունի առ նմա միաբանեալ էր՝ նա մեզ անդէն զիւր քաջութեանն գործ ցուցանէր. բայց արքայից արքայի

30 թագն և Արեաց փառքն մեզ այնպէս յաջողեցին, զի նորա իւրք այնպէս զիպեցան, որպէս տեսաքն, և մեզ բարի վճարումն եղև։ Եւ արդ՝ տեսէք, այդչափ սակաւ արամբք զի՞նչ գործ գործէ այրն, և օր քան զօր նուազեցուցեալ զգունդս մեր և վատնէ։ Արդ՝ թէ ուստեք ես այլուստ կարէ գտանել օգնական՝ տեսջիւք, զի նա ամօթով զմեզ զարծուցէ և սակաւաւորս. այլ և զառնալոյ իսկ մեզ անդէն անվստահ եմ շատ։ Բայց

35 փութան և մի տար առն հանգիստ առնուլ. գուցէ թէ մեք ծուլանամք, և նա առնիցէ զմեզ աշխատ, և ամաչիցեմք։ Եւ եթէ յիս միայն թողուք գնա՝ ցուցանեմ ձեզ յաւուրս հինգ իմով իսկ գնդաւս, թէ սրպիսի մատնեալ վատի կորուսանեմ գնա և որք ընդ նմայն են»։

1 2. արշակունեաց

աւերոյ տէ՛ն, եր. 148,

29 88. իւր

6 2. այստեղ եւ յետոյ մամիկոնէնէց

ծակ. 38

32 88. արամբ

6 2Աս. չի՛ տէ։ ԲԳՏ. լլււրացրել են այսպիսի։ Այստեղ պէտք է լինէր 2. ի

7 88. չի՛ առնն

36 2. ծուլանամք՝ի լ՛ն լուսանցիւմ ուղղած վ

15 2. օգնութեամբն

23 2Աս. որ կոչի Երէզ

37 288. առնիցէ զմեզ աշխատել ամաչիցեմք

23 88. կամեցաւ

- Եւ վասն զի ոչ էին գործք առնն Գղիհոնի մաքուր հոգւոյ արժանի, այլ այն պիղծ որ էր ի նմա՝ գուշակէր նմին զանձնէ իւրմէ, թէ յետ հինգ աւուր չար մահուամբ սատակելոց ես ի յարանցն, որք են ընդ Մամիկոնենին Վահանայ. քանզի թափուր գտեալ ամենեւեմ զիւրն
- 5 յԱստուծոյ ինամոցն զայրն՝ այնուհետեւ նման Սաւուղայ ուր կամէր սպանանէր զնա: Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս զօրագլխին Պարսից Շապհոյ՝ ոչ տայր դու անձինն և ոչ զօրացն որ ընդ նմայն էին, այլ փութով զհետ առնն երթայր սրտմտեալ, և հասեալ ի տեղիս բանակէր. կարծէր ի տեղիսն ուրեք անյայտս գետառուին թաքչել:
- 10 Եւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի և իւր ևս զօրուն որ ընդ նմա, գոնեա զայն զիշեր հանգստիւ յագեալ քնով, և հաւանեցուցեալ զարսն ի գեղջ երիգայ. քանզի ամենայն անձն երկիւղիւ և կամաւ լսէր հրամանի նորա, իրրե թագաւորի, որ կարգեալ իցէ յԱստուծոյ ի վերայ երկրի. և ինքն Աստուած ընդ նմա էր յամենայն ի գործ՝ ուր և ուղղէր
- 15 զկամս իւր: Եւ առեալ ընդ իւր զարս զօրուն իւրոյ և զշինականսն զերիգացիան՝ զայր հասանէր ի վերայ զակշին ի զիշերի. և սպարափակ արարեալ երիգացօքն զտեղի կոռոյն իւրեանց, և ինքեանք ըստ նմանութեան տեղատարափ շառաչման՝ նետաձիգ սաստկութեամբ զգունդս Պարսկացն հաւաքեկէին: Եւ խառնեալ ընդ միմեանս զամբոխն զօրացն
- 20 որ ի զակշին էին՝ այլ ևս առաւել ինքեանք զինքեանս Պարսիկք առաթուր հարեալ կոտորէին. և լինէր ձայն լալոյ և ձայն գուժի ի բանակէ անօրինացն: Բայց ի Հայոց գնդէն Գաբաղ միայն, սեպուհն Գարեղեան, կամաւորութեամբ կոռեալ և մեծ արութիւն ցուցեալ՝ խոցեցաւ. յորոյ վերաց և կատարելութեան պսակի յետ սակաւ ինչ աւուրց արժանի եղև
- 25 ընդունել յԱստուծոյ:
29. Եւ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան դարձեալ ի կոտորածէ թշնամեացն՝ երթեալ հանգչէր զմնացեալ մասն ի զիշերոյն յՈղին գեղջն, զոր Շտեայ անուանեն, ի գոմս տեղեացն, մինչև յառաւօտուն ծագել. և ի ծագել լուսոյն՝ երթեալ բանակէր ի զիւզն Շտէոյ: Եւ մինչ
- 30 կամեցեալ հանգչել առ վայր մի զօրացն Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի ի ծանրութենէ զիշերոյն աշխատութեանց՝ զաչս ի վեր առեալ տեսանէին, և հաճ հասեալ կայր ի վերայ նոցա զօրագլխին Պարսից Շապուհ. զայրագնեալ սրտիւ մոմոայր իրրե զգազան: Վասն զի առաւել քան զամենայն աւուրց՝ այն զիշերոյն մնասք չարութեան առաւել թուէր նմա
- 35 և կարևոր. որ եղևն իսկ արդարև այնպէս, այլ ոչ ինչ նման առաջիկայ մեծ բեկմանն, զոր առժամայն էր տեսանելոց և ի սպառ բեկանելոց: Եւ տեսեալ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի զյանկարծառս զիմեցմունս զօրագլխին Պարսկաց Շապհոյ ամենայն բազմութեամբ զօրուն ի վերայ նոցա, թէպէտ և անպատրաստ տեսանէր զիւր գունդն
- 40 ի ժամուն և կամ ի նուազս, ըստ սաստկութեան թշնամեաց զօրուն՝

8 ԲԻՏ. ունին ծակօր.
«Թոռի պակաս անուն
սեղոյն»
9 2. գետաւ
11 2. յագեւլ

12 Թերեւս ի գեղջէ երկուայ
13 88. զհրաման
13 2. զսր կարգեալ
16 2ԵՏ. զակշին
27 2. այստեղ եւ յետոյ զի-

շերուն
29 88. բնակէր
36 2. բեկանելոյ
40 ԲԻՏ. առ սաստկութեամբ
թեամբ

սակայն զանգիտէր և բնաւ իսկ ոչ. այլ հրաման տուեալ՝ փութանակի
կազմէր որքան իսկ էին. ի ձայն բարձր զոչէր առիւծաբար, ասելով,
թէ «Մարդոյ հաւատացիւոյ միում յերկուց վրիպել անհնար է, և դիպ-
մունք երկրքեան մեծարդոյ են և պատուական. այլ սակայն մինն
5 յերկոսեան առաւել ևս մեծ ի վեր է և բաղձալի քան զմիւսն. և ոչ
անյօժարք և անխորհուրդ դիպմունք, որում և պատահեմք յերկոցունց.
և որ ցանկացայք կեալ ժուժկալութեամբ և մեռանել յուսով, այլ կեալն
և մեռանելն մասն է պարծանաց. և մեռանել ի վերայ ուխտի սրբոյ՝
վիճակ է մարտիրոսութեան: Արդ՝ յաղթութեան մասամբն բազում
10 անգամ պայծառացոյց զմեզ Աստուած, և զոհ եմք. իսկ որ առաւել
մեծն է և քան զամենայն ի վեր՝ զայն ևս պարզեալ շնորհեսցէ մեզ
հօրն և պսակեսցէ: Բայց և այժմ մի զանգիտեալ ոք զարհուրեսցի
թերահաւատութեամբ. վասն զի սուրբ Հոգին որ ասաց, թէ «Զորս տէր
Աստուած հարկանէ և ի ձեռս իւրոց սիրելեացն ցուցանէ՝ մին զհազարս
15 հալածէ, և երկուս զրիւս շարժէ», արդ՝ և մեք Աստուծոյ, և Աստուած
հայի ի մեզ օգնել: Եմք մեք թուով սակաւ, բազում հարիւր առաւել, թէ
ևս յովով և կամ նուազք. և եթէ խոստմունս ասացելոցն կատարել ի
մեզ կամի հօրն՝ ապա նոցա յերեք հարիւր հազարս զօրուցն շատ
մարդկան բազմութիւնք պիտին. քանզի ոչ գոյ ի նոսա, ըստ կշռելոյ
20 ական, աւելի քան զչորս հազար արանց: Բայց մեք Աստուծով պարծես-
ցուք զօրհանապաղ, և անուան նորա խոստովան եղիցուք յաւիտեան»:

Եւ ասացեալ զայս ամենայն բանս զօրավարին Հայոց Վահանայ
Մամիկոնենի, բաժանեալ որքան իսկ էին արք զօրուն ընդ նմա՝ տայ
իւրաքանչիւր զօրավարացն, զորոց կարծէր եթէ ի դէպ է և պատշաճս:
25 Եւ մինչ զիւս ևս նա կազմէր յարձակմանն, և զօրքն Պարսից ճակա-
տեալք կարգամբ զային սաստկապէս ի պատերազմ՝ հայեցեալ տեսանէ,
զի զունդն ամենայն Հայոց, դարձուցեալ զերեսս յուխտէն երգմանն
Աւետարանին և ի խրատուէ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի՝
երթային փախտեալք ամենեքեան: Եւ մնաց ինքն և յուխտապահացն
30 Մուշեղ ի տոհմէն Մամիկոնէից և երեքեան Կամսարականքն, որդիք
երանելուցն Արշաւրայ, ինքեանց երկուք կամ երեք զայեկօք, և այլ
թուով արք, որք ի յազատաց և որ իւր իսկ ի Մամիկոնէից տանէն,

2 88. ձայն բարձեալ: 2.

ի ձայն բարձեալ

3 2. որում յերկուց: Թե-
րեսս ուղղիկ մարդոյ
հաւատացիւոյ որումն
(ուրումն)

3 ԲԳՏ. ունին ծանօթ.
«Պակաս քուի»

5 2. ևս մեծ ի վերէ

12 2. զանգիտել

15 Բ. Օր. 1, Բ. 30

17 ԲԳՏ. ունին ծանօթ. «շը-
փոք ևս պակաս երեւի
ի բանայ»: Թուի ուղ-

ղիկ. «սակաւ, դ. Հա-
րիւր առ աւել, թէ ևս
(կամ թերես) յովովք և
կամ նուազք. և եթէ
զխոստմունս» եւն. այս-
ինքն՝ մեկն՝ խոստ եւն,
առաւանդներեկհարիւր
մարդ. կամ գուցէ քիչ
աւելի կամ պակաս. և
երեւ Եւսուած կամենայ
իւր խոստմունքը կասա-
րել (այսինքն՝ որ մեզա-
նից մեկը ընկալիներից
հազարին հարածէ)՝ ապա

ընկալիներին շատ քաղ-
մուքիւն և պակասում,
որ երեկ հարիւր հազար
դառնան (մեր երեկ հա-
րիւրին դիմ)

20 2. չորս Հազար՝ից յե-
սոյ դեռում է տ

21 Սաղմ. ԽԳ. 9

22 2. յուսանցումն նոր
գլխի կշան §

22 ԱՏ. լիք վահանայ

23 ԲԳՏ. մամիկոնէի

25 88. մինչդեռ նա

32 2. մամիկոնէից

- ընդ ընաւ որպէս թէ քառասնիւք կամ նուազիւք ևս: Որոց ևս տեսեալ զփախուստն ամենայն զնդին Հայոց առհասարակ և զարհուրեալք՝ ասէր ոմն ցգորավարն Հայոց ցՎահան Մամիկոնեան, թէ «Յնշ, տէր, յնշ»:
- այսինքն թէ հնար ինչ է ի ժամուս տեղի տալ և անձին զուշանալ:
- 5 Եւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի տեսնապրեալ զինքն՝ բարձր ձայնիւ ասէր, թէ «Յիս արդ ոք յոշ մի ասէք. զի ինձ յուսալ ի մարդ և կամ պարծել մարդով՝ քնւ լիցի, բայց միայն ի խաչն տեսն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»:
- Եւ քաջարար ի մէջ ամենայն զօրացն Պարսից յարձակէր հանդերձ
- 10 լաւ ուխտապահ արամբքն սակաւութ, որ մնային առ նմա: Եւ ապշեալ ընդ ահաւոր աներկիւղ ուժին զօրավարին Հայոց Վահանայ և ընդ այլ սակաւ այնքան արանցն որ ընդ նմա, զօրագլխին Պարսից Շապոյ՝ ճեպով ցիշխանն Սիւնեաց առ Գրիհոն յղէր, ասէ. «Ձեռն տուր յիս կողմն, վասն զի իրն անպատումն իմն և նորոգս ցուցաւ. զի թէ
- 15 արգարեւ զօրութիւն իմն աներկոյթ այլ է, որ օգնէ նոցա և մեզ չերևի՝ զայն ևս ոչ գիտեմ. բայց եթէ անմտութեամբ ցանկան անձնամահք լինել՝ ապա ի մէջ արարեալ զամենեւեան զոսա այսօր ձերբակալս առնեմք»: Եւ իշխանն Սիւնեաց Գրիհոնն ինզալից եղեալ ընդ կոչն Շապոյ՝ նշկահելով փութանակի ի տեղին արշաւէր: Եւ զօրավարն Հայոց
- 20 Վահան Մամիկոնեան, հանդերձ ընդ իւր միասիրտ սակաւ արամբք, օգնութեամբ աջոյ հօրին յարձակեալ՝ հերձանէր զբովանդակ գունդն Պարսից, որպէս յորդահոսանք բազմութիւնք ջրոց, որ հեղեղատեն զերկիր և անցանկն: Եւ ինքն հօրարար քաջ ուխտակցօքն նման առիւծու ընդ մէջ ամենեցուն յայնկոյս ելանէր. և սպանեալ իւր և արանցն
- 25 որ ընդ նմա բազում արս հօրս պատերազմոյս ի զօրացն Պարսից՝ հարեալ խոցէին նիզակաւ ընդ անութ կարէվէր և զհպարտ իշխանն Սիւնեաց գրիհոն, և զահաւորալուր ամբութիւնն զինուն, յոր պանծացեալ յուսայր անօրէնն՝ ցերեալ վեր ի վայր թափ ընդ լեարդն զնիզակատէզն հասուցանէին: Որոյ դառնակոտոջ Հարալուի հեծմամբ յաւուրս
- 30 սակաւս վճարեալ զոգին՝ սատակէր անխոստովան. որ պարծէրն ամբարտաւանութեամբ և ասէր, թէ «Ես ընդ Վահանայ և ընդ այլ Հայերդ ոչ եթէ նետիւ կռուիմ, այլ զզգրկով պուղեալ զբոլորս ցնդեմ, զն և անդր ցիր և ցան արկից ձորոցդ և զաշտացդ»: Եւ եղև բան հպարտութեան նորա բեկումն նմին. զոր մատնեալ Աստուծոյ ի ձեռս արանց զօրուն
- 35 Վահանայ Մամիկոնէի մի անգամ և երկիցս զիշխանն Սիւնեաց գրիհոն,

1 ՁԱՏ. ընդ ընաւ. որպէս
1 2. որոց տեսեալ
3 ՏՏ. Վահան
4 ԱՏ. ի ժամոյս
6 ԲԻՏ. յիս
11 ՏՏ. աներկեղած: 2.
նախ աներկեղած, ապա
ած՝ ընդ փրուած
12 ՏՏ. որ ընդ նմա, զհետ
զօրագլխին
14 ՏՏ. լիք և

16 ԻՏ. անձնամահ
22 ԱՏ. բազմութիւն: ԲԻՏ.
բազմութեան: Այսպ.
րոս 2. — Թուի յորդա-
հոսան բազմութիւնք
22 2. նախ հեղեղատեցին,
ապա ից՝ ընդ փրուած
23 ՏՏ. առիւծոյ
29 ԱՏ. զաւանակոտոյ
30 2. վճարեալ ի ձեռն վե-
րեւից աւելացրած

30 ՏՏ. անբարաւանութե-
թեամբ
31 ՏՏ. և այլ Հայերդ
32 ՏՏ. պուղեալ: 2. նախ
պուղեալ, ապա լ՝ զե-
րեւից աւելացրած
32 2. աղաւաղութեամբ
զբոլորոցն զիման և
անդր
33 2. ձորոցս

և դարձեալ երկայնամտեալ ի նա Աստուծոյ իբրև զմարդասէր՝ ներէր խնայելով, զի թերեւ զգնացեալ գտցէ ժամ դարձի և ապաշխարութեան, և կեցցէ: Եւ իբրև ոչ զգաստացաւ, այլ բնաւ ամենեւեմ արհամարհաց զճշմարտութիւն և կղեալ անպատասխանի յաստուածային հարցմանն՝

5 ընկալաւ զսատակումն ամօթոյ իւրոյ զաստիս և զհանդերձեւոցն: Եւ զօրքն Պարսից զկնի փախստէիցն Հայոց անցեալ երթալին, յորոց և արս բազումս սպանին ի թուլացեալ մեղկացելոցն:

Բայց զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի հանդերձ իւրովք գործակցօքն զգործ քաջութեանն վճարեալ Աստուծոյ զօրութեամբն՝

10 երթալ արհուհեալ յանհոգս, որպէս թեակից զօրուն Պարսից. և գունդք ամենայն զօրացն Շապուհոյ և հայել ի նոսա լոկ ոչ իշխէին: Քանզի արհուհեալ էր Աստուծոյ զահ և զերկիւղ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի ի վերայ զօրացն Պարսից, զի կարծէին, թէ ի հայեցումս լոկ առն Մամիկոնենի և յարանցն որ ընդ նմայն էին՝ չգերծանիցին

15 առանց վտանգի: Բայց ուխտապահ զօրացելոց արանցն, որք ընդ զօրավարին Հայոց Վահանայ յարձակեալք նահատակեցան ի ժամուն՝ երանելին Քոնթ Առաւելեան, և երանելին Ներս Յովսէպեան, և երանելին Ատգէն սեպուհն Վանանդացի, և երանելին Ղերպարզոս որ էր ազգաւ յոյն:

20 Զի, Իսկ Սիւնեաց զօրուն թափեալ զփորոտի իշխանին իւրեանց յերկիր, վասն կարի զազրապէս հոտելոցն, և պատեալ եղեգամբ՝ առեալ գնացին ազգականք իւր և ծառայք յաշխարհն Սիւնեաց: Եւ զայն տեսեալ Սիւնեաց այրուձիոցն բովանդակի, քամակակոտոր խորտակմամբ ցրուեալք և քայքայեալք՝ ընդ այլ և այլ ճանապարհս գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս:

25 Եւ Շապուհ պարսիկ գնդին զօրագլուխն իբրև տեսանէր զբաւտումն Սիւնի գնդին և զահաւոր զօրութիւն հակառակորդին Վահանայ Մամիկոնենի՝ զմտաւ ածեալ յիշէր զանընդդիմակայ զօրութիւնն, սրտմեռեալ զարհուրէր, և թէ զի՞նչ առնիցէ՝ չիմանայր. զի ասէր. «Թէ ի կենդանութեանն արհուհեալ առն, որպէս Գրիհոն էր, և այրելուիք գնաւ

30 յաղթեալ գտաւ նա և որ ընդ նմայն էին, յաւելուածով և այսոցիկ ևս որ աստ են առ իս, և համարեալ առ ոչինչ Վահանայ, երեսուն միայն արամբք ի վերայ երից և չորից հազարաց յարձակեալ՝ խորտակեաց զամենեցունց զսիրտս, և պատառեալ վեր և ի վայր զայնչափ զօրաց բազմութիւն՝ զայնպիսի մեծամեծ գործեաց չլնասս. իսկ այժմ սրպիսի

35 վստահութեամբ կարացուք զայնպիսի քաջորերոյ ունել զգէմ սակաւացեալքս: Այլ և զայս զմտաւ ածեալ երկնչիմ, մի գուցէ ըստ բազմահար իւրոյ իմաստութեանն, առաքեալ ի մերձակայ սահմանակից տեղեացս

2 2. խնայելով

3 88. արհամարհեալ

4 2. ի յաստուածային

5 Աս. լիք և: 88. զհանդերձելոյ

7 2Աս. ի լիպացեալ

8 2. մամիկոնէի

8 88. իւրօք

10 88. անհոգս

12 2. լիք էր

12 2Աս. լիք Վահանայ

13 2. նախ ի Հայեցածէ, ապա վերելից աւերացած ու

16 Գս. ի ժամուն, Քոնթ առաւելեան

22 Կամ ըստ 2. գնային

23 2. նախ քամակակոտոր,

ապա վերելից յարցած ալսպ.

25 88. զբաւտումն

26 Գս. մամիկոնէի

27 88. սրտմեռեալ զարհուրէր, և լիք

29 88. արհուհեալ

34 88. մեծամեծս

- առ հայ մարդիկդ գաւառին Անձտայ և կամ Ծովաջ և Հաշտենից, և առեալ ի նոցանէ օգնականս, որպէս յիւրոց ազգականաց՝ չկարիցեմք և զապրումն անձանց, որ մնացեալքս եմք՝ գտանել այնուհետեւ: Այլ եկայք փութացո՛ւք երթալ յոստանին Հայոց ի տեղիս, և ճեպաւ զեսպանօք
- 5 զգացուցո՛ւք արքայից արքայի: Վասն զի և նորա, թէ աստուածոց օգնութեամբն վճարեալ է զիւր գործն՝ ժամ է յոստանն գառնալոյ: Եւ այնուհետեւ թէ բունն գնդաւ, և կամ իւր իսկ գլխով՝ նա իշխէ որպէս և գտանէ անել զլուխ Հայոց գործոյս: Այլ ես զեռանդի գործոյն տեսչութիւնն իրրեւ զմտաւ ածեալ յիշեմ՝ ոչ զօրեմ բնաւ խորհել ինչ
- 10 և կամ իմանալ. զի թէպէտ և ոչ ինչ աւագ եմ ժամանակաւ, սակայն և ոչ երբէք յԱրեաց լուայ ի զօրագլխաց, և կամ ես այժմու ժամանակաւս և կամ յանցեալ դարս նախ ի պատերազմոցաց, եթէ տասն արամբ որ ի վերայ երից հազարաց այրընտիր արանց յարձակեալ և զայնպիսի գործեալ գործ՝ գնաց ինքն զերծեալ անվնաս»:
- 15 26. Եւ զայս ամենայն զմտաւ ածեալ այսպէս Շապոյ՝ չուէր վաղիւն ի գաւառն Բասենոյ, և եկեալ ի գիւղն, զոր Ալուարն կոչեն: Եւ մինչդեռ տարակուսեալ տանջէին խորհուրդք գնա յերկիւղէ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի՝ եկեալ հասանէր յանկարծակի զեսպան ի Պարսից, ունելով գոյժ հարաչար և նամականի բազում
- 20 անողջոյն, զոր զրէր առ Շապուհ ի Պարսից աւագորերոյ, և յայլ իւրաքանչիւր ազգականաց և սիրելեաց, որք յանթիւ սաստիկ կոտորածէ Հեփթաղին զերծեալք էին: Եւ ընկալեալ Շապոյ գնամականին, և հասեալ ի վերայ ծանր և կարեւոր չարեաց, և զայնպիսի ահաւոր զրեկումն զաշխարհին Արեաց ծանուցեալ ի զրեկոյն՝ ի մեծ տրտմութիւն աալութեան ընկզմեալ զարհուրէր: Եւ կացեալ ժամանակս ինչ անխօսս, իրրեւ թալկացեալ՝ ոչ ինչ բան կարէր հարցանել զայրն թըղթաբեր, և ոչ անձին զգալ: Եւ զգացեալ յետ բազում ժամուց, որպէս յապշութենէ և ի թմրութեանց, և կոչեցեալ զայրն՝ առանձինն հարցանէր, թէ որպէս և կամ զիմրդ սպառնալու եհաս այնպիսի վախճան
- 30 և կործանումն Արեաց աշխարհին. և կամ ո՞ր կարացեալ զերծանել երբեք զհամբաւ կոտորածին զայնչափ անթիւ բազմութեան զօրացն բովանդակի, և կամ թէ զիմրդ արդեօք մեռաւ աստուածաման տէրն Պերող, և կամ որպիսի մահու:
- Եւ զեսպանին պատասխանի արարեալ ասէր, թէ «Բո հարցանելդ
- 35 պատշաճ և ի դէպ է, որպէս ամենայն մարդ, որ կամի լսել ի պատգամաւորացն զիրս պիտոյիցն և զանգեկութիւնն. բայց ինձ կարի ծանր է խօսել զվատ բանս, և տալ զբոյց զայնպիսի չար աղէտից ի զերծելոց փախտէիցն. և մանաւանդ որում որ այնչափ վնասուց և բեկման չէ պատճառ՝ բայց ինքն աստուածաման տէրն Արեաց Պերող. և իրրեւ

1 Աս. մարդիկը: ԲԳՏ.

մարդիկ

1 ՏՏ. չի կամ՝

2 2. յիւրոց՝ի փոխանակ իւնց (պատուով): Թեւեւս՝ յիւրայնոց

16 ՏՏ. Ալվարն

17 2. զօրավարէն Հայոց
*վախճանայ

18 2ԱՏ. և եկեալ Հասանէր

19 ԱՏ. գուժ

20 ՏՏ. և Հայկաբաքանչիւր

26 ՏՏ. անխօս

27 2. զսղաւ և զսղացեալ

28 2. առանձինն զայրն

31 ՏՏ. և երբեք

31 ԳՏ. կոտորածից

38 ՏՏ. յորում

ոչինչ առն ծառայի զաստուածոց ասել վատ ինչ՝ մահ է և կորուստ:
 Բայց վասն զի ի ժամուս յաստուածոցն ցասմանէ վատ պատահումն
 եղև տեսնեն Արեայ և բնաւի աշխարհին, և պատճառ ոչ որ եղև այլ,
 Բայց ինքն տէրն իւրում անձինն և Արեայ՝ ասել զտեսեալսն և զլը-
 5 ւեալսն հարկ է, և չվճարի առանց ասելոյ: Նախ մինչդեռ այդրէն իսկ
 էր ի վերկանի Պերող, և զօրաժողով արարեալ յամենայն կողմանց, կամէր
 խաղալ ի վերայ Հեփթաղին, խորհեալ առանձին միայն, և ոչ զոր հար-
 ցանէր ի մարդկանէ զարժանն և զանարժանն. Բայց զայս եեթ զիտէր
 ամենայն գնդին մարդ, եթէ ընդ Հեփթաղին կամի կոռել: Լքեալ և
 10 սրտաբեկեալ ամենայն մարդ՝ տեսանել լոկ սիրով չկարէր զայրն
 Հեփթաղ և կամ զանունն լոկ լսել, թող թէ կոռուով ընդդէմ Հեփթաղի
 երթալ և կամ յայտնի ելանել, յիշելով զահ և զպաշարումն, զոր անցին
 ընդ տէրն Արեայ և ընդ Պարսիկս: Եւ յայտնի աղաղակէր ամենայն
 բերան. «Եթէ մահապարտ եմք, և արքայից արքայ զմեզ սպանանել
 15 կամի՝ ինքն իսկ աստէն սուր ի վերայ եղեալ հրամայեացէ սպանանել,
 քան եթէ սրով Հեփթաղին տայ կորուսանել զԱրիս, որ զործ մինչև
 ցյաւիտեանս զանձն և զԱրեայ աշխարհ վատանուն առնէ»: Զսոյն բանս
 և ամենայն աւագանի զբանն խօսէին առ միմեանս հանապազ, և մա-
 նաւանդ սպարապետն Արեայ առաւել Վահրամ. զոր և համարձակապէս
 20 յականջս Պերողի բազում անգամ հասուցեալ՝ և հրապարակաւ բողոքէր.
 և նա ոչ լսէր ումեք, և ոչ զգայր և ոչ յիշէր բնաւ զառաջին թշնամանս
 խայտառականաց իւրոց, զոր եգիտ անձամբ և ամենայն Արեօք ի Հեփ-
 թաղէն: Դիմեալ ի վերայ այնչափ բազմութեամբ Արեօք և անարեօք՝
 գնաց, որք իբրև զմահապարտ ի մահ, և ոչ իբրև զպատերազմողս ի
 25 կոռել երթային: Տային զրոյց ապրեալքն անտի և զայս ես, թէ յորժամ
 մօտն հասաք անդր՝ առաքեաց առ Պերող Հեփթաղն, թէ «Բո ընդ իս
 ուխտ է երգմամբ, զրով և կնքով, թէ չկոռւիմ ընդ քեզ. և սահմանս
 կարգեցաք, զորովք չիշխեսցուք թշնամութեամբ անցանել առ միմեանս.
 արդ՝ յիշեա՛ զուխտն և զնեղութեան պաշարումն, յորմանէ ողորմեալ
 30 իմ արձակեցի զքեզ, և ոչ սպանի, և ի բաց դարձիր խաղաղութեամբ,
 և մի՛ մեռանիր. ապա թէ ոչ լսես բանից իմոց՝ զիտան, զի կորուսանեմ
 զքեզ և զամենայն զանախտան բազմութիւնդ, յոր դու յուսացեալ ես:
 Քանզի ես և արդարութիւն ուխտապահութեան ի միասին կոռւիմք, և
 դու և ուխտազանցութեանն ստութիւն ի միասին էք. և արդ՝ դու ինձ
 35 զիմրդ կարես յաղթել»: Եւ լուեալ Արեայ զբանն Հեփթաղին՝ ասէին
 ցՊերող, թէ «Նա արդար է, և մեք սուտ կոռւիմք»: Եւ Պերողի սաստկա-
 պէս զայրացեալ Արեայ աւագանւոյն՝ պատասխանի արար հպարտու-
 թեամբ Հեփթաղին և ասէ, թէ «Զայս բազմութիւն գնդին, զոր դուք

3 2. պատճառի

4 ԲԳՏ. զլուեայն

6 ԲԳՏ. յամենայն կողմանս

7 2. խորհել

8 ԱՏ. զայս եթէ զիտէր

12 Թերեւս ուղղելի զոր
անցուցին

16 2. յուսանցիւմ ունի

«Հեփթաղի» մասին ծա-
նօթութիւն «Թուրք է
բառս»

16 2. կորուսել

18 ԱՏ. աւագ ի զբանն

19 ԲԳՏ. չի՛ առաւել

21 ԲԳՏ. և ոչ զայր

29 2. յիշեայ

31 88. արդ զիտեա: 2.
զիտեա, ե՛ի վրայ ջրնը-
ման նշանով33 2. քանզի և ես արդա-
րութիւն

33 ԱՏ. կոռւեմք

38 2. դու

- տեսանէք՝ կիսովս ընդ ձեզ կուռիմ և կորուսանեմ, և կիսովս գնող տեղեացդ, ուր դու լինիս՝ կրել տամ, որ ի ծովն և որ ի փոսն, զոր հատին՝ յնում»։ Եւ առ անդգայութեան սրտին ոչ իմանայր, թէ զիսկամբ ծառայից իւրոց լնոց է զփոսն, զոր փորեաց ի կորուստ անձին իւրոյ և
- 5 ամենայն Արեաց աշխարհին։ Եւ հասեալք առ միմեանս և հարեալք ի զիմի՝ կորեաւ ինքն ամենայն որդւովք իւրովք և աշխարհաւ։ Եւ զերծեալք ի կործանմանէն արք սակաւ, և հասեալք ի Վրկան՝ պատմեցին ամենեցուն զամենայն անցս չարեացս այսոցիկ, և զամենայն արս աւագս և զայլ մարդիկն որ ի Վրկանին էին՝ փախուցին յԱսորեստան։
- 10 Դեսպան արարին ի Վիրս առ Հագարաուուտ, և զիս այսր առ ձեզ արձակեցին, փութալ ժողովել զձեզ առ միմեանս, և գտանել զհնարս, որով լինիցին ի միջի և՛ ձեր անձինք և Արեաց աշխարհն»։
29. Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս Շապոյ ի զեսպանէն՝ պատասխանի տուեալ ասաց, թէ «Իմ և զգունդս զոր այժմ դու ընդ իս տեսանես, թէպէտ և այդ լուր չարեաց չէր հասեալ, խնդրէաք պատճառս զերծանելոյ ի գործոյս յորում եմքս։ Վասն զի այնպէս զարհուրեցուցեալ ապշեցոյց և վատնեղեալ աշխատեաց զմեզ ապստամբն Վահան, որոյ իւր իւրք և արարածք՝ չեն որպէս զայսր ժամանակի մարդկան, զոր մեր տեսեալ և զիտեմք, այլ իբրև զառաջին քաջացն, զոր ի վէպն պատմեն
- 20 և լսեմք։ Քանզի թող զայլ ժամանակաց զնորա և զարանցն որ ընդ նմա են յիշել զգործս և զաներկիւղութիւն, զոր իմ և կամ այլ աւագ-որերոյ որ տեսեալ է, այլ յառաջ քան զաւուրս տասն՝ թուով երեսուն արամբ ոչ միայն ի վերայ այսր բազմութեան, որ այժմ աստ են և տեսանես, յարձակեալ կուռեցաւ, այլ աւելի ևս գնդաւ իշխանն Սիւնեաց
- 25 Գդիհոֆն իւր գաւառին այրւնտիր ձիով աստ էր. և Վահան զէմ յանդիման այն երեսուն արամբ յարձակեալ ի վերայ, և նման արծուոյ, յորում ժամու ի կաքաւուց երամ սլանայցէ, իցէ զոր սպանանիցէ և զայլ զամենեսեան ընդ ձերպս և ընդ սորս վիմաց տեղեաց ցրուիցէ՝ ըստ նմին օրինակի այսր անդր զայնչափ բազմութիւն զօրացն արկեալ
- 30 վեր ի վայր ցրուեցին. սպանին և զսկայանման զայրն զԳդիհոնն, և այլ բազումս կոտորեալ ի գնդէն՝ գնային ինքեանք անլնասք, չերկուցեալք ընաւ յումեքէ։ Եւ արդ՝ թչ անճանաչող և արհամարհոտ հպարտութեան Պերողի հանեալ զայնպիսի որեար և զայսպիսի մեծ և զօգտակար զաշխարհ յԱրեաց ի ծառայութենէ. զոր թէ այժմ զայնպիսի զայր,
- 35 որպէս և յառաջագոյն զՎահանն զիտէի և այժմ քաջագոյն ևս զիտացի, և զնորուն զընկերան որ առ նմա են, և մանաւանդ զերիս եղբարան որ ի Կամսարականն տոհմէն են, և հնարէի նուաճել և մեր առնել՝ որպէս մեծ մասն միխթարութեան համարէի հասելոյ ծանր բեկմանն ի վերայ Արեաց աշխարհին»։
- 40 Եւ խօսեցեալ զայս Միհրանեսանն Շապոյ և զեսպանին ընդ միմեանս՝ հրաման տային զօրուն, և ըստ կարի օր ըստ օրէ չուոցն

2 ԲԳՏ. ո՛ր ի ծովն ո՛ր ի փոսն

4 2ԱՏ. լնեւոց է

5 2ԱՏ. և հիւսեալք առ

7 2. ի միկան

21 2. աւագաւերոյ

26 ԲԳՏ. արծւոյ

30 2. ցրեցին

34 88. զայնպիսի այր

35 88. լիք զՎահանն

35 2. գիտէին

ճեպեալք՝ հասանէին յաշխարհն Պարսից: Բայց զկանայս Կամսարակա-
նացն թողեալ Շապհոյ անդէն ի Բողբերդի՝ յանձն առնէր բերդակալին,
ստէպ պատուիրելով՝ բազում զգուշութեամբ պահել և առաւելապէս
սրբութեամբ, ըստ օրինի քրիստոնէից կարգի: Եւ զօրավարին Հայոց
5 Վահանայ Մամիկոնեանի լուեալ զայս ամենայն բանս և զհամբաւս՝
յԱստուծոյ այցելութիւն ընկենայր և՛ զիրս համբաւոյն և զիւր զաշխար-
հիս Հայոց զպէտս և զհոգողութիւն, որ գիտէն զիւրաքանչիւր ուրուք
զպատշաճ և զօգուտ, և մատակարարէ ողորմութեամբ իւրով ըստ ողջա-
խոնութեան խնդրողացն: Եւ եկեալ հասանէր աշուհեալ ի Վաղարշապատ
10 քաղաք հանգերձ ողջախորհուրդ և աննկնդ ուխտապահ նախարարօքն
Հայոց. կատարէր զսովորական ուխտս և զպատարագս ի սուրբ եկե-
ղեցուցն կաթողիկէի, զոր հիմնարկեալ նորոգեաց մեծապայծառ շքեղու-
թեամբ զհնացեալ գործ նախնեացն իւրոց, քաջ զօրավարն Հայոց
Մամիկոնեանն Վահան: Եւ ի տեղիս վկայարանացն նախ հատուցանելով
15 զաղքատացն զպէտս՝ և ապա ինքեանք ուրախացեալք զուարճանային
խնդութեամբ: Եւ անտի չուեալ՝ յոստանն ի Դուին մտանէին, և զաղա-
րեալ անդ աւուրս՝ սպասէին և ակն ունէին հրամանի առաջնորդութեանն
Քրիստոսի:

ԶԷ. Եւ լուեալ Հազարաւուխտոյ յաշխարհին Վրաց զսպանումն
20 Պերոզի և զանթիւ կոտորած բազմութեանն Պարսից՝ զարհուրեալ տարա-
կուսէր յանձն իւր, գնալ վաղվաղակի երթալ հասանել յերկիրն Պարսից:
Եւ հասեալ ի դուռն՝ ժողովէին առ նմա մնացորդք Արեաց աւագանւոյն,
ուրումն որդի և այլոյ եղբայր, ըստ գիւտից ապրելոց ի ժամուն: Խոր-
հուրդ ի մէջ առեալ, թէ զ՞ արժանի թագաւորութեան նմանեցուցանել
25 կարասցեն. և խորհեալ զայս ի բազում աւուրս՝ հաստատէին միաբա-
նութեամբ զիրան ի վերայ Վաղարշու, որ էր եղբայր թագաւորին Պերոզի,
որպէս ի վերայ առն բարեբարի և հեղոյ: Եւ ժողովեալք ամենեքեան
առ Վաղարշ՝ սկսանէր խօսել Հազարաւուխտ և յայտնել նմա զխորհեալսն
ամենեցուն, յիշեցուցանելով նմա զանձնահաճութիւն և կամակորութիւն
30 զթագաւորին Պերոզի: «Որ բռնութեամբ միայն, ասէր, ըստ կամի, և թէ
բնաւ համարելով ինչ զօր և կամ խորհելով ընդ ումեք առնէր՝ զոր ինչ
և կամէր առնէր, և բռնաւոր կամաւորութեամբ գործէր զինչ և կամէր:
Որոց ելք անհարց զօր նորա իմաստիցն՝ ոչ միայն նորա անձինն, այլ
ընդհանուր աշխարհիս Արեաց բերին զկործանումն և զբեկումն: Եւ արդ՝
35 կամաւ յօժարեալ ամենեքեան մեք ընտրեցաք զքեզ, որպէս զայլ քաղցր
և աշխարհաշէն, կանգնել քե և հաստատել զգահ թագաւորութեան
աշխարհիս Արեաց, ունել քե շէն զմասն մնացեալ Արեաց աշխարհիս, և
զայլ ևս աշխարհս, որ ընդ թագաւորութեամբս այսուիկ հնազանդեալ
են. քաղցրաբանութեամբ և սիրով ածել ի հաւան զազգս, որ ընդգէմ

14 2. Վահան մամիկոնեանն

19 2. ունի վերնադիր մա-
շէն պերոզի պղծոյ

22 2Ա. Ժողովին

23 2. որումն

27 88. Ժողովեալք (առանց

և՛ ի): 2. միայն և

28 ԲԿՏ. բաց եւն քողիկ
զխորհեալսն ամենե-
ցուն, յիշեցուցանելով
նմա

29 2. կամակորութիւն

30 2. ասեն

34 2. ընթէանուր

35 2. կամաւք

38 2. թագաւորութեանս

39 2. քաղցրաբանութեամբ

և ապստամբ. ճանաչել զիւրաքանչիւր ոք յԱրեաց և յանարեաց ըստ իւրում արժանաւորութեան. զիտել ընտրել զպիտանին և զանպիտանն. խորհել ընդ իմաստունս, սիրել զընկերասէրս, ատել և կորուսանել զնախանձոտս և զբանսարկուս. հայել յամենեւեան, ճանաչել զբարե-

5 գործս, հատուցանել վաստակաւորաց զարժանի հատուցումն վաստակոց իւրեանց»: Զայս ամենայն և զսոցին նման խրատս խօսեցեալ ընդ նմա և եղեալ վկայութիւնս՝ բազմեցուցանէին զնա ի զահու թագաւորութեան Պարսից:

ԶԸ. Խորհուրդ ի մէջ առեալ այնուհետև Հազարաւուխտոյ միաբա-

10 նութեամբ աւագանւոյն յերկրորդուն ատուր թագաւորութեանն Վաղարշու՝ խօսէր առաջի թագաւորին Վաղարշու և ասէր. «Պերող արքայից արքայ ձեր եղբայր, որպէս և դուք իսկ գիտէք, զի բունն և անձնակամ և անհաւան, և բազումք յարհամարհոտ նորա կամակորութենէն փախուցեալք են յԱրեաց թագաւորութենէ, որք շատ և ոչ սակաւ մասամբ փնասեցին

15 Արեաց աշխարհին: Եւ նախ առաջին, որպէս մեծ աշխարհս Հայոց, որ և այսօր ի ձեր ծառայութենէ ի բաց կացեալ են. և այլն որ զաշխարհն ի բաց ունի ի ձէնջ՝ ի չճանաչելոյ զայր և զպիտանութիւն նորա, Պերող կորուսեալ ենան յԱրեաց ծառայութենէ զայր լաւ և զայնպիսի աշխարհ. և թէ որքան ինչ յայնմ առնէ փնասք և հարումն Արեաց

20 աշխարհիս եղև՝ զիտեն ամենեքեան. բայց թուի թէ և ձեր լուեալ է զամենայն և տեղեակ էք: Բայց աւելի Շապուհ-Միհրան, զոր դուք կարգեցէք՝ առ զնորա քաջութեան փորձ և զխրատու. և թէ հարցանէք և լսել կամիք՝ դոյն ինքն ասէ ձեզ»:

Եւ թագաւորին Վաղարշու հարցեալ զՄիհրան-Շապուհ զգործոյն

25 Հայոց, թէ «Զի՞նչ կարացիր գործել զորձ յաշխարհին Հայոց, և Վահանայ զի՞նչ միտք են և ոյժ, և որպէս կարաց այսքան ամս զգէմ ունել Արեացս»: [Աստուծոյ զօրութեամբն]: Եւ Միհրանայ պատասխանի տուեալ ասաց, թէ «Արանց քաջ, զիւրիւն զոր Հազարաւուխտ մեօք հանդերձ ընդ Վահանայ արար, և թէ Վահանայ իւր զօրքն բովանդակ անդ եղեալ

30 էին՝ թուի թէ տանէր զյաղթութիւնն. այլ թէպէտ և յաղթէաք մեք՝ զայս գիտեմ, զի անթիւ բազմութեան ի մէնջ կոտորած առնէին: Այլ ձեր թագ այնպէս արարին, զի զնդին Հայոց կէս, այրբնաւոր որեալն այլուր գիպեցան ի գործ: Սակայն սակաւ արամբք որպիսի ինչ փնաս արար՝ զիտէ ինքն Հազարաւուխտ և այլ պարսիկ որեալ որ անդ էին

35 աւագք: Իսկ յորժամ Հազարաւուխտ ի Վիրս զնաց և զիս անդէն զօրագլուխ եթող զնդին, և յայնմ հետէ զի՞նչ Վահան զմեզ աշխատ կալաւ կարի սակաւ արամբք,—զոր երբեմն թէ հարիւրօք ասեմ՝ չստեմ, և վկային ինձ զնդիս մերոյ աւագորեալ որ անդ էին և այժմ աստ են, —կարի ծանր է ասել և անհաւատալի բանք, թէ այնքան սակաւօք

1 ՏՏ. Արեաց և Անարեաց

11 ՁԱ. լիք ասէր: Այսպ. ըստ ուղղագր. ԲԳՏ.

21 2. շապուհ զոր զուք միշտն

23 ՏՏ. դոյն իսկ ասէ

26 ՁԱ. զգէմ ունել արեացս աստուծոյ զօրութեամբն: ԲԳՏ. ուղղագրել են՝ աստուծոց: — «Աստուծոյ զօրութեամբն» գրիմ ան-

կիւնաւորների մեջ՝ իր-բնւ ընդմիջարկութիւն

28 2. զկուռւն

31 2. կոտորածի

32 2. որէալն

38 2. աւագօրեալ

դէմ յանդիման կուռել աներկիւղութեամբ, և զօր ամենայն ի զակշի վերայ դալ և մեծամեծ վնաս առնել: Բայց զմիոյ աւուր գործն ևս իսկ յիշեմ որ անդ էի. սակայն նոր համարիւմ և ի վեր քան զմարդկան իրա, թնդ թէ որ լսէ՝ զիսորդ կարէ հաւատալ: Քանզի թուով երեսուն արամբբ 5 ի վերայ երից հազարաց առն յաներկիւղս յարձակեալ, և զայնպիսի գործ վճարեալ, զոր ամենայն որ անդէն էին տեսողքն այսօր յիշեն. թուի թէ երկիւղ գործոյն չէլանէ ի մտաց: Զի և ոչ ինչ այլ իմիք նման չէին այն նորոգ իրք, բայց եթէ յորժամ ժիր մշակք քաջ սուր մանգաղաւ և գերանդեաւ զխոտ հարկանիցեն, և բազում որայս մօտ ի մօտ 10 առ միմեանս կուռեալ թողուցուն, և ինքեանք ուրախալից ցնծութեամբ անհոգ յիւրաքանչիւր տունս գնացեն. ստոյգ ըստ այնմ օրինակի յարձակեալք ի վերայ Միհրանայ այնքան արամբբ՝ հերձին վեր ի վայր զբովանդակ գունդն, և շատ լաւ որեար կոտորեցին: Եւ զահաւոր այրն զԳիւրհոն զՍիւնեաց տէրն սպանին. զոր յիմ միտս այսպէս ասէի, թէ 15 լոկ Գիւրհոն միայն ինքն տասն արամբբ յիւր գնդէն պատահէր այնչափ առն՝ այն միայն առնէր. և զայնպիսի այր և զայլ ականաւոր և քաջ արս ի պարսիկ մարդկանէ հանին ընդ սուր. և ինքեանք ոչ ինչ խոյս տուեալ ի բաց վարեցին զձիանս իւրեանց, այլ մօտ ի մեզ թեակից երթային յանոգս ի բազում ժամս: Եւ ի մեր գնդէն ոչ ուրուք իշխեց 20 ցեալ հայել ի նոսա. վասն զի աստուածք, և ոչ մարդիկ կարծեցեալ ամենեցուն թուէին մեզ: Վասն որոյ թէպէտ և առաջի ձեր յանդգնութիւն թուին բանքս իմ՝ սակայն յաղազս կարծեաց ժամուս համարձակիմ ասել, զի զաշխարհին Հայոց զմեծութիւն և զօգուտն զայն դուք իսկ քաջ գիտէք. բայց այրն Վահան և այլ որեարն որ ընդ նմա են, և այսօր 25 խաղաղութեամբ ի ձեր ծառայութեան էին՝ մեծ մասն բարւոյ և մխիթարութեան կարեւոր հասելոյ տրտմութեանս մերոյ համարէի զիրսն զայն: Զի յորժամ Հայք այնպիսի որերով մեր էին՝ Վիրք և Աղուանք չիշխէին բնաւ թիւրել զանձինս և այլազգազոյնս ինչ խորհել»:

Եւ լուեալ զայսպիսի կարգեալ բանս թագաւորին Վաղարշու ի 30 Միհրանայ և Հազարաւուխտոյ, և այլ ամենայն Արեաց աւագանոյն՝ միարան ամենեքեան զասացեալսն ի Միհրանայ գովէին, թէ արդարեւ որպէս են իսկ՝ նոյնպէս ասացեր լաւաբար իմաստութեամբ զարդարն: Եւ վազվազակի և փութով գնիխոր զՎշնասպրաւտ, զայր հեղ և զմտացի և աշխարհաշէն, բազում այրբնտիր արամբբ ի Հայս արձակէին: 35 Պատուիրէր նմա ինքն իսկ թագաւորն, այլ ևս առաւել հոգարարձութեամբ Հազարաւուխտ և այլ զբանն աւագանին, թէ «Երթ ի Հայս, և որ ինչ օրինակաւ և է՝ ամենայն քաղցրութեամբ և սիրով ըստ կամացն Վահանայ և նորուն ընկերակցացն՝ նուաճեալ զորեարն և յԱրեաց ի ծառայութիւն ան: Բայց զգոյշ լեր նախ ժողովել առ քեզ զայրուձին Ատրպատականի 40 որ մօտ ի Հայս իցեն, և զայրուձին Հեր և Զարաւանդ գաւառի. մի գուցէ

2 2. ասնէր

8 2. մանկաղաւ

10 2. թողուցու

16 2. յականաւոր

18 2. յայլ մօտ

21 §§. և թէպէտ առաջի ձեր

22 §§. լիք թուին

27 2. աւրերով: §§. որեաւրով

33 2Աս. և նիխոր: Այսպ. ըստ ուղղագր. ԲԳՏ

33 §§. մտացի

38 §§. յարեաց ծառայութիւն

յղեալ քո առ Վահան, և նա պատճառանօք քաղցր խօսելով ընդ քեզ՝
խաբիցէ գրեզ և փնտս ինչ առնիցէ: Վահան զի այրն ինքն քաջ է և բազ-
մամիտ է. քանզի և ցայժմ ոչ այնքան զայնպիսի գործեան վճարեաց
5 տեսչիր: Բայց թուի թէ արդ Վահան չխորհի զայդպիսի ինչ. զի զայդ
գործ, զոր համարձակեցաւ Վահան գործել և որք ընդ նմայն էին՝
յանճանաչողութենէ Պերողի զմարդկութիւնն, ըստ հպարտ և անձնակամ
բարուցն իւրոց, և չկարացեալ Վահանայ և մարդկանն որ միաբանեցան
ընդ նմա, տանել արհամարհանաց, զնելով զանձինս ի մահ՝ զիմեցին
10 առնել զայսպիսի իրս առ հարկի»: Եւ խօսեալ զայս ամենայն բանս
տեսնոն Արեաց Վաղարշու և ամենայն աւագանւոյն ընդ Վշնասպդատայ
Նիխորոյ, և հրաժարեալ զնա արձակեցին ի Հայս:

ԶԹ. Եւ եկեալ Նիխոր յաշխարհն Հայոց՝ ոչ իշխեաց միջամխել
ի Հայոց տեղիսս, այլ դադարեալ ի գաւառին որ կոչէր Հեր, ի գեօղն
15 որում անուն էր Նուարսակ, առաքեաց նա պատգամաւորս առ Մա-
միկոնեանն Վահան զՇապուհ խորհրդեան զպիր և զՄիհր-Վշնասպ
ճուարչացի, որովք տայր զիտել նմա զիրս գալոյն իւրոյ ի Հայս, և թէ
«Հրովարտակ ունիմ առ ձեզ ի թագաւորէն Վաղարշու՝ նուաճել զձեզ
խաղաղութեամբ, և զամենայն աւագորերոյ որ յԱրիս են՝ պատգամ
20 ունիմ առ ձեզ. արդ՝ արիք եկայք և լուարնք. և որպէս է ձեզ հաճոյ
և խորհիք՝ ընտրեցէք որ բարին է»:

Եւ տեսալ Վահանայ Մամիկոնէի զպատգամաւորսն Նիխորոյ, և
լուեալ զայս ամենայն բանս պատգամին ի նոցանէն՝ ժողովէր առ ինքն
զամենայն հաւատարիմ ուխտապահացն գունդ, զնախարարս և զազատս
25 և զամենայն այրեմիւր. և հրամայէր Մամիկոնեանն Վահան եկելոցն
ի Նիխորոյ՝ ասել առաջի ամենեցուն զբանս թագաւորին Վաղարշու և
զբանս ամենայն Արեաց աւագանւոյն: Եւ տուեալ լսել Մամիկոնեանին
Վահանայ ամենայն Հայորերոյն միահամուռ զպատգամն Նիխորոյ՝ ասէր
ցպատգամաւորսն Պարսից՝ առ վաղիւն առնել նոցա պատասխանի:

Եւ ժողովեալ ի վաղիւն ամենայն Հայորերոյն առ Մամիկոնեանն
Վահան, և խորհեալ նախ ընդ միմեանս զվաղնջուց զպէտս և զխնդիր
իրացն, եկեալ և պատգամաւորացն Նիխորոյ յատեանն՝ սկսաւ խօսել
Մամիկոնեանն և առնել պատասխանի բանիցն Նիխորոյ. «Եւ մեր ապրս-
տամբութեան իրացն, և յայսպիսի կարևոր և մահաբեր գործ տալ
35 զանձինս՝ բազում են բանք և կարևոր. և չէ հնար գրով վճարել և կամ
պատգամաւ, բայց եթէ յանդիման խօսել ընդ նմա՝ որ Արեաց տէրն է,
և ընդ ձեզ՝ որ զբանն աւագանի էք: Բայց երիս բանս ասեմ ձեզ,
որ թէ այս երկից բանիցս պատասխանի առնէ ինձ, որպէս ես կամիմ և
ամենեքեան սոքա որ աստէն իսկ են, և կարէ զայս երիս խնդիրս տալ
40 մեզ գրով և կնքով թագաւորին՝ զամենայն գոր ինչ ասէք, զպատեհն

3 88. այնպիսի

5 88. այդպիսի ինչ

13 2. միջամխալ՝ (զ՝ն փը-
շիկով)

15 88. նըւարսակ

17 Աս. զգլբս

21 2. որ բարին է: Օրհ-
նեալ է աստուած

33 2. ապստամբութեամբ

35 2. ի գրով, ի՛ի վրայ
ջնջման կնքով

և զարժանն՝ առնեմք, և բանի ձերոյ լսեմք՝ որպէս և նախնիքն մեր լուան: Քանզի ոչ իմ բանբա, զոր խօսիմս ես ընդ ձեզ այժմս, այլ նոցա ամենեցուն, աւագի և կրտսերոյ, որ այժմ ձեր առաջի են. և ոչ եթէ այսօր ինչ խորհեալ և կամ իմացեալ է մեր զբանս զայս, այլ յաւուր, 5 յորում տուաք զանձինս ի մաս՝ նախ զայս երիս ընտրութիւնս խորհեալ եղաք այր ամենայն առաջի: Եթէ յանձն առցեն Պարսիկք թողացուցանել մեզ զայս երիս իրս՝ ծառայեսցուք նոցա որպէս զբնիկ և զհաւատարիմ ծառայս. և եթէ ոչ հաւանին յանձն առնուլ, և խստա- նան՝ ելցուք ըստ աշխարհ և կորիցուք և խնդութեամբ մեռցուք, այլ 10 Պարսիկի առն երկիր ոչ պագցուք:

«Եւ է մին յերիցն՝ նախ և առաջին խնդիրս այս կարեւոր և պիտանի. եթէ զհայրենի և զբնիկ օրէնս մեր ի մեզ թողուք, և զՀայ այր զոր մի՝ մոգ ոչ առնէք, և ումեք յաղագս մոգութեան զան և պատիւ չտայք, և զկրակարանն յաշխարհէս Հայոց ի բաց տանիք, և զեկեղեցւոյ թշնամանս 15 յաղտեղի և յանպիտան մարդկանէ, որ ցայժմ լինէր, յայսմ հետէ մեզ չտայք տեսնել. և քրիստոնեայ մարդկան և քահանայից զկարգ և զպաշտօնն քրիստոնէութեան համարձակութեամբ և աներկիւղ տայք պաշտել՝ ուր և կամին. ապա բարի է, և առաջին խնդիրն մեր այդ է:

«Եւ երկրորդ խնդիրն այս է, թէ զմարդ ոչ իշխանաբար ճանաչէք, 20 այլ իրաւաբար գիտել զլաւն և զվատթարն, ընտրել զպիտանին և զանպիտանն, իմանալ զտոհմիկն և զանտոհմիկն, ունել առ լաւսն և պատուականս՝ զքաջն և զօգտակարն, արհամարհել և առ ոչինչ համարել զվատն և զանպիտանն. սիրել զվաստակաւորսն և ատել զանվաստակն, ունել ի մօտ զիմաստունս և խորհուրդս առնել, և զանմիտն ոչ մօտե- ցուցանել, այլ և ի հրապարակէ ևս հալածել: Եւ յորժամ այս ամենայն այսպէս լինի՝ ամենայն իրք Արեաց աշխարհիս աջող լինի և անսխալ. ապա եթէ զբնդդէմն սիրէք, որպէս և ցայժմ, և ոչ զդէպսն՝ և գործքն այդպէս ընդդէմ լինին, որպէս և եղենդ իսկ, և տեսէք:

«Եւ երրորդ խնդիր մեր այս է. որ տէրն է Արեաց և աշխարհի 30 թագաւոր՝ կամիմք, զի ինքն տեսցէ իւրովք աչօք, և ինքն լուիցէ իւրովք ականջօք, և ինքն գիտասցէ և ինքն խօսեսցի իւրով բերանով. և մի այլոյ աչօք տեսցէ և այլոյ ականջօք լուիցէ և այլովք հանապաղ գիտասցէ զմարդ լաւ և զանլաւ, և այլոյ բերանով խօսեսցի զպէտան: Յաղագս որոյ չլինի ուղիղ հայեցուածն, և ոչ արդար լսողութիւնն. այլ 35 յովով սուտ խօսքն ճանաչին և հրամանքն ընդունայնք, և բնաւ այլ ընդ այլոյ լինի իմաստն ամենայն: Եւ յորժամ այս ամենայն այսպէս լինի՝ կործանեալ ամենայն վաստակք՝ ծառայիւքն կորնչին, և ոչ կարէ կալ աշխարհ և ի նմա բնակեալք անշարժ և հաստատուն: Բայց թագաւոր, որ իւրովք ասողջ աչօքն հայի և աննախանձ լսողութեամբ լսէ և արդար

3 2. կրտսերոյ

3 2. և ոչ լծէ

4 88. խորհեալ կամ

11 2. յուսանցիւմ ա

14 2. զկրական

19 2. յուսանցիւմ ը

22 88. զպատուականն և

զբաճե: 2. և զպատուա-
կանն զբաճն

24 2Ա. և ի խորհուրդս

28 88. տեսիք

29 2. յուսանցիւմ զ

29 ԲԳ. աշխարհի (յիւ և)

31 2. ականջովք

31 88. յիւ և ինքն խօսեա-
ցի իւրով բերանով...

Հանապաղ գիտասցէ

33 ԲԳ. ուղղագրել ևն և

ոչ այլոյ բերանով

34 2. Հայեցածն

37 88. և ծառայիւքն

բանիւ խօսի ընդ իւր ծառայս՝ կենդանացեալ ծառայքն՝ չյազին վաստակով, այլ յաւելեալ ի վաստակն՝ օր քան զօր աճեցուցանել ջանան զբարին: Այսպէս աշխարհ շինի, և տէրն շքեղացեալ պայծառանայ հանապազ:

«Արդ՝ եթէ զայդ այդպէս կարէք խոստանալ, զխոստացեալսն գրով
5 և կնքով հաստատեալ տայք ցմեզ՝ ապա կոչեն, և զամբ կամաւ և լսեմք բանից ձերոց, և հրամանի թագաւորին հաւանիմք զոր ինչ ասէ: Ապա եթէ զայս երիս խնդիրս ոչ կարէք տալ մեզ, և զիտէք թէ չէ հնար՝ որպէս եղեալ մեզ մահ առաջի՝ պատրաստ եմք մեռանել, այլ ծառայու-
թիւն առնել Արեաց տեառն չկարեմք: Եւ այլ բանք, որ ինչ են, թէ
10 ինձ լինի գալ՝ ինձէն իսկ խօսիմ ընդ նմա, ապա թէ ոչ լինի դէպ գալ՝ մնացէ բանն և իրքն»:

Դ. Եւ խօսեցեալ զայս ամենայն բանս Մամիկոնենին Վահանայ
ընդ Շապհոյ խորհրդեան զպրի և ընդ Միհր-Վշնասպայ Ճուարշացոյ՝
յուզարկեաց զնոսա. առաքեաց և Մամիկոնեանն Վահան ընդ պատգա-
15 մաւորսն Նիխորոյ և յիւր ուխտակցացն զՅաշկուր Արծրունի և զՍահակ Կամսարականն, զերանելոյ զԱրշաւրայ զորդի, և զՎաստաւորաւ Կարքային, և զԱռաւան Աղբերկացի և զՊաճոկ ի Մարզպետական զնդէն: Եւ հրաժարեալ զամենեսեան զնոսա Մամիկոնենին Վահանայ՝ արձակէր խաղաղութեամբ առ Նիխոր:

Եւ երթեալ նոցա առ Նիխոր ի գաւառն ի Հեր, և տեսեալ Նիխո-
րոյ զՀայերն, որ չուրան առ նա ի Մամիկոնենէն Վահանայ՝ ամենայնօժար
սրտիւ խնդութեամբ ուրախացաւ: Եւ հրաման տուեալ ընթրեացն՝
ընկալաւ զնոսա բազում գոհութեամբ և յոյժ սիրով, յիշելով հանապազ
ըստ ամենայն բաժակի զքաջ Մամիկոնեանն Վահան. և կատարեալ
25 զուրախալից ընթրիսն՝ գնային յիւրաքանչիւր վանս: Եւ ընդ առաւօտն ժողովեցան ամենայն ատեանն Պարսկաց առաջի Նիխորոյ, և աստուածուրաց մարդիկն որ անդ էին. եկեալ և պատգամաւորքն որ ի Նիխորոյ առ Մամիկոնեանն Վահան երթեալ էին, Շապուհ և Միհր-Վշնասպն,
և հայ նախարարքն և այլ արքն ի Մամիկոնենէն Վահանայ որ ընդ
30 նոսա էին: Եւ տուեալ զպատգամն Մամիկոնեանն Վահանայ՝ Շապհոյ և Միհր-Վշնասպայ առաջի ամենայն ատեանն յայտնապէս: Եւ լուեալ Նիխորոյ զամենայն զբանն և զխօսս Մամիկոնենին Վահանայ, և խնդալից եղեալ՝ առաց առաջի ամենեցուն, թէ «Ամենայն բանքդ այդ և պատգամդ զոր յղեալ է Վահանայ՝ արդարեւ աստուածոց արժանի.
35 քանզի որպէս անմեղ են մարդիկն այն, զորս բռնի տարաւ Պերոզն և Հեթիթադին կոտորելի ետ, և զամենայն զարիւնն զայն աստուածքն ի Պերոզի զլիտյն խնդրելոց են՝ նոյնպէս անմեղս է Վահանն յամենայն իւր իրքս, զոր խորհեցաւ և զործեաց. զի ի բռնութենէ չարութեանն Պերոզի զործեաց, և ոչ իւրով կամաւ: Եւ ես մինչև ցայսօր չէի մխիթարեալ ի մեծ

3 ՁԱ. որպէս աշխարհ

8 2. մեռանել, ի՛նչ կոր գրով

11 2. բանն և իրքն: Օրհն- նեալ է աստուած

14 88. ուղարկեաց

16 88. վաստակուրս

16 89. ուղղագրել եւ Հար- քային

17 Ա. զառաւան

18 88. արձակեալ

20 ՁԱ. ի հէր

25 88. գային

27 288. որ անդ էին եկեալ, և պատգամաւորքն որ ի Նիխորոյ որ առ...

29 2. ի մամիկոնէն

38 88. չարութենէն

բեկմանէն որ հնաւ Արեաց աշխարհին. բայց այդ լուր ուրախացուցեալ մխիթարեաց զիս այսօր: Բայց տացեն աստուածքն և զօրն տեսանել, որ Վահան յիմ ձեռն նուաճեալ՝ Արեաց ի ծառայութիւն հնազանդի»:

Եւ խօսեցեալ զայս այսպէս Նիխորոյ առաջի ամենայն ատենին, 5 և լուեալ զայս ուխտապահ նախարարացն Հայոց և այլ արանց, որ եկեալ էին ի Վահանայ Մամիկոնենէ՝ տային փառս Աստուծոյ, յորոյ ձեռս են սիրտք իշխանաց, և որպէս ինքն կամի՝ տայ բարբառել նոցա: Կոչէր այնուհետեւ վաղվաղակի Նիխոր զնոյն պատգամաւորս, զՇապուհ խորհրդեան զպիր և զՄիհր-Վշնասպ ձուարշացի, և զրէր նամակ առ 10 Մամիկոնեանն Վահան օրինակ զայս.

«Լուայ, ասէ, զամենայն զխօսեցեալսն քո ի պատգամաւորացն, զոր 15 ես առաքեցի առ քեզ. և գրեցի բովանդակ զնոյն բանս քո ի նամակիդ, ծանուցանել քեզ, թէ արդարեւ խօսեցան ընդ իս զամենայն, և լուայ: Արդ՝ արի եկ առ իս վստահութեամբ, և զամենայն խնդիրս քո, զոր 20 ի ձեռն դոցա յղեցեր առ իս, և այլ ինչ զոր զու ասես՝ ուխտեալ է Արեաց տեառնն և ամենայն Արեաց աւագանւոյն՝ տալ լիով և կատարել. և զքեզ և որ ընդ քեզ են, որպէս քո կամք են՝ Արեաց տէրն շքեղ առնէ և արձակէ ի Հայս»:

Եւ զնախարարսն որ եկեալ էին ի Մամիկոնենէն Վահանայ՝ սիրով 20 ընկալեալ Նիխորայ և պատուեալ՝ արձակէր ընդ պատգամաւորս իւր առ Մամիկոնեանն Վահան. մեծաւ պատուիրելով յանձնէր նոցա՝ վաղվաղակի և անյապաղ ածել զՄամիկոնեանն Վահան. և հրաժարեալ զնոսա Նիխորոյ՝ արձակէր սիրով: Եւ տեսեալ զայն աստուածուրաց խաբերայիցն, որք ի միաբանութեան Պարսկացն էին, թէ որպէս 25 յապտամբացն եկեալ Հայք ի Նիխորոյ պատուեալք և մեծարեցան ի Պարսկացն, և ինքեանք արհամարհեալք են իբրեւ զանպիտանս՝ դարձեալք լի ամօթով յերկիր կործանէին: Եւ տեսեալ զայն ուխտապահ նախարարացն Հայոց և այլոցն որ ընդ նոսա էին՝ ակն արկեալ ցուցանէին միմեանց զկորանս նոցա: Իսկ մի ոմն ի յուխտապահացն ասէ 30 ցնոսա. «Զի եթէ լոկ ի բանիցն խօսելոյ ընդ մեզ սիրով Նիխորոյ զձեօք այդպէս ամպ մթաղին և շափառուկ անկաւ, և չերևիք ի գետնոյդ, իսկ յորժամ շնորհեցէ Բրիստոս, և տեսանիցէք փառաւորեալ զՄամիկոնեանն Վահան և զայլ ուխտապահսն որ ընդ նմա են փառօքն, զոր տալոց է Բրիստոս՝ խորտակիցիք իսկ արդեօք և հեղձանիցիք. այլ ի մեծի աւուր 35 յանշէջ գեհնին զի՛նչ արդեօք գործիցէք հէքքդ և թշուառականքդ»:

Եւ զայս ասացեալ առն՝ գնային ընդ պատգամաւորսն Նիխորոյ առ Մամիկոնեանն Վահան: Եւ հասեալ պատգամաւորացն Նիխորոյ առ Մամիկոնեանն Վահան և մատուցեալ զնամակն Նիխորոյ, և յայնմանէ 40 զխտաց ի գրելոցն, թէ լուեալ տեղեկացաւ Նիխոր ի պատգամաւորացն զամենայն յղեալսն իւր առ նա, և ոչ էր բան յամենայն խօսիցն Մամի-

1 Աս. արեաց իշխանն

1 2. այս լուր

11 Գս. քո՝ պատգամաւորացն

14 ՏՏ. որ ի ձեռն

19 2. ի մամիկոնէն

22 2. ածեալ

24 2. խաբէրիցն: Աս. խաբէրայիցն

24 288. էին՝ յապտամբացն

եկեալ Հայք, թէ ո՛ր-

պէս ի Նիխորոյ

31 2. չերևէիք

38 2. յայնմանէ

կոնենին Վահանայ՝ զոր թէ չէր թուեալ Նիխորոյ: Ի պատգամաւորացն տեղեկացեալ ծանեաւ և զայն, թէ ինչպէս խնդութեամբ և սիրով ընկալեալ զնախարարսն մեծարեաց Նիխոր. պատմեցին և զչարաչար կորսնս ուրացողացն ջողոյ, և թէ ինչպէս կարի և փութով զերթս քո խնդրէ փափաքելով. զոր և պատգամաւորացն Նիխորոյ ստիպով հաւա-

նեցուցանէին զնա երթալ:
 ՂԱ. Եւ չուեալ այնուհետեւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնենի ամենայն ուխտապահ նախարարօք հանդերձ և այլ բազում և կազմ զնդաւ. որոց լուեալ զուխտիւք զխնդիրն ի Նիխորոյ Մամիկոնեանն Վահանայ՝ կամաւ և ցնծալից սրտիւ երթային առ նմա: Եւ եկեալ Մամիկոնեանն Վահան ի դաւառն որ կոչի Արտազ, ի գեօղն որ անուանեն Եղիւնդ՝ զաղարէր անդ ինքն և ամենայն զունդքն որ էին ընդ նմա. և առաքէր առ Նիխոր և զիւր եկն տայր գիտել նմա: Եւ ասէր ցնիխոր Մամիկոնեանն Վահան. «Արդ՝ եթէ թուի քեզ զալ իմ և տեսնել զքեզ՝ տուր ածել առ իս արս աւագս Արիս և յակնաւոր տոհմաց, որ եկեալ կացցեն աստ առ իմ որեար, մինչև եկեալ ես տեսից զքեզ, և խօսեցեալ իմ և քո ընդ միմեանս՝ լուիցուք ի միմեանց՝ զոր ինչ ի զէպն թուի մեզ առնել»: Եւ Նիխորոյ լուեալ զեկն և զկամս խնդրոյն Մամիկոնենին Վահանայ՝ վաղվաղակի տայր տանել ցկամսարականն տէրն Շիրակայ Ներսէսն զԲագէ զԱտրպայական շահապ և զՎեհ-Վեհնամ զՀայոց հա- զարապետ, և զՆերսէսպուն զՄիհրանայ զեղբայր, և հինգ ևս այր այլ աւագ Պարսիկս: Եւ Մամիկոնենին Վահանայ տեսեալ զաւագորեարն զոր առաքեալ էր Նիխորոյ՝ ընդունէր զնոսա խնդութեամբ. և ի միասին ուրախացեալք այն օր՝ ի վաղիւն թողոյր զութեսեան զնոսա առ իւր հաւատարիմ արս. որոց հրաման տայր՝ պատուել զնոսա արժանաւորա- պէս և զգուշանալ. և ինքն չուեալ զնդաւ և կազմութեամբ զնայր առ Նիխոր: Մերձեալք ի գիւղն ուր Նիխոր էր՝ հրամայէր զօրուն որ ընդ նմա էին՝ վառել ըստ օրինի պատրաստութեան պատերազմի. որք ընդ լսել ի Մամիկոնենէն Վահանայ զհրամանն՝ պատրաստեալք յամենայնի կազմ ցուցանէին նմա զանձինս: Տայր հրաման Մամիկոնեանն Վահան հնչեցուցանել զփողան պատերազմականս. և ի սաստկութենէ փողոցն ձայնից հնչեալ երկիրն թնդէր. յորմանէ զարհուրեալք արք զօրուն Նիխորոյ՝ կարծեցին, թէ խաբէութեամբ ի միասել զնոսա եկն Մամիկոնեանն Վահան, և ոչ սիրով ի հուանձումն խաղաղութեան:

Եւ Նիխոր առաքեալ ընդ չառաջ նորա արս աւագս՝ տայր ասել զՄամիկոնեանն Վահան, եթէ «Ոչ ըստ կարգի Արեաց առնես զու վայդ, այլ նորոգ իրօք այլ իմն ձեանաս. յորում յայսմ հետէ քեզ կարի զԱրեաց զկարգն պարտ է ունել և հաւանել. քանզի ի չուի՝ փողով յԱրեաց բանակ սպարապետն միայն Արեաց իշխէ մտանել, և այլ ոք

1 ՏՏ. չէր լուեալ: ԲԳՏ.
 չէր լուեալ Նիխորոյ ի
 պատգամաւորացն: ՏԵ-
 դեկացեալ ծանեաւ և
 զայն: Պէտաղորդիւնն
 այստեղ ըստ ՏԱՏ.

6 ՏՏ. նմա

7 ՏԱՏ. մամիկոնեանն
 9 ՏՏ. ուխտիւք
 20 ՏԱՏ. բագէ... շահապ
 20 ԲԳՏ. և զՎեհնամ
 21 ՏՏ. զհինգ
 24 ՏՏ. զութեսին
 26 ՏՏ. չուել

28 ՏՏ. վառեալ
 29 ՏՏ. ի մամիկոնէն
 29 Պամ ըստ ՏՏ. ամենայնի
 31 ՏՏ. պատերազմողականս
 33 ՏՏ. կարծէին խաբէութե-
 ամբ
 39 ՏՏ. արեաց բանակ

- զայդ համարձակութիւն ի Պարսիկս ոչ ոք իշխէ առնել»: Եւ Մամիկոններն Վահանայ պատասխանի տուեալ Նիխորոյ՝ ասէր. «Նախ արս զիս Արեաց տեառն ծառայ, ապա և առանց ի քէն իսկ ուսանելոյ՝ թուի թէ և ես իսկ զիտեմ զԱրեաց աշխարհի զկարգ և զարժանն. մի թուեսցի քեզ հաշուել
- 5 զիս կարի մոռացկոտ. քանզի և ոչ բազում ինչ ամօք գնացեալ եմ ի ձէնջ»:
- Եւ զայս բանս այսպէս ի ձեռն պատգամաւորի խօսեցեալ Մամիկոններն Վահանայ ընդ Նիխորոյ՝ ապա ինքն իսկ եկեալ տեսանէր զնա յատենի ժամու. վասն զի ընդ ծագել արեւուն եկն Մամիկոնեանն առ Նիխոր: Եւ Նիխորոյ տեսեալ զՄամիկոնեանն Վահան և զայլ նախարարսն
- 10 զուխտակիցոն ընդ նմա՝ ցնծալից ուրախութեամբ բազում ժամս ընկալեալ ի զիրկս իւր՝ ողջունէր զնա. տայր և զողջոյն զԱրեաց տեառնն Վաղարշու և զամենայն աւագանւոյն. մի ըստ միովէ յանուանէ ողջունէր և զեկեալ նախարարսն Մամիկոններն Վահանայ՝ յով սիրով, նոյնպէս զամենայն արս գնդին, զաւագս և զկրսերս: Եւ լուեալ Մամիկոններն
- 15 Վահանայ զողջոյն Արեաց տեառնն և զողջոյն ամենեցունց զբանն աւագանւոյն՝ շնորհակալութեամբ գոհանայր երկրպագելով և խնդալից ուրախութեամբ ընդունէր: Եւ հրաման տուեալ Նիխորոյ՝ զամենայն արս զօրուն Վահանայ Մամիկոններն ի ներքս թողուլ, նոյնպէս և աւագ Պարսիկ որերոյ ի ներքս կալ յատենին հրամայէր: Եւ կատարեալ *զա-
- 20 մենայն ասացեալք Նիխորոյ, և լցեալ ամենայն ատեանն արամբք որ ընդ Մամիկոններն Վահանայ էին, և այլ Պարսիկ որերով՝ սկսանէր խօսել Նիխոր ընդ Մամիկոններն Վահանայ և ասէր.

- «Թէպէտ և աշխարհակցութեան բնութեամբ չես կեցեալ ընդ իս, այլ ըստ բազում անգամ տեսանելոյ զքեզ ի դրան և լսելոյ յաշխարհի
- 25 մարդկանէ, ի Հայոյ և ի Պարսկէ, ոչ յանճանաչող և յանպիտան մարդկանէ, այլ ի լաւ և ի հայեցող և յիմաստուն որերոյ, զոր այժմ յայտնապէս փորձիւ ի միտ առեալ զիտացաք ամենեքեան. զի գործ պատերազմի որպէս քաջութեամբ՝ նոյնպէս ևս առաւել խոհականութեամբ և իմաստիւրք վճարի. որպէս և դու զերկոսեանն զայդ ի քում անձին լիով ետուր
- 30 տեսանել ամենայն Արեաց աշխարհի և ճանաչել: Քանզի զքաջութիւն ցուցիր սակաւ արամբք. քանզի ցանկ կաս կուտելով սակաւօք ընդ բազումս, և մեծամեծ զայդպիսի վնասանի առնելով և աշխատ ունելով: Եւ զիմաստութիւն յայտ արարելը՝ զիտելով զժամ կուտոյն և զտեղի տալոյ, և անվնաս զգունդն ի միջի ունելոյ, և միւսում ևս ժամու գործոյ
- 35 պատրաստ լինել և չերկնչել: Զի եթէ ոչ երկու այդ իրք ի քեզ լի եղեալ էին՝ զիսորդ հնար լինէր քեզ այդչափ կարի սակաւ և թուով արամբք կալ ընդդէմ այնչափ անթիւ բազմութեան պատերազմող որերոյ, և երբեմն մեծապէս յաղթել, և երբեմն զարհուրեցուցանել և աշխատել: Յաղագս որոյ զմտաւ ածեալ իմ զքո այդպիսի արարուած և զմտաւո-
- 40 բութիւն՝ կարի քաջ ճանաչեմ զամենայն պատասխանիս, զոր առնելոց ևս դու մեզ ամենայն բանի, զոր լսես ի մէնջ: Վասն զի թէ զապստամ-

15 2. զողջւոյն... զողջւոյն

19 2Ա. որեարոյ

25 Ա. ի Հայոց

25 ՏՏ. և ոչ յանպիտան

27 ՏՏ. գործ պատերազմի

ունի քաջութեամբ: 2.

գործ պատերազմի ու պ

(?, փոռած, վրան պա-

սիւ) քաջութեամբ

31 2ՏՏ. ցանկաս կուտե-

լով: Այսպես ըստ Ն. Բ.

39 2. ածեւ

բութենէդ քուսմէ հարցանեմք, թէ զիմրդ իշխեցեր խորհել, թող թէ և
 առնել՝ պատասխանի տուեալ ասես, թէ չճանաչողութիւնն Պերողի և
 ի յետահարութիւն բռնադատեաց զիս մեռանել. որ զճառայութիւնն և
 զվաստակ որպէս զաստուած խնդրէր, և զվաստակոյն զհատուցումն
 5 առնել՝ և ոչ իբրև զմի յանմիտ մարդկանէ խորհէր հատուցանել: Զի
 քաջի առն քան զբազում ժամս հարանօք կեցեալ՝ շատ լաւ է մի օր
 ծանուցանել զլաութիւն անձին և մեռանել: Եւ ոչ ոք յԱրեաց կարէ
 քեզ մեղադիր լինել՝ խորհել քեզ այդպէս խորհուրդ և առնել, ոչ որ
 այժմ Արեաց տէրն է, և ոչ աւագանի զբանն, որ զամ մի ի միջի են, և
 10 դու զիտես: Վասն զի Պերող արքայից արքայ իբրև իւրում անձինն
 և որդւոց չմարթաց հոգ տանել՝ բարի ծառայի առ նա լաւ ինչ զիմրդ
 կարէր խորհել և առնել: Զի զայդ գործ, զոր դու գործեցեր՝ բայց զի
 չկարէր ոք և զի չիշխէր գործել յայնժամ. այլ ամենայն ծառայ այր,
 տեսանելով զնորա ստամբակութեանն զանչափութիւն՝ զամենայն օր
 15 խորհէր առնել, և չկարացեալ մեռանել՝ կասէր»:

«Բայց քո և արանց որ ընդ քեզ եղին միաբան, առ ոչինչ համա-
 րեալ զմահ անձին՝ զիմեցին յիրսդ քաջաբար. և որ մեռան ի ձէնջ՝
 ի Պերողի յամբարտաւանութենէն խնդրեն աստուածք զարիւնն զայն,
 և որք ապրելի կարացայք և ի միջի լինել՝ անպարտ էք և անվնաս էք:
 20 Վասն զի որ այժմ Արեաց տէրն է և ամենայն աւագանին՝ զայդ եկթ
 խօսին հանապազ, և անմխիթար ողբան և արտմին, յիշելով զՊերողի
 զանհաւան և զամբարհաւած զբարն, զոր ոչ ունէր նման մարդոյ, այլ
 նման չար և վայրենի գազանի: Որ կորոյս զինքն և զամենայն Արեաց
 աշխարհի զոյժ և զգօրութիւն, և զթագաւորութիւն մի մեծ և զազատ
 25 ի ծառայութիւն ետ չեկթաղին. յորմէ ի դառն ծառայութենէ, մինչ
 կենդանի է Արեաց աշխարհն՝ զերծանել ոչ կարէ: Բայց դու թէ հաւա-
 նեալ նուաճիս, և ընդ քո նախնեացն տեսն ծառայութիւն անես,
 և որ ինչ վատթարն եղև ի մէնջ և ի ձէնջ՝ մոռանաս և ի բաց թողուս,
 զայս առնես իմով միջնորդութեամբ՝ դու աստէն ի Հայս կաս, մինչև
 30 թագաւորն կնքէ և տայ բերել առ քեզ. և եկեալ բարեաւ առ տէրն
 Արեաց, զամենայն որ ինչ բարի և արժան է, և՛ քում անձինդ և որում
 դու կամիս՝ տայ սիրով և կամաւ և կատարէ»:

ՂԲ. Եւ խօսեցեալ զայս ամենայն բանս Նիխորոյ յատենին ընդ
 Մամիկոնենին Վահանայ և ընդ ուխտակից նախարարն Հայոց որ ընդ
 35 նմա էին, և լուեալ Մամիկոնենին Վահանայ՝ տայր պատասխանի
 բանիցն Նիխորոյ և ասէր. «Աստուծոյ հաշտութիւն յորժամ է ընդ
 աշխարհի՝ յառաջահայեաց և իմացող մտաց զիւրին է անաշխատ ճանա-
 չել: Յորժամ զիշխանս բարեհէրս տայ և լաւածանօթս և աշխարհաչէս՝
 անդէն և անդ արժան է նուագամտին զիտել զբարեբարութեանն
 40 Աստուծոյ այցելութիւն, զոր սիրելոց է յաշխարհ և նորոգելոց, որպէս

1 88. Թող թէ առնել
 3 2Աս. ի յետս ահաւո-
 րութիւն: Այսպիս ըստ
 ուղղագր. ԲԳԵ.
 12 2Աս. բայց զինչ կարէր

որ: Այսպիս ըստ ուղ-
 ղագր. ԲԳԵ.
 15 288. չկարացեալ՝ մե-
 ռանէր կասէր
 18 88. ամբարտաւանութ.

19 2. կարացարք
 22 Աս. անհաւան
 22 88. զանբարհաւած
 39 2. զբարեբարութիւն
 40 2Աս. զօրս

- և այժմս ինձ երևի և ամենեցուն: Զի զտէրն Արեաց իմ չե ևս է տեսեալ. բայց կամիմ տեսանել, եթէ տայ ինձ Աստուած միջնորդութեամբ քո, տեսանել այնպէս՝ որպէս և ամենայն քրիստոնեայ անձն կամի և ախորժայ: Սակայն զքեզ տեսանելով, զոր նոր խաղաղարար և
- 5 առիթ բարւոյ այնպիսւոյ աշխարհի միոյ առաքեալ է, որպիսի Հայքն, և մեզ որ աշխարհին մարդիկ եմք՝ կարի հայեցող սկամբ տեսանել, և ամենեցուն զխնաման և զբարիսն, զոր տալոց է աշխարհին և մարդկան որ յաշխարհին են. քանզի տեսանեմք զքեզ կամաւոր բարւոյ և սիրելչ, անձին համարելով զբարի գիւտն և զաշխարհին: Իսկ վասն Պերդի
- 10 արքայից արքայի բարուցն և անձնահաճութեանն զոր ասացեր, անընտրող մտօք ունելով զծառայս, չընտրել զլաւն ի վատթարէն, զքաջն ի վատէն, զիմաստունն յանմտէն, զվաստակաւորն յանվաստակէն՝ շատ իսկ և բաւական լիցի քո տեառն բանն և լիով ասացածն: Եւ ես գոհանամ զԱստուծոյ, զի զիս անաշխատ պահեցէք յառնելոյ զլստ հարցման քո
- 15 զպատասխանիսն: Բայց իմ թէպէտ էր այդ ամենայն տրտունջ զՊերդէ, որպէս հանապաղ խարէին զնա և զամենայն Արիս արք անպիտանք, առեցեալք յամենայն սրբասէր մարդկանէ, փախտականք յաշխարհէն ըստ աղտեղի գործոց իւրեանց, լեռնախոյսք, աւաղակապետք, արիւնապարտք, հացկատակք, բանորսողք, խարերայք, շաղակրատք, անյարուչք,
- 20 վատատոհմակք, ճանաչելով զանձինս թէ ոչինչ են, և կալ իւրք չկարեն, կասեալք յիրէ, լքեալք յորսոյ՝ գային անկանէին ի մոխիրն. և ձեր տուեալ զինդիրն՝ խնդալով յուղարկէիք, պարգևելով զահ և պատիւ և զայլոց զտունս և զկեանս և զմեծութիւնս. և նոցա սակաւ մի խոյս եղեալ ի ձէնջ, լռեցից զայլ մեծամեծ թշնամանսն, որով թշնամանէին
- 25 զկրակն յիւրաքանչիւր ի տունս՝ այլ զատս և նախատինս աւելորդ աղտոյ իւրեանց զկրակն առնէին: Եւ վասն զի զայս գիտէ ամենայն որ, և յայտնի է, զի ամենայն արուեստաւոր, որ զիւր արուեստն ինքն գիտէ և օգտեալ է յարուեստէն՝ զնոյն և որդւոց իւրոց կամի ուսուցանել, զի կեցցեն. և այնպիսի խարերայ մարդկան ծանուցեալ, թէ ոչ իմաստիւ
- 30 և քաջութեամբ կեցեալ և մեծացեալ, այլ սուտ վաճառականութեանն մոխրով՝ զնոյն փութային և որդւոցն իւրեանց ուսուցանել: Վասն որոյ բարձեալ էր յաշխարհէն Հայոց և կորուսեալ վաստակք, միտք, քաջութիւն, տոհմակութիւն և արդարութիւն. և ի մէջ անցեալ փերեկերտին դէմքն այդր ամենայնի. և ձեր Արեաց տեսանելով զայն ամենայն, և
- 35 չծանուցեալ, թէ մեր զայն հրահանգ եղեալ նոցա, և թէ չեն ուսեալ ինչ և չգիտեն՝ չեն մեղադրելի, այլ և յատենի ևս այսպանելով՝ ամենայն վատաց և ի կոռւոյ յեանելոց զՀայս ածէիք օրինակ, նախ Ասորւոց, ապա լքելոց, ապա լուծելոց, ապա անդամալուծաց: Եւ բայց թէ ապա

3 88. որպէս ամենայն
քրիստոնեայ կամի

4 2. ախորժս

7 2. և մարդկան և որ

18 88. լեռնախոյսք

19 2. հացկատար

22 88. ուղարկէիք

23 88. այլոց

25 2. զատս և նախատինս:
«Թուի այլագգ ինչ ըն-
քեռնի» (Ծանօթ. ԲԳՏ.)

27 2ԱՏ. ամենայն արուես-
տաւորք զիւր: ԲԳՏ.
ուղղագրել են ամենայն
արուեստաւոր քրդիւր

32 88. և միտք

33 88. տոհմականութիւն

33 2ԱՏ. տոհմալուծիւն,
արդարութիւն

33 2. ի մէջ անցեալ

34 Թերեւս ընդդէմքն այ-
դր ամենայնի (Ն.Բ.)

35 88. չեն ուսեալ ինչ՝
չգիտեն

և որ նոցա իսկ նման մարդ էր, որ ձեր խարող հացկատակաց ջոկն էր՝
և ոչ կորացեալ մտանէր ընդ գետին. վասն նոցա և խնդութիւն ևս
թուէր այնպիսի լուրն: Այլ որ մարդ էր, և ամօթ կայր ի սրտի, և
զայնպիսի բանս յԱրեաց տեառնէն լսէր՝ ոչ միայն միանգամ և երկիցս
5 ևեթ ի գէպ էր մեռանել, այլ թէ և տասն անգամ կեայր, և հանապաղ
գնոյն լսէր՝ տասն անգամ արժանի էր մեռանել:

«Վասն որոյ և մեր իբրեւ զխորհուրդս զայս ի միտ արկեալ իշխեցաք
խորհել, և զայդպիսի ձաղանաց բանս, որ ի վերայ աշխարհիս եղեալ
էր Արեաց տեառնն և կայր ի նմին հաստատեալ. և թէպէտ ածաք զմտաւ
10 երթալ ըստ աշխարհ ելանել և կորնչել, ճանաչելով զԱրեաց ոյժ և
զբազմութիւն, — քանզի չէաք այնքան յիմարք և խելացնորք, թէ մեր
Արեաց առաջի, թուով տառապեալ մարդիկ, այնչափ անթիւ բազմութեան
զօրաց, ոչ կարեմք կալ ընդդէմ և կորնչիմք, քաջ տեղեկութեամբ գիտե-
աք. — բայց ապա զայս ածաք զմտաւ, թէ գաղտ բնաւ յանդգատուց
15 զարհուրեալ գնամք՝ առաւել ևս ստուգապէս հաստատեալ ժառանգեմք
զանուն վատութեանն որ կայր ի վերայ մեր, թէ մարդիկ, որ այնպէս
յետին և անպիտան էին՝ յիրաւի կորեան, և անհետ եղեալ չերեին
ուրեք. արդ նոցա լինել ի միջի, ասէիք, և չլինել՝ գնոյն վճարէ: Ապա
ընտրեցաք՝ նախ ծանուցանել զանձինս, և ապա կամ մեռանել և կամ
20 կորնչել: Եւ եթէ էաք կացեալ միաբանք, և չէաք պառակտեալք և քայ-
քայեալք՝ ծանուցանէաք եկեղոցն ի վերայ մեր, թէ արդարեւ որպէս
զԱրք՝ այր եմք, և կամ թէ որպէս զԱսորի: Բայց զայս նշան մի տամ
ձեզ, և փորձեցէք. զի զորեալն զայն, որ զամ մի Պերդի յիւրում
թագաւորութեանն մոգութեամբ տէր է արարեալ, և այժմ գահ ունին
25 և պատիւ, և յիւրաքանչիւր զաւառի իշխան են, և ձիոյ տէր են և
զինու և գնդի՝ հրաման տուք, զի ժողովեցին միաբան ամենայն
իւրեանց այրուծիով. և մեր այս սոյն արք թուով, զոր դուք գիտէք,
որոց ոչ գոյ ոչ տուն և ոչ ծառայ, ոչ գունդ և ոչ տանուտէրութիւն.
և դուք որ Արիք էք՝ զձեր օգնութիւն վայր մի ի բաց կալայք, և զաշ-
խարհս Հայոց ի մեզ և ի նոսա թողէք. և որ ոք կարասցէ ի միւսմէն
30 հանել՝ նմա տալիք, և ձեզ ծառայութիւն արասցէ:

«Եւ արդ՝ զի մի բազմաբանութեամբ զերազալուր ձեր միտս ձան-
ձրացուցից, այլ լուել զօգուտն բազմաց և Հասել անհնար է. քանզի յաղագս
մեծի աշխարհի են բանքս իմ՝ գիւտի և կամ կորստեան, և հարկ է լիով
35 ասել: Զի մեր, որ զանձինս ի մահ եղաք և յԱրեաց տեառնէն ի բաց
կացաք՝ զայդ երիս ինչ ի ձեռն պատգամաւորացն գրեցի առ քեզ, և
դու նոյնպէս գրով երկրորդեալ ի թագաւորէն. մեզ այդ խնդիրք միայն
պիտին, և շնորհեցէք մեզ գրով և կնքով ի թագաւորէն: Զայլ ինչ
պարգև, զչքեղութիւն, որ ոք վաստակել մարթացէ, և տեսանիցէք՝
40 հայեսլիք և ըստ իւրաքանչիւր արժանաւորութեան հասուցիք. և մեր

1 Խարող՝ ի մասին ԲԳՏ.
ունին ծակօր. «Բուցի
խորող կամ խարող»:
Թեբեւ ուղղելու է (կր.
167, 8. 38) անգամա-

լուծաց, և ապա և որ
նոցա իսկ նման մարդ
էր: Բայց (Թէ) որ ձեր
խարող (?) հացկատա-
կաց ջոկն էր՝ ոչ կո-

բացեալ մասնէր եւն
13 ԱՏ. կորնչեմք
29 2. և դու որ
33 ՏՏ. և քանզի
39 ՏՏ. պարգևի շքեղութ.

ընդիլ տեարք էք, և մեք ձեր ընդիլ ծառայք եմք. ընկալալք զմեզ սիրով, և ծառայեցուցէք խնայելով. և զյանցումնս, զոր ի բռնութենէ յանցանել հառուք՝ թողութիւն արարեալ շնորհեցէք մեզ»:

ԴԳ. Եւ Նիխորոյ լուեալ զայսպիսի կարգումն բանիցն ի Մամիկոնեանէն Վահանայ՝ մեծապէս խնդալից սրտիւ ուրախացեալ ասաց առաջի ատենին, թէ «Զարտմութիւն մեծ բեկման Արեաց աշխարհին որ հնաս, և զթանձրամած խաւարն որ հնաս և մածեալ նստէր ի վերայ սրտիս իմոյ՝ համարձակապէս և արդար խօսք Վահանայ և նուաճմանս աւետիք փարատեալ զամենայն՝ միսթարեալ ուրախացուցին զիս»:

10 Հրամայէր արձակել զատեանն: «Եւ որ ինչ, ասէ, պէտք են ինձ և Վահանայ այլ ևս բանից՝ խօսիմք օր ըստ օրէ, և աւուրս քանի մի ուրախանամք առ միմեանս»:

Եւ այն օր հրամայէր Նիխոր Վահանայ՝ առ նմա ուրախանալ ամենայն նախարարօքն ուխտակցօքն և բովանդակ զնդաւն որ ընդ նմա էին. բայց զուխտանենգան ի Հայոց և զուրացողան

15 հանին արտաքոյ ընթերեացն ամօթալիցս: Եւ ուրախացեալք այն օր ըստ օրինի մեծապէս ընթերեաց, և հրաժարեալք ի Նիխորոյ՝ գնացին հանգչել ի վանս իւրաքանչիւր:

Եւ ի վաղիւն ժողովեալ ամենայն բազմութիւն մարդկան ի հրապարակն՝ հրաման տայր Նիխոր, մինչդեռ ինքն առանձինն էր, զՄամիկոնեանն Վահան տանել ի ներքս ի սենեակ: Եւ խօսեցեալ ըստ ժամուն ընդ նմա միայն ընդ միայն զբազում ժամս զպէտս կարեոր իրաց աշխարհի, ըստ իշխանաց հոգողութեան՝ զային երկօրեան ի միասին ի տուն ատենին: Հրաման տայր Նիխոր ամենայն եկեղոցն ընդ Մամիկոնեանին Վահանայ, նախարարաց և ռամկաց, մտանել յատեանն առ

25 նոսա, և արանց Պարսիկ աւագաց զալ առ նոսա յատեանն: Բայց զարմն, որ զինքեանս հաւատարիմս Պարսկացն կացուցանէին, հրաման առեալ նուիրակացն՝ և ոչ ի զուրմն մօտել տային, ասելով, թէ «Գործոյ ինչ՝ դուք չէք իմաստուն բանից, և լսել իսկ չգիտէք. արդ՝ զտեղի ատենին յարժանաւոր առնէ ընդէ՞ր խափանէք. զի թող նստի անդ

30 մարդ այն՝ որ զխօսս աւագացն և զբանս իմաստնոցն լսել գիտէ և օգտել»:

Եւ էր այնուհետեւ տեսանել յայտնի Աստուծոյ արդարաքնին հատուցումն, սիրելի ուխտակատարացն իւրոց տալ զպարծանս և զհամարձակութիւն, և խաբերայ ուրացողացն զասու զգեցուցանել զամօթ և զանարգանս. և զայր ի յատկութիւն բան Գրոյն ճշմարտապէս, թէ

35 «Աստուած լոյս է»:

Վասն որոյ ըստ նմին լուսաւորեալ ծագէին և երեսք աստուածասէր պաշտօնէիցն իւրոց ըստ նմանութեան լուսոյն, զոր ընտրեցին ինքեանք և լուսաւորեցան: Իսկ ի վերայ երեսաց մոխրապաշտացն նոյն կերպարան մոխրոյն իջեալ՝ նստէր ի վերայ ամբարշտացն, որով մերկացեալ զիմօք՝ պատրողական հացկատակացն երեցեան կերպարանք, ցուցակ ստոյգ լի ամօթալից ձաղանօք: Եւ էին դոյնք ամենեցուն արդարեւ, ըստ ասացածի եկեղեցական հոգեւորին, ծիւրեալք, ծնկեալք,

10 2Ես. պէտք են ինչ և Վահանայ

11 88. յաւուրս

21 Կամ ըստ 2. ի բազում

30 2. զխօս

31 Ես. արդարաքաննին

35 Ա. Յովհ. Ա. 5

40 2. ստոյք

40 ԲԳՏ. դոյն

41 «Եւսերիսա, յեկեղ. ՊՏԺ, զուրացողաց ունեց»:
(Ծանօթ. ԲԳՏ.)

- երիթացեալք, պատկերի նմանեալք. զորս արդարեւ յայտ յանդիման
 առաջի երբեմն գերչացն խայտառակեալ նշաւակեաց խաչելութիւնն
 Քրիստոսի: Եւ կատարեալ առ նոսա ելանէր ի գլուխ բան սաղմոսերգին.
 «Ոչ այսպէս են ամբարիշտք և ոչ այնպէս», որպէս էին թշուառացեալք
 5 և ողորմելի մարդիկն այն, որոց ատրուշանն շնորհ չուէնէր, և յեկեղեցւոյ
 սրբոյ անձամբ մերժեալ արտաքս ընկեցան: Ժողովեալ նստէին առ
 միմեանս ապշեալք, քամակաբեկք, զարթուցեալք որպէս յերազոյ ցնորից
 գիշերոյ: Եւ ընդ Աստուծոյ զօրութեան գործ զարհուրեալ ապշէին՝
 10 փութանակի և յանկարծ առնել զնոսա այնպէս զժմիտս և ձաղաղէմս
 առաջի սիրելեացն իւրեանց. ցանկային բազում գնոց առնուլ, թէ գոյր
 հնար, զապստամբութեանն անուէն, և ոչ ոք տայր նոցա: Վասն զի որ ոք
 յայնպիսի անձանթիցն կամէր երբէք մտանել յատեանն՝ ի բազմութեան
 15 ասէր ցնուիրակն, թէ «Յապստամբացն գնդէն եմ», և վազվազակի
 թողուին ի ներքս. այլ ոչ ոք տայր մօտել ի դուրս ատենին, և ոչ լսել
 զխօսս իշխանացն որ զինչ խօսէին: Յայնժամ յայտնի տեսանէր յստակ
 20 ահն խորհրդոյ ճշմարտասիրացն զպայծառարար յաջողութեան ճախրումն
 զսրբոյն Գրիգորի, ամենայն ճգնազգեցիկ ընկերովքն իւրովք, ի վերայ
 յերկարահամբեր ուխտապահացն բանակին, որ զամենայն երեսս Պարսիկ
 մարդկանն և զայլսն՝ ահիւ և խնդութեամբ հայեցուցանէր ի Մամիկոն-
 25 նեանն Վահան. որում տայր Քրիստոս իմաստ շնորհալից պատրաստա-
 բան, աջողակ ի գլուխ խոհականութեան, ձայնարձակութիւն պատուեալ
 խօսիւք. և կատարեալ ելանէր ի գլուխ բան Փրկչին Քրիստոսի, զրեալն
 յԱւետարանն. «Ոչ և թէ դուք իցէք որ խօսիցիք, ասէ, այլ Հոգին Հօր
 30 ձերոյ, որ խօսիցի ի ձեզ»:
- Եւ երկրորդեալ յատենին գնոյն բանս Մամիկոնեանին Վահանայ՝
 սկսանէր միւսանգամ խօսել ընդ Նիխորոյ և ասէր. «Յաղագս իւրա-
 քանչիւր ուրուք խնդրոյ և օգտի, որ այժմ աստ են առաջի ձեր նախա-
 քարք և ազատք և այլք յոստանիկ մարդկանէ և յայրուծիոյ որերոյ՝
 35 ճանաչող էք և կարող, և գիտէք հատուցանել զարժանն. բայց ես և որ
 ընդ իս ուխտապահ նախարարքն են, զոր ինչ խնդրեցաք ի քէն պատ-
 զամաւորօք և գրելովքն, զոր և երէկ և այսօր դէմ յանդիման խօսեցայ
 ընդ քեզ, և դու հրամանաւ Արեաց տեսանն և հրամանաւ ամենայն
 40 աւագանւոյ զրանն գրով և կնքով խոստացար տալ մեզ, առանց
 որոյ անհնար է կեալ մեզ և ծառայութիւն առնել ձեզ. — հաւատոյ
 35 քրիստոնէութեան հաստատութիւն, մոգութեան և ատրուշանաց յաշ-
 խարհէս Հայոց բարձումն, զեկեղեցւոյ ըստ մեր կամաց զպայծառութիւն
 և զպաշտօն, — այդ որ կարևոր է մեզ և հարկաւորապէս պիտոյի՝
 կնքով թագաւորին հաստատեան մեզ. և այլ զոր ինչ գրեալ է ի նամակին՝
 40 գիտես զամենայն, և ոչ ինչ է պիտոյ բազմաբանել առաջի քո: Բայց
 յաղագս գահու և պատուոյ և շքեղութեան, հայելով յիւրաքանչիւր
 ուրուք վաստակս՝ տաջիք անհոգութեամբ և մի՛ զրկիցէք»:

2 2. գերչաց իւրեանց

4 Սաղմ. Ա, 4

5 88. չի՛ք այն

17 88. սրբոյն Գրիգորի:

2. սրբոյն զգրելուրի

17 2. ընկերքն իւրովք

23 ԲԳՏ. չի՛ք ասէ

24 Մատթ. Ժ, 20

31 ԱՅՏ. Էրէկ

35 2. Հոգութեան և

37 2. զպաշտօնայդ

38 2. զայլ որ էնչ

ՂԴ. Եւ զայս ամենայն խօսեցեալ Մամիկոնենին Վահանայ՝ սիրով լսէր զամենայն Նիխոր, և ախորժելով յանձն առնոյր: Խնդրէր Նիխոր ի Վահանայ զընդի Հայոց զայրուէին. «Կազմեա՛, ասէ, փութով և արձակեա՛ ի դուռն. քանզի Զարեհ որդի Պերդի, ընդդիմացեալ Արեայ 5 արարուածի՝ գունդ դեռ կազմէր ի կորուստ անձին իւրոյ և հաւանելոցն ընդ իւր. և դու փութա՛ արձակել զՀայ այրեւծի, որ նախ քան զքո երթալն ի դուռն՝ և սպաս մի քո մեծ ծանուցանի արարուածքդ առաջի թագաւորին և ամենայն Արեայ: Վասն զի և ինձ հրաման ետ թագաւորն՝ վազմադակի մտանել ի դուռն. վասն զի աստուածք զայս իրս յաջող և 10 բարեբարութեամբ վճարեցին, զի ևս առաւել վաղազոյն երթամ անդդ, ի դէպ է և պատշաճ»: Եւ ուրախացեալ Նիխորոյ և Մամիկոնեանն Վահանայ առ միմեանս ոչ բազում ինչ աւուրս՝ կազմէր ստիպով գործոյն պիտոյից: Հրաժարեալք ի միմեանց՝ չուէին խաղաղութեամբ, Նիխոր առ թագաւորն ի դուռն, և դորավարն Հայոց Մամիկոնեանն Վահան ի Դուռն:

15 Եւ հասեալք յեզր գետոյն սաստկապէս ըստ ժամանակի իւրոյ պղտորութեանն, և զկամուրջն Արտաշատու գտին աւերեալ. և էր ինչ որ ի տեղեացն բնակչացն, և էր ինչ որ ի սաստկութենէն ջուրցն զիմեցմանց. և տարակուսեալ զօրքն՝ խնդրէին տեղիս անցի, և ոչ գտանէին. և փորձելով ոմանց զբազում տեղիս՝ ընկղմեալք ի ջուրսն, և հազիւ 20 գտեալ անդրէն ելս ապրէին: Իսկ քաջ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան մերձեալ ի տեղի մի յեզր գետոյն, և տեառնագրեալ զինքն նշանաւ խաչին սրբոյ կենսատուի՝ իջանէր ի գետն, և որպէս ընդ յոյժ տեղի ծանծաղ՝ անցանէր խաղաղութեամբ ընդ ջուրսն, որ և տեղին ամենայն գնդին լինէր ճանապարհ անցից անհոգութեամբ: Եւ լինէր 25 այս նշան մեծ յաշտնի, որ և առ ոյժ կացածի արանց լինէր անցանել զիւրաւ ըստ կամի և ամենայն այրեւծիոյն. ի ճշմարիտ հիմնացեալ հաւատոյն քաջ զօրավարին Հայոց Վահանայ՝ լինէր նշան որպէս Իսրայէլեան ժողովրդոցն՝ յանցանելն իւրեանց ընդ Յորդանան: Եւ ապա մտեալ յոստանն ի Դուռն, և զնորհակալութեան զպատարագն մատուցեալ 30 Աստուծոյ արժանաւորապէս, և նախ զաղքատացն ողորմածութեամբ ըստ սովորութեան կատարեալ գտուրս՝ ուրախանային և ինքեանք ըստ Աստուծոյ հաճոյիցն խնդալից սրտիւ:

Եւ կազմեալ Մամիկոնենին Վահանայ զայրեւծին Հայոց՝ արձակէր ի դուռն, կարգեալ զգունդն ի ձեռն Վրենայ Վանանդացւոյ. ընդ որս 35 կազմեալ արձակէր և զիւր եղբորորդի մի, զորդին նահատակին Վասակայ զԳրիգոր: Որոց հասեալ ի դուռն ժամանք՝ երթային պատրաստութեան գործոյ պատեհազմին, և հարեալք ի գիւմի միմեանց գունդքն երկօրեան, և մատնեալ ի պարտութիւն գունդն Զարեհի՝ փախտաւան լինէին, և բազում վիրաւորք անկեալ յերկիր կործանէին: Անդ քաջացեալ հայրա-

11 Փս. պատշաճ: Աւրախ...

11 2. վահան

12 ԱՅ. կամէր ստիպով:

Այսպ. ըստ ուղղագր. ԲՓՏ.

14 ԱՅ. այսեղ և եւ զեւեւ-

դում «Եւ կազմեալ

Մամիկոնենին Վահանայ... փողոտէին յան-
կեայ» հաստատւածը (s. 33-
եր. 172, s. 6): Այսպ. ըստ
դաստիարակութեան ԲՓՏ.

16 2. գետին

18 2. *տարակուրեալ

25 2. որ և առ յոյժ կա-
յայցի արանց? ԲՓՏ. առ
ոյժի մասին ունի
ծանօթ. «գուցի անոյժ»

25 2. *անցանէլ

- նման սեպուհն Մամիկոնեից Գրիգոր, ցուցեալ մեծ քաջութիւն՝ յայտնի լինէր զօրաւարին և զօրացն ամենեցուն, և հռչակեալ նորա լաւութեան անուն՝ հասանէր մինչ ի թագաւորն Վաղարշ: Լաւացեալ և սեպուհն Վանանդացի Վրէն, զործ երեւցուցեալ քաջանայր: Իսկ Զարեհն փախուցեալ ի լեռնակողմն տեղիս ամրանայր. զոր ձերբակալ արարին և ածին ի հրապարակն արքունի, և անդ նման անասնոյ փողոտէին յանխնայ:
- ՂԵ. Եւ յետ սակաւ աւուրց ստիպով ժողովեալ Մամիկոնենին Վահանայ զայրեւծին Հայոց, և ինքն և ամենայն ուխտակից նախարարքն ընդ նմա՝ չուեալ զնայր առ թագաւորն Վաղարշ. և գնացեալք ըստ պատահի աւուրց օթեանաց ճանապարհին՝ երթեալ հասանէր ի դուռն: Եւ լուեալ թագաւորին և ամենայն Արեաց աւագանւոյն զերթմն Վահանայ ի դուռն, վաղվաղակի և ճեպով ժամ արարեալ՝ յանդիման լինէր թագաւորին և ամենայն Արեաց աւագանւոյն: Եւ ածեալ զմտաւ զճանապարհորդութեանն աշխատութիւն թագաւորին Վաղարշու զՄամիկոնենին Վահանայ՝ միայն ստէպ սիրով հարցեալ զողջոյն ուրախանայր, այլ ոչ ինչ աւելի քան զայն հարցանէր զնա այն օր: Եւ ի վաղիւն ժողովեալ ամենայն աւագանի զրանն արքունի և այլ ամենայն բազմութիւն Արեացն՝ և լինէր խորան մեծ, լցեալ սաստիկ որերով:
- Սկսանէր խօսել թագաւորն Վաղարշ ընդ Մամիկոնենին Վահանայ.
- 20 «Լուաք, ասէ, լիով զամենայն խօսեցեալսն ընդ Նիխորոյ, զոր ինչ պատգամաւորօք էիր ասացեալ, և զոր ինչ նամակաւ, և զոր ինչ զէմ՝ յանդիման քո և նորա խօսեցեալ էր ընդ միմեանս՝ պատմեաց մեզ. և ոչ էր քո ստեալ ի բանիցն զոր խօսեցեալ էր՝ և ոչ բան մի: Վասն զի Պերոզի իմ եղբորն անձնահաճութիւն կամացն և անհաւանութիւն
- 25 խորհրդոյն և անխողովիւն ումեք և ամբարտաւանութիւն եթէ զքեզ միայն էր կորուսեալ յԱրեաց՝ թեթեւ ինչ էր վնասն. ծառայ մի կորնչէիր, որում թերեւ փոխանակ զտանէր. բայց նա իւրով հպարտութեամբն այնչափ անթիւ բազմութիւն լաւ որերոյ կորոյս, որոց այսօր փոխանակ չիք. յետոյ ապա և զինքն կորոյս և զորդիս իւր և զկանայս: Արդ՝ եթէ
- 30 դու եղեալ ես պատճառ քո կորստեանդ և այնչափ բազմութեանն որ կորեան ընդ քո ձեռն՝ դու այսօր հարցման արժանի էիր, և պատուհասի և չարաչար մահու. բայց իբրեւ այլ է պատճառ ամենայն գործոյդ այդմ և կորստեան, զոր դու գործեցեր՝ զքեզ ընդ այլոյ բռնութեան և վնասու պատուհասել կարի ծանր է, և օրէնք մեր չհրամայեն: Քանզի այդ գործ,
- 35 զոր դուզ կարացեր գործել՝ առ Պերոզի արհամարհոտ և կամակոր բարուցն՝ բազումք խորհէին յԱրիս գործել, բայց չեղեն ձեռնհաս. զի չկարացին զանձինս ի մահ տալ այդպէս աներկիւզ՝ որպէս դուքդ ետուք, քաղցր համարելով զկենցաղոյս տեսիլ. բայց դուք բնաւ առ ոչինչ համարելով զայս աշխարհ՝ քաջարար մեռան որք մեռանն, և ես
- 40 առաւել քաջարար կեցայք, որ ապրեցայքդ և ի միջի էք: Այլ երանի՛

1 2. մամիկոնեից

4 Վամ զործ երեւելի ցուցեալ (ըստ Բ. Ն.)

8 ՏՏ. զայրեւծին

16 ՏՏ. և վաղիւն

18 2. աւրելով

21 2. զոր զէմ՝ յանդիման

25 ԱՏ. անբարտաւանութիւն

29 ՏՏ. չիք եւր

31 2. պատուհասել

32 ՏՏ. գործեցդ: Այսպիսի ըստ ուղղագր. ԲՊՏ.

36 2. ձեռնահաս

թէ և այլ որերոյն, զորս ի գուրն տարաւ կորոյս Պերող՝ կարացեալ էր առնել զայդպիսի քաջասրտութիւն, զոր գուրդ արարէք, և թերևս այսօր կենդանի էին իբրև զձեզդ և ի միջի և առ մեզ»:

- Եւ պատասխանի տուեալ Մամիկոնենին Վահանայ թագաւորին
- 5 Վաղարշու, առաջի ամենայն բազմութեանն՝ ասէ. «Սօսել առաջի Աստուծոյ և առաջի ձեր թագաւորաց երկայն բանիւք՝ չէ արժան: Քանզի ես զամենայն զխօսս մեր և զխնդիր և զհամարձակութիւն զործոյն, զնել զանձինս ի մահ, ցուցի ձեզ և ամենայն գրանն աւա- զանուոյ ի ձեռն Նիխորոյ գրով և կնքով. զնոյն բազում անգամ ասել՝
- 10 յերկարումն է խօսից և ձանձրութիւն: Վասն զի զկամս և զանհաւան բնութիւն, զոր ասացէք զուք զեղբօրէն ձերմէ զՊերողէ՝ շատ էր և առն թագաւորի անպատշաճ: Բայց ի յայլ ոք արդեօք, յոր լինէր ի նմանէ բռնութիւն՝ տամբ էր արդեօք և կամ կենօք և կամ պատուհասիւ ինչ այլով. իսկ զմեզ՝ հոգւովք հարկանէիք. որում կարեաց և վտանգի ոչ
- 15 մեր նախնիքն և ոչ մեր առաջի չկարացաք կալ: Եւ հանապազ բողոքեալք և բողոքեմք, եթէ սուտ թուին մեզ օրէնքդ ձեր, և մարդոց անմտաց բարբանջմունք են. և մի բռնադատէք զմեզ թշնամանել՝ զոր կամաւ և խորհրդով պատուել ոչ կարեմք և ոչ սիրել, զի ծաղր թուին մեզ և չհաւատամք. և իշխանաբար և ըստ բռնութեան չլսեալ բողոքոյն
- 20 մերոյ՝ և կամէիք կորուսանել զմեզ, և կորուսաք: Քանզի օրէնք մեր զարբութիւն խնդրեն, և զամենայն աղտեղութիւն, որով հոգիք մարդոյ կորնչին՝ չառնուն յանձն և չկամին. և տերանց հրամայեն ծառայել և հնազանդ լինել, որպէս Աստուծոյ: Եւ արդ անգէ ցուցէք այր մի որ ի Պերողէ արքայից արքայէ, որ զձեր օրէնս կատարեալ է և պատուեալ
- 25 են, թէ վասն պիտոյութեան և կամ ի կուռի վաստակ և գործ ցուցանելոյ գտեալ է: Վասն զի ձեր Արեաց զօրագլուխք բազում եղեալ ի տեղիս տեղիս, ասացեն զմիոյ ուրուք ի դոցանէ զերեւելի գործ ինչ, զոր նոցա արարեալ է և ձեր զօրագլխաց տեսեալ, և վասն այնպիսի վաստակոյ նոցա՝ ձեր հատուցումն արարեալ է: Իսկ զաղտեղի գործս
- 30 նոցա և զմահապարտութիւն յայտնապէս գիտեն գաւառակիցք նոցա և այլ մարդիկ աշխարհին Հայոց, թէ որպիսի մարդիկ են, լի ամենայն աղտեղութեամբք, սուտք, անպիտանք, աղտեղագործք, գաղտաշուրջք, գողք, լեռնախոյսք, գերեզմանակրկիտք, խարերայք, և ընդ որս կրսեր շինականք մարդիկ աշխարհին Հայոց հաց զարշէին ուտել ընդ նոսա,
- 35 և կամ բնաւ ի մօտ իսկ երթալ առ նոսա, զի մի պղծիցին գուցէ ըստ հրամանի օրինաց մերոց՝ գային ի ձէնջ խարէութեամբ զձեր օրէնսդ ունէին, և ըստ կամի աղտեղեալ զկրակն՝ զձեզ առ անմիտս ունէին:

«Յաղագս որոյ համարձակապէս ձայնիւ բարբառով առաջի ձեր ասեմ այսօր. ի բնց բարձէք զխարէութեան զվաճառդ զայդ յաշխարհէն

2 88. զորս գուր

11 2. բռնութիւն

11 2. զեղբօրէն ձեր մեզ պերողէ

12 2. և անպատշաճ

16 2. մարդոյ

18 88. կամաւ խորհրդով

19 2. չլսել

23 Տես Նիսիս. Գ, 5

23 88. որ Պերողի արքայից արքայի: 2. ի պերողի: Թուի ուղղելի ցուցէք

այլ մի, որ զձեր օրէնս կատարեալ է և (որ) ի Պերողէ արքայից ար-

քայէ պատուեալ՝ եթէ

31 Աս. մարդիկը, մարդիկը

33 88. լեռնախոյսք

Հայոց, զոր հունիմք առ արդարս, և չպատուէ ոք իբրև Աստուած: Այլ յետինն զառաջինն, վատքն զլաւն, և անպիտանն զպիտանին, և որդի ստամբակ զհայր, և ծառայ չարագործ զտէր իւր, յորժամ ի յետս տանել (կամի) կամ կորուսանել՝ զձեր սուտ օրէնսդ ի ձեռն առեալ՝

5 զամենայն չարիս զոր և կամի գործել՝ զովաւ վճարէ: Բայց անդէ, դուք ի մէնջ որպէս ի ծառայից զձեր տերանց զպատիւն խնդրեցէք, զգործ և զվաստակ և զհպատակութիւն, զօգուտ, զարդարմութիւն, և աստուածաբար անզրկող մտօք զիւրաքանչիւր մարդոյ ըստ իւրաքանչիւր վաստակոյ զարժանն հատուցէք: Մեր ամենեցուն այդ բանք են և այդ խնդիր. եթէ

10 շնորհեալ հաստատէք զխնդիրդ զայդ մեզ, և ի ծառայութենէ ձերմէ զմեզ ի բաց չկամիք հանել՝ որպէս օրէնքն են թագաւորաց՝ գրով և կնքով զայդ մեզ հաստատուն արարէք, և ի մէնջ որպէս ի ծառայ որերոյ գործ խնդրեցէք և հպատակութիւն. և ձեր մտացի և ամենահայեաց ակամբ հայեցարձք յայր և ի գործ նորուն և հատուցէք զարժանն»:

15 Եւ խօսեցեալ զայս ամենայն բանս Մամիկոնենին Վահանայ առաջի թագաւորին Վաղարշու և առաջի ամենայն աւագանւոյ զբանն՝ և բարձր ձայնիւ գովեցին ամենեքեան և առ լաւս կալան, զարմացեալ ամենեքեան ընդ իմաստութիւնն Մամիկոնենին և ընդ շնորհ աջողութեանն բանիցն որ ելանէին ի բերանոյ նորա: Քանզի ոչ միայն

20 հաւատացելոցն, այլ և անհաւատիցն երևէր բղխումնն պարգևեալ յԱստուծոյ բանիցն առն Մամիկոնենի, որ ախորժակ քաղրութեամբ լսելի լինէր յականջս ամենեցուն:

Որում պատասխանի տուեալ թագաւորին Վաղարշու՝ ասէր զՄամիկոնենին Վահան և ցամենայն հայ նախարարսն ուխտակիցս Մամիկոնենին. «Եւ զամենայն զոր ինչ խորհեալ է ձեր և իմացեալ, և խօսեցաւ առաջի մեր ձեր Վահանն՝ տուեալ եղիցի ձեզ մեր գրով և կնքով զամենայն խնդիրդ ձեր այսօր մինչև ցաւիտեանս: Եւ զգործս անպատմութեանդ, զոր ի բռնութենէն Պերոզի, և ոչ ի ձեր կամաց գործեցէք՝

30 թողեալ լիցի ձեզ այսօր, և մի ոք իշխեսցէ ի թագաւորաց որ զայս զան ունին, և կամ Արի այր՝ յիշել զայդ կամ առանձինն յիւրեանց խօսս և կամ առաջի առն Հայոյ յայսմ հետէ մինչև յաւիտեան: Բայց դուք հպատակութիւն, զոր արժան է ծառայից առ տեարս առնել՝ հատուցէք առ մեզ լիով և կատարեցէք»: Եւ զայս ասացեալ արձակեցին զատեանն:

29. Իսկ ի վաղիւն խորհեալ աւագանւոյ զբանն թագաւորին

35 Վաղարշու, զոր գիտէին թէ և նա ինքն կարի սիրով ախորժէ և կամի լսել և առնել, տալ Մամիկոնենին Վահանայ զտէրութիւն Մամիկոնենից և զսպարապետութիւնն Հայոց՝ և թագաւորն կամաւ և սիրով յանձն առեալ՝ ծանուցանէին Մամիկոնենին Վահանայ զկամս թագաւորին Վաղարշու, միաբանութեամբ զբանն աւագանւոյ: Եւ Մամիկոնենին

1 Թերեւս և չպատուեմք իբրև

4 288. ի յետս տանել կամ կորուսանել

4 88. և զձեր սուտ

6 ԲԳՏ. խնդրէ՛ք

8 2. և անզրկող

10 88. հաստատեալ

17 2. ամենեքին

24 2. յամենայն

26 2. մեր ձեզ գրով

29 88. թողեալ եցէ

30 2ԱՏ. իշխել զայդ: Այսպիսի ըստ ուղղագր. ԲԳՏ.

37 2. զսպարապետութիւնն Հայոց տո՛ւմին կալեալ էր մամիկոնենից զաշխարհին Հայոց

Վահանայ պատասխանի արարեալ ասէր. «Ընդդիմանալ կամացն ձերոց
և հրամանին՝ չունիմ իշխանութիւն, և յիս կողմն կամք ձեր և արարուած
կարի մեծ է և առաւել: Բայց կամէի այսպէս, թէ սակաւ մի գործ ցու-
ցանէի և սպաս, որով ձեզ ըստ արժանի հաճոյ եղեալ՝ հայէիք ի վերայ,
5 և ապա որ ինչ թուէր ձեզ և կամէիք առնել՝ առնէիք. բայց առ այս
նուազ՝ կամէի թէ ներէիք ինձ»:

Եւ թագաւորին և ամենայն Արեայ աւագանւոյն լոկացեալ զբանս
Մամիկոնենին Վահանայ՝ բազմեցուցանէին զնա ի գահու տէրութեանն
Մամիկոնէից, տուեալ ցնա, ըստ օրինի նախնեաց իւրոց, և զսպարապե-
10 տութիւն Հայոց աշխարհին: Ծնորհէին և այլոց ուխտապահ նախա-
բարացն Հայոց, որք ի միարանութեանն էին ընդ տեառն Մամիկոնենից
և սպարապետին Հայոց Վահանայ, իւրաքանչիւր ումիք ի ժամուն՝ որ
ինչ պէտք էին պատշաճ ըստ անձին արժանաւորութեան: Եւ ընկալեալ
զամենեւին թագաւորին Վաղարշու և ամենայն աւագանւոյն լի սիրով
15 և կամաւոր պատուով ի հրաժեշտի կացուցանէին երթալ խաղաղութեամբ
յաշխարհն Հայոց:

Եւ եկեալ տէրն Մամիկոնենից և սպարապետն Հայոց Վահան
հրաժարել ի թագաւորէն Արեայ Վաղարշու և յամենայն զբանս աւագա-
նւոյն հարցանէր թագաւորն Վաղարշ զնա և ասէր. «Վահան սպարապետ
20 Հայոց, գո՞հ ես զմէնջ, քաջ կալաք, թէ պիտի և այլ ես ինչ. ասո՞ն»: Եւ
զօրավարին Հայոց տեառն Մամիկոնենից Վահանայ պատասխանի
տուեալ՝ ասէր ցթագաւորն Վաղարշ. «Ձոր ինչ ձեր բարերարութիւնդ առ
մեզ արար՝ բայց Աստուածն, որ ամենեցուն արարիչն է և զամենայն
մարդոյ կամի զբարի և զօգուտ, նմա միայն հնար և վայելուչ էր առնել
25 զայդ առ մարդ, զոր և դուք առ մեզ անարժան ծառայիցս արարէք.
այլ մարդոյ մահկանացուի անհնար էր: Քանզի զվնասն թողէք, գահ և
պատիւ տուեալ մեծարեցէք, մեռելութեան յարուցիչ եղաք, զգլորեալ
և զկորուսեալ աշխարհ մի գտեալ կանգնեցէք: Բայց որովհետեւ հարցէք
և համարձակեցուցէք զարդարն ասել՝ որպէս եղէք աստուածաբար կեն-
30 դանացուցիչ մեռելութեանս խնոյ, և յարուցեալ ի միջի արարէք՝ կամէի,
թէ զրովանդակ անձնս յարուցեալ էր, և ոչ զկէսս. վասն զի զկէսս մեռեալ
տեսանեմ դեռ»: Եւ թագաւորին Վաղարշու հարցեալ ասէր. «Աղէ,
յայտնապէս ծանո՞ մեզ զպէտս բանիդ, զի գիտացուք»: Եւ սպարա-
պետին Հայոց տեառն Վահանայ Մամիկոնէից ասացեալ. «Ձի թէ էր և
35 հնար էր շնորհել ձեզ զտանուտէրութիւնն Կամսարականին՝ ապա
բովանդակապէս շնորհեալ ի ձէնջ՝ տեսանէի զմեռելութիւն ամենայն
անդամոցս կենդանացեալ:

Եւ թագաւորին Վաղարշու պատասխանի արարեալ սպարապետին
Հայոց տեառն Մամիկոնենից Վահանայ՝ ասէր. «Յաղագս ոչ կարի
40 տրտմեցուցանելոյ զքեզ ի ժամուս, և զարձեալ՝ վասն զի նախ և առաջին
զայդ պարգև խնդրեցեր ի մէնջ՝ եղիցի վասն քո տուեալ զտէրութիւն

15 Աս. ի հրաժեշտ
18 288. հրաժարեալ: Այս-
պիս ըստ ն. Բ.
20 2. քաջ կալաք... ասայ.

և զօրավարն
27 2. եղաք
30 288. և յարուցեալ իմ
ի միջի արարէք: Այսպիս

ըստ ն. Բ.
33 2. ծանոյ
34 2. մամիկոնենից
39 88. չի՞ վահանայ

կամսարականին: Իսկ յաղագս տէրութեանն Արծրունւոյն թոյլ վայր մի, զի գիտասցեն մարդիկն [թէ] որ ի տոհմէն են, սպաս ինչ արժանաւորապէս ցուցանել առ մեզ և վաստակա ինչ յօգուտ Արեաց աշխարհիս վաստակել. հայհացուք ապա և մեք յարժանն: Բայց դու այժմու ի մէնջ
 5 պարգևիդ գոհ լեր, և ջանաւ ամենայն ուժով տիրասէր լինել յայսմ հետէ և արդարամիտ և աշխարհաշէն. և երթ բարեաւ ի քո ընտանիս և յաշխարհն. և հասելոյ երբէք ի մէնջ հրամանի կազմ կաց և պատրաստ»:

ՂԼ. Եւ հրաժարեալ թագաւորին Վաղարշու զսպարապետն Հայոց զտէրն Մամիկոնէից զՎահան և զամենայն նախարարս Հայոց՝ արձակէր
 10 խաղաղութեամբ: Եւ եկեալ զօրավարն Հայոց տէրն Մամիկոնենից Վահան յաշխարհս Հայոց, ամենայն ուխտապահ նախարարօքն Հայոց. որում ընդ առաջ ելանէր սուրբ այրն Աստուծոյ կաթողիկոսն Հայոց Յոհան, պատուական նշանաւ խաչին և սուրբ նշխարօք ճգնազգեաց նահատակին Գրիգորի, որովք և յուղարկեացն իսկ ի դուռն զամենեսեան:
 15 Եւ պատահեալ սրբոյն Յոհաննու կաթողիկոսին զօրավարին Հայոց տեառն Մամիկոնենից Վահանայ և այլ նախարարացն Հայոց որ ընդ նմա և ամենայն զօրուն բազմութեանն՝ ողջունէր զնոսա օրհնութեան համբուրիւ, և ասէր ուրախալից սրտիւ. «Յնծասցէ անձն իմ ի Տէր, զի զճգնեալ որդւոց եկեղեցւոյ իւրոյ ջնջեաց զքիրտն, որ վասն անուանն Բրիտանոսի քրտնեցան. հանգոյց զաշխատութիւնն, մաքրեաց զաղտ զինուցն, լուաց զողիսն հաւատարմացդ ուխտապահութեան ջրովն, և զգեցոյց ամենեցուն հանգերձ փրկութեան և պատմուճան ուրախութեան. և որպէս փեսայից եղ պսակս, և որպէս հարսն արքայութեան իւրոյ զարդարեաց զձեզ զարդու: Շնորհեացէ բարեխօսութեամբ սրբոց իւրոց՝
 20 զարդարել զձեզ և այնու զարդու, որով զարդարին առաքեալքն և մարգարէքն յաւուրն Բրիտանոսի. զորոյ զարդու պայծառութեան տեսչութիւն, զոր ակն ոչ ետես, և ունկն ոչ լուաւ, և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, զոր պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց»:

Եւ ասացեալ զայս ամենայն սրբոյ կաթողիկոսին, և օրհնեալ
 30 զամենեսեանն՝ նախ գային ի քաղաքն Վաղարշապատ որ այժմ անուանի Նոր քաղաք: Եւ ըստ սովորութեան իւրում սպարապետն Հայոց Վահան, ուխտակից նախարարօքն Հայոց որ ընդ նմա էին՝ կային անդ աւուրս, և կատարէին զուխտս և զնուէրս ի սուրբ եկեղեցւոյն կաթողիկէի, և ապա յիւրաքանչիւր տեղիս նահատակելոց կուսանաց, և հոգացեալ նախ
 35 զպէտս դարմանոյ աղքատացն՝ լցեալք կատարէին: Գային միաբան ամենայն նախարարքն Հայոց և այլ բազմութիւն՝ զամենայն օր մեծապէս ցնծութեամբ, սաղմոսիւք և ճառիւք հոգեւոր վարդապետաց եկեղեցւոյ սրբոյ. ուրախ լինէին զուարճացեալք առ զօրավարին Հայոց տեառն Մամիկոնէից Վահանայ և առ միմեանս: Եւ կացեալ անդ աւուրս՝ ապա
 40 չուեալ զօրավարին Հայոց տեառն Մամիկոնէից Վահանայ՝ գայր մտանէր ամենայն Հայոց բազմութեամբն ի բուն ոստանն Հայոց ի Դուլին, օրհնելով և փառաւորելով զսուրբ Երրորդութեանն զօրութիւնն:

5 2. ջանայ

8 2. յուսանցում ունի
վահան թագաւորէ

24 Տես ես. ԿԱ, 10

28 Բ. Կաթիլ. Բ. 8

31 2. նորքաղաք: Օրհնեալ

է տատուած

41 ՉԵՏ. ոստանն ի Դուլին
(ԱՏ. ի դւլին) Հայոց

ՂԸ. Յայնժամ գայ յերկիրս Հայոց մարզպան, որում անուն էր Անդեկան, այր խեղացի, մտադիր, իմաստահայեաց, որ գիտէր ճանաչողութեամբ որոշել զիմաստունն յանմտէն և զլաւն ի վատթարէն: Որոյ տեսեալ օր ըստ օրէ զօրավարին Հայոց զտեսունն Մամիկոնենից
 5 Վահանայ զիմաստից զառաջատեսութիւն, զարդարախոնութիւն, զաշխարհանդութիւն, զքաջութիւն սրտի, զգիտողութիւն պատշաճ յամենայն իրս, ի բնաւի զյառաջագիւծութիւն, տեսանէր և զայն, թէ յոր դործ և յօժարեցուցանէր զինքն, թէպէտ և կարի ի դժուարինսն՝ Տէր յաջողէր ի ձեռս նորա, և ամենայն զիւրաւ վճարի և անաշխատութեամբ: Եւ
 10 ընդ այսչափ աստուածատուր իմաստուն աջողութիւնս, որ բնակեալ էին ի զօրավարին Հայոց տեսունն Մամիկոնենից Վահանայ, զամենայն օր ըստ օրէ տեսանելով Անդեկանն և զմտաւ ածելով՝ զարմանայր ի միտս իւր ի ծածուկ և ըստ բարեսէր մտաց իւրոց ուրախանայր:

Սիրէր զնոյն Անդեկանն, և ի դուռն ամենայն աւագանւոյն զբանն
 15 ստէպ և իւրոց սիրելեաց զիմաստալից միտսն առնն ծանուցանէր, տայր գիտել և թագաւորին Վաղարշու լիով զամենայն: Ճանապարհորդեալ յաշխարհէս Հայոց և ինքն Անդեկանն ի դուռնն՝ զամենայն աջողութիւնս զօրավարին Հայոց զտեսունն Մամիկոնենից Վահանայ (խօսէր) ընդ թագաւորին Վաղարշու, առաջի ամենայն զբանն աւագանւոյն, յոյժ
 20 զարմանալով, թէ «Եւ յամենայն այգպիսի լաւ իմաստունս, զոր իմ առ ձեզ բազում անգամ զրեալ էր և այժմ ինձէն ասացի, առաւելապէս և օր քան զօր լինէր տեսանել աճեցեալ, և ոչ փոքր ինչ երբէք նուազեալ ի նմանէ զսոյն յառաջագիւծութիւն: Յաղագս որոյ համարձակիմ առաջի ձեր ասել յայտնապէս, թէ աւելի ձեզ և անդէպ՝ այլ մարզպան կացուցանիլ: Քանզի այլ մարզպան որ երթայ յաշխարհն Հայոց՝ նախ և
 25 առաջին զայն խրատ չունի՝ զոր այրն այն ունի. զի յիմ անձին այնչափ չնորհ և աջողակ խորհրդականութիւն բնակեալ. բայց ի ձէնջ, որ աստուածանմանք էք և քան զմարդկային բնութիւնս ի վեր. այլ ոք ի մարդկանէ, համարձակապէս ասեմ, թէ սակաւ ոք է որ համեմատ է նմա:

«Եւ զարձեալ՝ օտար մարզպանն որ երթայ յաշխարհն Հայոց՝ աշխարհն մեծ է, յամս երկուս և երիս հազիւ կարէ ճանաչել նախ զիրս աշխարհին, զգիւրն և զգժուարն, ապա զմարդիկ աշխարհին, զլաւսն և զվատթարսն, զապիրատսն և զպիտանիսն, և վարելով ըստ անգիտութեան խառն ի խռոն՝ ոգոց շատ ծանր լինի: Իսկ նա, զի բնիկ ի
 30 յաշխարհէն է՝ զամենեսեան ի յականէ ճանաչէ, և զլաւսն առ լաւս ունի և զանպիտանս առ յետինս: Առաւել ևս որ լինի յերացն, զոր ես ասեմ ձեզ, մարզպանն պարսիկ որ երթայ յաշխարհն՝ կնաւ երթայ և որդւովք, զրամբ և սիրելովք, ծառայիւք և աղախնեօք. և այնք ամենեքեան թէ զԱրեաց տեսն զուծիկ ուտեն՝ չէ սակաւ ծախսն, և թէ զաշխարհին

4 2. ըզբարձարն

9 88. ի ձեռն

15 88. ծանուցանէր: Տայր
զիտել և թագաւորին
Վաղարշու լիով զամե-
նայն, ճանապարհորդ...

18 88. տեսունն

18 288. լի (խօսէր)

20 Թիւրքս իմաստս

23 88. ի սոյն յառաջագիւ-
ծութիւն

25 88. ի յաշխարհն

26 2. զի իմում անձին

27 2. բնակել

28 88. աստուածանմանը

35 88. զլաւսն առ լաւն 2.
զլաւսն առ լաւն

39 88. արեաց տեսն

ուտեն՝ շատ վտանգ հասանէ աշխարհին մարդկան: Իսկ նա թէ լինի՝
զիւր տանն համբար ուտէ, և այն ամենայն յարքունի գանձ համարի, և
արքունի իրաց օգուտ լինի: Ես յառն Վահանայ ի լաւութիւն հայելով
և յաջողակութիւն, ի բազում ժամուց խորհելով ի միտս իմ և լաւ
5 համարելով աշխարհին իրաց և արքունի՝ համարձակեցայ ասել: Խորհել
զարժանն և առնել՝ դուք գիտէք, եղբարք»:

Եւ լուեալ զայս ամենայն բանս յԱնդեկանայ թագաւորն Վաղարշ
և ամենայն զբանն աւագանւոյն՝ հաճեալ ընդ բանսն ամենայն Անդեկա-
նայ՝ զարմացան ամենեքեան որք լուանն, և մեծաւ գովութեամբ առ
10 լաւն կալան զԱնդեկան, որպէս զայր տիրասէր և աշխարհաշէն:

ԴԹ. Վաղվաղակի հրամայէր թագաւորն Վաղարշ, միաբանու-
թեամբ ամենայն աւագանւոյ զբանն և Արեալ՝ հրովարտակ առնել
ի Հայս, և զտէրն Մամիկոնենից և զգորավարն Հայոց Վահան՝ մարզպան
ի վերայ աշխարհին Հայոց կարգել: Եւ բերեալ զհրովարտակ մարզպա-
15 նութեանն՝ տային ցգորավարն Հայոց ցտէրն Մամիկոնենից Վահան, և
աջով հզօրին Աստուծոյ մարզպան զնա ի վերայ աշխարհին Հայոց
կարգեալ հաստատէին:

Իսկ տէրն Մամիկոնենից Վահան, զօրավարն Հայոց և մարզպան,
ընկալեալ զհրովարտակն մարզպանութեանն ի ձեռաց զեսպանին, թէպէտ
20 և զխանտաժութիւն Հայ մարդկան ճանաչելով ծանրանայր ընդ իրս՝
այլ սակայն և ոչ ընդդիմանալ հրամանի թագաւորին իշխէր և անհնա-
զանդ լինել: Առեալ զհրովարտակն՝ ինդրէր վաղվաղակի անդրուար՝
երթալ ի առնն Աստուծոյ: Եւ լուեալ զայս մարդկանն որ ի քաղաքին
էին, զրոհ տուեալ առ հասարակ ամենայն մարդոյ, նախարարաց և
25 ազատաց, ոստանկաց և ոսմկաց, արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց,
այլ և հարսուհիք անգամ յառաջաստաց, մոռացեալ առ վայր մի առ
ինդին զամօթ հարմութեան՝ զիմեալ ընթանային յեկեղեցին: Եւ ոչ
բաւեալ ընդունել զամենեւեան տանն Աստուծոյ՝ ընտին արտաքոյ սրահք
եկեղեցւոյն և փողոցք և ամենայն տեղիք հրապարակացն շուրջանակի:
30 Եւ էր այն օր անյազ ինդութիւն և անսպառ ուրախութիւն աստուա-
ծասէր բարեախրացն և ողջախորհուրդ մտաց լաւահայեցաց, և սուգ
թախանձալից և տրտմութիւն անմխիթար՝ խօթամտոցն և խարդախաց:

Եւ սրբոյ կաթողիկոսին Հայոց Յովհաննու տեսեալ զանկարծելի
աւետաւորութիւնն, շնորհեալ յԱստուծոյ ի ժամանակս երանելւոյն,
35 բերկրեալ ցնծալից սրտիւ՝ տայր սաղմոսել ի ժամուն. «Յեկեղեցիս
օրհնեցէք զԱստուած, և զՏէր յաղրերացն Իսրայէլի»։ և կարդացմունս
հրամայէր՝ զտեղի ելլցն Իսրայէլի ի ծառայութենէն Փարաւոֆի, և ի
թագաւորութենէն՝ զընթերցուածն՝ ուր թագաւորեցոյց Դաւիթ զօրդին
իւր զՍողոմոն: Եւ եկեալ ինքն ի տեղի լսողութեանն աստիճանին, և
40 տուեալ զխաղաղութեան ողջոյնն՝ ասէ.

2 88. լի՛ այն

3 88. և Ե յառն վահանայ

4 Վաղ լուս 2. ընդ միտս իմ

9 2. որ լուանն

13 2. ըզօրավարն

15 2. տէրն մամիկոնենից

16 88. լի՛ զնա

21 2. չիշխէր (չ'ն լոր
գրած, վերելից)

23 2. երթեալ

24 88. լի՛ էին

28 2. բաւել

31 2. լաւահայեցայ

36 Սաղմ. Կէ, 27

40 88. և ասէր

Օ. «Բազում կերպարանօք և ազգի ազգի ցուցակութեամբք Փրկիչն մեր և տէր Յիսուս Բրիտոս զիւրոյ զալստեանն և մարգանալոյն ի սուրբ և յաստուածածին կուսէն ծրագրեալ՝ յայտարերէր մեզ զօրինակն ի սկզբանէ.— մորենեաւն՝ զերանելի կոյսն, եզիպտական նշանագործութեամբքն՝ զանազատութիւն հրէական օրինացն, զենմամբ գառինն՝ զազատարերութիւնն Իսրայէլի, որոյ ճշմարիտ գառինն զենմամբ փրկելոց էին ամենայն արարածք. ծովուն ճանապարհորդութեամբն՝ զաւազանին զնորածնութիւն. հեղձմունս Եգիպտացւոցն՝ զհնոյ մարդոցն մեռելութիւն. ի Յորդանան ճանապարհորդելոյ ժողովրդեանն պատահումն, ըստ գրելոյ ի կարգին, երկոտասան բղխեցելոցն աղբերցն, և հօթանասուն արմաւենեաց ծառոցն, [«Ընտրեաց, ասէ, Փրկիչն այլ ևս հօթանասունս, զորս և առաքեաց ի բժշկութիւն հիւանդաց»]. որոց թէպէտ և պտղոցն ճաշակմունք զհամ քաղցրութեան ունէին յինքեանս, այլ անդէն անկագործեալ ի տեղւոջն՝ ցուցան աղբերս: Իսկ ելք երկոտասան աղբերացն յորդարուղիս ականց ի բացարձակ տեղիս ծաւալեալ՝ զբազումս ծաւալեալ անդաստանս ցուցանեն ծաղկալիցս և պտղալիցս և պտղաբերս. որք զերանելի երկոտասանից առաքելոցն ունէին զկերպարանս. զորոց և այսօր սաղմոսերգն յայտնեաց զճշմարտութիւն, ըստ ասելոյն. «Յեկեղեցիս օրհնեցէք զԱստուած, և զՏէր յաղբերացն Իսրայէլի»: Այս յորդարուղիս աղբերաց շնորհ, նման Եղեմեան զբախտին աղբեր, զորմանէ ասէ, «Ելանէր յերկրէ և ոռոգանէր զամենայն երեսս երկրի», ծծեալ սուրբ առաքելոցն ի կուսածին աղբերէ Բանին՝ լցեալ յուռթեցին զամենայն երեսս երկրի: Ի սոցա քարոզութեան ծովուս՝ մեղք մեռանին, արարածք կենդանանան. Փարաւոն ընկղմի, Իսրայէլ ապրի. ծառայութիւնն սպառի, ազատութիւնն հաստատի. զառն բաշխի, ազինք անմահանան. ճաշակողք գառինն երկնաճանապարհորդք լինին, անճաշակողք ծովասոյգք կորնչին. հեթանոսք իսրայէլանան, սատանայ փարաւոնակերպ ի Յորդանանու յորձանսն սուղեալ կիզու: «Ո՛ր նոր և անպատումն սքանչելեաց գործ: Երեք անարատ մանկունքն՝ զրոց հնոցին ցօղացուցին, և վտակք երկոտասան աղբերցս քարոզութեան՝ զՆուրն մկրտութեան աւազանին հրացուցին: Այլ մի և նոյն բարեձև Բարեկոնի հնոցն և բարեկացի անօրինացն բոցանայր. և աստ զոմանց աւազանին ջուրք լուացեալ զազա զոգւոց մկրտելոցն՝ լուսազարդեալ նորոգեն, և զարդարութեան թշնամին հանգերձ գործովք հին մարդոցն՝ յայրիչ հուր անանցական փոխեալ կիզուն:

1 Յ. Մանդակունու այս ձառն մասին ԲԳՏ. ունին ծանօթ. «Գուցի բոս մեկիմեպոյ եւ յակասաստից խօսից հայրապետին գրեալ է ձառն. յորում ընդ բազում վաղելուք եւ պատշաճ խմաստից՝ եւ եւ ակնարմար բանք, յաւազոյն օրինակօք ստուգելիք»

12 Դու. Ժ, 1,9: Այս ձառն մեկիմեպոյն եւ ակնարմարմեկիմեպոյն այն հաստածներ, որ համարում եւնի ընդմիջարկութիւն, իրեն մեկնութիւն քննողի մեկ եղած խօսքերին
14 ԲԳՏ. ունին ծանօթ. «Այլազգ ինչ պիտի»
15 2. աղբերցի յորդարու ի
16 Թուի ճարաւեալ ան-

զաստանս
20 Սաղմ. ԿԼ, 27
22 Ծննդ. Բ, 10
23 2ԱՏ. ուսթեցին
28 2. փարաւոնակերպ յորդանանու
31 2. զմի և գնոյն բարեձև բարեկոնի
35 2. զաւազանին... սպառց
34 2ԱՏ. Եորոգին
35 2. մարդւոյն

«Եկեղեցւոյ սիրիչք, առաքելոցն որդիք, Քրիստոսի արեան գինք. մի ծառայեցուցանէք զողիս ձեր երկիրդ մարդկան. «տուք զկայսերն կայսեր, և զԱստուծոյն Աստուծոյ». «յեկեղեցիս օրհնեցէք զԱստուած, և զՏէր յաղբերացն Իսրայէլի»: Ահա սիրեցէք զեկեղեցի, և սիրեցայք յեկեղեցւոյ. զթագաւորս քաղցրացոյց եկեղեցի. զգազանս ընդեկացոյց, զգայլս դառինս արար. զձեզ պայծառացոյց, զթշնամիս ճշմարտութեան ամաչեցոյց:

«Այլ ես այսօր առ ցնծալ սրտիս և ուրախանալ մտացս, համարեմալ զձեռս ի յերկինս՝ ընդ ծերոյն Դաւթայ աղաղակեմ առ Աստուած՝ զոր ինչ զբուստեաց զոհութեամբ նա յաղագս որդւոյն իւրոյ Սողոմոնի մատուցանէր Աստուծոյ բարձրելոյ. «Օրհնեալ է տէր Աստուած Իսրայէլի, որ ես ինձ ի վաւակէ իմմէ նստել յաթոռ իմ, և աչք իմ տեսանեն»: Ջայնակցելով ընդ մարգարէին՝ ասեմ զնոյն և ես. «Օրհնեալ տէր Աստուած Իսրայէլի, որ ես ինձ տեսանել զորդիս եկեղեցւոյս որ ինձ հաւատացաւ՝ պատուով շքեղութեամբ պայծառացեալ ի Քրիստոսէ: Հրէայքն պապանձեացին, ուրացողք ամաչեացեն: Փախեալ Ադոնիս, որ առանց Աստուծոյ կարծէր թագաւորել. օգնականացն զգեցեալ զամօթ՝ սալարեալք ընդ սեղանովն թագչին: [«Թագաւորեցին, ասէ, և ոչ ինե, զաշինս կոնցին՝ և ոչ իմով կամաւ»]: Ո՛ւր են առանց Աստուծոյ զոռոգացեալքն. ո՛ւր են առանց Աստուծոյ իշխանացեալքն. ո՛ւր են արիւնահեղքն. ո՛ւր են պոռնկատէրքն. [«Տուր ինձ, ասէ, զԱրիսակ Սոմնացի», «և զԱստուած ոչ խնդրեցին, և զՏէր զօրութեանց ոչ ճանաչէին»]. ո՛ւր են եկեղեցւոյ թշնամանիչքն, առոտնհարուք օրինացն, սրբութեանն պղծիչք, շինիչք մոխրատանցն, մոռացողք ճշմարտութեանն, հայհոյողք արդարութեան. — փախեան, կորացան, ամաչեցին»:

«Ո՞ տայր զզուխս իմ ի ջուր, և զաչս՝ յաղբերս արտասուաց», և նստեալ լայի զհիգացելոցն կորուստ: Ահա տեսէք, ահա մեռանի իգատենչն. այլ մի տայք մեռանել: Սատակի առաջի սեղանոյն արիւնահեղն. այլ օգնել փութացարուք: Գլխատի Սիմէի, այլ ձեռն տուք զթալով. «չէ աստ», ասացէք Սողոմոնի. և ոչ ի քարեղէն սալս զրեալ անթողութիւնք օրինացն: Քրիստոս է աստ, [«Ծափս հարէք, ամենայն հեթանոսք»], որ ասէ, թէ «Եկայք առ իս, ամենայն աշխատեալք և ոյր ունիք բեռնս ծանուս, և ես հանգուցանեմ զձեզ», և զարձեալ՝ թէ «Ոչ եկի կոչել զարդարս, այլ զմեղաւորս յապաշխարութիւն»:

«Այլ և ձեզ պատուիրեաց, հօրազունիցդ և կարողացդ, թէ «Դուք որ կարողդ էք՝ զտկարութիւն տկարացն բարձէք». կոչեցեալք զուր ի Քրիստոսէ և բազմեալք, պատրաստեալք ուսել զհայն երկնաւոր՝ կոչեցէք և ընդ ձեզ զկաղսն և զկոյրսն և զհիւանդս. և մի տայք թոյլ նոցա ընդ Ադոնեայ և ընդ Յովարայ՝ զեղջերաց սեղանոյն բուռն

3 Մատթ. ԻԲ, 21. Մարի. ԺԲ, 17

4 Սաղմ. ԿԷ, 27

4 ՏՏ. զեկեղեցիս

10 ԲՊՏ. բարձրելոյ՝ բան

10 2. օրհնեալ ես աչքս աստուած: ՏՏ. չիք ես

11 Գ. Թագ. Ա, 48

18 Ողտէէ, Ը, 4. Ես. Լ, 1

20 Գ. Թագ. Բ, 17

21 Ես. Թ, 13

22 2. առոտնհարու

24 ՁԱՏ. փախեան, երացան

Մյսպ. ռս ուղղագր. ԲՊՏ.

25 Երեմ. Թ, 1

31 Սաղմ. ԽԶ, 2

32 ՏՏ. զբուսեան

32 Մատթ. ԺԱ, 29

33 Մատթ. Թ, 13

35 Հաովմ. ԺԵ, 1

35 2. կոչեցեալ

հարկանել, [որ է անդամ մարմին, անբեկուն ըստ բուսոյ և անհամ ըստ
 ճաշակոյ, յունեբէն]: Դիւի կաթն յօժարեցուցէք զտգէտսն ի աննդակա-
 նութիւն, և յուրախարար բաժակէն ըմպել ուսուցէք, յանուշարար
 ուրախութիւն ոգւոցն փրկութեանն. յայնմ կաթնէ և ի գինւոյ, զոր
 5 յառաջածայնեալ խմաստնաբանն Սողոմոն շնորհօք սուրբ Հոգւոյն յերգս
 երգոցն ասաց. «Քանզի գեղեցկացան ստինք քո, քոյր իմ հարմն, քանզի
 գեղեցկացան ստինք քո ի գինւոյ»: Բայց ի թմբրական գինւոյն հրաժա-
 րեցուցէք զտխեղձն և զհիւանդացեալսն ոգւով զրնկերսն, զոր ի հրէական
 10 յանդիմանեալ յիշատակէ այժմ և մինչ ի վախճանն. «Նստաւ, ասէ,
 ժողովուրդն յուտել և յըմպել, և յարեան ի խաղալ»: Եւ մի զարձեալ
 ի գինւոյն յայնմանէ, զոր Ղովա և Նոյ արբին: Եւ մի ընդ Սիմէի
 ելանել տայք արտաքս քան գերուսաղէմ, և մանաւանդ յածել ի խնդիրս
 որդւոց Հագարու: ԶԻսահակայ տուք սերել զգաւակ, և ի նորա խնդրել
 15 ի գաւակէ զմարդացեալն Աստուած: Քանզի զհարճորդէզիրն ի քարեղէն
 զրեալ սալսն՝ համակ խստութիւն քարոզէ քարասրտացն և չարաց. զոր
 և Պօղոս ըստ այլաբանութեանն առակախօսեալ ասաց. «Քանզի Հագար,
 ասէ, լեռնն Սինեա է յԱրարիա, հաւասար է այնմ երուսաղէմի, և
 ծառայէ որդւովքն իւրովք հանդերձ. այլ վերին երուսաղէմ ազատ է». և
 20 թողութեան Քրիստոսի վարդապետութիւնն «զրեալ յընդունողացն և
 միացեալ ոչ ի քարեղէն սալսն, այլ ի տախտակս սրտի մարմնեղէնս»:
 «Բագում են եկեղեցւոյ սրբոյ բժիշկք. եկնցք այսր ամենայն
 աշխատեալք և ոյք ունիք, ըստ յառաջագոյն ասացելոցն, բեռնա
 ծանունս, և աստ ի բաց ընկեցեալ հանգերութ: Իսկ դուք որ այժմդ ի
 25 ներքոյ էք, լերութ կոչնախանք և հրաւիրակք արտաքոյ անցաւորացն.
 ելէք ի հրապարակս և ի փողոցս. ժողովեալ զամենայն ախտացեալս
 ոգւովք և զբեկեալս մեղօք՝ ածէք այսր, և բժշկին ամենեքեան, բերելով
 ընդ ինքեան զխոտովանութիւն և զարտասուս [պահանջէ]: Եւ ըստ
 իւրաքանչիւր ախտից՝ բժիշկքն յայտնի են և պատրաստ: Զմաքսաւորն
 30 առ Մատթէոս աւետարանիչ ածէք և Զաքէոս. զպոռնիկս առ կինն
 պոռնիկ, որ այսօր դուստր է Քրիստոսի. զաւագակս՝ առ աւագակն
 զրախտաբաց. զուրացողս՝ առ արքայութեան զոնապանն և փակակալ
 Պետրոս: Եւ գին աւելի ինչ ոք քան զաղօթս և զարտասուս ոչ պահանջէ.
 բայց միայն ի գոյաւորացն հայցի ողորմածութիւնն առ զատաստանաւն:
 35 «Եւ արդ՝ ո՞վ ոք քան զայնպիսին կայցէ հէք և թշուառական, որ
 վասն խոն արտասուաց՝ յերկնից արքայութենէն վրիպեալ գտանիցին.
 և կամ քան զմիւսն ևս հրաշալի և երջանիկ, որ ընդ սակաւ օր ըստ

1 ԲԳՏ. ունիւն ծանօթ. «Աս-
 տուստ պակաս քաւի
 բաւ, ևւ յեսագայդ՝
 խոտնակ իմն

2 2. զեղեւ կաթն

5 ՏՏ. խմաստաբանն

7 Երգ երգոց Գ, 10

9 2. մարդարէն:— Արա-
 բած զերբ'ի մասին

ԲԳՏ. ունիւն ծանօթ.
 «Այսինքն Դիւի Ծննդոց.
 բայց ոչ ի նմա՝ այլ
 յեկից գիրս (ԼԲ, 6) զը-
 րեալ և բաւի»

11 Եւ. ԼԲ, 6: նոյնը ևւ Ա.

22. Կորնթ. Ժ, 7

14 2. որդւոյ

18 2. արարեալ

19 Գաղատ. Գ, 25-26

21 Բ. Կորնթ. Գ, 3

23 2ԱՏ. զԵւսեմ

24 Մատթ. ԺԱ, 29

25 2ԱՏ. որ ի ներքոյ (2.
 ի ներքոյ) էք... յան-
 ցաւորացն

30 2. մատթէոս

34 2ԱՏ. հայի ողորմ...

- օրէ արտասուեաց՝ դաւիտենից բարութիւնն ժառանգիցէ: Քանզի եթէ
զկին սիրելի և կամ զորդի և կամ զայլ ոք ի կարեոր բարեկամաց
տեսանէիր մեռեալ, ոչ ապաքէն լայիւր չարաչար, և լռել երբէք և ոգի
առնուլ ոչ կամէիր: Եւ արդ՝ զքոյին իսկ զհոգիդ տեսանես հանապազ
5 մեռեալ առաջիդ, և անշէջ հրոյն երկիւղ և գեհննին սպառնալիացն
յիշումն միշտ զխորհուրդսդ խոցատէ, և զու յորսայս անկեալ հեղգաս.
զիմորդ հանգարտել իսկ և կամ առ վայր մի կարիցես լռել և ոգի առնուլ:
«Հաւատացէք, զի ես ընդ բանսս իսկ զարհուրեալ դողամ: Վասն
որոյ զձեզ աղաչեմ, զջուկս հատատնոցդ զեռ ես և անգայթիցդ. մի
10 նմանեցուցանէք զաղօթս ձեր փարիսեցւոյն, թէպէտ և բիւր բարեաց
զանձինս գտանիցէք եղեալ պատճառ, այլ ասացէք, եթէ «Ծառայք
անպիտանք եմք». և մի առանց իւր բառնալոյ ընդ անմիտ կուսանան
ճանապարհորդիցէք ի հարսանիւն. զուցէ փակիցի դուռնն, և մնայցէք
ամօթալից արտաքոյ: Եւ մանաւանդ զուք, որ զամենայն ցերեկութեանն
15 աշխատութիւն, զտօթոյ, զքրտան, զվաստակոյ և զտեղութեան յաս-
տուածային այգիդործութեան անկելոյ յողւոջ ուրուք՝ յամենայնէ
վրիպիցիք, և զհնաւն կորուսանիցէք:
Արդ՝ եղիցի ձեզ ընդ այդպիսի զարդու՝ և զերկնից փափաքելի
զգենուլ զզարդն, և ընդ այսպիսի ուրախարար պսակի, որ թուով
20 աւուրս պայծառացուցանէ զստացողս իւր՝ զլուսատեսիկ և զերկնաւոր
պսակն, զանապականն և զմշտնջենաւոր ընդունել յաջոյ *Փրկչէն մերոյ
և Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, լսել զփառաւորեալ և զերանելի բարբառն,
թէ «Եկայք օրհնեալք Հօր իմոյ, ժառանգեցէք զպատրաստեալ ձեզ
աւրքայութիւնն ի սկզբանէ աշխարհի»:
25 «Որում լիցի մեզ արժանի լինել և ամենեցուն, շնորհօք և մարդա-
սիրութեամբ Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, ընդ որում
Հօր միանգամայն և Հոգւոյն սրբոյ վայելէ փառք, իշխանութիւն և
պատիւ. այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»:

2 2. կին

2 Գս. չի՛ և կամ զորդի

4 ՏՏ. զորդի

6 2. յորսայս անկեալ

9 ՁԱՏ. չի՛ զջուկս

12 Ղուկ. Ժէ, 10

13 ՏՏ. փակ իցէ

15 Լրացնելու և զամենայն
ցերեկութեանն աշ-
խատութիւն բարձեք,

զտօթոյ եւն

15 ՏՏ. և զքրտան

19 Գս. և անդ այսպիսի

24 Մատթ. ԻԵ, 84

ԹՈՒՂԹ

ՂԱԶԱՐԱՅ ՓԱՐՊԵՑԻՈՅ

ՄԵՂԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՍՏԱԽՕՍ ԱՅԵՂԱՅԻՅ

ՅԵՌԵՄԻԱՍ ԹՂԹՈՅՍ

ԱՌԱՔԵԱԼ ՅԱՄԻԹ ՔԱՂԱՔԷ

Լուսաւորէ միշտ շնորհ աստուածային զսիրոյս արդարութեան
 և մանաւանդ զայնոսիկ, որ աստուածային բանին պարապկցին քննու-
 5 թեան. քանզի ուսան ի Քրիստոսէ որ ասէ. «Քննեցէք զգիրս»: Զի շահ
 մեծ անձանց համարելով զերկնաւոր բանն, միշտ կիրթ ունելով զնոյնն,
 զի թեաւորեսցեն զոգիս իւրեանց և զլսողացն՝ այնպիսի մասանց
 առաքինութեան. քանզի պատճառ զօրութեան և իմաստութեան ընկալան,
 ուսեալ ի մարգարէէն. «Որ հանէ զպատուականն յանարգէ՝ բերան իմ՝
 10 եզիրցի»: Քանզի բան ճշմարիտ, արդար և օրինաւոր ի խրատաբանու-
 թիւն ժողովրդոց՝ ծաղկեալ պտղաբերէ զոգիս լսողացն երկնաւոր
 լուսովն: Սորա զօրէն վաճառականաց ընդ ծով և ընդ ցամաք աշխատա-
 սիրեալք՝ վասն յոլով առնելոյ զխորհուրդս մտացն անապական երկնաւոր
 զանձուն, տալ որոց խնդրէ ի նոցանէ զբանն աստուածային ի գլուտս
 15 փրկութեան անձին:

Յորոց մի յայսպիսեացս երանելին Ղազար, նախանձաւոր և
 աշխատասէր այսպիսի երկնաւոր արուեստի, անգոստին ի մանկական
 տիոցն սկիզբն արարեալ բանական գիտութեան՝ Յունաց յաշխարհն
 ճանապարհորդէր, և անդ քաջաց և առաքինի մարդոց պարապեալ՝
 20 լիով զմարգարիտն, զբանն աստուածային, ընկալեալ յինքեան՝ եկեալ
 հասանէր յիւր աշխարհն:

Եւ քանզի սովորեաց մարդկայինս ընութիւն, զի իմաստունքն և
 մեծամեծքն գնեն ի վաճառականաց զմարգարիտն և զպատուականս
 հանդերձիցն, զի երեւիք և պայծառք երեսցին ամենայն մարդկան
 25 յերեւելիսս՝ սոյնպէս և զսորա զգիտութիւն բանի լուեալ իմաստուն և
 գիտուն մարդոց ընթերցուածոց պատուիրանացն Աստուծոյ՝ զովեցին,
 և խնդացին նովաւ յամենայն ժամ եկեղեցիք և վկայարանք սրբոց և
 տեղիք վարդապետարանք. ծաղկեալք լինէին հոգիք լսողացն ի շնոր-
 հացն որ երանէին ի բերանոյ նորա. և ի մէջ հայրապետացն և եպիս-
 30 կոպոսացն իբրեւ զարուեսեալ պայծառացեալ երեւէր բանական
 գիտութեամբն:

1 2. ունի վիտնագիր.
 «Ղազարու վարդա-
 պետի վարդապետայ
 աշակերտի ազանայ
 վարդապետի առ վա-
 հան տէրն մամիկոնիւց
 մեղադրութիւն ստա-
 խոս արեղայից»։— Վ.

լուսի ամբողջ Յառա-
 քաւանք
 2 2. ի համբ
 5 Յովհ. Ե, 39
 6 2ԵՏ. գնոյնան
 10 Երեմ. ԺԵ, 19
 18 2. աշխարհն
 22 2ԵՏ. լիք զե

24 2. պայծառ
 25 ԲՊՏ. սոյնպէս և սորա
 գիտութիւն բանի.
 լուեալս.
 26 2. ի գիտուն
 28 2. ծաղկեալ
 30 2. զարուեսեալ

Կամեցեալ մեծի իմաստութեանն Վահանայ մարգարանին, զօրավարին
 Հայոց տեառն Մամիկոնէից, զնա իւր առաւել մերձաւոր և սիրելի
 առնել՝ շնորհէր նմա զհոյակապ և զականաւոր տեղին ի Նոր քաղաքի,
 որում անուն էր սուրբ Կաթողիկէ եկեղեցի, վանօքն. և նորա ընկալեալ
 5 զբանն մարգարանին՝ խնամածէր զտեղին:

Պատահեաց նմա կրել տրտմութիւն ի վայրապար մարդկանց, զի
 ի հրոյ շնասեալ փայտակերան եկեղեցոյն: Վասն որոյ ածեալ զմտաւ և
 յիշելով զբանն Պօղոսի, զի յամենայն ժամ աստուածասէրքն առանց
 խղճի մտաց կեցցեն, որպէս աղօթս առնէր ասելով. «Խնդրեմք յԱստու-
 10 ծոյ, զի մի՛ Հար ինչ պատահեցէ ձեզ». յայտմանէ կամ եղև նմա զնալ
 ի կողմանս Յունաց. հասանէր յԱմիթ քաղաք, և անդ առ ժամանակ մի
 զտեղի առնայր: Տեսանելով զայս Հարանխանձ մարդկան՝ յաւելուին
 բանս սուտս զտեղոյն և զուսմանէն ևս զնորա, զի զբարձր անունն
 խոնարհեցուցանել կարասցեն:

15 Լուեալ զայս ամենայն Ղազարու՝ իրրև զքաջ պատերազմող զինեալ
 զինքն, զի բանիւ զօրութեան զիւր ոգւոյն և զքաջալերութեան և
 զպատկեր կերպարանաց ի ձեռն գրոյ Թղթոյս այսորիկ ծանուցէ
 նոցա, զվաստակ բանի իւրոյ որ առ նոսա յառաջագոյն լուսափայլեալ,
 զի կարճեցին բերանք Հարախօսացն զնմանէ. զի այսպէս, ասէ, ի ձեռն
 20 անխմաստ և վայրապար մարդոց հնաս հալածումն լաւաց և պիտանի
 մարդկան աշխարհիս Հայոց: Եւ մանաւանդ զի վստահ եղեալ յամեն-
 իմաստ մարգարանն, եթէ գիտէ ճարտարութեան բանի լինել չլսող և
 գիտել զիրաւունս, զի անմեղադրելի զինքն արասցէ ի ձեռն գրոյս:

Եւ առեալ ի ձեռն զզէն գիտութեան, զի յաղթող երևեսցի. և
 25 առաքէ զգրեալս ի ձեռն բարեպէր մեծի և պատուական նախարարին
 Մամիկոնեանին Համազասպայ, որ և պատճառ իսկ եղև նմա այսբէն
 դարձին. զի յաղբերէն գիտութեան նորա արբցին միւսանգամ մարդիկ
 և պտղաբերք լիցին Աստուծոյ զարդարութիւն:

Վասն որոյ և զերրորդ Պատմութիւնս Հայոց երանելի իմ Ղազար
 30 պատմագրեաց: Ընդ նմին գրեցաք և զԹուղթս, զի ընթերցասէրքն
 զՊատմութիւնս կարգալով, ընդ նմին և զԹուղթս ընթերցեալ՝ զվորձ
 առցեն նորա լաւութեան բանին:

1 2. իմաստութէն (պատմութիւն): Աս. իմաստութեան

3 2. զ յալանաւոր

7 2. ածել

10 Բ. Կորնթ. ԺԳ, 7

12 ՏՏ. զայն

19 Աս. փակագծում ունի

ասէ

24 2. ըզէն

25 2. բարեպէր

26 ՏՏ. մամիկոնէին

32 2. ներքին յուսանցում

ունի ճշմարտէր ազան
 յազգէն արժբունեաց,
 ընակեալ ի յայն աղա-

նայ ի յաներդ

32 2. Յառաջարանից յետոյ
 անընդհատաբար շարու-
 նակում և Թուղթը.
 զվորձ առցին նորա
 լաւութեան բանին:
 փրկչին տեառն մը եւն

Փրկիչն մեր և Տէր Յիսուս Քրիստոս քաջ զգուշացուցանելով պատուիրէր առաքելոյն, թէ «Յորժամ զամենայն արդարութիւնս կատարիցէք՝ ասասցիք, եթէ ծառայք անպիտանք եմք»։ Իսկ ընդէ՞ր և հոգեւոր մշակն Աստուծոյ սուրբն Պօղոս, զկծեալ իմն հրեեմն վասն 5 արանց խանգացելոց ընդ մեծ շնորհն որ էր ի նմա, և բանս անհանձարս խօսելոյ ընդ նորադարձ աշակերտեալան, ի կործանումն լսողացն, — զորս անուանադրեալ սուտ մշակս կոչէ, — և չկարացեալ տանել գայթակղութեանն՝ արտաքոյ Քրիստոսի կանոնին վարեցաւ, և անձամբ զանձին լաւութիւնս և զգլուխս մեծամեծ պարծանօք գրեալ մի ըստ միովէ 10 կարգեաց. և ոչ իմն ըստգտեալ խոտեցաւ, այլ կաց մնաց ի նմին առաքելութեան պայծառապէս։ Եւ եթէ ընդէր այս այսպէս լինէր՝ ծանխցէ քննողն, թէ կարասցէ, ապա թէ ոչ՝ լռեսցէ։

Արդ՝ դու, տէր, այր քաղցր ես և խոնարհամիտ և արդարահայեաց և կշռաքնին, և հաւատոց Աստուծոյ առաւել ընտանի, որպէս և ամենայն 15 նախնիքն քո։ Եւ ես անպիտանս և ամենեցուն կղկղանք, թէպէտ և երեւիցիմ առաջի տեառն, առն եղեալ որդի, իբրեւ զանդգամ, որպէս մեծ առաքեալն Պօղոս՝ այլ քո տեառն, քրիստոսանմանութեամբ տարեալ, ներկելով անդգամութեանս իմում՝ ընկնլ զիս իբրեւ զանդգամ։

Չկեալ զիմ ի տղայութեանն՝ զայն տէրդ իսկ ինքնին քաջ գիտէ։ 20 Տարեալ զիս ըստ վարդապետաց իմոց հրամանի ի Հռոմս՝ ժամանակեցի անդ ամս. և եկեալ անտի կեցի առ Կամարականոյ յամենայն ամբոխան, մինչև յամս նուաճման ձերոյ։ Եւ զհետ այնորիկ, որպէս թէ ձանձրացեալ յաշխատութենէ շփոթիցն՝ կամեցայ պարապել ազօթից և հանգչել։ Եւ երթեալ ի Սիււրիս՝ կեցի անդ ամս երկուս, զձմեռն ի քարայրի, առ 25 առն միում հռչակելոյ ի բնակչաց գաւառին յամենայն կրօնաւորութիւնս, որում անուն էր Մովսէս, և տեղին անձուկ. և զամառն, յաղագս տօթոյ տեղւոյն, քահանայապետ աշխարհին տէր Մուշէ տանէր զիս առ ինքն՝ ուր և լինէր ի հովու։

1 2. փրկիչն ից առաջ իւսացանքն, եւ ներխուչ լուսանցիւմ ծանօթութիւն՝ նոր, շրագիր տառերով. այս է սկիզբն թղթոյն զարգարութեան պիտոյ։ Վ. աշտե՛ղ ունի վերեակիր Թուղթ՝ Աղաբու վարդապետաւ... Մեղադրութիւն տախտա արեղայից (ս. եր. 185, ծան. 1), զոր

առաքեալ ի յամբութ քաղաքէ

1 2. նախ փրկչին տեառն մեր, ապա ուղղած փրկչին մեր

3 Վ. անպիտան եմք

3 Առ. Լ. Ժէ, 10

6 Վ. խօսելոց

6 Վ. զայս անուանադրեալ

7 2. անուանադրեալ

14 Վ. կշռաքնին

14 288. ընդանի

16 Վ. երեւիցիմ

16 2. *սրդի իբրեւ զանըսգամ։ Չղազող ուղղած որդի

18 2. զանդամ

19 Վ. զկեալ զիս

21 ՏՏ. չի՛ ամս

21 2. անդի

23 2. կամեցա

23 ՏՏ. պարապել

26 Վ. տօթոց

27 Վ. քահանայ

Արդ՝ զառաջին կելոյն իմոյ զվարս տէր Ներսէս և Հրահատ
 Կամսարական զիտեն. զՍիւնեացն՝ յառաջագրեալ եպիսկոպոսն աշխար-
 5 հին: Եւ դու յայց ելեալ խնդրել զիս, և գտեալ յաշխարհին յայնմ՝ ածեր
 ի տուն, ոչ իրրեւ զաղքատ զոք ի կազմածէն և ի մանկաւոյն, և ոչ իրրեւ
 10 օտար զոք ի քէն և կամ զծառայ ուրուք. քանզի պարեպօտաւորք ազատեալ
 են ի Քրիստոս: Իսկ որ զատուցն զիս պարեպօտութիւնք ի ծառայութենէ
 աշխարհիս և ազատութեան եղև մեզ առիթ, տէր Ազան՝ քո տեառն
 քեռի՝ էր: Ըստ այդմ մասին ի Հայս քեզ տեառն անկ էի:

Դարձեալ՝ երանելի մայրն քո յորժամ առ բղեշին ած զձեզ, յորում
 10 զբան և զմեզ ուսուցանէին, սակայն թէպէտ և ըստ տիոց աւագադոյնք
 քան զձեզ էաք, այլ սննդակիցք էաք ձեզ և խաղակիցք, կրելով ի խաղու
 զարկանելիս ձեր զկնի ձեր. սնուցանէ մայրն ձեր օրհնեալ և Անուշ-
 Վասմ ըստ իւրեանց հոգեւորութեանն և զմեզ ընդ ձեզ՝ որպէս և զձեզ:
 Այլ ըստ այնմ ամենայնի քեզ տեառն անկ էի: Իսկ ըստ առաւելեալ
 15 շնորհիս, զոր ետ ինձ Քրիստոս,—եթէ արժանաւորի կամ անարժանի՝
 զայն տուիչն քաջ զիտաց,—ապա արդարեւ քեզ իսկ և արժանի:

Վասն զի ի դարուս յայնմ զքո զքաջութիւնդ զօրացուցեալ պայ-
 ծառացոյց վերին խնամակալութիւնն քան զամենեցունց, որք էին և
 կամ որ այժմ են ի Հայս, և զիմ շնորհս՝ քան զբազումս պարեպօտա-
 20ւորաց,—անա անզգամեցայ և ճառեմ. ներեմ, աղաչեմ, փոքր մի
 անզգամութեանս իմոյ,—ապա ստոյգ առաւել քեզ իսկ էի արժանի:

Եւ եմ ես այն Ղազար, ըստ առ ի քէն տեառնէ և այլոց բազմաց
 ասացածի, որում ոչ ոք զոյ փոխանակ: Իսկ այժմ, առ նախանձու
 աղետի, բազումք նկրտէին լինել իմ փոխանակ. բայց եթէ իցեն:

Քանզի ի սկզբանէ արարածոց բազում օճիրս զործեաց նախանձ
 25 յաշխարհի: Անդէն և անդ ի սկզբանն զնախաստեղծն ընկճեալ նախան-
 ձու բանսարկուին՝ դարձոյց զնա ի հող. և վկայէ Գիր ի Կաթողիկէսն,
 եթէ «Նախանձու բանսարկուին հմուտ մահ յաշխարհ»: Երկուցն
 միայնոյ դեռ ես յԱզամայ ծնելոց յաշխարհ, Կայէնի և Հարելի, որպէս
 30 ի փոքրիկ և ի նեղ՝ յանրաւ բնակութիւն տիեզերաց հայեցուցեալ
 զԿայէն նախանձարկու զիւին՝ եղբայրասպանութեամբ զաւակաց: Ի ձեռն
 նախանձու զրգոեալ Եսաւ ի վերայ Յակովբայ՝ մահ խորհէր: Ի ձեռն
 նախանձու զանմեղն Յովսէփ մոլեգնութեամբ եղբարքն ի ստրկութիւն
 վաճառեցին: Եւ ի ձեռն նախանձու զերկուս հոգեշնորհ անձինս, զԱհարօն

- 1 ՉվԱՏ. Հրատ
 3 Վ. հարց ելեալ
 4 Վ. և ոչ օտար զոք
 6 ԱՏ. ի ծառայութեան
 7 Վ. մեզ եղև
 7 Չ. տէր ալան
 7 Վ. քո բեռն էր: Լաւ
 այդմ
 9 Վ. բղեշին
 10 Վ. անզգամայն քան
 զձեզ
 12 Վ. Անուշ Վասմ

- 13 Վ. հոգեւորութեամբ
 13 ՏՏ. որպէս զձեզ
 14 Վ. անկ էլի
 16 Վ. քաւ արդարեւ
 17 Վ. քաջութիւնդ
 19 Վ. շնորհէ քան զբա-
 զում
 22 ՏՏ. իմ տեառնէ
 24 ՏՏ. աղէտի
 26 Վ. աշխարհի
 26 ՉվԱՏ. ընկճեալ զնա:
 Այսպիսի ըստ ուղղագրու-

րեան ԲԳՏ.

- 27 Չ. իմ զնա
 27 Չ. ի կաթողիկէսն: Վ.
 ի կաթողիկէայց
 28 ՏՏ. թէ
 28 Վ. աշխարհոս—Խմաստ,
 Բ, 24
 28 Վ. իմ երկուցն միայնոյ
 ... Սաւուղ ի Կորու-
 սանել (Խ. 189, 8. 3)
 29 Չ. միայնոյ

և զՄարիամ, յանարժան խորհուրդ յանդգնեցուցեալ՝ ըորոտեցուցանէր զմարգարէ կիրնն: Ի ձեռն նախանձու զախոյեանաբեկ և զժողովրդակեցոյց զայրն զԴաւիթ՝ անհանգիստ որսայր Սաուլդ ի կորուսանել:

- Եւ արդ՝ զի՞նչ ևս ասեմ զարարածոցս առ միմեանս, ուր և զամենեցուն զարարիչն և զՏէր Յիսուս Բրիստոս առ նախանձու ժողովուրդք Հրէիցն և քահանայապետք նախ ժամանակօք ձաղեալ այսպանէին, կոչելով զնա երբեմն կախարդ, յասելն, թէ «Բէկեղդերուդաւ իշխանաւն դիւաց հանէ դա զդեռ»։ և զարձեալ՝ գինեմով անուանէին և զկիստէր, ասելով ցաշակերտան, թէ «Ընդէ՞ր վարդապետն ձեր խառն ընդ մեղաւորս և ընդ մաքաւորս ուտէ և ըմպէ»։ Այլ և չապհեցողութեամբ և անժամակերութեամբ եպերէին. ասեն. «Ընդէ՞ր աշակերտքն Յովհաննու և փարիսեցիքն պահեն, և քո աշակերտքդ խառն ուտեն»։ Կոչեցին զնա և զիւսաւար. «Ո՞չ, ասեն, ստոյգ ասեմք, թէ Սամարացի ես դու, և դե գոյ ի քեզ»։ Եւ ժողովեալ սուտ վկայս՝ առ մոլեգնութեան քինուն զինչպէտս տային խօսել, և քրքուէին խրախացեալք առաջի դատողացն. ուր ծանուցեալ Պիղատոսի, ըստ վկայութեան աւետարանչին, թէ «առ նախանձու մատնեցին զնա», լուացեալ զձեռս՝ ասէ. «Անպարտ եմ ես յարենէ առնդ, զի ոչ ինչ գտի ի դմա վնաս արժանի մահու. դուք ասէք, ասէ, և ըստ ձերոց օրինաց դատեցարուք»։ Եւ ընկեցեալ զնա յօրէնան և ի ժողովուրդս, որք էին երկոքեանն մահապարտք, և՛ ժողովուրդք Հրէիցն և՛ օրէնքն։ Որոց չհանդուրժեալ զիւսմով նախանձուն՝ վիճակեցին մահու, և ոչ ուղղոց, այլ անիծից, իրրիս զչարագործ և մարդասպան, այսինքն՝ խաչի, զարարիչն և զնորոգիչ, զկենսատուն և զմահասպան, զերախտաւորն առ ամենեւեան, զքաղցրն և զբազում-
- ողորմն։

- Եւ զայս ամենայն կարիս կրեալ յանձն իւր յաղագս մեր՝ զսոյն և իւրոց աշակերտացն ստէպ զգուշացուցանէր, թէ և ձեզ զիպելոց է այս ամենայն. յորում մի իրրիս զանկազմն և զանպատրաստ գտեալք հասելոց ի վերայ ձեր վշտացն՝ զանգիտիցէք։ «Եթէ զիս սիրեցին՝ ապա և զձեզ սիրեսցեն. եթէ զիս ընկալան՝ ապա և զձեզ ընդունին. ապա թէ զիս հալածեցին՝ և զձեզ հալածեն. եթէ զիս ատեցին՝ և զձեզ ատեն. և եթէ զիս որ տանուտէր էի, Բէկեղդերուդ կարդացին՝ սրչափ ևս առաւել զձեզ և զընտանիս իմ»։

4 ԱՏ. առ միմեանս։— Վ.
Եւ արդ թողից զարա-
բածոց առ միմեանս,
և սր

4 ՁԱՏ. որ և զամեն...

4 ԲԳՏ. քաց ևն քողից զա-
բարածոցս առ միմեա-
նըս, ուր և զամենեցուն

5 ԱՏ. ժողովուրդ

7 ՁԱՏ. բէզզէրուդաւ։—
ԲԳՏ. բէզզէրուդաւ

8 Ղուկ. ԺԱ, 15 ևւն

10 Մատթ. Թ, 11. Ղուկ.
Ե, 30

10 ՏՏ. չիք և ընդ մաքաւ-
ւորս։— Վ. և ըմպէ և
որ ի կարգէն։ Այնու-
հետեւ չիք միմեանս ըզ-
քաղցրն և զբազում-
ղորմն (Տ. 25)

12 Մարկ. Բ, 18

14 Յովհ. Բ, 48

14 Ձ. առ մոլեկանութեան

17 Մարկ. ԺԵ, 10

19 ՏՏ. չիք ասէ.

19 ԲԳՏ. ըստ ձեւը

19 Մատթ. ԻԵ, 24. Ղուկ.
ԻԳ, 14. Յովհ. ԺԲ, 38

24 ՏՏ. զբազմողորմն

26 Վ. Այլ զայս ամենայն
կրեալ յանձնէր յաղագս

26 ԲԳՏ. զնոյն

30 Ձ. ԺԵ զիս ընկալան

30 ՏՏ. զիս ընկալան՝ և
զձեզ

31 Վ. Հալածեն, և և ԺԵ

31 Վ. և ԺԵ զիս տանուտէր
էի

33 Տես Մատթ. Ժ, 40.

Յովհ. ԺԵ, 20. Յովհ.
ԺԵ, 18. Մատթ. Ժ, 25

Դորին նմանեօք ըստ ժամանակի որսացեալ առ նախանձու՝ կուտէին և ի վերայ իմ բազում բանասարկութիւնս, ասելով, եթէ «Դազար ասէ, թէ պոռնկութիւն մեղք չեն. զոյն և մարգպանին սաղրէ»։ Եւ եթէ ընդէր այդ այգպէս՝ դու, տէր, քաջ գիտես քան զսուտ կարծողսն։ Եւ ընդունէին

5 զեղի և անսուրբ անձինք քաղցր ախորժելով զլուր այգպիսի բանից, ի սատարութիւն բունելոց յինքեանս չար գործոցն։

Արդ՝ ո՞ր որ յանօրինաց, թող թէ ի քրիստոնէից, ի միտս իւր խորհել զայսպիսի ինչ բան, թող թէ և առ այլում զայսպիսի շշնջել բանս. ո՞ր անմիտ, ո՞ր տգէտ, ո՞ր Հրեայ, ո՞ր այլազանդ։ Եւ Դազար զայդ

10 քարոզէր. ո՞ւմ, և կամ ո՞ւր, և կամ ե՞րբ.—որ տգէտն է գրոց, որ անհրահանգն է յուսմունս, որ մովսիսական օրինացն օտար է և քրիստոնաւոր շնորհին անտեղեակ։ Եւ չիցեն արդեօք արեղեանս Հայոց արժանի ողբոց արտասուաց և բազում սղոյ—համբաւել զանպիտանս, խօսել առ նախանձու զանարժանս։

15 Քանզի ո՞ն արդեօք զերկայնամիտն և զանցասումն Աստուած դրդուեալ՝ յայնպիսի ահաւոր շարժեաց ի բարկութիւն, —ածել զՋրհեղեղն ի վերայ ամենայն երեսաց երկրի, մինչև զամենայն ծածկել զերինս. ո՞չ ապաքէն բորբոքեալքն ի պոռնկութիւն։ «Տեսեալ, ասէ, որդւոցն Աստուծոյ զգտուերս մարդկան՝ խառնակեցան ընդ նոսա»։ Յազապս որոյ

20 իրիք համարեցաւ այնպէս մեծ արդարութիւն Ահարոնեան Փենեհեղի ազգէ յազգ մինչև յաւիտեան՝ եթէ ոչ յազապս հարկանելոյ զեղարդեամբն և ցցելոյ ընդ գետինն զԶամբրի՝ հանդերձ Մադիանացի բողիւն, և ցածուցանելոյ զբարկութիւնն Աստուծոյ։ Յորո՞ւմ պատուհասի քսան և չորք հազարք արանց ի միում աւուր անկան ի ժողովրդեանէն Տեառն։

25 Ամոն ո՞չ ապաքէն վասն անհանձար խօսիցն բազմաժամանակեայ քինակալութեամբ սպանաւ յեղբօրէն։

Կամիցլին զտոցուն անգստին ի Մովսիսագիր պաշտութենէն և յայլոց մարգարէից լսել զհակառակսն. հայեցլին ընդ առաջին ճանապարհ հարցն ապաշխարութեան։ —Այրն Աստուծոյ Ենովք, ընդ ամուսնացեալսն

30 օրինաւորութեամբ և գտեալ հաճոյ Աստուծոյ՝ յանմահական փոխեցաւ վիճակն։ Նոյ բազմաժամանակեայ պահելով զկուսութիւն մինչև ի հինգ հարիւր ամ, և զկինի այսորիկ յազապս որդեծնութեան ամուսնացեալ որրութեամբ՝ երկրորդ աշխարհիս սերելոյ գտաւ պատճառս։ Ըստ սմին և մեծն ի մարգարէս Մովսէս. սոյնպէս և պաշտօնեայ նորին, պարկեշտաւեր կուսութեամբ պատուեալն Յեսու։ Իսկ զարմանալի զառնէն

35 զեղիայէ ո՞ր որ բաւական իցէ ասել բանիւ զգովութիւն, որ ի մարմնի

1 Վ. զորին նմանեօք

2 ՏՏ. չիք և

3 ՁԱՏ. մարգպանին սա գրէ։— Վ. մարգպանին գրէն։ Այսպէս ըստ ուղղագր. ԲԴՏ.

4 Վ. չիք և ընդունէին... չար գործոցն (տղ 6)

5 2. զեղի

6 ՁԱՏ. բունելոյ

8 Վ. չիք թող թէ և առ այլում... շշնջել բանս

9 ՏՏ. բան

13 Վ. չիք համբաւել զանպիտան... և զլուր պատճառս անեղից (ևր. 191, 8. 5)

18 ՏՏ. բորբոքեալն

19 Մեղդ. Զ, 2

20 ԲԴՏ. Փենեհեղի

24 ՏՏ. ի միում պատուեալսն

մի։ Տես Ա. Կորնթ. Ժ. 8

25 2. անհար խօսիցն

27 ՏՏ. կամիցլին

28 2. լսեալ... ընդ յառաջին

31 2. բազում ժամանակեայ

33 2. սէրելոյ

36 ԱՏ. զեղիայէ

զանմարմնոցն բերելով զքաղաքավարութիւն՝ հրեղէն կառօք ի հոգեղէնան վերացաւ ի կեանս: Իսկ եթէ ի Քրիստոսատուր շնորհէն զսոցունց բաղձայցեն զնմանս՝ զխտապոյնս գտցեն և զգարհուրելիս. որ զբնաւ գործելոցն մեկուսի ընկեցեալ զմեղանշականութիւնս, և զլոկ ի պատճառս տենչից՝ հայեցմունսն ընդ կատարեալ շնութեանն՝ լծեաց Փրկիչն ասելով, թէ «Որ հայի ի կին մարդ ի պատճառս ցանկութեան՝ անդէն շնացաւ ընդ նմա ի սրտի իւրում»:

Այլ և զհեթանոսաց ևս զվարդապետին յաւելեալ ի սոյնս զքարոզութիւն՝ լուեալ լոկացեն լիբրքն և անամօթքն, որ այլոց բանիւ զիւրեանց կամացն խօսին զախորժս, և հսոսկան արամբն, որով Քրիստոս խօսէր ընդ աշխարհի, որ զմնացորդս չարչարանաց Փրկիչին յիւրում ի ճգնափորձալից ի մարմնի կրէր, Տարսոնացի սերովբէն Պօղոս: Սա զոր ինչ յաղագս պոռնկացելոցն չժառանգելոյ զարքայութիւն գրեաց յամենայն յիւր ի Թուղթմն՝ յոյժ բազում են, և զբեւ զբնաւ մի ըստ միովէ շատ աշխատութիւն համարիմ և աւելորդս. քանզի ընդ գիտնոյ օրինաց են խօսքս: Այլ սակաւ բանիւք զոր *յերկրորդումն Թղթին գրէ ի Կորնթացւոցն՝ ճանաչի և այլն ամենայն, թէ «Ընդէր իսկ բնաւ և անուանի ի միջի ձերում պոռնկութիւն»:

Եւ առ Եփեսացիսն՝ թէ «Պոռնկութիւն և ամենայն պղծութիւն և կամ ազահութիւն մի անուանեացի ի միջի ձերում»:

Եւ անդէն առ նմին՝ թէ «Զայս գիտասջիք, զի ամենայն պոռնիկ կամ պիղծ կամ ազահ, որ է կոսպարիշտ, ոչ ունի ժառանգութիւն յարքայութեանն Քրիստոսի»:

Արդ՝ անէ ասացեն հեղք և թշուառականք. ընդէր առ նախանձ արկանիցեն զանձինս ընդ անապաշխար մեղօք, զորոց և Յովնանէս յիշէ ասելով, թէ «Են մեղք՝ որ մահու չափ են». զոր և յաւետարանչացն կարգան ցանդ և զանց առնեն իբրեւ զարհամարհոտս, թէ «Որ հայհոյեացէ զՀոգին սուրբ՝ մի թողցի նմա, մի յայսմ աշխարհի և մի ի հանդերձելումն»:

Այլ գործէ որ մեղս ըստ թուլութեան մարմնոյ, որպէս և եսս, որ մեղաւորս եմ քան զամենայն կենդանիս. այլ ասել զմեղսն չգտլ մեղս՝ սրպխի արհամարհոտ և ամբարիշտ հոգի կարիցէ ածել

4 ԲԳՏ. մեղանշականութիւնս

4 ՏՏ. զպատճառս

5 Վ. քաց քողած կատաւածից յեռոյ ունի Արդ թողալ զՀոգին՝ և և կեացուք ի նոր քրիստոսատուր պատուիրանն, և թէ բաղձանայցեն զխտապոյնս և զգարհուրելիս գտցեն, որ զբնաւ գործելոցն հայեցմունսն ընդ կատարեալ շնութեան եւն

7 Մատթ. Ե, 28

8 ԱՏ. զհեթանոսաց և զվարդապետին: ԲԳՏ.

զհեթանոսաց զվարդ...

11 Վ. ի ճգնափորձալից մարմնի

12 Վ. նա զոր ինչ

14 Վ. կատարեցել է յոյժ բազում են. թողցի զբեւ մի ըստ միովէ, քանզի ընդ գիտնոյ օրինաց են խօսքս: Արդ աղէ... (ՏՈՒՆԴ 23)

18 Ա. Կորնթ. Ե, 1

20 Եփես. Ե, 3

20 2. անդէն և առ

22 Եփես. Ե, 5

23 ՏՏ. Հէքք

24 ՏՏ. զորոց և յիշէ ասելով: 2. զորոց և պօղոս

յիշէ ասելով:—պօղոս ի վերելից նոր աւելացրած յՀոս (պատշաճ): Վ. զորոց և Պաւղոս յիշէ

25 Ա. Յովհ. Ե, 17

26 ԱՏ. զարհամարհոտս

28 Մատթ. ԺԲ, 31—32. Մարկ. Գ, 28. Ղուկ. ԺԲ, 10

28 2Վ. թողալ զՀոգին, յեռոյ 2. ուղղել է թուլութեան

29 Վ. քաց է քողել այլ ասել զմեղսն... չգտլ մեղսն (Եր. 192, 8. 3)

զմտաւ: Իսկ որ ճանաչէ զյանցանսն և զարհուրեալ սրտիւ կարող լինիցի փութալ ի զղջումն՝ վաղվադակի պատահի թողութեան. իսկ որ կամիցի ապաքինել ըստ ձեռյ անմիտ կուսանացն՝ չգիպի ողորմութեան:

- Այլ ասեն. «Ազանգաւոր է»: Եւ զայս ստէպ ծանուցանել ամենեցունց ձեպէին. զորս հաւատացուցեալ ի տկարամտաց՝ թեք ի վարդապետութիւն շնորհին որ էր ի յիս՝ հայեցուցանէին: Որ և զանուն անգամ աղանդոյն, որով բամբասէին յանդգնեալքն՝ կարի յոյժ համարիմ աղտեղի՝ նշանակել զրով: Այլ նկատումն հայհոյանացն զնոցունց իսկ զյառաջագրելոցն բերէ զնմանս, — թեթեւ և չնչինս համարել զպոռնկացելոցն զգործս:
- Բայց իմ ըստ կարի պարապեալ յունական ուսմանցն, և ըստ զօրելոյ տկարամտութեանս իմոյ կարգացեալ զգիրս արանց սրբոց, որք վառեալք սուրբ Հոգւոյն զինու՝ զսուրս հոգեփողոտս ազանգաւոր ուսմանցն դարձուցանէին անգրէն ի սիրտս նոցունց, և զաղեղունս նոցա փշրեցին, և զփրկագործ վարդապետութիւնն՝ իւրեանց զրով մեղ աւանդեցին, հոգացեալ իրբն զարդարե ոգեսէր հարս՝ զամենայն օգէտխորհուրդ մարդոց զօգուտն. զորոց յերկար ոք և ջերմ սիրով ընթերցեալ զգրեալս՝ անշնաս և զիւրագերծ կարէ լինել հրարձակ նետից չար ձգողացն. զսրբոցն ասեմ զԱթմանասէ Աղեքսանդրացւոյ, և զերկուց միանուն արանցն՝ զԿիւրղէ Աղեքսանդրացւոյ և զԿիւրղէ Նրուսաղեմացւոյ, և զԲարսղէ Կեսարացւոյ, և զԳրիգորէ Նազազացւոյ, որ և յաղագս առաւելեալ ի նմա շնորհի ուղղափառ գիտութեան Աստուածարան յորջորջեալ. և զմերոյին առաքելանման նահատակին Գրիգորի, զվարդապետէն Հայոց, և զնոցունց նմանեացն, որք զնոյն շաւիղ առողջմտութեանն հետեալ վարդապետեցին.... Յաղագս՝ որոյ և զայլսն ամենայն և զորս առ նոսա արանցն՝ ծառայք նորա ունին զամենայն գրեալսն, զԱրիոսի Աղեքսանդրացւոյ և զԱպողինարոսի Լաւողիկեցւոյ, և զՆեստորի զԱնտիոքացւոյ, և զԵւտիբեայ Կոստանդինուպօլսեցւոյ, և զԿոսմոբրիկայ ստրկի, որ և յետոյ Մանի զինքն անուանափոխեաց, ուստի և Մանիքեցիք կոչեցան աշակերտեալքն նմա. և զայլոցն բազմաց զնոյնանման կորստեան
- ճանապարհին ուղեկցաց, զորս սուրբ կաթողիկէ և առաքելանման եկեղեցւոյ նդովեալ և արտաքս ընկեցեալ՝ յամենայնէ ի բաց և մեկուսացեալք ի յԱստուծոյ ուղղափառ ուխտէն, մինչև ցայսօր վարին ներկեալք իւրաքանչիւր ախտիւ, անձածուկքն միմեանց, և յայտնի են ամենայն ուղղափառ ժողովրդոց:

1 2. զանցանսն

3 288. ապաքինել: 2. վեր-

ջին էն և ևերուածի վրայ

5 24ԱՅ. Թեք վարդա-

պետութիւն: ԲԳՏ. ուղ-

ղագրել են Թեք զվար-

դապետութիւն

8 Վ. Հայհոյանցն

9 Վ. Թեք և և ջնջին

10 Վ. լի բայց իմ ըստ

կարել... ուղղափառ ժո-

ղովրդոց (Տ. 34)

15 2ԱՅ. զարդար և: ԲԳՏ.

զարդար

16 2. յերկարուք: Այսպ.

լոս ուղղագր. Ա (և ԲԳՏ).

19 2ԱՅ. և զկիւրղէ աղեք-

սանդրացւոյ՝ զերկուց

միանուն արանցն, ըզ-

կիւրղէ (2. զկիւրղի)

և ըստաղեմացւոյ: Այսպ

լոս ուղղագր. ԲԳՏ.

20 ԲԳՏ. զբարսղէ (լի և)

21 88. լի ուղղափառ զի-

տութիւն

22 88. զմերոյն

24 ենթադրում ենք խոսքի

պակասող

25 ԲԳՏ. զամենայն զբը-

կալսն՝ից յետոյ ունի

ծանօր. «Պաղատէ կամ

խառնակեալ է բանն»

26 2ԱՅ. զապողինարոսի

զգաթիկեցւոյ: Այսպ.

լոս ուղղագր. ԲԳՏ.

27 2. կոստանդինուպօլ-

սացւոյ

32 2. ուղղափառ... ուղղա-

33 88. աղեմալ: 2. աղեմալ:

Եւ արդ՝ թէպէտ և գթեալ սորա անբժշկութեամբ կազան ի հաւատոն՝ ալ սակայն բանիւ, և ոչ գործով. զի ըստ մարմնոյ պարկեշտութեան յամենայն ճգնութիւնս մի զմիով ելեկա առնեն, և մանաւանդ ի կերակուրս և յըմպելիս և ի գիշութեան ժուժկալութիւնս, և զայս տեղեակ

5 գիտեն յամեալքն ի Յոյնս:

Իսկ Հայոց աշխարհի ազանդ զոր ասեն՝ անանուն է ըստ վարդապետի և անգիր ըստ բանի: Ի հաւատոյ և յուսմանէ տգէտք երեխն, և ի գործս ծոյլք և անժոյժք. յորոց, ըստ անգիտութեանն որ է ի նոսա, և անկարգ ըստ վարուց՝ աշգախի իսկ արդարեւ ազանդոց վայել էր

10 բուսանել, ըստ յօդուածոյ առասպելաբանութեանն, թէ «Ըստ խոզի հարսնացելոյ՝ կոյաջուր բաղանիք»: «Մի արդարեւ պատմեսցի այս ի Գէթ, ըստ բանի ողբոյն, և մի լուիցի ի գրունս Ասկաղովն»։ Իսկ որ

ընթեռնուն՝ ի միտ առցէ:

Բայց ես թէ և գիտէի զոր յայնպիսեացն՝ ընդ լրոյ դատել զոր

15 և կամ պարտաւորել ամենևին որ ոչ կամէի. վասն որոյ կարծէին Հարաթոյնքն, թէ և ես նմանիցիմ նոցա: Քանզի ուսեալ էի ի Փրկչէն, որ ոչ հրամայէ ամենեցունց՝ յոխորտ խել զորոմն ի ցորենոյն մինչև ի ժամանակ հնձոցն, և առաքել զհրեշտակս իւր ի ժամանակի հնձոցն. զորս կամ հրեշտակս իսկ ասէ, և կամ ճշմարիտ վարդապետս. որպէս

20 սովոր են զվարդապետս հրեշտակս անուանել աստուածիկէն Գիրք, որպէս և զիշխանս՝ աստուածս ասացին մարգարէքն: Իսկ ես, ոչ հրեշտակս՝ և վարդապետ և ոչ երբէք իսկ չեմ եղեալ բանիս այս, ըստ երբէք ի հարցողաց ուրուք կամաց գործոյ իշխանութեան, և ոչ երբէք: Քանզի յազագս ատելոյ զիս, թերեւ արդեօք և ըստ անարժանութեան, սուրբդ

25 և անարատք և յամենայն մեղաց ազատ ուսուցիչքդ Հայոց, թնդ ի մեծամեծսն ձգտեցուցանել զիս, յեպիսկոպոսութիւն և կամ ի նոցին յառաջին զգատութիւն, և կամ յեկեղեցւոյ դատաւորութիւնս՝ ալ և քորեպիսկոպոս որ Հարար, զոր Պարսիկք և արք անարժանք գործեն և այսօր:

Ինձ անձամբ զանձն յանդգնեցուցանել ի վարդապետութիւն,

30 որպէս և զբազումս տեսանէի յանպիտանաց՝ այնպէս յահագին առնէն սարսէի, ի Յակովբոսէ, որ բողոքէն ցանկ, թէ «Մի բազում վարդապետս լինիք, եղբարք. գիտասցիք զի մեծ դատաստան ընդունիք»։ և ոչ

2 Վ. սակի բանիւ

3 ՉվԱՏ. դմբ միտլ

4 ՏՏ. բմպելիս

4 ՏՏ. լիխ և զայս տեղեակ... ի յոյնս:— Վ. և զայս տեղեակը են յամեալքն ի յայնս

7 2. ըստ բնի (պատմութիւն)

9 ԲԳՏ. ուղղագրել են ըստ անկարգ վարուց:— Վ. և անկարգս վարուց

10 2. յօդուածոց

10 Վ. ըստ խոզի՝ հուր, զնաւելոյ *կամաճուր

11 Այսպ. ըստ ՉվԲԳՏ. ԱՏ.

ուղղագրել և պատմեսցի այս գէթ

12 ՉվԱՏ. մի լուիցի: 2ԱՏ. ի գրունս: Այսպ. ըստ ԲԳՏ.: Թերեւ յաւագոյն մի լուիցի ոք...

12 Բ. Թագ. Ա., 20

13 2. ընթեռնոյն

14 Վ. լիխ բայց ևս լիւ և զիտէի... և ոչ երբէք (Տ. 23)

14 ՏՏ. դատել և կամ

15 2. չարայթոյնքն

16 2. նմանիցիմ՝ ի վերջին ին իւրում ի վրայ

18 Մատթ. ԺԳ, 29, 30

23 ԲԳՏ. ունին ծանօթ. «Պապական ինչ կամ խառնակալ է, իսկ իմաստն յայտնէ չլինել վախազող կամ հետամուտ աւագութեան»:

26 ՎՏՏ. ձկնեցուցանել

26 Վ. և կամ նոցին

27 2. սպաստութիւն

30 Վ. որպէս բազումս

31 Վ. ի Յակովբոսէ, որ բողոքէ նա

32 Յակ. Գ, 1

- դարձեալ իբրեւ զլցեալսն պիղծ և վատթար գործովք, որոց չհայեցեալ յիւրեանց գերանն՝ յայլոց մատուցեալ յալինն՝ գննեն հանել շիւղ: Եւ այսպիսի կեղծեօք հնարեն կարծեցուցանել աշխարհի զանձինս արդարս. և այն ոչ երբէք ծածկի, այլ ևս առաւելեալ յաւելուածովք կուտեն անձանց
- 5 բարկութիւն յառուրն բարկութեան. և չլսեն զՊօղոսի բողոքն, իթէ «Ձանձնոս դատէաք»: Եւ այլք ազահութեան արտաբերութեամբ արկանեն ընդ պարտեօք զարդարս և զոչ արդարս, և կարացեալ և իթ ըմբռնել զմամնայն, յազապս որոյ խուհնն՝ աշուհեան զամենեան արդարս անուանեն և անմեղս, և զմարգարէին Ամբակումայ ստուգեալսն զաղա-
- 10 զակ, մանաւանդ թէ նովաւ զսուրբ Հովոյն, թէ «Վսյ որ պահէ զազահութիւն չար ի տան իւրում»:

- 1 Վ. լիք Եւ ոչ զար-
ձեալ... կարէի ումբ
Հաճոյ լինել (կր. 193,
ս. 32— կր. 196, ս. 5)
- 1 ԲԳՏ. լցեալսն
- 1 2. վատ գործովք
- 2 ԲԳՏ. յալինն
- 3 2. կեղծաւք
- 6 Հաւով. ԺԳ, 22
- 11 Ղ. Փարպեցու Թորոս՝
ևս խօսի աղաւաղու-
րիւն կայ. որ առաջ և
կիկ մայր ձեռագրի մեջ
բարբի սեղափոխու-
րիւնից, որից այլ աղա-
ւաղութիւնը անցել և
2. ին, Վ. ին և 88. ին:
(Տես Յառաջարկ): ԲԳՏ.
մեծ մասամբ ուղղա-
գրել են այս աղաւա-
ղութիւնները՝ սեղափո-
խում հասումները
իրանց ընկալել սեղե-
րում գեղեղնով: Այս դա-
ւաւորութեան համեմատ
և և ներկայ ապագում:
Համեմատութեան հա-
մար դնում ենք սեղա-
փոխում հասումների
դասաւորութիւնը ըստ
2ԱՏ. ի և ըստ Վ. ի
- 2ԱՏ. 1. Իսկ անձամբ
զանձն յանդգնեցու-
ցանել... ստուգեալսն
զազաղակ մանաւանդ
թէ նովաւ (կր. 193 ս.
29— կր. 194 ս. 10)
2. Եւ կամաւ ևս խոր-
հեցիս զյիշելի... և
կամ թաղեալ մե զուրցե-

- զազաղակ ուրուք (կր.
197 ս. 27— կր. 198 ս. 35)
3. զսուրբ Հովոյն,
թէ վայ որ պահէ...
... զազաղաւթութիւն
անդուրն Հատուցանե-
լով (կր. 194 ս. 10—
կր. 195 ս. 23)
4. Զի արտում եմ ան-
միսիմ ար... մանաւանդ
թէ ըստ ի. քիզ Հովա-
սերում թեանդ (կր. 197
ս. 6—27)
5. քանզի յոլով նորա
արբանեկեալէր... ընդ-
օձան լոյն և լեթ այսր
անդր (կր. 196 ս. 16—
կր. 197 ս. 5)
- 6 և ուրոյն զիմ պէտս
և զկարգաւթութիւն...
առ Անդուր և նա ա-
ռաւել զիւր (կր. 195
ս. 23— կր. 196 ս. 16):
7. և զիս ընդ քիզ
թաղեցէ (կր. 198, ս. 35
միջին վերջ):
- Վ. 1. Իսկ անձամբ
զանձն յանդգնեցու-
ցանել... զի մեծ դա-
տասան ընդունելը
(կր. 193 ս. 29—32): Այ-
նուհետև լիք Եւ ոչ
զարձեալ իբրեւ զլը-
ցեալսն... կարէի ումբ
Հաճոյ (կր. 193 ս. 32—
կր. 196 ս. 5)
2. Եւ կամաւ ևս խոր-
հեցիս զյիշելի... և ի
մարդոյ չարէ վերեա
զիս (կր. 197 ս. 27—

- 198 ս. 14): Այնուհետև
լիք որոյ Հատուցեալ
այնուհետև... վաճ
վաճ, տեսնեալ աչք մը
(կր. 198 ս. 14—24)
3. Եւ զի ոչ լիւրանեց
... և կամ թաղեալ
(կր. 198 ս. 24—34)
4. Արդ՝ զու աչք այր
յիւրապալուչ ևս և ան-
մոռաց, մանաւանդ թէ
ըստ ի. քիզ Հովասերում
թեանդ (կր. 197 ս. 26, 27)
5. քանզի յոլով (= յոլով)
նորա արբանե-
կեալէր... և կամ
զալու լուսաւորեցին
(կր. 196 ս. 16—28):
Այնուհետև լիք Եւ ոչ
աչք... ի քիզ Հովա-
սերում թեանդ (կր. 196
ս. 29—կր. 197 ս. 27)
6. Բայց ևս և այլ նոր
իմեքան... հասաւել
զիւր (կր. 196 ս. 6—16)
և զիս ընդ քիզ թո-
ղեցէ որ անեղիւնդու-
թեամբ քաջ Հովիւն է
(կր. 198 ս. 35—կր. 199 ս. 1)
7. Եւ արդ իցէ՞ որ ի
ժամանակս (կր. 200 ս.
31) միջին վերջ, բաց
բողոքով հասումս
Ռւր Հովոյն թեանդ
արդար ուսուցչի...
զլիւր ժամանակե-
ցուցանէ (կր. 199 ս. 1—
կր. 200 ս. 30)
- 11 2ԱՏ. ի չար տան
- 11 Ամբակ. Բ, 9

Դարձեալ ասէին, թէ «Գամ մի պիտի որ է և չարագործ՝ Ղազարայ վանք անդ են, և սիրէ զնոսա»։ Եւ զայնպիսի բանից զասացողաց զգործս եւ անա լուծ, զի ոչ ինչ է ինձ հարկ ասել. բայց օր անագլին և անա-
 5 չառ Քրիստոսի ատենին չլուծ, այլ անշէջ բոցոյն մատնէ։ Եւ անուանէին բարեկամս ինձ եղբարսդ սրբոյ զգլին գրուանին զքո տեառն եղբօրոր-
 գւով։ Եւ ունին երեքեան արքղ զամենայն սննդեան և խրատու մասն
 և զհրահանգ հոգեպէս և մարմնապէս, և զձանօթութիւնս ուղղափառ
 հաւատոյ՝ յօրհնելոյ ի մօրէն քուսմէ և ի քէն ի տեառնէ։ Եւ են արք ոչ
 թերակատարք ինչ հասակաւ և կամ տխեղծք, այլ յամենայն մտաւո-
 10 բութիւնս և յիրս արիւթեան լիք և կատարեալք։ Ընդ նոսին և զԱրեղենից տէր, որ և նա ի քո տեառն սիրոյն և յամենքնկալ
 բարերարութենէդ ունի զամենայն յարգանաց իւրոց և լինելոյ ի միջի
 զպատճառ, և առ ի Տեառնէ. և են ի Քրիստոսի շնորհէն ամենեքեան
 ողջ և միջի։ Հարցցին ըստ մարմնոյ զհայրութեան իմոյ խրատս և զըստ
 15 հոգւոյ զվարդապետութեան իմոյ զբան, և զոր ինչ լուեալ է յինէն՝
 չունելով պարտաւորութիւն յոգիս իւրեանց՝ ասացեն անսուտ։

Բայց սիրէին երեքեան եղբարքն զվանսն սրբոյ Կաթողիկէի՝
 պաղովք և ամենայն պիտոյիւք. որոց իւրաքանչիւր ուրուք տուրն
 յայանի էր, և զրով մնաց ի տեղւոջն. որք արդարեւ քո տեառն կամացդ
 20 զօքա երեկեցան կամակատարք։ Վասն զի յօրէ, յորմէ հետէ զու, տէր,
 ըստ քո անարգամեծար խնամոցդ յանձնեցեր զիս քո ընտանեաց՝
 զօքա երեկեցան յիս հրամանակատարք բանի քում, ուրոյն ըստ կամի
 զպաղատութիւն տեղւոյն հատուցանելով, և ուրոյն զիմ պէտս և
 25 զկարօտութիւն հոգալով. այլ և զբանս իմ յոյժ ակորժիւք և պատուա-
 կանութեամբ ընդունէին, որպէս և զառողջ վարդապետի, և պատուէին
 որպէս և զհայր. և մանաւանդ առաւել տէր Համազասպ, որում «տացէ
 Տէր ողորմութիւն, որպէս և տանն Ոնեսիփորայ», բարեխօսութեամբ
 ասողի զբանդ. զի բազում անգամ հանգոյց զիս և ի հալածմանն
 կերակրիչ իմ եղե։

30 Իսկ ոմանց ի տանդ տեառն եւ իրրե զանօթ էի յաւելորդ։ Քանզի
 յաղագս որոյ արուեստի զու, տէր, զիս սպասաւորեալ մեծարէիր՝ այսմ

4 ՏՏ. լիք ատենին

5 2. զբուսնին

5 ԲՊՏ. Եղբօրորդսլ ից յե-
 սոյ ունի ծանօթութիւն
 «Խառնակ և սխալ կայ
 ի բանիդ. լի բեւս զիկն
 պարտ իցէ ընթեանու
 գերեւին և եղբօրորդիս
 զ'եղբօրորդսլ»։

Այս ուղղագրութեան
 դիմ նկատարութիւն եւ
 վերոյիշեալ աղաւա-
 դում հաստատի քա-
 ճատարութիւն իս Գր.
 Խաչարեանցի «Ղ. Փառ-
 պեցի եւ Գործք մոլորն»,
 եր. 43, ծանօթ.։ Թերեւս
 ուղղելու է. եւ անուա-
 նէին բարեկամս ինձ՝
 զեղբարսդ զերկոսին,
 Հանգերձ քո տեառն
 եղբօրորդւով»։ զքո՛ի
 զ'նի ղնելով եղբարսդ՛ի
 վրայ. սրբոյ զգլինը—
 զերկոսին, եւ զբաւա-
 նին կամ զբուսնինը
 Հանգերձ կարդալով

6 ՏՏ. երեքեանք զամ...

7 2. և զձանօթուե
 (պատուով) ուղղափառ...
 օրհնելոյ ի մօրէն քուս-
 մէ և ի քէն տեառնէ։ ԱՏ.

օրհնելոյ... քուսմէ;
 ԳՏ. քուսմ

9 ԱՏ. ահեղծք

15 ՏՏ. լուեալ է քո յինէն

16 2. պարտաւորութիւն

17 ԲՊՏ. երեքին

19 ԳՏ. որ Տեառն

23 ՏՏ. զպաղատութիւն

24 ԲՊՏ. զկարօտութիւնս

27 ՏՏ. Ոնեսիփորայ

27 Բ. Տիմնթ. Ա, 16

30 ԲՊՏ. քաց եւ քողիւ պս

հաստատք. «Իսկ ոմանց
 ի տանդ տեառն... Հա-
 ճոյ լինելը» (եր. 196, 8.5)

30 ԱՏ. իրրե անօթ

ինչ դոքա չէին տեսնողք. արծաթ և ոսկի, զոր թէ իմ ի շատ ումեքէ
գտեալ էր, որում թէ որ ի խնդիր էր՝ զայն ի պէտս տեղւոյդ ծախէի:
Խոհակերութիւն ուսեալ իսկ չէի, եթէ ձկան աղիս ըստ ուրուք ճաշ-
կեկեացն մարթէի յօրինել, և կամ զհաւուց փորոտիս, որովք թերես
5 կարէի ումեք հաճոյ լինել:

Բայց ես և այլ նոր իմն բանս ասեմ տեանդ, զոր եթէ թուիցի
արդարաւինդիր մտացդ՝ նախ քան զամենայն աղաչեմ զտէրդ՝ քննել
զայդ. յորոյ ճշգրտիւ հասեալ ի վերայ՝ կամ զարմատջիր և կամ խոտեալ
իրբն զոչ արդար՝ անգոսնեսջիր: Քանզի յօրէ, յորմէ հետէ տարար դու,
10 տէր, զիս ի տեղիդ, մինչև յօր հալածման իմոյ, ի մտից տեղւոյդ և կամ
յերախալրեաց մինչև ցգրամ մի յանձն իմ ոչ էր յարեալ, և յիշս իմոյ
պիտոյից ումեք ինչ ոչ էր տուեալ. և զիտեն զայս բնակեալքն ընդ իս,
այլ առաւելագոյն այլ մի Ակիթ անուն, որ եկեալ ի տեղիդ ի Գարգ-
մանայ վանաց ի նմին աւուր, յորում հիմն արկաւ տեղւոյդ, և մինչև
15 ցգնալն իմ ի տեղւոյդ էր, և արդ լուայ, թէ առ Անդրոյ է. նա առաւել
զիտէ, քանզի յոլով նորա արբանեկեալ էր զպէտս տեղւոյդ. հարցցի,
թէ կա՞յ ուրեք և ասացի: Այլ կարգեալքն ինձ ըստ տարւոյ ի տեանն
Ներսէսէ և Հրահատայ ի պէտս զարմանոյ և հանդերձոյ և ձիոյ՝
յայտնի է, նոյնպէս և ի քո տեանն յեղբորդեացդ. և այն իսկ շատ
20 լինէր ինձ և բաւական, այլ երբէք և յաւելորդացն ի պէտս տեղւոյդ
ծախէր յիմոցն: Բայց բերեալքն իմ յԱղուանից և ի Վրաց և ի Սիւնեաց
և յԱրշարունեաց, և որ ի դոցունց իսկ ի քո տեանն եղբորդեացդ՝
ամենայն իւրաքանչիւր ուրուք տուին որոշողութեամբ մնաց ի տեղւոյն
զրով. և զիս հանին մերկ և թշնամանօք յամենայն արարելոյ իմոյ,
25 զոր ի մանկութենէ արարեալ էի: Զի անգամ և զհոռոմ գրեանդ ոչ
հառուն զկնի իմ. որք կան այդր ընկեցեալ ի կերակուր ցեցոյ. բայց արդեօք
կարդացեալ լուսաւորիցիւն ի դոցանէ բնակեալքդ ի տեղւոյդ, և կամ
զայլս լուսաւորիցիւն:

Եւ դու, տէր, զայս և մի ինչ ոչ զիտացեր, բայց զիտել արժան
30 էր. քանզի լուայ, եթէ ասէին զկնի իմ, եթէ չգոյր ինչ ի տեղւոյն:
Զի ամենայն կահիւ կազմածով եթէ սակաւ մի երեւի նուագեալ քան
զայնոսիկ, որք յերկերիւր ամէ շինեալ վանորայքն՝ չհամարէի զանձնս

1 Աս. ունի լակերսով. «Ի
տանդ Տեսաւ ես իւ-
րե անօթ էի յաւելորդ,
բանդի յաղաղս որո՞յ
արուեստի՞ դու. Տէր,
զիս սպասաւորեալ մե-
ծաբէլք»: Այսմ է՛նչ
դոքա չէին տեսնողք...
կր. 195 թ. 30—կր. 196 թ. 1)

3 Աս. ըստ որում

6 Վ. ուրիշ տեղ ե ղեւում
բայց ես և այլ նոր
իմն... նա առաւել
զիտէ (կր. 196 թ. 16) և
զիս ընդ քեզ *Թ սղեցէ

որ աներկիւղութեամբ
քաջ հոգիւ է: Տես կր.
194 ծան. 11

6 Վ. թուեցի

8 ՉԱ. և կամ խոտո-
րեալ իրբն զոչ արդար:
Այսպ. լուս ուղագր. ԲԳՏ.

9 Աս. անգոսնեսջիր

11 ՏՏ. երեխայրեաց... ոչ
է յարեալ: 2. երախա-
րեաց: Վ. յերեխայրեաց

16 Վ. քանզի յղելով նորա

16 Վ. ուրիշ տեղ ե ղեւում
նախաւածս քանզի յղե-
լով նորա արբանեկեալ

էր... կամ զայս լու-
սաւորեցին (կր. 196 թ.
28) Տես. կր. 194 ծան. 11

18 Աս. Հրատայ

21 2. նախ ծախէր, յիսոյ
ուղղած ծախիւր

25 ԳՏ. արարեալ էր

25 Վ. հոռոմ

26 Վ. ցեցուոյ

28 ՏՏՏ. լուսաւորեցին

29 Վ. յի՛ք Եւ դու, տէր,
զայս և մի ինչ... և
ծախողաց և մթերեց
տեղւոյն (կր. 197 թ. 25):
Տես. կր. 194 ծան. 11

արժանի կալոյ: Զի թէպէտ և միանգամ և երկիցս ջարդեցաւ բոլոր կահն յանաստատութենէ շինուածոյն, այլ զվերջինսն թէ զիտացեալ էր տեառնդ, և պահանջեալ յինէն համարս, զէմ յանդիման գերեկիս գոլ առաջի բո ընտրութեան, գովութեան և կամ պարսաւանաց էի արժանի:

5 Բայց ես ընդ օծտելոյն եկիմ այսր անգը

Զի տրտում եմ անմխիթար մինչև ի մահ, որ նման գայլոց յարձակեցան յարարս իմ և զիշատեցին յանխնայ, տեսեալ զիս՝ եթէ մերժեցայ յաչաց քոց: Եւ արդ իմով ընչիւք շրջին պճնեալք, ծաղր առնելով զիս: Այլ որ ինչ ի տեղւոջդ մնաց իմ՝ ուրախ եմ և ցնծամ,

10 զի ի սուրբ և ի հոգեւոր տեղւոջ մնաց:

Դարձեալ այլ շողմոց բանիւք զայրացուցանել զքեզ, տէր, ընդ իս փութային, թէ «Մանուկ մի՛ հոգաբարձ տեղւոյն չկարէ առնել»: Եւ ինձ հրեշտակ ոք ոչ մարմնացաւ, որ թերեւ ըստ հոգեղէն բնութեանն տեսեալ զառ ի ծածուկ ձգեալ զորոգայթ թշնամեացն՝ մարթէր զգու-

15 շանալ և յանձն առնոյր լինել ինձ երկրորդ: Մարդ, զոր և առնէի՝ անգէն և անդ հասեալ մօտ անկանէին ի դաւաճանութիւն նենգիչքն, և արբուցեալ հրապոյրս պղտորս՝ ասէին. «Ո՛վ անմխտ մարդիկ, ընդէ՞ր վաստակիր յանօգուտս. հի՞մ լայք ի զուր ի խորշակահար տեղւոջդ, և խօլութեամբ անձնամահք լինիր: Զի ես ի Մամիկոնէից տանէ աւագ

20 ծառայք ոմանք, և այլ քահանայ աւագ որ է ի տանն, որոց ընդ մեզ բանք են երգմամբ, թէ երբ և է՝ Ղազարայ իսկ չտամ հանգչել այդր, թող թէ նորա ումեք»: Եւ այսպիսի բանիւք թուլացեալ լսողքն՝ այնուհետեւ ի շալակս իւրեանց առաւել քան ի տեղիդ փութային համբարել: Սակայն ես նման մեղուի բերելով յամենայն կողմանց՝ բաւական լինէի

25 և՛ ծախողացն և՛ մթերից տեղւոյն:

Բայց դու, տէր, այլ յերկարայուշ ես և անմոռաց, մանաւանդ թէ ըստ ի քեզ հոգասիրութեանդ՝ և կամաւ ես խորհիցիս զյիշելդ, զառեալ պատգամն երանելոյն Յովհաննու, Գիւտայ կաթողիկոսի եղբօրորդւոյն, քեզ տեառն ի Սեկոյ զբախտին՝ յարանց ոմանց, որք խոստանալով քեզ

30 տեառն կարասի՝ խնդրէին զտեղիդ: Եւ քո տեառն կոչեցեալ զտէր Վարդ, զքո եղբայր, և զՀայդիկ և զիմ անարժանութիւնս՝ հրամայեցեր միւսանգամ երկրորդել տեառն Յովհաննու զպատգամնս. յոր ասացեալ քո տեառն և այլ բազում ինչ բանս՝ զլուս պատգամի պատասխանւոյն արարեալ, եթէ «Պարտ էր նոցա իսկ ամէկ զմտաւ, և զայդպիսի ինչ

35 չյղել առ իս. բայց որովհետեւ նոքա անզգամեցան՝ սակայն ես զայսպիսի

1 ԲԳՏ. Ը կէպէտ միանգամ

2 ԲԳՏ. զիտակեցեալ էր... համար

5 ԲԳՏ. այսր անգը՝ից յիսոյ ունի ծան. «Աստէն լուս լի զմ անկեակ»

7 ՉԱՏ. Թէ մերժեցայ

10 Չ. զի սուրբ: ԱՏ. զի սուրբ: Այսպ. ըստ ԲԳՏ.

11 Չ. շորմնր

15 ՏՏ. յանձն առնոյր լի-

նելինձ երկրորդ մարդ, զոր և առնէի: Անգէն և անդ հասեալ...

16 Չ. ի դաւաճանութիւր (պատուով, բի վրայ ջնջեմն (?) նշանով): ԱՏ. ի դաւաճանութեամբ: Այսպ. ըստ ուղղագր. ԲԳՏ.

17 Չ. արբուցեալս

18 Թուի ուղղիչի հիմ կայք

20 ՉԱՏ. քահանայն Աւագ

20 ԳՏ. ուղղիչի հ սրոյ

22 Չ. նախ լծողացեալ, յիսոյ ուղղած պոպ.

23 ՉԱՏ. համբերել: ԳՏ. ուղղագրից և այսպիսի (ըստ Ն. Բ.)

27 Վ. զյիշեալդ

28 Չ. յահանու

32 Վ. միանգամ

34 Վ. նոցա ամէկ իսկ

քրտամբ մեծ զվաստակս և բազում աշխատութեամբ զծախս՝ վատ վաճառականութեամբ ընդ թեթև ընչի տալ ոչ կարեմ, և ոչ զհոգեւոր և զյաւիտենական գանձ՝ անպիտոյ և անցաւոր կարասւոյ փոխանակել»։
 5 Եւ ընդ տեսնոն Յովհաննու զայրացար, թէ «Բնաւ իբրեւ քեզ ան լսել իսկ էր արժան զայդպիսի բանս, թող թէ առ իս բերել»։

Եւ ես վասն զի տկարամիտ և անզգուշացող այր եմ յերկրաւոր միտս՝ ոչ զգացի ժամոյն գաւոյն. այլ պարտ էր փութով և երազ երազ անկանել ի յոտոզ արասաւօք և աղաչելով, և ի բաց փախչել ի հոգաբարձութենէ տեղւոյդ։ Եւ ահա լինէի պրծեալ ի չարաթոյն ժանեաց
 10 գազանացն, որք յայնմ հետէ զարանամտեալք ի ծածուկ, և ըստ անհամար մեծութեան իւրեանց սաստիկ *կարասաւ գնեալ բազում յեսան՝ «սրեցին որպէս սուսեր զլեզուս իւրեանց, և թոյնք իժից էին ի հերքոյ շրթանց»։ Եւ իմ ոչ մարթացեալ ազօթիկ իբրեւ զսաղմոսերգն, թէ «Պահան, Տէր, ի ձեռաց մեղաւորի, և ի մարդոյ չարէ փրկեալ զիս»։ որոց
 15 հետամտեալ այնուհետեւ խափանեցին զգնացս իմ, և հասեալ խոցոտեցին զիս ի մահ։ Այլ խնդամ ցնծացեալ, զի այն վիրօք և որ յառաջագոյն խոցոտեալ իմ հոգիս մեղօք՝ առողջացեալ զօրացաւ։

Եւ այսպէս վճարեալ զամենայն կամաց խնդիր ի վերայ իմ՝ այնուհետեւ ուրախ լինէին որպէս ի կատարելում տօնի զուարճացեալք։
 20 Որոց պարտն էր լալ զիս իբրեւ գանցուցեալ, նստեալ շուրջ զինս ի սենեկի, և արտասուել պատել իբրեւ զվիրաւոր և զեղ գնել. այլ զսոցունց հատուցին զհակառակն. այսպն առնելով պատեցին շուրջ զինս, ի սիրտս իւրեանց խնդալիցք. «Բացին ի վերայ իմ զբերանս իւրեանց և ասացին. վաճ վաճ, տեսին աչք մեր»։ Եւ զի ոչ լով բանից ընդվայրախօսութիւն
 25 է զոր ասեմս, այլ ճշմարտապէս արդիւնաւոր փորձիւ՝ յանդիման կացուցանեմ տեսնող զբանս։

Զերեկի սեպուհ մի յակահաւոր տոհմէ առաքեցի առ զխաւորդ Հայոց քահանայութեան, առ հիւանդատեղ հոգւոց, ասեմ. «Առ ի բժշկութիւն վիրաւորաց փութա՛, հաս յօգնել. խոցոտեցայ ի թշնամոյն անթիւ
 30 նետիւք. կարեւիւր եմ մերձ ի մահ. քեզ է այսուհետեւ հարկ՝ գնել զեղ և բժշկել. կամ թէ մեռանել՝ տանել ի շիրիմ և թաղել»։ Եւ նորա պատասխանի արարեալ ասաց, — և պատգամաբերն շնորհելով Քրիստոսի ողջ է, և այլն ոչ ինչ թեթև, — եթէ «Ես և տեսանել իսկ չիշխեմ զքեզ առ երկիւղի. զու ասես, եթէ գամ բժշկեմ, և կամ թաղեալ մի գուցէ
 35 զգացեալ ուրուք՝ և զիս ընդ քեզ թաղիցէ»։

3 վ. անպիտոյ

4 288. յովհաննայ

4 Աս. ուղղագրել կր լսել
 իսկ չէր արժան

7 վ. առ ժամոյ

7 վ. լիք փութով և

8 88. յոտոզ

13 2վԱս. և խնդ չմարթա-
 ցեալ։ Այսպ. ըստ ԲԳՏ.

14 Սաղմ. ճԼԹ, 5

14 վ. չի՞որոց հետամտեալ

այնուհետեւ... վաշվաշ
 տեսին աչք մեր (8. 24)

20 2. ի սենեկի

21 88. լիք պատել

24 Սաղմ. ԼԳ, 21

28 վ. հիւանդատեալ

30 2. կարեւիւր

31 ԲԳՏ. եւ նա

32 2վ. ասաց և պատգա-
 մաբերն... ողջ լիք։ և

այլն... Աս. ուղղագրել և

առ պատգամաբերն։
 ԲԳՏ. ուղղագրել եւ առ

պատգամաբերն... և
 այլն ոչ լինչ լմելի։

Այսպ. ըստ 3. Տաղանի

33 88. ի տեսանել

34 վ. գամ և բժշկեմ

34 վ. լիք մե գուցէ զգա-
 ցեալ ուրուք... զղլ-
 ժ սխալ ժաւանդեցու-
 ցանէ (կր. 200 8. 30)

Ո՞ւր աներկիւղութիւն քաջ հովուի է. ո՞ւր հոգոլութիւն արգար
ուսուցչի. ո՞ւր քրիստոսամանութիւն առողջ հայրապետի: Արարածոց
արարիչն յաղագս մեղաւորաց գիւտի մարդ եղև. բազում թշնամանաց
համբերեաց, կոխանաց և թուք *յերես առնլոյ, և փշեղէն պսակի,
5 հանդերձ ալլովք ևս մեծամեծօքն. դա և ջուր անգամ սրսկիւ ընդ երեսս
թալկացելոյ վիրաւորի ոչ իշխեաց՝ ի մարդկան երկիւղէ: Առեալ
լիարուռն զգահեկանս ի Շամարտացի գթածէն, զգինս գարմանոց հիւան-
դաց՝ ի սապատս համբարէ, և զհիւանդս հանեալ ի պանդոկոցն՝ ընկենու
արտաքս բազում անփութութեամբ: Փրկիչն Քրիստոս բարձր կռճամբ
10 զամենայն օր խնդրէ զմեղաւորս. «Եկնյք առ իս, ամենայն աշխատեալք
և վատտակեալք, և որք ունիք զբեռինս ծանունս, և ես հանգուցանեմ
զձեզ». և Պօղոս զանյարական զարկումն զանյայտ գիպեցման յաշխարհիս՝
չև ես գլորելոցն զգուշացուցանէ, գրելով առ Գաղատացիսն. «Եղբարք,
ասէ, եթէ յանկարծ ըմբռնեսցի ոք ի ձէնջ յինչ և իցէ յանցանս՝ դուք
15 որ հոգեւորքդ էք՝ հաստատեցէք զայնպիսին հոգւով հեզութեան. զգոյշ
լինիցիք անձանց, զի մի և դուք փորձիցիք. զմիմեանց բռնն բարձէք,
և այնպէս կատարեցէք զօրէնսն Քրիստոսի»: Իսկ զս գնորին հակառակն
աղաղակէ, թէ «Յո՞ գաս. չկամիմ, չիշխեմ տեսանել»: Արդեօք տարաւ
զիս ի սենեակ միանգամ և երկիցս, և խօսեցաւ ընդ իս, որպէս հրամայէ
20 Փրկիչն, միայն ընդ միայն, և կամ միով և կամ երկու ընկերօք, և
զտեալ անհաւան, համարեալ իրբն զմեղաւոր և զմաքսաւոր՝ հալածէր:

Յիշեալ, ասէ, ուրումն երբեմն առն աւագի զանուն իմ առաջի
ոմանց պարեգօտաւորաց՝ ասաց տրտմաղին հառաչմամբ, եթէ «Ոչ եղև
իրաւացի հեռանալ առն յաշխարհէս, քանզի զարդ էր եկեղեցւոյ»: Եւ ոչ
25 ալլ ինչ կարացեալ ասել լսողացն՝ զայս և եթ ետուն պատասխանի,
եթէ «Յաղագս հալածման նորա մեք չեմք ինչ պարտաւորք. բայց վասն
գիտութեանդ որ ասէքդ՝ արդարեւ յառաջնում քաջ համեզս ասէր և
զօրաւորս, բայց ապա յարդի ժամս բնաւ վատ ասէր»: Եւ զայս ոչ
կարացին գիտել, թէ ի յանդիմանութիւն և յամօթ անձանց իւրեանց
30 խօսէին զայնպիսի բանս:

Ալլ աղէ ասացեն, յաղագս ո՞յր շնորհեալ պարզեւէի վարդապե-
տութեան բանս: Ասողի՞.— ո՞չ ապաքէն վասն ունկնդրացն ախորժա-
լլութեան և խնդրուածոյ: Նայեցարո՞ւք ընդ ժողովուրդն Յունաց.
յորժամ քարոզն լուեալ աղաղակէ, և որ կամին ասել՝ ի կարգեալ
35 տեղիսն մատչի՞ ամենեցուն զարթուցեալ զսիրտս առ Աստուած վերա-
ցուցանեն. տարածեալ ձեռօք խաչանմանք լինին. միածայն խնդրուածովք
և արտասուալից գոչմամբ զՓրկիչն թախանձեցուցանեն. «Տնւր, ասեն,
բան. առաքեան շնորհ. դու իսկ ինքն դովաւ, որպէս սրբուն Պօղոսիւ,
խօսեան ընդ մեզ. նմա ծանո՞ զհաշտութիւն քո ընդ ծառայս քո: Մի՞

1 2Լս. որ աներկիւղու-
թիւն: Այսպ. լուս ԲԳս.

2 88. արդար հայրապետի

3 2Լս. արարչին.

6 2Լս. վերաւոր

12 Մատթ. ԺԱ., 29

17 Գաղատ. Զ., 1

18 88. տեսանեմ

19 2. հրամայէ արարիչն

22 2. որումն

22 288. առ աւագի (ԼԲս.

առ Աւագի)

25 2. և եզ

28 2. յարդի: Այսպ. լուս

ուղղագր. Ա (և ԲԳ)ս.

31 88. արդ աղէ

32 288. ախորժս լրու-

թեան: Այսպ. լուս ն. Բ.

35 2Լս. ամենեցունց

39 2. մեզ զի նմա: Թեեւս

ի նմա

նմանեացէ զա յաղագս մերոց մեղաց՝ ստերջ ամբոց. այլ անձրեահոս բղիմամբ յորդեացէ յանդատանս հոգւոց մերոց, որովք ծաղկեալք՝ պտուղք արժանիս հաճութեան կամաց քոց բերեալ մատուցուք»:

Եւ արդ՝ ռըռ ուրուք ի տգիտաց, թող թէ սակաւ մի և ի հետեւելոց
 5 բանի, ոչ զարթնուցու միտք, չվառիցի խոհարանն, չվերաբերիցէ ի գանձուն սուրբ Հոգւոյն պնոր և զհինս. մանաւանդ որ ըստ խոհարհութեան ոք, և ոչ հպարտական գիտութեամբ մատչիցի յասելն, ի խողացն յաղթիս, և ոչ յանձինն պանծայցէ գիտութիւն: Զի եթէ ընտիր Աստուծոյ անօթն Պօղոս առ իւր աշակերտեալսն յեփեսոս գրէր, աղաչելով,
 10 «Աղօթա արարէք, ասէ, և վասն իմ, զի ինձ տացի բան ի բանալ բերանոյ իմոյ», և արդ՝ եթէ որ հաղարապետն էր խորհրդոցն Աստուծոյ, աղօթից կարօտէր և աղաչէր՝ ռըռափ ևս առաւել այժմու մարդիկս, զգածեալ բազում ակարութեամբ:

Իսկ Հայոց արեղէնքս առ դառնաշունչ նախանձու, որ միացեալ է
 15 ի սիրտս նոցա՝ գնոցունց հակառակս երկնէն, և արդարեւ ըստ ասացածի մարգարէին՝ «Յգանան զցաւս և ծնանին զանօրէնութիւն». աղօթս իսկ չառնեն ի վերայ ասողին. այլ և եթէ յանկարծ շնորհի բան ի մարդասիրէն՝ հեղձնուն ի նախանձուէ: Եթէ զոք տեսնեն ի ժողովրդեկնէն եթէ զովէ՝ ծաղր առնելով ամաչեցուցանեն. «Արդ լուկ ինչ, ասեն, չգիտէ, և ընդ վայր աղաղակէ և քրքուի»: Իսկ Յունաց ժողովուրդան և տղայքն անգամ ի վերայ ուսոց ծնողացն, շարժեալ զձեռնէն ի գովութիւն այլոցն՝ ձայնս անյօդակապս արձակեալ յալթուն: Եւ զոքս նստին զլիարկեալք, պատատեալք երեսօք, որպէս առ հօտեալ դիական, պապանծեալք որպէս համր դե: Եւ եթէ զթացեալ մարդասիրին, կամիցի
 20 տալ բան խրատու ի ժողովրդոցն փրկութիւն, հայեցեալ ի դառն խորհրդոցն նոցա որոճմունս՝ յինքն ամիմփեալ արգիլու զշնորհն: Անգիմակայ արդարեւ, ըստ գրելումն յՕրհնութիւնս օրհնութեանց, երկօքին սօքա, սէր և նախանձ. «Թոխչք նորա թոխչք բոցոյ հրոյ». յորոց իւրաքանչիւր ոք յայցս ի բարի վարողացն՝ արքայութիւն ասթէ, և
 30 ի չարիս աճեցուցչացն՝ զգժոխս ժառանգեցուցանէ:

Եւ արդ՝ իցէ՞ ոք ի ժամանակս նմանող մարգարէին Երեմիայի, որ ասէր ողբալով, թէ «Ո՞ տայր զգլուխս իմ ի ջուր, և գաշս յաղբերս արտասուաց, և թող նստեալ լայի զթշուառութիւն աշխարհիս»:

Եւ ասեն. «Ի նախնումն գիտնաբար խօսէր Ղազար, և այժմ
 35 անգիտաբար»: Մինչ ի գոսա դեռ ևս լուեալ էր նախանձն՝ յասողս զօրացեալ էր շնորհն. իսկ յորժամ տեսին զբազմութիւն ժողովրդոցն յօժարեալս ի լսել, յորդորեալս ի գովութիւնս, պատմելով միմեանց զշնորհին յորդորմունս, յարգելով և անմոռաց զարմանալով զլուսաւոր և

2 Կաթրոս 2. ողբոց մերոց

3 2. Հաճութեան

11 եփես. 2, 18, 19

14 2. յուսանցումն նոր
 նոր գլխի նշան §

14 2. արեղէնք (ըրեւս
 յաւազոյն, = արեղայքս)

16 Աս. ծնանեն: Ես. ԾԹ, 4

22 ԲԳՏ. անյօդակապէս

22 ԱՅՏ. յարձակեալ: Այսպ.
 րոս ԲԳՏ.—ԱՅ. և նրա-
 րումն և արձակեալ
 կալթուն

23 Թերեւս ուղղելի պաշ-
 տեալք երեսօք

28 Երգ Ը, 6

32 88. չիք լի է

33 Երեմ. Թ, 1

37 2. յօժարելս

37 Վ. ի գովութիւն

38 ԱՅ. յորդորմունս՝ ող-
 զագրել եր յորդորիւնս:
 Վ. յարգարմունս

զանգայթ բանին ըզխումն, ի հրապարակս և ի փողոցս յայս ևեթ հռչակելով առ միմեանս խայտացեալք՝ ի կոր կործանեցան, և այնուհետև սկսան յղանալ զոխակալութիւնն և ծնանել զնախանձ: Իսկ յորժամ ի դոսա այնպիսի առաւելաւ հարակամութիւն՝ լուեալ արգելաւ բանն, և ոչ
5 թէ յասողէն,—քաւ լիցի, քանզի անդեղջ է շնորհն, և անպակաս են պարգևքն,—այլ ի դոցանէ, զի մի լուիցեն զբան փրկութեան իւրեանց: Առ որս կատարի բան Հոգւոյն, որ ասէ, թէ «Տաց ձեզ սով, ոչ սով հացի, և ոչ ծարաւ ջրոյ, այլ սով՝ լսել զպատգամս Տեառն»:

Սահեցուցեալ զմտածութիւնսն ի բազում յաճմունս՝ և զայս ևս
10 յօգեալ յայլ հարախորհութիւնսն՝ ասէին. «Այդ գիր ոչ կարդայ, և զլնթերցումն այնպէս ասէ անսայթաք՝ որպէս թէ գրոցն»: Եւ յայս ոչ հայեցան գիտել, թէ որք քաջ գիտեն՝ զսաղմոսն Դաւթի պաշտել միայն պիտոյ է ի ժամուն անսխալ, և ոչ միշտ զգիրսն ի ձեռին ունելով՝ խօսել զայլ-այլս իբրև զբանգագուշեալս: Իսկ մեր երանելի վարդապետքն զամենայն
15 զկտակարանս եկեղեցւոյ երիցս և չորիցս ուսուցեալ մեզ ի սկզբանէ մինչև ի կատարած գրոցն՝ համարս պահանջէին ի մէջ զնոյնս, և իբրև գիտութի սաղմոսն պաշտել մեզ հարկաւորէին: Իսկ այժմ յովովք ի լիբր մախողաց՝ և զանուանս անգամ և կամ զքանօնութիւնս կանոնեալ եկեղեցական գրենոյ հազիւ կարեն գիտել, և զբզբութեամբ նախանձարկու
20 զիւին, նստեալք առ միմեանս՝ լու ի լու այլոցն զինչպէտս խօսին:

Եւ արդ՝ զի՞նչ ևս ասեմ. զի չէ բաւական ժամանակս՝ համարելոյ զանթիւ յիս ի նետաձգութենէ թշնամւոյն զվէրս, զոր աւուր աւուր և ժամու ժամու ընկալեալ վտանգիւ՝ տանէի ամենայնի ի հարկէ: Քանզի և կծկեալ, որպէս սաստիկ և պինդ կապով, քաղցր և ամենահեշտ քո
25 տեառն ախորժակ սիրովս,—զորոյ եթէ գամ ճաշակեալ ուրուք սոցէ զհամ անուշութեան՝ կամէի մեռանել քան թէ յայսմանէ վրիպել:

Բայց այժմ եկեալ յաւարտումն բանիս՝ ի դէպ և ի պատշաճ համարիմ յիշել զգարմանաւոյ և զերիցս երանելւոյ աւագակին զբան, զոր ի խաչին սաստելով ասէր ցեղկելի յիւր ընկերն, թէ «Մեք ըստ արժանի
30 զոր գործեցաքն՝ ընդունիցիմք զհատուցումն». և ի Փրկիչն հայեցուցանելով թէ «Իսկ սա ընդէր»: Արդ՝ ևս ահա ըստ արժանի որոց գործեցին՝ ընկալայ զպատուհասն, և խոստովանիմ առաջի հրեշտակաց և մարդկան. իսկ այլ առաքելանման մարդիկն ընդէր այսպիսումն և ևս առաւել քան զսոյնս զիպեալք ի յաշխարհիս ի յայսմ՝ խոստագոյն վշտիւ
35 վախճանեցան:

1 Վ. զանգայթ բանին
7 Վ. չիք ձեզ
7 ՏՏ. չիք ոչ սով հացի, և ոչ ծարաւ ջրոյ, այլ սով
8 Ամս. Բ., 11
9 ՁԱՏ. յաճմունս: Վ. աճմունս
10 ԲԳՏ. և երադրումն և երադր. Թերեւս արդ
14 2. զբանգագուշեալս
14 Վ. և բանեք հարապեա-

քըն... զկտակարան
16 Վ. զնոյն, և իբրև ըզսաղմոսն Դաւթի
18 2Վ. զքանոնութիւն կանոնել: ԱՏ. եղևպիս կանոնել
22 Վ. յիս նետաձգութիւնի
24 ՁԱՏ. ի սաստիկ և պինդ կապով: Վ. կապով: ԲԳՏ. ուղղագրել և ե ի սաստիկ և պինդ կապով

25 ՁԱՏ. ճաշակել
26 ԲԳՏ. կամէի տեսնել: ՁԱՏ. զմեռանել: Այսպ. ըստ Վ.
26 Վ. յայսմանէ լուել
28 Վ. զարմանալոյ
29 Վ. արժանի չարադործեցարն
31 Վաւ. ԻԳ, 41
34 ԲԳՏ. քան զայնս: Վ. զնոյնս

Երանելի փրկիսփոխ Մովսէս, որ արդարեւ մինչդեռ էր ի մարմնի՝
ցանկ երկնային զօրացն էր քաղաքակից. ոչ ապաքէն ի տեղւոյն ի
տեղի արեղեանդ Հայոց հալածական արարին: Ո՞չ զլուսաւորին և
զտգիտահալած զգրեանն նորա՝ առ անգիտութեան փաթաղ-իկէս կոչէին.
5 և այլ բազում ինչ իրօք թշնամանեալ՝ յետոյ ապա յաղագս այլոց
ամօթոյ՝ զխարէական զեպի. լապտաթիւնս նման զեզոց մահու արբու-
ցեալ սրբոյն՝ հեղձուցին: Որոյ ի ժամ վախճանին զինչպիսի ահաւոր
նզովս գրով ի վերայ գլխաւորաց քահանայութեանդ ասացեալ է՝ ձեզն
խոյ գիտէք տեղեկացեալք. . . .

10 . . . զտեսնէ, զնա կացոյց ի վերայ անչափ անհանգիստ
աշխատութեանց և վաստակոյն՝ զցալդ և զցերեկ, ի լուսաւորութիւն
աշխարհիս Հայոց: Զրոկերսն ի գերեզմանէն հանել տային և ի գետ
արկանել: Զհրեշտականման այլն զՏէր՝ նոյն անհանգիստ հալածանօք
վախճանեցուցին, որք և այժմ գեռ ևս անյագութեամբ քինով ընդ
15 մեռելոյն կազին:

Անարատ և յամենեցունց յարգելի յոյսն տէր Խոսրովիկ, չե ևս
հասեալ ի սահմանս մեր, մինչդեռ գայր ի ճանապարհի, և լուսն՝ որպէս
ի վերայ թշնամոյ ընդգէմ զինեցան, ասելով. «Ահա ո՛ր գայ միւս ևս
թարգմանն»: Եւ օրհնելոյն ի հեռատանէ լուեալ զգոնչիւն մահաձայն
20 աղեղանցն՝ աղօթեաց առ Բարձրեալն, և վաղվաղակի ընկալաւ զինդիրն.
որում և տենչալի նշխարացն այլք, և ոչ մեք, արժանի եղեն ընդունա-
կութեան:

Այլ ի գէպ համարիմ ընդ նոսին յիշել և զտէր Աբրահամ զեպիս-
կոպոսն, որում ըստ ձայնի խորհրդոյն և չհանգուցանէր ի ծերութեանս,
25 և կարող լինէի առ նմա գոնեա սուղ ինչ ժամանակ մնալ. թէպէտ և ոչ
թերակատար զոլով սուրբ և ստոյգ հաւատ, զոր ուսեալ ի տղայութեանն
յերանելոյ Աղանայ՝ կեամ նովիմք ի նմին անփոփոխութեամբ մինչև ի
վախճան կենցաղոյս իմոյ. այլ յաղագս իմաստաւոր բանի, ըստ նորա
տեսնն մեծ հրահանգին, շահեալ ի նմանէն՝ հանգոյն մեծի գանձու
30 ամփոփելոյ հաշուէի զպարապումն զայն:—Յորոյ վերայ տեսեալ պարե-

1 Վ. փրկիսփոխ

4 Փաթաղ-իկէս՝ լուս
ստուգարանութեան ն.
Մատի

5 Վ. թշնամանեալք

6 Զ. զխարէական: Վ.
զխարէալական

7 ԶՎՍ. որոց

9 Զ. տեղեկացեալք՝ ից
յեսոյ բնագրում միեւ-
նոյն գրով մանր գրե-
ւով. «մէ թուղթ յայս
տեղացս է պահատ»:
նոյնպէս ունի եւ Վ.:
Ս. ունի ծանօթ. Որպէս
յօրենական մեք՝ նոյն և
ի բուն զըջագրին եւ-կու թերթք պահատին
ասէն: ԲԳՏ. ունին
ծանօթ. «Երկու թուղթ
ի բնագրէն ի բաց
անկեալ (կամ՝ ընկե-
ցեալ) նշանակէ (Ա)
Տպագրին»

12 Վ. հանեալ

13 Վ. զհրեշտական

13 ԶՎՍ. զտէր նոյն: (վեր-
ջական): Այսպ. լուս
նուղագր. ԲԳՏ.

14 Զ. գեռ և

14 Ս. գլխով

16 ԶՎ. և անյամենեցունց
արգելի

18 ՍՏ. միւս թարգմանն

19 Վ. օրհնելոյն

21 Վ. արժանի եղաք

23 Վ. կախկոպոսն

24 ՍՏ. ըստ ձաթի: ԲԳՏ.
կերպարում եւ ըզայի:
Այսպ. լուս ԶՎ., բայց
իմասքը դարձեալ մեռում
և մուր

24 Վ. խորհրդոյն

24 ՍՏ. ի ծերութիւնս

25 Զ. և առ նմա

25 Ս. զմեռայ

26 Վ. թերակատար փզլով
սպ (պահուով) և ստոյգ

27 ԶՎՍ. արեալ

30 ԶՍ. զպարապումն զայն:
Վ. զպարապումն

գօտաւորաց զայրագնեալ իմն զօրհնելոյ տիկնոջ աւագի զմիտան՝ ոչ ծանուցին առ ժամայն, նա աղաչելով զերանելի մայրն՝ հոգացեալ իբրեւ զեղբարս ի վերայ եղբօր. այլ առաւելս զայրացուցեալ զրգոնելով՝ զկամայն իւրեանց նովաւ կատարեցին զհաճոյսն:

- 5 Եւ այսք այսպէս թշնամանեալք և հայհոյանօք հալածեալք, ոչ յերեկոյս ինչ ժամանակաց զրուցատութեամբք յուժնքէ համբաւուց ծանուցաւ մեզ, այլ առ մեօք իսկ և ի մերում ժամանակի եղեալ տեսաք զայս ամենայն: Իսկ զյառաջագոյն զրելոցս սուրբ արանցն, զորս ի Պատմութեանն նահատակին Գրիգորի զրոշմեալ յիշատակէ, զի՞նչ ևս
- 10 տասցից, — զարդար և զարժանաւոր բարեպաշտ կաթողիկոսէն՝ զսրբոյն Ներսիսէ, և զկրօնաւոր առաքինւոյն և զմեծ լուսաւորչէն Հայոց՝ զտէր Սահակայ, և զայլոց բազմաց, որոց ոչ բացեալ ի բարերան զերանս իւրեանց ի վերայ աշխարհիս այսորիկ՝ վախճանեցան:

- Յազգաս որոյ երկնչիմ զարհուրեալ, մի գուցէ և ի դոստ յարիցեն
- 15 Աւետարանին սպանուալիքն, որ ասէ. «Ահաւասիկ ևս առաքեմ առ ձեզ մարգարէս և իմաստունս և զպիրս, և ի նոցանէ սպանանիցէք և խաչիցէք և տանջիցէք ի ժողովուրդս ձեր, և հալածիցէք ի քաղաքէ ի քաղաք. որպէս զի եկեացէ ի վերայ ձեր ամենայն արիւն արդար հեղեալ յերկիր, յարենէն Արելի արդարոյ մինչև ցարիւնն Զաքարիայ որդւոյ Բարեքայ,
- 20 զոր սպանէք ի մէջ տաճարին և սեղանոյն. այն ասեմ ձեզ, զի խնդրեցից յազգէդ յայգմանէ»: Այլ մխիթարիցիմք ի ազիտաց՝ առ ժողովուրդն միայն Հրէից կարծեցեալ զբանիդ ասացումն: Սովասցի այնպիսին ուշադրելով. «Յարենէն, ասաց, Հարելի արդարոյ», որպէս զի հայեցեալ ի ժամանակ սպանման նորա՝ ծանիցէ երկիւղիւ, թէ առ ամենեսեան է
- 25 բանդ, որ նոյնպիսի գործոց լինին նմանողք:

- Համարձակիմ ասել ի սոյնս յանդգնութեամբ և զայս ևս. — և եթէ ոչ իցեն ստոյգ կարծեցեալքս յինէն, դու տէր, քաղցրութեամբ զանց արարեալ՝ ներեալիք ինձ որպէս տկարամտի. — զի քոյում իսկ ամենառքանչ անձինդ, յորմանէ ամենայն մարդ ի Հայս, յաւագ և ի կրտսեր, հասեալ
- 30 է մեծապէս օգտակարութիւն և զահ և փառք, իսկ ոմանց՝ և ի մահուանէ ի կեանս, և ի կորստենէ գտանել և ի միջի լինել, դու տէր, եղեալ ևս պատճառ: Եւ արդ՝ տեսանելով զայգպիսի օր ըստ օրէ զքո տեսուն յԱստուծոյ փառաւորութեանն լցեալ զհմտութիւն, որ պարզեալ առ նոսա բերեալ չքեղութիւնս և պարծանս, և թէ էր՝ կամէին գտանել

2 2. նայ աղաչելով:
Թեւեալ ոչ ցածուցին
առ ժամայն, աղաչե-
լով...
3 2. զսպանելով
6 2. յերեկոյս լինէ: —
Վ. յերեկոյս լինչ ժամա-
նակայ
6 Վ. յուժնէն Համբա-
ւուց
11 Վ. և զձեռնաւոր առա-
քինւոյն

13 ՎՏՏ. չիք ի վերայ աշ-
խարհիս այսորիկ
18 ԲԳՏ. չիք ի վերայ ձեր
19 Վ. չիք որդւոյ բարեքայ
19 2. բարեքայ
20 2. սեղանոյն
21 Մատթ. ԻԲ, 34
22 ԲԳՏ. զբանից
23 Վ. արելի
24 2Վ. առ երկիւղիւ
24 2. առ ամենեսեան
բանդ: Այսպ. ըստ ուղ-

ղագր. Ա. (և ԲԳ)Տ.
25 2Վ. լինի
26 Վ. ի սոյն
26 2Վ. և ԹԷ. ՏՏ. և ԹԷ,
(առանց և՛ի)
27 Վ. կարծեցեալք
29 Թեւեալ յամենայն
31 Վ. ի կրտսեր
31 2. գտանել
33 Վ. փառաւորութեանն
լցեալ
34 2. և կամէին

հնարս՝ շատք էին, որ առ նախանձու չհատուցանէին զբարի փոխարէնս փոխանակ քո տեսնող բարւոյն, այլ զնոցուն հակառակսն: Իսկ վերին արգարատես ակնարկումն չհայի ի չար կամացն խնդիրս, այլ իւր խնամակալութեանն յաջողութեամբ՝ կատարէ հանապազ անփոփոխութեամբ ի բարիս, ի փառաւորութիւն անուան իւրոյ սրբոյ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

1 Վ. չհատուցանէին զերեւել փոխարէնս

4 ԳՏ. հանապազ

4 2. անփոխութեամբ

6 2. յաւիտենից ամէն:
Այս սուրբ վարդապետ,
զոր ինչ առաջիւր ճշմարեւիտ է, եւն, սեւ Յառա-

ջարանում

6 Վ. ունի այս յիշատակարանը: Աւարտեցաւ զերբս այս Վարդապետ վարդապետ Փարպեցւոյ ճեռամբ բաղմաւ վէր և անարժան զբերելու երկրուն ի հարկէ

սրբազան և բաժ վարդապետին վարդապետ Վարդապետին: Արդ՝ օրինակեցաւ զերբս այս ի թուին հայոց սղա. ի բաղէշ ի վանսն յահաւեա կարապետի

ՑԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Աբեղեան 45, 58, 67
 Աբել 203. տես էս Հաբել
 Աբխազ Սամնացի 180
 Աբրահամ եպիսկոպոս 202
 Աբրահամ երեց ի Զենակաց 94, 105, 106
 Աբրահամ նանապետ 32, 68
 Աբրահամ սարկուսաց յԱրածայ 75, 78, 86, 87
 Ագաթանգեղոս 1—3
 Ագամ 188
 Ագոնիա 180
 Արամաս Աղեքսանդրացի 192
 Արիկ 120
 Այուար 154
 Ակիբ 196
 Ակիսովիել 76
 Ակոռի 123, 125
 Անարոն 188
 Ալան Արծրունի 5, 45, 63, 202
 Ալբակ 101
 Աղեքսանդր (Աղեկանդր) Մակեդոնացի 133
 Աղծնիք 63
 Ալուան 6, 43, 44, 47—51, 53—55, 63, 65—67, 84, 118, 132, 159, 196
 Ամասունիք 45, 47, 60, 63, 69, 75, 83, 86, 120
 Ամբակում 194
 Ամբ 185, 186
 Ամբրոսիոս որդի Վասակայ 55
 Ամոն 190
 Այրարատ 9, 38, 63, 64, 94
 Այրարատեան գաւառ 8, 9, 11, 67, 141. տես էս Այրարատ
 Անակ Պարթև 2
 Անանիա 44
 Անասյ 74
 Անգեղ տուն 63
 Անգղ 60
 Անգլիական 177, 178
 Անդուլ 196
 Անի բերդ 120
 Անանիայիք 44, 45, 47, 75, 86, 126, 127 (Աննապիք), 128
 Աննայ գաւառ 154
 Անուշ-Վան 188

Անիսիմ 63, 74, 84
 Անոթ 45, 75,
 Անուշ 47, 52, 55, 59, 107, 110, 111
 Աեսոս 108, 113
 Աեսիբոս 38
 Ապամունիք 45, 47, 67
 Ապար աշխարհ 86, 89, 95, 101, 106
 Ապոկիմարոս Լառդիկեցի 192
 Ապրսամ Արծրունի (միս) 75, 86
 Առանձառ Ամասունի 69, 86
 Առաւան Աղբերակցի 162
 Առաւան Աննիացի 86
 Առաւան Վանանդեցի 45
 Առաւելեան 45, 72, 75, 86
 Առաստ Գնունի 122, 124—126
 Առես 127
 Առնակ Ամասունի 86, 112
 Ասկաղոն 193
 Ասորեստան 26, 88, 105, 106, 156
 Ասորեստանայ 109
 Ասորիք 5, 26, 111, 117, 137, 167, 168
 Ասղէն Վանանդեցի 153
 Ասոմ Գնունի 45, 86, 122, 124, 125, 129
 Ասրենդէն փառապանան սաղար 128
 Ասրուիլդ Արաւիան 73, 75
 Ասրպատան 121, 159
 Ասրլենասայ Յովնանդեան 118, 120—124
 Ասրլենասայ-ի-Տապիան 128, 130
 Արաբիա 181
 Արած 75, 78, 86
 Արանեղ 110
 Արամանայ գիւղ 57, 58
 Արիս Աղեքսանդրացի 192
 Արիք 19, 23, 24, 39, 41—43, 46, 48—50, 54, 55, 63, 64, 73, 75, 76, 78, 79, 81—85, 87, 97, 98, 116, 117, 119, 123, 135, 137—140, 146, 149, 154—176, 178. տես էս Պարսիկ
 Արծաթապիք 146
 Արծաթի 148
 Արծակ 61
 Արծիկ 23
 Արծրունիք 5, 44, 45, 47, 52, 63, 71, 75, 78, 86, 126, 176
 Արծրունիք (միս) 75, 86

Առան 70
 Արեակ որդի Պապայ 1, 8, 9, 11
 Արեակ որդի Տիրանայ 1, 25
 Արեակունիք 3, 8, 11—14, 18, 19, 24—
 26, 34
 Արեամունիք 149
 Արեարունիք 46, 48, 75, 104, 112, 196
 Արեալիւր Արեարունի Կամսարական 45,
 58, 64—66, 71, 75, 82, 84, 86, 101,
 104, 105, 108, 112, 122, 124, 134,
 135, 151, 162
 Արեւն 75, 78, 86, 100, 101
 Արեւն Բնծային 72
 Արեւոյ 69, 128, 164
 Արեակ Մովսէսի 45, 47, 52, 72
 Արեակ Պապունի 64, 72
 Արեակ Ռեւունի 47
 Արեակունիք 129
 Արեւուս 78
 Արեւուս գիւղաբնակ 144
 Արեւուսու բերդ 121
 Արեւուսու կամուրջ 171
 Արեւելս որդի Հմայեկայ եղբ. Վանանայ 111
 Արեւելս որդի Վանանայի 19, 23—25
 Արեւիւր Աստուան 1, 2
 Արեւուսոյ Մամիկոնեան 86
 Արեւան, Արեւան Արեակունի 1, 2,
 Արեւն Արեւելեանի իւրան 67
 Արեւն Գաբրիելեան 73
 Աւարայր 69

 Բարգէն, Բարկէն Սինի 86, 122—125,
 129, 134, 135
 Բարեւոն 112, 131, 179
 Բարիկ որդի Վասակայ Սինույ 55
 Բարիկ Ռովանեան 86
 Բարիկ Սինի, «լաւ ար» 112
 Բարոյ Արեակունի 129
 Բազուման 139, 141
 Բագրատունիք 67, 121
 Բագրեւանդ, Բագրատանդ 37, 44, 57, 61,
 78, 101, 141
 Բաղէ շահապ 164
 Բակուր 86
 Բաղ Վանանունի. տես Բաղ
 Բանեան, Բանեան 44, 57, 75, 88, 146, 154
 Բանիլ 44
 Բարեք 203
 Բարեղ կամ Բաղեղ Վանանունի 129, 130,
 134
 Բարսեղ Կեսարացի 192
 Բերդկունի 61
 Բզնունիք 23, 44, 106
 Բիւզանդիոս բաղաւ 43

Բիւզան 3
 Բյուր 37
 Բննի 120
 Բողբերդ 146, 157
 Բունովէժ 121
 Բրիւնոյ 26

 Գաբալ Գաբրիելեան 150
 Գալ 44
 Գաղիւն Մախազ, Խորխոռունի 47, 67,
 113, 114, 116, 121
 Գաղիկ Արեւելեան 45, 58
 Գարգիւնայ վանք 196
 Գարեգին Սրուանձալ 72
 Գարշոյ Մախազ 123, 124
 Գիւնոն, Գիւնովն Սինի 128, 140, 144,
 146, 149, 150, 152, 153, 156, 159
 Գեղեղուն 124
 Գիւղիկ 145
 Գէր 193
 Գիւս կաթողիկոս 110, 112—116, 197
 Գիւս Վանանունի 45, 47, 64, 67
 Գնէլ 25
 Գնթունիք, Գնթունիք, 72, 75, 125
 Գնունիք 45, 72, 86, 122—125, 134
 Գոսար 5
 Գոթ 3
 Գրիգոր, Գրիգորիս, Գրիգորիոս Լուսաւորիչ
 1—3, 17, 20, 26—28, 34, 35, 37, 39,
 42, 50, 51, 55, 62, 70, 71, 90—92,
 94, 119, 122, 139, 141, 170, 176, 192
 Գրիգոր Նազազանի 192
 Գրիգոր որդի Վասակայ Մամիկոնեանի 171,
 172
 Գրիգոր Պատմաբան 203
 Գրիգորիս Գիւր 1

 Դանիէլ եպիսկոպոս 14
 Դանիէլ մարգարէ 33, 108
 Դաս Առաւելեան 86
 Դաւիթ Երեյ 45
 Դաւիթ մարգարէ 20, 55, 178, 180, 189, 201
 Դեմետրիոս 97, 102—105. տես Եւ Վեմե-
 դեմետրիոս
 Դիմախեան 45, 58, 65, 72, 86, 144
 Դովն 69
 Դու գիւղ 136, 146
 Դուին 121, 125, 128, 141, 144, 149,
 157, 171, 176

 Եգերաց աւխարհ 143
 Եգիպտացի 11, 179
 Եղեմեան դրախտ 179
 Եզնիկ 44

- եկեղեցի գաւառ 15, 63
 եղբայր 44
 եղեգեակ 78, 86
 եղիա 143, 190
 եղինգ 464
 եղիւայ մարգարէ 143
 եղիւէ եպիսկոպոս 45
 ենով 190
 եսայի 18
 եսա 188
 երախ 121, 144
 երեմիա եպիսկոպոս Ապամունեաց 45
 երեմիա եպիսկոպոս Մարգասանի 44
 երեմիա երէց 58
 երեմիա մարգարէ 200
 երէց 149, 150
 երիզացիք 150
 երիւմ 131
 երաստիւք 70, 90, 181
 եւսիքէս Կոստանդինոպոլսեցի 192
 եկեղաւ 200

 Չամբրի 190
 Չանգակ 68
 Չանգալան յոսանեայ սանէն 61
 Չարսանց, Չարեանց 68, 69, 128, 159
 Չարեն որդի Պերոզի 171, 172
 Չարեանան 63
 Չարսիմիր կամ Չարսիմիր. տես Չարսան ուխտ
 Չաւեն 14
 Չամբիւս որդի Բարեմայ 203
 Չամեոս 181
 Չենով 94

 Ընծային 72

 Թաք Կոստանդան 86
 Թաքիկ 44, 75, 88
 Թաքուլ Դիմամեան 64, 86
 Թաքուլ Վանանցեցի 72
 Թէոդոս (Փոքր) 74
 Թրակացիք 3

 Իսահակ նամակէս 32, 181
 Իսրայէլ 178—180
 Իսրայէլացիք 52, 171

 Լեւոն (Բ) կայսր 113
 Լիւիմ 66

 Խաղիսայ գիւղ 65
 Խաղիք 74, 145
 Խոյրցիք 38
 Խորուլ Ա. 2

 Խորուլ Գ. 8, 12, 13, 18
 Խորուլակիւն մարի 144
 Խորուլիկ 202
 Խորեն երէց 45, 58, 94, 105
 Խորեն Մախապ Խորխանուրի 64, 65, 72
 Խորխանուրիք 47, 67, 72
 Խորհեան 15
 Խորմասան 75, 113
 Խորմիկ 89, 94—97, 101—104
 Խորոս Արեւմտեան 149

 Ծաղիկ 148
 Ծաղիկեան 132
 Ծաղկոս գաւառ 60
 Ծովիք 63, 154

 Կանստանդան 67, 75, 77, 82, 86, 110, 125, 129, 134, 135, 145—148, 151, 156, 157, 175, 176, 187
 Կալէն 188
 Կանգար 132
 Կասապ գունդ 121, 124, 125, 129
 Կարմիր ծով 133
 Կարմազի 149
 Կարնայ ծով 148
 Կարնայ քաղաք 148
 Կիւլիկեցոց գաւառ 95
 Կիւրեղ Աթեմանցի 192
 Կիւրեղ Երաստանցի 192
 Կոզրէկ կամ Կոզրեակ 121
 Կոզրիք 121
 Կոստանդինոս (Մեծ) 3, 4
 Կոստանդինոպոլիս 4. տես Է. Բիւզանդիոս քաղաք
 Կորյան 13, 37, 70
 Կուսիքիւս 192. տես Է. Մանի
 Կուր 65, 66, 133, 134
 Կուրակ 122

 Հաքէլ որդի Աղանայ 188, 203
 Հաքէլ Բանանայ 14, 15
 Հաքար 181
 Հաքարակիւն 5
 Հաքարանուր 118, 144—146, 148, 156—159
 Համագապ կամ Համագապեան, Կորսր Վարդանայ 37, 58, 86
 Համագապ, կայսր Վարդանայ 37
 Համագապ Մամիկոնեան «մեծ նախարար» 186, 195 (?)
 Հայաստան աշխարհ 2, 110. տես Է. Հայք (աշխարհ)
 Հայդիկ 197
 Հայք, Հայոց աշխարհ 1—3, 5, 6, 8, 11—

- 14, 16—18, 22, 25, 26, 28, 38, 41—43, 55, 57, 58, 63, 69, 72, 73, 75, 77, 83—85, 89, 94, 97, 99, 101, 106, 110, 111, 114, 116, 118, 121, 123, 126, 128, 131, 132, 135, 139, 142—144, 146, 158, 161, 166—168, 170, 173—178, 188, 193, 203
- Հայր (ազգ) 1—3, 5, 6, 8, 11—20, 22—26, 35, 37, 39, 43—78, 82, 84, 86—89, 92—95, 104—106, 108, 111—113, 115, 116, 119—137, 139, 141—146, 149—154, 157—159, 160 (Հայրենար), 161—165, 167, 169, 171, 172, 174—178, 190, 192, 193, 198, 200, 202, 203
- Հաշտանի 63, 148, 149, 154
- Հացեկաց զին 13
- Հեղինե 4
- Հեր 68, 69, 128, 159, 160, 162
- Հեղբայր 146, 154, 155, 162, 166
- Հմայակ Գիսման 45, 58, 64, 65, 72
- Հմայակ Մամիկոնեան 37, 57, 58, 63, 73—75, 107, 110, 112
- Հոն, Հոնի 66, 83, 85, 117—119, 121, 126, 132, 133, 137
- Հոռոմաց ախարի 84, 114, 145 (Հոռոմ սուն)
- Հոռոմի 119, 136, 137, 187. *սես եւ ֆոյն*
- Հոռոմացեաց քաղաք 3
- Հրամաս Առաջ 45
- Հրամաս Կամարական 122, 124, 125, 129, 135, 139, 140, 145, 147, 188, 196
- Հրեայ 53, 93, 180, 189, 190, 203
- Հրեա 108, 109, 113
- Հրեա-Շնուկապուր 108
- Զուրիկ 111
- Ղազար, յորուցեալ 90
- Ղազար Փարպեցի 5, 185, 186, 188, 190, 195, 197, 200
- Ղեկավար 3
- Ղեկավար 153
- Ղեկուն 45, 58, 70, 71, 75—79, 81, 82, 85, 86, 91, 97, 99—101, 103, 104
- Ղովս 181
- Ճամբանայնու զաւտ 133
- Մաղիանայի 190
- Մամիկոնեան 2, 37, 45, 47, 49—61, 63—68, 71, 75, 77, 82, 86, 107, 110, 121—124, 132, 143, 145, 148, 149, 151, 174—176, 178, 186, 197
- Մանգիկեցի 110
- Մանգուի 44
- Մանգուկունի 86
- Մանեն Ապամունի 45, 47, 67
- Մանի 192
- Մանիֆեցի 192
- Մանիկե 44
- Մասեց 13—17, 38, 70
- Մասեաց լեռն 123
- Մասթու 181
- Մարգասան 44
- Մարգպետական պրոնի 64, 162 (զուն)
- Մարիամ Ս. Կոյս 61
- Մարիամ քոյր Անարունի 189
- Մարիանոս 74
- Մարկոս 79
- Մեղիսե Կալիստոս Մանիկեայ 44
- Մեղիսե Կարողիկոս Մանգիկեցի 110
- Մեհմեդեան Արծրունի 63
- Միմուն գորպար Պարսից 132, 133, 135—137, 139, 140
- Միմուն սուն 113
- Միմունեան 39, 40, 42, 43, 46, 54, 63, 64, 78, 79, 81, 82, 87, 98, 107
- Միմունապուն մարգպետ 71
- Միմունեանայ ճուարացի 160, 162, 163
- Մկնտիկն 136
- Մով 44, 45, 47, 52, 72, 126, 127
- Մովան անկերանայ 88, 97, 102
- Մովսէս Կարողիկոս Մանգիկեցի 110
- Մովսէս Կրօնար 187
- Մովսէս մարգարտ 190
- Մովսէս փիլիսոփա 202
- Մուս Գիսման 65
- Մուսեղ Մամիկոնեան 86, 143, 145, 148, 149, 151
- Մուսե Աղբակեցի, դրան եւեց Արծրունեաց 75, 78, 86, 100, 101
- Մուսե Կալիստոս Արծրունեաց 44
- Մուսե Բանանայապետ Սիւնեաց 187
- Մուսե Տարօնայի 15
- Մուսեան Նիստապուր 69, 73
- Մրեն 45, 58
- Յազգ Սիւնի 135, 139—141
- Յազկեր Ա, Եղբայր Վառնայ, որդի Շապուկ 18, 19
- Յազկեր Բ, որդի Վառնայ 37—39, 42, 43, 46—49, 54, 55, 59, 73, 75, 76, 82, 84—87, 101, 105, 107, 108, 110
- Յակոբ Լանայ 32, 188
- Յակոբոս տառեալ 193
- Յակոբ Արծրունի 162
- Յեռու 190
- Յրգասլանայ 108, 113, 146

Յոբ 125

Յոնան Անճաւացի 127, 128

Յոնան Եկեղեցացի 15

Յոնան կամ Յովնան կարողիկոս 122, 125, 126, 128—130, 145, 176, 178

Յոնան Մոկացի 127

Յոնան Ռոպսեան 86

Յոյն 4, 8, 11, 12, 16, 18, 57, 63, 73, 74, 83, 113, 185, 186, 193, 199, 200.
սեւ եւ Հոռոմ

Յովաբ 180

Յովաննէս Էպորոքի Գիւսայ կարողիկոսի 197, 198

Յովաննէս Միքսի 189

Յովնաթան 108

Յովսէփ Երէց, կարողիկոս 38, 44, 70, 71, 75, 76, 78, 79, 81, 86, 91, 92, 97, 98, 100, 101, 110

Յովսէփ Լամապէ 25, 188

Յովսէփ Պաղմացի 15

Յուդան 131, 171, 179

Յուդայ 62, 71, 120

Յունաց աշխարհ. սեւ Յոյն

Յովնան 121

Նեսոր Անիսիւսի 192

Նեբապոլիս Արծրունի 45, 47, 75, 78, 86

Նեո Յովսէփեան 153

Նեսէն Երանդունի 127, 128

Նեսէն Կամարական սեւ Շիրակայ 122, 124, 125, 129, 130, 134, 135, 139, 145, 147—149, 164, 188, 196

Նեսէն Ուրծայ իսլամ 67

Նեսէն Քաջբերունի 72

Նեսէնապոս 128

Նեսէն կարողիկոս Պարբէ 11, 19, 22, 23, 25, 203

Նեսուպոլիս 164

Նիխոր Վանապոս 159, 160, 162—166, 169—172

Նիխորական 65

Նիկիացեացի Բագր 28

Նիւբապոլիս 86, 88, 89, 94, 95, 105

Նոյ 181, 190

Նոր Բագր 38, 58, 176, 186.
սեւ եւ Վաղարշապոս

Նուարակ 160

Նպոս 141

Շաղաղոմ 145

Շամարացի գրած 199

Շամուկ 26

Շապուր Ա. 8, 12, 13, 18

Շապուր Բ քաղաւորեալն Հայոց 81, 19

Շապուր խորհրդան դպիր 160, 162, 163

Շապուր Միքսի 146—150, 152—154, 156—159, 164 (?)

Շատապ Արծրունի 86

Շախուր 106

Շիրակ 118, 122, 124, 125, 130, 134, 135, 139, 145, 147—149, 164

Շիրմանց գիւղ 149

Շմաւոն Անճեւացի 45, 47, 75, 86

Շնգին Արծրունի 86

Շեկայ կամ Շեկայ գիւղ 150

Ողմու 116

Ողին գիւղ (?) 150

Ոնեախոր 195

Ոսանեայ տուն 61

Որդի Գիմախեան 144

Որկոյի 94

Որջնաղ 74

Ուրծ 67, 121

Ուրաղ 145, 146, 148

Պարունի 45, 67

Պարսկական տուն 15

Պարսկ 4.
սեւ եւ Կոստանդինուպոլիս, Բիւզանդիոն

Պանոկ 162

Պապ Արսակունի 129

Պապ քաղաւոր 1

Պարբէ Արծրունի 86

Պարբէ 19

Պարխար 74, 75

Պարսիկ 8, 9, 11, 12, 18, 19, 23, 24, 37, 43, 48, 49, 54, 55, 59, 63, 65—67, 69, 72—76, 83—87, 93, 96, 101, 110—113, 118—125, 128—130, 133—137, 139, 140, 142—145, 147—150, 152—155, 157, 158, 160—163, 165, 169, 170, 193

Պարս, Պարսից աշխարհ 39, 67

Պեսրոս առաքեալ 131, 181

Պեսրոս Երկաթի 68

Պերոկ 108, 110, 112, 113, 117, 118, 146, 154—158, 160, 162, 166—168, 171—174

Պիղասոս 93, 99, 189

Պոլոս առաքեալ 21, 22, 27, 28, 32, 52, 53, 95, 129, 181, 186, 187, 191, 194, 199, 200

Ջնիկան մալպէ 88, 97, 102, 103

Ջրիկ 144

Ռեան 96, 101

Ռեզուլիք 44, 47, 75, 78, 79, 86, 101, 126
Ռուխեանք 86

Սագրայ բերդ 121

Սահակ առաքե Քաղաքաւորն 121, 122, 125,
126, 128, 129, 134, 135, 141

Սահակ եպիսկոպոս Ռեզուլեայ 45, 75, 78,
79, 81, 85, 91, 97—101

Սահակ եպիսկոպոս Տառնոյ 44

Սահակ կարողիկոս 14—20, 23, 24, 26,
29, 31, 37, 38, 56, 203

Սահակ Կառաւորական 162

Սահակ Զայնոյ 68

Սահակ Մանդակունի 86

Սահառունիք 125, 144

Սահարացի 189

Սահուէլ մարգարէ 65

Սահուէլ Բահանայ Արածայ 75, 78, 86, 87

Սասան 1, 2

Սասանեանք 1

Սասոյ Դիմախնեան 86

Սասոն Գաբեղեան 134

Սաւուլ 150, 189

Սերուխ Նիխորական 64

Սեւկոյ զրախ 197

Սեւուկ Անճեւացի 127

Սիմէի 180, 181

Սիմեայ լեւոն 181

Սիւնիք 39—41, 43—45, 47, 55, 57—64,
67, 68, 73, 75—77, 82—86, 107, 121—
123, 128, 129, 139, 144, 146, 149, 152,
153, 156, 159, 187, 188, 196

Սողոմոն արքայ 178, 180, 181

Սուրէն Պանկոս կամ Պաղիս 23, 24

Սուրէն Պանկոս զորազօլիս 128

Սուրմակ 23, 25, 44

Սահարացի 1, 2, 38 և Արսաւիր

Սրուանձայ ազգ 72

Վազգէն 118

Վախրանգ 118, 119, 126, 132, 134, 135,
146

Վահան Աղլուան 66

Վահան Անասունի 38, 45, 47, 60, 63, 75,
84, 86

Վահան Գնունի 72

Վահան Կառաւորական 129

Վահան Մամիկոնեան 2, 5, 6, 111, 112,
116—122, 125—136, 139, 141, 142, 144
—154, 156—160, 162—166, 169—178,
186

Վահանունիք 45, 47, 64, 67

Վահրամ սպարապետ 155

Վահրին 14

Վաղարշ արքայ Պարսից 157—160, 165,
172—178

Վաղարշապատ 3, 11, 28, 29, 38, 157, 176

Վաղոց ձոր 38, 101

Վահանգ 44, 45, 72, 75, 101, 116

Վաղգո Վերունի 125

Վասակ Արծրունի 5

Վասակ Մամիկոնեան 111, 120, 122—
125, 132, 134, 135, 141, 171

Վասակ Սահառունի 125

Վասակ Սիւնի 39, 45, 47, 55, 57—64,
66—68, 75—77, 82—86, 107

Վասաւուր Կարապիկ 162

Վարագղեն Առաւելեան 86

Վարագղեան 122, 123

Վարագղեան 121

Վարագղապուն Անասունի 120

Վարագղապուն Պալունի 45, 67, 73

Վարագղապուն Սիւնի 39—42, 85

Վարայր Վարոյ 145

Վարդ 111, 120, 131, 132, 197,

Վարդան հայր Մառնոցի 13

Վարդան Մամիկոնեան 37, 45, 47, 49—
61, 63—69, 71—73, 75, 77, 79—81,
83—85, 101, 110, 112

Վարդաշէն 145

Վարդգէս գաւառ 87, 104

Վարձայ 86

Վարձակի 132

Վեդեհեապուն 88, 89, 92—102

Վեհեապուն 64

Վեդեհեան 118, 164

Վիւնի Պոռեան 128, 130

Վիւր 6, 43, 44, 47—55, 59, 83, 107, 110,
111, 118, 119, 121, 126, 132, 133—135,
141—144, 146, 148, 156—159, 196

Վուրկն Լիւնացի 66

Վոսաւ Կրման որդի Շապիւղ Ա. 18

Վոսաւ որդի Շապիւղ Բ. 19, 23—26, 37, 38

Վոսաւապուն 13, 14, 16—19

Վրաց աշխարհ 110, 135

Վրէն Զիւնական 45

Վրէն Վահանգղացի 129, 130, 171, 172

Վրէն Տաւրացի 75, 86

Վրի զործակից Վահանայ 117, 118

Վրի Մախազ 45

Վրիկան 86, 93—96, 105, 155, 156

Տահաս Արծրունի 5, 86

Տահաս Գնունի 72

Տահաս եպիսկոպոս 44

Տայի 44, 73, 94, 110, 111, 121, 135

Տաւիր 75

Տաւրացիք 86

Տարբերակի 44
 Տարտնացի 191
 Տարօն, Տարուն 13, 15, 38, 44
 Տեղաց անապատ 141
 Տէր 202
 Տէր էփրանցի 15
 Տիգրան 113
 Տիրան Բ 1, 25
 Տիրոց իշխան Բագրատունեաց 67
 Տղմուս 69
 Տուարծասափ 57
 Տրդատ արքայ 2

 Փայտակարան Բայրաթ 63
 Փապագ, Փափակ, Փափագ Առաւելեան
 45, 72, 75, 86

Փապակ Պալունի 129
 Փառստում (?) 108
 Փարսուն 178, 179
 Փարսան Մանգակունի 86
 Փառսոս, Փոսոս Բիզանդացի 1, 3, 4
 Փեննէկ Անարունեան 190
 Փղորեն 74

 Քաջաջ Սահառունի 144
 Քաջաջ սարկուտագ 75, 79, 86, 100, 101
 Քաջբերունի 72
 Քասուն Եպիսկոպոս Տարբերունայ 44
 Քոնք Առաւելեան 153
 Քուշան 86

 Օշական 38

Յ Ա Ն Կ

ՎԿԱՅՈՒԹԵԱՆՅ Ի ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ

		Երև	Տող
Ծննդ.	Բ, 10	179	22
»	2, 2	190	19
Ելից	ԼԲ, 6 ¹⁾	181	11
Բ. Օր.	ԼԲ, 30	125	16
»	»	151	15
Ա.թագ. Բ,	9	65	15
Բ. թագ. Ա,	20	193	12
»	ԺԵ, 31	76	22
Գ.թագ. Ա,	48	180	11
»	Բ, 17	180	20
Սաղմ.	Ա,	170	4
»	ԺԱ, 7	34	1
»	ԺԶ, 14	41	40
»	ԺԸ, 11	18	3
»	»	20	21
»	ԺԹ, 9	132	1
»	Ի, 12	96	3
»	ԻԹ, 11—13	126	15
»	ԼԳ, 21	198	24
»	ԽԳ, 9	151	21
»	ԽԳ, 22 (?)	109	34
»	ԽԶ, 2	180	31
»	ԾԲ, 6	6	17
»	ԾԷ, 8	25	36
»	ԿԷ, 27	178	16
»	»	179	20
»	»	180	4
»	ՀԳ, 11	132	2
»	ՀԸ, 9—10	124	10
»	»	132	5
»	ՂԳ, 11	19	7
»	ՃԱ, 10	56	13
»	ՃԸ, 7	85	20
»	ՃԺԴ, 7	101	2
»	ՃԺԵ, 13	71	29
»	»	70	37
»	ՃԼԲ, 1	131	38
»	ՃԼԹ, 5	198	14

		Երև	Տող
Առաղ.	ԺԳ, 1	2	4
Երգերգ. Գ,	10	181	7
»	Ը, 6 ²⁾	200	28
Իմաս.	Բ, 24 ³⁾	188	28
Ես.	Թ, 13	180	21
»	ԺԱ, 9	18	7
»	Լ, 1	76	18
»	»	96	2
»	»	180	18
»	»	57	10
»	ԾԹ, 4	200	16
»	ԿԱ, 10	176	24
Ողսէ	Ը, 4	180	18
Անուի	Ը, 11	201	8
Ամբաղ.	Բ, 9	194	11
Երեմ.	Թ, 1	180	25
»	»	200	33
»	»	23—24	65
»	Ժ, 11	80	14
»	ԺԵ, 19	185	10
»	ԻԵ, 27	26	2
Եղեղ.	ԺԸ, 23	57	9

Մասք.	Ե, 19	80	5
»	Ե, 28	191	7
»	»	44	27
»	Է, 1	27	30
»	Թ, 11	189	10
»	»	13	180
»	Ժ, 11—13	76	36
»	»	20	170
»	»	23	50
»	»	25	189
»	»	33	47
»	»	37	51

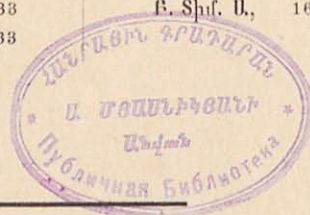
¹⁾ Ֆեագրում կոչումը հ Երսուած Գիրք

²⁾ Ֆեագրում կոչումը հ Օրհնուրիւն Օրհնուրիւն

³⁾ Ֆեագրում կոչումը հ Գարդիկի

		Երես	Տող
Մասք.	Ժ.	40	189
»	ԺԱ.	29	180
»	»	»	181
»	»	»	199
»	ԺԲ.	31—32	191
»	ԺԳ.	29—30	193
»	ԺԴ.	20	21
»	ԻԲ.	21	180
»	ԻԳ.	34	203
»	ԻԵ.	34	182
»	»	41	62
»	ԻԶ.	24	189
Մարդ.	Բ.	18	189
»	Գ.	28	191
»	Ը.	36—37	59
»	ԺԲ.	17	180
»	ԺԵ.	10	189
Դուկ.	Ե.	36	189
»	Ժ.	1	179
»	»	9	179
»	ԺԱ.	15	189
»	ԺԲ.	9	47
»	»	12	191
»	ԺԵ.	21	62
»	ԺԶ.	10	182
»	»	»	187
»	ԻԳ.	14	189
»	»	34	27
»	»	41	201
Յովն.	Ե.	39	185
»	Ը.	48	189
»	Ժ.	16	56
»	ԺԲ.	26	36
»	»	»	89
»	ԺԳ.	34	33
»	ԺԴ.	12	93
»	»	18	91
»	ԺԵ.	18	189
»	»	20	189

		Երես	Տող
Յովն.	ԺԶ.	33	109
»	ԺԸ.	38	189
Գարժ.	Ե.	58	101
»	»	59	27
Յովհր.	Գ.	1	193
Ա. Յովն.	Ա.	5	169
»	Ե.	17	191
Հովսեփ.	Բ.	1	27
»	»	21	99
»	Ե.	5	129
»	Ը.	36	91
»	Թ.	3—4	53
»	ԺԲ.	19	27
»	ԺԳ.	22	194
»	ԺԵ.	1	27
»	»	»	180
Ա. Կորն.	Ա.	31	65
»	Գ.	20	19
»	Ե.	1 ¹⁾	191
»	Զ.	1—6	22
»	Ժ.	7	181
»	ԺԲ.	26	21
Բ. Կորն.	Բ.	8	176
»	Գ.	3	181
»	Ե.	21	52
»	ԺԳ.	7	186
Գաղատ.	Գ.	25—26	181
»	Զ.	1	199
Եփես.	Ե.	5	191
»	Զ.	1—3	2
»	Զ.	5	173
»	»	10	129
»	»	16	129
»	»	18—19	200
Կոլոս.	Գ.	10	2
»	Գ.	22	45
Ա. Թեոփ.	Գ.	16	32
Բ. Տիմ.	Ա.	16	195

¹⁾ Քննարկում կոչումը և երկրորդ թուղթ

ՆԿԱՏՈՒՆԺ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Եր.	Տող	Տպուած է	Ուղղելի
53	1	կաւարանքն	կաակարանքն
87	32	Արրահամու	Արրահամու
96	2	խորհեցան ոչ ինև	խորհեցան, և ոչ ինև (Ծան. մէջ աւելացնել. ՅԳՏ. խորհեցան ոչ ինև.)
97	32	սուրբն	սուրբ
106	1	երկրպագութեանդ	երկրպագութեանդ
137	23	Արեաց	Արեաց
»	24	յանուանի	անուանի
139	8	տրամութեամբ	տրամութեամբ
146	13	զթագաւորն	զթագաւորն
163	9	խորհդեան	խորհրդեան

3938

357

6710000

